CORINT
ISTORIE

ISTORIA TERORISMULUI

DE LA ASIRIENI LA JIHADIȘTI

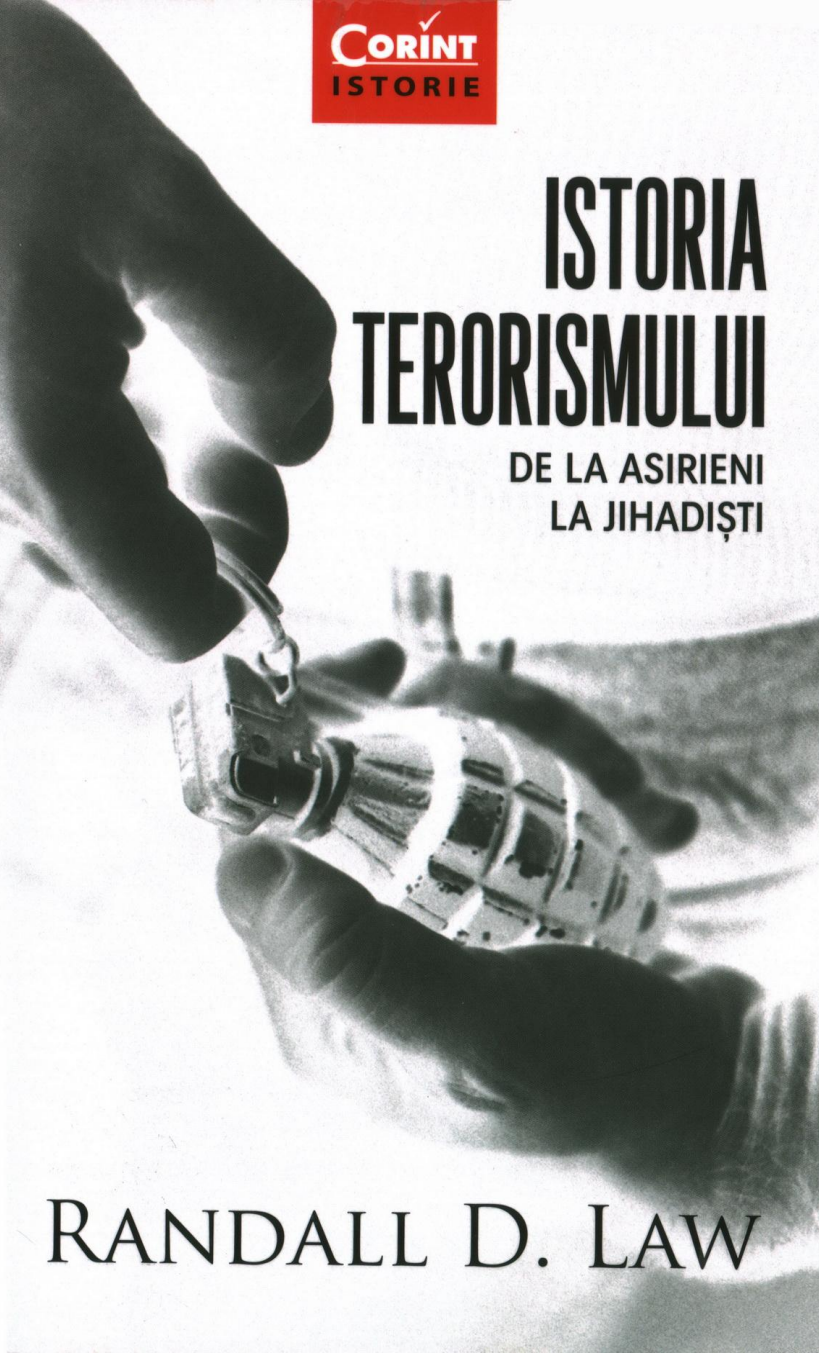

RANDALL D. LAW

Colecţie coordonată de
LAVINIA BETEA

RANDALL D. LAW

ISTORIA TERORISMULUI

DE LA ASIRIENI LA JIHADIȘTI

Traducere din limba engleză de Sorin Șerb
Prefață de Teodor Baconschi

CORINT BOOKS
—2017—

RANDALL D. LAW este profesor de istorie asociat la Birmingham-Southern College din Statele Unite ale Americii din anul 2003. Prima ediție a cărții *Istoria terorismului* a fost publicată în 2009 și este considerată „o neprețuită resursă... pentru experții în contraterorism, alți specialiști și toți cetățenii interesați" (a doua ediție a apărut în 2016). A primit mai multe premii pentru activitatea sa în domeniul cercetării fenomenului terorismului.

Redactare: Lia Decei
Tehnoredactare computerizată: Lorena Ionică, Mihaela Ciufu
Design copertă: Dan Mihalache
Ilustrație copertă: © Getty Images

RANDALL D. LAW
Terrorism. A History
Copyright © Randall D. Law, 2016
This edition is published by arrangement with Polity Press Ltd., Cambridge.

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin
GRUPULUI EDITORIAL CORINT.

ISBN: 978-606-793-099-3

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

LAW, RANDALL D.

Istoria terorismului : De la asirieni la jihadiști / Randall D. Law; trad. de Sorin Șerb ; pref. de Teodor Baconschi. - București: Corint Books, 2017
Index
ISBN 978-606-793-099-3

I. Șerb, Sorin (trad.)
II. Baconschi, Teodor (pref.)

32

Prefață

Permanența polimorfă a terorismului

Cartea universitarului american Randall D. Law ne oferă o sinteză a violenței politice manifestate pe o vastă plajă spațio-temporală, de la Assurnasirpal al II-lea și sicarii participanți la războiul iudeo-roman, trecând prin secta musulmană a Asasinilor, teroarea iacobină, carbonari, anarhiștii ruși, fără a-i omite pe comuniștii din Brigăzile Roșii italiene, pe luptătorii uruguayeni Tupamaros sau pe cei din *Rote Armee Fraktion*. Autorul vizează deopotrivă insurgența, ca rebeliune împotriva oricărui tip de statu-quo, cât și derivele statului, care poate abuza de „monopolul violenței legitime", reprimându-și propriii cetățeni. Indiferent de metoda sau criteriilor lor de selecție, cei care au studiat fenomenul terorist n-au ratat ocazia de a-i sublinia complexitatea, ramificațiile simbolice și polimorfismul. Prin simpla sa natură *politică*, actul terorist nu este niciodată „spontan": el transpune o viziune filosofică, se profilează pe un fundal cultural și reflectă o anumită ideologie, înscriindu-se totodată într-un context istoric, cu toate particularitățile sale irepetabile. În ceea ce privește terorismul zilelor noastre, acesta este involuntar stimulat de presa clasică, dar și de *social media,* care-i multiplică impactul emoțional, contribuind astfel la perversa lui „eficacitate". Într-o lume dominată de senzaționalism tabloid, devenim – prin chiar efectul

de catharsis al comentariilor din agora virtuală – „complicii" unor atrocități care se amplifică prin aprehensiunile noastre publice.

Este însă terorismul și o etichetă? Semantic vorbind, da, căci el își asociază un protocol, pune în scenă un ritual și alimentează un șir de semnale fin codificate. De aici rezultă eternul echivoc în care pare învești mântat. Căci „teroristul" și „luptătorul pentru libertate" sunt ipostazele aceluiași fapt, citit din perspectiva puterii sau, dimpotrivă, a forțelor care i se opun. Eticheta terorismului funcționează ca alibi al crimei sau al dreptății, în funcție de locul din care pornește discursul menit să condamne sau să justifice dinamica evenimentelor. Această lectură ambivalentă creează destule dificultăți. Căci istoria nu este decât istoriografie, reconstrucție *a posteriori*. Nu avem acces la imediatul faptelor, ci numai la interpretarea lor, dictată de interesele „învingătorilor". Memoria colectivă separă și transfigurează, operând prin selecții partizane. În definitiv, orice „cauză rea" este o „cauză bună" care a pierdut partida. Pentru a privi un eveniment ca atentat terorist, nu este nevoie doar să-i supraviețuiești, ci și *să ai puterea de a o face*... Prin urmare, terorismul nu este o prelungire hobbesiană a stării anarhice pe care filosofii moderni o atribuie omului primitiv, aflat în „stare naturală". El presupune mereu premeditarea, constituirea unei structuri de comandă, capacitatea de acțiune în rețea, prozelitismul în favoarea unui mit politic eliberator și fanatismul unor agenți cinici sau, dimpotrivă, copleșiți de magia iraționalității distructiv-creatoare.

Volumul semnat de Randall D. Law are multe merite care i-au recomandat traducerea în limba română: este scris pe înțelesul publicului larg, are dimensiuni prietenoase și ne ajută să renunțăm la prejudecata că terorismul este un fenomen recent, de care ne-am putea debarasa ca de o modă oarecare.

Pentru occidentalul obișnuit, terorismul apare fie ca ilustrare a extremismului de stânga sau de dreapta, fie ca manifestare a jihadismului, adică a islamului radicalizat, de matrice preponderent arabă. Este suficient să citim cartea de față pentru a constata că, în realitate, eticheta de „act terorist" poate fi aplicată unei raze geografice, istorice și doctrinare mult mai întinse. Nu este doar un prilej de a (re)citi istoria universală printr-o grilă inedită, ci și un argument (dezagreabil, dar, la limită, consolator) în favoarea ideii că nu vom scăpa prea curând de riscurile – și cumplitele bilanțuri – ale acțiunilor teroriste.

Randall D. Law insistă oportun asupra a două idei-forță: terorismul presupune eșecul negocierilor (obiectiv sau perceput ca atare de către părțile aflate în litigiu), precum și producerea unor efecte disproporționate în raport cu valoarea „investiției" inițiale. Când musulmanul autoradicalizat din Paris, imigrant maghrebian de a doua generație, planifică masacrul de la Bataclan, el știe deja că mărește miza, introducând în ecuație *imprevizibilitatea calculată* a propriei acțiuni. Este, firește, un paradox asumat. Actul terorist funcționează ca declic tactic al unor efecte strategice pe termen lung.

Luați, de pildă, ca studiu de caz, consecințele „în spirală" ale atentatului de la 11 septembrie 2001: lovind în centrul iconic al SUA ca hegemon democratic al lumii libere, atacatorii au schimbat, practic, cronologia globală, forțând întreaga lume să deschidă un alt capitol istoric. Al-Qaida a fost destructurată (mai ales după lichidarea lui Osama bin Laden), iar Irakul și Afghanistanul au cunoscut represaliile Occidentului. Sub presiunea acestor teatre de conflict, s-a produs Primăvara arabă, al cărei eșec a încurajat apariția ISIS, care a declanșat, la rândul ei, Războiul civil din Siria, reintrarea Rusiei în Orientul Mijlociu, deteriorarea relațiilor dintre Israel și administrația

Obama, deriva autoritară a Turciei și destabilizarea Uniunii Europene, copleșită de valurile de imigranți arabi sau africani din 2016. Este aproape sigur că, fără „lebăda neagră" de la 11 septembrie, succesiunea, configurația, amplitudinea și costul evenimentelor citate ar fi fost complet diferite. Poate că și *Brexit* a primit impulsul decisiv tot sub impactul gradual, telescopic, al „succesului" repurtat, cu 15 ani în urmă, de către echipa lui Khalid Sheikh Muhammad. Aș merge chiar mai departe: USA PATRIOT Act (adoptat de Congres în 2011) a decredibilizat, prin implementarea lui presupus abuzivă, establishmentul bipartizan federal, favorizând reacția antisistem a electoratului, care l-a propulsat pe outsiderul Donald Trump la Casa Albă...

Istoria terorismului, tradusă acum după cea de-a doua sa ediție, revizuită, a devenit o referință în bibliografia de specialitate, o sursă academică de bază pentru cei care reflectează asupra strategiilor antiteroriste, dar și – așa cum sugeram anterior – o carte apreciată de publicul larg, care se simte vizat, în viața cotidiană, de amenințarea difuză, damoclesiană, a unor (oricând) posibile noi atentate sângeroase. Textul pe care-l veți parcurge ne dăruiește informații adesea surprinzătoare, o cazuistică persuasivă, dar și cadrele unei meditații asupra naturii umane, cu toate limitele, derapajele și soluțiile sale de combatere a malefiicilor pe care ea însăși le generează. Un dicton francez spune că „un om prevenit face cât doi". Vă recomand, ca atare, această lectură chemată să ne lămurească multe dileme și să inspire coeziunea civică a lumii occidentale în fața confruntării cu violența tragic banalizată a terorismului contemporan.

TEODOR BACONSCHI

Introducere

Terorismul este la fel de bătrân ca şi civilizaţia umană şi la fel de tânăr ca ştirile din această dimineaţă. Unii nu se îndoiesc de faptul că au existat de-a lungul mileniilor oameni şi organizaţii care s-au folosit de terorism. Alţii, în schimb, consideră că adevăratul terorism a apărut în ultimele decenii. Până la un punct, ambele tabere au dreptate. Armele, metodele şi obiectivele teroriştilor se schimbă în permanenţă, dar caracteristicile de bază au rămas aceleaşi încă din vremurile de început. Clodius Pulcher, patricianul roman care s-a folosit de bande criminale pentru a-şi intimida adversarii, sicarii cuţitari din Iudeea, care sperau să provoace un război cu romanii; în secolul al XII-lea Asasinii, care îşi ucideau şi terorizau rivalii musulmani; savanţii medievali care citau sfintele scripturi pentru a justifica asasinarea conducătorilor – toate acestea sunt exemple de terorism şi toate premerg apariţia termenului de „terorism" în Franţa revoluţionară. Din anii 1790, terorismul a fost folosit de asociaţiile secrete italiene, care sperau ca astfel să pună fundaţia unui stat democratic, de revoluţionarii ruşi care voiau să impună socialismul şi de anarhiştii europeni foarte dornici să doboare toate guvernele. Muncitorii americani îi intimidau pe industriaşi prin terorism, în vreme ce naziştii germani l-au utilizat pentru preluarea cvasilegală a puterii. Sioniştii şi arabii

deopotrivă l-au folosit în încercarea de a-și înființa state în Palestina. Unele culturi sperau să declanșeze apocalipsul, iar extremiștii ecologiști au încercat să salveze natura cu ajutorul terorismului. Și, mai aproape în timp, un american a aruncat în aer o clădire federală din Oklahoma City pentru că era dezgustat de guvern. 19 arabi au îndrăgit atât de mult moartea că au lovit cu avioane de pasageri mai multe clădiri reprezentative americane, omorând 3 000 de oameni. Toate aceste personaje și evenimente sunt unice în felul lor, dar toate aparțin istoriei terorismului.

Când am început să predau un curs pe acest subiect, imediat după atentatele de la 11 septembrie 2001, nu am putut găsi nicio carte de recomandat studenților mei care să prezinte faptele în succesiunea lor cronologică, să ofere un cadru analitic general și să fie cuprinzătoare, dar succintă. Obiectivul meu era să le ofer studenților și cititorilor o carte, o adevărată *istorie* a terorismului, nu o simplă anchetă asupra stării fenomenului așa cum se prezintă el astăzi.

Dar ce este terorismul? Orice discuție pe acest subiect trebuie să pornească de la o definiție și aceasta ne plasează chiar în mijlocul unui teren minat. Au fost propuse nenumărate definiții, iar haosul depășește domeniul academic. Deși s-au înregistrat unele progrese și s-a ajuns ca viziunea asupra terorismului să capete consistență, cele mai multe agenții americane implicate în probleme de securitate – departamentele de stat, al apărării și cel al finanțelor, Biroul Federal de Instigații (FBI), Agenția Centrală de Informații (CIA), Agenția Națională de Securitate (NSA) și Departamentul Antidrog al SUA – au propriile definiții ale terorismului (din fericire, toate trebuie să o armonizeze cu definiția din jurisprudența SUA). De aceea, este posibil ca oamenii să reacționeze în mare măsură conform celebrei replici a

judecătorului Potter Stewart* care încerca să definească astfel pornografia: „Știu ce e atunci când o văd".

Problema este că savanții, analiștii politici și profanii tind să se folosească deopotrivă de cuvântul „terorism" dându-i sensuri care tind să se anuleze reciproc. Pe de o parte, îl folosim dându-i semnificații normative, ca judecată morală împotriva violenței, care este, în mod inerent, nedreaptă. Pe de altă parte, ne imaginăm că îl folosim analitic, ca un descriptor obiectiv. Felul în care înțelegem terorismul este înrădăcinat în reacția noastră emoțională și în repulsia morală pe care o avem față de el. Dar acest tip de înțelegere subminează eforturile noastre de a defini și analiza ceea ce pretindem a fi un fenomen neutru. Ajungem astfel la o definiție care ne poate satisface aspirația rațională către obiectivitate, fără a reuși să se potrivească modului în care este folosit acest termen în realitate. De pildă, cu ce ajută clarității acestei definiții faptul că punem în evidență că israelienii și palestinienii se numesc unii pe ceilalți teroriști, cum o făceau Osama bin Laden și George Bush? Termenul este folosit astfel mai degrabă ca epitet decât ca termen analitic. Ce e de făcut, ca să nu riscăm relativismul insolent al clișeului care spune că individul considerat terorist de unii este pentru alții un eroic luptător pentru libertate?

Ar trebui să începem, probabil, cu o definiție care să se fundamenteze pe un singur criteriu. De exemplu, să presupunem că definim termenul ca violență împotriva civililor. Dar pentru aproape toate aceste înșelător de simple definiții există cel puțin două situații în care folosirea lor este problematică: una care exclude ceva ce vrem să calificăm drept terorism (ca să dăm un

* Judecător american (1915–1985) la Curtea Supremă de Justiție a SUA. Afirmația a fost făcută în 1964, când Stewart pleda împotriva interdicției difuzării filmului *Les Amants* de Louis Malle (n.tr.).

exemplu, atacul întreprins în 1983 de Hezbollah împotriva cazărmii puşcaşilor marini din Beirut) şi alta care ne pretinde să denumim terorism ceea ce nu vrem să calificăm astfel (bombardarea oraşelor germane de către Aliaţi, în al Doilea Război Mondial). Dacă punem la un loc suficiente criterii pentru a da o definiţie complexă, vom văduvi termenul de multe dintre sensurile pe care i le atribuim astăzi. Astfel de definiţii cârpite tind, de asemenea, să fie aplicabile cu greutate în anumite perioade, locuri şi circumstanţe, silindu-ne să ne restrângem interpretarea terorismului, de exemplu, la o forţă subsidiară statului, chiar dacă statele-naţiune s-au folosit deseori de metode teroriste.

Un alt factor care încurcă lucrurile este că oamenii, induşi în eroare de sufixul cuvântului, tind să perceapă greşit sensurile fundamentale ale terorismului. Terorismul nu este o ideologie şi există sub forma unei viziuni anume asupra lumii, ca sistem de gândire sau ca program politic. Din acest punct de vedere, nu este comparabil cu liberalismul, capitalismul, socialismul şi cu niciunul dintre miliardele de „isme" care ne populează cărţile de istorie, deşi existenţa terorismului a fost unul dintre fenomenele definitorii ale erei moderne. Pe de altă parte, teroriştii arată mereu altfel, fie ei comunişti, naţionalişti sau fascişti (printre multe alte posibilităţi). Terorismul este o *strategie* care se foloseşte de anumite *tactici*, cu alte cuvinte, terorismul este un instrument pentru a atinge un scop anume – deşi adesea unul care pune în umbră în cele din urmă prezumtivele obiective către care cei care îl folosesc par să aspire.

Am să încep cu două afirmaţii fundamentale, din plin demonstrate de vasta literatură dedicată subiectului. Prima este că anumite persoane sau grupări preferă să comită acte teroriste ca parte a unui proces decizional raţional şi conştient, în cadrul unor contexte politice şi culturale particulare. Astfel, terorismul

nu este un fel de nebunie, așa cum este deseori descris în termeni familiari – deși este mai presus de îndoială că unii teroriști prezintă simptome ale unor diverse forme de boală mintală. A doua afirmație pe care vreau s-o fac: terorismul este un act de comunicare care intenționează să influențeze comportamentul publicului. Mă vor referi mai în detaliu la aceasta în cele ce urmează.

În loc să încerc o clasificare forțată a acestui fenomen, altminteri vag, printr-o definiție doar în aparență precisă, voi explora terorismul pe trei căi diferite, punându-l în lumină din trei puncte de vedere diferite: mai întâi ca o serie de tactici; apoi ca act de violență simbolică și provocatoare și, în fine, ca pe un construct cultural.

Prima abordare a terorismului descrie, pe parcursul acestei cărți, apariția și dezvoltarea a ceea ce am putea numi „trusa de instrumente" a terorismului: o listă de obiceiuri, tactici și metode asociate în mod obișnuit cu terorismul. Voi explora, de asemenea, elemente ale definițiilor comune, cum ar fi violența împotriva civililor, diferite metode de organizare, dependența de viața conspirativă, exploatarea fricii, interacțiunea cu mass-media și așa mai departe. O astfel de abordare ne ajută să identificăm tacticile și influența dezvoltării tehnologiei, deși ar putea să nu reușească să diferențieze terorismul de alte forme de violență, cum ar fi crimele, războiul și lupta de gherilă.

A doua abordare este să explorez terorismul ca teatru al violenței, care se bazează în mod fundamental pe simbolism și provocare. Pe scurt, interpretat din acest punct de vedere, terorismul este o strategie folosită pentru a modifica comportamentul multora prin terorizarea câtorva. Teroriștii își aleg țintele nu pentru importanța lor militară, ci pentru capacitatea acestora de a declanșa o reacție extremă – adesea o reacție de frică – și pentru eficiența cu care acestea îi determină pe ceilalți să treacă la

acțiune. Mulți teroriști au mizat pe faptul că acțiunile lor îi vor determina pe inamici să adopte un comportament autodistructiv. De pildă, marxiștii Tupamaros din Uruguay au încercat să se folosească de terorism la sfârșitul anilor 1960 și la începutul următorului deceniu pentru a determina statul să se demaște ca entitate fascistă, cum credeau ei că este. Alte grupări s-au folosit de terorism pentru a incita masele la revoluție, cum au făcut-o anarhiștii și narodnicii europeni și ruși către sfârșitul secolului al XIX-lea. Alții au sperat să atragă atenția internațională prin spectaculoase acte de violență – strategia Organizației pentru Eliberarea Palestinei la sfârșitul anilor 1960 și în aproape tot deceniul următor. Un obiectiv mult mai redus a fost, deseori, să mențină treaz spiritul de opoziție și să convingă inamicul că nu merită viețile, resursele și timpul irosit pentru a rămâne pe poziții. Acesta a fost planul care a legitimat terorismul organizației Irgun din Palestina sub mandat britanic a anilor 1940.

Această abordare pune în lumină rolul ideologiei, motivând și distingând terorismul de alte forme de violență. Și, de vreme ce are în mod esențial un singur criteriu – cel al violenței simbolice și provocatoare –, este flexibilă și poate fi aplicată pe secvențe de decenii și chiar secole, relevând elemente recurente ale acestei practici. Această abordare se bazează pe presupunerea că terorismul este o strategie rațională, aleasă cu bună știință, care are, în sens larg, obiective politice. Organizațiile ai căror membri au considerat violența drept un ritual sacru, ca de pildă gruparea responsabilă de atacurile cu gaz de la metroul din Tokyo, în 1995, par adesea să acționeze doar pe baza unor principii religioase, mereu articulate însă într-un context istoric și cultural anume, oricât de bizare le-ar părea persoanelor dinafară. Mai mult, această abordare poate pune în evidență rolurile diferite pe care le au liderii și susținătorii acestora în organizațiile

teroriste. De pildă, soldații simpli din al-Qaida cred că actele lor sunt sacre, în vreme ce șefii lor sunt mult mai calculați.

A treia abordare este cea mai abstractă, investigând cum a evoluat însuși termenul de „terorism" de-a lungul veacurilor. Din acest punct de vedere, cuvântul nu are altă semnificație decât cea care i-a fost atribuită. O asemenea abordare consideră că „terorism" este un cuvânt utilizat pentru a categorisi obiectivele și metodele altora drept ilegitime în cadrul unei anumite matrice culturale, istorice și de percepție. Un politolog s-a folosit de această accepție pentru a afirma: „Un act violent este etichetat ca «terorist» când efectele sale psihologice sunt disproporționate față de rezultatul pur fizic"[1]. Uneori, procesul este subconștient, mai degrabă rezultat al schimbării normelor legate de violența legitimă. Mult mai des, eticheta de terorist este un efort conștient al celor aflați la guvernare, al majorității populației sau al organizațiilor influente care vor să deturneze dezbaterile, să găsească țapi ispășitori și să-și diabolizeze adversarii.

Toate aceste trei abordări – terorismul ca tactică, terorismul ca strategie și terorismul considerat un construct social sau lingvistic – sunt eficiente doar când exemplul de terorism este prezentat în context. De aceea, obiectivul fundamental al acestei cărți este să-i ofere cititorului o istorie cuprinzătoare a terorismului, în care cele mai importante personaje și organizații să fie prezentate alături de semnificative detalii ale mediilor politice, culturale, religioase și economice care au dat înțeles acestor acte. Cu alte cuvinte, această carte îmbină istoria terorismului cu a societăților care i-au dat viață.

Terorismul așa cum l-am descris mai sus depinde în mod natural de capacitatea unor actori violenți să se asigure că informațiile referitoare la actele sau intențiile lor își ating publicul-țintă, uneori prin impact direct, dar cel mai probabil

și mai eficient prin zvonuri, reacții guvernamentale, ziare, televiziune, surse din domeniul spectacolului și prin nenumărate alte forme de diseminare a informației. Din acest punct de vedere, mass-media, în sens larg, oferă gura de oxigen fără de care teroriștii nu ar putea supraviețui. Cunoscutul jurnalist de televiziune Ted Koppel a făcut valuri cu remarca sa: „Fără televiziune, terorismul devine ceva asemănător mai degrabă cu ipoteticul arbore al filosofilor care cade în pădure: nu-i aude nimeni căderea și nu există nicio dovadă a existenței lui"[2]. Astfel că în paginile cărții mele am introdus și extrem de importanta istorie a relațiilor dintre terorism și mass-media.

Merită, de asemenea, să luăm în considerare dezvoltarea domeniului „studiilor referitoare la terorism", în mare măsură pentru că ar putea clarifica diversele ambiguități cu care ne vom confrunta încercând să dăm o definiție a terorismului. Prima problemă, după cum susținea Lisa Stampnitzky în fundamentalul ei studiu asupra apariției acestei discipline, este că prejudecățile vizibile atunci când examinăm terorismul ca pe un construct lingvistic sau social au devenit conectate în mare măsură cu însuși domeniul investigat[3]. Îndeobște, savanții occidentali au conturat esența domeniului încă din anii 1970, însă de regulă nu s-au referit la cele mai importante fațete ale acestuia. În Statele Unite ale Americii acest rol a fost preluat de comentatorii din grupurile de specialiști sau din administrația guvernamentală, care au înclinat să reflecte atitudinea statului și să stigmatizeze ceea ce în mod obișnuit (și mai puțin controversat) era numit „insurgență" sau „răzvrătire". Cu alte cuvinte, domeniul studierii terorismului a fost la fel de predispus să modeleze viziunea mai largă a societății pentru a o face să vadă în terorism o strategie irațională căreia i se dedică doar agenți substatali pe cât a fost să dea o foarte necesară obiectivitate și

o perspectivă comparativă fenomenului. O asemenea evoluție ne face să înțelegem de unde vin distincțiile rigide stabilite uneori între terorism și victimele colaterale ale războiului sau luptele „legitime" de gherilă. Ne ajută, de asemenea, să ne explicăm modalitățile în care „terorismul" și diferite alte forme de violență politică se plasează în centrul unor lupte mai largi pentru legitimitate purtate între guverne și organizațiile rivale.

Altă problemă asociată cu emergența studiilor referitoare la terorism este pregătirea profesională a universitarilor care se ocupă de acest domeniu. Accept fără proteste sau dovezi afirmația că nicio disciplină de studiu nu deține monopolul asupra adevărului sau că în ultimă instanță furnizează interpretări mai valoroase asupra mecanismelor care pun lumea în mișcare. Cu toate acestea, diferite discipline au puncte forte și slabe diferite, iar dominația unei discipline asupra unui domeniu de interes produce anumite distorsiuni. Studierea terorismului este un bun exemplu în această privință. În domeniul academic, studierea terorismului a fost dominată de sociologi. Sfârșitul Războiului Rece și evenimentele de la 11 septembrie 2001 au creat impresia că terorismul a devenit doar în ultima vreme o provocare globală de maximă urgență (o viziune care ignoră în mod evident originile istorice ale terorismului), iar studiul problemelor contemporane, în special al celor care necesită reacții guvernamentale bazate pe statistici pretinzând resurse de bani și timp, tinde să devină domeniul predilect al sociologilor. În al doilea rând, predispoziția naturală a istoricilor împotriva generalizării și teoretizării le-a limitat capacitatea sau dorința de a aborda potecile alunecoase ale istoriei terorismului. Mai mult, mulți istorici au nevoie de o grămadă de documente, de multe ori aflate în arhive îndepărtate și scrise în limbi străine, astfel că tind să se concentreze pe o perioadă de timp și pe un spațiu anume, în loc să abordeze teme globale și extinse pe mari perioade istorice,

cum ar fi cea a terorismului, care se întinde din Iudeea antică, prin Europa medievală, până în America Latină a zilelor noastre. În schimb, incursiunile limitate ale istoricilor în acest subiect întăresc impresia generală că terorismul poate fi cu greu considerat o problemă contemporană, care cere doar soluții practice. Istoricii fac de obicei concesii în această privință, chiar dacă efortul de a utiliza violența pentru a schimba indirect comportamentul cuiva este la fel de vechi ca și ființa omenească.

Strădania constantă de a impune planurile guvernamentale care „vor rezolva" terorismul a exacerbat prejudecățile determinate de viziunea statului conform căreia violența simbolică a actorilor substatali este inerent imorală, irațională și ilegitimă, în vreme ce aceea a statului diferă din punct de vedere funcțional. Acest efort a dat aripi recursului la științele sociale de vreme ce inițiativele politice și științele sociale au la bază o premisă comună: definițiile clare, care permit colectarea unor pachete de informații cuantificabile, dar care, pe de altă parte, induc adesea impresia că numai grupări de mici dimensiuni, nu și state, pot întreprinde acte de terorism. Cu siguranță, definițiile terorismului bazate pe criterii au dat naștere unor perspective extraordinare asupra naturii fenomenului. Putem găsi exemple ilustrative în fiecare apariție a revistei *Studies in Conflict and Terrorism* sau în publicații cu o arie mai largă de interes, cum ar fi *American Political Science Review.* Una dintre cele mai bune cărți cu o asemenea perspectivă este *The Political Economy of Terrorism* („Economia politică a terorismului"), semnată de Walter Enders și Todd Sandler[4]. Din nefericire, definițiile care servesc scopurilor politice de astăzi modelează și dezbaterile pe termen lung, consolidând prejudecățile despre terorism și marginalizând contribuțiile istoricilor și umaniștilor care ar putea

pune întrebări filosofice despre modul în care este structurată percepția noastră despre terorism.

În mod ironic, sociologia a fost cea care a emis recent cele mai provocatoare și radicale idei în domeniul studiului terorismului. Imediat după 11 septembrie, mai mulți cercetători conduși de Richard Jackson au început să folosească teoria critică pentru a investiga constructele academice, guvernamentale și populare despre „celălalt", teroristul. În scurtă vreme și-au reunit ideile în paginile revistei *Critical Terrorism Studies*, care a dat nu doar numele grupării de savanți, ci și al abordării științifice. În vreme ce școala tradițională încă îi califică drept niște marginali în ceea ce privește semnificațiile politice și populare ale terorismului, mulți universitari au adoptat, într-o măsură mai mică sau mai mare, studiile critice asupra terorismului.

Abordarea mea se plasează la egală distanță de cercetătorii mai tradiționali ai terorismului, motivați de principii care îi fac să creadă că putem identifica obiectiv unele forme de violență ca aparținând terorismului, și adepții studiului critic al terorismului, care consideră etichetarea „terorismul" drept un act care slujește aproape mereu obiectivelor strategice aflate pe agenda unui actor important. Strategia mea este să descopăr tipare în tacticile și strategiile pe care le interpretăm drept terorism. Am preferat ca, în loc să adopt definiții ale terorismului care produc date cuantificabile, să identific geneza, evoluția și manipularea definițiilor în sine.

Este, desigur, imposibil să scrii o istorie exhaustivă a terorismului, care să se refere la fiecare grup, mișcare și eveniment legat de subiect. Ce m-a călăuzit în selectarea materialului din această carte? Ce a făcut ca o *anume* grupare teroristă să merite să fie inclusă în cercetarea mea, iar *alta* nu? Cel mai important este să recunosc că modul în care înțeleg terorismul, așa cum l-am schițat mai sus, nu se centrează pe definițiile tradiționale

sau pe criterii marcate cu claritate. Nu am permis ca un set de elemente definitorii să-mi constituie grupul de actori și șirul de evenimente, așadar să-mi construiască istoria. Am preferat să includ – amintiți-vă de cele trei abordări descrise mai sus – indivizi și grupări care au avut contribuții extrem de importante la forme speciale de organizare clandestină, justificări speciale ale actului de terorism, modalități inovatoare de utilizare a tehnologiei și utilizarea în premieră a unor noi tactici în istoria terorismului. De exemplu, deși Voința poporului din Rusia a asasinat doar câteva persoane în anii 1870 și 1880, gruparea și-a câștigat dreptul de a fi menționată în această carte pentru că s-a folosit în premieră de celule clandestine, pentru că a încercat în mod deliberat să folosească terorismul pentru a cultiva o imagine publică eroică și pentru că a influențat generațiile următoare de teroriști ruși.

Am inclus în aceste pagini și câteva edificatoare exemple istorice de terorism folosit ca formă de violență provocatoare și simbolică, dar și exemple care demonstrează faptul că se suprapune adesea cu alte tipuri de violență, cum ar fi războiul, insurecția, operațiile de gherilă, crima și comportamentul psihopat. De exemplu, cu mult înainte de inventarea termenului de „terorism", sicarii din Iudeea antică se foloseau de violență pentru a-și exercita influența asupra unui public din depărtare, impactul militar asupra țintelor sale având o importanță secundară. Și, cu toate că în anii 1960 revoluționarul brazilian Carlos Marighella nu a efectuat niciun atentat terorist în persoană, el a imaginat o strategie extrem de competitivă folosind violența provocatoare pentru a organiza o mișcare revoluționară. În plus, de vreme ce terorismul a fost folosit multă vreme ca un apelativ pentru a delegitima grupări, ideologii, cauze sau forme de violență considerate deviante sau periculoase de puterile dominante, am inclus și o generoasă selecție de actori denunțați

ca teroriști care altminteri nu ar fi întrunit aceste criterii definitorii. Cei mai mulți istorici, de pildă, au respins până nu demult ideea că un grup sau o organizație a organizat demonstrația violentă din Haymarket, Chicago, în anul 1886; cu toate acestea, afirmațiile autorităților despre o conspirație tenebroasă au întreținut, în următoarele două generații, obsesia terorismului de stânga în Statele Unite ale Americii.

Pentru că nu sunt legat de definițiile terorismului centrate asupra unui profil terorist anume, pot să investighez fără probleme utilizarea așa-numitei terori de stat când aceasta a influențat istoria terorismului. Iacobinii francezi din anii 1790, de exemplu, s-au folosit de teroarea împotriva civililor doar după ce au cucerit puterea de stat, însă astfel au pus piatra de temelie a terorismului revoluționar, inspirându-i pe cei care au folosit pentru prima dată cuvântul „terorist". Mai mult, violența sovietică și cea nazistă apar, în acest context, ca fiind o imagine aproape în oglindă, păstrând proporțiile, a multitudinii de grupări teroriste substatale care au bântuit Europa vreme de decenii: revoluționari și reprezentanți ai statului deopotrivă au omorât nu pur și simplu pentru a-și distruge adversarii, ci mai degrabă pentru a-și atinge obiectivele. Am preferat să nu ofer prea multe date despre susținătorii de mai târziu ai terorismului de stat, cum ar fi regimurile de extremă dreapta din Argentina, Spania și Africa de Sud, pentru că acele guverne au urmat, de regulă, modele mai timpurii.

Această variată înțelegere a terorismului deopotrivă ca set de instrumente, expresie a violenței simbolice sau ca luptă pentru legitimitate înseamnă că și contraterorismul trebuie considerat o componentă majoră a acestei istorii. În primul rând, contraterorismul are un dublu înțeles, de vreme ce statele implicate în acesta nu încearcă doar să distrugă teroriștii, ci îi terorizează deopotrivă pe cei despre care cred că adăpostesc teroriști. În

al doilea rând, ineficiența contraterorismului permite dezvoltarea terorismului, de vreme ce teroriștii pot fructifica adesea temerile, furia sau umilința oamenilor obișnuiți, în același timp, contraterorismul eficient pretinde o înțelegere clară a factorilor care permite apariția terorismului. Așadar, cele două fenomene se întrepătrund mereu. Această carte nu pretinde că este o istorie cuprinzătoare a contraterorismului. Cu toate acestea, am inclus când și când în aceste pagini descrierea și analiza eforturilor contrateroriste atunci când legăturile dintre terorism și contraterorism au fost foarte clare, iar consecințele operațiilor contrateroriste ineficiente categoric negative. Exemplul francezilor în Algeria din anii 1950 și din următorul deceniu este, în mod special, relevant pentru ambele situații.

Să spun câteva cuvinte și despre relația dintre terorism și insurgență. Cei doi termeni sunt folosiți adesea ca sinonime, uneori ca urmare a efortului bine intenționat de a evita folosirea abuzivă a epitetului „terorist". Însă „insurgent" (ca și „luptător de gherilă") nu este un sinonim pentru „terorist". Pe scurt, insurgența (sau insurecția) este o rebeliune violentă împotriva unei autorități de stat general acceptate, rebeliune pusă la cale de un grup care, dimpotrivă, nu este considerat, în general, un beligerant legitim. Cei implicați în insurecție ar putea utiliza o largă paletă de tactici și strategii, inclusiv terorismul, dar și luptele de gherilă și operațiile militare convenționale. Cu alte cuvinte, în vreme ce mulți teroriști sunt insurgenți, în sens larg, nu toți insurgenții sunt teroriști. Distincția este, în parte, una de tactici, scară a operațiilor și ținte, dar poate apărea, de asemenea, o deosebire de intenție. Insurgenții caută, în general, să răstoarne guvernele și pretind că au cucerit ori au întemeiat un stat, în vreme ce mulți teroriști fie au obiective transnaționale, fie vor, pur și simplu, o schimbare politică. În ceea ce privește luptătorii de gherilă, aceștia poartă în general uniforme, vizând

de regulă trupele de securitate, și ele în uniformă, ale inamicului (deși aceste principii au fost călcate în picioare în ultima jumătate de veac de fenomenul „gherilei urbane").

Mi-am propus să alcătuiesc o istorie a terorismului utilă și ușor de citit, care să țină seama de două preocupări ale istoricilor: timpul și spațiul. Oricum, aria temporală și geografică pe care se întinde acest subiect îi cere istoricului să găsească o cale de a împleti mai multe fire narative simultane. Soluția mea a fost, în general, să rămân fidel unei sinteze cronologice a terorismului, linie de la care am deviat doar când mi s-a părut necesar să inventariez evoluții simultane în alte regiuni. Împletesc frecvent două sau mai multe fire narative într-un capitol, cum ar fi Capitolul 2, în care vorbesc despre evenimentele din Europa și din lumea islamică a Evului Mediu. Am recurs de două ori la o soluție și mai drastică atunci când evoluții simultane sunt, în mod special, extrem de detaliate și ieșite din comun. De pildă, din anii 1860 până în anii 1910, terorismul a fost folosit de revoluționarii ruși, anarhiștii europeni, rasiștii americani și etnonaționaliștii irlandezi separatiști. De asemenea, în timpul celei de-a doua jumătăți a secolului al XX-lea, terorismul a fost un produs secundar al decolonizării și al luptei etnonaționaliste, al ascensiunii islamismului/jihadismului, al milenarismului de stânga și al mișcării Patriot americane. Pentru fiecare dintre cele două perioade cronologice am urmat fire narative distincte, câte unul de fiecare dată. Vă sfătuiesc să recurgeți la cronologia celor mai importante date, în special pentru aceste capitole.

Pentru că am preferat să dau prioritate cronologiei complete a terorismului, istoria unor grupări, mișcări sau regiuni a fost tratată în două sau mai multe capitole. Am adoptat această metodă de organizare în cazul Armatei Republicane Irlandeze (IRA) pentru că s-a scurs jumătate de secol între activitatea IRA condusă de Michael Collins, pe vremea Războiului Black

and Tan (anglo-irlandez), și perioada de dezvoltare a IRA Provizorie (PIRA), din anii 1970 și de după aceea. În cazul Orientului Mijlociu, istoria organizației Irgun și a Luptătorilor pentru Libertatea Israelului (cunoscută prin acronimul ebraic LEHI) este prezentată alături de cea a altor oponenți ai Imperiului Britanic de la mijlocul secolului trecut, în vreme ce istoria Organizației pentru Eliberarea Palestinei (OEP) este prezentată ca o luptă separată, dar întreținută cu altele și care se întinde până în prezent. Istoria jihadismului este, la rându-i, prezentată în alt capitol, întrucât susținătorii acestuia reprezintă o alternativă evidentă la etnonaționalismul secular al OEP. Crezul susținătorilor supremației albilor* din Ku Klux Klan, mișcare apărută în perioada Reconstrucției, are, în mod evident, multe în comun cu recentele activități ale milițiilor americane, dar sunt discutate în capitole separate întrucât între ele se află un secol de istorie care include sfârșitul Războiului Rece și apariția mișcărilor de gherilă urbană – două evoluții istorice legate, în aceeași măsură, de ultimele două decenii de violențe ale milițiilor, dar și de rasismul american de dinainte.

Ca ultimă observație de organizare, am acordat relativ puțin spațiu unor grupări teroriste recente (Jaish-e-Muhammad, al-Shabaab, Partidul Muncitorilor din Kurdistan, Frontul pentru Eliberarea Animalelor etc.), dacă vorbim strict despre importanța pe care o au în prezent. Unii cititori s-ar putea întreba de ce le-am rezervat revoluționarilor ruși din anii 1870 și separatiștilor etnonaționaliști algerieni din anii 1950 mai mult spațiu decât teroriștilor activi azi. Sunt multe motive: aceste grupări au fost

* În original *white suprematists* – care se traduce prin „susținători ai supremației albilor", teorie rasistă care susține că rasa albă este superioară și prin urmare trebuie să îi conducă pe oamenii nealbi; este ideologia rasiștilor albi (n.tr.).

printre primele care au dezvoltat tactici și strategii și au făcut din terorism mașinăria care este astăzi. Și rareori cărțile dedicate terorismului modern oferă detalii suficiente despre aceste grupări, iar despre terorismul contemporan sunt la îndemână multe lucrări complementare. Pe scurt, am preferat să acord spațiu și atenție indivizilor, grupărilor și mișcărilor în funcție de semnificația lor la nivelul istoriei și nu pornind de la numărul victimelor sau de la amploarea activităților curente.

Cititorul perspicace va observa că mă feresc să prezint această lucrare drept o succesiune de „prelegeri istorice" despre terorism. Trecutul nu ne învață nimic prin sine însuși; semnificativă este, mai degrabă, interpretarea pe care o dăm istoriei, ea este cea care ne va ghida acțiunile pe viitor. Însă extragem semnificațiile acțiunilor pe propria răspundere, întrucât nicicând nu vom mai da peste aceleași circumstanțe. Memoria umană – atât la nivel instituțional, cât și personal – este presărată cu epavele „prelegerilor" și cu interpretări strâmbe. Adevărul este că unul dintre principalele fire narative ale acestei cărți este efortul repetat al diferitelor autorități de a aplica diverse planuri de acțiune pentru a combate și a reduce terorismul. Rezultatele sunt adesea dezastruoase. Ca istoric, ce mă motivează este să caut răspuns la întrebări mai bogate și mai pătrunzătoare – întrebări care pot clarifica prezentul cu ajutorul unei explorări documentate a trecutului. Speranța mea este că paginile care urmează îi vor determina pe cititori să pună acele întrebări.

Notă la a doua ediție

Spune multe despre lumea noastră modernă faptul că a fost necesară atât de repede o a doua ediție a acestei cărți. La urma urmei, cât de mult să se fi schimbat istoria în ultimii șapte ani? Foarte mult, după cum se pare.

Modificările și adăugirile la prima ediție se încadrează în patru categorii. Prima este cea mai evidentă: multe s-au întâmplat de la apariția primei ediții din *Istoria terorismului*, în 2009. Războaiele împotriva terorismului din Irak și Afghanistan au escaladat și apoi au fost pe punctul de a se încheia oficial doar pentru a exploda în noi și înfricoșătoare conflicte sângeroase, în special după ascensiunea așa-numitului Stat Islamic al Irakului și Siriei. Activitatea operațională al-Qaida din Afghanistan și Pakistan este într-un declin evident și multe operații sunt efectuate acum de afiliați locali – „francize" – în Africa, Orientul Mijlociu și Asia de Sud-Est. Jihadiștii au organizat, în mod repetat, atacuri în Europa și America de Nord, uneori puse la cale de grupări teroriste, alteori de lupi singuratici. Între timp, rasiștii și alți radicali de extremă dreaptă au executat mai multe atacuri, în particular în Statele Unite ale Americii și Norvegia. Și îngrijorătoarea creștere a incidenței atacurilor armate în masă din Statele Unite ale Americii, o țară care a ajuns acum să vadă terorism peste tot, poate produce o confuzie teribilă referitoare la diferența dintre bolile mintale, crima din ură față de minorități și terorism. În această a doua ediție a cărții ne vom referi la toate evenimentele petrecute între timp.

În al doilea rând, studiul istoriei terorismului atrage din ce în ce mai mulți cercetători, iar lucrările acestora sunt, atât calitativ, cât și cantitativ, în expansiune, extinzând rapid înțelegerea noastră a acestui domeniu. Uneori, am revizuit analizele mele anterioare, cum ar fi cazul incidentelor din Haymarket. Am adăugat, de asemenea, multe alte lucrări la bibliografiile adnotate de la finalul fiecărui capitol. Sper ca ele să continue să fie o sursă valoroasă de informații pentru studenții și profesorii care vor să pătrundă în profunzimea subiectelor lansate în această carte.

În al treilea rând, am înlocuit notele din paranteză care apăreau în prima ediție cu note finale, adăugând, deopotrivă sute de alte noi citate. Intenția mea a fost să fac lectura mai ușoară adăugând deopotrivă material didactic pentru cei care doresc să se folosească de acesta.

În final, am adăugat o modestă concluzie în ultimul capitol, unde, în primul rând, meditez la câteva tendințe și dezbateri curente în lumina istoriei terorismului și, în al doilea rând, trec în revistă câteva schimbări majore care s-au petrecut deopotrivă în istoria terorismului și în cea a termenului însuși de „terorism".

În fine, să mai spun că toate paginile de internet citate în notele finale au fost accesate în ianuarie 2016, atunci când nu menționez altă dată.

Bibliografie

Cele mai bune lucrări introductive într-un singur volum în problema terorismului contemporan sunt:

Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, ediție revăzută și adăugită (Columbia University Press, 2006); Gus Martin, *Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives, and Issues*, ed. V (Sage, 2015); și Charles Townshend, *Terrorism: A Very Short Introduction*, ed. II (Oxford University Press, 2011). Așa cum am menționat mai sus, cea mai bună cercetare a terorismului din perspectiva științelor sociale este cartea lui Walter Enders și Todd Sandler, *The Political Economy of Terrorism* (Cambridge University Press, 2006). Altă lucrare valoroasă în această direcție este cea a lui Neil J. Smelser, *The Faces of Terrorism: Social and Psychological Dimensions* (Princeton University Press, 2007). Un articol crucial în privința terorismului care m-a influențat semnificativ în scrierea acestei cărți este cel semnat de David Fromkin, „Strategia terorismului" (*The Strategy of Terrorism*),

Foreign Affairs, vol. 53, nr. 4 (iul. 1975), pp. 683–698. Prima încercare consistentă de a pune cap la cap o istorie a terorismului este cea a lui Walter Laqueur, *A History of Terrorism* (Transaction, 2001 [1977]). Este în continuare extrem de valoroasă, dar o parte din datele folosite s-au perimat și nu este organizată cronologic. Unul dintre cele mai citate eforturi de a organiza întreg terorismul modern în cadrul său istoric este studiul lui David C. Rapoport, „Cele patru valuri ale terorismului modern" (*The Four Waves of Modern Terrorism*), care a apărut în lucrarea editată de Audrey Kurth Cronin și James M. Ludes, *Attacking Terrorism* (Georgetown University Press, 2004). O lucrare excelentă, atât grație introducerii metodologice semnate de editor, cât și pentru capitolele semnate de diverși autori, este scrisă de Martha Crenshaw [Henderson], *Terrorism in Context* (Pennsylvania State University Press, 2001 [1995]). Cercetări mult mai recente sunt cele ale lui Michael Burleigh, *Blood and Rage: A Cultural History of Terrorism* (Harper, 2008); Matthew Carr, *The Infernal Machine: A History of Terrorism* (New Press, 2008), și lucrarea editată de Gérard Chaliand și Arnaud Blin, *The History of Terrorism* (University of California Press, 2007). Lucrarea lui Martin A. Miller, *The Foundations of Modern Terrorism: State, Society and the Dynamics of Political Violence* (Cambridge University Press, 2013), este extrem de bogată în detalii și în analize. Cel mai cuprinzător volum de istorie a terorismului este cel editat de Randall D. Law, *The Routledge History of Terrorism* (Routledge, 2015). O carte importantă care anulează barierele dintre teroarea de stat și terorismul substatal este cea scrisă de Mikkel Thorup, *An Intellectual History of Terror: War, Violence and the State* (Routledge, 2012). O carte utilă care folosește perspectivele mai multor discipline este cea editată de Walter Reich, *Origins of Terrorism: Psychologies,*

Ideologies, Theologies, States of Mind (Woodrow Wilson Center, 1998 [1990]). Terorismul este tot mai studiat ca un construct social și cultural din perspectivă postmodernă/poststructurală. O lucrare clasică folosind această perspectivă este cartea semnată de Joseba Zulaika și William A. Douglass, *Terror and Taboo: The Follies, Fables, and Faces of Terrorism* (Routledge, 1996). O altă lucrare valoroasă este cea a lui Philip Jenkins, *Images of Terror* (Aldine de Gruyter, 2003). Cele mai bune studii asupra semioticii terorismului sunt al lui Jonathan Matusitz: *Symbolism in Terrorism: Motivation, Communication, and Behavior* (Rowman & Littlefield, 2014) și al lui Alex Schmid și Janny de Graf, *Violence as Communication: Insurgent Terrorism and the Western News Media* (Sage, 1982).

Un subdomeniu în mod special activ a fost cel al istoriei insurgenței și contrainsurgenței. Cele mai bune lucrări în acest domeniu tot mai bine reprezentat sunt a lui Christopher Paul et al., *Victory Has a Thousand Fathers: Sources of Success in Counterinsurgency* (RAND, 2010), apoi cartea lui Douglas Porch, *Counterinsurgency: Exposing the Myths of the New Way of War* (Cambridge University Press, 2013), și cea editată de Paul B. Rich și Isabelle Duyvesteyn, *The Routledge Handbook of Insurgency and Counterinsurgency* (Routledge, 2014).

Un alt nou subiect de cercetat este chiar domeniul academic al studiilor terorismului. O carte de o valoare inestimabilă este cea semnată de Lisa Stampnitzky, *Disciplining Terror: How Experts and Others Invented Terrorism* (Cambridge University Press, 2013). Ca introducere în studiul critic al terorismului, vezi Richard Jackson et al., *Terrorism: A Critical Introduction* (Palgrave Macmillan, 2011).

Cea mai bună antologie de surse primare referitoare la terorism este cartea editată de Walter Laqueur, *Voices of Terror:*

Manifestos, Writings and Manuals of al Qaeda, Hamas, and Other Terrorists from around the World and throughout the Ages (Reed, 2004). O altă colecție utilă este cea a lui Isaac Cronin, *Confronting Fear: A History of Terrorism* (Thunder's Mouth, 2002).

Există două masive baze de date referitoare la incidente teroriste și persoane implicate în aceste incidente. Acestea sunt gratuite. Prima este Global Terrorism Database (http://www.start.umd.edu/gtd/), iar a doua este RAND Database of Worldwide Terrorism Incidents (http://www.rand.org/nsrd/projects/terrorism-incidents/about.html). Prima folosește o definiție extinsă a terorismului, a colectat mai multe date și merge ceva mai departe în timp (1970) A doua bază de date are mici descrieri pentru cele mai multe incidente, ceea ce poate fi util. Niciuna nu listează datele pe baza motivelor teroriștilor (islamist, marxist, etnonaționalist etc.), dar puteți căuta numele grupului și veți obține ceva rezultate.

O altă sursă importantă pentru terorismul recent este furnizată de Departamentul de Stat al SUA, care publică anual *Country Reports on Terrorism* din 2004 (care a înlocuit *Patterns of Global Terrorism*, o altă serie de rapoarte inițiată din 2000). Le puteți consulta la adresa http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/index.htm. Aceste rapoarte sunt scrise pe baza informațiilor sintetizate de Global Terrorism Database și furnizează statistici, prezentând incidentele teroriste în funcție de regiune, țară și grupare teroristă.

Capitolul 1

Teroare și tiranicid în lumea antică

În Antichitate, puține sunt exemplele de terorism care ar putea fi menționate în paginile unei istorii a acestui fenomen dacă ne limităm la criteriile presupuse de multe definiții moderne. Pe de altă parte, de îndată ce vorbim despre terorismul ca violență simbolică prin care cei ce se folosesc de el intenționează să-și atingă indirect obiectivele cu ajutorul fricii sau intimidării, începem să descoperim multe antecedente premoderne la ceea ce altminteri ar putea părea un fenomen rezervat modernității. Și dacă acceptăm că termenul de „terorism" este folosit deseori de autoritățile politice și culturale dominante ale unei societăți pentru a condamna forme de violență considerate în mod fundamental ilegitime putem descoperi și mai multe exemple de terorism *avant la lettre* în lumea premodernă. În fine, dacă vă propuneți să urmăriți geneza unor trăsături asociate de obicei cu terorismul, veți fi surprinși cât de multe fire leagă civilizațiile antice de cele moderne. Cu alte cuvinte, dacă „terorismul", așa cum îl știm, nu a existat pentru oamenii Antichității, cu siguranță multe caracteristici ale acestuia le erau teribil de familiare.

Asirienii

Asirienii au fost, probabil, cel mai sângeros și violent popor al lumii antice. Imperiul lor a fost, între secolele al IX-lea și

al VII-lea î.H., cel mai mare din acea perioadă, având și cea mai militarizată societate de până atunci. Confruntați cu lipsa de resurse, asirienii au cucerit teritorii bogate și populate, conducând apoi întinsul și eterogenul lor imperiu prin teroare sistematică. Armata fusese organizată ca să-și îngrozească adversarii prin utilizarea unor formațiuni mari de care de luptă și cavalerie, menite în aceeași măsură să impresioneze și să distrugă. Regele se folosea de gărzile personale pentru a-i controla pe ceilalți. Demnitarii neloiali erau chemați în fața lui și executați, iar dacă inamicii asirienilor și liderii lor opuneau rezistență sau se revoltau, erau torturați cu cruzime și omorâți.

Pentru prima dată în istoria scrisă, aceste acte au fost făcute publice pentru a-i avertiza pe potențialii inamici. De fapt, s-a spus că asirienii au fost primii specialiști în război psihologic. Regele Assurnasirpal al II-lea se lăuda că a jupuit, tras în țeapă, ars pe rug, mutilat, orbit și decapitat căpeteniile și mulți cetățeni ai cetății rebele Susa. „Pe cei care au supraviețuit i-am lăsat să moară de sete în deșert", scria el[1]. Acest tratament brutal a fost aplicat atât de des, încât cuvântul „asirian" a devenit sinonim cu cruzimea față de vecini. Asirienii au fost distruși cu propriile metode în secolul al VII-lea î.H., când povara guvernării lor a devenit atât de mare, încât trupele auxiliare alcătuite din localnici s-au revoltat. Vecinii Asiriei s-au folosit de ocazie și au cucerit imperiul.

Războiul în Grecia antică

Pe alte meleaguri, oamenii făceau diferența între formele acceptabile și inacceptabile de violență, o atitudine premergătoare eforturilor societăților de mai târziu de a face diferența între teroare – o armă normală de război – și terorism – o armă

ilegitimă folosită de niște agenți imorali. În Grecia, războiul era purtat conform unor legi comun acceptate și apoi celebrat în mituri, literatură și istorie. Grecii au adoptat un cod de comportament în care puneau accent pe *arête* (bărbăție, bravură și îndemânare) și pe lupta eroică purtată direct, față în față. Ceea ce însemna, de regulă, că polisurile (cetățile-stat) trimiteau falange de infanteriști bine înarmați să se măcelărească reciproc până când soldații unei tabere rupeau rândurile și fugeau de pe câmpul de luptă. Războaiele erau decise de bătălii scurte, sângeroase și hotărâtoare, în care ambele părți implicate își aruncau toți soldații. Aceste lupte trebuiau purtate vara, în câmp deschis, și anumite ținte (jocurile olimpice și civilii, preoții, solii și locurile sfinte, de pildă) erau interzise. Tacticile neortodoxe, ceea ce numim astăzi războiul de gherilă și chiar terorismul erau privite cu ochi răi și chiar pedepsite de istorie și zei. În *Odiseea* lui Homer, de exemplu, faptul că Ahile pângărește corpul lui Hector după ce-l înfrânge îi pătează reputația și-i aduce pieirea. La urma urmei, decât să se recunoască înfrânt și să se supună bunăvoinței învingătorului, un luptător grec trebuia să lupte onorabil cu toată energia, priceperea și hotărârea lui. Cu toate acestea, grecii își încălcau propriile principii dacă aceasta servea scopurilor lor politice și militare, astfel că, în pofida tabuurilor culturale, actele de teroare asemănătoare celor înfăptuite de asirieni nu le erau străine. Unul dintre cele mai tulburătoare exemple este răspunsul lui Alexandru cel Mare la răscoala tebanilor din 335 î.H.: el i-a vândut pe aproape toți civilii ca sclavi și a ras orașul de pe fața pământului, cruțând doar preoții, templele acestora și pe descendenții poetului antic Pindar. O lecție care n-a trecut neobservată de atenieni, care erau și ei în plină revoltă. Ei au trimis de îndată o solie să-i propună lui Alexandru

pacea. Simțul practic prevala, astfel, asupra moralității când venea vorba despre război și violență.

Războiul în India antică

În cazul Indiei antice, tactici precum asasinatul erau acceptate la vedere, ca forme legitime de război, după cum o dovedește *Arthashastra* (cea mai apropiată traducere ar fi „Știința politicii"). Autorul acestui tratat a fost Kautilya (cunoscut și sub numele de Chanakya), personaj istoric influent și consilier al lui Chandragupta, care a domnit către sfârșitul secolului al IV-lea î.H. și a scăpat India de greci, în anii de după moartea lui Alexandru cel Mare. Spre deosebire de alte texte indiene antice, care au, în principal, o dimensiune religioasă și etică, *Arthashastra* este în mare măsură un text secular și pragmatic. Kautilya descrie în aceste pagini patru modalități de soluționare a unui conflict. Primele trei sunt diplomația, „războiul deschis", sau luptele convenționale similare celor dintre falangele grecești, și „războiul secret", care depinde de manevre, surpriză și înșelătorie și se aseamănă cu războiul modern de gherilă. A patra modalitate descrisă de Kautilya este „războiul tăcut sau clandestin", adică operațiile sub acoperire și asasinatele. Deși consideră că războiul deschis este mai „echitabil", Kautilya este de partea războiului clandestin, care permitea obținerea unei victorii mai eficiente, cu costuri mai mici. „Un singur asasin poate obține cu arme, foc sau otravă mai mult decât o armată înarmată până-n dinți", era el de părere. Kautilya a scris amănunțit despre asasinarea conducătorilor și înalților funcționari, dar a schițat, de asemenea, câteva scenarii care implicau terorizarea populației. Un paragraf îi instruiește pe agenții secreți să ucidă liderii comunității și să-i tâlhărească pe cetățenii bogați, răspândind deopotrivă zvonul că erau pedepse

stabilite de un regent sau un vicerege ambițios. În altă parte, agenții sunt sfătuiți să incendieze palatele, porțile cetăților și hambarele, să ucidă paznicii lansând zvonul unei intrigi de la curtea regelui, „întărâtând oamenii" împotriva subordonaților stăpânirii. Într-un extraordinar „scenariu" din paginile tratatului, Kautilya înfățișează un plan remarcabil pentru înfrângerea unei cetăți asediate. Agenții, costumați în demoni-șarpe și vârcolaci sângeroși, trebuiau să-i terorizeze pe locuitorii cetății, ademenind regele inamic să iasă în afara zidurilor cetății pentru a înfăptui ritualurile de îmbunare a acestor spirite. Acolo el putea fi prins în ambuscadă și ucis[2].

Sensul învățăturilor lui Kautilya nu a scăpat binefăcătorului său, împăratul Chandragupta, care s-a folosit de războiul de gherilă în perioada timpurie a constituirii imperiului său. Se știe bine că, în timpul războiului purtat împotriva succesorilor lui Alexandru cel Mare, Chandragupta a ordonat asasinarea grecilor. Se spune că, temându-se că va fi el însuși ținta unor asemenea atentate, nu dormea în același pat două nopți la rând[3].

Tiranicidul

Dilema împăratului – un comandant nu-și poate asasina inamicii fără a se aștepta să devină el însuși o țintă – a fost recunoscută de numeroși autori contemporani din multe civilizații. Societățile civilizate antice aveau o organizare extrem de ierarhizată, nobilii, preoții și luptătorii fiind în mod evident deasupra oamenilor din popor și sclavilor. Regele Hammurabi din Babilon, de pildă, a făcut din ea o piatră de boltă în faimosul său cod. Acesta prevedea o simplă amendă pentru o persoană care ucidea pe cineva mai jos în rang. O ierarhie nezdruncinată era liantul care dădea coeziune societăților din Antichitate, garantând prosperitatea și stabilitatea socială. A ucide un rege

era, de aceea, cea mai gravă crimă, pentru că stabilea un precedent periculos, dovedindu-le tuturor că și conducătorii erau muritori și, mai rău, vulnerabili. Rata asasinatelor politice sfidând ierarhiile putea servi astfel ca barometru al sănătății unui organism politic. La Roma, de pildă, au avut loc puține crime politice înainte de asasinarea fraților Gracchi către sfârșitul secolului al II-lea î.H., asasinate care au devenit un indicator al începutului scufundării Romei în sângeroasele lupte politice intestine.

Cu toate acestea, istoria antică abundă în exemple de regicid, reale sau mitice. Uneori asasinarea unui conducător era considerată necesară, chiar bună și morală. Apologeții antici ai asasinării unui conducător ilegitim o numeau „tiranicid" – adică asasinarea unui tiran. Deși vor mai trece secole până la apariția termenului „terorism", putem vedea retorica moralității la lucru, cel puțin în ceea ce privește fenomenul asasinatelor. Cei doi termeni abordează aceleași probleme din unghiuri opuse. În ultimul secol, cuvântul „terorism" a devenit un afront, care condamnă anumite tipuri de violență politică neconvențională, considerate ilegitime; în vreme ce pentru lumea antică termenul „tiranicid" era un elogiu, binecuvântând actele de violență politică neconvențională considerate legitime. În ultimele două secole, acești termeni au fost cele două fețete ale aceleiași monede: partizanii actelor considerate teroriste de societate le justifică folosind argumentele retorice și etice ale tiranicidului.

Evreii antici

Kautilya nu definește circumstanțele morale care permit regicidul sau alte tipuri de asasinat – etalonul său principal fiind utilitatea. Alții erau dornici să contextualizeze asasinatul politic fie prin insinuări, fie prin norme stricte. Unele dintre

cele mai vechi descrieri ale asasinatelor justificabile ne-au fost transmite de scrierile sacre ebraice. De fapt, nu găsești multe pagini de literatură într-atât de pătate de sânge.

Cele mai cunoscute istorii provin din timpurile în care evreii erau conduși nu de regi care-și revendicau legitimitatea prin genealogie, ci de așa-numiții judecători, care primiseră „mandatul" de la Iahve, cum era numit Dumnezeu de evrei. Deși sunt considerați primii care au adoptat monoteismului, evreii s-au îndepărtat deseori de Dumnezeul lor, dedicându-se idolatriei, rugându-se zeilor rivali sau practicând alte lucruri nemaivăzute. Pedeapsa lui Iahve, păstrată în scriptură, a fost de a trimite adesea un tiran străin să-i cucerească și să-i arunce în sclavie pe evrei, care mai apoi – după ce se reîntorc la pietate, supunere și umilință – vor fi răsplătiți printr-un erou care să-i elibereze de tiran. Iată ce scrie eruditul medieval Ioan din Salisbury*: „Penitența anihilează, alungă și omoară acei tirani de la care se trag, sunt izvodite și îmboldite păcatele"[4].

„Eliberatorul" Aod a comis primul tiranicid ebraic împotriva lui Eglon, rege în Moab, rostind înainte de a-l spinteca pe rege înspăimântătoarele cuvinte: „Eu, o rege, am către tine un cuvânt al lui Dumnezeu"[5]**.

Cea mai extraordinară istorisire a unui asasinat o găsim în Cartea Iuditei. Aici se povestește cum a fost invadată Iudeea de Holofern, generalul de încredere al regelui asirian Nabucodonosor. Pe când asirienii erau pe punctul de a-și înfrânge adversarii, salvarea evreilor vine dintr-o direcție neașteptată, de la văduva Iudita. Aceasta se roagă Domnului să-i dea putere

* Johannes Parvus (1120-1180), cum își mai spunea, a fost episcop de Chartres. A scris *Policraticus, Metalogicon* și *Historia pontificalis* (n.tr.).

** Judecători 3, 20. Am folosit *Biblia sau Sfânta Scriptură,* Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, ediția 2006 (n.tr.).

să-şi salveze poporului şi ţara, iar El i-a dat frumuseţe: „Şi s-a înfrumuseţat atât cât să poată cuceri privirile tuturor bărbaţilor care ar vedea-o"[6]. Această frumuseţe o ajută să pătrundă în tabăra asirienilor şi în cortul lui Holofern însuşi. Pe când încerca s-o seducă, acesta adoarme ameţit de vin, iar Iudita îl decapitează cu propria sabie. Atât evreii, cât şi protestanţii, dar nu şi catolicii i-au atribuit Cărţii Iuditei un statut deuterocanonic sau apocrif în parte pentru că nu este clar cine a compus-o şi pentru că are nenumărate anacronisme istorice. Natura apocrifă a eroismului Iuditei, oricum, nu i-a descurajat pe apologeţii tiranicidului, care au profitat de-a lungul secolelor de povestea ei. Autorii medievali, de pildă, au recurs la ea pentru a demonstra că înşelătoria, trădarea şi chiar apelul la o desfrânată concupiscenţă erau acceptabile dacă erau folosite pentru a face lucrarea lui Dumnezeu.

Istoricii dau de un teren mai stabil atunci când se folosesc de scriptură pentru a spune povestea sângeroasă a regatelor evreieşti Israel (din nord) şi Iudeea (din sud) în secolele X-VI î.H. Istoria a consemnat o listă de asasinate şi intrigi aproape fără rival în istoria umanităţii. 12 dintre cei 40 de regi care au domnit în aceste trei secole şi jumătate au fost victimele regicidului (şi mai mulţi au murit în luptă, s-au sinucis ori au pierit pe alte căi violente).

Regelui respectiv, subliniază scriptura de cele mai multe ori, i-a fost sortit să moară pentru că a făcut „rău în ochii Domnului"[7]. Uneori detaliile sunt îngrozitoare, aproape insuportabile, cum ar fi asasinarea Izabelei de către Iehu: „şi a ţâşnit sângele ei pe zid şi pe caii care au călcat-o în picioare. (...) Şi s-au dus s-o îngroape, dar n-au mai găsit nimic din ea, decât numai ţeasta, picioarele şi palmele mâinilor". Iehu a spus atunci: „Aşa

a fost cuvântul Domnului (...) În țarina Izreel câinii vor mânca trupul Izabelei"[8].

Aceste istorii despre asasinate și sânge cuprinse în cele patru cărți ale regilor le-au folosit evreilor să-și limpezească imaginea despre propria istorie. Specialiștii în religie cred că aceste cărți au fost finalizate în captivitatea babiloniană, adică în secolul al VI-lea î.H. Autorul (sau autorii) acestor cărți și-a propus să răspundă unei întrebări simple: cum a putut Iahve să permită poporului său ales să ajungă într-o captivitate atât de dură și umilitoare? Cei care au scris aceste istorii răspund fără echivoc: evreii și-au sfidat în mod repetat Dumnezeul și și-au primit pedeapsa meritată, iar vechile istorii despre tiranie și tiranicid nu erau decât scenografia acestei pedepse. Astfel, violența acestor istorii din scriptură era metaforică, chiar educativă. Așa cum rolul tiranilor era de a-i pedepsi pe evrei și pe conducătorii acestora pentru idolatrie, politeism și alte păcate, violența cu care este înfăptuit tiranicidul le amintește tuturor de prețul păcatului (în special al politeismului și al idolatriei) și de posibilitatea mântuirii. Cu certitudine, în numele viitoarei edificări a binelui se înfăptuiau uneori mari grozăvenii.

Tiranicidul în Grecia antică

Grecii s-au luptat și ei cu ideea asasinatului justificabil și ne-au lăsat moștenire colorate povestiri despre tiranicid. De pildă, asasinarea tiranului Phalaris din Acragas (în Sicilia) de către Telemachos în 554 î.H., asasinarea lui Polycrates din Samos de către Cambyses în 515 î.H., uciderea lui Iason din Pherae în anul 370 î.H.; otrăvirea lui Dionysios I din Siracuza de către fiul său, Dionysios al II-lea, în 367 î. H., uciderea lui Dion din Siracuza, care l-a detronat pe Dionysius al II-lea, de către Callippos în 354 î.H., asasinarea lui Clearchos din Heracleea de

către Chion și Leonidas în 353 î.H. și moartea pe care și-a găsit-o Oxyathres din Heracleea în mâinile lui Lysimachos în 284 î.H.[9].

Pentru primii greci, cuvântul „tiran" era neutru din punct de vedere moral. Se referea, pur și simplu, la un conducător ajuns la putere prin forța armelor, de obicei răsturnând o formă tradițională de guvernare a polisului, adică monarhia sau oligarhia, în perioada cuprinsă între secolele al VIII-lea și al VI-lea î.H. În Grecia antică, tiranul tipic căuta să intre pe sub pielea poporului persecutându-i pe aristocrați, ștergând datoriile săracilor și punându-i pe oamenii obișnuiți să lucreze în proiecte urbanistice publice. Erau adesea considerați de contemporanii lor niște conducători drepți și buni.

De-a lungul timpului, termenul „tiran" a început să capete alte conotații, o evoluție marcată de apariția unei bogate literaturi care justifică tiranicidul. Dezvoltarea democrației ateniene i-a determinat pe cetățeni să considere că tiranii sunt niște uzurpatori, nu doar ai puterii politice populare, ci de asemenea ai proprietăților și onoarei lor. Ulterior, dezvoltarea noilor instituții și norme judiciare au determinat tot mai mulți greci să condamne tirania considerând-o o violare a ordinii naturale și ilegitimă prin definiție.

Schimbarea de atitudine a grecilor față de tiranicid poate fi evidențiată în felul în care se raportează la cel mai cunoscut exemplu al acestuia, asasinarea lui Hipparchos, un frate mai mic al tiranului atenian Hippias, în 514 î.H., de către iubiții săi Harmodios și Aristogiton. Hippias a fost detronat după aceea, iar asasinii lui Hipparchos au fost sărbătoriți ca „eliberatori" și „tiranicizi". Sculptorul Antenor le-a dedicat celor doi un monument amplasat în Agora Atenei; a fost primul monument politic din Atena și este deseori considerat ca fiind prima statuie ridicată pentru a onora niște oameni. Isprava a făcut de

asemenea și subiectul unui poem de Callistratos. Versurile au devenit, în schimb, un popular cântec de pahar. „Au ucis un tiran", scria Callistratos, „și i-au făcut pe toți atenienii egali în fața legii."[10]

Marii istorici greci Herodot și Tucidide au șters ceva din lustrul reputației acestor iubiți eroi scoțând în evidență contradicțiile acestei istorii. Oricum, avem considerabil de multe probe că atenienii din secolul al V-lea î.H. știau faptele, însă continuau cu încăpățânare să-i celebreze pe eroi[11]. Aristotel s-a încumetat să reevalueze, la rându-i, acest asasinat, afirmând că guvernarea lui Hippias și Hipparchos fusese, de fapt, relativ „temperată". Acesta nu era, pentru Aristotel, un simplu efort de a recupera memoria istorică, era mai degrabă o ilustrare frapantă a motivului pentru care modul în care a disecat fenomenul tiranicidului a devenit cea mai influentă demonstrație din lumea antică și medievală. Pericolul era ca o crimă nelegiuită să fie prezentată fără mari probleme drept tiranicid. Așa a fost, în esență, cazul cu cei doi iubiți, conform lui Aristotel, care susținea că aceștia nu sunt decât niște demagogi. Pentru Aristotel, cheia era să construiască un raționament care să laude tiranicidul, dar numai în cazul în care acesta se petrecuse în urma unor monstruoase abuzuri ale tiranului.

Este ceea ce a făcut în cartea a cincea a *Politicii* sale. Acolo, Aristotel afirmă că un tiran poate fi considerat ca atare din cauza modului în care conduce și nu doar din cauza circumstanțelor în care a venit la putere. Pentru a-și ilustra punctul de vedere, el s-a bazat pe câteva exemple din realitatea istorică. Elementele comune ale acestora erau caracterul moralmente corupt și dereglat mintal al tiranului (o trăsătură-cheie a felului în care Platon descrisese anterior tirania), modul în care pervertea practicile tradiționale politice ale polisului și amenințarea pe care

o reprezenta față de onoarea, avuția și drepturile cetățenilor. Oszkár Jászi și John D. Lewis consemnau: „testul era mai degrabă etic decât legal". Și este grăitor că Aristotel – întocmai ca și Platon înaintea lui – nu a zăbovit prea mult pentru a explica tiranicidul. Din punctul lor de vedere, uciderea unui tiran era răspunsul natural la faptele tiranului. „Ura față de tirani", scria Aristotel, „este de neocolit", așa cum se presupune că era efortul de a scăpa de unii dintre ei. El enumera motivele asasinilor de tirani păstrate de-a lungul istoriei și constata cu răceală că „mare este onoarea cu care e răsplătit cel care ucide un tiran"[12].

Tiranicid, teroare și violență politică în Roma antică

Pe țărmul opus al Mării Ionice, romanii își începeau ascensiunea către glorie sufocați de crime politice, cel puțin așa au pretins istoricii lor de mai târziu, într-un proces conștient de mitologizare, cum recunoșteau ei înșiși indirect. Scopul creării acestor mituri istorice era, în parte, să impună, dincolo de orice îndoială, în ochii republicii, slăbiciunile monarhiei romane timpurii și, prin extensie, ale monarhiei în întregime. Conform acestei „istorii", fondatorii Romei din secolul al VIII-lea î.H., gemenii Romulus și Remus, au avut o confruntare care a dus la asasinarea ultimului, astfel că Romulus a devenit primul dintre cei „șapte regi ai Romei". Istoricul Plutarh afirma că Romulus a devenit tiran și a fost ucis de Senat, consiliul consultativ al patricienilor creat de el. Al șaselea rege roman, Servius Tullius, a fost și el asasinat, în acest caz de fiica lui și de soțul acesteia, care a trecut peste el cu căruța pe strada care va fi cunoscută sub numele de Strada Infamiei (*Vicus Sceleratus*). În vreme ce atenienii îi considerau pe Harmodios și pe Aristogiton niște modele de spirit cetățenesc, romanii minimalizau faptele asasinilor patrioți. O explicație parțială poate fi găsită în respectul

pe care-l acordau romanii autorității, legii și tradiției. Romanii erau conștienți de fragilul echilibru între elite și mase, între oligarhie și democrație. În ochii lor, tratamentul împotriva tiraniei ar fi putut fi cu ușurință mai rău decât boala în sine.

La sfârșitul secolului al VI-lea î.H., Senatul l-a exilat pe ultimul rege roman și a întemeiat republica, iar atribuțiile monarhului au fost împărțite între doi consuli aleși pentru un an. Unul dintre doi primii consuli a fost Lucius Iunius Brutus, a cărui primă decizie a fost, conform istoricului roman Titus Livius, să le ceară romanilor „să depună jurământul solemn să nu mai permită niciunui om să devină rege la Roma"[13]. Colegul consular al lui Brutus a fost Publius Valerius Publicola, care a propus o lege care le dădea dreptul cetățenilor să-l omoare pe cel care se declara rege al Romei.

Probabil că aceste hotărâri au fost suficiente, pentru că politicienii și teoreticienii romani au inițiat rareori discuții despre tiranie și tiranicid în următoarele cinci secole. Și, în vreme ce grecii și-au ucis frecvent tiranii – în special, în secolele dinainte și după epoca lui Pericle –, la Roma fenomenul asasinatului politic aproape că nu s-a făcut simțit de la fondarea republicii până în al secolul al II-lea î.H. Sunt cunoscute doar trei cazuri de tiranicid în această perioadă – patricienii Cassius și Manlius și plebeul bogat Maelius – și toate sunt foarte puțin documentate. În fiecare dintre aceste cazuri se spune că un politician înstărit a căutat să dobândească puteri monarhice folosindu-se de bogăția sa ca să câștige favorurile plebei. A râvni la regalitate – cea mai gravă încălcare a justiției în Roma republicană – era o violare a tradiției, nu a legii. Așa stând lucrurile, aceste asasinate erau executate, după cum se pare, nu de stat, ci de cetățeni, pe care i-am putea numi astăzi justițiari.

În război și în politica internațională, romanii erau categoric împotriva uciderii planificate a demnitarilor străini. Motivul pentru această atitudine este greu de identificat. Așa cum au observat unii, codul de comportament al romanilor aprecia în asemenea măsură bravura și priceperea în luptă alături de camarazi că asasinatul era considerat lipsit de bărbăție. De asemenea, romanii au înțeles că victoria totală nu poate veni decât distrugând inamicul pe câmpul de bătălie.

În mod ironic, cucerirea unui imperiu mediteranean cu fierul armelor marchează începutul sfârșitului echilibrului fin care limita utilizarea internă a violenței politice și făcea ca republica să fie viabilă. Influxul de sclavi a subminat securitatea și valoarea plebeului soldat-țăran-cetățean roman, iar apariția generalilor urcați pe culmile puterii prin loialitatea legiunilor pe care le conduceau a distrus tradiționalul proces politic. Dramatica proliferare a asasinatelor politice în secolele II-I î.H. a fost pe mai departe nu doar cauza, ci și consecința declinului politic. Primele două victime au fost frații Tiberius și Caius Gracchus, cei mai cunoscuți dintre așa-numiții *populares,* care susțineau cauza celor săraci, fiind etichetați drept demagogi de elita Romei. Senatorii înfuriați i-au ucis pe Tiberius și pe 300 de simpatizanți ai lui, în 133 î.H., și i-au asediat fratele, care a preferat să se sinucidă decât să se predea, 12 ani mai târziu.

Această succesiune între provocările plebei și violența reacționară a patricienilor – uneori aprobată de Senat, alteori ilegală – a devenit o constantă a politicii romane, care cu fiecare ciclu sângeros degrada pe mai departe cumpătarea, opreliștile și echilibrul tradițional care au fost însemnul succeselor Romei antice[14]. A.W. Lintott susține că în anii de după moartea lui Tiberius, povestirile despre patrioticele asasinate ale lui Cassius, Maelius și Manlius au fost reluate, dar în forme

modificate, care sugerau că magistrații patricieni sunt responsabili de pedepsirea tiranilor[15]. Scopul era de a face din tiranicid o prerogativă exclusiv patriciană. Cu toate acestea, apărând tot mai mulți *populares* în Senat gata să măgulească plebea pentru a cuceri puterea, spectrul violențelor interne, al terorii și al războiului civil a devenit tot mai apăsător.

Consulatul lui Sulla, patrician și general, și al principalului său rival, Marius, și apoi cel al lui Cinna și al lui Marius cel Tânăr reprezintă un moment decisiv în declinul republicii și în impunerea pe scară largă a violenței politice. De două ori, în 87 și 82 î.H., Sulla a purtat războaie civile împotriva inamicilor săi. În ajunul primului, Sulla a reușit să convingă Senatul să-l declare pe Marius și pe alți 11 „inamici ai poporului Romei", fără să beneficieze de dreptul la judecată. Cei mai mulți dintre cei condamnați au scăpat, inclusiv Marius, dar Sulla a adoptat și a pus în aplicare decrete extrajudiciare pentru a-și distruge oponenții și a le teroriza susținătorii. Între cele două războaie civile și în absența lui Sulla, Marius și Cinna au pus la cale alegerea lor drept consuli, după care au convocat imediat și au executat mai mult de 100 de aristocrați susținători ai lui Sulla și apoi le-au expus capetele în For, să fie o lecție pentru toți. Reîntoarcerea lui Sulla din exil în fruntea unei armate a declanșat al doilea război civil, care s-a încheiat cu victoria sa. Îngrozit de violențe și căutând cu disperare să recâștige stabilitatea, Senatul i-a conferit lui Sulla titlul de dictator și i-a garantat larga autoritate de a conduce prin decrete. Senatul a mai acordat aceste prerogative și în alte situații-limită, însă niciodată mai mult de șase luni la rând. De data aceasta, nu s-a stabilit niciun termen limită. Dictatorul și-a folosit rapid puterile împotriva adversarilor săi, în principal prin „proscrierea" lor. O asemenea declarație anula cetățenia victimei și o

condamna la moarte fără judecată. Informatorii erau răsplătiți, la fel și cei care-i ucideau pe proscriși. Cei care-i adăposteau, în schimb, erau pedepsiți. Plutarh afirmă: „Bărbații erau hăcuiți îmbrățișați cu soțiile lor, copiii în brațele mamelor"[16]. În timpul terorii din vremea lui Sulla – un infam precursor din Antichitate al terorii de stat din zilele noastre – au fost uciși mii de senatori și cavaleri care i se opuneau[17]. Atât de groaznice au fost violențele că unul dintre asociații săi, senatorul Quintus Lutatius Catulus, l-a întrebat pe Sulla dacă și-a propus să-i omoare pe toți.

Cicero și ultimele decenii ale republicii romane

În următoarele două decenii, exploziile de violență și zvonurile referitoare la războiul civil și conspirații au devenit obișnuite. În 63 î.H., patricianul Catilina, mereu nemulțumit, a pus la cale o campanie teroristă care a constat în incendii, luarea de ostatici și asasinate care ar fi urmat să culmineze cu o lovitură militară în Roma. Pe când aduna în secret armata pentru actul final al revoluției sale, conspirația lui Catilina a fost demascată de consulul și faimosul orator Marcus Tullius Cicero. Senatul, la cererea lui Cicero, i-a executat pe asociații lui Catilina pe care i-au găsit în oraș. În doar câteva luni, trupele trimise de Senat au distrus armata rebelului. Catilina însuși a fost ucis și capul lui a fost expus la Roma.

Din nefericire, ceea ce știm despre istoria conspirației lui Catilina se bazează aproape în întregime pe lucrările lui Sallustius, un istoric care avea propriile socoteli cu rebelul, și pe spusele lui Cicero însuși. Sallustius îi atribuie lui Catilina un discurs provocator în care le cere susținătorilor să se considere nu „o simplă gloată", cum îi descria Senatul, ci niște oponenți la „cei pentru care, dacă statul ar fi sănătos, ar trebui să fim o teroare"[18].

Unul dintre cuvintele importante prin care îi denunță Cicero pe Catilina și pe tovarășii săi este *latro*. Înainte vreme, cuvântul însemna pur și simplu „pirat" ori „tâlhar", dar în vremea lui Cicero ajunsese să însemne mai degrabă „bandit" și mai puțin „rebel" – cu alte cuvinte, cineva a cărui implicare în actele criminale se ridica peste simpla hoție și devenise un pericol pentru stat, dar ale cărui motive rămâneseră personale și financiare, nu politice sau ideologice. Statutul unui *latro* era confuz: nu era protejat de drepturile de cetățean, fie pentru că așa alegea, fie pentru că așa decidea statul, nici nu era onorat prin recunoașterea calității de inamic combatant. Este bine știut că atât Cicero, cât și alții, inclusiv mai târziu istoricul Titus Livius, au opus *latrocinia* (o acțiune hoțească, tradusă deseori prin „brigandaj") lui *bellum iustum*, „războiul drept", purtat pe căi legitime și pentru scopuri legitime. Chiar dacă *latro* avea un înțeles tehnic, era folosit de romani și ca metaforă. Așa cum consemnează Brent Shaw, termenul era „folosit deliberat pentru a arunca îndoiala asupra persoanelor ostile, în principal asupra inamicilor politici"[19]. În conștiința romanilor, termenul *latro* provoca, probabil, aceleași sentimente de frică, dezgust și furie pe care le declanșează astăzi cuvântul „terorist".

De fapt, cel mai bine este să vedem în relatările lui Cicero și Sallustius despre conspirația lui Catilina nu descrieri ale adevăratului Catilina și ale complotului său, ci mai degrabă cel mai reușit exemplu antic de defăimare publică a ceea ce am numi astăzi, în mod comun, un terorist.

În ultimele decenii ale republicii s-a manifestat un nou tip de violență la Roma, activitatea practic necontrolată a bandelor de derbedei, iar haosul produs de acestea era parte politic, parte criminal. În timpurile moderne, cea mai apropiată paralelă se poate face cu trupele paramilitare Cămășile brune ale lui Hitler. Practica romană a clientelei presupunea că un patrician avea

mereu un grup de susținători devotați gata să producă agitație în numele lui. Acest tip de comportament violent haotic era parte esențială a vieții politice din Roma – mult sânge a curs mai cu seamă în timpul revoltelor legate de frații Gracchi în 133 și 122 î.H. În anii 60 î.H., numărul tot mai mare de soldați lăsați la vatră și plebei a devenit o țintă atractivă pentru oamenii cu dare de mână care-și puteau permite să-i angajeze.

Clodius Pulcher a fost unul dintre cei responsabili de teroarea exercitată de bandele organizate. Ca tribun, în 58 î.H., i-a recrutat fără să stea pe gânduri pe durii cetății, liberți (sclavi eliberați care nu erau cetățeni), sclavi, soldați și chiar gladiatori, organizându-i în bande semioficiale, de care se folosea pentru a-și teroriza oponenții atât în Senat, cât și în comițiile tribute*. Chiar și după ce s-a încheiat anul tribunatului său, Clodius a rămas stăpânul străzilor din Roma și o figură importantă în politica romană. Adversarii săi, în special conservatorul tribun Annius Milo, au adoptat singura strategie la care puteau recurge: și-au recrutat propriile bande rivale. Confruntările deschise se dezlănțuiau pe străzile înguste și întortocheate ale Romei. După una dintre cele mai violente lupte, Cicero își amintea: „Tibrul era plin de cadavre. Canalele de evacuare erau înfundate cu trupuri, iar sângele care curgea în șuvoaie din For a trebuit șters cu bureții"[20].

Alunecarea republicii pe calea sângerosului conflict civil îl îngrozea pe Cicero. Reacția lui nu a fost, oricum, să deplângă violența, în totalitate, ci să-i justifice unele manifestări – într-adevăr, pentru prima dată în istoria romană – dorind,

* *Comitia tributa* (lat.), adunări ale cetățenilor Romei, organizați în 35 de triburi (patru erau triburi urbane, 31 erau triburi rurale). Adunările aveau puteri legislative și, până la reformele lui Sulla (82 î.H.), juridice. La sfârșitul republicii, competența lor judiciară a fost redusă treptat, iar în timpul imperiului au dispărut (n.tr.).

deopotrivă, să obțină o restrângere a ei. Nedreptatea cere un remediu, afirma el, iar acesta este bun și necesar când un tiran este înlăturat de gloată „câtă vreme remediul are sens și înțelepciune și slujește menținerii constituției care l-a prevăzut. Însă (iar aici este avertismentul critic al lui Cicero) dacă poporul s-a ridicat împotriva unui rege drept și l-a înlăturat de pe tron sau, cum deseori se întâmplă, a gustat din sânge nobililor săi legitimi... nici nu-ți poți imagina calamitate sau conflagrație mai teribilă..."[21]. Deloc surprinzător, avertismentul lui Cicero n-a reușit să reducă vărsarea de sânge.

Iulius Caesar și sfârșitul republicii romane

De fapt, drama romană a terorii și tiranicidului se apropia de punctul culminant: asasinarea lui Iulius Caesar rămâne unul dintre memorabilele cazuri de tiranicid din istorie și modul în care a susținut Cicero asasinatul a devenit una dintre cele mai influente interpretări.

Tensiunile care mocneau de multă vreme între cei doi triumviri Iulius Caesar și Pompei Magnus au explodat în 50 î.H., când s-a declanșat războiul civil. După aproape trei ani de lupte, Pompei a fost ucis și armata sa înfrântă. Caesar s-a întors la Roma și a declanșat un program ambițios de ștergere a datoriilor și de construcții publice, prin care intenționa, ca și frații Gracchi cu proiectele lor, 80 de ani mai înainte, să câștige susținerea populară și să-i ajute pe săracii cetății. A fost numit dictator pe viață în februarie 44 î.H., parțial pentru că înțesase Senatul cu propriii susținători. Dar ura patricienilor față de el creștea. Mulți se temeau și îl urau pentru că îl considerau un populist și un demagog: unii pentru că fuseseră insultați, alții pentru disprețul evident pe care-l avea pentru ritualurile și instituțiile desuete ale republicii, alții pentru că pusese gând

rău tradiționalelor privilegii senatoriale, în fine, alții care credeau că-și dorește să se înscăuneze rege.

Pentru unii senatori, noul titlu a fost picătura care a umplut paharul. Marcus Iunius Brutus – unul dintre cei mai apropiați prieteni ai lui Caesar și descendent al lui Lucius Iunius Brutus, autorul jurământului împotriva tiraniei – a urzit un complot împreună cu cumnatul său, Cassius Longinus. Detaliile conspirației și ale asasinatului sunt tulburi, în parte din pricina atâtor povestiri și plăsmuiri ulterioare, a lui Plutarh și a lui Shakespeare fiind cele mai cunoscute. Ce se știe, cu toate acestea, este că în grupul conspiratorilor – care-și luaseră, în mod grăitor, numele de „eliberatori" (*liberatores*) – se aflau cam 60 de oameni, cu toții din Senat. Complotiștii erau mânați și de patriotism, și de egoism, însă își propuseseră un obiectiv în folosul tuturor: să redea puterea aristocraților, adică *optimates*, conservatorii „constituționaliști" senatoriali. Între timp, Caesar devenise, pare-se, atât de încrezător în soarta sa că refuza să mai iasă apărat de gărzi și se amesteca fără protecție printre oameni. În zilele premergătoare atentatului, conspirația a devenit cel mai prost păstrat secret din Roma și au fost mai mulți care au încercat fără succes să-l avertizeze pe Caesar. La 15 martie – adică la Idele lui Marte – Caesar a fost ademenit în Senat și atacat. După cum stabiliseră dinainte, toți conspiratorii au încercat să-i dea o lovitură, iar în iureșul asaltului mulți senatori s-au rănit între ei. Caesar se prea poate să fi primit o lovitură fatală, dar chiar și efectul cumulat al rănilor era suficient. Multe s-au spus despre aparenta sa dorință de a muri, dar ar trebui să se vorbească și mai mult despre simplitatea, chiar amatorismul complotului.

Speranțele conspiratorilor de a-și recăpăta privilegiile senatoriale și a reface stabilitatea Romei au fost spulberate curând. S-a impus la putere un triumvirat format din oameni influenți – inclusiv

nepotul lui Caesar, Octavianus, și locotenentul de încredere al lui Caesar, Marcus Antonius – și s-a declanșat o nouă rundă a războiului civil. Roma s-a liniștit doar odată cu demolarea totală a republicii și transformarea ei în imperiu sub Octavianus, care a devenit cunoscut ca Augustus.

Realitatea crudă a asasinatului, plănuirea lui și ceea ce a urmat este greu de separat de cosmetizările de mai târziu și de invențiile pure și simple. De exemplu, des pomenitele vorbe pe care se spune că Brutus i le-ar fi spus lui Caesar în timpul asasinatului – *Sic semper tyrannis* („Astfel sfârșesc mereu tiranii", în lat.) – par să fie o invenție de mai târziu. S-ar putea spune, de fapt, că semnificația asasinatului nu a stat în rezultatele sale imediate – mulți au pretins că luptele intestine între patricieni erau inevitabile, indiferent care ar fi fost soarta lui Caesar –, ci în multitudinea de interpretări și de mituri create cu bună știință pe care le-a provocat. De-a lungul timpului, Caesar a devenit important mai degrabă ca simbol decât ca om.

Cea mai cunoscută descriere a asasinatului a fost compusă la decenii după consumarea faptelor de Plutarh (c. 46–127 d.H.). Acesta a scris biografii care sunt mai degrabă povestioare morale decât istorii. Plutarh i-a lăudat pe asasinii lui Caesar, spunând că au fost călăuziți de dragostea lor nețărmurită pentru republică, și l-a scos în evidență pe Brutus, glorificându-l ca pe-un „suflet eroic, un spirit cu adevărat îndrăzneț și neclintit", care „nu a avut nimic personal cu Caesar, dar și-a asumat riscul pentru libertatea patriei sale"[22]. Povestirea lui Plutarh despre asasinat expunea planul unui tiranicid conceput și executat cum trebuie, mai ales pentru că Brutus a insistat ca violența să se limiteze la uciderea lui Caesar, deși mulți conjurați ar fi vrut să-l ucidă și pe Antonius.

Justificarea teoretică a asasinării lui Caesar a fost glorificată rapid, grație lui Cicero, și are aceleași trăsături esențiale. Cicero

s-a abținut de la critici pe timpul vieții lui Caesar, ba chiar a lăudat din vârful buzelor eforturile dictatorului de a reclădi Roma și de a-i ajuta pe săraci. În cele din urmă, totuși, Cicero s-a convins că Caesar aspiră să se încoroneze rege sau, cel puțin, că vrea să emasculeze Senatul. Oratorul și politicianul nu a fost parte a conspirației, însă a sărit în sprijinul asasinatului după ce acesta a fost înfăptuit, pretinzând că Caesar intenționa să se proclame rege. În *De Officiis* („Despre datorii"), Cicero susținea că legile naturale guvernează moralitatea omului, obligându-l la anume acțiuni, chiar dacă ele par să violeze legile statului. Pentru a da un exemplu, el a apelat la recenta asasinare a lui Caesar:

> Ce crimă poate fi mai atroce decât să omori un apropiat și, în special, un prieten intim? Dar dacă cineva omoară un tiran – chiar fără să fie un prieten atât de apropiat – nu i se încarcă sufletul cu povara păcatului? Dintre toate faptele glorioase [poporul roman] socotește această faptă a fi cea mai nobilă[23].

Argumentul lui Cicero sintetizează perfect atitudinea lumii antice față de tiranicid: tirania este o pervertire a naturii, iar tiranicidul este remediul moral și eficient. Înlăturarea tiranului și numai a acestuia – violențele dincolo de persoana lui ar fi imorale – permit organismului politic să revină la starea sa naturală, după cum un chirurg, spune Cicero, ar putea amputa un membru bolnav. Faptul că oamenii Antichității au depus atâtea strădanii să justifice tiranicidul și să-i ridice în slăvi pe cei mai renumiți făptuitori ai acestuia este o probă a temerii că acesta ar putea fi aplicat fără discriminare.

Cu toate acestea, asasinarea tiranilor – ca mai toate actele de violență – rareori era atât de curată și precisă cum și-ar fi dorit Cicero și alții ca el. De fapt, tendința era de a deschide cutia Pandorei, dând frâul liber violenței. Dacă ar putea vorbi de dincolo

de mormânt, însuși Cicero s-ar putea pune chezaș. În timpul haosului care a urmat morții lui Caesar, el a devenit din nou unul dintre cei mai populari lideri ai Senatului. Când Octavianus și Antonius au trecut fără zăbavă la eliminarea asasinilor lui Caesar și a complicilor acestora, Cicero a fugit din Roma, dar a fost prins și executat în 43 î.H. Capul și mâinile sale au fost tăiate și expuse în For, cum fusese pedepsit și Catilina cu 20 de ani înainte.

Naşterea imperiului sub Augustus (Octavianus) a adus stabilitate Romei, dar a concentrat puterea în mâna camarilei imperiale şi a dat, de asemenea, posibilitatea asasinatelor şi a haosului în rândul elitei. Deşi numărul acestor violenţe politice în timpul imperiului le transformă pe cele din timpul republicii într-o joacă de copii, ele pot fi considerate în mare măsură intrigi de palat, crime din răzbunare sau sadism imperial. Asasinarea câtorva împăraţi avea ceva din caracteristicile tiranicidului, dar putea fi foarte bine rodul animozităţii personale; mai precis, nicio moarte violentă imperială nu a restabilit autoritatea senatorială şi nici nu a schimbat prea mult cultura politică romană. Împăraţii au fost frecvent victimele propriilor gărzi. Din 192 până în 244 d.H., jumătate dintre împăraţii care au domnit (adică şapte din 14) au fost ucişi de Garda pretoriană sau de căpetenia acesteia. Oricum acestea puteau fi socotite cu mare greutate tiranicide, căci părţile implicate rareori invocau alte raţiuni pentru crima lor decât avantajele personale; nici istoricii, cronicarii sau teoreticienii tiranicidului nu au încercat să justifice aceste asasinate prezentându-le drept crime pentru apărarea libertăţii.

Terorismul în Iudeea: cazul sicarilor

O formă foarte diferită de violenţă – una pe care o putem recunoaşte de îndată ca terorism – s-a manifestat în regiunea

cunoscută ca Israel, Iudeea sau Palestina. Dar, mai întâi, câteva informații de bază. Evreii din Mediterana de est trăiau de câteva secole sub jugul unor conducători străini, când sirienii au cucerit Iudeea de la dinastia Ptolemeilor în 168 î.H. și au instituit cultul zeilor greci și al altor divinități păgâne. În anul următor, preotul evreu Matatia (Mattathias) și fiii săi, printre care și Iuda Macabeul, „dând drumul dreptei lor mânii", l-au ucis atât pe ofițerul sirian care voia să-i forțeze să se roage idolului, cât și pe evreul care se supusese ordinului dat de sirian. Aceasta a fost, probabil, prima situație documentată de terorism revoluționar, adică un act de violență care nu-și propune să distrugă inamicul, ci mai degrabă să-i inspire pe alții să se revolte. „Tot cel care are râvna legii și se ține de legământ să vină după mine!"[24] – striga Matatia, astfel începând ceea ce a ajuns să fie cunoscut sub numele de răscoala Macabeilor, o revoltă populară care a culminat, câțiva ani mai târziu, cu întemeierea dinastiei evreiești a Hasmoneilor.

Le-a fost mai ușor Hasmoneilor să făptuiască violența la care-i chema Matatia decât să se conformeze renumitei sale neprihăniri religioase. După câteva episoade de război civil în familie, un monarh a apelat la ajutorul Romei în 64 î.H., transformând Iudeea într-un stat clientelar și pe Hasmonei în marionetele Romei. Pentru a-și menține poziția privilegiată, preoții Templului din Ierusalim și susținătorii acestora, saducheii, au colaborat din plin cu romanii. În primul deceniu al erei creștine, un mic grup de credincioși a început să susțină că „nu există alți stăpâni decât Dumnezeu", atățându-i pe oameni atât împotriva romanilor, cât și a saducheilor. Un alt semn al nemulțumirii era extinderea banditismului, care era în parte opera unor „Robin Hood" iudei mâniați de insuportabila inegalitate socială și economică. Tensiunile și violențele tot mai mari au culminat

în 66 d.H. cu declanșarea unei nefericite revolte deschise. Războiul cu iudeii s-a terminat patru ani mai târziu, romanii cucerind Ierusalimul și distrugând al doilea Templu. Epilogul dramatic al acestui război a fost asediul și sinuciderea a celor aproape 1 000 de răzvrătiți aflați între zidurile fortăreței Masada, în 73 d.H.

Aceste evenimente au deschis calea celei mai controversate și cunoscute grupări teroriste din Antichitate, *sicarii*, și astăzi ținta unor comentarii mușcătoare, în mare pentru că aproape toate informațiile legate de sicari provin de la un singur personaj a cărui relatare este foarte părtinitoare. Acesta este Flavius Iosephus, un general iudeu care a trădat trecând de partea romanilor, a devenit cetățean roman și mai apoi a scris *Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor.* Conform lui Iosephus, sicarii au început să acționeze în anii 50 d.H. Pentru noii aderenți ai doctrinei „niciun stăpân mai presus de Dumnezeu", obiectivul era eliberarea Iudeii și a poporului acesteia de Roma. Ei erau siguri că Dumnezeu era de partea lor, o convingere aproape apocaliptică în intensitatea sa. Faptul că se foloseau de pumnale asemănătoare cu romanele *sicae* le-a dat numele de sicari, dar felul în care foloseau aceste arme îi distingea de bandiții de toate zilele și chiar de rebelii tradiționali. Sicarii îi asasinau pe iudeii de seamă care colaborau cu romanii, deseori la lumina zilei și în mijlocul mulțimii. Conform lui Iosephus: „Primul cu gâtul tăiat a fost Ionatan, marele preot, și după el au fost asasinați mulți alții în fiece zi. Mai teribilă decât crimele în sine era frica pe care o declanșau, fiecare om așteptându-și moartea în fiece zi, ca în vremea războiului"[25]. De asemenea, sicarii răpeau saducheii mai însemnați și cereau răscumpărare pentru a strânge bani ca să-și poată elibera compatrioții capturați și pentru a intensifica sentimentul de

haos şi instabilitate. În zona rurală, sicarii atacau notabilităţile locale proromane şi le prădau proprietăţile. Sicarii şi-au dat seama că sunt puţini ca număr şi sperau, după cum se pare, să atâţe mulţimea să se răscoale împotriva romanilor, demonstrându-le cât sunt de vulnerabile autorităţile. Unii istorici au presupus, de asemenea, că sicarii sperau să provoace riposta sălbatică a saducheilor, care ar fi determinat populaţia să se revolte. Faptul că sicarii atacau doar iudei de-ai lor se poate explica prin aceea că puţini funcţionari romani locuiau pe atunci în Iudeea, însă unii au conchis că această strategie este o probă a faptului că sicarii erau motivaţi de griji sociale şi economice, deopotrivă, de vreme ce tocmai saducheii şi mica nobilime rurală erau cei care, la urma urmei, beneficiau cel mai mult de administraţia romană.

Oricum, terorismul sicarilor a contribuit semnificativ la declanşarea unei revolte la Ierusalim împotriva romanilor şi aliaţilor acestora, preoţi ai Templului, în anul 66 î.H. Menachem, căpetenia sicarilor, a condus scurtă vreme revolta, însă a fost asasinat de rivalii săi, după ce, cum spune Iosephus, „a recurs la acte sălbatice şi a devenit tiranic peste măsură"[26]. Ca şi în cazul multor terorişti moderni, fanatismul şi violenţa lui Menachem au făcut din el un candidat greu de plasat în fruntea unei mişcări de mai mari proporţii. Moartea lui a semnificat şi sfârşitul scurtei implicări a sicarilor în revolta evreilor din Ierusalim. Înainte ca romanii să fi ajuns în număr mai mare, sicarii au părăsit oraşul, o minoritate persecutată în cadrul revoltei. În acel moment, conducerea revoltei fusese preluată de aşa-numiţii zeloţi, o facţiune evreiască deseori confundată cu sicarii.

Sicarii s-au refugiat în tot restul războiului în fortăreaţa Masada, situată în vârful unei stânci izolate din Deşertul Iudeii.

Au cucerit-o la puțină vreme după fuga lor din Ierusalim. La Masada, sicarii au fost determinați să recurgă la acte criminale pentru a supraviețui exilului lor în deșert. Iosephus descrie o incursiune pe care au făcut-o în localitatea Ein Gedi, unde sicarii au „măcelărit" 700 de femei și copii, „au golit casele de bunuri, au furat recolta și au adus prada la Masada"[27]. Acest episod, ca întreg războiul dintre romani și iudei pe care sicarii au reușit să-l declanșeze, demonstrează cu destulă claritate o trăsătură atemporală a terorismului: predispoziția de a considera că acei civili pe care pretind că-i reprezintă sunt, în ultimă instanță, neesențiali, numai buni pentru fi sacrificați în numele unei cauze mai mari. Având acum provizii, sicarii, „care nu lăsaseră niciun cuvânt nespus, nicio faptă nefăcută spre a insulta și distruge pe cei care se aflau în calea conspirațiilor lor nebunești", au continuat să întreprindă atacuri teroriste „împotriva celor care se pregăteau să se predea Romei, [însă] în realitate aceasta era mai degrabă o scuză prin care intenționau să-și camufleze barbaria și prea marea iubire de bani"[28]. Doar după ce romanii au cucerit Ierusalimul, distrugând al doilea Templu și zdrobind rebeliunea – ucigând aproximativ 1 300 000 de oameni pentru aceasta – și-au întors privirile către sicarii din Masada. Acolo, romanii au ridicat un zid în jurul fortăreței și au început asediul. Deși cei care apărau fortăreața aveau suficientă mâncare și apă pentru a rezista o vreme, a devenit repede evident că sfârșitul era iminent. Într-un lung discurs relatat de un supraviețuitor, căpetenia sicarilor, Eleazar ben Yair, și-a convins tovarășii să moară de propriile mâini decât să devină sclavii romanilor. Sinuciderea în masă a aproape 1 000 de oameni este o mărturie în plus a fanatismului sicarilor, a convingerii lor, probabil, că apocalipsul era aproape.

Există două finaluri curioase la prezumtiva „rezistență până la ultimul" a sicarilor din Masada. Câțiva sicari au ajuns în Alexandria, Egipt, unde au încercat să declanșeze o a doua răscoală împotriva romanilor folosindu-se din nou de asasinate și de acte teroriste. Evreii din Alexandria, știind prin ce au trecut Ierusalimul și comunitatea evreiască atunci când romanii au fost determinați să declanșeze o invazie de mari dimensiuni, i-au dibuit din proprie inițiativă pe sicari și i-au predat romanilor. Între timp, la Cirene (în estul Libiei), un agitator demagog pe nume Ionatan îi întărâta pe săracii nemulțumiți. Temându-se că se va declanșa un nou val de terorism inspirat de cel al sicarilor, evreii l-au turnat guvernatorului roman, Catullus, care i-a săltat cu promptitudine pe Ionatan și banda lui de derbedei. La un moment dat, Ionatan și Catullus au început negocieri – primul, pentru a-și salva viața, ultimul, pentru a câștiga faimă și bani – care presupuneau ca Ionatan să-i denunțe pe cei mai bogați și puternici evrei din Cirene ca fiind susținătorii săi în actele de terorism. Catullus s-a folosit de demascarea acestei conspirații fanteziste pentru a ucide 3 000 de notabili locali și a le confisca proprietățile, pare-se prima dată în istorie când însăși teama publică de terorism a fost folosită pentru ca un politician fără scrupule să-și atingă propriile obiective[29].

În istoria terorismului, sicarii sunt, de asemenea, semnificativi ca subiecți a ceea ce am putea numi „discursul terorismului". De pildă, nu avem nici o probă că sicarii își spuneau astfel. Este mult mai probabil ca termenul să fie invenția lui Iosephus, de vreme ce cuvântul *sicari* era latin, nu grecesc sau evreiesc – adică aparținea limbii învingătorilor, nu celei a teroriștilor/rebelilor. Mai mult de un secol înainte de Iosephus și *Războiul iudeilor*, cuvântul *sicarius* ajunsese să însemne

asasin, apărând astfel în titlul unei legi romane din zilele în care Sulla intenționa să pedepsească asasinii plătiți și pe cei care le furnizau armament. Cicero îl folosește și el, de asemenea, referindu-se la membrul unei bande înarmate care ucidea pentru bani[30]. Putem înțelege și mai bine sensurile date de Iosephus acestui termen pornind de la alte cuvinte pe care le folosea frecvent pentru a-i descrie pe sicari. Atât grecescul *lestai*, cât și latinescul *latro* pot avea semnificația de „bandit", dar la sfârșitul republicii și la începutul imperiului, cum am menționat mai sus, cu ajutorul termenului *latro* erau etichetați inamicii care erau mai mult decât un criminal și mai puțin decât un stat. Cu alte cuvinte, dacă termenul „terorist" ar fi fost la îndemâna lui Iosephus, putem fi siguri că el l-ar fi aplicat în cazul sicarilor, un caz clasic în care cei victorioși se folosesc de un epitet pentru a direcționa o povestire în așa fel încât să compromită tocmai sufletul legitimității unei cauze. Pentru că trebuie să ne amintim că, în pofida faptului că a dezertat la romani, Iosephus rămâne un patriot evreu. În a sa *Antiquitates Judaicae* („Antichități iudaice"), în 21 de volume, el i-a prezentat pe cei cu care împărtășea aceeași religie drept, nobili, drepți și inteligenți, adepți ai unei tradiții care are o semnificație pentru toată lumea. *Războiul iudeilor* a fost astfel efortul său de a salva acea tradiție din mâinile criminalilor care, credea el, puseseră stăpânire pe ea.

Și, cu toate acestea, vreme de decenii statul modern Israel i-a ridicat în slăvi pe sicari, făcând din ei eroicii apărători ai Masadei și ai independențe iudeilor. Până de curând, de fapt, recruții Diviziei blindate depuneau jurământul solemn pe Masada. De aceea, tratamentul istoric și retoric acordat sicarilor este unul dintre primele și cele mai bune exemple de relativism semantic rezumat de clișeul conform căruia

cel considerat terorist de unii este în viziunea altora luptător pentru libertate.

Bibliografie

Printre folositoarele cărți care vorbesc despre cum se purtau războaiele la începutul istoriei se află cea scrisă de Alfred S. Bradford, *With Arrow, Sword, and Spear: A History of Warfare in the Ancient World* (Praeger, 2001), și cea a lui John Lynn, *Battle: A History of Combat and Culture,* ediție revizuită și adăugită (Basic Books, 2004). A doua carte conține o scurtă, dar excelentă prezentare a lui Kautilya. Tratatul lui Kautilya, *Arthashastra*, poate fi găsit în traducerea englezească și redactarea lui L.N. Rangarajan (Penguin, 1992). Cel mai bun studiu despre Kautilya este cel scris de Roger Boesche, *The First Great Political Realist: Kautilya and His* Arthashastra (Lexington, 2002).

Două excelente disecții în profunzimea teoriilor și istoriei tiraniei și tiranicidului sunt cartea lui Roger Boesche, *Theories of Tyranny from Plato to Arendt* (Pennsylvania State University Press, 1996), și cea scrisă de Oszkár Jászi și John D. Lewis, *Against the Tyrant: The Tradition and Theory of Tyrannicide* (Free Press, 1957). Pentru o excepțională – chiar dacă nu exhaustivă – analiză a tiraniei și tiranicidului în Grecia și Roma antică, vezi volumul editat de Sian Lewis, *Ancient Tyranny* (Edinburgh University Press, 2006). Altă cercetare foarte utilă care acoperă istoria asasinatelor și, prin extensie, a tiraniei și tiranicidului este cea semnată de Franklin L. Ford, *Political Murder: From Tyrannicide to Terrorism* (Harvard University Press, 1985).

Lucrările lui Boesche (*Theories of Tyranny*) și Jászi/Lewis sunt excelente în privința Greciei antice. O monografie utilă

asupra tiranicizilor greci Harmodios și Aristogiton este cea scrisă de Michael W. Taylor, *The Tyrant Slayers: The Heroic Image in Fifth Century B.C. Athenian Art and Politics*, ed. II (Ayer, 1991).

O palpitantă cercetare a istoriei romane este cea semnată de Mary T. Boatwright et al., *The Romans: From Village to Empire* (Oxford University Press, 2004).

Două lucrări care aduc lumină în rolul jucat de gloată și de violența politică în zilele de pe urmă ale republicii romane sunt cea a lui A.W. Lintott, *Violence in republican Rome* (Oxford, 1968), și cea scrisă de Fergus Millar, *The Crowd in Rome in the Late Republic* (Michigan University Press, 1998).

Articolul lui Brent Shaw, „Banditii în Imperiul Roman" (*Bandits in the Roman Empire*), apărut *Past and Present*, nr. 105 (nov. 1984), pp. 3–52, oferă o analiză utilă a termenului latin *latrocinia* și la modul în care a fost folosit ca armă politică. Asasinarea lui Iulius Caesar este repovestită dramatic în paginile cărții lui Barry Strauss, *The Death of Caesar: The Story of History's Most Famous Assassination* (Simon & Schuster, 2015).

Sicarii și Războiul cu iudeii au produs numeroase lucrări erudite – nu toate folositoare. O excelentă introducere în problema sicarilor este articolul lui Richard A. Horsley, „Sicarii: «teroriștii» evrei antici" (*The Sicarii: Ancient Jewish 'Terrorists'*) publicat în *Journal of Religion*, 59, nr. 4 (oct. 1979), pp. 435–458, și articolul lui David C. Rapoport, „Frică și cutremur: Terorismul în trei tradiții religioase" (*Fear and Trembling: Terrorism in Three Religious Traditions*), apărut în *American Political Science Review* 78, nr. 3 (sept. 1984), pp. 658–677. Ultimul este un articol inovator în privința terorismului, care explorează istoria terorismului inspirat de religie, făcând o analiză a sicarilor, a Asasinilor și a sectei Thuggee de la începuturile Indiei

moderne. O analiză de primă mână a felului în care vorbește Iosephus despre sicari găsim în cartea lui Mark Brighton, *The Sicarii in Josephus's Judean War* (Society of Biblical Literature, 2009). În ceea ce privește opera lui Iosephus, ea se găsește în multe ediții; m-am folosit de *The Jewish War,* traducere de G.A. Williamson, ediție revizuită și adăugită (Penguin, 1981). Un excelent studiu asupra creării moderne și utilizării politice a mitului rezistenței eroice de la Masada este cel semnat de Nachman Ben-Yehuda, *The Masada Myth* (University of Wisconsin Press, 1995).

Capitolul 2

Teroare și tiranicid în Evul Mediu

Teroarea politică și teoria și practica asasinatelor legitime sunt materializate din plin atât în Europa creștină, cât și în lumea islamică în secolele dintre prăbușirea Imperiului Roman de Apus și zorii erei moderne. Cu toate acestea, în spatele acestei afirmații generale sunt ascunse diferențe importante.

În Evul Mediu mijlociu european, conflictele dintre biserică și stat au dus la noi justificări ale tiranicidului – adică justificări pentru un tip de violență, altminteri de neacceptat. În Evul Mediu târziu și la începutul epocii moderne – adică între secolele al XIV-lea și al XVIII-lea – au avut loc câteva evenimente importante care au transformat Europa și au crescut interesul atât pentru teoria, cât și pentru practica tiranicidului. Marea Schismă (despărțirea bisericii în apuseană și răsăriteană) și apariția ideilor despre suveranitatea poporului i-au îndreptățit pe unii să protesteze împotriva supunerii față de autoritățile tradiționale considerate ilegitime. Ambele schimbări au generat justificări suplimentare pentru tiranicid și au contribuit la ascensiunea terorismului modern.

Biserică, stat și violență în Europa medievală

Odată cu declinul și prăbușirea Imperiului Roman de Apus în secolul al V-lea, Europa se confruntă cu noi probleme.

Infrastructura se degrada, autoritatea centrală se dezintegra şi ştiinţa de carte şi educaţia erau aproape inexistente. Puterea statului şi domnia legii dispăruseră. În absenţa lor s-a impus dominaţia mai multor triburi germanice unite sub conducerea unor monarhi, însă puterea politică în Europa feudală era exercitată cu adevărat în mod efectiv doar la nivel local. Dată fiind această stare de lucruri, este deseori dificil să distingem între crimele private şi asasinatele politice – o altă perdea de fum ridicată în calea identificării terorismului din Evul Mediu. Cele mai multe asasinate erau rezultatul certurilor personale sau neînţelegerilor legate de moşteniri şi proprietate; rar identificăm conflicte bazate de lege sau principii abstracte.

În acest vid politic şi legislativ, biserica – singura autoritate universală posibilă – a încercat să impună o oarecare stabilitate şi câteva repere morale. Biserica se considera singurul exeget al sfintelor scripturi şi avea reprezentanţi în toată Europa, de la preoţii de ţară la episcopi şi arhiepiscopi în oraşele mari şi la papa de la Roma. Biserica administra sute de mănăstiri şi era unul dintre cei mai avuţi proprietari de pământ din Europa, fără a plăti taxe sau a da socoteală în faţa legilor locului.

În teorie, ideile bisericii despre violenţă, autoritate şi tiranie aveau o importanţă maximă. Învăţăturile lui Hristos către cei care-l urmau erau limpezi: îndură silniciile de tot soiul şi supune-te cu sfială oricărei domnii vremelnice! Apostolul Pavel a afirmat acestea chiar mai categoric atunci când le scria creştinilor din Roma: „Tot sufletul să se supună înaltelor stăpâniri (...), iar cele ce sunt, de Dumnezeu sunt rânduite. Pentru aceea, cel ce se împotriveşte stăpânirii se împotriveşte rânduielii lui Dumnezeu"[1]. Primii părinţi ai bisericii au extins aceste afirmaţii. Augustin din Hippona, de exemplu, a afirmat că toţi cetăţenii romani ar trebui să se supună conducătorilor pe

care-i au, căci cei buni domnesc în numele lui Dumnezeu, iar cei răi administrează omenirii pedeapsa binemeritată.

Deși mai era mult până când biserica va enunța o teorie detaliată a tiranicidului, teologii considerau că nu poți fi forțat să urmezi un tiran care a violat legile sfinte. În secolul al IV-lea, episcopul Constantinopolului, Ioan Hrisostomul, spunea că Hristos sfințește autoritatea, nu cel care o exercită[2]. Și mai puternic a fost verdictul lui Augustin, care afirma că treburile cetății Roma erau prin definiție criminale, în cel mai bun caz irelevante și cu siguranță destinate pieirii. Drept care, el lăuda cuvintele curajoase, păstrate de Cicero, spuse lui Alexandru cel Mare de către un pirat: „Eu, care supăr lumea cu micul meu barcaz, sunt considerat pirat (*latro*). Tu faci același lucru cu o flotă cât vezi cu ochii și ești numit împărat"[3]. Cum ar putea fi greșit, s-ar fi putut întreba cititorul lui Augustin, să te opui la atâta nedreptate și vărsare de sânge?

În plus, papii și alți capi ai bisericii au considerat că este necesar să le amintească monarhilor că sprijinul pe care-l dădeau vremelnicei lor domnii nu era absolut. Când împăratul roman Teodosiu I a masacrat mii de greci în anul 390, episcopul din Mediolanum (Milano) l-a amenințat cu excomunicarea dacă nu se căiește. „Bagă de seamă dacă (monarhii) domnesc conform legilor", spunea în secolul al IX-lea papa Nicolae I. „Altminteri, dacă n-o fac, vor fi considerați mai degrabă tirani decât regi; tirani căror trebuie mai degrabă să le opunem rezistență și să-i atacăm decât să ne supunem lor."[4]

Ioan din Salisbury și tiranicidul în Evul Mediu mijlociu

Asemenea afirmații sentențioase au căpătat noi dimensiuni în Evul Mediu mijlociu, când dinastiile de conducători

au început să acumuleze pământuri, punând pe picioare aparatul birocratic și curțile regale și găsind noi căi de a colecta taxele. Puternicii monarhi naționali puteau întări stabilitatea între granițele lor, însă amenințau deopotrivă drepturile tradiționale ale aristocraților și ale bisericii. În special, pământurile bisericii erau extrem de tentante pentru regii mereu în lipsă de bani, cei care ar fi vrut, de asemenea, să supună clerul legilor regale. Papii au ripostat: Grigore al VII-lea, de pildă, declara, în secolul al XI-lea, că el, ca reprezentant al lui Dumnezeu pe pământ, avea puterea să detroneze regi excomunicându-i[5]. În Anglia, conflictul dintre biserică și stat a devenit violent în 1170, când cavalerii lui Henric al II-lea l-au omorât pe cel mai important prelat al țării, Thomas Becket, care apăra neclintit autoritatea bisericii.

Ioan din Salisbury – secretar al lui Becket, diplomat englez, reprezentant oficial al bisericii și unul dintre cei mai importanți savanți ai acelor vremuri – a fost martor la asasinat. Cu un deceniu mai înainte, scrisese *Policraticus*, în care căuta să clarifice sursele legitimității politice într-o perioadă de sporire a autorității monarhice. Ca și alți practicieni ai scolasticii medievale, Ioan din Salisbury începea cu afirmația că un conducător drept era obligat să garanteze „binele comun". Acest precept avea implicații profunde în cazul celor care încercau să determine autoritatea monarhică să se poarte creștinește, în special când un domnitor nedrept moștenea tronul unui regat puternic. Mai rămânea loc pentru împotrivirea față de o autoritate tiranică dacă, așa cum scria apostolul Pavel în Epistola către romani 2:15, fiecare om și-ar exercita responsabilitatea morală conform cu „(...) fapta legii scrisă în inimile lor"? Mai mult, mai putea fi o datorie să acționezi? Dacă da, actele împotriva autorității trebuiau să-și găsească materializarea în termeni

religioşi pentru a oferi justificarea necesară, pentru că victimele trebuiau să „merite" să moară în ochii lui Dumnezeu.

Diferenţa dintre un prinţ şi un tiran este limpede, scrie Ioan din Salisbury: „Prinţul se luptă pentru legile şi libertatea poporului, tiranul presupune că nimic nu se poate face dacă nu anulează legile şi dacă nu pune poporul în jug". Rezultatul? Un rege adevărat era „un fel de imagine a divinităţii, iar un tiran era o imagine... a destrăbălării lui Lucifer". El mai spune că leacul cel mai bun pentru oprimaţi este să se roage cu umilinţă, iar Dumnezeu va înlătura „plaga care-i năpăstuieşte". Dar, în mod surprinzător, el susţine o soluţie violentă, afirmând că „omorârea tiranilor ar fi onorabilă, dacă nu pot fi înfrânaţi altminteri". El îşi sprijină argumentaţia în special pe Biblie, din care citează în detaliu istoriile tiranului Eglon şi a asasinului său, Aod, pe cea a generalului Sisera şi a salvatoarei israelite Jael şi pe cea a asirianului Holofern şi a asasinei sale Iudita, a cărei poveste o tălmăceşte în aşa fel încât sugerează că frumuseţea cu care şi-a tentat victima a fost rezultatul unei intervenţii divine. În acelaşi timp, el avertizează asupra utilizării otrăvii – de vreme ce aceasta era folosită de „necredincioşi" – sau asupra uciderii celor cărora făptaşii le-au jurat credinţă[6].

Influenţa lui Ioan din Salisbury poate fi identificată în cel mai important document politic al Angliei medievale, Magna Carta din 1215, care întăreşte definiţia dată de Europa medievală tiranului drept regele care violează drepturile şi privilegiile tradiţionale ale supuşilor săi.

Teoria tiranicidului în Evul Mediu târziu

Când europenii au cucerit teritoriile ocupate de musulmani în Spania şi în Mediterana de est în timpul cruciadelor, ei l-au redescoperit pe Aristotel, ale cărui opere fuseseră pierdute pentru

Occident după căderea Romei, în secolul al V-lea. S-au făcut noi traduceri ale operei celei mai mari autorități a lumii antice în domeniul tiraniei și acestea au fost întâmpinate cu bucurie de intelectualii medievali, care au formulat descrierea făcută de el tiraniei în termeni contemporani, întărind credința că tirania era o deviație atât de la legea divină, cât și de la cea naturală.

Dar dacă erau atât de mulți cei care condamnau tirania, de ce se recurgea la tiranicid atât de rar? În mare măsură, pentru că foarte mulți europeni, fie ei oameni simpli sau nobili, împărtășeau temerile larg răspândite că o violență politică ar putea dezlănțui tulburări sociale. Ioan din Salisbury scria: „Viciile celui puternic trebuie îngăduite, pentru că în el stă speranța siguranței tuturor"[7]. De aceea, învățații dinaintea Reformei au explorat, în general, problema tiranicidul nu pentru a răspunde la un val de asemenea crime, ci mai degrabă ca rezultantă a dezbaterilor pe tema legitimității politice.

Așa a făcut în secolul al XIII-lea Toma d'Aquino, cel mai mare învățat al Europei medievale. D'Aquino condamna vehement tirania, dar era echivoc atunci când venea vorba despre tiranicid. În tinerețe, el îl cita pe Cicero, lăudând asasinarea lui Caesar și susținea că „acela care își eliberează țara omorând un tiran" – când nu are cum să recurgă la altceva – „trebuie lăudat și recompensat"[8]. Un deceniu mai târziu, și-a schimbat opiniile, susținând că leacul pentru tiranie ar putea fi mai rău ca boala: un tiranicid ratat îl poate face pe tiran să dea dovezi și mai mari de cruzime, în vreme ce un tiranicid reușit ar putea duce la declanșarea războiului civil. Mai mult, conform tradiției, posibilitatea ca un om rău să comită o crimă este mai mare decât aceea ca unul bun să comită un tiranicid justificat. O comunitate poate detrona sau ucide legitim un tiran, spune el, numai dacă aceasta are, în primul rând, dreptul de a-l alege. Altminteri

„trebuie să se recurgă la vrerea Domnului, regele tuturor, cel ce e ajutorul celor în năpastă" – cu alte cuvinte, propovăduia rugăciunea și răbdarea[9]. Mai târziu, în *Summa Theologica,* opera care i-a încununat creația, d'Aquino susținea din nou tiranicidul. De astă dată, preocuparea sa erau judecarea și utilitatea acestuia: răsturnarea unui tiran era justificată câtă vreme binele comun era împlinit și societății îi era mai bine astfel[10]. De-a lungul întregii sale vieți, d'Aquino a afirmat fără preget că numai „autoritățile publice" se pot ocupa de un tiran.

Tiranicid *versus* crimă

În Franța secolului al XV-lea, descoperim una dintre puținele situații în care este testată teoria tiranicidului în Europa medievală. Domnia regelui francez Carol al VI-lea intrase în declin în timpul Războiului de 100 de ani cu Anglia. Slab la minte și la trup, el era mai degrabă un spectator al luptei pentru supremație dintre casele ducale de Orléans și Burgundia. În 1407, Jean sans Peur, duce al Burgundiei și văr al regelui, a trimis asasini care l-au omorât pe Louis, duce de Orléans și frate al regelui. Era, după sute de ani, primul asasinat din familia domnitoare a Franței și a declanșat o investigație regală. Avocatul lui Jean, Jean Petit, profesor la Sorbona, a admis că patronul său era responsabil de asasinarea lui Louis, dar a făcut trimitere la aproape toți gânditorii cu autoritate din Antichitate și Evul Mediu care se pronunțaseră în privința tiranicidului, pretinzând procustian că „este legiuit pentru toți, fără vreo poruncă sau comandă, conform legii morale, divine și naturale, să ucizi sau să faci să fie ucis un trădător sau un tiran trădător. Nu e doar deplin leguit, ci și onorabil și merituos"[11]. În ciuda faptului că detaliile acestui caz erau atât de alunecoase, Petit a afirmat că Louis *s-ar fi transformat* cu siguranță într-un

tiran dacă acest fapt nu ar fi fost prevenit de Jean. Audiența masivă a susținut din plin apărarea ducelui de Burgundia.

Jean Gerson, rectorul Sorbonei, a fost îngrozit de modul în care se folosea Petit de tiranicid pentru a scuza o crimă politică ordinară. Câțiva ani mai târziu, când influența burgundă a scăzut, el a combătut afirmația lui Petit și a oferit în locul acesteia un punct de vedere mult mai calificat asupra tiranicidului, încheind cu afirmația că, și când merita moartea, tiranul „ar trebui să fie mai degrabă lăsat pe seama judecății lui Dumnezeu decât să fie ucis de o autoritate pământeană sau de revolta populară"[12]. Conciliul de la Constanța (Konstanz), convocat de biserică în 1415, a condamnat vag tiranicidul, fără a-l nominaliza pe Petit. Fapta lui Jean și justificarea dată de Petit acesteia au primit un răspuns brutal în 1419, când ducele de Burgundia însuși a fost asasinat de soldații Delfinului, o confirmare a temerilor lui d'Aquino că tiranicidul ar putea rupe zăgazurile violenței politice. Acest episod a prefigurat, de asemenea, tensiunile mult mai mari dintre teoria tiranicidului și activitatea infracțională în creștere în următoarele secole în Europa.

Teroarea de stat în Europa medievală

Putem distinge și o altă formă de violență în Evul Mediu, aceea înfăptuită de conducători împotriva rivalilor și supușilor. Este tentant, adevărat, să considerăm acest tip de violență ca pe o formă preliminară a terorismului modern de stat, însă avertismentul pe care l-am formulat mai devreme referitor la „terorismul" medieval se aplică de minune aici. De vreme ce statul – în sensurile birocratice și teoretice ale acestui termen – nu exista, de fapt, în Evul Mediu, teroarea regimului ocupa un loc indistinct între violența publică și cea particulară. Oricum, când și când, erau organizate și executate în public acte extrem de

brutale şi astfel, ca spectacole publice, îşi propuneau să dea o lecţie lipsită de echivoc. Un prim exemplu s-a ivit din conflictul care dura de decenii între regatele france în secolul al VI-lea şi la începutul următorului. În 613, regina Austrasiei, Brunhilda – care pusese la cale de multe ori asasinarea adversarilor ei şi care fusese acuzată de incest şi de alte crime sordide – a fost ucisă de inamici, dar numai după ce a fost legată de cai sălbatici care au târât-o pe străzi vreme de trei zile.

Regii normanzi ai Angliei erau, în special, predispuşi să se folosească de teroarea de stat. În timpul iernii 1069–1070, Wilhelm Cuceritorul a provocat cu bună ştiinţă foamea în Anglia de nord pentru a pune capăt rezistenţei pe care o opunea această regiune noului stăpân normand. O jumătate de secol mai târziu, fiul lui Wilhelm, Henric I, a invitat la Londra o mulţime de meşteri care băteau monede, apoi a ordonat castrarea publică a celor care produseseră deprecierea monedei folosind prea puţin argint. Nepotul lui Henric, Ştefan, a spânzurat ostaşii din garnizoanele forturilor şi oraşelor rebele în timpul interminabilului război civil din timpul domniei sale. Regele englez Ioan fără Ţară a dat o nouă întorsătură utilizării terorii de stat: el a orchestrat cu pricepere dispariţia inamicilor, astfel ca zvonurile despre ce li s-a întâmplat să-i descurajeze chiar mai eficient pe cei care i se opuneau decât mutilările sau execuţiile publice. Oricum, utilizarea acestei tactici împotriva nobililor a provocat declanşarea revoltei care va duce la înfrângerea sa, determinându-l să semneze Magna Carta.

Teroare, terorism şi tiranicid în lumea medievală islamică

În fruntariile lumii islamice, o sursă a violenţei provenea din definiţia principiului definitor al islamului: *tawhid,* care

înseamnă unitate sau armonie. Termenul se referă în primul rând la monoteismul islamic, dar *tawhid* înseamnă, de asemenea, că nu există distincții clare între autoritatea seculară și cea religioasă. Deși nemusulmanii traduc de regulă termenul *sharia* cu „legea islamică", o definiție mai exactă ar fi voința lui Dumnezeu pentru omenire – imuabilă, eternă și necesară. Astfel că *tawhid* nu lasă loc „politicii", cum e practicată de occidentali. Alt factor este orientarea fundamentală și străveche a islamului către justiția socială, a cărei violare este tradusă, evident, în termeni religioși.

O altă sursă importantă de violență este aceea că Mahomed și liderii care i-au urmat timp de mai multe generații au împământenit un standard în ceea ce privește cuceririle teritoriale și domnia teocratică. De la moartea Profetului, rivalitățile sectare au fost cea mai mare sursă a violenței „politice", a tiranicidului și terorismului islamic. Coranul pretinde supunere față de conducătorii islamici, dar cel puțin două *hadith* (adică spusele și faptele atribuite lui Mahomed) îi obligă pe musulmani să se revolte împotriva liderilor eretici. Tiranicidul are așadar rădăcini adânci în tradiția islamică.

Schisme în islam

Imperiul și comunitatea religioasă create de Mahomed în secolul al VI-lea au fost conduse, după moartea sa, de o serie de califi (adică „succesori", în arabă), iar uriașele imperii medievale islamice pe care le conduceau se numeau califate. Primii patru califi au fost aleși prin consens dintre însoțitorii lui Mahomed, dar după aceea acest rang a devenit ereditar. Trei dintre primii patru califi au fost asasinați și moartea celui de-al treilea, Uthman, a fost un exemplu neîndoios de tiranicid. Mulți îl acuzau că domnea ca un rege pentru că abandonase tradiția

arabă a conducerii, își favoriza rubedeniile față de comunitatea credincioșilor și încălca îndatoririle și preceptele religioase. Succesorul lui Uthman a fost Ali, vărul și ginerele lui Mahomed.

Violența religioasă a căpătat numeroase forme în anii de început ai islamului. Kharijiții (disidenții, „cei care s-au separat", în arabă) au etichetat drept apostați pe toți musulmanii care au comis un păcat major. Rezultatul acestei excomunicări (*takfîr* în arabă – cuvântul a fost repus în circulație în zilele noastre) nu era foarte diferit de proscrierea romană. Kharijiții credeau că uciderea unui asemenea individ era permisă, chiar de credincioși. Ali a fost asasinat de mâna unui kharijit care-l „pedepsea" astfel pentru că acceptase medierea într-o dispută cu un rival când ar fi trebuit să-și afirme pretenția de moștenitor legitim al lui Mahomed. Kharijiții de azi au renunțat la comportamentul violent și la vechiul nume, dar practica proscrierii este folosită și astăzi de extremiștii musulmani. Cel mai cunoscut exemplu este *fatwa* publicată în 1989 prin care ayatollahul Khomeini, liderul iranian, cerea ca scriitorul Salman Rushie și editorul său să fie asasinați.

De la moartea lui Mahomed în anul 632, islamul a fost sfâșiat interior de pretențiile la conducerea comunității de credincioși (cunoscută sub numele de *umma*, în arabă) și asupra sursei autorității religioase. Cei mai mulți musulmani erau adepții califilor medievali și îi considerau drept niște muritori obișnuiți care-și datorau autoritatea din priceperea cu care respectau *sharia*. Ei au ajuns să-și spună sunniți, după cuvântul arab *sunnah*, care înseamnă „tradiție". În societățile sunnite, doctrina teologică este stabilită de *umma*, comunitatea unor cărturari religioși aleși care au întemeiat mai multe școli de interpretare a Coranului. În ziua de azi, cei mai mulți musulmani – probabil 85–90% – sunt sunniți.

Un număr mic de musulmani, și atunci și acum, au respins atitudinea sunnită față de conducerea religioasă. După moartea lui Mahomed, l-au considerat pe Ali succesorul natural al Profetului. Au ajuns astfel să fie cunoscuți sub numele de *Shia* (șiiți), o prescurtare de la sintagma arabă care înseamnă partidul (discipolii) lui Ali. Șiiți au urmat mereu un *imam* („conducător", în arabă) descendent al Profetului și considerat o infailibilă călăuză religioasă și politică. De la început, șiiții au susținut sus și tare că ei erau adevărații musulmani, de vreme ce ei își urmau imamii și se călăuzeau doar după Coran și *hadith*. În secolele care au urmat morții lui Mahomed, sunniții și șiiții s-au luptat deschis unii cu alții. Cu toate acestea, conflictul era unidirecțional. Sunniții, mereu majoritari, îi persecutau pe șiiți, considerându-i niște extremiști care practicau misticismul, crezând idolatru în imamii lor și, mai rău chiar, neacceptând în nicio circumstanță autoritatea califilor. De asemenea, sunniții i-au asasinat pe mulți dintre primii imami, ceea ce a dus la creșterea dușmăniei.

Asasinii

Multele schisme islamice au dat naștere grupării Asasinilor, cea mai rău famată dintre facțiunile islamice medievale și unul dintre puținele exemple fără echivoc de terorism premodern. Deși toate probele de care dispunem lasă de înțeles că Asasinii aveau ca obiectiv doar liderii militari, politici și religioși rivali, acțiunile lor depășeau limitele tiranicidului.

În Egipt, odată cu declinul dinastiei preponderent șiite a Fatimizilor, marele imperiu sunnit abbasid din Bagdad a intensificat persecutarea comunităților de șiiți. Ca răspuns, în îndepărtata Persie a apărut, în anii 1090, o nouă grupare, condusă de Hassan-i Sabbah, pentru a duce mai departe drapelul șiit.

Grupul lui Sabbah era el însuşi o ramură a sectei ismailiţilor, desprinsă în secolul al VIII-lea din islamul şiit. Aşa-numita „noua învăţătură" a lui Sabbah era remarcabilă prin abordarea sa fără compromis, iar discipolii săi ismailiţi i se supunea fără condiţii, erau fervenţi prozeliţi şi foarte dornici să fie martirizaţi de sunniţi. Secta sa fiind pe punctul dispariţiei, Sabbah a decis să se retragă în munţii Persiei, în sudul Mării Caspice, unde a cucerit castelul Alamut, fondându-şi propriul stat miniatural. Ismailiţii lui Sabbah au descoperit o cauză şi un nume atunci când au decis să-l sprijine pe Nizar, unul dintre pretendenţii la imamat şi la tronul fatimid. Apoi, numărul adepţilor lui Nizar a crescut. Ei au cucerit tot mai multe teritorii şi au trimis misionari pe teritoriul Siriei de azi. Au pus pe picioare armate şi au trimis diplomaţi, comportându-se din toate punctele de vedere ca un principat musulman. Pe teritoriul guvernat de Abbasizi sau de suzeranii lor de mai târziu, turcii selgiucizi, nizarii formau o minoritate semnificativă, însă fanatismul lor i-a expus unui nivel şi mai ridicat de persecuţii, care a radicalizat şi mai mult secta. După moartea lui Nizar, Sabbah a susţinut că ştie locul secret unde se află imamul viu* şi că vorbeşte în numele său. A reuşit să facă din imamul ascuns singura sursă de legitimitate, adevăr şi revelaţie. Discipolii lui Sabbah au devenit tot mai convinşi că misiunea lor era să purifice islamul, astfel că s-au întors din ce în ce mai mult la misticism şi ritualuri secrete.

Şi mai important, Sabbah a implicat Asasinii – după cum au ajuns să-i numească europenii – într-o campanie de teroare şi violenţă. Nizarii nu sperau să-şi elimine toţi oponenţii, dar

* Al doisprezecelea imam; se presupune că avea cinci ani în 874, când a moştenit imamatul prin moartea tatălui. Pentru a nu fi asasinat, s-a ascuns. Sunniţii susţin că a murit pe când era copil, şiiţii cred că trăieşte şi azi şi că se va manifesta din nou ca Mahdi sau Mesia (n.tr.).

se foloseau de Asasini pentru a-i anihila pe cei care le amenințau zelul misionar, pentru a-și reaminti fermele obiective revoluționare și pentru a radicaliza comunitatea mai largă musulmană. Nizarii considerau că asasinatele sunt un instrument de influență publică și le executau de obicei în văzul lumii, la curtea suveranului, în piețele orașelor sau în moschei, cum făceau și sicarii înaintea lor. Prima lor victimă a fost Nizam al-Mulk, un cleric turc selgiucid care persecuta secta pentru „viciul, distrugerile, crimele și erezia" ei[13]. La primirea știrii că Nizam este mort se spune că Sabbah ar fi exclamat: „Uciderea diavolului ăsta este începutul binecuvântării"[14]. Faptul că Asasinii lui Sabbah au ucis adesea după ce se infiltrau în suita victimelor a crescut teribila lor repurtație și a intensificat sentimentul general de teroare. Sabbah pare să nu fi dus lipsă de voluntari. La Alamut, nizarii aveau o listă cu victime și onorau numele ucigașilor acestora. Ca și jihadismul de azi, fanatismul nizarilor atrăgea recruți chiar dacă-i îndepărta pe toți ceilalți. În orașul persan Ispahan, de exemplu, nizarii au cucerit puterea și au instaurat pentru scurtă vreme un regim de teroare care a luat sfârșit doar când au fost răsturnați de la putere și uciși de mulțime. În prima jumătate de veac de la fondarea sectei, puteau fi găsiți puțini adepți, în mare parte din zonele urbane.

Mulți cercetători au speculat pe seama înclinației pe care o aveau nizarii pentru asasinate. Unii au subliniat faptul că justificarea unui asemenea act poate fi găsită în însăși viața Profetului, care le-a cerut cândva adepților săi să omoare un poet evreu cu limba foarte ascuțită care scrisese niște versuri obraznice despre Mahomed și musulmani[15]. Asasinatul avea, de asemenea, semnificații strategice în lumea musulmană, unde puterea era mereu personală, iar moartea unui sultan putea arunca țara în haos, oferind ocazii importante pentru o organizație cu putere militară restrânsă.

Indiferent care era motivul care-i împingea să adopte această tactică, există probe pentru 50 de asasinate înfăptuite de nizari înainte de moartea lui Sabbah în 1124. Printre victime se află figuri religioase sunnite, dar și principi abbasizi și selgiucizi, guvernatori, judecători, diplomați și nobili. Cu toții se temeau acum de nizari. Un cronicar musulman afirma: „Niciun comandant sau ofițer [de la curtea sultanului selgiucid] nu îndrăznea să-și părăsească locuința fără protecție; ei purtau armură sub haine și chiar vizirul Abu'l-Hasan purta o cămașă de zale pe sub haine"[16]. Nizarii întrețineau o rețea extinsă de iscoade printre inamicii lor asemănător celulelor teroriste din zilele noastre. Asasinii beneficiau, de asemenea, de povestirile de largă circulație în legătură cu ascetismul de călugăr al lui Sabbah și de intensul său fanatism care l-a determinat să ceară executarea propriilor fii. Atât sunniții, cât și șiiții și-au dat seama că asemenea devoțiune nu lasă loc de compromisuri.

Nizarii erau într-atât de temuți că nici nu mai era nevoie să ucidă. De exemplu, se spune că sultanul selgiucid s-a trezit într-o dimineață după o beție cruntă și a găsit un pumnal înfipt în podea, lângă el. Sabbah i-a trimis curând un mesaj în care susținea că dacă ar fi vrut, ar fi înfipt pumnalul în pieptul sultanului. Temându-se pentru viața sa, sultanul le-a garantat nizarilor dreptul de a colecta taxe de la locuitorii din apropierea Alamutului și de a-i dijmui pe călătorii care treceau prin partea locului.

Teama de nizari i-a făcut, de asemenea pe inamicii lor să folosească strategii excesiv de violente, chiar contraproductive. Campaniile selgiucizilor împotriva localităților în care trăiau nizarii au condus la distrugerea fără voie a comunităților sunnite din regiune și nu era nevoie de îndemnurile sultanilor și ale altor conducători antiismailiți pentru a îmboldi gloata, fie cetățeni obișnuiți, fie soldați, să-i linșeze pe cei bănuiți că

sunt nizari. Când sunniții au reușit să preia controlul castelelor nizarilor, comandanții Asasinilor erau deseori supuși celor mai îngrozitoare torturi. Șeful fortăreței de lângă Ispahan, de pildă, a fost jupuit de viu, iar capul său a fost trimis la Bagdad.

Dușmănia dintre nizarii din Alamut și șiiții fatimizi din Egipt a fost, dacă se poate așa ceva, chiar mai feroce decât cea dintre nizari și sunniți – un exemplu, cum spune Bernard Lewis, al „acelei dușmănii speciale, intime care există între ramurile rivale ale aceleiași religii". În 1122, egiptenii, auzind zvonuri despre un complot al nizarilor de a-l asasina pe califul fatimid și pe vizirul său, al-Ma'mun, au reacționat cu o strategie contrateroristă pe o scară extrem de largă. La Asqalan, pe frontiera califatului, al-Ma'mun l-a însărcinat pe guvernatorul local să refuze orice funcționari care nu erau cunoscuți de comunitate și să-i cerceteze îndeaproape pe toți călătorii care intrau în oraș. Fiecare caravană care călătorea spre Cairo era subiectul unui dosar detaliat; al-Ma'mun a poruncit, de asemenea, să se facă un recensământ complet în Cairo și să le interzică oamenilor să-și schimbe reședința fără aprobarea sa. Ca urmare, „știa totul în legătură cu afacerile din vechiul sau noul Cairo"[17]. Fatimizii au capturat agenții nizari, inclusiv pe tutorele copiilor califului. Însă strategia vizirului a eșuat pe termen lung: Asasinii l-au ucis în 1130 pe califul al-Amir, considerat de nizari drept un rebel de prim rang.

Cum i-au perceput musulmanii și occidentalii pe Asasini

Avem probe ale ecoului cultural pe care l-a avut campania teroristă a nizarilor în special în limbajul folosit pentru descrierea acestui grup. Adepții lui Sabbah își spuneau *fedayeen* – luptători gata de sacrificiu pentru o cauză –, dar oponenții lor

sunniți foloseau o mulțime de alte denumiri prin care voiau să le submineze imaginea în ochii publicului. De fapt, autorii sunniți arabi pomeneau de obicei doar actele violente ale *fedayeen* și rareori aduceau în discuție motivele sau credințele lor religioase. Un istoric din secolul al XII-lea spunea despre ei că „nu au creier în țeastă și nici credință în suflet" și că erau niște criminali care încercau să dea o spoială religioasă actelor lor violente[18]. Alți contemporani spuneau despre nizari că sunt plătiți să ucidă, îi defăimau afirmând că sunt „gnostici" și despre Sabbah spuneau că este un demagog. Istoriile inventate despre imoralitatea nizarilor și despre înstăpânirea în devălmășie asupra femeilor și avuției i-au îndepărtat atât pe sunniți, cât și pe șiiții moderați adepți ai Celor Doisprezece (numiți astfel pentru că recunoșteau 12 imami descinzând din Mahomed).

Obârșia celui mai faimos și durabil nume pentru *fedayeen*, Asasini, este greu de descoperit. Unii contemporani îi descriu pe *fedayeen* ca fiind dependenți de haşiş, pe care-l foloseau să le dea curaj pentru atentate. În călătoriile sale în Orient, în secolul al XIII-lea, Marco Polo a auzit povestea și mai fantezistă că Sabbah, la care Polo se referă cu numele de Bătrânul de pe munte, își droga adepții și îi ducea într-o luxuriantă grădină secretă plină de femei frumoase, o frântură din paradisul unde vor ajunge dacă îi vor urma ordinele și vor ucide pentru Allah. Polo redă cuvântul sirian local pentru un fumător de haşiş, *hashishiyyin*, sub forma „ashishin", care a intrat în engleză și în alte limbi europene ca „asasini". După toate probabilitățile, musulmanii sunniți îi numeau pe nizari *hashishiyyin* nu pentru a-i lega de consumul drogului, ci din pricina comportamentului lor considerat irațional. Dată fiind sărăcia de informații certe în legătură cu această sectă misterioasă, memoriile lui Polo i-au ajutat pe occidentali să-și creeze o imagine și un nume

pentru Asasini. Prima utilizare a cuvântului „asasin" pentru a desemna un ucigaș plătit datează tot din acea perioadă.

Relatarea lui Marco Polo despre Asasini a avut un impact atât de mare pentru că se potrivea istoriilor deja puse în circulație de cruciați. Când luptătorii din prima cruciadă au cucerit Ierusalimul în 1099 – la mai puțin de un deceniu după ce nizarii cuceriseră Alamutul –, europenii au devenit vecinii nizarilor sirieni. Asasinii au ucis câțiva comandanți creștini, cei mai cunoscuți fiind contele Raymond al II-lea de Tripoli (cel din Siria, nu cel din Libia) și marchizul Conrad de Montferrat, unul dintre pretendenții la conducerea Regatului cruciat al Ierusalimului. Temerea că nizarii se concentraseră pe uciderea creștinilor i-a determinat pe cruciați să le plătească tribut Asasinilor din Siria. Tot pe-atunci fuseseră puse în circulație tot felul de povești nebunești despre conjurațiile urzite de Asasini chiar în inima Europei. Cea mai cunoscută istorie este povestea inventată despre conspirația nizarilor de a-l ucide pe regele Franței Ludovic al IX-lea la Paris. Nu va fi ultima dată când narcisismul și neștiința vor încețoșa capacitatea Occidentului de a aprecia dimensiunea și ferocitatea neînțelegerilor dintre musulmani.

Sabbah personal și-a numit succesorul, în vremurile căruia nizarii au asasinat un calif abbasid și pe câțiva prefecți ai săi. De acum, conducerea nizarilor a devenit ereditară. Adepții celui de-al treilea conducător al Asasinilor au executat mai puține asasinate, dar au reușit să anihileze un sultan și câțiva alți funcționari de vază. Al patrulea conducător al Asasinilor a depășit scrupulele teologice inițiale și s-a autoproclamat imam. Moștenitorii săi au susținut în continuare aceste pretenții de-a lungul secolului al XIII-lea.

Merită să ne reamintim că nizarii, cu puține excepții, s-au ferit să incendieze, să răpească, să masacreze sau să ia în vizor

civili în două secole de activitate. Asasinatul era, practic vorbind, singurul mijloc neortodox de a-şi atinge scopurile. Cu toate acestea, abilitatea Asasinilor de a inspira teamă era atât de mare, încât se spune că l-ar fi convins pe marele general sunnit Saladin, cunoscut în Occident pentru rivalitatea sa cu cruciaţii creştini, să-i cruţe, chiar dacă a distrus alte secte şiite – o decizie deloc surprinzătoare probabil, de vreme ce o sursă pretinde că nizarii reuşiseră să-şi infiltreze oamenii chiar în garda personală a generalului.

În 1256, Asasinii şi-au găsit, în fine, un adversar pe potrivă, şi anume mongolii. Ca şi pentru asirieni şi Alexandru cel Mare înaintea lor, teroarea era un element important în extraordinara expansiune a Imperiului Mongol. Pe măsură ce s-au extins din patria lor, la nord de China, în Asia Centrală, Rusia şi Persia, au distrus oraşe şi au măcelărit oamenii, eliberând mereu câţiva supravieţuitori care să-i convingă pe cei din vecinătate să nu opună rezistenţă.

Această strategie a dus la capitularea ultimului imam al Asasinilor, Rukn al-Din, şi a comandanţilor din cea mai mare parte a castelelor nizarilor. Pentru a împiedica renaşterea sectei, mongolii au culcat la pământ fortăreaţa de la Amalut şi au ucis circa 100 000 de nizari. Puţinii supravieţuitori s-au ascuns şi apoi au fost absorbiţi înapoi de secta mai mare a ismailiţilor, care există şi în zilele de astăzi. Istoricul persan Juvayni a fost martor la dărâmarea unui castel al Asasinilor şi descrie cu bucurie moartea ultimului lor imam: „Din el şi ai lui n-a mai rămas urmă, iar el şi rubedeniile lui nu mai sunt decât o poveste care circulă din gură în gură şi o tradiţie printre multe ale lumii"[19].

Ascensiunea terorismului jihadist din ultimele decenii i-a determinat pe autorii occidentali moderni să irosească multă cerneală comparându-i pe radicalii de astăzi cu nizarii

de ieri. De fapt, aceleași câmpuri analitice minate îi așteaptă pe cei care analizează fiecare grup în parte, mai ales când e vorba să găsească motivele. Pentru publicul occidental, nizarii pot părea fie niște fanatici religioși de pe altă planetă, fie niște oportuniști politici plini de cinism. Niciun răspuns nu acoperă însă realitatea, pentru că, așa cum am spus mai sus, problema este înșelătoare în lumina principiului musulman *tawhid*. Nizarii se gândeau la ceruri, însă cu siguranță se conduceau după rațiuni pragmatice. Astfel că fiecare asasinat avea triplul înțeles al unui act sacru, al propagandei prin care căutau să-și facă publicitate și al înlăturării practice a unui inamic. Desigur, nizarii puteau vorbi limba teritoriului, puteau face negoț și puteau să impună taxe – ajungând chiar în situația de a forma un minister – pentru că *sharia* aduce în discuție toate acele subiecte pe care occidentalii le consideră „seculare". Pur și simplu nizarii se despart de tovarășii lor musulmani prin gradul de atașament la islam ca o revoluție în desfășurare. În contextul islamului, asta înseamnă milenarism, austeritate și martiriu.

Ca și în cazul multor alte organizații teroriste de mai târziu, un lucru remarcabil în legătură cu Asasinii este contrastul total între frica pe care o provocau la adversarii lor și eșecul lor final de a-și atinge obiectivele. Deși au reușit să bage frica în liderii sunniți vreme de două secole, nu au cucerit niciodată zone populate și nici nu au reușit să încetinească extinderea înceată a influenței sunnite. Și, cu toate că Asasinii ar fi trebuit să apere șiismul nizarilor, înfrângerea lor finală s-a dovedit aproape fatală pentru secta lor.

Bibliografie

Cele trei studii despre istoria tiraniei, a tiranicidului și a crimelor politice menționate în capitolul anterior au fost

indispensabile și pentru scrierea celui de față: Boesche, *Theories of Tyranny*; Jászi și Lewis, *Against the Tyrant* și Ford, *Political Murder.* Cea mai importantă operă a lui Ioan din Salisbury poate fi citită și în traducere englezească: *Policraticus,* editat și tradus de Cary J. Nederman (Cambridge University Press, 1990). Pentru o excelentă analiză a acestui tratat, vezi articolul lui Nederman, „Datoria de a ucide: Ioan din Salisbury și teoria tiranicidului" (*A Duty to Kill: John of Salisbury's Theory of Tyrannicide*), în *The Review of Politics,* 50, nr. 3 (vara 1988), pp. 365–389.

Pentru o investigație panoramică a violenței „teroriste" medievale, cât și ca avertisment în legătură cu folosirea îndoielnică a termenului de „terorism" în acea epocă – vezi Steven Isaac, „Terorism în Evul Mediu: Semințele viitoarelor evoluții" (*Terrorism in the Middle Ages: The Seeds of Later Developments),* în *The Routledge History of Terrorism,* pp. 46–59 (Randall D. Law, Routledge, 2015). Isaac furnizează de asemenea o bibliografie utilă despre acest subiect.

Există o mulțime de excelente studii despre islamul și Orientul Mijlociu în Evul Mediu. O dată cu trecerea timpului, a devenit clasică lucrarea lui lui Marshall G.S. Hodgson, *The Venture of Islam,* vol. 2, *The Expansion of Islam in the Middle Periods* (University of Chicago Press, 1974). De asemenea m-am folosit intens de *The Oxford Dictionary of Islam,* ed. John L. Esposito (Oxford University Press, 2003), de Arthur Goldschmidt, Jr. și Lawrence Davidson, *A Concise History of the Middle East,* ed. X (Westview, 2012); de cartea lui Bernard Lewis, *The Political Language of Islam* (University of Chicago Press, 1988) și de cea semnată de Maxine Rodinson, *Muhammad* (Pantheon, 1980 [1961]).

Cea mai utilizată lucrare pe tema Asasinilor este cea scrisă de Bernard Lewis, *The Assassins: A Radical Sect in Islam* (Oxford University Press, 1987 [1967]). Alte cărți utile pe acest subiect sunt Farhad Daftary, *The Assassin Legends: Myths of* the Isma'ilis (I. B. Tauris, 1994); Marshall G. S. Hodgson, *The Secret Order of Assassins* (University of Pennsylvania Press, 2005 [1955]) și David C. Rapoport, „Frică și cutremur: Terorismul în trei tradiții religioase" (*Fear and Trembling: Terrorism in Three Religious Traditions*), apărut în *American Political Science Review* 78, nr. 3 (sept. 1984), pp. 658–677 (citat în Capitolul 1).

Capitolul 3

Teroare și tiranicid în Europa la începutul epocii moderne

Istoricii au folosit sintagma „începutul epocii moderne" pentru a desemna perioada dintre Evul Mediu și revoluțiile industriale franceză și engleză, adică aproximativ din secolul al XV-lea până în secolul al XVIII-lea. În general, aceasta a fost o perioadă de tranziție în timpul căreia au început să se impună multe trăsături distinctive ale lumii moderne. Se poate spune asta și despre terorism, pentru că în această perioadă putem discerne originile accentului pus pe individualitate – în opoziție cu faptul că Europa medievală insista asupra intereselor comunității – ca și, în mod paradoxal, ale credinței în identitatea națională mai degrabă decât în suveranitatea regală. În epoca modernă timpurie nu exista încă o linie clară de demarcație între tiranicidul secular și cel religios. Cei care aveau profunde convingeri religioase ajunseseră să vadă mâna lui Dumnezeu și vrerea Domnului lucrând pentru transformarea acestei lumi; puși în mișcare de religie, ei doreau să se facă dreptate aici și acum. Milenarismul fanatic, spiritualizat se amesteca ușor cu furia față de nedreptatea oamenilor, iar adevărurile sigure oferite de lumea în alb și negru a violentei gândiri apocaliptice putea servi fără compromisuri unor țeluri seculare.

Renaşterea şi tiranicidul

În timpul Renaşterii italiene, liderii politici, economici şi culturali ai marilor oraşe din nordul Italiei erau îmboldiţi de noi şi variate interese. În vreme ce pilonii pe care se sprijinea viaţa medievală erau comunitatea, moştenirea şi pământul, lumea Renaşterii punea mare preţ pe individ, educaţie şi comerţ. Elita Renaşterii era inspirată, în special, de grecii şi romanii antici. Deşi creştinismul îşi păstrează influenţa în timpul Renaşterii, el intră în competiţie cu un nou pragmatism şi cu un umanism renăscut.

Nu e o întâmplare că în timpul Renaşterii oraşele-stat italiene erau conduse frecvent de tirani. Intervenţiile papale şi străine s-au pus stavilă în calea unităţii naţionale, în vreme ce mercenarii numiţi *condottieri* uneau statele cucerindu-le, iar negustătorii îi sprijineau deseori pe despoţii locali într-un efort disperat pentru stabilitate. Celebru a fost Cesare Borgia, care a fondat pentru scurtă vreme un ducat în centrul Italiei, dar a murit la vârsta de 31 de ani.

Nu ar trebui să ne surprindă că istoria acelei perioade este plină de faimoase tiranicide. Conducătorii acestor oraşe-stat italiene şi-au câştigat tronul mai degrabă prin viclenie decât moştenindu-l şi nu e de mirare aşadar că naturala deferenţă medievală pentru titluri nu mai era atât de prezentă. Important de asemenea este faptul că interesul faţă de tot ce provenea din Antichitatea greco-romană a renăscut sentimentele republicane ale epocii clasice şi susţinerea dată pe atunci tiranicidului. Printre episoadele renascentiste de tiranicid trebuie să amintim asasinarea lui Giovanni Maria Visconti în 1412 şi a lui Alessandro de Medici în 1537. La fel de memorabilă, în pofida eşecului, a fost conjuraţia împotriva familiei Medici din

1513, care s-a încheiat cu prinderea celor doi pretinşi asasini. În aşteptarea execuţiei, un conspirator, Pietro Paolo Boscoli, şi-a implorat prietenul: „Te rog, scoate-l pe Brutus din capul meu, ca să pot face acest pas ca un bun creştin"[1].

Nu doar grecii şi romanii erau piatra de încercare evocată pe atunci. Cosimo de Medici i-a comandat lui Donatello o statuie care s-o reprezinte pe Iudita asasinându-l pe tiranul Holofern. Faptul că el considera actul eroic al Iuditei drept un simbol al familiei Medici apărând libertatea florentină s-a transformat într-o fină ironie atunci când, după expulzarea familiei Medici, în 1494, statuia a fost expusă într-un loc unde era şi mai vizibilă. Noua inscripţie de pe soclul statuii spunea: „Cetăţenii au ridicat acest exemplu de salvare a republicii"[2]. În Italia un proverb popular spune că „Acela care-şi dă propria viaţă o poate lua pe a unui tiran"[3].

Asasinatele comandate de stat în Renaştere

Asasinatele la comandă erau şi ele un instrument în mâna celor care deţineau deja puterea. Consiliul celor zece care conducea în secret Veneţia, se spune, se baza atât de mult pe asasinate că a înfiinţat chiar un departament care să se ocupe de acestea. Modul în care opera această organizaţie este învăluit în legendă, iar lista obiectivelor pe care se zvonea că Veneţia ar fi vrut să le elimine este un adevărat dicţionar al personalităţilor din Europa renascentistă. Ceea ce ştim este că zvonul despre înclinaţia Consiliului către asasinate ca politică de stat a dus la nenumărate cereri de angajare din partea potenţialilor asasini care-şi căutau de lucru, inclusiv din partea unui călugăr Giovanni din Ragusa, care susţinea că l-ar omorî pe regele Spaniei pentru 150 de ducaţi (cheltuielile de călătorie nu erau

incluse!). Învățatul umanist Thomas Morus* a sprijinit explicit asasinatele ca pe o alternativă morală și eficientă a războaielor, de vreme ce produceau mai puțini morți și-i făceau pe conducători să se simtă răspunzători pentru politica lor de guvernare[4]. Pe la mijlocul secolului al XVI-lea, un anonim italian a conceput un extraordinar text despre asasinat, intitulat abracadabrant *Despre dreptul pe care-l au prinții de a dispune de viața adversarilor.* „În orice stat, scria autorul, eficiența politică guvernează în mod absolut, pe baza propriului temei juridic... De aici rezultă că este legal și îngăduit principilor ceea este cu totul interzis și imposibil pentru ceilalți."[5]

Machiavelli

Când vine vorba despre autorii politici ai Renașterii și despre modul în care au evaluat ei asasinatul și tiranicidul, contrastul cu Evul Mediu este categoric și extrem de instructiv. În perioada de dinainte, tiranicidul era deseori invocat colateral pentru a trage concluzii referitoare la autoritatea princiară, însă era rareori pus în practică. Pe de altă parte, pe măsură ce frecvența tiranicidului a crescut cu adevărat în Renaștere, a fost susținut explicit de tot mai puțini învățați. De fapt, Dante a condamnat simbolic tiranicidul în *Divina Comedie*, plasându-i pe Brutus și pe Cassius alături de Iuda în fălcile lui Lucifer însuși, în centrul celui de-al nouălea cerc infernal.

Niccolò Machiavelli (1469-1527), cunoscutul teoretician politic, nu se simțea prea confortabil vorbind despre tiranicid. Deși multă lume folosește epitetul derivat din numele lui

* Thomas Morus (1478-1535), filosof, om de stat, consilier al lui Henric al VIII-lea, venerat ca sfânt de romano-catolici. A scris *Utopia* în 1516. Pentru că nu a vrut să recunoască autoritatea regelui asupra bisericii a fost decapitat (n.tr.).

pentru a denumi atracția pentru trădare și putere, el era, de fapt, un individ realist, motivat de dorința unei guvernări efective italiene. În vreme ce accepta că unii dintre cei care comit tiranicidul și-ar putea dori cu sinceritate eliberarea țării lor, Machiavelli observa că mulți alții sunt motivați de lăcomie sau răzbunare și că acțiunile lor conduc, de obicei, la haos sau la și mai multe represiuni pentru că gloata îi sprijină rareori pe ucigașii de tirani. Deși preocupat doar superficial de interesul pentru „bunul comun", Machiavelli era, într-o oarecare măsură, un utilitarist premodern, respingând tiranicidul pentru că-l considera contraproductiv. La drept vorbind, era mult mai predispus să apere modul de a se comporta al tiranilor, socotindu-l mai potrivit pentru o cârmuire mai bună și pentru coeziunea socială.

Aici, Machiavelli intră într-un teritoriu practic neumblat: știința terorii. El cercetează istoria și politica italiană contemporană pentru a descoperi pilde pe care să le poată folosi pentru a ilustra cum poate un conducător eficient să regleze cu grijă actele de violență publică pentru a obține un efect maxim. Cel mai bun exemplu îl implica pe eroul său, Cesare Borgia, care a desemnat un spaniol „crud, eficient", Remirro de Orco, pentru a pacifica și stabiliza Romagna, o regiune recent cucerită de Borgia. După ce lucrurile s-au așezat în matca lor, Borgia a ordonat executarea lui Remirro, știind că ferocitatea locotenentului său ar fi stârnit în scurtă vreme resentimente. „Într-o dimineață", povestește Machiavelli, „trupului lui Remirro a fost găsit tăiat în două în piața din Cesena, cu un buștean și un cuțit plin de sânge alături. Brutalitatea acestui spectacol i-a liniștit și uluit o vreme pe locuitorii din Romagna."[6] Din perspectiva istoriei, felul în care s-a folosit Borgia de spectacolul sângeros pentru a-i influența pe oameni nu are nimic remarcabil; în

particular, nici sprijinul entuziast pe care l-a acordat Machiavelli acestui spectacol considerându-l un exemplu de cârmuire eficientă. Ceea ce *merită* reținut este că el l-a apreciat în principal ca pe *o piesă de teatru.*

Reforma și tiranicidul

În următoarele secole, ascensiunea absolutismului regal și justificarea sa, dreptul divin al regilor, a dus la supunerea totală față de autoritate. Cu toate acestea, situația era volatilă din cauza frecventelor conflicte dinastice, a numeroaselor ocazii în care regii încălcau privilegiile aristocraților, a inegalităților economice și a unei crescute conștiințe a identității naționale.

Începând din 1517, un nou element a ridicat tensiunea pasională europeană, aruncând continentul într-o vâltoare de violențe aproape fără precedent. Este momentul în care Martin Luther pune la îndoială dogmele bisericii și autoritatea papală, producând apariția „monarhomahilor" – literalmente, „luptători împotriva monarhilor". În doar câțiva ani, el a rupt legăturile cu biserica, aceasta divizându-se între catolici și luterani, pentru ca mai apoi să se desprindă și aripa calviniștilor și un spectru ametitor de secte, fiecare pretinzând că deține monopolul adevărului. Timp de un secol și jumătate, Europa a fost sfâșiată de război. Cu toate că se găseau multe motive pentru aceste conflicte, disensiunile sectare le-au dat dimensiuni de genocid multora dintre acestea. Deloc surprinzător, tiranicidul a căpătat o nouă importanță și noi înțelesuri în această perioadă. În special, întrebărilor puse anterior de Ioan din Salisbury li s-a adăugat una nouă: ce se întâmplă dacă domnitorul este considerat eretic de supușii săi?

Luther și Jean Calvin, cei mai importanți teologi ai protestantismului, au repetat cu încăpățânare doctrina apostolică

din zorii creștinismului conform căreia rezistența la autoritate era interzisă în orice situație. Referindu-se la Războiul țărănesc german din 1525, Luther descrie tiranicidul ca o cale către domnia gloatei, ducând la haos pe pământ și condamnare spirituală[7]. Oricum, Luther și adepții lui Calvin nu erau chiar atât de toleranți față de tiranie. John Knox, teologul care a introdus calvinismul în Scoția, a deschis drumul formulării unuia dintre primele canoane religioase moderne, acela al rezistenței în calea despotismului. Aruncat în închisoare pentru că a elogiat asasinarea unui cardinal englez de către câțiva calviniști, Knox a ajuns la concluzia că aceia care acceptă conducerea ereticilor comit o trădare spirituală. În *The First Blast of the Trumpet against the Monstrous Regiment of Women* (1558), el afirma că este o îndatorire creștinească înlăturarea de pe tronul Angliei a „Sângeroasei" (*Bloody*) Maria Tudor pentru persecutarea protestanților. Într-un opus de mai târziu, el comentează tradiția ebraică a tiranicidului – mergând până într-acolo încât s-o compare pe Mary cu Izabela, cea sfârtecată de cai – și afirma cu îndrăzneală: „Nu doar că e legiuit să-i pedepsești cu moartea pe cei care se străduiesc să corupă adevărata religie, dar magistrații și poporul sunt ținuți să facă asta, altminteri vor atrage mânia Domnului asupră-le"[8]. Într-o eră a pluralismului spiritual, pretenția de a conserva „adevărata religie" prin violență era rețeta crimelor politice la o scară încă necunoscută până atunci în Europa.

Războaiele religioase din Franța

Istoricul Franklin Ford a alcătuit o listă de trei pagini și jumătate cuprinzând asasinatele și crimele politice între anii 1535 și 1649. Din această listă rezultă că, deși cel mai sângeros conflict al perioadei, Războiul de 30 de Ani, s-a purtat în Germania

și în Europa Centrală, statele în care s-au petrecut cele mai multe asasinate justificate de acea teorie au fost Franța și Anglia. În Franța, în secolul al XVI-lea, hughenoții – protestanții francezi – formau o minoritate considerabilă, până la 10% din populația unei Franței preponderent catolice. Frica și suspiciunile reciproce au dus la nenumărate violențe și chiar la episoade de război civil deschis între catolici și hughenoți. Cel mai sângeros moment al războaielor religioase din Franța a fost Noaptea Sfântului Bartolomeu, în 1572, când regele Carol al IX-lea și mama sa au poruncit asasinarea tuturor nobililor hughenoți din Paris. Aceste asasinate au descătușat furia antiprotestantă a parizienilor, care au trecut la măcelărirea altor mii de hughenoți. Multe omoruri au avut loc și în alte orașe din Franța luni în șir, ceea ce nu a pus capăt amenințării hughenoților, dar i-a convins și mai mult cât de intolerantă era guvernarea catolică.

Doi ani mai târziu, în cartea sa *Franco-Gallia*, hughenotul François Hotman a subliniat plin de creativitate că dreptul regelui de a domni vine de la popor, care ar putea să i-l retragă dacă se poartă ca un tiran. În 1577, apare un tăios argument în favoarea acestor afirmații sub pseudonimul Iunius Brutus, nume care încă mai avea un puternic efect simbolic. Cel mai probabil autorul era Philippe de Mornay, învățat și consilier al lui Henric de Navarra, aristocrat hughenot care supraviețuise în mod miraculos masacrului care avusese loc la Paris, în Noaptea Sfântului Bartolomeu și, surprinzător, moștenitor al tronului Franței. Cartea lui Mornay *Vindiciae contra Tyrannos* („Apărarea libertății împotriva tiranilor") a fost scrisă sub impresia masacrului și aruncă o lumină și mai crudă asupra crimelor catolicilor. „Este, prin urmare, legiuit pentru Israel să se opună regelui, care va fi încălcat legea lui Dumnezeu nimicind biserica

Lui", scria de Mornay. „Şi nu doar acestea, dar de asemenea poporenii trebuie să ştie că zăbovind să făptuiască această îndatorire, se fac ei înşişi vinovaţi de aceeaşi crimă şi vor primi aceeaşi pedeapsă ca regele lor."[9] Apelul lui Mornay la tiranicid şi război civil era legitimat de faptul că dreptul de a opune rezistenţă nu le revenea oamenilor de rând, ci mai degrabă nobililor şi clericilor, care acţionau în numele lor.

În această perioadă marcată de nesfârşita vrajbă religioasă, cele mai multe asasinate inspirate aparent de tensiunile sectare se dovedesc, la o examinare mai atentă, a fi cel puţin la fel de mult rezultatul disputelor politice. Nu altfel au stat lucrurile în 1584, când a fost asasinat Wilhelm de Orania, principalul lider al revoltei Ţărilor de Jos împotriva Spaniei. Regele Spaniei, Filip al II-lea, a anunţat public o recompensă pentru asasinarea lui Wilhelm şi a găsit un amator în Balthasar Gérard (care a folosit un pistol, probabil primul asasinat din istorie în care este utilizată această armă). Gérard a invocat motive religioase, dar această crimă poate fi considerată mai corect un asasinat comandat de stat. A ajuns pe mâinile olandezilor şi pedeapsa pe care a primit-o vreme de patru zile este una dintre cele mai crunte păstrate de memoria istorică: braţele i-au fost scoase din încheieturi, a fost tăiat pe tot corpul şi acoperit apoi cu sare, i-au tăiat mâinile, i-au sfâşiat carnea de pe trup cu cleşti încinşi în foc, i-au smuls măruntaiele şi le-au ars în faţa lui. În cele din urmă, Gérard a fost sfâşiat în patru de viu[10].

Tiranicidul englez în teorie şi practică

Dincolo de Canalul Mânecii, persecuţiile la care-i supunea „Sângeroasa" Maria pe disidenţii protestanţi au dus la apariţia multor apologeţi ai tiranicidului, inclusiv calviniştii Christopher Goodman şi John Knox, anglicanul John Ponet şi unul

dintre primii constituționaliști, George Buchanan, toți făcând apel la tradiția engleză și la legea divină. Între timp, domnia Elisabetei I (1558–1603) se remarcă prin nenumăratele comploturi catolice organizate împotriva ei. Filip al II-lea al Spaniei – autorul asasinării lui Wilhelm de Orania – s-a aflat în spatele celor mai multe, însă acestea nu erau doar rodul rivalității economice și politice. În 1570, papa Pius al V-lea făcuse public un edict prin care o excomunica pe Elisabeta și îi chema pe credincioși să o înlăture de la putere prin orice mijloace. Zece ani mai târziu, papa Sixtus al V-lea a reînnoit apelul, declarând că „nu încape îndoială că indiferent cine o trimite pe lumea cealaltă cu intenția pioasă de a săvârși lucrarea Domnului, nu doar că nu-și va face vreun păcat, dar va câștiga laude și merite"[11]. Paralela cu prescrierea romană și cu practica kharijită a *takfir*-ului este evidentă.

Moartea Elisabetei în 1603, fără urmași, l-a adus pe tron pe vărul ei, Iacob al VI-lea al Scoției. Iacob – care a condus Anglia sub numele de Iacob I – a fost ținta uneia dintre tentativele de asasinat spectaculoase din istoria Europei. Complotul prafului de pușcă. O grupare de conspiratori catolici au strecurat circa 600 de kilograme de praf de pușcă într-o pivniță de sub Camera Lorzilor, în Palatul Westminster. Guy Fawkes, expert în muniție, plănuia să detoneze explozibilul în prima zi de activitate a Parlamentului, la 5 noiembrie 1605; apoi conspiratorii din Midlands, zona centrală a Angliei, își propuseseră să pună la cale o revoltă care să ducă la o răscoală populară și urcarea pe tron a unui monarh catolic. În secolul al XXI-lea, testele criminaliste și reconstituirea faptelor au dus la concluzia că forța exploziei i-ar fi putut ucide pe Iacob și pe toți membrii Camerei Lorzilor și ai Camerei Comunelor și ar fi devastat zona pe o rază de un kilometru și jumătate jur-împrejur. Autoritățile

au fost informate de plan în noaptea de 4 noiembrie și l-au descoperit pe Fawkes sub Westminster, lângă butoaiele cu praf de pușcă. Torturat, a dezvăluit amănunte despre complot și numele celor cu care conspirase. După un proces de mântuială, pretinșii regicizi au fost spânzurați până aproape să moară, apoi întinși pe patul de tortură și sfâșiați în patru bucăți chiar în curtea palatului pe care sperau să-l distrugă.

În anii 1980, violentul roman *V for Vendetta* (și ecranizarea din 2005 a acestuia) imaginează un complot ca al lui Fawkes în secolul al XXI-lea, prezentând Complotul prafului de pușcă drept un uimitor exemplu de terorism premodern. Au fost unii care au luat în derâdere comparația, considerând-o deplasată, și utilizarea termenului de „terorism" drept anacronică, dar putem cel puțin să aplicăm termenul modern de „război asimetric". Fawkes și cei câțiva conspiratori s-au bazat pe surpriză și pe tehnologie pentru a înlesni un atac de proporții, care, sperau ei, ar fi produs un număr extraordinar de mare de victime, inclusiv inocente morți „colaterale". Utilizarea atacului ca semnal al unei revolte și speranța că va precipita o răscoală populară ne apropie și mai mult de sensul modern al terorismului.

Războiul civil din Anglia

Nu trebuie să ne îndoim de importanța pe care o are pentru istoria terorismului Războiul civil englez care s-a declanșat in 1642, după decenii de tensiuni crescânde pe tema religiei și a autorității regale. Războiul s-a purtat între Parlament – dominat de puritani (protestanții radicali englezi), care voiau reforma religioasă și restaurarea libertăților tradiționale englezești – și regele englez Carol I, catolic aproape pe față, care credea că este dreptul lui să guverneze cum i se părea lui mai bine. Armata Parlamentului, condusă de Oliver Cromwell, i-a învins

pe Carol şi pe susţinătorii săi în 1645, a abolit monarhia şi apoi l-a adus pe Carol la judecată „ca tiran, trădător, criminal şi inamic public al Commonwealth*-ului Angliei"[12]. Executarea lui Carol în 1649 a fost punctul culminant al secolelor de teorie a tiranicidului şi un eveniment fără precedent. Deşi fuseseră asasinaţi o groază de regi şi împăraţi, niciunul nu fusese omorât în urma judecării de nişte foşti supuşi care să se considere egali ai săi.

Această extraordinară afirmare a libertăţilor tradiţionale şi a suveranităţii populare a marcat începutul unei perioade tumultuoase în istoria Angliei. Cromwell s-a dovedit a fi un dictator militar care a dizolvat Parlamentul şi a impus un aspru regim teocratic. Unii, de pildă Edward Saxby, colonel în Armata Noului Model a lui Cromwell, au devenit adversarii omului pe care cândva îl susţinuseră. Saxby a pus la cale o serie de comploturi pentru a-l înlătura pe noul tiran, inclusiv planul eşuat de a detona o bombă sub Whitehall Palace, reşedinţa lui Cromwell şi a suitei sale. Saxby a fost prins şi a murit în închisoare înainte de a putea fi executat de rivalul său. Şi-a câştigat renumele în primul rând pentru că a scris în 1657 un scurt pamflet, „A ucide nu înseamnă a asasina" (*Killing No Murder*), care, spera el, îi va ridica pe oameni împotriva lui Cromwell. În acest pamflet, Saxby recunoştea cu durere că tiranicidul din 1649 a făcut posibilă apariţia lui Cromwell, însă susţinea că executarea lui Carol a crescut intoleranţa englezilor faţă de tiranie. Deşi invoca exemple ebraice şi greceşti de tiranicid şi cita din spusele învăţaţilor medievali pe acest subiect, el respingea tradiţionala temere că tiranicidul în mâinile poporului era reţeta unor şi mai mari dezastre. La acestea Saxby răspundea sarcastic: „Mai

* Pe vremea lui Cromwell avea semnificaţia de republică. Este termenul care desemna Anglia după Războiul civil (1642-1651) (n.tr.).

c-ai crede că lumea s-a îmbătat. Cad într-un șanț, unde aș pieri mai mult ca sigur dacă aș zace, dar refuz să fiu scos de acolo pentru că mi-e teamă să nu cad în altul; prefer să mor de boală, pentru că tratamentul nu e sigur". Saxby și-a drapat seculara sa justificare a rebeliunii și tiranicidului într-un limbaj religios, pe alocuri apocaliptic: „Un tiran este Satan care ne sfârtecă trupul... dacă ar putea, ar face în așa fel încât întregul eșafodaj al naturii să cadă odată cu ei"[13].

Recursul la legea tradițională și la retorica divină, și ea moștenită din vechime, a fost norma unui asemenea discurs vreme de mai multe veacuri, dar la sfârșitul secolului al XVII-lea, se punea un nou accent pe rațiunea umanistă. În1689, englezul John Locke creiona principiile filosofiei politice liberale. Guvernele există prin consensul celor guvernați, susținea el, iar poporul are dreptul de a se revolta dacă guvernul nu reușește să le protejeze drepturile naturale la viață, libertate și proprietate. Argumentul lui Locke era în întregime naturalist și rămâne o piatră de boltă a republicanismului modern, dar calea fusese deschisă mai dinainte de teoreticienii tiranicidului, care atacaseră vreme îndelungată drepturile absolute ale monarhilor.

Sinteza tiranicidului în Evul Mediu și la începutul epocii moderne

Cu puține excepții, ținta teoretică și cea practică a tiranicidului în Evul Mediu și la începutul epocii moderne a fost o singură persoană, considerată a fi responsabilă de starea catastrofală în care se aflau treburile țării. Moartea acestei persoane era prezentată drept un act care va îndrepta nenorocirile, întorcând țara la starea de sănătate pe care o avusese înainte vreme. Obiectivul era reîntoarcerea la *status quo ante*, iar mai mult ca sigur că

moartea îngrozitorului tiranul nu era gândită ca un act pur simbolic – un element esențial care distinge tiranicidul de terorism. La fel, tiranicidul nu era revoluționar, de vreme ce scopul său nu era crearea unor noi norme politice, sociale și culturale. În toate aceste privințe, este evidentă continuitatea în istoria tiranicidului din Antichitate până la începutul epocii moderne și nu este surprinzător că tiranicidele biblice și asasinarea lui Caesar continuau să exercite o puternică atracție asupra imaginației omului medieval și modern.

Însă epocile istorice nu sunt despărțite una de cealaltă prin granițe strălucitoare. Deși există mari diferențe între tiranicidul premodern și terorismul modern, putem discerne deopotrivă câteva importante asemănări. De pildă, asasinatul – practicat fie de indivizi, fie de state – rămâne o importantă tactică a teroristului modern. Există, de asemenea, o continuitate solidă între Evul Mediu și perioada modernă în ceea ce privește explicațiile pe care le dau asasinii de tirani și apologeții acestora. Și atunci, și acum, aria justificărilor se întinde de la cele sectare la cele democratice, dar adevăratele asemănări pot fi găsite în retorică. Aceasta era și este și astăzi lipsită de compromisuri, fanatică și adesea apocaliptică. La fel de important este și faptul că discursul tiranicidului medieval și de la începutul epocii moderne folosește același mecanism ca și construcția socială a terorismului din epoca modernă. În ambele cazuri, obiectivul este sublinierea violenței politice legitime. Multe autorități politice și intelectuale premoderne au condamnat violența populară împotriva elitei, depunând deopotrivă un efort considerabil – care presupunea adesea o contorsionată gimnastică mintală – ca să apere unele acte de violență considerate de ei legitime, chiar meritorii, mai precis tiranicidele. În epoca modernă, lucrurile stau mai degrabă pe dos: anumite forme de

violență sunt condamnate ca terorism, în vreme ce obiectivele grupării care se folosește de ele sunt considerate ilegitime.

Bibliografie

Două lucrări de istorie a tiraniei, tiranicidului și crimelor politice menționate în capitolele precedente ne sunt din nou extrem de utile pentru această perioadă: Jászi și Lewis, *Against the Tyrant*, și Ford, *Political Murder*. Clasica lucrare a lui Jacob Burckhardt, *Die Cultur der Renaissance in Italien* (*The Civilization of the Renaissance in Italy*, New American Library, 1960), furnizează multe descrieri reușite ale tiraniei și tiranicidului în perioada renascentistă. Asupra faimosului asasinat din secolul al XVI-lea, vezi Lisa Jardine, *The Awful End of Prince William the Silent* (HarperCollins, 2005). Un articol util despre tiranicidul în Franța este cel semnat de Orest Ranum, „Ritualul francez al tiranicidului către finalul secolului al XVI-lea" (*The French Ritual of Tyrannicide in the Late Sixteenth Century*), în *Sixteenth Century Journal* 11, nr. 1 (primăvara 1980) pp. 63–82. Pentru mai multe informații despre asasinarea monarhilor, vezi cartea editată de Robert von Friedeburg, *Murder and Monarchy: Regicide in European History*, 1300–1800 (Palgrave Macmillan, 2005), în special eseul semnat de Conal Condren despre retorica tiranicidului. Pentru o interpretare a acestor fenomene care le leagă explicit de terorismul modern, vezi articolul lui Johannes Dillinger, „Tiraniciul din Grecia și Roma antică până în perioada de criză a secolului al XVII-lea (*Tyrannicide from Ancient Greece and Rome to the Crisis of the Seventeenth Century*) în Law, *The Routledge History of Terrorism*, pp. 15–27. Pentru o viziune fascinantă asupra precedentelor create de procesul lui Carol I, vezi Geoffrey Robertson, *The Tyrannicide Brief The Story of the Man Who Sent Charles I to the Scaffold* (Anchor Books, 2007 [2005]).

Capitolul 4

Zorii terorismului revoluționar

Importantele diferențe dintre tiranicidul premodern și terorismul modern au fost, în primul rând, natura și anvergura țintelor și, în al doilea rând, scopul violenței. Victimele tiranicidului erau regii și nobilii de rang înalt; erau eliminați ei și numai ei. Țelul era eliminarea unor obstacole anume din calea stabilității, ordinii naturale și justiției tradiționale. Cea mai potrivită imagine rămâne, după Cicero, amputarea unui organ cangrenat. De partea cealaltă, teroriștii țintesc, în mod obișnuit, comunități mai largi – nu doar tirani, ci și pe cei care înlesnesc sau beneficiază de sistemele politice sau economice. Și o fac intenționând să modeleze o nouă lume. O astfel de transformare a fost rezultatul faptului că însăși fundația legitimității politice a fost remodelată în secolele al XVII-lea, al XVIII-lea și al XIX-lea, în special în cazanul înfierbântat al Revoluției Franceze. Sub influența Iluminismului și a dramaticelor evenimente politice, mulți europeni au ajuns să considere că suveranitatea provine în mod natural de la națiuni, nu de la monarhi. Mai mult, ei au ajuns că accepte că revoluțiile pot reconstrui lumea pe o bază mai rațională. Dacă acest fapt implică exterminarea cu totul a unor comunități legate de Vechiul Regim, așa să fie! Astfel s-a născut terorismul revoluționar.

Tirania ca sistem

Ce a făcut ca însăşi ideea de „revoluţie" să fie posibilă a fost apariţia unui nou mod de a înţelege natura tiraniei, unul care o reprezenta ca produsul unui sistem şi al unei viziuni, nu doar ca rezultatul acţiunilor unui singur individ. Locke a renunţat la distincţiile medievale când a afirmat că tirania era suprimarea voinţei celui guvernat, indiferent dacă tiranul ajunge sau nu conducător pe căi legitime. Gânditorul iluminist Montesquieu a dat înţelesuri mai extinse acestei idei când a propus conceptul politic al separării puterilor, afirmând că despotismul este înlesnit de creşterea necontrolată a puterii, indiferent cine o exercită. Revoluţionarii americani au făcut din această idee piatra de boltă a Constituţiei SUA şi opoziţia la tiranie a fost cuvântul de ordine pentru noua lor republică. Pe sigiliul de stat al Virginiei, de pildă, se află legendarele cuvinte spuse de Brutus lui Caesar: *Sic semper tyrannis*. Benjamin Franklin şi-a folosit fără succes influenţa ca sigiliul Statelor Unite ale Americii să poarte mottoul „Rezistenţa în faţa tiranilor este supunere în faţa lui Dumnezeu", spuse făcute celebre de John Bradshaw, englezul care a prezidat Înalta Curte de Justiţie la procesul lui Carol I. Thomas Jefferson a preluat aceste vorbe pe sigiliul său personal, înlocuind „rezistenţă" cu „revoltă". Este bine-cunoscut faptul că, vorbind despre răscoala lui Daniel Shays* din 1786–1787, Jefferson a întrebat: „Ce ţară îşi poate păstra libertăţile, dacă oamenii care o conduc nu sunt avertizaţi din când în când că poporul şi-a păstrat spiritul de rezistenţă?... Copacul libertăţii

* Daniel Shays (1747-1825), soldat în armata revoluţionară americană, a condus răscoala micilor fermieri din Massachusetts împotriva politicii fiscale a liderilor abia constituitelor State Unite (n.tr.).

trebuie întremat când și când cu sângele patrioților și al tiranilor. Este îngrășământul său natural"[1].

L'Ancien Régime și Revoluția Franceză

Desprinderea decisivă de tiranicidul pur și simplu și îndreptarea către terorismul în înțelesul modern s-a petrecut în timpul Revoluției Franceze. În Vechiul Regim, Franța nu avea adunări legislative reprezentative, nici partide politice și nici o constituție oficială, iar poporul se bucura de puține libertăți civile. În schimb, regele Franței – Ludovic al XVI-lea în 1789 – era sursa întregii suveranități, puterea sa fiind sprijinită și garantând continuitatea unui sistem sociopolitic care atribuia privilegii extraordinare nobililor și reprezentanților Bisericii Catolice. Ceilalți, adică 98% din populație, plăteau taxe către stat, dijme către biserică și dări feudale către proprietarii de terenuri și făceau armată obligatorie. Țăranii sperau să aibă ce pune pe masă și să li se reducă povara fiscală, în vreme ce burghezii educați voiau libertăți civile, garantarea dreptului la proprietate și un rol în guvernarea țării. Mulți burghezi erau însuflețiți de principiile iluministe, a căror cheie de boltă era credința că rațiunea umană și experiența reprezentau calea către progresul omenirii.

De obicei, se consideră că revoluția a început în iunie 1789, când reprezentanții stării a treia s-au retras din Adunarea Stărilor Generale (convocată de rege) și au înființat Adunarea Națională. Susținând că vorbesc în numele întregii națiuni, ei au jurat că adunarea nu va fi dizolvată până nu va fi adoptată o constituție a Franței care să reducă puterile regelui. Regele și armata sa nu au acționat în fața acestui nou tip de violență populară îndreptată împotriva simbolurilor regale, nu doar

împotriva agenților regelui. Cel mai bun exemplu a fost momentul în care, la 14 iulie 1789, mulțimea a cucerit fortăreața Bastilia din Paris. În zona rurală, țăranii incendiau castelele aristocraților, distrugeau catastifele care țineau socoteala datoriilor lor, producând astfel un exod în masă al nobilimii, numit *La Grande Peur*.

Din vara lui 1789 până în 1792, Adunarea Națională a distrus Vechiul Regim. A abolit sistemul ordinelor sau stărilor, a declarat că suveranitatea aparține poporului, nu regelui, au limitat puterea și influența Bisericii Catolice și, în cele din urmă, a creat o monarhie constituțională. Regii, nobilii și oamenii bisericii din țările vecine Franței au început în scurtă vreme să se teamă că propriii supuși vor cere reforme asemănătoare. Ca urmare, în 1792, Franța a intrat în război cu vecinii săi care voiau să nimicească Revoluția.

Revoluția se radicalizează

Legătura – pretinsă și reală – între statele străine și elita franceză deposedată a alimentat convingerea că Revoluția era amenințată de o vastă conspirație de contrarevoluționari din țară și din afara ei. Pe măsură ce știrile despre înfrângerile suferite de francezi ajungeau la Paris, panica și mânia au propulsat o nouă generație de radicali în Convenția Națională, adunarea legislativă. În septembrie 1792, monarhia a fost abolită și Franța a devenit republică. În câteva luni, Ludovic al XVI-lea a fost judecat, găsit vinovat și executat, ca și regele englez Carol I cu un veac și jumătate înainte. În mod clar nu mai era loc de întoarcere pentru Franța revoluționară.

Între timp, Convenția ajunsese dominată de iacobini, un grup de reprezentanți cunoscuți pentru loialitatea cu care

urmau ideile lui Jean-Jacques Rousseau, care considera că oamenii pot ajunge cu adevărat liberi doar prin impunerea unei stricte egalități sociale și economice. Iacobinii și-au câștigat susținerea celor mai gălăgioși săraci din Paris, cunoscuți sub numele de *sans-culottes*, adoptându-le cererile pentru programe de construcții publice, control al prețurilor și pedepse cu moartea pentru cei care făceau stocuri de grâne și pentru speculanți – cu alte cuvinte, un tip de justiție care depășea cu mult câștigurile politice și legislative obținute în primii ani ai Revoluției.

Un pas important către instaurarea unei dictaturi mai sângeroase și mai arogante ca monarhia pe care o înlocuise a fost un asasinat destinat să-și câștige locul printre cele mai cunoscute din istorie. În iulie 1793, Charlotte Corday, o republicană moderată, l-a înjunghiat mortal pe Jean-Paul Marat, jurnalist radical, apropiat al iacobinilor. La interogatoriu, Corday a declarat cu mândrie că a acționat de una singură. „Știam că [Marat] duce Franța pe cărări greșite", le-a spus ea anchetatorilor. „Am ucis un om pentru a salva 100 000."[2] Unii o compară pe Corday cu Brutus, dar mult mai mulți l-au transformat pe Marat în martir, folosind moartea lui ca dovadă că Revoluția era în pericol. Mulți oameni de pe stradă sau din Convenție chiar îi credeau. Astfel, această crimă se află la granița dintre erele tiranicidului și terorismului: deși gândul inițial a fost ca printr-o crimă să se refacă sănătatea organismului politic, a fost considerată de revoluționari drept un atac simbolic împotriva societății.

Teroarea

Iacobinii au instaurat o dictatură revoluționară centralizată a cărei figură-cheie era Maximilien Robespierre. Cunoscut pentru stilul său de viață ascetic și pentru devotamentul fără scrupule față de Revoluție, el a fost cea mai importantă

personalitate asociată cu Teroarea (*la Terreur*) instituită în aparență pentru a proteja Revoluția. La 5 septembrie, Convenția a adoptat un decret care proclama că „teroarea este pe ordinea de zi". Douăsprezece zile mai târziu, Convenția a adoptat Legea suspecților, care-i lua în vizor pentru a-i aresta pe cei care „fie prin comportamentul lor, prin contacte, prin vorbele sau scrierile lor, s-au dovedit a fi susținători ai tiraniei sau... a fi inamici ai libertății"[3]. Prevederile legii au fost formulate deliberat în termeni vagi pentru a oferi maximă flexibilitate autorităților pentru eliminarea contrarevoluționarilor.

Conform datelor oficiale, în zece luni de la declanșarea vânătorii din septembrie 1793 au fost ucise 16 000 de persoane în numele justiției revoluționare, dar este posibil ca numărul adevărat să fi fost de două ori mai mare. Ghilotina era metoda favorită de execuție, dar când aceasta nu mai făcea față, cei condamnați la repezeală erau uciși de un pluton de execuție cu focuri de armă. În afara Parisului, așa-numitele armate revoluționare – de fapt, gloata glorificată – se organizaseră pentru a-i suprima pe cei care făceau stocuri de grâne, pentru a-i prinde pe suspecți și a-i teroriza pe potențialii contrarevoluționari. Cei care erau arestați erau predați comitetelor de supraveghere, care pronunțau verdicte, de multe ori formulate aproape doar pe aparențe și zvonuri. Numărul celor aruncați în pușcărie, dar neexecutați este chiar mai greu de stabilit cu precizie. Unii estimează că ar fi fost 500 000 de oameni.

Violența revoluționară și Teroarea în sine nu au fost monolitice. De fapt, putem discerne trei tipuri de violență în timpul Terorii. Primul a fost o campanie de intimidare împotriva celor acuzați că depozitează și speculează alimente. Acesta era programul economic susținut de *sans-culottes* și reflectă furia descătușată în vara lui 1789. Aceste cereri erau rodul fricii și

războiului și au fost manipulate de iacobini pentru a justifica o a doua teroare politică, mai largă, împotriva celor acuzați de conspirație cu inamicii din străinătate ai Franței. În practică, asta însemna toți cei care li se împotriveau iacobinilor de la dreapta sau de la stânga.

„Virtute și Teroare"

În ultima etapă a Terorii, Robespierre s-a folosit de violența de al treilea tip, transformând-o într-un instrument de remodelare socială și culturală. Ținta sa: oricine cât de cât asociat cu Vechiul Regim, persoane a căror simplă prezență reprezenta un obstacol pentru crearea unei națiuni a oamenilor liberi și egali. Aceasta s-a petrecut în prima jumătate a lui 1794, după ce sorții războiului purtat de Franța cu vecinii s-au schimbat și mulți inamici politici declarați ai Revoluției muriseră deja. Robespierre a enunțat principiile călăuzitoare ale Terorii într-un înfricoșător discurs în Convenție rostit în februarie. Cel mai citat pasaj al acestui discurs ne îngrozește și azi:

> Dacă resortul principal al guvernării populare este, pe timp de pace, virtutea, resortul guvernării populare în timpul revoluției îl reprezintă în același timp virtutea și teroarea: virtutea, fără de care teroarea este funestă; teroarea, fără de care virtutea este neputincioasă. Teroarea nu este nimic altceva decât justiția promptă, severă și inflexibilă; din acest motiv este o emanație a virtuții; nu e neapărat un principiu anume, ci o consecință a principiului general al democrației aplicat la cele mai presante nevoi ale patriei[4].

O asemenea justificare însemna că, rostite de iacobini, vorbele „regim al terorii" (*le régime de la terreur*) aveau un înțeles în întregime pozitiv, la fel și cuvântul pe care îl foloseau pentru a se descrie pe ei înșiși: *les terroristes*.

De fapt, Robespierre descria o dictatură a majorității, în care minoritatea era lăsată fără apărare. De vreme ce obiectivul era o națiune indivizibilă, orice disidență nu mai putea fi deosebită de trădare. Virtutea a fost definită ca dăruire de sine, devotament față de îndatoririle civice și o dragoste nețărmurită de patrie. Și, cu toate că virtutea provenea de la popor, ea se ridica deasupra lui, făcând ca indivizii să poată fi sacrificați pentru a promova viziunea unei unități mitice, perfecte. Distrugerea unor întregi pături de indivizi poate fi poruncită de voința colectivității, care, cum proclama Robespierre, putea fi exercitată doar de guvernul revoluționar centralizat. Așa sună mereu limbajul teroriștilor stimulat de supunerea absolută față de o cauză.

În iunie și iulie 1794, la Paris febra execuțiilor atinsese cote paroxistice, zeci de oameni erau ghilotinați zilnic în Place de la Révolution. Fiecare membru al Convenției a ajuns să se simtă amenințat de Teroare, o stare de spirit pe care Robespierre nu a făcut nimic s-o detensioneze. La 27 iulie (9 termidor, conform calendarului revoluționar), teroarea lui Robespierre s-a întors împotriva lui când numeroșii săi oponenți din Convenție au pus la cale pe neașteptate arestarea, procesul și execuția sa.

Jean-Lambert Tallien, unul dintre cei care au orchestrat răsturnarea lui Robespierre, sintetizează esența regimului iacobin: „Când guvernul Terorii urmărește o mână de cetățeni pentru presupusele lor intenții, îi înfricoșează pe toți cetățenii"[5]. Tallien înțelegea că Teroarea era o manifestare a unei violențe cu o mare putere simbolică. Robespierre și partizanii săi nu-și puteau distruge fizic toți adversarii, de aceea ei trebuiau să intimideze populația, în special pe cei a căror ură secretă față de republicanism și Revoluție s-ar fi putut transforma în revoltă fățișă mai târziu. Este ceea ce se află în centrul obsesiei lui Robespierre pentru ce am putea numi astăzi „crimă a gândirii".

Putem spune astfel că Teroarea a avut în mod pervers valențe educaționale de vreme ce un obiectiv primar era să modeleze conștiința și comportamentul populației. Acesta este începutul terorismului modern, dacă nu în formă, atunci ca mecanism.

O altă lecție a Revoluției Franceze este că teroarea tinde, adesea, să ducă la și mai multă teroare, pentru că înăsprește dialogul politic și distruge barierele tradiționale ridicate împotriva violenței pe scară largă folosite pentru a soluționa majorele probleme politice și ideologice. Utilizarea terorii creează precedente greu de anulat, în special când este vorba despre forme atât de bestiale ca execuția publică a mii de oameni.

Sfârșitul Revoluției

Spectrul acelor *terroristes* care așteptau momentul favorabil, dornici să revină, a fost suficient pentru a le da ghes multor foste victime ale Terorii să-și execute călăii de îndată ce aceștia au fost înlăturați de la putere. Un motiv mai josnic, desigur, era răzbunarea. La 24 de ore după executarea lui Robespierre, mai bine de 80 dintre cei mai apropiați colaboratori ai săi au luat drumul ghilotinei. Cineva care a fost martor la toate acestea spunea că, deși stătea la mai mult de „o sută de pași de locul execuției, sângele victimelor îi șiroia printre picioare"[6]. Câteva săptămâni mai târziu, Parisul s-a văzut prins în ghearele terorii „albe" contrarevoluționare, exercitate de bandele muscadinilor*, prizonieri recent eliberați care-i terorizau pe foștii teroriști, etalând garderoba și manierele care fuseseră atât de ironizate în anii din urmă. Între timp, în scurtă vreme, judecata de valoare asociată termenului de „terorist" și-a schimbat

* Erau denumiți astfel de la parfumul de mosc. Li se mai spunea și „Junii auriți". Se îmbrăcau ca niște dandy și au fost, se spune, organizați de politicianul și jurnalistul Louis-Marie Fréron (1754-1802).

radical semnificația. După căderea lui Robespierre, conform unui manifest *sans-culottes* care circula în 1795, „toți *prietenii poporului* – toți *întemeietorii libertății* – erau calificați și tratați ca *pungași, tâlhari, teroriști* și *vampiri*"[7].

Guvernul care a urmat Convenției (Directoratul), unul destul de instabil, a fost înlăturat în 1799 printr-o lovitură de stat de către generalul erou Napoleon Bonaparte. Napoleon a condus ca dictator, dar ca unul care se bucura de o mare popularitate grație apelurilor sale militante la naționalism și sprijinului pe care-l dădea ideilor progresiste. Sub Napoleon, Franța a fost angajată frecvent în război cu vecinii; acolo unde armatele franceze erau victorioase, prindeau rădăcini idealurile Revoluției. Cel mai important dintre acestea era naționalismul, care căpăta două la fel de importante întruchipări. Prima era credința în suveranitatea poporului, o evoluție care i-a făcut să intre în defensivă pe conducătorii dinastici de peste tot. O a doua manifestare a naționalismului era tendința crescândă a oamenilor de a se considera în primul rând membri ai unor grupuri etnice definite prin limbă, teritoriu, istorie și cultură. Pe măsură ce cuceririle lui Napoleon fărâmițează structurile de clasă definite legal și alte surse tradiționale de autoritate, identitățile naționale tind să umple vidul, în special când armatele franceze mai rămâneau în regiune după ce bătăliile se încheiau. În 1815, Napoleon a fost înfrânt de rivalii săi europeni și exilat pe mica insulă Sfânta Elena.

Restaurație și conservatorism

Liderii europeni care s-au întâlnit la Congresul de la Viena pentru a stabili ce se va întâmpla în perioada post-Napoleon au readus un rege pe tronul Franței, le-au restituit proprietățile nobililor francezi și au jurat să acționeze umăr la umăr pentru

a apăra pilonii tradiționali ai puterii împotriva ideilor care fuseseră dezlănțuite de Revoluția Franceză. Părea că visul statelor naționale guvernate de oameni liberi și independenți murise. Dar duhul nu putea fi băgat la loc în sticlă atât de ușor și statul se confrunta pretutindeni cu noi provocări.

Conducătorii Europei Restaurației au folosit în mod frecvent forța pentru a reprima aceste provocări. Ideologia recent apărută a elitei tradiționale era conservatorismul și era definită în principal de frica de insurecție, de tulburări sociale și de teroarea politică. Părintele acestei mișcări a fost Edmund Burke, filosof politic și membru al Camerei Comunelor din Anglia. Burke respingea ideea că drepturile sunt inalienabile, proclamând, în schimb că ele sunt creații istorice. El apăra astfel „libertatea engleză" ca evoluție organică, dar condamna Revoluția Franceză, considerând-o o revoltă radicală egalitaristă împotriva tradiționalei ordini sociale și politice din Franța. În 1790, prezicea profetic că totul va sfârși într-o democrație sângeroasă și demagogică mai despotică decât monarhia pe care o înlăturase. Burke este, de fapt, cel care pare să fi tradus termenul *terroriste* în engleză în 1795, când îi denunța public pe revoluționarii francezii spunând că „mii dintre acei câini infernali numiți teroriști... au făcut ce-au vrut din oamenii obișnuiți"[8]. Pentru mulți lideri ai Restaurației europene, conservatorismul a devenit o dogmă reacționară, respingând spontan tot ce aducea a progres politic sau social.

Organizațiile secrete revoluționare

Pentru o scurtă perioadă de timp, în anii 1810 și în deceniul următor, în Europa au fost înființate organizații secrete devotate idealurilor Revoluției Franceze. Multe dintre aceste asociații – care includeau nume exotice, de pildă Societatea

Delfică, Prietenii Virtuții, Protectorii Fratelui Republican și Societatea Acul Negru – fuseseră întemeiate în Germania și Italia, unde revendicările pentru suveranitatea poporului exprimau aspirația pentru unificare națională și la fel de mult pentru libertate politică, egalitate în fața legii și deschidere economică. Deși aceste grupuri nu au avut succes aproape deloc, spectrul conspirațiilor de stânga urzite în umbră bântuia Europa, declanșând vânătoarea obsesivă a elementelor subversive.

Multe grupuri revoluționare au evoluat din altele care existau de decenii, în special din francmasoni. Organizația se spune că are origini străvechi, dar versiunea sa modernă a fost fondată la Londra în 1717. Membrii – probabil 100 000 doar în Franța anului 1789 – se organizaseră în loje care deveniseră niște refugii pentru dezbaterile libere despre problemele politice și intelectuale ale zilei, în special cele asociate Iluminismului. Cele mai multe guverne europene îi tolerau pe masoni, de vreme ce aceștia evitau în mare măsură activismul politic.

Scopul și modul de funcționare a societăților secrete s-au schimbat în 1776, când Adam Weishaupt, un obscur profesor de drept din Bavaria despre care puține se știu și multe se speculează, a fondat Illuminati. El și organizația lui se consacraseră distrugerii tuturor religiilor și monarhiilor și instaurării unei ordini sociale egalitare radicale. Dacă am crede informațiile referitoare la Illuminati – un mare „dacă" – cei câțiva membri ai grupului, probabil vreo 4 000 la apogeu, erau organizați în celule pe tot cuprinsul Europei. Strategia lui Weishaupt era să se extindă cu ajutorul lojelor masonice – o societate secretă adăpostind o altă societate secretă! El spera mai degrabă la o tranziție pașnică decât la o revoluție sângeroasă, dar obsesia sa pentru secrete, înșelătorie și ritualuri au stimulat suspiciuni bizare și mituri fără legătură cu realitatea despre intențiile violente ale celor din Illuminati.

Contribuția lui Weishaupt și a societății Illuminati la istoria terorismului nu constă în vreun complot violent sau în cine știe ce acțiune extraordinară, ci mai degrabă în reacția pe care a declanșat-o. De fapt, organizația lui Weishaupt ar fi dispărut în uitare dacă n-ar fi fost Revoluția Franceză, care a alimentat teama de ideile iluministe și a agitat spectrul unor rapide, cuprinzătoare și violente schimbări politice și sociale. În anii 1790, autoritățile conservatoare au căutat în amănunt prin toată Europa urmele unei vaste conspirații puse la cale de societățile secrete care amenința cu distrugerea modului de viață tradițional. Nu aveau prea multe de descoperit și, în multe situații, societățile secrete care au fost scoase la iveală erau ridicol de mici și/sau stupide. Și, cu toate acestea, teama de conspirații a supraviețuit.

Babeuf și Buonarroti

Revoluția Franceză nu a creat doar programul revoluționar, ci și revoluționari de profesie care s-au dăruit trup și suflet realizării acestui program. Acești revoluționari au devenit obsesii ale imaginarului european.

Prototipul era François-Noël (Gracchus) Babeuf, un radical violent ale cărui sentimente egalitariste îl plasau mult mai la stânga față de iacobinii din timpul Regimului Terorii. Căderea lui Robespierre pare să-l fi făcut pe Babeuf să ajungă la concluzia că teroarea revoluționară rămâne singura cale de a impune adevărata democrație. Instrumentul său urma să fie „un directorat secret", format din revoluționari devotați, camuflat într-o organizație mai mare, responsabilă cu propaganda și recrutările. Strategia lui Babeuf era să pună la cale o lovitură de stat care să declanșeze o răscoală a săracilor și obiditilor. „Moașele" adevărate ar fi fost oricum violența și teroarea: „Să se scufunde totul în haos", cerea Babeuf, „căci din haos poate să se ridice

o lume nouă mai bună"[9]. Oricum, un informator bine plasat a informat autoritățile și Babeuf a fost arestat în mai 1796 și executat în anul următor.

Unul dintre camarazii săi, Filippo Buonarroti, a transformat viața lui Babeuf într-o legendă publicând o istorie romanțată a eșuatei lovituri de stat, *Conspiration des égaux*, în 1828. Cartea a fost citită pe nerăsuflate de două tipuri de cititori: poliția și conspiratorii revoluționari. Deși societățile secrete din Europa deveniseră de fapt inactive, cartea a întipărit în mintea autorităților credința că, din anii 1780 până în zilele lor, se întindea un lanț neîntrerupt de conspirații. Pentru revoluționarii din secolul al XIX-lea, modul în care Buonarroti îl descrie pe Babeuf îi reinventează pe iacobini ca organizație conspirativă și îi sanctifică pe marii lideri care ar fi putut conduce poporul în lupta cu regimurile represive. De asemenea, cartea îi încuraja pe conspiratori să creadă că, dacă răspândeau haosul, puteau declanșa o adevărată revoluție.

Carbonarii

Cei mai mari susținători ai unei astfel de doctrine din acea perioadă erau aripa radicală a organizației carbonarilor, ea însăși o societate secretă vastă și lipsită de unitate. Primele filiale au apărut în Italia, în jurul anului 1806, de acolo extinzându-se în Franța, Spania și Grecia. Programul carbonarilor era liberal și naționalist; până în 1814, apăruseră sute de filiale pe întregul continent. Deși erau fondate pe o platformă vag antinapoleoniană, au intrat cu ușurință în opoziție față de monarhiile restaurate în 1815. Printre practicile și ritualurile lor alambicate, care împrumutaseră generos din tradițiile masonice, se numărau jurăminte de credință, largi doze de simbolism creștin și o complexă scară ierarhică pe care urcau

inițiații. Numărul membrilor organizației carbonarilor era în 1820, după estimările mai degrabă precaute, de 24 000 de oameni, iar după cele aproape fanteziste de 642 000[10].

Conform informațiilor pe care le deținem, carbonarii italieni din lojile mai radicale și de la cele mai înalte niveluri se consacraseră distrugerii guvernelor tiranice și întemeierii unei republici italiene unificate, democratice și egalitare. În unele dintre aceste loji, ceremoniile inițiatice utilizau ca sprijin obiecte imaginative și simbolice, de pildă o cruce „pentru a crucifica tiranul", o secure pentru „a-i despărți capul de corp" și o lopată pentru „a-i împrăștia cenușa în bătaia vântului"[11].

Majoritatea din puținul pe care-l știm despre treburile interne ale carbonarilor provine din *Memoriile despre societățile secrete din sudul Italiei,* lucrare publicată în 1821 de Jakob Bartholdy, un diplomat prusac din Italia. Bartholdy a evaluat diferența care exista între, pe de o parte, pericolul minim pe care-l prezentau aceste grupări și, pe de alta, capacitatea lor de a-i îngrozi pe ceilalți: deși societățile se aflau sub supraveghere atentă, de presupus cu ajutorul informatorilor, „au umplut sufletele multor oameni pașnici cu atâta teamă că nu se mai simt nicicând și nicăieri în siguranță față de violența lor". Din acest motiv, Bartholdy cere cu înțelepciune să fie evitată utilizarea „închisorii și a eșafodului" pentru a-i combate pe carbonari, câtă vreme persecuțiile nu fac decât să le confere revoluționarilor un aer de mister și de lucru interzis care le-ar aduce noi recruți. În schimb, el a susținut să se ridice „vălul secretului", ceea ce l-a pus într-o situație paradoxală: cartea lui Bartholdy era atât de plină de detalii oribile că nu a făcut altceva decât să crească paranoia autorităților. De pildă, el atribuia câteva incendieri, evadări din închisoare și atacuri cu cuțitul (dar doar o singură crimă) carbonarilor și descria planul conceput de una dintre loji pentru o

revoltă care presupunea mai multe evadări din închisoare, jefuirea „tezaurelor publice și a locuințelor persoanelor cu stare", luarea de ostatici și uciderea inamicilor cunoscuți ai carbonarilor[12].

La începutul anilor 1820, carbonarii au fost implicați în revolte din Italia, Franța și Spania. Uneori au înregistrat unele succese de scurtă durată, recrutând tineri ofițeri care-și convingeau soldații să se revolte alături de ei. Oricum, nu întâlnim în aceste revolte tipul de terorism *avant la lettre* descris de Bartholdy; erau puciuri clasice, efectuate de elite care aveau prea puține legături cu țărănimea sau muncitorii urbani. De fiecare dată, revoltele reușite au fost înăbușite de îndată de intervențiile marilor puteri. În câțiva ani, cele mai multe loji ale carbonarilor au fost dezintegrate de infiltrarea poliției sau trezirea la realitate.

Autoritățile și terorismul revoluționar

Conducătorii Europei nu aveau nicio clipă de odihnă în fața noilor provocări care puneau în pericol situația de fapt. Tot mai profundele tensiuni sociale și economice și răspândirea naționalismului au făcut posibile revoltele cu adevărat populare cu mult mai periculoase decât puciurile din anii 1820. În sensul acesta, revoluțiile din 1830 din Franța, Belgia și Polonia și cele din 1848–1849 în mai toată Europa prevesteau adevărata reîntoarcere la spiritul lui 1789.

Intensificarea fervorii revoluționare a convins autoritățile conservatoare că sunt amenințate în continuare la tot pasul de conspirații radicale. Astfel de temeri au fost alimentate de dezvăluirile lui Lucien de la Hodde, jurnalist, spion și provocator al poliției care s-a infiltrat în câteva societăți secrete franțuzești în anii 1830 și 1840. A sa *Histoire des sociétés secrètes en France* (1856) a fost una dintre primele tentative serioase de a analiza terorismul și de a propune strategii pentru a-l contracara.

Hodde, care era un conservator adept al lui Burcke, susținea că societățile secrete erau compuse, în special, din demagogi radicali care sperau ca erodarea obedienței tradiționale față de autoritate să le aducă avantaje. El considera că în primul rând studenții, imigranții și infractorii erau sensibili la cântecul de sirenă al revoluției. În pofida temerilor sale, el conchidea, în cele din urmă, că „societățile secrete ar putea scoate în stradă o adunătură de golani, dar nu vor putea organiza niciodată o revoluție". Cel mai mare pericol pentru ordinea publică apărea „când puterea monstrului revoluționar a secătuit" pentru că acela este momentul în care „instinctele sale îl conduc la crime și asasinate deliberate"[13]. Hodde a admis că terorismul este, în mod obișnuit, o armă la care se recurge în ultimă instanță, o tactică folosită de grupuri care au fost în mare măsură înfrânte. De aceea, pretindea el, poliția ar trebui să acționeze – să împiedice nu răsturnarea guvernului, ci masacrarea populației inocente. Ca să atingă acest obiectiv, ar trebui infiltrați agenți de poliție în cadrul societățile secrete și să fie gata să participe la operații violente pentru a-i prinde pe conspiratori.

Luddiții

Societățile secrete de după Revoluția Franceză și Restaurație nu erau interesate doar de insurecțiile naționaliste. Furia în fața haosului economic a determinat un tip cu totul special de terorism incipient: atacul împotriva mașinilor. În timpul Revoluției Industriale, răspândirea războaielor de țesut mecanice la care lucrau muncitori a căror calificare era minimă amenința existența tricoterilor calificați și a altor muncitori. Din 1811 până în 1816, bande de artizani englezi au sabotat mii de războaie de țesut mecanizate și au distrus câteva filaturi de bumbac și lână după modelul liderului lor, aproape sigur inventat, Ned Ludd, care se spune

că ar fi distrus două maşini de tricotat în anii 1770. Aşa-numiţii luddiţi au publicat manifeste prin care cereau protecţie pentru meseriile tradiţionale, lăudându-se că au înfiinţat detaşamente armate pentru eventualitatea unei insurecţii. De asemenea, ei i-au ameninţat chiar pe proprietarii filaturilor, însă nu au fost multe asemenea atacuri.

Oricum, frica sădită de ei a fost atât de mare că industriaşul John Heathcote a construit o cameră securizată în subsolul casei sale în eventualitatea unui atac luddit. Iar când prim-ministrul Spencer Perceval a fost asasinat în mai 1812 de o persoană care, ulterior, s-a dovedit a fi un negustor dement, zvonurile iniţiale legau crima de luddiţi. În ziare şi printre magistraţii locali mişcarea a dus la multe acuzaţii de iacobinism, un termen care avea forţa retorică a „terorismului" de astăzi. Printre reprezentanţii claselor de mijloc şi superioare, luddismul a devenit sinonim cu violenţa iraţională a mulţimii, un epitet cu care erau gratulaţi toţi cei care se puneau în calea modernizării. Guvernul englez a luat ameninţarea în serios, temându-se de pagubele economice şi de pericolul la adresa ordinii publice. Legislatorii au decis că sabotajul industrial şi înscrierea în societăţile secrete sunt crime capitale, iar autorităţile locale au pus ameninţarea în practică executând, în 1813, 17 luddiţi din York.

Heinzen şi terorismul conspirativ

În cazul luddiţilor, al carbonarilor şi al altor societăţi secrete, tacticile lor erau rezultatul situaţiei cu care se confruntau. Violenţa simbolică folosită sau doar evocată de aceste grupări era, în mare măsură, un răspuns la monopolul aproape absolut asupra utilizării forţei exercitat de duşmanii lor. Violenţa putea fi, de asemenea, un răspuns la ceea ce era perceput ca

un atac la însăşi legea morală. Robespierre a susţinut indirect această idee, dar după mai bine de 50 de ani, nimeni nu a oferit un cadru teoretic satisfăcător pentru terorismul conspirativ.

Primul revoluţionar modern care a încercat să o facă a fost Karl Heinzen, un scriitor radical democrat prusac care şi-a părăsit patria după ce fusese pus pe lista neagră a poliţiei pentru că participase la revoluţiile din anii 1848–1849. În timpul exilului din Elveţia, el a publicat o serie de articole cu titlul „Crimă", în care şi-a schiţat doctrina extraordinară. Crima, scria Heinzen, este mereu imorală, dar în practică este descrisă adesea a fi altceva. Într-o formulare în care se simţea ecoul faimoasei confruntări dintre Alexandru şi pirat pomenită de Augustin, Heinzen observa că soldaţii statului sunt lăudaţi pentru crimele înfăptuite în bătălii, patrioţii săi sunt ridicaţi în slăvi pentru actele de tiranicid şi călăii sunt iertaţi pentru că execută criminali, în vreme ce revoluţionarii care luptă pentru democraţie sunt condamnaţi public şi hăituiţi până în pânzele albe. Pentru că statele, fiind pur şi simplu expresia intereselor celor bogaţi, au arătat astfel că noţiunile de moralitate şi dreptate sunt relative, guvernele nu se pot referi în mod legitim la acele standarde când îşi oprimă violent oponenţii.

Şi de ce, se întreabă Heinzen, ar trebui să le fie interzisă violenţa luptătorilor pentru libertate, adevăratele forţe morale ale vremurilor în care trăiau? „Să fim, aşadar, practici", scria el, „să ne numim şi noi criminali, aşa cum îi numim pe adversarii noştri, să înlăturăm oroarea morală din acest minunat instrument istoric." Revoluţionarii şi democraţii trebuie să lupte cu statele bogate şi bine înarmate folosind teroarea, organizaţiile conspirative şi noile tehnologii distructive pentru ca toţi să aibă aceleaşi avantaje. În acelaşi spirit, Heinzen lăuda inventarea fulminatului de argint, un exploziv foarte instabil, care putea

„arunca în aer un întreg oraș" . Revoluționarii nu ar trebui să ezite, continua el, „ să arunce în aer jumătate de continent sau să verse o mare de sânge pentru a distruge grupul acestor barbari". În felul acesta, concluziona el, „calea către Umanitate" își poate tăia făgașul cu succes „dincolo de zenitul Barbariei"[14].

Ideile lui Heinzen au fost aduse la viață – chiar dacă la o scară limitată – de o conspirație multinațională orchestrată de naționalistul italian Felice Orsini. Ținta lui era Napoleon al III-lea, împăratul Franței care intervenise în 1849 în Italia pentru a restaura autoritatea lumească a papei. Istoria atentatului eșuat este în mod special interesantă pentru că, asemenea uciderii lui Jean-Paul Marat de către Charlotte Corday, se plasează la granița a două tipuri de violență politică. Deși Orsini și-a imaginat asasinatul după modelul unui tiranicid clasic – în timpul procesului, a declarat: „Am acționat ca Brutus" – crima urma să susțină o cauză revoluționară, unificarea Italiei[15]. Putem doar bănui motivul pentru care complotiștii s-au decis să folosească bombe cu fulminat de mercur, o invenție recentă. Probabil că își imaginau că acestea sunt mai eficiente în distrugerea unei ținte bine păzite; sau poate că au înțeles ce impact va avea un asemenea atac dramatic asupra publicului și asupra altor revoluționari. Ce a pus în evidență mai presus de orice îndoială decizia lor a fost dorința conspiratorilor de a provoca o baie de sânge pentru a-și face cunoscut punctul de vedere, poziție susținută de Heinzen și pusă în practică îngrijorător de eficient de asasinii anarhiști din Rusia și Europa Occidentală în a doua jumătate a secolului. Și au curs șuvoaie de sânge la 14 ianuarie 1858. Când caleașca imperială a lui Napoleon al III-lea și împărătesei Eugenia s-a oprit în afara Operei din Paris, asasinii au aruncat trei bombe, omorând opt oameni și rănind 148, dintre care cel puțin două treimi erau simpli

trecători civili. În mod surprinzător, cuplul imperial nu a suferit decât câteva răni superficiale. Unii afirmă că împărăteasa a fost chiar auzită murmurând ceva despre „riscurile meseriei", pe când cobora din caleașca distrusă de bombe[16]. În deceniile următoare, mulți alții – civili și conducători deopotrivă – nu vor fi atât de norocoși.

Un al factor care a intensificat efectele unor astfel de atacuri – s-ar putea spune chiar că a făcut posibilă adoptarea pe scară largă a tacticilor teroriste – a fost dezvoltarea extraordinară a domeniului comunicațiilor publice în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Inventatorii au patentat telegraful și codurile pentru transmiterea mesajelor în anii 1830, însă au fost necesare câteva decenii pentru ca asemenea sisteme să facă posibilă rapida comunicare între continente. În 1866 s-a înregistrat un colosal pas înainte atunci când s-a început exploatarea comercială a primului cablu transatlantic. Între timp, ziarele au început să câștige o audiență de masă, rezultat al extinderii alfabetizării, al creșterii angajamentului civic și al progresului tehnologic. Alături de jurnalismul relativ independent și obiectiv al unor ziare ca *The Times* din Londra, *The New York Times*, *Le Figaro* din Franța și *Frankfurter Zeitung* din Germania, au apărut o mulțime de publicații tabloide ieftine care aveau deseori un public mai numeros și care furnizau detalii și mai lugubre ale violenței, devenind astfel instrumente convenabile pentru terorizarea publicului cititor.

Un alt indiciu al apariției terorismului modern a fost adoptarea treptată a termenului în lexicoanele europene. Filosoful radical german Bruno Bauer își șfichiuia criticii în 1841 cu strigătul de luptă „terorismul pur teoretic trebuie să cânte la altă masă!". Un alt hegelian, Eduard Meyen, descria utilitatea „terorismului literar" în crearea unui nou spirit radical[17].

În 1849, compozitorul Richard Wagner, supărat pe gusturile publicului pentru operele uşoare, comerciale, îi scrie lui Franz Liszt: „Trebuie să-i fac pe oameni să le fie frică de mine. Ei bine, nu am bani, dar am o dorinţă nețărmurită de a comite acte de terorism artistic"[18]. În Europa, epoca terorismului modern – în practică, percepţie şi metaforă – a început.

Bibliografie

Pentru o interpretare teoretică a „tiraniei ca sistem", în epoca modernă timpurie, vezi Jászi şi Lewis, *Against the Tyrant.* Poate că niciun subiect al istoriei occidentale nu a fost tratat atât de cuprinzător ca Revoluţia Franceză. Un excelent punct de pornire este volumul lui William Doyle, *The Oxford History of the French Revolution,* ed. II (Oxford University Press, 2002). Cumva mai polemică, dar extrem de edificatoare este cartea lui Simon Schama, *Citizens: A Chronicle of the French Revolution* (Knopf, 1989). Studiul clasic pentru perioada Terorii este cel scris de R.R. Palmer, *Twelve Who Ruled: The Year of the Terror in the French Revolution* (Atheneum, 1965 [1941]). Două recente şi stimulatoare noi apariţii în acest domeniu sunt cartea lui David Andress, *The Terror: The Merciless War for Freedom in Revolutionary France* (Farrar, Straus & Giroux, 2005) şi Eli Sagan, *Citizens and Cannibals: The French Revolution, the Struggle for Modernity, and the Origins of Ideological Terror* (Rowman & Littlefield, 2001). Faimosul discurs al lui Robespierre despre teroarea revoluţionară şi valoroasa analiză a lui Slavoj Žižek pot fi găsite în Maximilien Robespierre, *Virtue and Terror,* trad. John Howe (Verso, 2007). Clasica relatare hagiografică a complotului ratat al lui Babeuf poate fi găsit într-o traducere englezească: Philippe Buonarroti, *Babeuf's Conspiracy for Equality* (Kelley, 1965).

Studiile dedicate societăților secrete sunt mai înclinate de obicei către fantastic și conspirativ decât către o abordare istorică. Două importante excepții sunt lucrarea lui J.M. Roberts, *The Mythology of the Secret Societies* (Scribner, 1972) și articolul lui R. John Rath, „Carbonarii: Originile, riturile inițiatice și obiectivele lor" (*The Carbonari: Their Origins, Initiation Rites, and Aims*), în *American Historical Review* 69 nr. 2 (ian. 1964), pp. 353–370. Lucrarea despre societățile secrete semnată de Lucien de la Hodde este extrem de valoroasă și poate fi găsită și în engleză: *History of Secret Societies and of the Republican Party of France from 1830 to 1848* (Lippincott, 1856).

Un excelent studiu despre luddiți în Malcolm I. Thomis, *The Luddites: Machine-breaking in Regency England* (Archon, 1970).

Nicio biografie a lui Karl Heinzen apărută până la această oră nu se ocupă îndeaproape de rolul său ca unul dintre primii susținători ai terorismului; în acest sens, e edificator articolul lui Benjamin Grob-Fitzgibbon, „De la pumnal la bombă: Karl Heinzen și evoluția terorismului politic" (*From the Dagger to the Bomb: Karl Heinzen and the Evolution of Political Terror*), în *Terrorism and Political Violence* 16, nr. 1 (primăvara 2004) pp. 97–115. Walter Laqueur include în antologia sa *Voices of Terror* o traducere integrală a fundamentalului articol „Crima" de Heinzen. Recent, Daniel Bessner și Michael Stauch au furnizat o nouă traducere a unui studiu de Heinzen mai lung („Moarte și libertate", 1853), împreună cu o introducere plină de informații: „Karl Heinzen și originile intelectuale ale terorii moderne" (*Karl Heinzen and the Intellectual Origins of Modern Terror*), în *Terrorism and Political Violence* 22, nr. 2 (2010), pp. 143–176.

Pentru mai multe informații despre Felice Orsini, vezi și Michael St. John Packe, *The Bombs of Orsini* (Secker & Warburg, 1957).

Capitolul 5

Terorismul revoluționar în Rusia

Revoluționarii francezi au dat justificarea și sensurile terorismului modern către sfârșitul secolului al XVIII-lea, însă doar după ce au preluat puterea. În următoarele decenii, vizionari radicali au conceput justificări amănunțite ale utilizării terorismului ca instrument pentru preluarea puterii, în vreme ce societățile secrete au studiat experimental metodele prin care se putea materializa acest deziderat. În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele decenii ale următorului, numărul grupărilor care și-au dedicat energia utilizării terorismului a crescut rapid și la fel și numărul ocaziilor în care s-au înregistrat acte teroriste. În următoarele cinci capitole vom examina evoluția aproape simultană a cinci aspecte ale terorismului modern: terorismul revoluționar din Rusia, terorismul anarhist din Europa, terorismul legat de relațiile de muncă din Statele Unite ale Americii, reacționarul terorism rasist din Statele Unite ale Americii și terorismul etnonaționalist pe plan mondial.

Începem cu Rusia, pentru că dacă există vreo țară care poate pretinde că este locul de naștere a terorismului modern, pământul ei îmbibat cu sânge o poate face cu prisosință. Acolo, începând cu anii 1860, trei generații de radicali au impus

termenii, justificările, mijloacele şi strategiile care vor modela violenţa politică modernă.

Imperiul Rus

În secolul al XIX-lea, Rusia era, cu certitudine, cel mai înapoiat dintre marile state europene. Ţarul Rusiei domnea în mod absolut peste o ţară în care nobilimea ereditară deţinea averi imense şi nenumărate privilegii, iar 85% din populaţie era formată din ţărani săraci, analfabeţi legaţi de glie ca iobagi ai unui boier sau înrobiţi de stat. Nu se ţineau alegeri, nu existau adunări ale reprezentanţilor, partide politice legale sau sindicate şi practic nu erau recunoscute drepturile civile. Guvernul se baza pe nobili, armată, poliţie şi cenzură pentru a păstra situaţia de fapt. *Inteligheţia* reformistă provenită din clasa de mijloc era marginalizată. Singura sursă posibilă a reformelor în afara unei revoluţii care să răstoarne cu totul ordinea existentă putea veni de la vârf. Astfel că ţarul Alexandru al II-lea a fost cel care a eliberat iobagii de pe moşiile private în 1861, prima dintr-o serie de reforme administrative şi judiciare cu ajutorul cărora ţarul spera să modernizeze ţara fără a ceda ceva din autoritate. Aşa-numitele mari reforme au transformat Rusia, însă într-un mod care a îndepărtat cea mai mare parte a opiniei publice. Iobagii au fost eliberaţi, dar au fost forţaţi să plătească dări enorme către stat, compensându-i astfel pe foştii lor stăpâni pentru mâna de lucru gratuită pe care o pierduseră. Reformele au stârnit deopotrivă apetitul ţăranilor şi al inteligheţiei pentru schimbări şi mai cuprinzătoare, de genul celor care, în mod obişnuit, nu pot fi câştigate decât prin revoluţie. Aceste noi resentimente au nutrit rădăcinile terorismului din Rusia.

Alexandru al II-lea a înlesnit pe altă cale dezvoltarea terorismului uşurând restricţiile impuse de cenzură, ca parte a

marilor reforme. Chiar dacă revistele academice apăreau de decenii, ele trebuiau să se ocupe de problemele politice și sociale pe căi ocolite. Noile publicații care au apărut în anii 1860, cum ar fi *Mesagerul rus,* aveau o libertate mai mare de a transmite și comenta evenimentele contemporane, inclusiv terorismul. De o importanță și mai mare este faptul că ziarele rusești începuseră să atragă mai mulți cititori decât publicațiile academice în anii 1870 și deceniul următor. Problemele tratate nu erau neapărat diferite, diferit era însă tonul cu care erau abordate. Presa cotidiană presupunea un public larg care era atras, în parte, de lugubrele informații despre asasinate și despre alte incidente violente. Teroriștii aveau acum megafoanele necesare pentru a ajunge la audiența lor.

Publicul educat era sursa opoziției organizate împotriva statului țarist și, în mare, era împărțită în patru categorii: liberali, narodnici, marxiști și anarhiști. Liberalii constituiau un mare segment al inteligheției și clasei de mijloc și considerau că drumul Rusiei către progres trebuie să urmeze calea europeană a constituțiilor, instituțiilor reprezentative și industrializării. Liberalii ruși sperau într-o schimbare pașnică, treptată; astfel că atitudinea lor ambiguă față de terorism în anii 1900 și în deceniul care a urmat – adică în timpul generației a treia a terorismului rusesc – este o poveste semnificativă la care ne vom întoarce mai târziu.

Narodnicism și nihilism

O parte a oponenților vedeau în tradițiile comune ale uriașei populații de țărani din Rusia posibilitatea instaurării unui socialism agrar. Ei se opuneau ca poporul să fie exploatat atât de monarhia reacționară, cât și de burghezia liberală. Pentru că se concentraseră pe popor (*narod,* în rusă), erau

denumiți „narodnici" (*narodniki*). Narodnicii erau de regulă tineri, deseori studenți, bine educați, provenind din clasa de mijloc. Deși modul lor de a gândi nu era deloc uniform, considerau că tot terenul arabil ar trebui împărțit între țărani și administrat de comune locale. Narodnicii credeau în ideea că țăranii pot produce o masivă transformare a Rusiei de jos în sus – o viziune la suprafață rezonabilă, dat fiind că în al treilea sfert al secolului al XIX-lea Rusia încă era în mare măsură rurală și agrară. Cei mai mulți narodnici înțeleseseră, de asemenea, că acest fapt ar putea fi legat cumva de o revoluție politică, cel mai probabil una violentă.

În anii 1860, era la modă un tip de cvasinarodnicism, numit nihilism, care a fost îmbrățișat de tineretul din Imperiul Rus. Nihiliștii erau niște radicali mai interesați de revolta individuală și de respingerea tradiției decât de soluțiile politice sau sociale adoptate pe față; azi nihilismul ar fi numit contracultură. Nihilismul se concentrase în grupările radicale studențești care au evoluat în lumea sectară a eroilor literari, a martirajului și a misticii conspirației. Foarte repede, nihilismul a devenit flagelul zilei pentru lumea bună, o evoluție pe care o scoate în evidență publicarea în 1863 a cărții lui Cernîșevski *Ce-i de făcut?* Romanul – pe care Lenin l-a considerat atât de important că i-a refolosit titlul pentru una dintre cele mai importante lucrări polemice ale sale – este, esențialmente, povestea unui triunghi amoros, completată cu descrierea traiului în comun, a unor riscante afaceri economice și pigmentată cu o viziune politică radicală. În vreme ce eroina feministă *avant la lettre* a romanului s-a bucurat de cea mai mare atenție din partea progresiștilor, un personaj marginal i-a captivat pe studenții radicali. Rahmetov este un nihilist extremist care renunță la iubire și se antrenează pentru faptele revoluționare dormind

într-un pat de cuie. Deşi nu foloseşte violenţa, Rahmetov a inspirat două generaţii de revoluţionari ruşi, care au văzut în el modelul devotamentului dezinteresat şi fanatic pentru transformarea socială radicală.

Marxismul rus şi anarhismul

Nemulţumiţi de tradiţionalismul ţăranilor ruşi şi influenţaţi de apariţia unei noi clase de muncitori urbani, unii narodnici au îmbrăţişat principiile lui Karl Marx (numite de regulă de cei care le practică social-democraţie) în anii 1870–1880. Din marxiştii ruşi provin, desigur, Lenin şi bolşevicii. Ei au adoptat terorismul într-o manieră limitată când erau în clandestinitate, însă au devenit teroriştii „de suprafaţă" după ce au ajuns la putere în statul rus, în 1917.

Dar o altă mişcare ideologică – anarhismul – este cea cu care începe istoria terorismului rusesc în adevăratul sens al cuvântului. Anarhismul avea foarte puţini aderenţi la mijlocul secolului, însă importanţa sa a devenit cu vremea atât de mare, încât la începutul secolului al XX-lea a inspirat mii de acte teroriste. Mihail Bakunin (1814-1876) este considerat unul dintre părinţii mişcării anarhiste. Deşi provenea dintr-o familie rusă aristocrată, Bakunin a acceptat argumentul lui Marx că guvernele, religiile şi diferite manifestări ale culturii sunt produse ale luptei de clasă. Şi au căzut de acord că opresorii din drama veche de secole care-i opunea pe cei care au celor care nu au erau sortiţi înlăturării printr-o revoluţie sângeroasă şi astfel omenirea va intra într-o nouă eră de pace, prosperitate, dreptate şi egalitate. Între cei doi erau totuşi diferenţe. Marx îşi imagina că la un moment dat se va instaura, pentru o scurtă perioadă de timp, „dictatura proletariatului", în timpul căreia se vor rezolva conflictele latente şi se va pava calea către noua societate.

Bakunin insista, pe de altă parte, că însuși guvernul era și va rămâne mereu problema. El se opunea oricărei forme de autoritate, considerând că, într-un mediu propice, toată lumea poate trăi conform legilor naturale ale organizării sociale.

Două erau întruchipările personalității lui Bakunin cunoscute de adepții săi. Pe de o parte, era cu certitudine romantic în adorația sa pentru țărani și lumpenproletariat, pe care-i considera „butoiul cu pulbere" al „nobililor sălbatici", cărora nu le trebuia decât un ghiont pentru a răsturna statul. În particular, el aducea laude banditului, pe care-l considera revoluționarul perfect: „[el] este eroul, apărătorul și salvatorul poporului. Este inamicul implacabil al statului și al întregii ordini sociale și civile impuse de stat". Orice atac împotriva statului era bine-venit; orice lovitură care putea inspira și mai multe lovituri ulterior era un pas înainte, chiar dacă era o lovitură dată de un criminal. La urma urmei, acestea sunt denumiri date de stat, al cărui singur interes este să-și apere proprietatea. „Totul în această luptă este în egală măsură sfințit de revoluție. [Nu contează că aceia destinați să piară] îi vor spune terorism!"[1] Ca și Heinzen, Bakunin a întors împotriva societății tocmai condamnarea teroriștilor ca asasini, adoptându-i fățiș pe criminali, pe care-i considera teroriștii revoluționari perfecți. Faptul că Bakunin susținea terorismul individual i-a adus o mulțime de adepți printre cei care comiteau violențe politice.

Serghei Neceaev și revoluționarul de profesie

Pe de altă parte, Bakunin tânjea uneori după constituirea postrevoluționară a unei comunități organice, dăruită întru totul absolutei egalități. Indivizii ar fi eliberați, à la Rousseau, de emanațiile lumii moderne, care distrug integritatea spirituală și sădesc neînțelegerea. Când se lăsa legănat de această

fantezie, își imagina că noua lui lume s-ar putea naște nu prin revoltă spontantă, ci printr-o revoluție atent executată, iar calea către această revoluție ar fi deschisă și desțelenită de haosul creat de bandiți/teroriști/revoluționari. Această latură a lui Bakunin este ilustrată cel mai bine de cooperarea sa cu obscurul revoluționar rus Serghei Neceaev.

Neceav s-a născut într-o familie de oameni simpli în 1847, lângă Moscova. A fost dominat de ranchiună, alienare și sete de răzbunare, dar a fost deopotrivă plin de energie și charismatic. Mai presus de orice, se complăcea într-o mistică teroristă, foarte la modă prin cercurile nihiliste studențești în anii 1860. A avut de-a face pentru prima dată cu grupurile radicale pe când studia la Universitatea de Stat din Moscova. Acolo a fost puternic influențat de exemplul lui Dmitri Karakozov, un nihilist bolnav mintal care a fost executat pentru o tentativă de un comic prostesc de asasinat împotriva țarului în 1866. Întâmplarea a făcut ca Neceaev să plece într-un scurt exil elvețian, unde l-a cunoscut pe Bakunin. Erau amândoi niște egoiști, narcisiști până la exasperare și amândoi pretindeau că sunt șefii unor inexistente mișcări revoluționare de proporții internaționale. Erau, cu certitudine, o pereche potrivită în raiul anarhist.

Neceaev a fost probabil primul revoluționar rus care a expus cu claritate rolul violenței în comunicare în determinarea unei noi ere: „Trebuie ca printr-un șir de acte și sacrificii individuale", scria în ziarul său „...să-i aducem pe oameni la viață și, când le vom fi inspirat credință în noi, să-i ațâțăm să-și îndeplinească propriul rol"[2]. Oricum, el este cunoscut mai degrabă pentru o viziune mai sumbră asupra revoluției și rolului „poporului", o viziune expusă cu claritate într-un pamflet intitulat *Catehismul revoluționarului*, pe care l-a scris în scurta perioadă petrecută alături de Bakunin în 1869. În acest pamflet,

Neceaev dă instrucțiuni despre modul în care se pune pe picioare o organizație secretă dedicată revoluției și „distrugerii fără milă" utilizând celule autonome și izolate – o strategie aflată cu ani-lumină înaintea teatralelor jurăminte ale carbonarilor și a ritualului lor masonic. Deși nu există probe că ar fi citit manifestul lui Heinzen, pamfletul lui Neceaev pare să pornească din punctul unde se oprise „Crima". De vreme ce statul pervertise concepțiile de bază ale moralității și legalității, oprimând „poporul", revoluționarul ar trebui să nu se împiedice în niciun principiu etic, să fie preocupat doar ca prin acțiunile sale să încurajeze revoluția, susținea el. Neceaev era de părere că revoluționarul perfect trebuie să taie complet legăturile cu familia, prietenii și societatea convențională; să ocolească posibilitatea de a se atașa amoros sau emoțional și să se dedice în întregime deprinderii priceperii necesare activității conspirative și succesului revoluției. Neceaev susținea că revoluția trebuie făcută în numele poporului, considerându-i însă pe săraci și obidiți drept pioni de sacrificiu în lupta împotriva sistemului represiv. El îi spunea unui camarad conspirator: „A iubi poporul înseamnă a-l conduce în fața bombelor"[3]. În *Catehism*, punctul său de vedere era mai puțin romantic: convins că masele erau incapabile să-și înțeleagă propriile interese sau sacrificiile martirilor revoluționari, el credea că acestea erau mai dispuse să-i dea pe adversarii statului pe mâna poliției decât să-i ajute pe revoluționari în acțiunile lor.

Pamfletul lui Neceaev nu pierdea vremea cu ideologia sau cu speculațiile despre structura societății postrevoluționare, dând doar de înțeles că revoluția va rezolva toate problemele. Într-o manieră teroristă devenită emblematică, *Catehismul* respinge orice posibilitate de compromis: revoluția va fi totală sau nu va fi deloc. Aceasta este și logica din spatele scandaloasei

afirmații din pamflet: „Revoluționarul este un om blestemat"[4]. Fie va muri făcând revoluție, fie va deveni irelevant din cauza propriului succes, de vreme ce nu va mai fi nevoie de cineva versat doar în știința distrugerii și a morții.

Neceaev nu este un simplu teoretician. După ce a sărit dintr-un grup radical, dar nonviolent în altul, și-a format propria celulă revoluționară, Răzbunarea poporului, care-și propusese să răstoarne țarismul și să elibereze poporul. Grupul era mic – probabil câteva sute de persoane – și numele fiecărui membru a fost înlocuit cu un număr, conform instrucțiunilor din *Catehism*. În 1869, Neceaev a denunțat un membru tot mai recalcitrant celorlalți membri ai celulei, iar aceștia l-au asasinat pentru a nu-i deconspira. Neceaev a fugit din Rusia la scurtă vreme după ce crima a fost descoperită, însă a fost prins în Elveția în 1873 și extrădat în Rusia, unde a fost găsit vinovat de crimă și a murit în închisoare în 1882.

Afacerea Neceaev, cum a ajuns să fie numită, a fost o lovitură umilitoare dată mișcării revoluționare care, în pofida activității conspirative, încă mai gândea în termenii moralei convenționale. Mai mult, a devenit dureros de clar că terorismul revoluționar adusese realizări nesemnificative. Rezultatul a fost abandonarea în mare măsură a violenței în favoarea unei activități organizatorice și agitatorice mai pașnice. Scriitorul rus Feodor Mihailovici Dostoievski a auzit de Afacerea Neceaev și s-a inspirat din aceasta pentru romanul său *Demonii* (publicat în 1872 și tradus frecvent și sub numele de *Posedații*). Personajul central al romanului este Piotr Verhovenski, un revoluționar apucat, obsedat de putere, dăruit trup și suflet activității conspirative. Celula radicală pe care o conduce plănuiește moartea unuia dintre membrii ei și seamănă distrugerea într-un orășel provincial. Un alt revoluționar marginal,

nihilistul Nikolai Stavroghin, violează o fată de zece ani și o face să se sinucidă. Radical în tinerețea sa, Dostoievski a suferit o intensă transfigurare spirituală, care l-a făcut mai conservator. El denunța ateismul și radicalismul politic spunând că sunt importuri europene, corupte din punct de vedere moral. În mâinile sale, Afacerea Neceaev devine punctul de plecare pentru o meditație metafizică asupra alunecării lumii moderne într-o orgie a autodistrugerii. Pentru Dostoievski, terorismul revoluționar era o rezultantă a secularismului, iar ideologiile care justificau violența conspirativă nu erau decât un paravan pentru grandomanie și criminalitatea generatoare de haos.

De la populism la terorism

Dostoievski credea că terorismul era mai degrabă rezultatul decât cauza vremurilor tulburi, un punct de vedere cinic și excentric care-l pune în conflict cu viziunea în general idealistă a acelei epoci. Mișcarea agitprop, intensificată de complicațiile Afacerii Neceaev și de eșecul terorismului revoluționar, a culminat în vara lui 1874 cu „mersul la popor", când mii de studenți de la universitate și tineri țărani s-au dus la țară să trăiască și să muncească alături de țărani. Totuși, țăranii ruși erau în mare măsură analfabeți, suspicioși și foarte uniți; ei i-au bătut pe mulți studenți considerându-i niște intruși periculoși și i-au predat pe câțiva poliției locale. Liderii mișcării din vara lui 1874 au fost condamnați pentru diferite activități revoluționare și au primit pedepse aspre. În orașe, unde intensificarea raidurilor poliției a făcut ravagii printre liderii agitatorilor, narodnicii au început să conceapă terorismul ca o măsură suplimentară de autoapărare și ca o armă împotriva poliției. Acești radicali au folosit cuțitele, pistoalele și bombele atacând spionii poliției, jandarmi și administratori chiar și guvernatori generali. Propagandiștii rurali

adoptau cu mai multă încetineală violența politică; ei considerau că violența nu făcea decât să atragă atenția sporită a poliției pentru activitatea lor de agitatori.

Cu toate acestea, apărătorii propagandei rurale și ai violenței urbane au căzut de acord asupra creării unei organizații-umbrelă, care a primit numele populist Pământ și libertate (*Zemlia i volia*). Deși cele două aripi ale grupului se luptau cu tot mai mare îndârjire pe fonduri, recruți și atenție, facțiunea sa teroristă nu a respins marea strategie care presupunea pregătirea pentru o revoluție socială prin dezvoltarea treptată a potențialului insurecțional al țărănimii. Teroriștii au ajuns să creadă că mașinăria represivă țaristă a făcut ca munca de propagandă să fie imposibilă în acele momente. De-a lungul timpului, ei au adoptat opinia că revoluția politică ar trebui s-o anticipeze pe cea socială. Teroriștii din Pământ și libertate și organizația care a succedat-o, Voința poporului, practicau, în esență, asasinatul politic – opunându-l terorismului în masă nediscriminator –, dar în viziunea lor acesta nu era doar tiranicid. Era terorism revoluționar, care își propunea să deschidă calea către crearea unei noi lumi a unui comunism țărănesc și nu o întoarcere la *status quo ante*. Conform pamfletelor și articolelor publicate de teroriști ca Nikolai Morozov, țelul organizației era să demonstreze slăbiciunea guvernului, să-i facă pe țărani să se gândească la revoluție și să țină viu spiritul insurecției.

Documentele poliției și memoriile altor teroriști, pe de altă parte, trasează un portret mai degrabă diferit: al unor indivizi mânați de la spate de setea de răzbunare, seduși de momeala adrenalinei și a unei acțiuni eroice și încurajați de strânsele legături ale camaraderiei conspirative. După cum consemna mai târziu Lev Tihomirov, membru al organizației Pământ și libertate, aplecarea către violență preceda efortul de a o justifica.

Pentru unii radicali, dorința de a pune la cale acțiuni violente devenise singura trăsătură distinctivă a legitimității revoluționare. De pildă, în certurile care au destrămat organizația Pământ și libertate în 1879, Tihomirov sugera că propagandiștii rurali nu erau adevărați revoluționari, discreditare care, așa cum recunoștea el, era utilă pentru recrutarea teroriștilor din rândul activiștilor pașnici[5].

Eroi revoluționari: Zasulici și Kravcinski

Povestea Verei Zasulici, autoarea celui mai cunoscut atentat din acea perioadă, ilustrează rolul pe care-l juca violența la intersecția dintre nemulțumirea socială, politica personală și mistica revoluționară. Ataşamentul Verei Zasulici față de programul narodnicilor era minimal; ceea ce o motiva era căutarea sensului și apartenenței, pentru că o lăsau rece rolurile mărunte rezervate tinerelor femei care aparțineau micii nobilimi. Activismul revoluționar a transformat-o în membră a unei comunități care-i oferea sens, identitate și ocazia de a acționa. Chiar și așa, ce a făcut-o să apeleze la violență a fost faimoasa bătaie încasată în închisoare de un camarad revoluționar de la generalul Teodor Trepov, guvernator al Sankt Petersburgului. În ianuarie 1878, Zasulici l-a împușcat pe Trepov ca răzbunare și autoapărare revoluționară, însă nu a reușit decât să-l rănească și să fie arestată pe loc.

Zasulici și avocatul ei s-au folosit de procesul public pentru a denunța brutalitatea regimului. Atât de mare a fost abilitatea avocaților ei și atât de profundă simpatia publicului față de activiștii antiguvernamentali că juriul a achitat-o. Teroriștii – a căror imagine nu mai era afectată de Afacerea Neceaev – fuseseră transformați în eroi ai luptei pentru libertate. Schimbarea de atitudine a publicului este reflectată într-un poem

contemporan, *Pragul,* semnat de bine-cunoscutul scriitor Ivan Turgheniev (autor al romanului *Părinți și copii*). În acest poem este descrisă o tânără femeie care se pregătește să se arunce în tumultul activității revoluționare. Într-o pagină parcă scoasă din *Catehismul* lui Neceaev, o voce din abis o întreabă dacă este pregătită să accepte „totala înstrăinare și singurătatea", dacă e gata „să comită crime". Când trece acest prag, privitorii strigă: „nebună!" și „sfântă!"[6]. În mod semnificativ, nimeni nu critică motivul fundamental al acestei decizii. Turgheniev sugerează astfel că nu există diferențe în cadrul opiniei publice din Rusia în ceea ce privește dezaprobarea generală a guvernului țarist și că singurele divergențe apar doar în privința mijloacelor eficiente de opoziție.

Acest vers din poemul lui Turgheniev și-a găsit ecoul în viața celebrului asasin din acel an, Serghei Kravcinski, care acționa sub revoluționarul *nom-de-guerre* Stepniak. El, ca și Zasulici, era un narodnic convertit la mijloacele violente de acțiune către finalul anilor 1870. În 1878, l-a înjunghiat și l-a omorât pe generalul Nikolai Mezențev, capul poliției politice țariste, pe o stradă din Sankt Petersburg. După aceea, Kravcinski a fugit peste graniță și a trăit restul vieții la Londra, unde a devenit sursa principală de informații din Occident despre mișcarea revoluționară rusă. Kravcinski admitea că țelul teroriștilor nu era să dea jos guvernul, ci mai degrabă să-l facă vulnerabil. Și cu toate că nu erau mulți teroriști, „nemulțumirea generală le va pune pe tavă mijloace pecuniare", iar atât de răspânditele povestiri despre eroismul și bravura teroriștilor se vor dovedi „o sursă imensă și inepuizabilă de noi recruți"[7].

Prima reacție la asasinarea lui Mezențev a fost anunțul că toți teroriștii vor fi judecați de tribunale militare, iar a doua a fost o serie de apeluri către populație să se ridice împotriva

„criminalilor din rândurile ei"[8]. Răspunsul a fost, în cel mai bun caz, lipsit de entuziasm. Două adunări guberniale au mers într-atât de departe încât au anunțat că nu au nicio putere să contracareze terorismul dacă guvernul refuză să întemeieze instituții reprezentative sau să garanteze libertăți civile. O caricatură din 1880 dezvăluie cât de puțin înțelegea opinia publică din panica răspândită în cercurile elitei: cu explicația „Moda viitorului sezon" erau înfățișați trei oameni bogați ruși plimbându-se îmbrăcați în armuri, cu bastoane și umbrele de soare[9]. Confuzia guvernului și răspunsul societății le demonstra multora utilitatea terorismului, pentru că aceste rezultate depășeau cu mult ceea ce obținuseră propagandiștii din 1874.

Voința poporului și asasinarea lui Alexandru al II-lea

Pământ și libertate, mereu o alianță instabilă între teroriștii urbani și agitatorii rurali, s-a scindat în 1879, în mare din cauza utilizării terorismului, în special după decizia luată în vară de a-și concentra toate eforturile pentru asasinarea lui Alexandru al II-lea. Din această fractură s-a născut gruparea revoluționară *Narodnaia volia* – Voința poporului. Nucleul dur al grupului era format din câțiva membri, dar avea mii de susținători în zeci de orașe din toată Rusia. Organizați în celule autonome, aceștia făceau agitație propagandistică, recrutau noi membri și le puneau la dispoziție case conspirative și sprijin financiar și moral[10]. Voința poporului își propusese să execute asasinate precis direcționate, însă avea mari dificultăți să se pună de acord cu obiectivele violențelor. Câțiva membri, în primul rând Morozov, erau pentru o campanie teroristă care să acopere un spectru larg de obiective, instaurând haosul și provocând revolta țăranilor, în vreme ce alții susțineau

că Voința poporului ar trebui să se folosească de terorism pentru a cuceri puterea și a conduce de sus, dată fiind pasivitatea maselor populare din Rusia. Cei mai mulți membri ai Voinței poporului, cum ar fi liderul numit și ideologul ei șef Tihomirov, îndrumau gruparea pe o cale de mijloc. Tihomirov refuza să sprijine un anumit final politic al grupării, susținând că scopul terorismului este simbolic. De vreme ce revoluția era imposibilă până când țăranii nu renunțau la credința lor în țar, în care vedeau un tată îndepărtat, dar binevoitor, terorismul, propunea el, putea submina legitimitatea țarului și determina poporul să vadă în teroriști pe binefăcătorii săi[11].

Faptul asupra căruia puteau cădea toți de acord era basmul în care învăluiseră violența politică. Deși Morozov a părăsit Voința poporului, frustrat că viziunea sa politică fusese respinsă de camarazii săi, descrierea pe care o face obiectivelor terorii rezumă starea de spirit a grupării: „mișcarea teroristă... trebuie să facă lupta populară, istorică și grandioasă". Loviturile teroriste făceau dreptate împotriva despoților, susținea el, dar și mai important, asemenea atacuri le vorbeau poporului „despre puternica iubire pentru libertate care este în stare să facă erou dintr-un bărbat, care poate să dea o putere imensă poporului pentru a realiza fapte aproape supraomenești"[12].

Voința poporului a asasinat doi guvernatori provinciali, însă a renunțat la atentatele împotriva unor asemenea funcționari mărunți, concentrându-și eforturile pentru a-l asasina pe țar. Acest scop a început să consume tot mai mult timpul, energia și resursele grupării, făcând ca dezbaterile în legătură cu natura revoluției care va urma asasinatului să pară perimate. Efortul de a complota pentru asasinarea țarului evitând în același timp deconspirarea a determinat Voința poporului să devină prima organizație teroristă conspirativă de profesioniști. În

felul acesta, influența sa s-a exercitat chiar și asupra acelor organizații subversive care dezaprobau terorismul. Felul în care era organizată diviziunea muncii la nivelul grupului era impresionant: aveau specialiști în supravegherea țintei, în falsificarea documentelor, în traficul cu materiale și în contraspionajul împotriva poliției. Mai mult, gruparea era divizată în celule, membrii de rând ai uneia neștiind nimic, cel puțin în teorie, despre existența celorlalte.

Decizia de a folosi explozivi puternici era la fel de importantă ca organizarea conspirativă și, prin urmare, plină de consecințe istorice. Asasinii se folosiseră, înainte vreme, de bombe confecționate cu praf de pușcă sau fulminat de mercur, însă nu au înregistrat decât succese limitate (atentatul lui Orsini din 1858 ucisese multe persoane, însă nu eliminase ținta principală). Atunci a intrat în scenă inventatorul suedez Alfred Nobel, care elaborase un proces eficient de fabricare a unui explozibil mult mai puternic și concentrat, nitroglicerina, în anii 1860, și alte două devastator de eficiente substanțe: dinamita (patentată în 1867) și gelignita (1876). Destinați la început minerității, acești explozibili au fost adoptați de îndată pentru utilizare militară și teroristă. Erau, desigur, și multe dezavantaje. Explozibilii erau scumpi, greu de obținut și dificil de transportat și manevrat. Bombele obținute – a căror fabricare era și ea complicată – erau destul de grele, teroristul trebuind să fie aproape de țintă, astfel că, aproape sigur, asasinul urma să fie rănit, ucis sau capturat după atentat. Cu toate acestea, când membrii Voinței poporului au luat în discuție posibilitatea de a folosi revolverul pentru a-l ucide pe țar, au respins-o de vreme ce, cum spunea un membru, „ar fi putut fi interpretată ca o crimă ordinară și nu ar fi avut semnificația unei noi etape în mișcarea revoluționară"[13].

La 1 martie 1881, Alexandru al II-lea a fost ucis când sania sa regală a fost atacată pe străzile din Sankt Petersburg. După ce un atentat anterior omorâse 11 trecători, liderii Voinței poporului se deciseseră să folosească explozibili mici, de mână, proiectați să afecteze cât mai puține persoane în afara țintei atacului. Unul dintre asasini a murit în timpul atentatului. Alți cinci au fost arestați și spânzurați la repezeală. Masivele arestări de după aceea i-au aruncat în pușcărie pe aproape toți membrii Voinței poporului. Inutil să spunem, nu s-a declanșat nicio revoluție populară. Noul țar, Alexandru al III-lea, a anulat reformele instituite de tatăl său, pe care le considera responsabile de dezvoltarea mișcării revoluționare. De asemenea, a ridicat o catedrală, cunoscută sub numele de Biserica Mântuitorului Hristos de pe sângele vărsat, pe locul unde fusese asasinat tatăl său. Catedrala, cu domuri în formă de ceapă și mozaicuri colorate, a fost construită în stil moscovit premodern, devenind astfel o provocare directă atât la adresa liberalilor, cât și a radicalilor care sperau ca țarul să renunțe la autoritarism.

Perioada dintre asasinarea lui Alexandru al II-lea în 1881 și începutul noului secol este caracterizată de obicei ca fiind un moment de respiro între terorismul revoluționar al Voinței poporului și succesorul său cel mai notabil, Partidul Socialist Revoluționar. Oricum, se pregătea terenul pentru și mai multă violență.

În special, statul rus pierdea loialitatea unei mari părți a societății. Devastatoarea foame din 1891-1892 a pus în evidență indiferența și incompetența crasă a guvernului, în vreme ce limitarea reformelor introduse de Alexandru al II-lea a îndepărtat inteligheția liberală. Pogromurile – violențe antisemite de care se făceau răspunzătoare grupări naționaliste de dreapta legate deseori de guvern – au împins tot mai mulți

oameni în brațele revoluționarilor. În același timp, industrializarea rapidă a dus la apariția unei tot mai numeroase și profund nemulțumite clase muncitoare, vulnerabilă la propaganda radicală a marxiștilor ruși. Ciclul desfășurat în anii 1860 și 1870 s-a repetat în anii 1880 și 1890: munca educativă și agitatorică însemnând pregătirea țăranilor și muncitorilor pentru o amplă revoluție socială a avut o eficiență redusă, ducând în cele din urmă la necesitatea utilizării violenței conspirative pentru a produce o revoluție politică. Un alt factor care a contribuit la alunecarea către violență a fost supraviețuirea misticii terorismului revoluționar.

Propaganda prin fapte

Un element adițional care a contribuit la durabilitatea unei asemenea mistici a fost dezvoltarea unei doctrine cunoscute ca „propaganda prin fapte" sau „propaganda faptei". Sintagma a fost folosită pentru prima dată de anarhistul socialist italian Carlo Pisacane, care, ca și Bakunin, credea că printre sărmani și obidiți insurecția era instinctivă și că acestora nu le trebuia decât un imbold inspirațional dat de revoluționari profesioniști, de elită. Experiența lui Pisacane nu confirma însă această viziune: efortul său de a provoca răscoala țăranilor din sudul Italiei în 1857 a eșuat când aceștia i-au ucis mica echipă de invadatori. El s-a sinucis din pricina dezamăgirii, însă testamentul său din 1857 le-a dat de gândit multor altora ca el. „Propaganda unei idei este o himeră", scria el. „Educația poporului este o absurditate. Ideile provin din fapte și nu invers... Singurul lucru pe care-l poate face un cetățean pentru binele țării este să coopereze cu revoluția materială: de aceea, conspirațiile, comploturile, atentatele etc. sunt o serie de fapte prin care Italia se îndreaptă către țelul ei."[14]

Opera lui Bakunin se sprijină, în mare măsură, pe astfel de idei și el a început să folosească sintagma „propaganda prin fapte" în ultimii ani ai vieții. Doctrina a început să aibă mare circulație în anii 1870 și în deceniul următor, când a fost susținută și teoretizată de Piotr Kropotkin (1842-1921), care, alături de Bakunin, este considerat cel mai important teoretician al anarhismului. Kropotkin, ca și Heinzen înaintea lui, a acceptat premisa că guvernele se folosesc de precepte legale și morale pentru a justifica violența de care beneficiază cei privilegiați. De asemenea, el credea că statul burghez capitalist se folosea de dominația sa culturală și socială pentru a ridica în mintea muncitorilor și țăranilor bariere psihologice împotriva revoluției. Numai propaganda prin fapte, pretindea Kropotkin, poate distruge aceste bariere, numai ea poate radicaliza masele și numai ea „putea deștepta spiritul revoltei". Deși se gândea mai degrabă la demonstrații și la alte acte subversive, nu se dădea în lături să susțină violența: „revoluția permanentă din gură-n gură, prin cuvântul tipărit, cu pumnalul, pușca, dinamita.... Tot ce este ilegal este bun pentru noi". Chiar când propagandiștii individuali sunt reduși la tăcere de faptele lor, actul represiunii guvernamentale poate „provoca noi acte de revoltă și poate transforma pe rebeli în eroi"[15]. Kropotkin a înțeles așadar piatra de boltă a strategiei teroriste moderne conform căreia actul terorist selectat cu atenție este, mai presus de orice, simbolic și provocator. Din acest motiv, el îi lăuda pe teroriștii Voinței poporului din exilul său european, nu fără a-i mustrului că s-au concentrat prea mult pe asasinat în defavoarea agitației în rândul populației.

Socialiștii revoluționari și Organizația de luptă

Propaganda prin fapte figura, cu siguranță, la loc de frunte în gândirea liderilor Partidului Socialist Revoluționar,

organizația responsabilă în cea mai mare măsură de reapariția actelor sistematice de terorism în Rusia. Partidul (denumit adesea SR, iar membrii săi eseri) a fost înființat în 1901 și era destinat fondării unui stat socialist bazat pe tradițiile comune ale Rusiei rurale. Socialiștii revoluționari erau moștenitorii direcți ai organizației Pământ și libertate, cu o singură importantă deosebire: în vreme ce dezbaterea despre utilizarea terorismului a dus la scindarea primului grup, liderii SR puneau accent pe compatibilitatea dintre actele teroriste și activitatea agitatorică pașnică, susținând că rolul terorismului și al asasinatelor politice va fi de a revoluționa masele și de „a deștepta și pe cel mai adormit dintre filistini... forțându-l, chiar împotriva propriei voințe, să gândească politic". Socialiștii revoluționari susțineau, de asemenea, că terorismul poate fi folosit, după modelul grupărilor conspirative de mai înainte, pentru a apăra mișcarea de autorități, răspândind, în același timp, „dezorganizarea" în rândul reprezentanților guvernului, până în punctul în care acesta va fi forțat să facă concesii[16].

Socialiști revoluționari au fondat un partid național, chiar dacă ilegal, cu filiale locale și numeroși adepți. Pentru că liderii SR au înțeles că o asemenea structură face imposibilă activitatea conspirativă, ei au creat o organizație separată destinată terorismului, Organizația de luptă. Membrii acesteia erau, din punct de vedere oficial, sub controlul Comitetului Central al SR, însă aveau propriul buget, își alegeau singuri țintele și-și efectuau operațiile fără a implica aproape deloc Comitetul Central, care glorifica acțiunile Organizației de luptă menținându-se la o distanță prevăzătoare. Cu timpul, membrii Organizației de luptă, după modelul teroriștilor din Pământ și libertate, au ajuns să se considere singurii revoluționari adevărați ai partidului, singurii dispuși să treacă la acțiune și singurii care s-au

pus în pericol. Pe măsură ce nemulțumirea față de slăbiciunea restului membrilor partidului a crescut, teroriștii din Organizația de luptă și-au constituit o identitate separată și o loialitate pentru grupul lor mai mare decât față de partidul tutelar. La fel de semnificativ este că efectul deformator al stilului lor de viață, izolaționist și conspirativ, i-a determinat pe membrii Organizației de luptă să devină mai loiali primatului violenței decât față de oricare alt principiu ideologic.

Organizația de luptă a pus la cale multe asasinate spectaculoase din 1902 până în 1905: doi miniștri de interne, un guvernator de provincie, câteva persoane importante din poliție și guvern și chiar unchiul țarului, marele duce Serghei Aleksandrovici, guvernatorul general al Moscovei. Țintele erau alese cu grijă, pentru ca acești morți să nu fie deplânși nici măcar de cei din centrul sau dreapta scenei politice. Corespondentul unui ziar englezesc scria că eliminarea unui ministru „a fost primită cu o bucurie aproape publică. Nu am întâlnit pe nimeni care să-i regrete asasinarea sau să-i condamne pe autorii acesteia"[17]. Aceste asasinate au făcut din membrii Organizației de luptă favoriții mișcării revoluționare și i-a ajutat să obțină fonduri și noi recruți. Mulți, se pare, erau de acord cu discursul ținut de Ivan Kaliaev, asasinul marelui duce, în fața judecătorului:

> Suntem două tabere diferite. Voi – reprezentanții guvernului imperial, servitori plătiți ai capitalului și opresiunii. Și eu – unul dintre răzbunătorii poporului, un socialist și un revoluționar... Voi ați declarat război împotriva poporului. Noi v-am acceptat provocarea[18].

Combinația de elocvență, bravadă și dăruire de sine a lui Kaliaev – pentru a nu mai pomeni și obligatoria sa condamnare la moarte – au făcut din el un martir revoluționar de luat în seamă.

Un eficient șef al Organizației de luptă a fost Boris Savinkov, care, în calitate de comandant secund al grupării, a plănuit asasinarea ministrului de interne von Plehve și a marelui duce Serghei. De îndată ce a pus punct activităților sale violente, Savinkov s-a dedicat carierei de scriitor, publicând un memoriu și trei romane semiautobiografice sub pseudonimul „V. Ropșin". Memoriul este în mare măsură o relatare directă, simplă, însă romanele se disting prin cinismul lor uluitor. Asasinii semificționali ai lui Savinkov sunt motivați de aproape orice altceva decât de devotamentul față de socialism sau față de eliberarea țăranilor Rusiei. Unele personaje sunt însetate de răzbunare, altele flirtează cu existențialismul și spiritualitatea. „Eroul" celui de-al doilea roman, *Ceea ce nu s-a întâmplat niciodată: Un roman al Revoluției* (1912), este determinat, la început, de propriul orgoliu și apoi de necesitatea de a se motiva pe sine. Nu este clar dacă Savinkov a scris romanele pentru a-și recunoaște vinovăția sau erorile. Ideea de bază este că demistifică brutal tradiția rusă a revoluționarilor romantici care se întindea în urmă până la Zasulici și Rahmetov și ne oferă portretele unor teroriști fără ideologie care venerează violența[19].

Revoluția din 1905

Organizația de luptă a primit cea mai mare parte din atenția celor îngrijorați de terorism în zilele de agonie ale Imperiului Rus. De fapt, grupul era responsabil doar pentru câteva dintre victimele acestei epoci violente. Campania atent plănuită de atentate țintite dusă de Organizația de luptă s-a transformat într-o înfricoșătoare încăierare generală de proporții istorice. Cotitura s-a petrecut la 9 ianuarie 1905, când cazacii și poliția au masacrat sute de manifestanți care demonstrau pașnic la Sankt Petersburg. Pe măsură ce știrile despre „Duminica sângeroasă"

se răspândeau, muncitorii au declanşat greva, intelectualii liberali au organizat proteste publice, ţăranii s-au răsculat, iar soldaţii şi marinarii s-au revoltat ici-colo – o revoltă colectivă care este cunoscută ca Revoluţia din 1905. Pentru că Rusia se clătina gata să se prăbuşească cu totul, ţarul s-a înduplecat şi a publicat Manifestul din octombrie, care promitea constituirea unui parlament, adoptarea unei constituţii şi garanta libertăţi civile. Această acţiune a îmblânzit în mare măsură inteligenţia şi pe amploaiaţii din clasa de mijloc, care primeau ceea ce-şi doriseră. Pentru scurtă vreme chiar şi socialiştii revoluţionari şi-au suspendat cu totul activităţile teroriste. Tulburările au continuat totuşi, printre radicali şi cei din clasa de jos, pentru că Manifestul nu se referea şi la doleanţele de natură economică. Grevele şi tulburările ţărăneşti s-au succedat una după alta, iar ordinea nu a fost restabilită pe tot cuprinsul imperiului până în 1907.

Guvernul a arestat suficienţi membri ai Organizaţiei de luptă în martie 1905 pentru a anihila, de fapt, tot grupul. Însă haosul care a cuprins rapid imperiul a afectat capacitatea guvernului de a menţine ordinea. Încurajaţi deopotrivă de evaporarea autorităţii civile şi de sentimentul că eliberarea era la o lungime de braţ, teroriştii au declanşat un val fără precedent de violenţe politice. De fapt, violenţa a crescut dramatic după Manifestul din octombrie. Simţind gustul de sânge, extremiştii s-au gândit că a venit în fine timpul să lanseze asaltul final împotriva redutelor opresiunii. Rezultatul a fost un cerc vicios din toamna lui 1905 până în primăvara lui 1907: violenţa teroristă a produs şi mai mult haos, care a inspirat şi mai multă violenţă.

Dimensiunile terorismului depăşesc puterile imaginaţiei. O sursă contemporană a socotit că din 1901 până în 1916 au fost ucişi sau răniţi circa 17 000 de oameni, statistică în care sunt

incluşi şi cel puţin 33 de guvernatori şi şapte generali sau amirali. Cele mai multe victime – mai bine de 9 000, din care o treime erau funcţionari guvernamentali – au fost înregistrate în perioada 1905-1907. Poliţia estima că teroriştii au ucis sau rănit circa 18 persoane pe zi în 1907. În aceste statistici nu sunt incluse şi tâlhăriile motivate politic – botezate „exproprieri" sau „ex". Pe parcursul unui singur an, începând din octombrie 1905, au avut loc aproximativ 2 000 de tâlhării care au produs pagube totale de 7 milioane de ruble[20].

La hotarele Imperiului Rus, revoltele au căpătat caracterul unor mişcări de eliberare naţională, iar terorismul figura, de asemenea, la loc de cinste în cadrul acestor campanii violente. În Polonia sub ocupaţie rusească, de pildă, Partidul Socialist Polonez a organizat o secţiune de luptă care-i elimina pe trădători şi informatori, făcea „exproprieri" şi îi ataca pe poliţiştii şi funcţionarii ruşi. Apogeul acestei campanii a fost atins pe 15 august 1906 – zi denumită mai târziu „Miercurea sângeroasă" – când organizaţia a asasinat 80 de ruşi[21].

În Rusia, cele mai multe violenţe au fost săvârşite de membrii grupurilor locale. A început chiar cu socialiştii revoluţionari. Spre deosebire de Voinţa poporului, Partidul Socialist Revoluţionar nu a cerut ca operaţiile teroriste să fie dirijate de la centru. Deşi Organizaţia de luptă era responsabilă pentru asasinatele la vârf ale SR, celulelor locale, denumite „detaşamentele zburătoare", li se permitea, ba chiar erau încurajate să efectueze propriile atacuri. Faptul că 80% dintre membrii acestor grupuri nici nu erau oficial membri ai partidului pune în evidenţă faptul că terorismul din această perioadă devenea tot mai puţin legat de atitudinea politică[22]. Detaşamentele zburătoare SR erau responsabile de câteva asasinate la nivel înalte, uneori la ordinele Comitetului Central. Din octombrie 1905 până în iulie 1906, în vreme ce

SR a declarat suspendarea temporară a acțiunilor împotriva guvernului pentru a evalua efectele Manifestului din octombrie, detașamentele zburătoare au ucis funcționari locali, notabilități și spioni ai poliției din proprie inițiativă, încălcând voința explicită a Comitetului Central.

„Un nou tip de revoluționar"

Detașamentele zburătoare SR erau doar o parte dintr-o campanie mai largă împotriva statului și societății din Rusia care a atins un nou nivel de sălbăticie și brutalitate. Scriitorul liberal Peter Struve la aceasta se referea când observa că „un nou tip de revoluționar" ajunsese să domine mișcarea. Teroriștii ruși tipici din anii 1870 și din deceniul următor erau educați, aparțineau clasei de mijloc și erau interesați de justificarea ideologică și teoretică a terorismului. În particular, ei tindeau să facă deosebirea între țintele lor, ale căror morți le considerau justificate din punct de vedere moral, și trecătorii inocenți, ale căror morți sperau să le evite. Teroriștii din această generație timpurie căutau, în general, să limiteze ceea ce mai târziu se vor numi pagube „colaterale" pentru că sperau să câștige simpatia publică și sprijin pentru mișcarea revoluționară. Nu era valabil pentru „noul tip" de terorist al lui Struve care, cum nota scriitorul, era un amestec de „revoluționar și bandit [marcat de] eliberarea psihologiei revoluționare de toate constrângerile morale"[23].

Asemenea violență a fost însemnul distinctiv pentru anarhiști. Deși foarte puține în Rusia de dinaintea Revoluției din 1905, grupările anarhiste „au crescut precum ciupercile după ploaie" în perioada 1905–1907, după spusele unuia dintre participanți[24]. În vreme ce mulți anarhiști ruși au ținut cont de avertismentul lui Kropotkin împotriva violenței aleatorii, fără legătură cu eliberarea maselor, alții gravitau în sfera de atracție a lui Bakunin

şi a sprijinului pe care-l dădea acesta violenţelor de orice tip, considerându-le esenţialmente revoluţionare. Mulţi dintre aceşti anarhişti puteau fi găsiţi în Steagul negru, o organizaţie formată din filiale independente locale. Anarhiştii din Steagul negru adoptaseră terorismul ca metodă prin care se putea produce şi mai mult haos, o forţă care, credeau ei, va accelera în mod direct naşterea unei noi lumi libere. Această strategie a căpătat chiar un nume: „teroare fără motiv". În mod grăitor, un terorist rus din secolul al XIX-lea era la mare preţ: Serghei Neceaev. Dus era efortul de a justifica actele individuale de violenţă sau chiar de a face deosebire între gradele de vinovăţie autoritară! Membrii Steagului negru credeau că soldaţii chemaţi sub arme şi funcţionarii guvernului meritau moartea la fel de mult ca şi ţarul. În mod similar, pentru că susţineau terorismul economic, îi condamnau în mod egal pe proprietarii de fabrici, pe directori şi adjuncţii acestora şi pe micii proprietari. Un manifest anarhist tipic din 1909 enunţa scrâşnit şi succint crezul Steagului negru: „Puneţi mâna pe târnăcoape şi pe ciocane! Surpaţi temeliile vechilor oraşe! Totul este al nostru, în afară de noi nu mai e decât moartea... Ieşiţi cu toţi în stradă! Înainte! Nimiciţi! Ucideţi!" Deloc surprinzător, Steagul negru a atras mulţi oameni cu o înţelegere limitată a teoriei anarhiste. Nu conta: cunoaşterea justificărilor intelectuale ale violenţei nu era necesară. Tot ce trebuia pentru a fi un bun revoluţionar era să ai „lupta în sânge", cum afirma un anarhist[25].

Chiar mai îngrijorător era că din rândurile mişcării făceau parte mulţi care se foloseau de anarhism şi revoluţie pentru a-şi legitima vădit comportament criminal. Liderii anarhişti, de fapt, s-au străduit din greu să recruteze pentru organizaţie hoţi, incendiatori şi criminali. Unii anarhişti principiali au înţeles că

autorii asasinatelor fără discriminare și ai tâlhăriilor discreditau mișcarea în întregul ei, dar nu aveau suficientă putere pentru a-i ține în frâu pe cei numiți de unul dintre anarhiștii moderați „expropriatorii aruncători de bombe"[26].

Deși erau cu mult mai mulți socialiști revoluționari și marxiști în anii 1905–1907, anarhoteroriștii au produs mai multe masacre și morți (nu au existat probabil niciodată mai mult de 5 000 de anarhiști activi în Imperiul Rus, inclusiv cei din versiunea pașnică a mișcării). Rezultatul a fost o bacanală violentă, care a înlăturat distincțiile între crimă, terorism, lupte de gherilă, revoluție și război civil. Anarhiștii și membrii altor grupări cu o ideologie vagă atacau orice le amintea de Vechiul Regim. Trăgeau sau aruncau bombe în poliție, soldați și în patrulele de cazaci. Eliberau pușcăriașii și-i ucideau pe paznicii lor. Invadau bisericile și-i atacau pe preoți. Jefuiau bănci și mașini blindate. Luau ostatici și cereau răscumpărări pentru ei. Puneau bombe în restaurante, cafenele, teatre și magazine. Îi atacau pe funcționari în birouri, acasă sau pe stradă. Nu aveau nevoie de aprobarea vreunei grupări; inițiativa personală stătea de multe ori la baza unei operații. Dacă erau pe punctul să fie prinși, mulți se sinucideau, unii prin sacrificii de-a dreptul spectaculoase. Odessa, oraș industrial din sud-estul țării (în Ucraina de astăzi), a fost în mod special ruinat de violențele anarhoteroriste. Unul dintre atentatele îngrozitoare din acea perioadă s-a petrecut în decembrie 1905, când zeci de persoane au fost rănite de bombele aruncate de anarhiști în cafeneaua Libman. Teroriștii au ales această țintă pentru că își imaginau că burghezia punea țara la cale acolo. În realitate, era un loc de întâlnire pentru meșteșugari și intelectuali. Anarhiștii din Odessa vânau polițiști, trăgeau la întâmplare în mulțime și aruncau bombe în autobuzele și

trenurile care încălcau chemarea la grevă generală. În portul orașului, teroriștii aruncau în aer vapoarele comerciale și-i uci-deau pe căpitanii nepopulari.

Marxism și terorism

Marxiștii ruși condamnau asasinatele, atacurile cu bombă și asasinatele ca răzbunare, însă nu o făceau din rațiuni mo-rale. Istoria s-a creat cu ajutorul luptei de clasă, susțineau ei, nu prin acțiunile unor celule izolate teroriste. În 1911, Lev Troțki a atins punctul nevralgic spunând: „dacă ne opunem actelor teroriste, este doar pentru că răzbunarea individuală nu ne sa-tisface"[27]. Înfiorătoarea implicație a acestor spuse era că teroa-rea de stat așa cum o practicaseră iacobinii putea fi eficientă și deplin satisfăcătoare.

În fapt, marxiștii s-au dezis chiar și de această denunțare a terorismului individual, atunci când circumstanțele le-au per-mis. În ajunul Revoluției din 1905, Lenin a admis că terorismul era potrivit în două situații: pentru a genera sprijin popular printre muncitori și țărani pentru cauza bolșevică și pentru a strânge banii necesari partidului. Rezultatul a fost că bolșevicii locali au asasinat polițiști, spioni ai poliției și mici funcționari pe tot cuprinsul imperiului, doar că nu la nivelul socialiștilor revoluționari sau anarhiștilor. Domeniul în care bolșevicii nu aveau egali era acela al „exproprierilor revoluționare". Celulele bolșevice au pus la cale zeci de jafuri, în special în sudul țării, pentru a finanța activitățile conspirative ale partidului. Cel mai cunoscut jaf a avut loc în 1907, când atacarea furgonului cu bani al unei bănci de stat din Tiflis, Georgia, le-a adus 250 000 de ruble, bani care au fost trimiși imediat Partidului Bolșevic din exil. Unul dintre coordonatorii din culise ai acestor „ex-proprieri" bolșevice din Caucaz era nimeni altul decât Iosif

Vissarionovici Stalin. Viitorul dictator, de fapt, folosea porecla de Koba, un personaj similar lui Robin Hood dintr-un roman georgian de la mijlocul secolului al XIX-lea.

Reacții la terorism

Grupările teroriste înfloreau în această perioadă, în parte din cauza neutralității binevoitoare a politicienilor și a clasei de mijloc pe care aceștia o reprezentau. Cea mai mare organizație liberală, Partidul Constituțional Democratic (ai cărui membri erau cunoscuți sub numele de cadeți), refuza cu încăpățânare să denunțe terorismul. Ca și trecătorii din poemul scris de Turgheniev în 1878, *Pragul,* cadeții simpatizau cu teroriștii ruși antițariști considerând că se confruntă cu un inamic comun. Pentru că nu erau amatori să arunce ei înșiși bombe, cadeții îi tolerau încurajându-i pe cei care-o făceau. Faptul că o mișcare „liberală" simpatiza terorismul spune multe despre atmosfera politică din Rusia acelei perioade. În 1906, noul parlament al Rusiei, nu doar facțiunea cadeților, a respins publicarea unei declarații prin care să condamne oficial terorismul și „crimele politice".

Între timp, publicul educat era expus la terorism cu ajutorul presei la o scară încă nemaivăzută până atunci în Rusia. În mod obișnuit, multe ziare făceau inventarul atacurilor teroriste din tot imperiul. Cititorii putea să-și dea seama dintr-o privire de varietatea, gravitatea și dimensiunile terorismului în Rusia. Și, dat fiind că anarhiștii și alții nu mai țineau în vizor doar funcționarii guvernamentali și poliția – cum făcuseră în mod obișnuit teroriștii ruși dinainte de 1905 – știrile despre atentate aveau dublul efect de a teroriza statul, dar și mare parte a societății.

Publicul educat se apăra de intensificarea terorismului cu mari doze de umor negru. O glumă pe care o auzeai frecvent

era întrebarea „Care este diferența dintre miniștrii europeni și ai noștri?". Răspunsul: „Miniștrii europeni intră la apă, ai noștri sar în aer". Ca și azi, terorismul provoca frică pentru că era perceput ca o amenințare adevărată de toți, nu doar de politicieni și de cei bogați. „Norocul e ca o bombă", spunea altă glumă. „Îl poate lovi pe unul azi, pe altul mâine."[28]

În vreme ce mulți intelectuali ruși sprijineau sau cel puțin simpatizau cu terorismul revoluționar, unii căutau să examineze consecințele morale ale terorismului pentru societate. Făcând o analiză a primului roman semnat de Savinkov, criticul literar Serghei Andrianov descria efectul coroziv al terorismului. În individul care se folosește de el „se petrece aceeași oroare care are loc într-o societate distrusă moral de tiranie: ambii, opresorul și cel opresat, sunt izolați și corupți"[29].

Alți autori, în special cei din avangardă, foloseau terorismul ca pe o metaforă, prezentându-l ca pe o oglindă a societății. Cel mai cunoscut exemplu este *Petersburg*, capodopera de un comic răvășitor a lui Andrei Belîi, publicată în 1913. Romanul spune povestea unui revoluționar ghinionist acuzat de asasinarea unui înalt funcționar, care se întâmpla să fie tatăl lui. De fapt, povestea trece pe locul doi, făcând loc descrierilor suprarealiste ale Sankt Petersburgului, un oraș aflat pe marginea prăpastiei. Din acest punct de vedere, Belîi împrumută din literatură rusă a secolului al XIX-lea referirile la potop, o metaforă folosită pentru a descrie orașul ca pe o metropolă amenințată de propriul progres și distrusă de o trufie nemăsurată. Belîi modernizează metafora utilizând terorismul, un fenomen mai de actualitate care putea produce oroare și groază.

Haosul i-a făcut pe unii ruși să rezolve lucrurile pe cont propriu. În timpul violențelor tot mai mari din 1905 și 1906, sute de celule de dreapta, independente și organizate local, cunoscute

sub numele de Sutele negre, au organizat pogromuri împotriva evreilor și liberalilor. Uneori comportamentul acestor grupări nu se mai deosebea de cel al teroriștilor revoluționari – cu excepția faptului că reacționarii nu erau mai niciodată pedepsiți de guvern, fapt considerat de mulți ruși drept o aprobare tacită pentru violența de extremă dreapta.

Contraterorismul rus

Dimensiunile și ferocitatea violenței de extremă stânga au copleșit guvernul țarist, însă necesitatea de a se confrunta cu amenințări revoluționare de mult mai mari proporții – și mult mai prozaice –, cum ar fi demonstrații, greve generale, răscoale țărănești și revolte militare, au diminuat capacitatea statului de a se ocupa de terorism. Alt factor: poliția, care era, cum bine se știe, prost plătită, a fost depășită de teroriștii mai bine înarmați și mai motivați. Și chiar dacă poliția reușea să pună mâna pe teroriști, statul țarist continua să considere că terorismul este o crimă politică, o etichetă care atrăgea sentințe relativ blânde.

Guvernul a început abia în 1906 să se folosească de curți marțiale teritoriale pentru a combate terorismul. Aceste organisme pronunțau sentințe la câteva ore după ce își începeau lucrările, uneori la câteva ore după comiterea crimei. Inculpații nu aveau dreptul la avocat, la audieri publice și la recurs. Până în aprilie 1907, când s-a renunțat la aceste tribunale, au fost organizate circa 1 100 de procese în teritoriu și mai mult de 1 000 de oameni au fost executați prin împușcare de plutoanele militare de execuție sau spânzurați. Utilizarea unor asemenea tribunale reflectă inclinația tot mai evidentă a statului de a-și reprezenta contraterorismul în termeni militari, ca parte naturală a mai largului efort de suprimare a dușmanilor interni în timpul și după Revoluția din 1905. Peste tot în imperiu, soldații

au înlocuit sau au lărgit efectivele poliției, patrulând, protejând posibilele ținte sau păzind deținuții. Oricum, în timpul iernii lui 1906, guvernul a reorganizat aparatul contraterorist imperial, punând accentul pe cooperarea între agenți și pe culegerea de informații, reforme care au făcut ca poliția să poată distinge mai eficient între teroriști și simpli nemulțumiți.

Chiar era necesar: brutalitatea și pseudolegalitatea tribunalelor teritoriale au atras atenția moderaților și persoanelor de stânga, oferind o probă clară a puținului interes pe care-l avea țarul pentru un sistem cu adevărat constituțional. Chiar și o figură publică de anvergura lui Lev Tolstoi condamna tribunalele militare într-un eseu intitulat „Nu mai pot să tac!". Executarea femeilor și adolescenților a stârnit, în mod special, reacția puternică a opiniei publice, inclusiv a moderaților și chiar a elementelor conservatoare. De asemenea, există probe care atestă faptul că moralul armatei era în scădere, soldații fiind trimiși să facă poliție cu civilii, sarcini pentru care recruții nu fuseseră instruiți. Istoricii dezbat și azi dacă constituționalismul ar fi avut succes în Rusia. Se pare că tacticile contrateroriste ale statului i-au subminat eforturile de a câștiga susținerea opiniei publice. Un raport al poliției din 1901 recunoștea, în fapt, că unii teroriști revoluționari și-au propus să provoace autoritățile la represalii brutale care ar fi radicalizat populația. Faptul că aveau cunoștință de această strategie nu oferea antidotul de la sine sau în sine.

Soldații și tribunalele militare aveau fără îndoială efecte în limitarea activității teroriste, la fel și infiltrarea agenților dubli, Evno Azev, cel mai cunoscut dintre ei, fiind la acea vreme pentru o vreme chiar șeful Organizației de luptă a socialiștilor revoluționari. Infiltrarea lui Azev însemna că guvernul a putut contracara toate atentatele plănuite de Organizația de luptă din 1906 în 1908. Devăluirile publice în legătură cu Afacerea Azev

au discreditat serios reputația întregii mișcări teroriste, dar, deopotrivă, au îngrozit publicul, care se întreba cât de departe va merge guvernul în combaterea terorismului.

Cel mai important factor care a contribuit, în cele din urmă, la declinul activității teroriste în 1908 și după aceea a fost abrupta diminuare a activității revoluționare începând cu 1907. Cum numărul demonstrațiilor, grevelor și revoltelor spontane importante a scăzut pentru ca mai apoi să înceteze cu totul, iar perspectivele unei victorii revoluționare deveneau tot mai îndepărtate, cercul violenței și haosului a fost, în fine, rupt. Totuși violențele au continuat, dar mult mai rare; în 1912 poliția înregistra „doar" 82 de acțiuni teroriste pentru întregul an[30].

Teroriștii revoluționari ruși nu au reușit niciodată să inspire o revoluție populară. Finalul regimului țarist survenit în timpul Primului Război Mondial a fost de fapt rezultatul unei revolte populare, însă una provocată în mare măsură de incompetența guvernului și de un conflict dezastruos și nepopular. Oricum terorismul revoluționar din Rusia a contribuit semnificativ la ceea ce urma să se petreacă în 1917. Asasinatele au vitregit țara de mii de funcționari civili și au paralizat de frică alte zeci de mii, o stare de lucruri care a scăzut probabil eficiența guvernului. Măsurile contrateroriste au deturnat resurse imense și au înghițit anemicele rezerve de capital moral și de legitimitate politică pe care le avea statul în fața publicului educat. Inteligheția a contribuit din plin la tragedia rusă: înstrăinată de guvern până la punctul în care ajunsese să fie sedusă de înclinația teroriștilor pentru acțiuni dure și rezultate rapide, inteligheția moderată și stângistă a renunțat practic să mai pună umărul la edificarea acelui tip de stat care ar fi putut face față greutăților din anii de război. Nu în ultimul rând, terorismul din și de după 1905 a produs o nouă generație de lideri revoluționari călîți în violențe,

devotați metodelor conspirative și neîncrezători în moderație. Cei mai mulți teroriști revoluționari din perioada 1905–1907 au decis să-și lege destinele de Vladimir Ilici Lenin și de roșii. Mulți, de fapt, și-au găsit de lucru în poliția politică bolșevică. La începutul secolului al XX-lea, terorismul revoluționar în Rusia – ca de obicei – destabiliza guvernul, polariza discursul politic și brutaliza populația, dar nu reușea să genereze revoluția eliberatoare după care aspirau profeții ei.

Generalizând, terorismul rus revoluționar din anii 1860 până în anii 1900 a produs tacticile, strategiile, retorica și justificările care au devenit locuri comune în secolul al XX-lea. De fapt, teroriștii revoluționari din anii 1905–1907 i-au anticipat din multe și importante puncte de vedere pe teroriștii apocaliptici apăruți la aproape un secol după ei. Ce unește aceste două grupări nu sunt justificările teoretice sau orientarea politică, ci dăruirea lor pentru violența provocatoare și nediscriminatorie și cultul nihilist al terorii ca scop în sine. Dintr-un punct de vedere, aici funcționează o ideologie comună, dar este o ideologie apolitică a furiei, refuzului, dominației și masacrului[31]. Este un fenomen de o acută modernitate: revolta *împotriva* modernității care se poate produce doar din pricina paradoxalei încurajări a individualismului și a etatismului din epoca modernă. Aceasta este tema care va domina și paginile următorului capitol.

Bibliografie

Utile cercetări ale terorismului revoluționar din Rusia sunt studiul lui Philip Pomper, „Terorismul revoluționar rus" (*Russian Revolutionary Terrorism*), în Crenshaw, *Terrorism in Context* (citat în introducere) și cartea lui Adam Ulam, *In the Name of the People: Prophets and Conspirators in Prerevolutionary Russia* (Viking, 1977).

Studiul clasic și cuprinzător dedicat naodnicismului și terorismului narodnicist în secolul al XIX-lea (sfârșind cu asasinarea lui Alexandru al II-lea) este cel scris de Franco Venturi, *The Roots of Revolution: A History of the Populist and Socialist Movements in Nineteenth-Century Russia* (University of Chicago Press, 1960). Pentru generația nihiliștilor, vezi Abbot Gleason, *Young Russia: The Genesis of Russian Radicalism in the 1860s* (Viking, 1980) și Claudia Verhoeven, *The Odd Man Karakozov: Imperial Russia, Modernity, and the Birth of Terrorism* (Cornell University Press, 2009). *Catehismul revoluționarului* scris de Neceaev a fost retipărit în lucrarea editată de Michael Confino, *Daughter of a Revolutionary: Natalie Herzen and the Bakunin-Nechayev Circle* (Library, 1974), pp. 221–230; a fost de asemenea parțial retipărit în antologia lui Laqueur *Voices of Terror* și poate fi găsit fără probleme pe internet. Un scurt, dar clarificator studiu dedicat lui Neceaev e cel semnat de Paul Avrich, *Bakunin and Nechaev*, ed. II (Freedom, 1974). Pentru precursorul direct al Voinței poporului, vezi Deborah Hardy, *Land and Freedom: The Origins of Russian Terrorism, 1876–1879* (Greenwood, 1987). Pentru o biografie excelentă a Verei Zasulici, vezi Ana Siljak, *Angel of Vengeance: The „Girl Assassin", the Governor of St. Petersburg, and Russia's Revolutionary World* (St. Martin's, 2008); autobiografia lui Zasulici este inclusă în lucrarea editată de Barbara Alpern Engel și Clifford N. Rosenthal, *Five Sisters: Women Against the Tsar* (Knopf, 1975). Pentru mărturisirea altui martor ocular, vezi Serghei Stepniak-Kravchinsky, *Underground Russia* (Scribner, 1883; de asemenea într-o ediție din 1973 scoasă de Editura Hyperion). Despre priceputul fabricant de bombe din cadrul Voinței poporului, vezi Lee B. Croft, *Nikolai Ivanovich Kibalchich: Terrorist Rocket Pioneer* (Institute for Issues in the History of Science, 2006).

Pentru un studiu clasic dedicat acestui subiect, vezi Paul Avrich, *The Russian Anarchists* (Princeton University Press, 1967). Cele mai bune cărți dedicate celor două impunătoare personaje ale anarhismului rus sunt scrise de E.H. Carr, *Michael Bakunin* (Vintage, 1961 [1937]) și cea semnată de Martin A. Miller, *Kropotkin* (University of Chicago Press, 1976).

Pentru terorismul din timpul și de după Revoluția Rusă din 1905, un studiu absolut indispensabil este cel semnat de Anna Geifman, *Thou Shalt Kill: Revolutionary Terrorism in Russia, 1894–1917* (Princeton University Press, 1993). Vezi, de asemenea, Geifman, *Entangled in Terror: The Azef Affair and the Russian Revolution* (Scholarly Resources, 2000).

Despre Ohrana, poliția secretă rusă, vezi Charles A. Ruud și Serghei A. Stepanov, *Fontanka 16: The Tsars' Secret Police* (Sutton, 1999).

Singura biografie dedicată integral căpeteniei terorismului socialiștilor-revoluționari este cea semnată de Richard B. Spence, *Boris Savinkov: Renegade on the Left* (Eastern European Monographs, 1991). Cele mai importante lucrări ale lui Savinkov pot fi citite acum și în engleză: *The Pale Horse* (Knopf, 1919 [1909]); *What Never Happened: A Novel of the Revolution* (Knopf, 1917 [1912]); *Memoirs of a Terrorist* (Kraus Reprint, 1972 [1917]) și *The Black Horse* (Williams and Norgate, 1924 [1923]).

Pentru o extraordinară antologie de eseuri despre terorismul în cultura rusă – inclusiv contribuții despre Dostoievski, Zasulici, Stepniak-Kravcinski, Savinkov, Belîi și Trotki – vezi lucrarea editată de Anthony Anemone, *Just Assassins: The Culture of Terrorism in Russia* (Northwestern University Press, 2010).

Capitolul 6

Epoca atentatului european

Terorismul a căpătat pentru prima dată dimensiunile sale moderne în Rusia din anii 1860 până în anii 1900, însă terorismul european se târa cu greu în urmă. Pentru a schița dezvoltarea terorismului european, trebuie să ne întoarcem la mijlocul secolului al XIX-lea, când presiunile politice și sociale creșteau tot mai mult pe tot continentul: în fragmentatele Germania și Italia, în imperiul multinațional austriac, în moderata monarhie franceză din timpul Restaurației și în dinamica monarhie constituțională britanică. Două mari falii se creaseră și continuau să se adâncească. Pe de o parte, liberalii, naționaliștii și republicanii „fierbeau" sub conducerea conservatoarelor, chiar reacționarelor dinastii; pe de altă parte, noua forță de muncă industrială și campionii ei socialiști erau tot mai porniți împotriva industriașilor burghezi. În anii 1840, comuniștii și anarhiștii și-au alăturat vocile în gălăgioasa frustrare anticonservatoare. Furtuna a izbucnit în 1848, cu o serie de revoluții care au lăsat puține monarhii neatinse. În 1851 însă, *status quo ante* fusese în mare măsură restabilit. Guvernele conservatoare învățaseră câteva lecții importante și doreau tot mult să descopere căile prin care să coopteze forțele naționalismului și liberalismului. Parlamentele și constituțiile cu anumite limite dezamorsaseră o parte din furie, în vreme ce guvernele și

sistemul lor birocratic în creştere începuseră să înlocuiască tot mai mult familia, biserica şi comunităţile locale în rolul de păstrători ai documentelor publice, educatori şi protectori. Statele europene se confruntau în continuare cu populaţia furioasă şi dezamăgită. Liberalii continuau să ceară mai multă libertate şi o reprezentare autentică; naţionaliştii protestau în regiunile unde oamenii nu dobândiseră independenţa; socialiştii şi comuniştii plângeau după justiţia economică, iar anarhiştii criticau făţiş etatismul în expansiune. Terorismul a ajuns să fie considerat o opţiune viabilă pentru extremele tuturor acestor segmente nedreptăţite ale populaţiei.

Propaganda prin fapte şi terorismul

Trei factori i-au convins pe unii anarhişti să sprijine terorismul – nu doar insurecţia şi demonstraţiile – ca formă legitimă pentru propaganda prin fapte în anii 1870. Primul a fost destrămarea Asociaţiei Internaţionale a Muncitorilor, o organizaţie umbrelă pentru grupări socialiste şi anarhiste. Al doilea a fost eşecul mai multor insurecţii anarhiste comic de inepte. Al treilea factor, cu adevărat decisiv, a fost că pe aproape tot cuprinsul Europei, guvernele, chiar şi cele conservatoare, introduseseră un număr de reforme sociale care-şi propuseseră să îmbunătăţească viaţa muncitorilor. Această împrejurare – un proces cunoscut ca „paternalism liberal" sau „reformă paternalistă" – i-a făcut pe mulţi muncitori şi pe susţinătorii lor să abandoneze anarhismul şi socialismul radical în favoarea sindicatelor şi partidelor politice legale. În esenţă, violenţa anarhistă care va îngrozi guvernele şi burghezia europeană în următorii 30 de ani era, aşa cum e adesea terorismul, un act disperat al unei minorităţi care se temea că îşi pierde audienţa şi relevanţa.

Aparențele păreau să indice contrariul. În 1878, violența anarhistă – pe care francezii și germanii o numeau deopotrivă *attentat* – și-a intrat în drepturi. În Italia, un anarhist i-a atacat pe noul rege și pe prim-ministrul italian cu un cuțit, rănindu-i pe amândoi. Alte atacuri care au avut loc în acel an tot în Italia demonstrează dorința anarhiștilor de a lărgi orizontul țintelor pentru a include și civilii considerați vinovați din pricina asocierii lor cu arhitectura opresiunii. Astfel că au aruncat bombe la o paradă în onoarea răposatului rege, Victor Emanuel al II-lea, la o manifestație monarhistă și în mulțimea care sărbătorea ziua de naștere a reginei.

Dar și în Germania anarhiștii au fost activi în acel an. În 1878 au fost executate două atentate separate la viața kaizerului Wilhelm I. Autorii, Max Hödel și Karl Nobiling, nu au reușit să-și omoare ținta, dar, după spusele unui istoric, au determinat guvernul „să transforme Berlinul într-un oraș-garnizoană de parcă ar fi fost în stare de asediu"[1]. Campania declanșată după aceea de poliție a dus la arestarea a peste 500 de oameni, dar mulți dintre aceștia au fost găsiți vinovați doar de insulte la adresa demnității împăratului sau pentru că și-au exprimat simpatia pentru așa-zișii asasini. Oricum, Partidul Social Democrat era adevărata țintă a mâniei cancelarului Otto von Bismarck. În pofida faptului că nu s-a găsit nicio legătură între asasini și partid, care se dedicase întru totul activității legale în cadrul sistemului parlamentar, guvernul a publicat un comunicat de presă în care sugera că al doilea asasin era, de fapt, socialist. Acuzația a avut efectul scontat. Membrii ultragiați ai Reichstagului au adoptat la repezeală Legea socialistă, o lege nimicitoare pentru socialiști. Prevederile acesteia le dădeau putere autorităților să-i aresteze pe radicali, să le desființeze organizațiile și publicațiile și să limiteze dramatic libertatea

de exprimare – decizii care i-au determinat să intre în ilegalitate pentru 12 ani.

În ochii unor radicali, această ofensivă a autorităților – că era direcționată împotriva socialiștilor, anarhiștilor sau pur și simplu împotriva stângii ca întreg – pretindea o ripostă pe măsură. Rezultatul a fost un nou sprijin pentru terorism ca război pentru o nouă epocă. De pildă, prima mențione a propagandei prin fapte făcută de Piotr Kropotkin datează din acel timp. Deși nu s-a implicat în acțiuni violente, el scria în 1880 că „o asemenea acțiune poate face, în câteva zile, mai multă propagandă ca 1 000 de pamflete"[2]. În 1881 adunarea londoneză care lansa o nouă Internațională anarhistă își oferea sprijinul pentru toate actele ilegale comise în numele revoluției și încuraja studierea chimiei pentru a putea produce bombe mai bune.

Johann Most și anarhoterorismul

Cel mai cunoscut teoretician al terorii din acea perioadă a fost Johann Most (1846-1906), fiul ilegitim al unui mic birocrat bavarez care, din pricina unei proceduri chirurgicale greșite, era prezentat caricatural drept „hidosul, piticul, nebunul anarhist"[3]. După o scurtă perioadă în Reichstagul german ca deputat social-democrat, Most a început să fie tot mai nemulțumit de conducerea partidului și, în cele din urmă, a abandonat orice speranță pe care o avea în legătură cu procesul politic. A început să se îndrepte către anarhismul bakuninist sub influența celor două atentate eșuate împotriva kaizerului Wilhelm I în 1878 și a asasinării lui Alexandru al II-lea în 1881. Fermecat de-a dreptul de „acțiunea directă", el a fondat un ziar, *Die Freiheit* (Libertatea), pe care a continuat să-l tipărească și după ce s-a mutat la New York în 1882. Pe tot parcursul anilor 1880, *Die Freiheit* a fost principala modalitate prin care

Most a transmis lumii şocanta sa reţetă de „[salvare] a omenirii prin sânge, fier, otravă şi dinamită". Terorismul, susţinea el, trebuia folosit, mai presus de orice, pentru „a întreţine focul revoluţiei şi a incita populaţia la revoltă pe orice cale putem"[4]. Most era foarte sensibil la efectul pe care l-ar putea avea actele de violenţă revoluţionară asupra prietenilor şi inamicilor deopotrivă. Spunea el

> La ce bun să iei viaţa unui ticălos... într-un cotlon întunecos, astfel că nimeni nu va şti nici de ce, nici raţiunea celor întâmplate? Ar fi o formă de acţiune, desigur, dar nu o acţiune ca propaganda. Marea izbândă a răzbunării anarhiste este că ea proclamă sus şi tare, să audă toată lumea, că acest om sau acela trebuie să moară din motivul x sau y.

Alegerea ţintei, atacul dramatic, perfecţiunea execuţiei – toate aceste elemente pot educa masele. Dacă înţelesul actului nu este destul de clar, Most recomanda ca teroriştii să plaseze afişe prin care să-şi explice operaţia „în aşa fel încât să producă efecte cele mai bune posibil"[5]. Nu mai fusese niciun susţinător al terorismului înainte de el care să descrie cu atâta claritate valoarea scenică a asasinatului şi a masacrului. Most se specializase în oferirea de sfaturi tehnice pentru anarhoterorişti. Cel mai cunoscut exemplu este pamfletul său *Ştiinţa războiului revoluţionar*, care oferă sfaturi pas cu pas pentru crearea şi utilizarea cernelii simpatice, a otrăvurilor, a scrisorilor-capcană, a grenadelor şi a dinamitei. Pentru a se asigura de acurateţea reţetelor sale, Most a câştigat experienţă muncind pentru o scurtă perioadă de timp într-o fabrică de muniţie.

Agenţii lui Most aduceau prin contrabandă un mare număr de exemplare din fiecare ediţie a ziarului *Die Freiheit* în Germania, acolo unde se înfiripa o stranie simbioză între extremişti şi autorităţi. Pe de o parte, accesele ocazionale de intensificare

a cenzurii semnificau în mod ironic că Most avea şi mai mare succes printre radicali şi anarhişti, de vreme ce distribuitorii şi corespondenţii săi ştiau să supravieţuiască, ba chiar să prospere în clandestinitate, în vreme ce vocile mai moderate erau reduse la tăcere. Pe de altă parte, când poliţia a reuşit să infiltreze reţeaua germană a lui Most, ei s-au folosit de accesul astfel câştigat nu să saboteze ziarul, ci mai degrabă să strecoare articole şi mai aţâţătoare în paginile ziarului *Die Freiheit*. Aceste articole, scrise de un comisar german de poliţie, s-au dovedit esenţiale pentru a determina republicarea periodică a Legii socialiste.

În prima jumătate a anilor 1880, anarhiştii germani convinşi de Most au reuşit să pună la cale câteva „acţiuni directe" spectaculoase, inclusiv să asasineze un şef de poliţie, să înjunghie mortal un patron de fabrică şi să arunce în aer restaurante, secţii de poliţie şi gări. Cea mai importantă operaţie ar fi trebuit să fie un atentat împotriva celor mai importanţi prinţi, aristocraţi şi funcţionari guvernamentali în 1883, la inaugurarea unui monument în onoarea unificării Imperiului German. Atentatul eşuat a dus la arestarea lui August Reinsdorf şi a celulei sale, anarhoterorişti profesionişti care operau în Germania.

În alte părţi din Europa, atacurile anarhiste similare nu au produs multe victime, dar au atras atenţia din cauza naturii ţintelor şi a îndrăznelii execuţiei. În 1882 a fost aruncată o bombă într-un cabaret din Lyon, locul favorit al burghezilor din oraş, şi patru ani mai târziu un anarhist instabil mintal a aruncat o cutie cu acid prusic (un insecticid) şi a tras câteva focuri în comercianţii aflaţi în Bursa de mărfuri din Paris.

Poliţia şi teroriştii

Cu fiecare crimă violentă sau după ce descopereau ziarul lui Most în ascunzătorile anarhiştilor, multe guverne europene se

convingeau tot mai mult că aceste acte teroriste erau coordonate de o organizație internațională – asta în pofida eșecului socialiștilor și anarhiștilor deopotrivă de a pune pe picioare o organizație în locul Asociației Internaționale a Muncitorilor. Numărul lor mai degrabă anemic era uneori umflat de implicarea directă a guvernului. O strategie frecvent utilizată de poliție pentru a-i atrage și aresta pe anarhiști era să creeze false celule teroriste. Poliția franceză ajunsese să publice anunțuri în ziarele pariziene. Uneori agenții secreți exagerau amenințarea sau cosmetizau faptele pentru a se da mari sau pentru a-și justifica cheltuielile. De pildă, la sfârșitul secolului al XIX-lea, doi spioni ai poliției italiene se specializaseră în raportarea unor comploturi incredibile și în detalierea ale practicilor contraculturale anarhiste, cum ar fi amorul liber. Unele agenții secrete au mers într-atât de departe încât au folosit agenți provocatori pentru a-i prinde pe anarhiști. În Germania, activitatea poliției, reacția publică de împotrivire și faptul că Bismarck a decis aplicarea unor reforme pentru ameliorarea vieții clasei muncitoare au dus la erodarea popularității anarhiștilor și le-au compromis activitatea. Bismarck îi considera niște sperietori eficiente și utiliza diferite metode pentru a ține în viață mișcarea anarhistă, ajungând chiar să trimită un agent la o convenție internațională a anarhiștilor, în 1889, când a devenit evident că anarhiștii germani erau incapabili să-și trimită propriul reprezentant.

În anumite situații, implicarea și/sau confuzia poliției erau atât de mari că istoricii se îndoiesc de însăși existența unor foarte promovate grupări teroriste și de comploturile acestora. De pildă, la sfârșitul anilor 1870 și în deceniul următor guvernul spaniol a dat vina pentru un val de violență îndreptat împotriva marilor latifundiari și a arendașilor acestora pe o obscură

„organizație secretă de răpitori, criminali și incendiatori" cunoscută sub numele de *la Mano Negra* – Mâna Neagră[6]. Deși nu avea nicio dovadă, guvernul s-a folosit de pretinsa existență a acestui grup pentru a se răfui cu populația săracă de la țară, ajungând chiar să execute șapte presupuși membri ai Mâinii Negre în orașul Jerez de la Frontera în 1883.

Apogeul anarhoterorismului

Un alt motiv pentru care guvernele europene credeau într-un asemenea complot internațional era că, atunci când anarhoterorismul a atins punctul culminant, în anii 1890, făptașii erau convinși ei înșiși de acesta și-și demonstrau convingerile prin actele lor teroriste. Acesta era epoca a ceea ce anarhiștii francezi numeau *reprise individuelle* – „luare înapoi individuală" – când terorismul individual le apărea autorităților drept o vastă conspirație. O astfel de impresie era reflectată și de presa europeană, care oferea spații largi relatărilor despre atacurile anarhoteroriste din anii 1890. Mai ales două periodice din Franța, *Le Petit Parisien* și *Le Petit Journal* (fiecare având tiraje atingând un milion de exemplare), publicau frecvent pe copertă reprezentări terifiante, dar superbe ale atacurilor teroriste.

A început cu două bombe puse de François Claudius Ravachol. Cu lunga sa biografie bogată în tâlhării, furturi din morminte și crimă, Ravachol a fost ignorat de mulți care-l considerau un criminal și nimic mai mult. Cu toate acestea, mărturia sa scrisă sugerează că era un anarhist sincer, cu o ideologie extrem de nuanțată, chiar dacă foarte personală. Ravachol, care s-a născut într-o familie foarte săracă și a căpătat o ură nemăsurată față de burghezie și capitalism, s-a convertit la terorism ca reacție la arestarea, bătaia și condamnarea a doi anarhiști francezi care luaseră parte la o paradă de 1 mai în 1891. În martie

1892, Ravachol a atacat cu bombe casele judecătorului și procurorului din acest proces. Nu a ucis pe nimeni, dar a rănit șase persoane. Arestat după ce s-a împăunat imprudent cu faptele sale în fața unui chelner care a informat autoritățile, Ravachol a spus la poliție că atentatele sale intenționau să le transmită celor care le dădeau anarhiștilor sentințe drastice „că ar trebui să fie mai îngăduitori pe viitor"[7]. Ravachol, care nu-i cunoștea personal pe anarhiștii arestați, a susținut că se aștepta și el, la rându-i, să fie răzbunat de alții. Și a fost răzbunat. În ziua procesului, un anarhist pe nume Meunier, împreună cu trei complici, a pus o bombă în cafeneaua unde fusese prins Ravachol, omorând două persoane. Ravachol a devenit curând subiectul cântecelor populare. Unul dintre acestea făcea legătură între isprăvile lui și protecția „sărmanilor cu stomacul gol", iar refrenul spunea: „Să dansăm La Ravachole/ Trăiască bubuitul exploziilor!" În alt cântec se spunea: „Ne amintim martirii/ Au murit să ne apere/ Sperăm să-i facem mari/ Da, Ravachol, știm cum să te răzbunăm"[8]. Numele lui s-a transformat chiar în verb: *ravacholiser*, adică „a pune bombe".

Ceilalți trei principali terorişti francezi din perioada 1892–1894 erau legați unul de celălalt și la fel de motivați. În noiembrie 1892, anarhistul Émile Henry a lăsat o bombă la birourile Companiei Miniere Carmaux. Se răzbuna astfel pe faptul că greva minerilor din vara anterioară fusese brutal înăbușită de companie. Bomba a fost îndepărtată și dusă la o secție de poliție, unde a explodat, omorând șase persoane. Când a fost arestat, un an și jumătate mai târziu, Henry a oferit o justificare stranie a faptelor sale spunând că „a reușit să le demonstreze minerilor... că numai anarhiștii erau capabili de devotament [față de mineri]"[9]. În decembrie 1893, anarhistul Auguste Vaillant a aruncat o bombă artizanală rudimentară

în Camera Deputaților francezi, rănind ușor câțiva legiuitori și spectatori. În relatările de-atunci, sărmanul Vaillant era prezentat drept o victimă visătoare și sensibilă a societății, gestul lui fiind o încercare de a întoarce lovitura, înainte de propria moarte. Neexperimentat în teoria anarhistă, și-a jucat totuși rolul bine la execuție strigând din toate puterile: „Trăiască anarhia!"[10].

Cu certitudine, lipsa de sofisticare teoretică a lui Vaillant nu i-a stricat imaginea în fața camarazilor săi anarhiști, căci execuția sa, în februarie 1894, a determinat două spectaculoase acte de răzbunare. Primul a fost al doilea atentat terorist (și ultimul) pus la cale de Henry, care a atacat cu bombă cafeneaua de la Hotel Terminus din Gara Saint-Lazare, ucigând o persoană și rănind 20. Când a fost prins și condamnat pentru că a ucis civili, Henry a replicat cu aceste cuvinte înfricoșătoare: „Nu există inocenți"[11]. În iunie 1894, popularul președinte francez Sadi Carnot a fost înjunghiat mortal de anarhistul italian Santo-Geronimo Caserio. La procesul lui, Caserio a declarat fără ocol că răzbunase astfel executarea lui Vaillant. În timp ce-și aștepta propria execuție în închisoare, Caserio a primit un bilet parțial scris cu sânge în care i se promitea că va fi răzbunat. Această promisiune a rămas neîndeplinită; anarhiștii din Franța renunțaseră la răzbunare – „ochi pentru ochi, dinte pentru dinte".

Acest val de atentate cu bombă a contribuit cel mai mult la conturarea imaginii publice a anarhistului, cea care a supraviețuit până azi: fanaticul înnebunit, ținând strâns un revolver și o bombă sub haină și ascunzându-se în umbră. Scriitorii de ficțiune și-au adus obolul la imortalizarea acestei imagini. Exemplul clasic este Profesorul din romanul lui Joseph Conrad *Agentul secret* (1907), care nu-și părăsește niciodată casa fără o bombă în buzunar.

În această epocă, guvernele din Europa şi America de Nord erau convinse că terorismul şi anarhia sunt ameninţări internaţionale care pretind riposte internaţionale. Primele tentative de acest fel au fost întreprinse sub conducerea lui Bismarck în anii 1870 şi erau îndreptate, în principal, împotriva Internaţionalei anarhiste. Violenţa anilor 1890 a dus la sporirea măsurilor de contracarare. Conferinţa de la Roma din 1898 le cerea statelor semnatare să aplice pedeapsa cu moartea pentru orice tentativă de asasinat împotriva şefilor de stat, indiferent dacă reuşise sau nu. Protocolul de la Sankt Petersburg adoptat în 1904 adăuga noi măsuri pentru depistarea grupărilor radicale. Eficienţa acestor acorduri era restrânsă, totuşi, de rezistenţa comună a Marii Britanii, Elveţiei şi Statelor Unite ale Americii de a limita libertatea de exprimare sau de a identifica grupări radicale din alte ţări.

Oricum, astfel de eforturi şi-au ratat obiectivele. În pofida firelor narative care dădeau consistenţă multor romane contemporane (la care ne vor întoarce în scurtă vreme), teroriştii francezi din anii 1890 acţionau independent, fără legătură cu ceilalţi. A existat, cu certitudine, un sentiment al responsabilităţii colective care-i unea pe toţi într-o mişcare conştientă de sine. La începutul lui 1892, când Ravachol era considerat un criminal care se preface a fi anarhist, Henry l-a denunţat pentru că „ne dezonorează partidul... [Oameni ca el] nici nu visează să-şi dea viaţa pentru a apăra nişte idealuri". Ce „partid" straniu descria Henry: fără întruniri, fără ordine de zi, fără îndatoriri! Şi, cu toate acestea, îi unea un netăgăduit sentiment de frăţietate, de vreme ce Henry sublinia în faţa tribunalului în discursul final al procesului său: „Aţi spânzurat oameni în Chicago, i-aţi decapitat în Germania, i-aţi strangulat în Jerez, i-aţi împuşcat în Barcelona, i-aţi ghilotinat în Montbrison şi Paris, dar nu veţi reuşi niciodată să distrugeţi anarhismul... În final vă va ucide"[12].

În 1893, după atacul lui Vaillant din Camera Deputaților, legiuitorii au adoptat două legi care dovedesc cât de mult au ajuns autoritățile să evalueze și să se teamă de doctrina propagandei prin fapte. Legile, care au fost numite *Les lois scélérates* (legile scelerate), stipulau că este un delict apologia sau justificarea actelor teroriste, o măsură care permitea statului să desființeze cele mai multe ziare și reviste anarhiste. De asemenea legile stabileau sentințe aspre pentru participarea la propaganda prin fapte, chiar dacă nu se înregistrau victime omenești.

Anarhoterorismul spaniol

Orașul european cel mai afectat de anarhoterorism era Barcelona, începând cu finalul anilor 1880, când se înregistrau multe atentate, dar minore. Dinamita era favorita, îndrăgită peste poate pentru simbolismul ei de armă a celor oprimați, dar multe bombe nu reușeau să explodeze. Ce motive aveau anarhiștii pentru aceste atacuri cu bombe este greu de știut. Mai presus de toate, ei se devotaseră cultului violenței și principiului propagandei prin fapte. Două grupări din Barcelona, de pildă, susțineau sloganul „Scopul scuză mijloacele", dar nu se străduiau prea tare să clarifice „scopurile" lor[13]. După 1892, Ravachol a devenit o figură extrem de populară printre anarhiștii spanioli, aclamat și idolatrizat pentru cutezanța sa revoluționară. Cu siguranță alt factor care a contribuit la apariția terorismului spaniol a fost frustrarea anarhiștilor în condițiile în care popularitatea lor era în scădere față de cea a socialismului și a sindicalismului.

La suprafață, atacurile erau legate, ca în Franța și aiurea, de dorința anarhiștilor de răzbunare. În 1891, au fost executați patru anarhiști pentru că au luat parte la revolta eșuată din Jerez, ceea ce l-a făcut pe Paulino Pallás să arunce o bombă în

căpitanul general al Cataloniei, un an mai târziu. Generalul a scăpat, însă au murit două persoane și 12 au fost rănite printre militarii și trecătorii din apropiere. Atacul a fost aplaudat de publicațiile anarhiste, care-l considerau un exemplu grăitor de propagandă prin fapte. Un ziar din Valencia proclama: „Prin aruncarea acelei bombe, Pallás a atacat tot ce apărau societatea și instituțiile sale; fapta sa a fost un protest imens împotriva tuturor crimelor sociale, infamiilor și prostiei". Înainte de execuția sa, Pallás a profețit că va fi răzbunat. Profeție împlinită de o cunoștință, Santiago Salvador Franch, care pretindea că intenția sa a fost „să-i terorizeze pe cei care s-au bucurat să-l ucidă [pe Pallás]"[14]. Salvador a aruncat două bombe în clădirea Operei din Barcelona în timpul reprezentației cu *Wilhelm Tell**, ucigând cel puțin 30 de persoane. Deși Salvador a acționat singur, autoritățile au executat alți șase pretinși complici care ar fi făcut parte dintr-o mare conspirație anarhistă[15].

Un an și jumătate mai târziu, un terorist necunoscut a atacat procesiunea anuală a ordinului Corpus Christi cu o bombă care a ucis 12 oameni și a rănit mulți alții. Pentru că nimeni nu a revendicat atentatul și nu a fost prins nimeni, mulți au acuzat „Brigada socială" antiteroristă a poliției că ar fi înscenat atacul ca scuză pentru brutala represiune ca a urmat. Circa 400 de așa-zișI radicali au fost săltați de poliție și închiși în fortăreața locală de la Montjuïc, unde utilizarea sistematică a torturii i-a făcut pe mulți să vorbească despre renașterea Inchiziției spaniole[16]. Folosindu-se de mărturiile smulse în felul acesta, cinci dintre cei arestați au fost condamnați la moarte. Alte sute de persoane au fost deportate într-o colonie spaniolă din Africa de Vest fără

* Operă compusă de Gioachino Rossini în 1829. Wilhelm Tell este eroul legendar al Elveției, luptător împotriva dominației habsburgice la începutul secolului al XIV-lea (n.tr.).

proces, la ordinele prim-ministrului Antonio Cánovas del Castillo. „Represiunea de la Montjuïc", cum a fost denumită, a pus capăt temporar violențelor anarhiste din Barcelona, cu excepția asasinării lui Cánovas însuși în 1897, și a paralizat o vreme activitatea tuturor grupărilor anarhiste. Oricum, brutalitatea poliției a atras atenția asupra corupției guvernului spaniol, a ineficienței și lipsei de vigilență a poliției. Campania pusă la cale de reprezentanții clasei de mijloc a determinat adoptarea câtorva reforme și, deopotrivă, grațierea tuturor radicalilor deportați în 1900. Și când un anarhist a încercat, fără a reuși, să-l omoare pe cel mai mare torționar al radicalilor închiși la Montjuïc, el a fost achitat.

Explicarea terorismului

Cu câteva excepții, anarhoteroriștii n-au făcut mai nimic pentru a-și explica acțiunile sau motivele, atât de mult le intrase în sânge esența propagandei prin fapte. Aruncarea unei bombe, strigătul ritual de „Vive l'anarchie!" în fața ghilotinei și scrierea unei scrisori către un ziar aveau o valoare revoluționară egală în ochii lor. Ei considerau că propaganda lor – că era vorba despre terorism violent sau despre dramatice acțiuni nonviolente – este semnificativă prin însăși natura și impactul ei imediat. Un asemenea eveniment nu avea nevoie de vreo interpretare; era un gest complet prin sine însuși. În concepția anarhiștilor, terorismul nu mai trebuia să se supună legilor logicii sau liniarității, pentru că loviturile teroriste erau reduse cu totul la actul provocator simbolic. Așa cum spun filosofii și criticii literari, actul terorist era estetizat – adică asumat conștient de cel care-l practica și care se purta ca și cum ar fi fost un actor pe scenă. În această privință, terorismul devenea actul prototip modernist prin excelență:

un act de voință menit să fie înțeles de privitor și participant ca un obiect artistic a cărui semnificație este evidentă și nu mai trebuie explicată.

Pe atunci, puțini căutau să explice natura terorismului însuși, preferând în schimb să se concentreze pur și simplu pe fenomenul întoarcerii la violență. Apologeții proveniți din structurile anarhismului spuneau că acțiunile violente sunt un rezultat al unui sistem găunos. Și mai semnificativ, Kropotkin a minimalizat ulterior valoarea terorismului individual, însă oricum îi considera nevinovați pe acei terorişti „înnebuniți din cauza condițiilor îngrozitoare de viață"[17]. El nu se referea prin aceste vorbe doar la execrabilele condiții sociale provocate de industrializare și urbanizare, ci și la valorile pe care statul le inoculase în conștiința claselor de jos pentru a le condiționa pentru sclavia mintală și fizică pe viață. În mod asemănător, anarhista Emma Goldman (1869-1940) susținea că mulți anarhiști – majoritatea – erau pașnici. Despre anarhiștii angajați concret în „proteste violente", ea spunea că „sensibilitatea lor extremă la răul și injustiția din jurul lor îi obligă să plătească obolul pentru crimele noastre sociale"[18]. Johann Most considera pur și simplu că anarhistul și criminalul sunt deopotrivă „un produs al vremurilor în care trăiau"[19].

Apar și mai multe explicații „științifice" din afara anarhismului. Un bun exemplu este italianul Cesare Lombroso (1835-1909), unul dintre fondatorii școlii moderne de criminologie, știința care studiază comportamentul criminal și cauzele acestuia. În timpul vieții, era celebru pentru legăturile pe care le stabilise între anumite trăsături fizice, cum ar fi o mandibulă mare, un nas coroiat sau pometii obrajilor proeminenți, și un temperament criminal. Conform lui Lombroso, capul conic al lui Johann Most și fața sa asimetrică trădau, ca și în cazul

altor anarhiști, „caractere degenerate comune criminalilor și demenților". Aceste idei au fost uitate, dar metoda de bază folosită de Lombroso pentru investigarea cauzelor unei crime prin colectarea și analizarea datelor sociale și economice are și azi mare trecere. Acest tip de analiză l-a condus la unele concluzii tipic conservatoare pentru că susținea că oamenii predispuși la violență teroristă în trecut erau, de regulă, împiedicați să treacă la fapte de respectul și supunerea lor față de autoritățile religioase și monarhice. Odată cu distrugerea acestor forțe și incapacitatea apariției altora noi, violența individuală era în creștere. Oricum, Lombroso pleda împotriva pedepsei cu moartea pentru anarhiști, de vreme ce „o idee nu este niciodată sugrumată odată cu moartea celor care o susțin" și era mai probabil ca executarea lor să-i transforme în martiri[20].

Reacții literare la terorism

Preocuparea europeană pentru violența politică și anarhism a fost, de asemenea, reflectată de omniprezenții teroriști literari. Teroriștii ruși erau, în special, atrăgători. Apăreau în romanul *Germinal* (1885) al lui Émile Zola, *Tartarin în Alpi* (1885) de Alphonse Daudet și în povestirea lui Arthur Conan Doyle *Adventure of the Golden Pince-Nez* („Ochelarii de aur", 1904). În prima și rar jucata piesă a lui Oscar Wilde *Vera; or, The Nihilist* (1881), o rusoaică teroristă se îndrăgostește de țarevici. Aceste opere literare alimentau fascinația publicului pentru o formă de violență care părea să fi atins dimensiuni apocaliptice, însă nu-l ajutau prea mult pe cititor să înțeleagă fenomenul. În aceste povestiri, prezența teroriștilor adaugă, în general, o pată de culoare sau produce o întorsătură narativă, din multe puncte de vedere asemănătoare rolului pe care-l aveau spionii sovietici în mare parte din cultura populară din timpul

Războiului Rece. La drept vorbind, prezența tot mai mare a teroriștilor ocazionali a dus la amplificarea amenințărilor și a fricii față de anarhoterorism, creând senzația că acești furnizori de violență se găseau cu adevărat peste tot.

Alte romane, piese și nuvele explorau înțelesul și simbolistica terorismului pentru un public care-și dorea cu disperare să înțeleagă *de ce*. În romanele lui Henry James, Joseph Conrad și G.K. Chesterton, terorismul devine marea metaforă a epocii, așa cum era pentru Dostoievski în *Demonii*. În exemplele de mai sus, înțelegerea terorismului nu rezultă din conservatorism în sine, cum era cazul la Dostoievski, care considera că terorismul și revoluția ar fi rezultatul decăderii spirituale și al hiperraționalismului epocii moderne. Cu toate acestea, James, Conrad și Chesterton nu erau progresiști care să-i laude pe teroriștii revoluționari, considerându-i avangarda unei ere noi și mai bune; în viziunea lor, teroriștii și guvernele represive devin, mai degrabă, la fel de infame, oglindindu-se aproape fidel unii pe ceilalți.

În *The Princess Casamassima* (1885) de James, Hyacinth Robinson, legător de cărți și reprezentant al clasei muncitoare, este împins către radicalismul politic și terorism de furia față de un sistem capabil doar să creeze bogăția și fericirea unora, înrobindu-i practic pe alții pentru aceasta. Când primește ordin de la superiorii săi să comită un asasinat, el ezită. Înțelegerea faptului că este prins între guvern și camarazii săi teroriști declanșează criza finală. În cele din urmă, preferă să se sinucidă ca să nu ucidă sau să fie ucis de altcineva.

Moartea accidentală a unui atacator anarhist la Observatorul Greenwich i-a oferit lui Conrad trama clasicei sale povestiri despre agenții provocatori. În *The Secret Agent* (1907), un funcționar rus de la ambasada din Londra dă ordin unui agent

care se dădea drept anarhist să comită o „crimă" teroristă la Observator. Funcționarul spera ca atacul să sperie publicul și guvernul britanic, determinându-i să-i suprime pe anarhiștii și revoluționarii – mulți dintre ei ruși – care trăiau în exil în Marea Britanie. În lumea lui Conrad, guvernele și teroriștii sunt în plin faliment moral, meritându-se unii pe alții.

Un extraordinar roman despre terorism din acea perioadă este semnat de Ca. K. Chesterton, *The Man Who Was Thursday* (1907), o poveste absurdă petrecută la Londra. Acest roman e cu un pas înaintea celor ale lui James și Conrad, prin faptul că anarhoteroriștii și agenții guvernamentali nu sunt simple imagini în oglindă – ei sunt, de fapt, identici! Unul după unul, fiecare membru al tenebrosului Consiliu Central al Anarhiștilor este deconspirat ca fiind agent secret recrutat de Scotland Yard. Ca și în *The Secret Agent*, pericolul terorist este mic. Primejdia vine dinspre stat, a cărui logică încâlcită îl face să conspire împotriva propriilor interese și a cetățenilor săi.

În toate aceste trei romane se poate spune că adevăratul făptaș este progresul sau modernitatea în sine. Terorismul este considerat în primul rând un simptom sau detonator, un mijloc convenabil pentru a ilustra situația dilematică. Toți cei trei scriitori văd un paradox în miezul epocii moderne. Pe de o parte, dezvoltarea Occidentului a ridicat individul într-o poziție de preeminență nemaivăzută vreodată în istorie. Iluminismul – și apoi în secolul al XIX-lea capitalismul, democrația și pozitivismul științific – punea accentul pe valoarea indivizilor, în special pe „inalienabilele lor drepturi" și pe capacitatea de a modela istoria cu ajutorul gândirii raționale. Chiar și romantismul, deseori descris ca un reacție față de Iluminism și obiectivitate, idealiza eroii iconoclaști și descoperea „adevăratul" înțeles în subiectivism și în felul în care înțelegea acesta

lumea. Pe de altă parte, naționalismul și dezvoltarea tehnologiei au produs state birocratizate excesiv, cu o putere coercitivă mai mare ca oricând înainte. Guvernele încep să preia tot mai mult din rolul familiei, bisericii și comunității locale ca păstrători ai arhivelor, ca educatori și protectori. Statul național a devenit nu doar principiul organizator fundamental al societății occidentale, ci și formatorul esențial al identității indivizilor. Hiperindividualismul și hiperetatismul au creat o dilemă de nerezolvat, în care indivizii *se simt* învestiți cu puteri speciale, dar se descoperă în realitate sufocați și legați de mâini și de picioare. Conform acestor scriitori, terorismul rezultă din acest conflict ca act suprem al protestului individual nu doar împotriva statului, ci și a condiției umane moderne.

Declinul anarhoterorismului

Cum am putea explica declinul general al anarhoterorismului care s-a produs în anii 1910? Cu siguranță paternalismul liberal al multor guverne europene a avut un rol, după ce mulți radicali au ajuns la concluzia că, la urma urmei, eforturile legale, parlamentare ar putea da roade. Paternalismul liberal a contribuit, de asemenea, la naționalismul crescând – aceasta era, cu siguranță, intenția –, cetățenii ajungând să considere statul drept binefăcătorul lor, iar identitatea națională ca pe o alternativă naturală. Anarhiștii și ura lor față de statul național pur și simplu nu mai aveau sens pentru mulți europeni și americani, fie ei muncitori, fermieri sau alți indivizi despre care se presupunea că sunt oprimați de guvernele lor. Tensiunile internaționale tot mai mari care au declanșat războiul în vara lui 1914 au contribuit imens și ele la această situație.

Iar în Italia, Spania și Franța mulți anarhiști și socialiști radicali și-au luat diploma de sindicaliști, convinși că accentul pus

de sindicalism pe greva generală orchestrată de centralele sindicale este pârghia potrivită pentru schimbări eficiente. Acest fapt nu a determinat, cu certitudine, renunțarea la violență – grevele la scară largă erau aproape mereu punctate de ciocniri dintre muncitori și poliție, armată sau mercenarii angajați de proprietarii de fabrici –, însă a însemnat respingerea unanimă a terorismului individual, considerat neproductiv, ba chiar contraproductiv.

La urma urmei, acea *reprise individuelle* putea nu doar atrage, ci și respinge. În Franța, un bun exemplu a fost cel al Bandei lui Bonnot, care a jefuit bănci și locuințe în 1911 și anul următor, omorând în timpul acțiunilor persoane pentru a nu lăsa martori. Ei se prezentau drept anarhiști, însă executau tâlhăriile sub steagul „ilegalismului", un tip de terorism economic predispus la acte simbolice și care pretindea să descindă din infamul Ravachol. Se deosebea de practica „exproprierilor revoluționare" din Rusia prin faptul că „ilegaliștii" nu au avut nicio tentativă să-și prezinte banditismul ca metodă de a finanța revoluția. Actul hoției era considerat în sine revoluționar. Anarhiștii de aproape toate culorile au renunțat la această interpretare a doctrinei lor, simțind, pe bună dreptate, că o asemenea criminalitate nu va câștiga nici susținerea burgheziei, nici pe cea a muncitorilor.

Cu mult înainte de Banda lui Bonnot, mulți anarhiști de frunte începuseră să se teamă că violența nediscriminatorie făcută în numele anarhismului îi va alunga pe susținători. Anarhosindicalistul francez Fernand Pelloutier a afirmat în 1895 că mulți muncitori care ar fi sprijinit în alte condiții anarhismul acum îl respingeau, de vreme ce „presupunea pur și simplu utilizarea individualistă a unei bombe". Rezultatul a fost că anarhiștii s-au distanțat tot mai mult de doctrina propagandei

prin fapte. Pelloutier susținea că anarhiștii puteau reuși din plin fără serviciile unui „artificier individual"[21].

La sfârșitul anilor 1890, însuși Kropotkin a început, îngrijorat, să-și nuanțeze susținerea pe care o acorda violentei propagande prin fapte, ajungând să creadă că actele individuale de terorism – asasinatele, de pildă – erau în mare măsură inutile. Repudiind glorificarea propagandei prin fapte pe care o făcuse cu două decenii înainte, el susținea că „o structură clădită pe secole de istorie nu poate fi distrusă cu câteva kilograme de explozibil"[22]. Violența deliberată, afirma el, era de obicei colectivă, spontană și temporară. Cu alte cuvinte, era violența insurecțională și nu cea a asasinului individual sau a terorismului de stat iacobin. În ultimele decenii de viață, Kropotkin și-a învestit speranțele în sindicalism. În mod similar, discipolul lui Kropotkin, Vladimir Zabrejnev, denunța atât violența anarhoteroriștilor ruși din perioada 1905-1907, cât și pe cea a anarhoteroriștilor francezi de la începutul anilor 1890, considerându-le „o furie și o indignare" imorale care nu au schimbat nimic[23].

Probabil că violența anarhistă nu a schimbat nimic, însă a scos în evidență multe. La cumpăna secolelor, europenii și nord-americani credeau că se află pe cele mai înalte culmi ale civilizației, destinați altor victorii și mai mari – totul grație democrației, capitalismului și metodei științifice. Dar scrierile lui Nietzsche, Freud și Einstein au subminat certitudinile acestei epoci de aur. Afacerea Dreyfus a scos în evidență puterea corozivă, învrăjbitoare a naționalismului. Revendicările sufragetelor amenințau valorile Europei victoriene. Terorismul anarhist a fost în sine un alt simptom al crizei modernității de la început de nou veac. Cu certitudine, cărturarii și criticii sociali, cum ar fi Lombroso și Conrad, l-au interpretat în acest fel. Se așteptau

cu toții la imposibile libertăți politice, economice și sociale, iar tensiunile care au urmat au produs un nou tip de violență: individualist, ideologic și teatral. Cu alte cuvinte, statele moderne și democratice au produs o violență modernă și democratică. Într-o epocă tulbure, definită prin accentul pus pe individ, dar și pe prezența forței copleșitoare a statului, violența teroristă era, probabil, inevitabilă.

Bibliografie

Cele două lucrări indispensabile despre anarhism și anarhoterorism sunt cea scrisă de James Joll, *The Anarchists*, ed. II (Harvard University Press, 1980), și cea scrisă de Richard Bach Jensen, *The Battle against Anarchist Terrorism, 1878-1934: An International History* (Cambridge University Press, 2014). Altă lucrare bună – cu personalități și povești fascinante – este cartea lui Alex Butterworth, *The World That Never Was: A True Story of Dreamers, Schemers, Anarchists and Secret Agents* (Pantheon, 2010). O colecție valoroasă a fost editată de Wolfgang J. Mommsen și Gerhard Hirschfeld: *Social Protest, Violence and Terror in Nineteenth- and Twentieth-Century Europe* (St. Martin's, 1982), care include capitole despre propaganda prin fapte și anarhoterorismul din Germania și Spania.

Pentru anarhismul francez, cea mai importantă lucrare în engleză este a lui John Merriman, *The Dynamite Club: How a Bombing in Fin-de-Siècle Paris Ignited the Age of Modern Terror (Houghton Mifflin Harcourt, 2009).* În cazul celor două cărți în franceză scrise de Jean Maitron, lucrări pe care m-am sprijinit din plin, vezi citatele din notele finale. Cel mai bun studiu despre anarhismul italian este al lui Nunzio Pernicone, *Italian Anarchism, 1864–1892* (Princeton University Press, 1993). Despre violența anarhistă în Spania, vezi George Richard

Esenwein, *Anarchist Ideology and the Working-Class Movement in Spain, 1868–1898* (University of California Press, 1989), și studiul lui J. Romero Maura, „Terorismul în Barcelona și impactul său asupra politicii spaniole 1904-1909" (*Terrorism in Barcelona and Its Impact on Spanish Politics 1904–1909*) în *Past and Present* nr. 41 (decembrie, 1968), pp.130–183.

O valoroasă biografie a unui semnificativ anarhist de dincolo de Atlantic este cea semnată de Frederic Trautmann, *The Voice of Terror: A Biography of Johann Most* (Greenwood, 1980). Pentru eseuri despre unul dintre cei mai influenți anarhiști, citiți Emma Goldman, *Anarchism and Other Essays* (Dover, 1969 [1910]).

Dacă doriți să aflați mai multe despre reprezentările literare ale terorismului, citiți Barbara Melchiori, *Terrorism in the Late Victorian Novel* (Croom Helm, 1985); articolul lui Lynn Patyk, „Epoca terorismului în epoca literaturii" (*The Age of Terrorism in the Age of Literature*), în Law, *The Routledge History of Terrorism*, pp. 470–483, și Margaret Scanlan, *Plotting Terror: Novelists and Terrorists in Contemporary Fiction* (University of Virginia Press, 2001) – ultima aducând analiza până în ajunul atentatelor de la 11 septembrie 2001.

Capitolul 7

Muncă, anarhie și teroare în America

Terorismul modern a apărut pentru prima dată în Europa și Rusia, însă și-a făcut, de asemenea, simțită prezența – ca amenințare reală sau imaginară – și în Statele Unite ale Americii către sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul următorului. În epoca Reconstrucției de după Războiul civil, cei care se opuneau ocupației nordiștilor și noilor drepturi câștigate de foștii sclavi au declanșat o teribilă campanie teroristă care va fi subiectul următorului capitol. Aproape toate episoadele de terorism din Statele Unite ale Americii au fost rezultatul tensiunilor economice și sociale create de industrializarea rapidă, pe care se va concentra acest capitol. Un factor semnificativ era extraordinarul influx de imigranți europeni care veneau să muncească în minerit, la construcția căilor ferate și în fabricile Lumii Noi. Aceștia aduceau cu ei două elemente distincte care au avut o importanță decisivă asupra dezvoltării terorismului pe pământ american: tribalismul vechii Europe și mișcările radicale, în special anarhismul, noii Europe.

Cazul Molly Maguires

O adevărată explozie de violență și acte teroriste asociate cu mișcarea muncitorească de dinainte de anii 1880 a fost

faimosul caz Molly Maguires. Totul s-a petrecut în zona de exploatare a antracitului din estul Pennsylvaniei, unde munceau mii de imigranți irlandezi. Condițiile erau îngrozitoare – un incendiu din 1869, de exemplu, a ucis 110 mineri –, salariile erau mici, iar autoritatea șefilor exploatărilor și a lacheilor acestora era aproape absolută. O sursă suplimentară de conflict era faptul că proprietarii minelor, șefii de echipă și muncitorii calificați erau în cea mai mare parte englezi sau galezi, reproducând astfel antagonismul economic, etnic și religios care în Irlanda natală a declanșat actele de teroare ale organizației Whiteboys și zvonuri despre o nouă societate secretă asemănătoare numită Molly Maguires. Când protestele împotriva recrutărilor și tulburările muncitorești au produs moartea a 16 directori de mină din regiunea carboniferă a Pennsylvaniei la începutul anilor 1860, funcționarii locali au presupus, deși nu aveau nicio probă, că la mijloc era mâna unei organizații Molly Maguires importată din Lumea Veche.

În 1868, minerii au organizat un sindicat la care au aderat, foarte repede, 85% dintre minerii din regiune. În scurtă vreme, s-au înregistrat tot mai multe conflicte de muncă și violențe. Cel mai influent proprietar de mine și căi ferate, Franklin B. Gowen – care de asemenea se întâmpla să fie procurorul de district – s-a jurat că va distruge sindicatul în care, pretindea el, cei din Molly erau majoritari. Pentru a demonstra acest lucru, l-a angajat ulterior pe James McParlan de la faimoasa agenție de detectivi Pinkerton să se infiltreze în această societate secretă. Timp de doi ani și jumătate, McParlan a trăit sub acoperire, croindu-și drum către ceea ce el descria a fi sanctuarul central al organizației Molly Maguires. După ce Gowen a provocat sindicatul minerilor să declanșeze o autodistructivă grevă în 1875, au avut loc într-adevăr câteva violențe împotriva autorităților

miniere, efectuate probabil de indivizi sau de grupuri puse pe picioare la repezeală. Dar, conform mărturiei neconfirmate a lui McParlan și a celor câțiva trădători plătiți gras, violențele era o campanie teroristă orchestrată de Molly Maguires. În zilele noastre, mai toți istoricii se îndoiesc chiar că grupul ar fi existat.

Fără să dea doi bani pe adevăr, Gowen s-a asigurat că ziarele sunt pline de relatări despre presupusele atrocități ale organizației. Conform ziarului *Philadelphia Ledger*, țelul celor din Molly „era terorist și revanșard", iar metodele lor erau „bătăile brutale, incendierile și asasinatele", relatări care i-au întors pe oameni și pe judecători împotriva sindicatului minerilor[1]. Aceste crime au stârnit atenția la nivel național, la fel și procesele orchestrate de Gowen însuși, care era și acuzator. Din 1876 până în 1879, 20 de oameni au fost executați, de cele mai multe ori pe baza unor probe inconsistente sau cu martori cumpărați. Chiar dacă sindicatul minerilor a condamnat „maguireismul", violențele și activismul muncitorilor au devenit sinonime în conștiința publică. Rezultatul a fost că sindicatele au încetat să mai fie un factor semnificativ în zonele de exploatare minieră din Pennsylvania vreme de o generație.

Violența și organizațiile muncitorești

Liderii muncitorilor americani au înțeles că grevele, încetarea lucrului și celelalte ciocniri cu administrația pot duce lesne la vărsări de sânge. De aceea, nu existau sindicate sau organizații muncitorești importante care să fi adoptat violența ca parte a politicii lor, cel puțin pentru că erau extrem de conștiente de necesitatea de a atrage de partea lor opinia publică. Pe de altă parte, proprietarii se sprijineau îndeobște pe poliție sau pe milițiile statului ori își angajau propriile gărți de mardeiași pentru a sparge grevele sau a proteja fabricile închise. Atenți și ei

la opinia publică, industriașii încercau deseori să portretizeze sindicatele muncitorești și pe activiștii individuali drept niște organizații tenebroase care-și propuseseră să cultive violența, să se pună în calea progresului industrial și să distrugă proprietatea privată – acuze pe care proprietarii și reprezentanții clasei de mijloc le considerau în mare măsură adevărate.

Comportamentul Cavalerilor muncii, una dintre primele grupări muncitorești din Statele Unite ale Americii, dădea consistență fără să vrea acestei caracterizări. Primii activiștii și-au dat seama că organizațiile deschise și conduse de la centru, cum ar fi Sindicatul Unit Muncitoresc, fondat în 1866, erau expuse în mare măsură infiltrărilor și sinucigașelor neînțelegeri interne, cum erau cele pe motive rasiale. Ca răspuns, organizația Cavalerilor muncii, fondată trei ani mai târziu, a păstrat secrete acțiunile și detaliile organizatorice. Considerându-se mai degrabă o frăție decât un sindicat deschis, organizația a împrumutat considerabil din ritualul masonic pentru inițierea novicilor și alte practici. De aceea, cel mai important responsabil cu munca din guvernul SUA spunea despre Cavaleri că sunt „o organizație în mod clar și profund secretă", o acuzație care-i lega pe aceștia în mintea multor americani de lunga istorie a mișcărilor subversive dedicate, credeau ei, distrugerii civilizației.

Anarhia în Statele Unite ale Americii

În anii 1870, anarhia era reprezentată, în America, de socialism și de anarhismul radical, ai căror aderenți formaseră mici, dar zgomotoase „cluburi revoluționare" în fiecare oraș cu o populație mai consistentă de muncitori. Anarhosocialismul, în special, înflorea în comunitățile de imigranți, care nu aveau doar amintiri proaspete ale revoluțiilor din 1848 și ale

Comunei din Paris din 1871, ci și lecturi amănunțite din scrierile lui Marx, Bakunin și Most și experiența practică pe care o căpătaseră în cadrul Asociației Internaționale a Muncitorilor și la congresele anarhiștilor.

Sosirea lui Most în Statele Unite ale Americii în 1882 a contribuit direct la răspândirea anarhismului și a doctrinei „propagandei prin fapte", pentru că el a făcut un turneu național care a avut drept rezultat apariția multor cluburi revoluționare. Discursul pe care l-a ținut în Chicago a atras 6 000 de oameni, care i-au aclamat frenetic talentele actoricești. Nu după mult timp, ziarului lui Most în limba germană *Die Freiheit* i se alăturau alte periodice revoluționare care expuneau propaganda prin fapte în franceză, italiană, idiș, spaniolă și engleză. Multe publicații își concentrau eforturile pe agitația și propaganda în sindicate, care a întărit în imaginația multor americani credința că organizațiile muncitorești de toate tipurile adăposteau anarhiști înclinați către distrugerea guvernului SUA și a proprietăților burgheziei.

Alt factor care a alimentat frica și ura față de organizatorii sindicatelor și de activiștii revoluționari era valul tot mai mare de nativism antimigraționist care „inundase" țara. În mintea celor mai mulți americani, anarhismul – cel mai adesea susținut într-o limbă străină – încetase să mai fie o filosofie politică legitimă; el evoca mai degrabă imaginea unor străini cu perciuni, nespălați, cu nume de nepronunțat și cu buzunarele pline de bombe. Anarhiștii nu au fost niciodată mai mult decât o mică minoritate a forței de muncă sau a activiștilor muncitori – la momentul de apogeu al mișcării, în 1875, erau probabil 7 000 de anarhiști activi –, dar ei au contribuit semnificativ la concepția americanilor despre muncă și stânga politică. Și, cu toate că anarhiștii nu erau vinovați decât de puține

acte teroriste, reputația lor era de așa natură că toate atentatele cu bombă sau atacurile cu arme asociate de conflictele de muncă erau puse în cârca imigranților anarhiști.

Aceasta în mare măsură pentru că retorica anarhiștilor era una instigatoare. În 1885, Most și-a publicat manualul *Știința războiului revoluționar*, care cuprinde îndemnul: „Proletari din toate țările, înarmați-vă!... Ora bătăliei este aproape". Amprentele lui Heinzen, Neceaev și Most se găsesc în toate celelalte tirade. Un colaborator al unei publicații anarhiste din Chicago scria: „Un om înarmat cu o bombă cu dinamită este egal cu un regiment de miliție, atunci când o folosește în momentul și locul potrivit". Un altul strigăt vesel: „Dinamită!... Provoacă teroare și frica printre tâlhari... Juma de kil de marfă d-asta prima bate o urnă cu voturi fără valoare – și nici n-o uiți!"[2].

Masacrul din Haymarket

Asemenea afirmații incendiare, însoțite de tensiunile muncitorești, frica de imigranți și pretinsa prezență a anarhiștilor în toate sindicatele constituiau în SUA fundalul primei Panici Roșii. Singurul lucru care mai trebuia era un chibrit să aprindă fitilul. Acesta a fost aprins de mai multe atentate cu bombă în timpul conflictelor de muncă din 1885. Adevărata explozie a avut loc la 3 mai 1886 la Chicago, unde escaladarea tensiunilor dintre conducere și muncitorii care făceau grevă la Întreprinderea de Mașini Agricole McCormick a determinat poliția să împuște mortal doi protestatari care pichetau clădirea. Liderii muncitorilor și anarhiștii au convocat pentru ziua următoare o demonstrație în Haymarket Square pentru a protesta față de violența poliției. Conform probelor prezentate la procesul care a urmat, câțiva anarhiști pregătiseră bombe pentru a declanșa „o revoluție" – la acest protest sau la altul, nu a fost

clar[3]. La adunare, August Spies, liderul anarhiștilor și al muncitorilor din Chicago, și-a condimentat discursul cu obișnuitul vitriol, dar și-a avertizat publicul că vremea violenței „nu venise încă". Părea că demonstrația se va sfârși de la sine, însă pe măsură ce manifestanții s-au potolit, discursurile au început să se inflameze. Alarmată de ultimul vorbitor, care le cerea ascultătorilor săi „să strângă legea de gât", poliția a intrat în forță în manifestanți pentru a risipi mulțimea care mai rămăsese. În vreme ce oamenii se duceau pașnic la casele lor, cineva, nu s-a aflat nici până azi cine, a aruncat o bombă care a explodat în mijlocul polițiștilor, omorând unul și rănind mortal alți patru. S-a declanșat o salvă de gloanțe; este neclar dacă primul glonț a fost tras de poliție sau de muncitori. În debandada care a urmat au murit trei civili și trei alți ofițeri de poliție, iar alte zeci de persoane de ambele părți au fost rănite[4].

Panica a cuprins națiunea atunci când informațiile despre așa-numita răzmeriță din Haymarket s-au răspândit. Mai toți cetățenii și autoritățile credeau deopotrivă că masacrul era o chemare la declanșarea „revoluției sociale" de multă vreme invocată de radicali. Rezultatul a fost o vânătoare de vrăjitoare, poliția arestându-i la repezeală pe anarhiștii, radicalii și liderii sindicali din toată țara..

La Chicago domnea, *de facto,* legea marțială. Orașul îngrozit și poliția furioasă își alimentau reciproc mentalitatea de asediați. Atât de mare era isteria că roșul, culoarea socialismului și a revoluției, a fost interzis în anunțurile publicitare. Un mare juriu din Chicago a acuzat zece anarhiști, inclusiv pe Spies, de uciderea polițistului din Haymarket. Incapabil să demonstreze că bomba a fost aruncată de unul dintre ei, strategia procurorului se baza pe afirmația că acuzații l-ar fi incitat pe necunoscutul atentator să acționeze. Opt au fost găsiți vinovați

de crimă (un acuzat a fugit din țară, iar altul a contestat acuzația). Spies și alți trei au fost executați prin spânzurare, în vreme ce un al cincilea acuzat s-a sinucis în închisoare înainte să fie executat. Ultimii trei au primit pedepse cu închisoarea. Mai toți americanii și ziarele pe care le citeau au aprobat sentința. Și pentru că anticipata replică anarhistă nu a mai avut loc, isteria s-a diminuat, iar sentimentul că autoritățile au reacționat excesiv a început să se răspândească în rândul opiniei publice. În 1893, guvernatorul statului Illinois i-a iertat pe toți cei opt acuzați și i-a eliberat pe cei trei care se mai aflau încă în închisoare, anunțând că procesul fusese o grosolană eroare judiciară. Cu toate acestea, poliția și reprezentanții clasei de mijloc continuau să arate către probele care trădau fără tăgadă credința acuzaților în ideea violenței și către posibilitatea ca unul dintre ei să fi aruncat bomba.

Mulți americani au continuat să pună semnul egalității între anarhism și terorism și să le lege pe amândouă de sindicate. Samuel Gompers, fondatorul Federației Americane a Muncii, se lamenta că masacrul din Haymarket risipise simpatia clasei de mijloc pentru organizațiile muncitorești și că distrusese temporar „mișcarea pentru ziua de lucru de opt ore". Sindicatele au încercat să se distanțeze și ele de anarhism și violență. Filiala din Chicago a Cavalerilor muncii, de pildă, îi denunța pe anarhiști spunând despre ei că sunt „criminali lași, tăietori de capete și tâlhari... asasini de la miez de noapte... [și] monstruozități umane"[5]. Cu toate acestea, în întreaga țară numărul de membri ai Cavalerilor a scăzut rapid de la aproximativ 725 000 la circa 100 000.

În mod practic, anarhismul era mort ca mișcare politică, ucis de arestarea liderilor săi și de reacția muncitorimii la masacrul din Haymarket. Marea ironie era, ca în Europa, că în

vreme ce influența politică a anarhismul se stingea, teama societății față de anarhism era tot mai mare.

Pe de o parte, acest lucru se petrecea pentru că tot mai diminuata mișcare anarhistă îi atrăgea pe radicalii înverșunați și disperați care glorificau și practicau propaganda prin fapte. Făceau asta pentru a păstra viu mesajul revoluției, chiar dacă perspectivele revoluției erau confuze. Pe de altă parte, demonizarea anarhismului începuse să fie tot mai mult folosită ca tactică politică împotriva stângii, muncitorimii și imigranților.

De la distanță, această simbioză între agenții revoluției și reacțiune este cu totul uimitoare. Teroriștii și autoritățile se bazau pe retorica și acțiunile celorlalți pentru a-și justifica și defini propria existență.

Răspândirea anarhoterorismului

Incidentele din Haymarket creaseră cu siguranță simboluri – Martirii din Chicago, cum le spuneau adepții lor –, sub stindardul cărora activiștii și radicalii muncitorimii își puteau uni forțele. Răzmerița îi făcuse chiar pe unii, cum ar fi imigranții Emma Goldman și Alexander Berkman, să se convertească la anarhism. Goldman (1869-1940), care a devenit unul dintre cei mai importanți lideri anarhiști din prima jumătate a secolului al XX-lea, a petrecut un an în închisoare în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea pentru „incitare la revoltă". Berkman, care era mult mai atașat teoriei necesității violenței, a pus la cale un faimos act de propagandă prin fapte în 1892, când a încercat să-l ucidă pe Henry Clay Frick, președintele consiliului de administrație de la Carnegie Corporation, ca răzbunare pentru violența cu care compania acestuia acționase în confruntările cu muncitorii siderurgiști din Homestead, Pennsylvania.

Practica asasinatului anarhist a atins apogeul la pragul dintre secole. Anarhiștii italieni care au pus la cale atacul pe când locuiau în Paterson, New Jersey, l-au asasinat pe regele italian Umberto I în 1900. Un anarhist americano-polonez, Leon Czolgosz, s-a simțit atât de inspirat de acțiunea teroriștilor italieni că l-a împușcat pe președintele Statelor Unite ale Americii William McKinley la Expoziția panamericană de la Buffalo, New York, în septembrie 1901. McKinley a murit opt zile mai târziu. Deși dezaproba violența, Goldman a plecat într-un turneu de conferințe pentru a-i încuraja pe oameni să dea dovadă de toleranță față de Czolgosz. A fost acuzată, desigur, că face apologia crimei și a fost, de fapt, arestată și acuzată că ar fi conspirat pentru asasinarea președintelui. După o scurtă perioadă în care a stat la pușcărie, a fost eliberată când a devenit evident că nu avea nimic de-a face cu asasinatul în afară de faptul că îl inspirase parțial pe asasin, căruia ea îi sugerase cu inocență diverse lucrări despre anarhism când se întâlniseră cu trei săptămâni mai înainte. Publicul a fost cuprins de o panică aproape egală cu cea care a urmat masacrului din Haymarket. Congresul a reacționat rapid și a adoptat o lege care interzicea imigrarea anarhiștilor și a altor radicali, în pofida faptului că Czolgosz nu ar fi putut fi subiectul interzicerii și nici al deportării de vreme ce se născuse, de fapt, în Statele Unite ale Americii.

Luigi Galleani și galleaniștii

Anarhiști ocazionali continuau să vină în Statele Unite ale Americii. Cel mai cunoscut era Luigi Galleani, un anarhist italian care a devenit Johann Most al generației sale. Buletinul său informativ, *Cronaca Sovversiva* („Cronică subversivă"), pe care

l-a lansat imediat după sosirea sa din Italia în 1901, promova propaganda prin fapte şi lăuda acţiunile unor anarhoterorişti ca Ravachol. Ziarul lui Galleani a devenit imediat cel mai popular periodic anarhist din America, cu un tiraj de aproximativ 5 000 de exemplare[6]. În 1905, Galleani a publicat o broşură în care cuprinde detalii explicite despre confecţionarea unei bombe – completate cu o eroare fatală în formula nitroglicerinei, corectată în paginile publicaţiei sale trei ani mai târziu.

Galleani a devenit, de asemenea, personajul central al unui important grup de anarhoterorişti, adepţi ai cultului dinamitei. Adepţii săi au efectuat primul atac în iulie 1914, când trei galleanişti care aveau legături cu Alexander Berkman au plănuit să-l asasineze pe John D. Rockefeller, jr., ca pedeapsă pentru modul brutal în care înăbuşise grevele minerilor din Colorado. Bomba pe care intenţionau să o folosească a explodat prematur – probabil că nu citiseră erata lui Galleani referitoare la confecţionarea bombei – în apartamentul lor din Harlem, omorându-i pe cei trei şi pe un vecin inocent. În toamna aceea, în New York au fost plantate mai multe bombe, multe dezamorsate înainte de a exploda, iar cele care au explodat nu au produs decât daune minore.

Muncă, terorism şi imigraţie

Se găseau însă şi terorişti mai eficienţi. Unii erau activişti sindicali, mânaţi de disperarea produsă de noile succese înregistrate de proprietari în distrugerea sau controlul sindicatelor. Atacatorii cu bombe de la International Association of Bridge and Structural Iron Workers, de exemplu, au detonat bombe în cel puţin 100 de incidente separate. Obiectivul acestor atentate erau proprietăţile, nu oamenii. A fost valabil până în octombrie 1910, când o bombă a avariat serios sediul

cotidianului *Los Angeles Times*, aflat într-o epuizantă dispută cu sindicatul său. Explozia a ucis 21 de angajați care nu făceau parte din sindicat. Ulterior, au fost arestați doi lideri sindicali, care și-au recunoscut vinovăția, cu toate că au făcut-o în circumstanțe dubioase.

Asocierea pe care o făcea publicul între terorism și stânga radicală era o armă de temut în mâinile celor care se pregătiseră să folosească tactici subversive în lupta împotriva sindicatelor. Este ceea ce s-a întâmplat în iulie 1916, când a explodat o bombă în mijlocul unei parade din San Francisco organizată de oamenii de afaceri locali în sprijinul creșterii cheltuielilor de război. Au murit zece persoane și alte peste 40 au fost rănite. Autoritățile au arestat un lider sindical local care fusese multă vreme un ghimpe în coasta comunității economice. El și un muncitor au fost găsiți vinovați, dar în urma unor proceduri atât de controversate, încât secretarul pentru muncă din guvernul SUA le-a pledat cauza cu succes, evitând execuția. După decenii de închisoare, au fost grațiați și se consideră acum că autoritățile locale sunt cele care le-ar fi înscenat atentatul. Adevărații atentatori nu au fost prinși.

Tulburările continue provocate de elementele străine și radicale au dus la adoptarea Legii imigrării în 1917, care crea posibilitatea deportării străinilor rezidenți care promovau asasinatele și distrugerea proprietății. Multe state americane au adoptat, de asemenea, legi care îi incriminau pe susținătorii ideii că violența este o metodă de promovare a schimbării sociale. Peste 200 de activiști asociați cu organizația Industrial Workers of the World (IWW, mai cunoscută ca *Wobblies*) au fost încarcerați ca urmare a acestor legi pentru să sprijineau utilizarea „acțiunilor directe" nonviolente împotriva corporațiilor și a conducerii acestora. După ce SUA au intrat în Primul

Război Mondial, Congresul a adoptat în 1918 Legea protestului, care a mers și mai departe, interzicând orice punct de vedere antiguvernamental. Această lege draconică a fost folosită, în primul rând, împotriva anarhiștilor, socialiștilor și a altor anticapitaliști, ca de pildă Wobblies.

Panica teroristă din 1919–1920

Revoluția bolșevică din octombrie 1917 a accentuat și mai mult frica generală, pentru că se petrecuse acum ceva inimaginabil: socialiștii aveau, în fine, propriul stat și juraseră să răspândească revoluția în toată Europa și oriunde în lume. În Statele Unite ale Americii, toți oamenii de stânga – nu conta că erau socialiști, comuniști, anarhiști sau, pur și simplu, activiști sindicali – fuseseră îngrămădiți în aceeași categorie: bolșevici (*Bolshies*), al căror țel era să aducă revoluția pe pământ american. Amestecul de frică și dezgust a eclipsat sărbătorirea încheierii Marelui Război și a aruncat SUA în brațele celei de-a doua Panici Roșii.

După ce autoritățile din Statele Unite ale Americii au început să aplice legile imigrației și protestului pentru a-l deporta pe Galleani, în New England a început să circule un fluturaș amenințător: „Deportați-ne! Vă vom pune bombe"[7]. În aprilie 1919, teroriști necunoscuți au trimis 30 de bombe prin poșta americană pe adresele unor agenți federali, industriași proeminenți și congresmeni, mulți implicați îndeaproape în crearea sau adoptarea Legii protestului. Nu a murit nimeni, dar o persoană, menajera unui senator, a fost grav rănită. De fapt, multe pachete nici nu au fost detonate: un funcționar de la poștă a blocat transportul a jumătate din bombe pentru că nu aveau suficient de multe timbre poștale, iar celelalte au fost, în cea mai mare măsură, interceptate înainte de a fi deschise[8].

O lună și jumătate mai târziu, teroriștii au lovit din nou, detonând bombe în fața caselor a opt funcționari, cu toții asociați legislației antiproteste. Investigatorii au descoperit în jurul fiecărei case atacate pamflete anarhiste în care se susținea: „Vor trebui să moară oameni: vom omorî, pentru că trebuie; va trebui să distrugem; vă vom distruge pentru a scăpa lumea de instituțiile voastre tiranice". Pamfletul era semnat „Luptătorii anarhiști"[9]. Bombele au ucis trei persoane: un paznic, un trecător și pe unul dintre atacatori. Corpul ultimului, sfârtecat și de nerecunoscut, a fost descoperit pe peluza din fața casei devastate a procurorului general al SUA, A. Mitchell Palmer. Detectivii au găsit o fâșie de scalp însângerată pe un acoperiș din apropiere și au reușit – cu ajutorul unui frizer local! – să-l identifice pe atacator în persoana lui Carlo Valdinoci, un camarad al lui Galleani[10].

Oficialitățile și ziarele au denunțat bombele din aprilie și iunie 1919 ca probe ale unei conspirații revoluționare de amploare, dar cel mai probabil atentatele au fost puse la cale de o mână de galleaniști, probabil 50 sau 60 cel mult. Congresul a cerut să se ia măsuri imediate și pe scară largă, iar procurorul general, încă tremurând, s-a grăbit să execute ordinul. Susținând că Statele Unite ale Americii sunt sub asaltul „anarhiștilor străini" și al socialiștilor care puseseră la cale distrugerea țării, Palmer a cerut și i s-au dat bani pentru a întări Biroul de Investigații, predecesorul FBI. În toată isteria fuseseră ignorate două fapte: (1) anarhiștii internaționali și comuniștii de tip sovietic se disprețuiau reciproc și erau incapabili să coopereze și (2) în orice caz, numărul persoanelor din ambele tabere care credeau în utilizarea violenței era de câteva (puține) mii. Însă la acea vreme așa-numitele „razii Palmer", în timpul cărora un tânăr, J. Edgar Hoover, se făcea pentru prima dată remarcat, nu s-au

concentrat cu adevărat pe descoperirea atacatorilor cu bombe. Ţelul lor era distrugerea stângii. Pentru aceasta, agenţii au arestat 10 000 de oameni, din care 4 000 într-o singură noapte din ianuarie 1920. Cei vizaţi au fost anarhiştii, o grupare muncitorească rusă, Wobblies şi alţi radicali. Sute dintre aceştia au fost deportaţi, inclusiv Emma Goldman, Alexander Berkman, Luigi Galleani şi opt adepţi ai ultimului. Palmer şi Hoover au adunat informaţii cu ajutorul interceptărilor fără mandat, prin confiscări, interogatorii dure, informatori şi mărturii obţinute cu forţa făcute fără ca arestaţii să aibă dreptul la un avocat. Când partizanii libertăţii civile şi alţi funcţionari guvernamentali au protestat, Palmer i-a învinuit că sunt „prietenii anarhiştilor"[11]. Presa şi cea mai mare parte a americanilor îi aprobau represiunea. Zelul lui Palmer provenea şi din convingerea că poate obţine, ajutat de rolul de justiţiar pe care şi-l asumase, nominalizarea Partidului Democrat pentru alegerile prezidenţiale din 1920. Totuşi, în vara acelui an, reculul faptelor sale l-a lovit în plin. Comentatorul H.L. Mencken scria că Palmer era „probabil cel mai reprezentativ exponent în viaţă al cruzimii, necinstei şi nedreptăţii", un punct de vedere împărtăşit de suficient de mulţi oameni, ceea ce i-a torpilat candidatura[12].

Legea imigraţiei şi raziile lui Palmer s-au îngrijit de mulţi galleanişti, însă au rămas suficienţi în libertate pentru a pune la cale un spectaculos act de răzbunare împotriva sistemului. La 16 septembrie 1920, o bombă transportată de o trăsură cu cai a explodat în faţa băncii lui J.P. Morgan de pe Wall Street, la New York. Explozia, cel mai distructiv act terorist pe pământ american până la atentatul de la Oklahom City din 1995, a ucis 38 de persoane, a rănit alte 200 şi a produs pagube materiale de mai bine de 2 milioane de dolari[13].

Unul dintre puținele indicii a fost o notă de la Luptătorii anarhiști americani, probabil aceeași grupare de anarhiști responsabilă pentru atacurile din anul precedent. Biletul, pus într-o cutie poștală din apropiere și descoperit după explozie, părea să se refere la cei arestați în lunile anterioare: „Să țineți minte că nu vom mai tolera așa ceva. Eliberați prizonierii politici sau vă vom omorî pe toți"[14]. Bănuiala a căzut, desigur, pe adepții lui Galleani. În ciuda unei vânători intense, atacatorul de pe Wall Street nu a fost prins niciodată. Istoricii și cei care au făcut investigații mai târziu au stabilit că, după toate probabilitățile, făptașul a fost Mario Buda, un camarad al lui Galleani și Valdinoci. Merită să consemnăm că furia galleaniștilor s-a răsfrânt în mod ironic asupra tovarășilor muncitori, de vreme ce aproape toate victimele atacurilor cu bombă au fost muncitori sau funcționari mărunți. Niciunul dintre bancherii de pe Wall Street nu a fost rănit serios în acest atac cu bombă. Dar era un rezultat pe care atentatorii ar fi putut să-l anticipeze. Probabil, era mai important simbolismul actului decât vinovăția sau inocența posibilelor victime.

Excesul de teroare al anarhiștilor și reacțiile irațională pe care le-a provocat au contribuit în mare măsură la xenofobia din acea perioadă. Zelul împotriva străinilor s-a exprimat în mare măsură în două feluri. În primul rând, Legea imigrației din 1924 a extins interdicția asupra imigranților din Asia și a impus cote care au scăzut dramatic imigrația din sudul și estul Europei, zone considerate locuri de obârșie al plăgii teroriste. În al doilea rând, reacția tot mai agresivă împotriva imigranților s-a manifestat în erori judiciare semnificative. Celebru este procesul lui Nicola Sacco și Bartolomeo Vanzetti pentru două crime și o tâlhărie în Massachusetts în 1920. Cei doi imigranți italieni aveau vechi legături cu Galleani și se poate să fi fost implicați

în atentatele teroriste din 1919, însă cei mai mulți istorici pun la îndoială faptul că ei ar fi fost responsabili de crimele pentru care au fost acuzați și găsiți vinovați. Înainte și după execuția lor în 1927, persoane necunoscute au atacat cu bombe persoane implicate în proces, însă nimeni nu a fost ucis. A fost ultima suflare a mișcării anarhiste de anvergură, sufocată de represalii, deportări și fragmentare interioară.

Bibliografie

Cele mai bune cărți despre Molly Maguires, subiect despre care circulă mai mult speculații decât informații credibile, sunt cea scrisă de Kevin Kenny, *Making Sense of the Molly Maguires* (Oxford, 1998) și a lui Wayne G. Broehl, Jr., *The Molly Maguires* (Harvard University Press, 1965).

Studiul clasic despre masacrul din Haymarket aparține unui bine-cunoscut expert în terorism, Paul Avrich, *The Haymarket Tragedy* (Princeton, 1984). Pentru o relatare revizionistă, care corectează mai multe erori din ceea ce știam despre „răzmeriță" bazându-se pe înregistrările tribunalului și dovezile legiștilor, vezi Timothy Messer-Kruse, *The Trial of the Haymarket Anarchists: Terrorism and Justice in the Gilded Age* (Palgrave Macmillan, 2011). Cea mai bună lucrare despre terorismul din Statele Unite ale Americii în secolul al XIX-lea este semnată de Michael Fellman, *In the Name of God and Country: Reconsidering Terrorism in American History* (Yale University Press, 2010); cea mai mare parte a cărții se referă la terorismul rasial de la John Brown la Reconstrucție, dar există de asemenea și un capitol despre Haymarket.

Despre atacul cu bombă de la *Los Angeles Times* și violența organizațiilor muncitorești din acea perioadă, vezi Howard Blum,

American Lightning: Terror, Mystery, the Birth of Hollywood, and the Crime of the Century (Crown, 2008).

A doua „Panică Roşie" din anii 1910 şi deceniul următor este tratată în mai multe cărţi. Cea mai bună este semnată de Beverly Gage, *The Day Wall Street Exploded: A Story of America in Its First Age of Terror* (Oxford University Press, 2009). Vezi, de asemenea, şi Paul Avrich, *Sacco and Vanzetti: The Anarchist Background* (Princeton University Press, 1991), Ted Morgan, *Reds: McCarthyism in Twentieth-Century America* (Random House, 2003), William Preston jr., *Aliens and Dissenters: Federal Suppression of Radicals, 1903–1923* (University of Illinois Press, 1994 [1964]), şi Moshik Temkin, *The Sacco-Vanzetti Affair: America on Trial* (Yale University Press, 2009). Terorismul din această perioadă a fost pe scurt tratat şi în analize cu o tematică mai amplă: Mike Davis, *Buda's Wagon: A Brief History of the Car Bomb* (Verso, 2007); Joseph T. McCann, *Terrorism on American Soil* (Sentient, 2006) şi Jeffrey D. Simon, *The Terrorist Trap: America's Experience with Terrorism* (Indiana University Press, 1994).

Capitolul 8

Supremația albilor și terorismul rasist american

Chiar în vremea în care Statele Unite ale Americii treceau prin șocul primelor violențe muncitorești, adică în anii 1860, o și mai mare sursă de teroare – supremația albilor – răsărea din cenușa Războiului civil american. Ce a urmat a fost un val fără precedent de terorism american intern de care, în primul rând s-a făcut de vină organizația Ku Klux Klan (KKK), care l-a îndreptat împotriva foștilor sclavi și a aliaților acestora. În vreme ce narodnicii ruși pot pretinde că au fost primii care au explicat extensiv justificarea, viziunea strategică și metodele conspirative ale terorismului modern, rasiștii albi americani au fost primii care au întreprins o masivă – chiar dacă descentralizată și rareori conștientă – campanie de violență teroristă.

Kansasul însângerat și John Brown

S-ar putea spune că sclavia a adus cu sine ceva din primele manifestări teroriste în America. Deși nu era chiar terorism – a deține oameni în proprietate nu era, de fapt, violență simbolică, iar audiența și ținta erau în mare măsură una și aceeași – sclavia ca sistem implica cu siguranță violența rituală efectuată pentru a intimida populația. Bătăile, violurile și

uciderea sclavilor care încălcau reguli mai mari sau mai mici însemnau în egală măsură să pedepsești făptuitori individuali, dar și să-i ții pe ceilalți sclavi la respect. Cu alte cuvinte, puteau fi pedepsiți câțiva pentru a-i ține în frâu pe mulți alții. La urma urmei, în unele regiuni, cum ar fi în câmpiile din Carolina de Sud, numărul sclavilor îl depășea pe cel al albilor, iar perspectiva îngrozitoare a unei revolte a sclavilor a fost o obsesie pentru stăpânii acestora. De aceea, când revoltele chiar s-au declanșat, riposta albilor a fost în mare măsură disproporționată. Așa s-a întâmplat după rebeliunea de pe râul Stono din 1739 și, în special, cu ocazia răscoalei lui Nat Turner în 1831: după ce au fost înăbușite, de pildă, rebelii au fost decapitați și capetele lor au fost înfipte în vârful parilor[1].

Între timp, sclavia a devenit problema care-i învrăjbea cel mai tare în prima jumătate a secolului al XIX-lea pe albii din Statele Unite ale Americii. În Sud, sclavia a produs una dintre cele mai mari concentrări de bogăție și chiar dacă erau, de fapt, puțini stăpâni de sclavi, ideologia supremației albilor îmbrățișată de proprietarii de sclavi a fost elementul de bază al vieții sudiștilor. În Nord, abolicioniștii condamnau sclavia, invocând principii morale, în vreme ce capitaliștii se temeau de competiția muncii forțate și gratuite din Sud. Înțelegerile negociate cu mare atenție, cum ar fi Compromisul Missouri din 1820, menținеau echilibrul între statele abolicioniste și cele sclavagiste pe măsură ce Statele Unite ale Americii se extindeau, nefăcând însă decât să amâne răfuiala finală.

A grăbit-o Legea Kansas–Nebraska din 1854, care decreta că votul popular va determina dacă teritoriile respective vor intra în Uniune ca state antisclavagiste sau sclavagiste. Un document care a declanșat o goană nebună, căci partizanii fiecărei părți s-au grăbit să se stabilească în Kansas pentru a

contrabalansa votul. Între cele două tabere au început să se producă fricțiuni care au produs ceea ce a ajuns să fie numit „Kansasul însângerat". Grupările luptătorilor de gherilă – inclusiv *jayhawkers* din statele antisclavagiste și *border ruffians* din statele sclavagiste – se luptau unele cu altele, dar și mai des supuneau populația civilă la atrocități fără precedent.

Acest conflict antebelic a dus la apariția celui mai îngrozitor terorist al Americii, abolиționistul John Brown, născut în Connecticut în 1800. În anii 1850, calvinismul său înflăcărat și ura față de sclavie l-au făcut să adopte viziunea emancipării negrilor prin violență. Kansasul însângerat i-a oferit prima platformă. În mai 1856, grupările *jayhawkers* și *border ruffians* s-au atacat reciproc când membrii miliției care susțineau sclavia au incendiat mare parte din gospodăriile locuitorilor din Lawrence, localitate antisclavagistă. A fost incidentul care a declanșat primul act de violență al lui Brown. Acesta a masacrat cinci coloniști prosclavie de lângă Pottawatomie Creek. Când unul dintre oamenii lui Brown s-au împotrivit uciderii civililor, acesta le spus că a venit timpul în care „să bage frica în cei care susțin sclavia"[2].

Atacurile și ripostele armate au continuat în Kansas după Masacrul de la Pottawatomie, dar Brown a revenit în est. Acolo, apetitul lui pentru violență a crescut, combinat în cele din urmă cu un plan de a organiza o armată a rebelilor negri și de a declanșa un război rasial în Sud. Pentru aceasta, Brown și o grupare formată din 18 răzvrătiți negri și albi au cucerit arsenalul federal de la Harpers Ferry, Virginia, în octombrie 1859. Milițiile locale și un detașament de pușcași marini sub comanda viitorului general confederat Robert E. Lee i-au înfrânt cu ușurință pe oamenii lui Brown, iar mult sperata revoltă a sclavilor nu a mai avut loc.

În timpul procesului desfășurat la repezeală după capturarea lui, Brown a susținut fără tăgadă că și-a imaginat că atacul de la Harpers Ferry va fi considerat un act de ceea ce mai târziu va fi numit terorism revoluționar, unul pentru resurse, de acord, dar, la fel de important, pentru a transmite mesajul eliberării sclavilor negri. El a pozat în martir gata de moarte pentru a ispăși păcatul sclaviei. În timp ce se apropia data execuției, el scria familiei sale că se confruntă cu „ora execuției publice cu multă pace sufletească și voioșie; simțind foarte sigur că nu aș fi putut în niciun alt fel lupta mai bine pentru cauza lui Dumnezeu și a umanității... Nu am nicio îndoială că aparentul nostru dezastru va duce în cele din urmă la cel mai extraordinar succes"[3].

În nord, aboliționiștii l-au adoptat de îndată pe Brown, considerându-l o combinație de patriot american, Hristos pe cruce și Moise eliberator de sclavi. În Sud, editorii de ziare și liderii politici vedeau în Brown un agent al agresiunii nordiste și al distrugerii Sudului cu ajutorul revoltei sclavilor. Atacul lui Brown devenise cu certitudine ceva mult mai mare ca o cruciadă personală; felul în care era interpretat de partizanii ambelor tabere nu a mai lăsat teren de negociere și a anulat posibilitatea unui compromis național în privința sclaviei. Chemările la acțiuni radicale de ambele părți – inclusiv autoapărarea Sudului și chiar secesiunea – au devenit și mai imperioase. Astfel, în vreme ce mulți s-au implicat în Războiul civil care se apropia, John Brown deține calitatea specială de instigator al conflagrației care urma.

Reconstrucția și supremația albilor

În Războiul civil au murit mai mulți americani decât în oricare alt război: 625 000 de oameni. Deși capitularea armatei confederate conduse de Lee la 9 aprilie 1865 a însemnat finalul

celor mai multe lupte, conflictul era departe de a se fi încheiat. Președintele Abraham Lincoln, împușcat doar cinci zile mai târziu de actorul și simpatizantul sudist John Wilkes Booth, este numit, uneori, ultima victimă a războiului. Lincoln putea fi considerat cu ușurință prima victimă a eșuatei păci postbelice. Booth l-a ucis pe Lincoln pentru a-l distruge pe tiranul care făcuse ravagii în Sud. După ce l-a împușcat, se spune că ar fi strigat *Sic semper tyrannis,* mottoul statului Virginia și cuvintele pe care le-ar fi spus Brutus când îl asasina pe Caesar – și pe când se ascundea, după asasinat, el își deplângea soarta „pentru că a făcut o faptă pentru care Brutus a fost onorat". Se mai știe, de asemenea, că îi venera pe Charlotte Corday și Felice Orsini[4]. Dar asasinarea lui Lincoln de către Booth era, de asemenea, parte a unei conspirații mai mari, care intenționa să arunce Nordul în haos. Astfel că asasinatul poate fi considerat în egală măsură un act de tiranicid și de terorism. Este clar că, în ochii multor nordiști, Lincoln a murit ca un martir și că moartea lui a complicat eforturile de a vindeca Uniunea.

Ce a urmat a ajuns să fie cunoscut sub numele de Reconstrucție, perioada dintre 1865 și 1877, în timpul căreia republicanii nordiști, mânați de furia produsă de asasinarea lui Lincoln și de necesitatea de a da o semnificație sacrificiilor de război, au încercat să „reconstruiască" Sudul înfrânt, să-l transforme într-o societate egalitaristă. Istoricii de acum văd în această perioadă nimic mai puțin decât o revoluție. Prin urmare, violența Ku Klux Klanului și a altor grupări rasiste era, în fapt, o contrarevoluție, unul dintre cele mai bune exemple istorice de terorism folosit pentru o cauză în mod fundamental „conservatoare", propunându-și adică să pună capăt schimbărilor radicale. Mult mai îngrijorător, terorismul din epoca Reconstrucției a făcut mai ușoară victoria celor care-l înfăptuiau.

Continua afirmare a terorismului rasist a apărut din circumstanțele speciale care afectau regiunea: Sudul era o regiune devastată emoțional, economic și fizic ca urmare a Războiului civil și extinsul rasism care-i contaminase pe cei mai mulți sudiști albi i-a făcut să fie nepregătiți cultural și intelectual să se confrunte cu emanciparea negrilor. Ceea ce a dus, din nefericire, la credința larg răspândită că terorismul rasist al albilor era pur și simplu un act de autoapărare împotriva corupției, agresiunii și relațiilor rasiale „nenaturale". Deși puțini sudiști s-au implicat direct în actele de terorism, aceștia au atras simpatia largă și neutralitatea binevoitoare a celei mai mari părți a opiniei publice sudiste.

Imediat după sfârșitul războiului, statele din Sud au adoptat așa-numitele Coduri Negre, de fapt vechea legislație sclavagistă sub altă înfățișare. De parcă ar fi vrut să facă și mai clare intențiile, multe state din Sud s-au decis cu mare greutate să ratifice Al treisprezecelea amendament, care abolea sclavia, și au refuzat cu totul să sprijine Al paisprezecelea amendament, care le dădea drepturi cetățenești depline foștilor sclavi. Nicăieri în Sud nu au fost adoptate legi care să le dea negrilor drept de vot.

În acești ani – 1865 și 1866 – violența rasială a albilor împotriva negrilor era în mare măsură expresia furiei albilor și a noilor tensiuni sociale, culturale și economice care se răspândeau în Sudul distrus de război. Negrii erau adesea atacați de bande de *ruffians* sau de foști soldați confederați, care îi băteau, îi biciuiau (o reluare a violențelor din epoca sclaviei) și uneori îi ucideau pe foștii sclavi. Nu există evidențe statistice ale victimelor din rândul negrilor pentru această perioadă, dar amintirile păstrate sunt cutremurătoare. Albii au incendiat un sat de negri de lângă Pine Bluff, Arkansas, în 1866, de exemplu, și au

linşat 24 de bărbaţi, femei şi copii[5]. Dar, cu toate că dezgustătoare şi extinse, aceste violenţe nu erau organizate.

Reconstrucţia radicală şi rezistenţa albă sudistă

Violenţa de acest fel şi rezistenţa sudistă la amendamentele 13 şi 14 au condus la o rezistenţă covârşitoare a nordiştilor, care se autodenumeau „radicali" republicani în alegerile pentru congres din 1866. În anul următor, ei au adoptat trei legi ale Reconstrucţiei prin care impuneau legea marţială cam în tot Sudul şi trimiteau acolo un mare număr de soldaţi federali. Pretextul era impunerea unei ordini politice şi sociale egalitariste, dar Reconstrucţia radicală avea, de asemenea şi izul inconfundabil al răzbunării împotriva unui Sud trădător şi impenitent. Guvernele sudiste au fost dizolvate şi în toamna lui 1867 au fost convocate noi congrese constituţionale şi alegeri. Foştii confederaţi erau privaţi de drepturi, în vreme ce negrii puteau vota. Ca rezultat, au câştigat tot ce se poate în regiune la toate nivelurile guvernamentale. Unii funcţionari ai statului erau negri, însă cei mai mulţi erau albi. Republicanilor din Nord li se spunea în derâdere *carpetbaggers**, iar cei din Sud au început să fie numiţi *scalawags***. Recent înfiinţatul Birou al sclavilor eliberaţi a creat spitale şi şcoli pentru negri. Pentru mulţi dintre cei care făceau parte din establishmentul sudist aceasta era într-adevăr o revoluţie – una înclinată, nici mai mult nici mai puţin, să le dea negrilor puteri crescute faţă de albi.

---

* *Carpetbagger*, literalmente „cel cu o traistă în spinare", termen peiorativ pentru un individ originar din Nord venit să se instaleze în Sud în epoca Reconstrucţiei; profitor (n.tr.).

** *Scalawag* (sinonim cu „vagabond" în argoul englez) desemna în America un animal de calitate inferioară, de pildă o vită fără mare valoare. Ulterior a ajuns să se refere la un alb născut în Sud care susţinea politica republicanilor din Nord (n.tr.).

Adoptarea Legilor Reconstrucției a transformat violența rasială din Sud și a dus la apariția unei lupte politice fățișe și la o campanie teroristă de o ferocitate fără rival. Albii conservatori au recurs la grupurile de forță pentru a fi ajutați să reziste în fața impunerii unei noi ordini în Sud de o coaliție de negri sudiști și republicani albi. Problema era expusă fără ocolișuri, deși cu înfloriturii romantice, într-un manifest din 1870 al rasiștilor albi din Carolina de Sud: „Înfrânți pe câmpul de bătălie, escrocați la urna de vot, nu avem decât un leac – pumnalul devenit ilustru în mâinile lui Brutus"[6]. Grupul cel mai asociat cu mișcarea de rezistență era Ku Klux Klan, deși acesta apăruse cu mai mult de un an înainte de adoptarea Legilor Reconstrucției.

Ku Klux Klan

Klanul a fost fondat în Pulaski, Tennessee, spre sfârșitul lui 1865 sau la începutul lui 1866 de șase veterani confederați care, se spune, și-au luat numele de la grecescul *kuklos*, care înseamnă cerc, în vreme ce cuvântul „clan" modificat era o idealizare a originii lor scoțiano-irlandeze[7]. Organizația, folosind căutate și intenționat teatrale ceremonii de inițiere, jurăminte, ritualuri și practici, a fost concepută inițial, probabil, ca o frăție secretă pentru foștii soldați plictisiți și nemulțumiți. La început, Ku Klux Klanul părea predispus către farse, deși chiar și atunci erau făcute de obicei în contul recent emancipaților negri. În scurtă vreme, Klanul a început să recurgă la violență, fondând filiale cunoscute ca „vizuini" în Tennessee, Mississippi și Alabama. Dar cu greu putea fi considerat un model de organizare: membrii Klanului acționau sub alte nume și alte grupări de călăreți nocturni preluau numele Klanului când le venea la socoteală. Pentru a menține controlul asupra organizației, liderii Klanului din Tennessee au organizat o adunare națională în aprilie 1867,

unde au impus așa-numitului imperiu invizibil o structură ierarhică și l-au ales pe Nathan Bedford Forrest – un fost negustor de sclavi, ofițer de cavalerie al Confederației și cel care a înfăptuit cel mai îngrozitor masacru al soldaților negri care se predaseră în timpul Războiului civil – în funcția de Mare Vrăjitor. Klanul însemna multe pentru membrii săi, dar în primul și-n primul rând erau devotați „menținerii supremației rasei albe în această republică"[8]. Momentul reorganizării Klanului era important. Congresul SUA tocmai adoptase Legile Reconstrucției, împrejurare care oferea Klanului o misiune și un mandat.

În tot anul 1867, membrii Klanului și conservatorii albi sudiști au recurs deseori la presiunea economică: votează și vei fi concediat. Însă această amenințare nu era o pârghie prea eficientă, de vreme ce munca ieftină a negrilor era esențială pentru economia Sudului. De asemenea, Klanul organiza marșuri și parade, o cale prin care membrii săi își exercitau înclinația către ritual și melodramă, dar, deopotrivă o modalitate de a-i intimida pe negri și republicani prin efectivele impunătoare și potențiala lor violență.

Doar către finalul lui 1867, când se pregătea terenul pentru alegerile la care negrii aveau să participe pentru prima dată, s-au produs primele manifestări ale ceea ce urma să devină o largă campanie teroristă. Călăreți mascați atacau noaptea după bunul plac. Cu efective care făceau aproape mereu sigur rezultatul atacurilor, oamenii Klanului băteau și biciuiau, violau, incendiau case și școli, împușcau, ardeau și linșau sute de oameni. Țintele lor erau republicanii albi și negri. Uneori membrii Klanului îi luau la bătaie pur și simplu pe cei care le ieșeau în cale, în alte situații victimele erau alese cu multă strădanie. Un om al Klanului din Mississippi afirma: „când un negru mai important devenea în mod special insuportabil... și era considerat

periculos, era luat și dat ca exemplu"[9]. Libertatea, ca și febra, era considerată infecțioasă. Foștii confederați înțeleseseră că felul lor de viață nu putea fi conservat decât dacă negrii aleg să nu-și asume drepturile sau să recurgă la importantele lor efective, mai ales în Sudul profund. De aceea erau vizați negrii care se înregistrau sau votau, care cumpărau pământ, care predau sau mergeau la școală, care se înarmau sau formau miliții locale pentru autoapărare. Orice adunare a negrilor – chiar și grupurile de rugăciune – puteau deveni ținte ale terorismului Klanului. Republicanii albi erau și ei atacați când acționau de comun acord cu negrii sau îi susțineau ca profesori, parteneri de afaceri, perceptori, agenți electorali, șerifi sau politicieni. În 1868, nou alesul guvernator al statului Louisiana, republicanul nordist Henry Clay, a primit cu poșta următorul avertisment tipic: „Fii atent, ticălosule. Condamnarea ta a fost hotărâtă. *Moartea* te așteaptă acum. Bufnița de la miezul nopții strigă: Răzbunare! Răzbunare!! Răzbunare!!! *Ku Klux Klan*" [10].

Klanul și-a atins probabil punctul maxim atât ca număr de membri, cât și ca nivel de organizare, în primăvara și vara lui 1868. În august acel an, Forrest susținea că sunt peste o jumătate de milion de membri ai Klanului în tot Sudul[11] . Pe de altă parte, este imposibil să știm câte victime a făcut terorismul rasist al albilor la sfârșitul anilor 1860. Nu s-a ținut evidența violențelor de acest fel pentru simplul motiv că nu erau considerate fapte criminale de multe autorități și multe victime ale violenței Klanului refuzau să depună plângeri oficiale de teama răzbunării. Informațiile pe care le avem sunt fragmentare, în mare măsură anecdotice și deseori greu de verificat. Dar ce rezultă din datele confuze de care dispunem este un tablou cu adevărat înfricoșător. De exemplu, doar între iunie și octombrie 1867, au fost raportate 25 de crime și 115 atacuri împotriva

unor „inocenți" în Tennessee[12]. În Arkansas au avut loc 200 de asasinate între iulie și octombrie 1868[13]. Autoritățile locale fie susțineau Klanul, fie erau prea terifiate pentru a acționa împotriva lui. Oficialitățile republicane s-au plâns în mod repetat comandanților militari că era nevoie de soldați pentru a combate terorismul Klanului; dar nu au fost trimise trupe semnificative.

Formele și funcțiile terorismului rasist

Cum Klanul și alți rasiști albi au ajuns să recurgă tot mai explicit la violență, fricile și obiceiurile de dinaintea războiului exercitau o puternică influență. Confruntați cu coșmarul de dinainte de război al unei revolte a negrilor, acum devenit foarte real, și de asemenea de spectrul negrilor care nu mai puteau fi controlați, oamenii Klanului au reluat practic obiceiurile de dinainte de război organizând patrule de noapte, grupuri de cetățeni autorizați legal care cercetau zona rurală pentru a descoperi sclavi fugari.

Rasiștii albi s-au sprijinit și pe lunga istorie a justiției de frontieră sau autojustiție (a așa-numiților *vigilantes*) care fusese parte a expansiunii spre vest a Statelor Unite ale Americii și a rămas o caracteristică esențială a vieții sudiștilor. Șefii locali ai orășenilor sau bande de la sine organizate au reprezentat multă vreme legea și ordinea în comunitățile lor, chiar și când acest fapt se bătea cap în cap cu standardele legale impuse de constituție. Disputele publice erau rezolvate frecvent pe căi private – și violente.

Aceste precedente ne ajută să ne explicăm de ce îndeobște violența rasială de după Războiul civil era portretizată ca fiind în primul rând o reacție de autoapărare. Un ziar din Louisiana comentează astfel asasinarea a doi republicani 1868:

> Regretabil, e-adevărat, că orice membru al oricărei comunități ajunge să fie constrâns să recurgă la sângeroase mijloace de violență ca să scape de tiranii nelegiuiți și de răufăcătorii din mijlocul lor. Dar cine e de învinuit? ... Cu siguranță nu noi, poporul Sudului, care suferim nedreptăți mai presus de fire. Radicalismul și negroismul, care în Sud sunt unul și același lucru, sunt singure de blamat... Ne poate fi milă de cineva silit să se folosească de metode atât de aspre, dar nu avem curajul să-i învinuim[14].

O astfel de gimnastică intelectuală și retorică este des întâlnită. Este, de fapt, o veche și comună tactică a grupărilor teroriste. Această justificare era chiar utilă, căci servea la amplificarea furiei și sporea dorința de a utiliza violența pentru că prin această tactică persoana percepută ca autor al crimelor este responsabilă pentru umilirea și degradarea victimei.

O acuză frecventă și devastatoare la adresa negrilor era violarea femeilor albe. Contactul sexual dintre bărbații negri și femeile albe era cel mai important tabu pentru sudiști, iar albii considerau în mare măsură că emanciparea va dezlănțui foamea sexuală animalică a omului negru anterior ținută cu mare greutate sub control. Deși acuzația era aproape mereu falsă, chiar și cel mai mic zvon despre viol era deseori suficient pentru a declanșa violența Klanului. Pedeapsa aplicată bărbaților negri acuzați de viol sau de contact sexual era extraordinar de brutală. Bătăile și linșajul erau adesea însoțite de castrare sau de mutilarea organelor genitale – o aluzie înfricoșătoare a naturii profund simbolice a terorismului. Terorismul sexualizat, de fapt, era un instrument folosit de regulă împotriva negrilor, indiferent care era motivul presupus al violenței, iar oamenii Klanului considerau că în special în cazul populației afroamericane avea un efect profund. Cu vorbele cotidianului

Independent Monitor din Tuscaloosa (Alabama): „Tăierea [castrarea adică]" a unui negru de-al locului „în prezența tovarășilor săi negri a avut o influență salutară asupra tuturor negrilor de pe-aici. Și-au simțit acum inferioritatea, în toate amănuntele, față de omul alb"[15]. Probabil la fel de frecvent era violul – numit eufemistic „răvășit" sau „răzbicit" în relatările contemporane – înfăptuit de bărbații albi asupra femeilor negre ca metodă sugestivă de manifestare a supremației albilor.

O altă acuzație obișnuită cu care era torpilată Reconstrucția de sudiștii albi conservatori era că funcționarii guvernamentali republicani erau corupți și/sau incompetenți. De fapt, funcționărimea era, probabil, deficitară cam în aceeași măsură ca și „verișoara" ei democrată. Oricum, opiniei publice sudiste nu i-a trebuit mult să se inflameze pe marginea altor șicane republicane. Ziarele și oratorii publici au umflat niște incidente izolate, ridicându-le la nivelul unei mișcări largi, conspirative, care-și propunea subjugarea rasei caucaziene de către republicani, în special de către republicanii negri: o justificare deseori auzită a caracterului justițiar și a terorismului rasist.

Membru într-o organizație rasistă

Cine putea deveni terorist rasist? De vreme ce Klanul era o societate secretă, nu cunoaștem identitatea celor mai mulți membri. Dar știm suficient pentru a ne face o idee. O sursă constantă de membri erau veteranii confederați, dintre care mulți se reîntorseseră în comunitățile lor după război pentru a descoperi că nu mai au de lucru sau că nu găsesc să lucreze decât ca necalificați. Umilința și plictiseala îi determinau deseori să-și tragă pe cap cagula Ku Klux Klanului. Acesta atrăgea deopotrivă membri din fiecare strat al societății sudiștilor albi, inclusiv oameni bogați, persoane educate, meseriași, politicieni

şi oameni ai legii. La urma urmei, era de la sine înţeles că toată lumea era interesată „să ţină Negrul cu botul pe labe". Atunci când KKK devenea prea violent, elita evita, de regulă, participarea directă la terorismul rasist, deşi continua să-l susţină pasiv sau să-l ignore cu seninătate. Prin urmare, cei mai violenţi adepţi ai supremaţiei albilor proveneau din rândul populaţiei mai sărace din Sud, care se sprijinea pe reprimarea negrilor pentru a conserva poziţia albilor săraci puţin mai sus de ultima treaptă a scării socioeconomice rasiale. O trăsătură împărtăşită de aproape toţi membrii Klanului şi de rasişti era afilierea de neclintit, oficială sau neoficială, la Partidul Democrat. De fapt, istoricii numesc în mod obişnuit Ku Klux Klanul „aripa teroristă" a partidului.

Terorismul Klanului a devenit modalitatea de a continua Războiul civil prin alte mijloace, dar, asemenea altor grupări teroriste, era şi paravanul criminalilor şi sadicilor care înfăptuiau violenţe de tot soiul de motive personale. Prezenţa lor a fost încurajată de anonimatul pe care-l dădeau incursiunile nocturne (robele albe au apărut mai târziu) şi de gradul în care filialele locale şi bandele alcătuite ad-hoc operau independent de organizaţia naţională. Multe grupuri autonome aveau legături cu Klanul doar în sensul că-i împrumutau jargonul – ca în cazul Cavalerilor Cameliei Albe (*Knights of the White Camelia*) şi al Cavalerilor Soarelui-Răsare (*Knights of the Rising Sun*). Căpeteniile Klanului, inclusiv Forrest, au cerut tare şi repetat adepţilor să înceteze violenţele, pretinzând că o asemenea brutalitate grotescă pătează onoarea Cauzei Pierdute. Vorbea cu surzii, în parte pentru că membrii Klanului înţelegeau cu siguranţă cât de ipocrite erau protestele lui. Ulterior Forrest a ripostat desfiinţând oficial Klanul, în 1869, decizie considerată de apologeţii lui drept o probă că el nu a sprijinit nicio clipă

violența și criminalitatea Klanului. Este mai probabil însă ca el să fi pierdut controlul asupra organizației secrete și să fi sperat să scape de acuzațiile federale că ar ajuta terorismul Klanului. Deloc surprinzător, acțiunea „oficială" a lui Forrest nu a făcut nimic pentru a opri violențele Klanului; mai degrabă, acestea au crescut în următorii ani, atingând apogeul în jurul alegerilor generale din 1870. Guvernatorul militar al Texasului raporta, de pildă, că uciderea negrilor era „atât de banală încât făcea imposibilă ținerea unei evidențe exacte a acestor incidente"[16].

Replica federală

Cererile tot mai disperate ale republicanilor către guvernul federal să-i ajute în lupta împotriva Klanului au avut rezultate neglijabile. În cele din urmă, în 1871, Congresul a convocat audieri pe tema violențelor rasiștilor albi din Sud. Unul dintre momentele culminante ale acestora a fost cutremurătoarea mărturisire a lui James E. Boyd, un fost om al KKK, care le-a spus membrilor Congresului ceea ce mulți deja știau: terorismul Klanului ajunsese să fie o formă de continuare a Războiului civil, iar scopul lui era să-i readucă pe negri practic la stadiul de sclavie. Într-o scrisoare primită de la negrii terifiați din Frankfort, Kentucky, acest fapt era expus fără ocoliș: „Întrebăm cât de mult va mai dura această stare de lucruri? Facem apel la voi ca la cetățeni supuși legilor *să adoptați niscaiva legi care să ne protejeze*"[17]. Congresul era cu totul îngrozit și, în 1871, a adoptat Legea Ku Klux Klan, care atribuia tribunalelor federale autoritatea judecării cazurilor de omor, atac și a altor crime comise ca parte a unei conspirații în vederea privării unor categorii de cetățeni de drepturile lor civile. Legea autoriza, de asemenea, declararea legii marțiale chiar acolo unde existau guverne republicane deplin constituite. Procurorul general al președintelui

Ulysses S. Grant de la acea vreme se dedicase întăririi drepturilor civile ale negrilor și era gata să se folosească de prevederile noii legi pentru aceasta. Eforturi cu adevărat notabile s-au înregistrat în York County, Carolina de Sud, unde unitățile Batalionului 7 cavalerie conduse de maiorul Lewis Merrill au fost trimise în 1871 să înăbușe Klanul. Indiferent la început față de importanța misiunii sale, Merrill spunea la patru luni după ce a ajuns în post: „Nu mi-am putut imagina că o asemenea stare de neorânduială socială poate fi posibilă într-o comunitate civilizată așa cum am găsit aici". După cum a aflat Merril curând, Klanul omorâse cel puțin 11 oameni și atacase 600 în zece luni din 1870 și anul următor, în York County. Se credea că din grupare făceau parte între 1 800 și 2 300 de adulți albi din ținut. Președintele Grant a fost convins de rezultatele lui Merrill să suspende temporar habeas corpus. Au fost arestați sute de membri ai Klanului și alte sute au fugit, punând pe butuci organizația din întregul stat. Oricum, Congresul a alocat Departamentului de Justiție atât de puțini bani pentru a-i judeca pe membrii Klanului că au fost condamnați la pușcărie 60 dintre aceștia, ceilalți fiind pur și simplu eliberați[18].

Dar banditismul și criminalitatea sălbatică a Klanului nu puteau fi ignorate, iar amenințarea că intervenția federală se va intensifica i-a convins pe mulți sudiști să renunțe la Klan, măcar pentru a evita prezența detestabilă a militarilor nordiști. În următorii câțiva ani, repetatele eșecuri ale Congresului de a finanța procesele referitoare la respectarea drepturilor civile au tăiat tendoanele legilor naționale împotriva Ku Klux Klan, făcându-le inofensive. În cele din urmă, un alt procuror general a anunțat că doar câțiva dintre cei mai sângeroși făptași vor fi condamnați, în speranța că sudiștii albi ar putea fi convinși să impună domnia legii singuri. Începeau să se profileze

contururile unei înțelegeri implicite, una care voia să oblojească rănile națiunii în contul libertății negrilor.

Sfârșitul Reconstrucției radicale

Sfârșitul Reconstrucției era tot mai aproape cu fiecare an care trecea. Terorismul rasist blocase calea republicanilor negri și albi la cabinetele de vot suficient de mult pentru ca, în 1871, patru state sudiste să se reîntoarcă sub controlul democraților. Modelul transferului controlului din mâinile republicanilor în cele ale democraților a fost stabilit în Mississippi. Sfârșitul guvernării republicane a fost prevestit în alegerile locale din Vicksburg în 1874, când grupările armate cunoscute ca Frontul alb (*White Lines*), au blocat accesul la urne și, câteva luni mai târziu, o mică și insuficient înarmată demonstrație a negrilor a fost masacrată de albi, care au omorât aproape 30 de afroamericani în oraș și până la 300 în zonele suburbane[19]. În 1875, pe măsură ce se apropiau alegerile la nivelul statului, ziarele și politicienii democrați au plăsmuit cu pricepere spectrul activității milițiilor negre și al intervenției federale; între timp, „cluburile de pușcași" ale albilor băgau groaza în adunările republicanilor și spuneau de-a dreptul că negrii vor fi bătuți sau omorâți dacă vor fi văzuți în apropierea centrelor de votare. Votul albilor *scalawags* aproape că a dispărut și au fost împiedicați suficienți negri să voteze, astfel că legislativul statului a ajuns în mâinile democraților. Așa-numitul Plan Mississippi a devenit modelul eforturilor concertate din tot restului Sudului de a folosi propaganda, forța și terorismul pentru a câștiga ceea ce ajunsese să fie numit cu familiaritate Mântuirea albă, adică mântuirea de perfidiile „domniei cioroilor" și de Reconstrucție. În 1876, alte patru state au fost câștigate de democrați.

După cum se spune, contestatele alegeri prezidențiale din acel an au dus la un acord în urma căruia democrații sudiști au dat suficiente voturi în Colegiul electoral pentru a fi ales candidatul republican în schimbul promisiunii că Reconstrucția va lua sfârșit oficial. La mai puțin de două luni după ce a depus jurământul ca președinte, Rutherford B. Hayes a ordonat evacuarea trupelor federale care protejau legislativele din Louisiana și Carolina de Sud – ultimele din Sud care mai erau controlate timid de republicani. Un fost sclav sintetiza astfel situația: „Întregul Sud – toate statele din Sud – ajunsese pe mâinile celor care ne ținuseră pe noi în sclavie"[20].

Jim Crow și instituționalizarea terorismului

Trăsăturile de bază ale Mântuirii albe sudiste au ieșit la lumină după ce Reconstrucția a luat sfârșit în 1877. Finanțarea școlilor unde erau majoritari negrii a fost redusă drastic și au fost impuse legi referitoare la angajări, vagabondaj și infracționalitatea măruntă ca să se constituie o vastă gloată de muncitori negri penali. În orașele din Sud, deseori negrii o duceau mai bine, dar au devenit tot mai mult captivii unor locuri de muncă umile și ai ghettourilor. În anii 1890, situația afroamericanilor s-a înrăutățit dramatic atunci când statele din Sud au răspuns la campaniile populiste de mobilizare a negrilor și albilor săraci prin lipsirea sistematică de drepturi a tuturor negrilor și albilor săraci prin diferite trucuri, cum ar fi impozitul pe cap de locuitor și testele de alfabetizare. Și dând undă verde segregării tuturor aspectelor vieții publice și private prin dezonorantul caz judecat la Curtea Supremă *Plessy vs. Ferguson* (care a făcut faimoasă ipocrita expresie „separați, dar egali"), statele din Sud au pus pe picioare ceea ce nu poate fi numit altfel decât apartheidul american. Botezat cu numele simbolic

de Jim Crow*, acest pachet de legi a asigurat conservarea unei stricte ierarhii rasiale.

Klanul, după cum sugerează sau spun de-a dreptul unii istorici, ar fi fost suprimat în anii 1870 sau cumva ar fi fost pus în genunchi, însă o explicație mai exactă ar fi că s-a topit încet (cu rare excepții, cum ar fi în Yorkville, Carolina de Sud). Odată Reconstrucția încheiată, emanciparea negrilor a intrat în impas, iar rasismul s-a acoperit cu legi, intrând în rutina cotidiană. Klanul și alte organizații teroriste similare nu mai aveau nicio rațiune de existență. Pe scurt, Klanul (și supremația albilor) a triumfat.

Terorismul rasiștilor albi din perioada Reconstrucției era legitimat – emancipat și oficializat de un sistem abia disimulat de terorism de stat. Teroarea apartheidului sudist și a legilor Jim Crow a fost în mare măsură nesângeroasă pentru că a supraviețuit ajutată de forme legale, instituționale. Teroarea a fost internalizată și acceptată în mare măsură de negrii din Sud, care au înțeles prea bine că se confruntă cu un sistem coordonat de opresiune care nu tolerează nicio opoziție.

Linșajul

Linșajul era modalitatea de a evoca fățiș existența puterii albe, amenințarea implicită devenind explicită și sângeroasă. Negrii au înțeles bine mesajul. Cunoscutul scriitor american Richard Wright scria în autobiografia sa *Black Boy:*

> Lucrurile care au influențat comportamentul meu ca negru nu mi s-au întâmplat mie direct; nu trebuia decât să aud de ele

* *Crow* în engl. înseamnă „cioară". *Jump Jim Crow* era un număr de dans și muzică prin care, în anii 1830, actorul alb Thomas D. Rice îi caricaturiza pe afroamericani, satirizând totodată politica populistă a președintelui Andrew Jackson. Jim Crow a fost, după aceea, apelativul peiorativ care-i desemna pe afroamericani (n.tr.).

pentru a le simți deplin efectul în straturile cele mai profunde ale conștiinței mele. Adevărul e că brutalitatea albă pe care nu am văzut-o mi-a controlat mai eficient comportamentul decât cea la care am fost martor[21].

Linșajul este definit pe larg de National Association for the Advancement of Colored People (NAACP) și de Institutul Tuskegee, două dintre cele mai importante instituții care au catalogat aceste incidente drept un omor ilegal efectuat de mulțime (definită ca un grup de trei sau mai mulți oameni) care acționează „sub pretextul actului de justiției sau al tradiției"[22]. Conform celor mai documentate statistici, în sudul Statelor Unite ale Americii, între 1877 și 1950, gloata a linșat aproape 4 000 de oameni, aproape toți oameni de culoare[23]. O importantă deosebire între terorismul rasiștilor albi în timpul Reconstrucției și linșajul ca teroare de stat care l-a înlocuit era că în vreme ce făptuitorii primului doreau să rămână anonimi, acționau frecvent noaptea și ucideau într-o atmosferă de ilegalitate, linșajul era realizat în general de găști de indivizi fără măști care își imaginau, altminteri, că lumea lor era una a păcii și ordinii. În vreme ce Klanul și alți teroriști profitau de haosul pe care-l provocau pentru a acționa la marginea respectabilității, cei care practicau linșajul acționau pe față, ca membri respectabili ai societății, și nu erau mai niciodată pedepsiți de stat. Zguduitoare relicve ale acestei epoci sunt fotografiile făcute în amintirea unor astfel de crime. Deseori aceste fotografii erau transformate în cărți poștale și trimise cu mândrie prietenilor și rudelor. Una dintre aceste fotografii este a corpului carbonizat al lui William Stanley, linșat în Temple, Texas, în august 1915. Mulțimea înconjoară stâlpul de care atârnă cadavrul acestuia; un privitor era marcat cu un semn acum pe jumătate șters. Pe spatele vederii scria: „Acesta

este grătarul pe care l-am pregătit noaptea trecută, eu sunt în stânga imaginii, cu un X deasupra fiul tău Joe"[24].

Renașterea Ku Klux Klanului

Rasismul adânc înrădăcinat și violența rasială constituie contextul în care interesul pentru Klan a început să renască. Avântul venea în mare măsură din viziunea romantică a Reconstrucției așa cum o imaginase Thomas Dixon în romanul său *The Clansman* (1905). În 1915, D.W. Griffith, un deschizător de drum în regia de film, a turnat *The Birth of a Nation* („Nașterea unei națiuni"), versiunea cinematografică a romanului. Este unul dintre primele filme artistice americane de lungmetraj și deopotrivă o înfiorătoare apologie a terorismului. Filmul a avut un succes fulminant, a fost văzut de probabil 5 până la 10 milioane de cinefili în primii doi ani de la premieră[25]. Una dintre scenele-cheie ale filmului înfățișează Klanul linșând un negru* care, încercând să violeze o femeie albă, a împins-o la moarte. În momentul culminant al filmului, realizat cu multă măiestrie regizorală, oamenii Klanului, îmbrăcați în robele lor tradiționale, călăresc pentru a salva o femeie albă aflată într-o cabană îndepărtată, unde era asediată de niște negri stăpâniți de pofte.

În acel an, preotul metodist William Simmons a resuscitat Klanul, marcând începutul noii vieți printr-o electrizantă ceremonie pe vârful muntelui Stone, Georgia. Jurământul depus de noua generație de membri ai Klanului a fost însoțit de una dintre primele cruci incendiate de care avem știință, atât de uriașă că se spune că a putut fi văzută din Atlanta, la depărtare de 25 de kilometri. Klanul lui Simmons nu se mărginea

* Scena apare în a doua parte a filmului, Reconstrucția. Gus este un negru eliberat ajuns căpitan și care, prin avansurile sale insistente, o determină pe Flora să se arunce într-o prăpastie (n.tr.).

să-i urască pe negri, ci își exprima pe față dorința să-i zdrobească pe cei care amenințau prosperitatea europenilor nordici albi din America. Se referea la catolici, evrei, organizatori ai muncitorilor, comuniști și imigranți, mai ales din China și din sud-estul Europei. Noul Klan se prezenta drept o organizație patriotică drapată în hlamida neprihănirii morale și, în scurtă vreme, grupul a înflorit sub forma unei organizații politice de masă. Numărul celor care se înscriau în Klan a atins apogeul în 1925, când organizația avea între 3 și 6 milioane de membri. În acel an, 30 000 de membri ai Klanului au organizat un marș pe Pennsylvania Avenue* în Washington, DC[26]. Efectivele Klanului au depășit linia Mason–Dixon**, dovedind că rasismul, nativismul și ura nu erau restrânse la o singură regiune a țării. Cinci senatori și patru guvernatori erau membri ai Klanului, iar funcționărimea din Indiana era dominată de Klan de câțiva ani.

Klanul a început să piardă teren de îndată ce publicul larg a început să afle de declinul moral al propriilor lideri sensibili la bani, sex și alcool. La fel de importantă era tendința grupului de a abuza de violență împotriva albilor care se abăteau de la principiile morale, tendință care strica imaginea Klanului ca simplă organizație patriotică frățească. În 1930, Klanul a redevenit irelevant în multe regiuni ale țării, ajutat și de faptul că linșajele și legile Jim Crow limitau în mod satisfăcător provocările cu care se confrunta guvernarea albilor în Sud. Numărul de membri a scăzut dramatic și a urmat o dispută cu Fiscul

---

* Bulevardul care leagă Casa Albă de clădirea Capitoliului, sediul Congresului american (n.tr.).

** Graniță între Maryland, Pennsylvania și Delaware ca urmare a unei dispute teritoriale între britanicii din Lumea Nouă, dispută care s-a încheiat în 1767, când s-a fixat frontiera. Este granița simbolică (politică, socială, culturală) între Nordul și Sudul american (n.tr.).

(IRS) în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, care a dus la desființarea sa națională, însă nu complet și pe plan local.

Klanul în perioada postbelică și Mișcarea pentru drepturi civile

Rasiștii au anticipat faptul că negrii care se vor înrola în armată în al Doilea Război Mondial își vor cere în mod natural drepturile de cetățeni, o teamă care a alimentat a doua revenire a Klanului. Membrii Klanului și grupuri alcătuite spontan din albi rasiști, în special în Alabama, au bătut și au pus bombe, sperând să-i oprească pe negri să voteze la alegerile locale și naționale sau să se alăture nou-constituitelor sindicate. Autoritățile pedepseau rareori violența pentru că presiunea publică era insignifiantă, iar în poliție se aflau o mulțime de membri și simpatizanți ai Klanului.

Erupția de violență și suprimarea drepturilor negrilor au atras atenția publică cu ajutorul presei naționale și au provocat teama că guvernul era gata să impună legi referitoare la drepturile civile dacă statele sudiste vor refuza să facă asta ele însele. Amenințarea implicită a atras repede atenția politicienilor, oamenilor de afaceri și editorilor de ziare din Alabama și din Sud. Acest fapt a dus la ceea ce un istoric numea o campanie de „opoziție de catifea" față de supremația albilor, o mișcare motivată mai degrabă de atenția națională și de intruziunea federală decât de repulsia față de violențele Klanului[27]. Au urmat o mulțime de legi împotriva Klanului, astfel că amenințarea cu intervenția federală a trecut. Însă puțini membri ai KKK au fost judecați după noile legi și aproape niciunul nu a făcut închisoare. Klanul a supraviețuit, încurajat de „opoziția de catifea" venită în special din sprijinul public pasiv acordat terorismului rasist.

Prin decizia crucială dată în 1954 în dosarul *Brown v. the Board of Education* (Brown împotriva Consiliului profesoral din Topeka, Kansas), Curtea Supremă încheia cele aproape șase decenii de doctrină „separat, dar egal". Mare parte din societatea albă sudistă în general și rasiștii în particular își dădeau seama că apartheidul american era luat cu asalt și se temeau de asta. Denunțată de unii ca o a doua Reconstrucție, Mișcarea pentru drepturile civile a dus la revitalizarea Klanului. În anii 1950 și în deceniul următor, numărul de membri ai organizațiilor naționale și al filialelor locale independente era se pare ceva mai mare de 35 000-40 000 de persoane, cu mult mai puțin decât către sfârșitul anilor 1860 sau în anii 1920. Cifrele erau înșelătoare însă, pentru că mare parte din terorismul rasist din perioada Mișcării pentru drepturile civile era comis de rasiști neafiliați[28].

S-au înregistrat diverse tipuri de violență în timpul Mișcării pentru drepturi civile. Autobuzele care-i transportau pe călătorii libertății (*Freedom Riders*) pentru a testa decizia Curții Supreme de a permite integrarea negrilor în transportul între state au fost atacate de două ori în 1961 de rasiști în Alabama. Aceștia s-au înțeles cu poliția, care a fost de acord să nu fie de față. În 1963 și 1964, activiștii pentru drepturile civile implicați în înregistrarea tuturor celor îndreptățiți să voteze și în alte activități au fost bătuți și asasinați în Mississippi; vreme de decenii asasinii lor nu au fost învinuiți de crimă, juriile locale refuzând să-i condamne. Chiar dacă opinia publică din Sud a început să se împotrivească terorismului rasist, mulți albi continuă să se teamă de răzbunarea Klanului și refuză să coopereze cu funcționarii federali și locali care vor să suprime cu totul Klanul. Mult mai mulți au fost copleșiți de fatalism și au preferat să rămână pe margine, o atitudine care, considerau

rasiştii, era o formă de aprobare şi astfel un cec în alb pentru a fi şi mai violenţi.

Birmingham, Alabama, era unul dintre centrele importante ale Mişcării pentru drepturile civile şi, prin urmare, un centru al violenţelor albilor rasişti. Din 1945 până în 1963, zeci de case ale afroamericanilor au fost aruncate în aer în încercarea de a-i intimida pe activişti şi a-i descuraja pe negri să se mute în cartierele albilor; unui cartier i se spunea „Dynamite Hill" în oraşul cunoscut peste tot în Statele Unite ale Americii drept Bombingham. Violenţele din oraş s-au intensificat în 1963, când membrii Klanului au dinamitat Biserica baptistă de pe Sixteenth Street, un centru al activismului pentru drepturile civile, ucigând patru fete de culoare. Fotografiile carnajului au ocupat prima pagină a tuturor ziarelor americane, făcându-i pe americani să se ridice împotriva segregării, determinând deopotrivă intervenţia guvernului federal, care a adoptat legi cruciale pentru drepturi civile în 1964 şi 1965. Un alt factor esenţial în succesul Mişcării pentru drepturile civile au fost protestele nonviolente conduse de lideri negri, cum ar fi reverendul Martin Luther King jr, Ralph David Abernathy şi Fred Shuttlesworth. Nonviolenţa a pus şi mai mult în evidenţă violenţa teroristă a Klanului şi a teroriştilor rasişti, atrăgând simpatia generală pentru drepturile civile.

În secolul al XX-lea, soarta Klanului şi altor grupări rasiste a fluctuat în funcţie de câţiva factori evidenţi. Activitatea lor s-a intensificat atunci când albii, la nivel fie regional, fie naţional, s-au simţit ameninţaţi de negri şi de alte grupări „periculoase", dar şi când şi-au pierdut încrederea că instituţiile obişnuite ar putea să protejeze ierarhiile „tradiţionale" rasiale şi socioeconomice. De fiecare dată când s-a întâmplat aşa ceva, fanaticii din aceste grupări au recurs la terorism şi la violenţa

sistematică, lucru care le-a adus mult dorita publicitate, dar a şi avut repercusiuni mai târziu. De fiecare dată când au atras atenţia organelor de ordine, presei şi publicului larg au înregistrat un declin de popularitate, iar cauza lor, compromisă de brutalitate, a pierdut din legitimitate.

Bibliografie

Aşa cum am menţionat în capitolul precedent, cea mai bună lucrare dedicată terorismului din Statele Unite ale Americii în secolul al XIX-lea este cea semnată de Michael Fellman, *In the Name of God and Country: Reconsidering Terrorism in American History.* În mai mare parte, cartea analizează terorismul rasial.

Despre Kansasul însângerat şi războiul/terorismul de gherilă în Războiul civil, vezi Nicole Etcheson, *Bleeding Kansas: Contested Liberty in the Civil War Era* (University Press of Kansas, 2004) şi Michael Fellman, *Inside War:The Guerrilla Conflict in Missouri during the American Civil War* (Oxford University Press, 1989).

John Brown este subiectul multor cărţi. Capitolul cu pricina din Fellman, *In the Name of God and Country*, este un bun loc de pornire. Printre alte lucrări importante se află Tony Horwitz, *Midnight Rising: John Brown and the Raid That Sparked the Civil War* (Holt, 2011) şi R. Blakeslee Gilpin, *John Brown Still Lives! America's Long Reckoning with Violence, Equality, and Change* (University of North Carolina Press, 2011).

Mai multe despre omul responsabil de asasinatul care a reprezentat celălalt final al Războiului civil, vezi Terry Alford, *Fortune's Fool: The Life of John Wilkes Booth* (Oxford University Press, 2015). Despre asasinat în sine, vezi Edward Steers jr,

Blood on the Moon: The Assassination of Abraham Lincoln (University Press of Kentucky, 2001).

Multe cercetări despre Ku Klux Klan plasează senzaționalul deasupra istoriei adevărate. Lucrarea editată de Sara Bullard, *The Ku Klux Klan: A History of Racism and Violence*, ed. IV (Klanwatch, 1991), este cea mai bună în domeniu, însă este destul de sumară. O altă carte documentată este cea semnată de Wyn Craig Wade, *The Fiery Cross: The Ku Klux Klan in America* (Oxford University Press, 1998 [1987]). Enumăr mai jos lucrările mai bune despre anumite perioade din activitatea Klanului. Un studiu util care se referă la istoria timpurie a Klanului și-l plasează în contextul istoric mai larg este cel semnat de Betty A. Dobratz și Stephanie L. Shanks-Meile, *The White Separatist Movement in the United States (Johns Hopkins University Press, 2000* [1997]).

Eric Foner a scris două cărți excepționale despre Reconstrucție: *Reconstruction: America's Unfinished Revolution, 1863–1877* (Harper & Row, 1988) și *Forever Free: The Story of Emancipation and Reconstruction* (Knopf, 2006). Cele mai bune studii despre Klan și violențele rasiste sunt cel scris de George C. Rable, *But There Was No Peace: The Role of Violence in the Politics of Reconstruction* (University of Georgia Press,1984) și cel scris de Allen W. Trelease, *White Terror: The Ku Klux Klan Conspiracy and Southern Reconstruction* (Louisiana State University Press, 1995 [1971]). Alte lucrări utile despre terorism și violență în timpul Reconstrucției sunt studiul Lisei Cardyn, „Teroare sexuală în Reconstrucția din sud" (*Sexual Terror in the Reconstruction South*), în volumul editat de Catherine Clinton și Nina Silber, *Battle Scars: Gender and Sexuality in the American Civil War* (Oxford University Press, 2006); cartea lui Nicholas Lemann, *Redemption: The Last*

Battle of the Civil War (Farrar, Straus and Giroux, 2007 [2006]) și lucrarea lui J. Michael Martinez, *Carpetbaggers, Cavalry, and the Ku Klux Klan: Exposing the Invisible Empire during Reconstruction* (Rowman & Littlefield, 2007). O valoroasă relatare a unui martor ocular este Albion Winegar Tourgée, *The Invisible Empire* (Louisiana State University Press, 1989 [1880]). Pentru mai multe informații despre al doilea Klan, vezi Rory McVeigh, *The Rise of the Ku Klux Klan: Right-Wing Movements and National Politics* (University of Minnesota Press, 2009).

Există mai multe cărți excelente despre linșaj. Două dintre cele mai bune sunt cea semnată de Philip Dray, *At the Hands of Persons Unknown: The Lynching of Black America* (Random House, 2002) și cartea lui Christopher Waldrep, *The Many Faces of Judge Lynch: Extralegal Violence and Punishment in America* (Palgrave Macmillan, 2002). O cuprinzătoare listă de cazuri de linșaje teroriste rasiale a fost alcătuită de Equal Justice Initiative și publicată în *Lynching in America: Confronting the Legacy of Racial Terror*. Un rezumat al acesteia poate fi găsit la *http://www.eji.org/files/EJI%20Lynching%20in%20America%20SUMMARY.pdf*. Două relatări contemporane, una constând în principal din ilustrații, iar cealaltă din cuvinte, sunt extrem de tulburătoare, dar lămuritoare: una editată de James Allen, *Without Sanctuary: Lynching Photography in America* (Twin Palms, 2000), cealaltă editată de Jacqueline Jones Royster, *Southern Horrors and Other Writings: The Anti-Lynching Campaign of Ida B. Wells, 1892–1900* (Bedford/St. Martin's, 1997). Informații utile despre Klan în perioada imediat următoare celui de-al Doilea Război Mondial furnizează Glenn Feldman în *Politics, Society, and the Klan in Alabama, 1915–1949* (University of Alabama Press, 1999). Printre cărțile dedicate Mișcării pentru drepturile civile se găsesc o

mulțime despre violența din acea epocă: Taylor Branch, *Parting the Waters: America in the King Years, 1954–1963* (Touchstone, 1988). Despre atentatul cu bombă din Biserica baptistă de pe Sixteenth Street, vezi T.K. Thorne, *Last Chance for Justice: How Relentless Investigators Uncovered New Evidence Convicting the Birmingham Church Bombers* (Hill, 2013).

Capitolul 9

Zorii terorismului etnonaționalist

Sicarii din Iudeea secolului I sunt răspunzători pentru multe premiere și, nu în ultimul rând, de utilizarea terorismului pentru împlinirea visului de independență etnică sau națională. Dar abia odată cu Revoluția Franceză ideile de națiune și teroare au început să fie asociate îndeaproape. Chiar și atunci, pentru mare parte din secolul care a urmat, preocupările ideologice, cum ar fi liberalismului și socialismul, au pus în umbră impulsurile etnonaționaliste. Abia către sfârșitul secolului al XIX-lea terorismul a început să fie utilizat pe scară largă în campaniile de eliberare națională, uneori ca răspuns la imperialismul european.

Imperialismul și teroarea de stat

Cei care erau la curent cu evenimentele nu ar fi trebuit să fie surprinși că strădania activiștilor de a se elibera de dominația colonialistă sau străină se putea transforma în terorism. La urma urmei, imperialismul ca sistem se sprijinea frecvent pe utilizarea terorii împotriva supușilor. Scriitoarea irlandeză Dorothy Macardle afirma imediat după Războiul de independență declanșat de poporul ei în urma Rebeliunii de Paști: colonizarea sau, în termenii ei, „un război de cucerire,

cum este războiul Angliei împotriva Irlandei, se transformă inevitabil într-o campanie de terorism împotriva poporului"[1]. În vreme ce englezii, în cea mai mare măsură, ar fi fost reticenți la ideea de a-și califica prezența în Irlanda ca imperialism, pentru mulți republicani irlandezi, cum vom arăta în cele ce urmează, acest fapt sărea în ochi de la sine.

Violența teroristă era elementul esențial al imperialismului, ingredient prezent într-o mai mică sau mai mare măsură în mai toate activitățile statelor europene în Asia sau Africa, în secolul al XIX-lea. Apoteoza terorismului imperialist are loc către sfârșitul secolului de-a lungul fluviului Congo, unde exploratorii și soldații regelui belgian Leopold al II-lea au creat un fief personal care aducea beneficii de miliarde de dolari pe socoteala celor circa 8 milioane de africani. Băștinașii erau exploatați în principal ca mineri în condiții de sclavie aproape totală, fiind obligați să muncească prin tot soiul de metode înfiorătoare. În mod frecvent, agenții regelui violau femeile, luau ostatici soțiile și copiii și torturau, tăiau membre sau ucideau la întâmplare sau pe cei care opuneau rezistență – în așa fel încât un grup relativ mic de imperialiști putea teroriza imensa populație indigenă pe care o subjugase[2]. În alte locuri, cum ar fi India britanică sau Indochina franceză, se înregistrau violențe pe o scară mai restrânsă și erau mai puțin brutale. Oricum, chiar dacă imperialismul era frecvent justificat ca o misiune de creștinare și civilizare, obiectivul său principal era exploatarea economică a populației autohtone și a resurselor acestora, iar rezultatul, în cel mai bun caz, era o distribuție în mod categoric inechitabilă a bogăției, terenurilor, educației, locurilor de muncă și puterii politice nu doar între colonizatori și colonizați, ci chiar și între indigeni.

Această violență, care își trăgea rădăcinile din darwinismul social, din rasism și din mecanismele puterii de stat din secolul al XIX-lea, a rămas o parte a dominației colonialiste europene în Asia și Africa mult către mijlocul secolului al XX-lea. Imperialismul european, contraterorismul și contrainsurgența, în special în cazul Kenyei și al Algeriei, amândouă cercetate îndeaproape în Capitolul 11 al acestei cărți – au fost adesea echivalente cu terorismul și cu teroarea de stat, așa cum se va vedea în Capitolul 10.

Irlanda și Anglia

Originile moderne ale terorismului etnonaționalist substatal pot fi găsite în Irlanda. Locuitorii acesteia s-au confruntat cu englezii, iar dovezile acestui conflict ocupă în mare măsură istoria insulei. Papa a garantat dominația engleză asupra irlandezilor în secolul al XII-lea, însă abia în secolele XVI–XVII mai-marii Angliei au trimis un număr mare de coloniști în cele mai bune regiuni ale nord-estului Irlandei, cunoscute sub numele de Plantația Ulster. Pentru a agrava situația, noii coloniști erau protestanți, în vreme ce irlandezii, care erau alungați de pe proprietățile lor sau împinși la sărăcie ca arendași pe acele terenuri, au rămas catolici loiali. Rezultatul a fost un labirint de dușmănie națională, religioasă și economică. Oricum, deosebirile etnice propriu-zise au început să dispară în secolul al XIX-lea, când coloniștii englezi și scoțieni au început să se considere ei înșiși irlandezi neaoși. Neînțelegerile politice s-au intensificat în 1800, când Regatul Marii Britanii (din care făcea parte și Scoția) a înglobat și Irlanda, devenind Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei și divizându-i astfel pe irlandezi în două blocuri politice. Unioniștii erau cei din nord, care considerau că unificarea cu Marea Britanie este cea mai bună

garanție a superiorității protestantismului și economiei lor, în vreme ce republicanii erau catolici din sud și din nord care tânjeau la independența Irlandei. Această situație a creat două conflicte suprapuse: unul între republicanii irlandezi și britanici și celălalt între unioniștii irlandezi și republicanii irlandezi.

Violențele împotriva proprietarilor de teren în secolele XVIII–XIX au fost una dintre formele pe care le-au luat aceste conflicte, deși erau de fapt o expresie a furiei stârnite mai degrabă de strămutarea economică decât de aversiunea religioasă sau etnică. S-au înregistrat de asemenea violențe sectare deschise ale așa-numiților *ribbonmen*, membri ai unei societăți secrete a irlandezilor catolici care se opunea Ordinului de Orania. Acesta din urmă era – și a rămas și azi – o asociere între protestanții irlandezi care celebrează în fiecare an victoria regelui Wilhelm al III-lea (aparținând casei olandeze de Orania) asupra rebelilor catolici în 1690. Către sfârșitul anilor 1850 iese la suprafață pentru prima dată hotărârea republicanilor de a folosi violența pentru a câștiga independența națională. Această aspirație a ieșit la iveală odată cu înființarea a două organizații strâns legate: Frăția republicană irlandeză din Dublin și Frăția feniană (care va fi redenumită, nu mult după aceea, Clan na Gael) din New York, care era căminul unei largi comunități de imigranți catolici irlandezi.

Terorismul etnonațional irlandez și asasinatul

Deși republicanismul se bucura de o oarecare simpatie printre catolicii irlandezi, mulți înclinau către pace și adaptare și nu păreau să fie atrași de revolta fățișă, în parte și pentru că se temeau de represaliile britanice. În această situație, terorismul, în special acel tip asociat cu propaganda prin fapte, a devenit arma naturală a fenianilor, așa cum erau deseori denumiți irlandezii republicani pe ambele maluri ale Atlanticului. Cu

toate acestea, în primele decenii de existență, terorismul fenian s-a limitat doar la zvonurile că ar complota să răpească sau să asasineze oficialități britanice sau pe regina Victoria.

Aceasta a fost situația până în mai 1882, când un grup de feniani care-și spuneau Irish National Invincibles (Invincibilii) au pus la cale unul dintre cele mai cunoscute atentate din secolul al XIX-lea. Ținta lor principală era Thomas Henry Burke, al treilea funcționar ca rang din Irlanda și irlandez prin naștere – ceea ce făcea din el un trădător colaboraționist în ochii naționaliștilor. Burke a fost ucis la Dublin în Phoenix Park împreună cu însoțitorul său, al doilea personaj în ierarhia Irlandei care abia sosise la Dublin și care se întâmpla, de asemenea, să fie nepotul prin căsătorie al prim-ministrului britanic. Crimele au fost denunțate viguros atât de Irlanda, cât și de Marea Britanie, însă pe de altă parte au compromis eforturile de conciliere, situație de care fenianii erau mulțumiți, aceștia fiind de părere că, pe măsură ce lucrurile se înrăutățeau pentru irlandezi, aceștia erau tot mai predispuși la revoltă. Autoritățile de la Dublin i-au arestat mai târziu pe cei doi asasini și alți 24 de conspiratori. Cinci au fost spânzurați și câțiva au fost condamnați la închisoare pe viață[3]. S-au alăturat cu toții comunității de martiri irlandezi. Un alt rezultat al asasinatelor din parcul Phoenix a fost înființarea Diviziei speciale irlandeze a Poliției Metropolitane londoneze, o forță de elită a cărei misiune inițială a fost contracararea fenianilor, dar care s-a extins, incluzând toate eforturile împotriva anarhismului și terorismului.

Divizia specială irlandeză a repurtat un mare succes, în special în timpului așa-numitei „campanii a dinamitei" la mijlocul anilor 1880. A fost primul efort coordonat al republicanilor de a folosi terorismul pe teritoriul britanic. Deși se zvonise că aveau suficienți explozibili cât să arunce în aer „toate casele și

străzile din Londra", bombele pe care au reușit să le plaseze nu au produs victime și nici pagube semnificative. Și din planul mai degrabă comic de a fura Piatra din Scone* de la Westminster Abbey s-a ales praful. Autoritățile i-au condamnat pe 25 dintre atacatorii cu bombă feniani, iar 16 au primit sentințe de închisoare pe viață[4].

În următoarele trei decenii, fenianii și-au intensificat campania de asasinate și atacuri cu bombă într-atât încât, în pofida atracției exercitate asupra naționaliștilor romantici, susținută de poveștile despre martiri și revolte, în fapt nu au câștigat decât puțini aderenți din rândul irlandezilor. Încurajați de renunțarea treptată la legile și atitudinile anticatolice, mulți din Irlanda sudică au început să fie asimilați cu încetul în orbita politică și economică a Marii Britanii și așteptau cu nerăbdare să se întâmple ceea ce considerau cu toții că este inevitabil: garantarea unei guvernări locale care să întărească autonomia Irlandei, rămânând totodată în granițele Regatului Unit. Republicanii și unioniștii păreau sortiți să bântuie zona de graniță a politicii irlandeze. Imediat după începutul Primului Război Mondial, opoziția față de o guvernare locală a încetat în fine în Parlamentul britanic, iar guvernul a anunțat că autonomia va fi garantată după încheierea cu succes a războiului.

Rebeliunea de Paști

Republicanii irlandezi au început să-și piardă speranțele, convinși că guvernarea locală va distruge tot restul de interes

* Bloc de gresie roșie folosit în ritualul de încoronare a suveranilor Regatului Unit. A fost ținut o vreme la mănăstirea Scone din Scoția. A fost luată, în 1296, ca pradă de război de regele Eduard I și adusă la Westminster Abbey. O legendă pretinde că piatra era folosită inițial de regii Irlandei (n.tr.).

public al irlandezilor pentru independență. Este ceea ce a inspirat Rebeliunea de Paști din 1916, insurecție ai cărei lideri, ca de pildă Padraig Pearse și James Connolly, au înțeles valoarea pe care o avea martirajul pentru a ține în viață spiritul revoltei. Astfel, deși fusese plănuită și efectuată ca operație militară, Rebeliunea de Paști a avut toate semnele exterioare ale clasicei propagande anarhiste prin fapte. Insurecția a constat doar în câteva mii de oameni prost înarmați, iar britanicii au ripostat rapid și în forță. În total, mai puțin de 200 de soldați au murit de ambele părți, însă numărul victimelor printre civilii captivi în casele lor din Dublin s-a ridicat la câteva mii, în vreme ce pagubele s-au apropiat de 2 milioane de lire. Chiar și în aceste condiții, opinia publică irlandeză tindea să-i blameze pe rebeli – care adoptaseră numele de Armata Republicană Irlandeză (IRA) în timpul luptelor – pentru masacru. Autoritățile britanice, înfuriate de ceea ce considerau a fi un grav act de trădare în vreme de război, au declanșat un val de represiuni care, privind retrospectiv, părea să-și fi propus să-i radicalizeze pe nehotărâți. Britanicii au executat 15 rebeli într-o lună. Liderul IRA Connolly, care era rănit, prea slăbit pentru a sta în picioare și atins deja, se spune, de cangrenă, fusese legat de un scaun ca să poată fi împușcat. 3 500 de republicani au fost arestați, cei mai mulți fiind eliberați până la Crăciun[5]. Britanicii au întărit Poliția regală irlandeză, forța de menținere a ordinii aproape integral protestantă, care era plină de unioniști, și i-a sporit atribuțiile. De asemenea, Londra a trimis efective suplimentare de zeci de mii de soldați. Guvernarea locală a trecut pe planul doi pentru moment. Pentru ca lucrurile să se înrăutățească și mai mult, Marea Britanie amenința cu o mobilizare în masă la doar doi ani după revoltă, o decizie care a dat un nou avânt cauzei republicane. Pe scurt, Rebeliunea de Paști

şi reacţia britanică nu au creat republicanismul, conştiinţa naţională irlandeză sau violenţa republicană, dar au cristalizat devotamentul faţă de fiecare în parte cu ajutorul unor puternice simboluri şi imagini.

Michael Collins şi Războiul Black and Tan

Elementele moderate de pe ambele ţărmuri ale Mării Irlandei au rămas fidele obiectivului de guvernare locală, dar cauza republicană a ieşit din dezastruoasa Rebeliune de Paşti şi din perioada care a urmat mai extinsă şi mai plină de vitalitate ca niciodată. Primele alegeri de după război din Marea Britanie care au avut loc în decembrie 1918 au confirmat acest fapt când partidul cel mai apropiat de IRA, Sinn Féin („Noi înşine", în gaelică), a câştigat aproape trei sferturi din locurile Irlandei în Parlament[6]. Îndată după aceea, Sinn Féin a declarat independenţa întregii Irlande şi a format un guvern condus de Éamon de Valera şi Michael Collins, veterani ai Rebeliunii de Paşti. Collins, care răspundea de pregătirea militară a membrilor IRA, ştia că Armata Republicană Irlandeză era armată doar cu numele şi nu putea face faţă britanicilor în luptă deschisă. IRA era formată probabil din cel mult 15 000 de membri, dar, după estimările lui Collins, nu putea aduna ca forţă eficientă de luptă decât vreo 3 000 de oameni[7]. Soluţia sa a fost, în parte, să organizeze cei mai mulţi soldaţi irlandezi în „grupuri de asalt", echipe semiautonome formate dintr-o duzină sau două de luptători care puteau folosi împotriva inamicului tactica „loveşte şi fugi". Chiar şi-aşa, Collins a înţeles că „era nevoie de ceva mai mult decât de un război de gherilă"[8].

Astfel s-a născut strategia lui Collins, copiată după cea a Voinţei poporului şi a altor grupări de la sfârşitul secolului al XIX-lea, care presupunea să declanşeze o vastă campanie

teroristă împotriva Marii Britanii, în special împotriva agenților de poliție ai acesteia din Irlanda. Avea un dublu obiectiv. În primul rând, el susținea că terorismul „va face imposibilă o guvernare normală, iar costul pentru a controla țara ar fi atât de mare încât britanicii vor fi convinși să se retragă"[9]. Al doilea obiectiv era să-i orbească pe britanici privându-i de ochii și urechile lor. Fără capacitatea de a colecta informații despre IRA, susținea Collins, britanicii își vor îndrepta furia către cei care-i adăposteau pe republicani și-i vor face pe civilii până atunci neutri să se ridice împotriva guvernării britanice.

Rezultatul nu a fost un război tipic, ci mai degrabă o tot mai intensă campanie de asasinate în replică și de lovituri teroriste. Violența a crescut rapid peste puterile Poliției irlandeze regale, iar britanicii au răspuns întărindu-i efectivele cu două unități compuse din veterani recent întorși de pe front; cea mai mare unitate dintre acestea – care a ajuns să aibă circa 12 000 de oameni – a ajuns să fie cunoscută sub numele de Black and Tans din cauza faptului că uniformele lor fuseseră colectate în grabă și, de aceea, nu se potriveau. Ei au dat numele conflictului care a fost cunoscut ulterior drept Războiul Black and Tan, altfel numit Războiul irlandez de independență.

Atuul lui Collins în această luptă era abilitatea sa uimitoare de a culege informații, plasându-i astfel pe luptătorii IRA mai mereu cu un pas înaintea britanicilor și Poliției regale. Informațiile erau folosite apoi de Squad (Brigada), o echipă de asasini selectată cu atenție de Collins, popular cunoscută și sub numele de Cei doisprezece apostoli. Inițial i-au atacat pe polițiști, omorând sau rănind peste 450 în 1920, deseori chiar în propriile case (s-au mai înregistrat și peste 170 de victime în rândul militarilor). IRA a acoperit zidurile Dublinului cu mesaje spirituale de pildă: „Intră în RAF [Royal Air Force] și vezi

lumea. Intră în RIC [Royal Irish Constabulary] și vezi tu după aia"[10]. Cei doisprezece apostoli omorau și spioni, informatori și unioniști, dar rareori militari britanici. Pentru a le demonstra britanicilor că republicanii pot lovi când și unde vor, Collins i-a pus pe teroriștii IRA să atace simultan 315 secții de poliție chiar înainte de Paști, în 1920. Lui Collins i-a reușit o lovitură chiar mai răsunătoare în același an, la 21 noiembrie, prima dintre multele „duminici sângeroase" irlandeze – când membrii Brigăzii și alți voluntari IRA au distrus operațiile britanice de culegere de date sub acoperire, omorând 12 ofițeri și doi cadeți de poliție în Dublin. Mai târziu în acea zi, trupele polițienești, turbate de furie, au omorât 14 persoane la un meci de fotbal căutând suspecți[11].

Strategia britanicilor în acest război s-a bazat pe dăunătoarea speranță că IRA va fi forțată să se supună dacă pentru fiecare soldat sau polițist asasinat vor fi executați câte doi republicani. Nu a trecut mult până când brigăzile Black and Tan și unitățile auxiliare, extrem de nepricepute în delicata artă a contrainsurgenței, au căpătat obiceiul de a trece la represalii în masă împotriva civililor irlandezi, ceea ce natural i-a aruncat pe mulți în brațele IRA. Ambele tabere declanșaseră pe față campanii teroriste și se acuzau reciproc de „terorism", cum afirma Macardle în declarația citată mai sus că războiul de cucerire dus de Anglia împotriva Irlandei era echivalentul „unei campanii de terorism împotriva poporului".

Teroare și contrateroare: britanicii și „micile războaie"

Adevărul era altul în acest caz. Deși britanicii și irlandezii ajungeau să aplice aceeași tactică, și anume terorismul, ei se percepeau unii pe ceilalți în mod cu totul diferit. Irlandezii îl foloseau conștient ca o metodă de a echilibra balanța împotriva

unui adversar superior şi ca parte a unei strategii de provocare mai largi. De partea cealaltă, britanicii s-au folosit iniţial de Poliţia regală pentru a răspunde la ceea ce ei considerau a fi o ameninţare criminală. Când poliţia a fost copleşită, britanicii au început să lupte folosind resurse militare convenţionale. În cele din urmă, din disperare, au ajuns să răspundă cu aceeaşi monedă terorii IRA.

Britanicii ar fi trebuit să aibă mai multă minte. Cu siguranţă, avuseseră de-a face cu revolte în colonii încă din secolul al XVIII-lea. Din acestea, principala lecţie învăţată era necesitatea prezenţei unei forţe de foc copleşitoare şi a unei puternice coeziuni a trupelor. Totuşi maiorul Charles Callwell făcuse un fel de breşă publicând lucrarea sa esenţială *Small Wars – Their Principles and Practice* („Războaiele mici – principiile şi practica lor"), în 1896. Prin „războaie mici", Callwell înţelegea campaniile împotriva luptătorilor de gherilă, expediţiile împotriva „raselor sălbatice şi semicivilizate" şi toate războaiele împotriva unor adversari care nu foloseau trupe convenţionale în mod convenţional. Bazându-se pe experienţa sa de luptă din India, Afghanistan şi Transvaal, el afirma că succesul în micile războaie presupunea o flexibilitate mai mare, îmbunătăţirea culegerii de informaţii şi o mai mare iniţiativă. Cu toate acestea, Callwell a ratat o observaţie critică: luptele descrise de el erau politice în primul rând, nu militare, favorizând astfel pe combatantul care reuşea să obţină legitimitate politică în ochii populaţiei. Dislocarea trupelor regulate care foloseau o putere de foc excepţională nu putea duce la această legitimitate, pentru că, luptând cu un adversar al locului care se folosea de tactici de gherilă sau de lovituri teroriste, o asemenea putere de foc îi va lovi în mare măsură pe civili, împingând populaţia în braţele rebelilor. Şi, istoric vorbind, sprijinul civililor – sub

formă de noi recruți, bani, provizii, informații, case conspirative, rezistență pasivă sau, pur și simplu, prin indiferența benignă – a fost cel care a permis continuarea operațiilor de gherilă sau teroriste, ducând astfel la erodarea treptată a voinței oponenților de a lupta. În cazul Războiului Black and Tan, puternica susținere a civililor pentru IRA a fost factorul decisiv. Astfel că, deși viziunea lui Callwell începuse să aibă efecte asupra conducerii armatei, militarii britanici erau în continuare neinstruiți și nepregătiți pentru războaiele mici. Doar în anii 1950, în luptele cu insurgenții comuniști din Malaysia, britanicii au ajuns să înțeleagă că obiectivul optim era să-și găsească legitimitate în ochii populației autohtone, o strategie care a devenit cunoscută drept „câștigarea inimii și a minții". În timpul Războiului Black and Tan, britanicii nu au câștigat niciuna.

Este meritul prim-ministrului britanic David Lloyd George și al cabinetului său că au înțeles zădărnicia acțiunilor lor. În vreme ce numărul victimelor în rândul britanicilor a crescut – în prima jumătate a lui 1912, aproape 1 000 de polițiști și militari au fost omorâți sau răniți de IRA –, autoritățile au ajuns să considere că nu i-ar putea înfrânge pe republicanii irlandezi decât dacă ar mări efectivele la circa 150 000 de soldați și ar folosi lagăre de concentrare după modelul celor folosite în timpul Războiului cu burii[12]. Nu erau pregătiți pentru așa ceva. Mai important chiar, știau că electoratul britanic nu i-ar fi susținut.

În vara lui 1921, britanicii au început să negocieze încheierea luptelor. Rezultatul acestora a fost fondarea Statului Liber Irlandez – un stat autoguvernat în interiorul Commonwealthului britanic –, dar numai în sud. Ulsterul, care era în mare măsură protestant și unionist, a rămas parte a Regatului Unit. Collins și grosul Armatei Republicane Irlandeze erau gata să accepte

acest rezultat drept o victorie provizorie, în vreme ce de Valera și adepții săi refuzau să-și dea acordul pentru ceva mai puțin decât independența întregii insule. S-a declanșat astfel un război civil între facțiunile pro și cele antitratat, iar Irlanda a retrăit un scurt episod al brutalelor campanii teroriste din timpul Războiului Black and Tan – de data aceasta republicanii irlandezii asasinându-se între ei. O faimoasă victimă a războiului civil a fost Michael Collins, asasinat într-o ambuscadă în august 1922, probabil din ordinul fostului său tovarăș de arme, de Valera. În scurtă vreme, irlandezii au acceptat divizarea *de facto* a insulei lor, iar violențele s-au potolit, cel puțin până când o IRA renăscută va începe o nouă campanie teroristă în Irlanda de Nord în anii 1950, lansând o nouă eră de „tulburări". Însă despre această istorie vom vorbi ceva mai târziu.

„Metoda rusească"

Dacă ne referim la utilizarea terorismului, lupta IRA pentru independența Irlandei a devenit, pentru istorici și revoluționari deopotrivă, prototipul mișcărilor etnonaționaliste din secolul al XX-lea. Pentru irlandezi și pentru alte mișcări de eliberare națională, exemplul rusesc s-a dovedit cel mai influent. De fapt, terorismul revoluționar a devenit cunoscut, în termeni colocviali, ca „metoda rusească" în mai toată lumea. Informații despre aceasta au răspândit exilații ruși, relatările favorabile din ziare și cărți. Cu excepția Europei Occidentale, unde teroriștii erau motivați de anarhism sau socialism, mulți din cei care au recurs la „metoda rusească" au adoptat-o în numele independenței naționale. Motivul era cam același mereu: prezența unui grup profund angajat căruia îi lipseau de altminteri militarii, resursele și sprijinul popular pentru a avea vreo speranță de succes împotriva forțelor de ocupație în luptă

deschisă. Obiectivele declarate erau surprinzător de asemănătoare: să țină viu spiritul rezistenței, să inspire masele la revoltă și să dea un avertisment puterii la guvernare că deținea puterea pe timp limitat. Cuvintele lui Nikolai Morozov (din organizația Voința poporului) ar fi putut fi repetate întruna – terorismul „ar trebui să facă lupta populară, istorică și grandioasă".

Terorismul etnonaționalist în India

Creat în 1885, Congresul Național Indian era organizația principală prin care indienii moderni, occidentalizați, reprezentând clasa de mijloc, încercau să obțină mai multă autonomie de la Marea Britanie, care stăpânea India din secolul al XVIII-lea. Însă mai erau și alții care se inspiraseră din „metoda rusească". Acești naționaliști mai agresivi – numiți Extremiști de contemporanii lor după ce au părăsit în mod oficial Congresul – erau susținătorii „acțiunii directe" împotriva britanicilor. După câteva starturi ratate, primele eforturi serioase în această direcție au fost făcute în Bengal, regiune din India britanică răsăriteană, unde extremiștii s-au reunit în cluburi de tineri cărora li s-au administrat porții zdravene de misticism hindus, ură față de britanici și intense exerciții fizice. În 1905, britanicii au împărțit Bengalul, un act interpretat de Extremiști drept un efort de a da mai mult teritoriu hindus pe mâna minorității musulmane din regiune. „Zilele de proteste și rugăciuni au trecut", scria Bal Gangadhar Tilak (1856-1920), un activist omagiat ca „Tatăl revoltei indiene". „Luați aminte la exemplele Irlandei, Japoniei și Rusiei și folosiți metodele lor."[13] Contemporanii lui Tilak, care i-au înțeles spusele ca pe o susținere a violenței, s-au îndreptat către cluburile de tineri pentru a forma societăți secrete dedicate utilizării terorismului pentru a radicaliza masele, a apăra hinduismul, a face

propagandă în favoarea independenței naționale și a se răzbuna pe opresori. Purtătorul lor de cuvânt era cotidianul *Jugantar* („Noua epocă"). Un editorial predica: „Forței trebuie să i te împotrivești cu forța, minciunii cu minciuna"[14]. Grupările conspirative inspirate de *Jugantar* au înfăptuit mai multe tentative de asasinat în 1906 și în 1907. Atentatele au eșuat, dar, în schimb, au stimulat formarea altor grupări teroriste, similare în retorică și țeluri, peste tot în India. Câțiva indieni au călătorit chiar la Paris să învețe de la revoluționarii ruși cum se fac bombele. Acasă, în India, raziile poliției au scos la iveală o cantitate enormă de cărți revoluționare și manuale rusești pentru confecționarea bombelor[15].

În fine, în aprilie 1908, doi discipoli ai *Jugantar* au făcut să curgă sânge în orașul Muzzafarpur din Bengal. Victimele lor au fost o britanică și fiica ei. Trăsura lor a fost confundată cu cea a unui judecător britanic din oraș, bine-cunoscut pentru asprimea pedepselor date indienilor implicați în mișcarea pentru independență. Unul dintre cei doi teroriști indieni s-a sinucis imediat ce și-a dat seama de greșeala făcută. Celălalt a fost arestat, judecat și executat. Pe parcursul investigației, autoritățile britanice au descoperit casa conspirativă unde se confecționau bombele și legături cu *Jugantar* și cu alte societăți secrete. Conspirația cu bombă din Alipore, cum a fost numită, a atras ca un magnet atenția presei și i-a făcut pe britanici, care-și pierduseră sângele rece proverbial, să adopte o serie de decrete excepționale menite să distrugă din față terorismul indian. Tilak și alți activiști – niciunul în directă legătură cu atacul din Muzzafarpur – au fost arestați și găsiți vinovați de răzvrătire. Tilak s-a disociat de atentat, dar i-a făcut responsabili pe britanici de violențe, pentru că i-au lăsat pe indieni fără speranța vreunei înțelegeri prin mijloace pașnice.

Rezultatul acestei strategii, poveștile despre bravura atacatorilor și reacția exagerată a britanicilor pe tot cuprinsul Indiei nu au făcut decât să expună cauza independenței Indiei mai mult decât reușiseră s-o facă ani de agitație propagandistică pașnică. De fapt, imediat după atentat, un alt extremist cunoscut declara că terorismul era „o cale de a pregăti poporul să se confrunte cu moartea și să facă orice de dragul țării lui"[16]. Un înalt funcționar britanic (secretarul de stat pentru India) a recunoscut acest fapt, chiar în lunile de dinaintea Conspirației cu bombă din Alipore. Într-o scrisoare adresată viceregelui și guvernatorului general din India, el avertiza: „Trebuie să păstrăm ordinea, dar severitatea excesivă nu este o cale către ordine. Dimpotrivă, este calea care duce la bombe"[17].

Acest avertisment s-a dovedit profetic. Britanicii i-au reprimat cu asprime pe Extremiști și agitația lor politică, dar intensitatea violențelor a crescut. Între 1909 și 1914, asasinii au efectuat 22 de crime politice, țintele fiind în cea mai mare parte „colaboratori" indieni. Mișcarea pentru independență a fost redusă la tăcere în timpul Primului Război Mondial, când mii de indieni s-au înrolat ca voluntari în armata britanică, dar a revenit la viață odată cu pacea, în 1918. În aprilie 1919, miile de indieni care demonstrau pașnic au fost mitraliați în Masacrul de la Jallianwala Bagh. Acest incident a fost catalizatorul unor mișcări contradictorii, dar care se susțineau reciproc. Prima a fost Mișcarea de necooperare (de rezistență pasivă) a lui Mahatma Gandhi, care cerea independență totală, dar propovăduia nonviolența. În 1921, Gandhi a devenit președintele executiv al Partidului Congresului.

Între timp, unul dintre discipolii săi, care nu mai voia să audă de apelul la nonviolență, a fondat Asociația Socialistă Republicană din Hindustan (HSRA). Aceasta era, la vedere,

o organizație marxistă, însă adevăratul ei obiectiv era să câștige independența Indiei cu ajutorul terorismului. În 1929, teroriștii HSRA au atacat Adunarea legislativă din Delhi aflată în ședință și au încercat să arunce în aer un tren în care se aflau viceregele britanic și alte oficialități. HSRA și alte grupări indiene teroriste aparțineau extremei politice indiene, dar impactul lor a fost semnificativ. Un colaborator la ziarul de limbă engleză al Extremiștilor descria situația succint: „Metodele pașnice pot reuși doar atunci când acestea implică îngrozitoarea alternativă a unor metode mai neplăcute și mai de temut, la care se recurge inevitabil în cazul eșecului acțiunilor pașnice". Deși a curmat puține vieți, terorismul indian și-a făcut simțită prezența suficient pentru a sugera posibilitatea unei „alternative îngrozitoare". Chiar și o personalitate ca Gandhi în persoană înțelegea aceasta perfect. Vorbind cu oficialitățile britanice în 1931, el afirma: „Dacă veți coopera deplin cu Congresul, măcar veți spune adio terorismului, căci indienii nu vor mai avea nevoie de terorism"[18]. Gandhi avea dreptate să spună că terorismul naționalist indian îi oferea fără îndoială o oarecare influență morală și politică. În ceea ce privește afirmația sa că nu ar mai fi fost nevoie de terorism odată ce Congresul va căpăta putere, el greșea, din nefericire, după cum a dovedit asasinarea sa în 1948 de către un naționalist hindus nemulțumit de presupusele concesii făcute Pakistanului.

Europa, Balcanii și iminența Marelui Război

Revenind în Europa, utilizarea „metodei rusești" producea rezultate și mai dramatice. Conducătorii și armatele Europei stăteau cu degetul pe trăgaci în vara lui 1914. Factorii de instabilitate erau mulți, la loc de frunte situându-se cursa înarmării, tensiunile crescânde referitoare la situația internațională și

a posesiunilor imperiilor coloniale şi recrudescenţa naţionalismului. Mai mult, doi factori puteau creşte probabilitatea ca şi o criză minoră să arunce Europa în război. Primul era împărţirea continentului european în două alianţe rivale, ceea ce presupunea că un conflict care ar fi implicat la început doar două puteri le-ar fi atras şi pe celelalte. Al doilea factor era necesitatea ca fiecare stat să-şi mobilizeze armata înainte de a o trimite în acţiune, un proces complex care odată declanşat nu mai putea fi oprit cu uşurinţă şi care, practic, cerea acţiuni reciproce ale celorlalte state.

Vizionarii au înţeles că Balcanii erau o sursă de pericol pentru pacea agitată a Europei. În centrul acestei regiuni instabile se afla Serbia, un mic şi recent eliberat regat ai cărui locuitori slavi şi creştin-ortodocşi dezvoltaseră un intens sentiment de identitate naţională în faţa vecinilor săi mult mai impunători, Imperiul Austro-Ungar şi Imperiul Otoman. Mulţi sârbi se aflau în afara graniţelor ţării la începutul secolului al XX-lea, în special în provincia habsburgică Bosnia şi Herţegovina. Conducătorii şi cetăţenii sârbi visau la întemeierea Serbiei Mari, deplin conştienţi că aşa ceva nu s-ar putea întâmpla decât în detrimentul Austro-Ungariei. Asemenea ambiţii ameninţau relaţiile dintre marile puteri, pentru că ruşii se considerau ei înşişi protectorii fraţilor slavi ortodocşi.

Serbia şi asasinarea lui Franz Ferdinand

Mai multe societăţi secrete se devotaseră cauzei iredentismului sârb şi se bucurau de sprijinul masiv al ofiţerilor sârbi din armată. Astfel că, deşi erau, din punct de vedere tehnic, nişte organizaţii ilegale, rareori le supăra cineva. Una dintre cele mai active societăţi secrete opera folosind nu unul, ci două

nume evocatoare: Uniunea morții, așa cum era cunoscută de susținătorii ei, sau Mâna Neagră, nume pe care i-l atribuiseră adversarii ei. Regulile, sigiliul – care cuprindea și steagul pirateresc cu craniul și oasele încrucișate, un pumnal, o bombă și o sticlă cu otravă – și ritualul de inițiere o făceau să semene mult cu una dintre cele mai cunoscute societăți secrete, cea a carbonarilor. Mâna Neagră a efectuat mai multe lovituri teroriste împotriva unor ținte austro-ungare de-a lungul frontierei, inclusiv câteva atentate asupra guvernatorilor de provincii, iar membrii societății făceau frecvent agitație împotriva tiraniei Habsburgilor. Grupul a atacat, de asemenea, ținte în propria țară pentru că era nemulțumit de eforturile ineficiente ale prim-ministrului sârb Nikola Pašić de a unifica Serbia. Șocant, unul dintre liderii Mâinii Negre era colonelul Dragutin Dimitrijević (cunoscut sub numele de cod Apis), șeful serviciului de spionaj al armatei sârbe. Probabil că Dimitrijević a fost cel care a hotărât că Mâna Neagră trebuie să-l asasineze pe Franz Ferdinand, moștenitorul tronului habsburgic. După toate aparențele, motivul era că Franz Ferdinand sprijinea o creștere a autonomiei pentru minoritățile slave din Imperiul Austro-Ungar, amenințând astfel să reducă puterea de atracție a panslavismului.

Între timp, în primăvara lui 1914, Tânăra Bosnie, o societate secretă bosniacă, clocea și ea propriile planuri. Grupul avea ca obiectiv principal distrugerea Imperiului Habsburgic și eliberarea slavilor sudici, dar nu neapărat sub stindardul iredentismului sârb. Când unii membri au aflat că posibilul moștenitor al tronului și soția sa, arhiducesa Sofia, urmau să viziteze capitala bosniacă, Sarajevo, în vară, s-au decis să-l asasineze. Motivele lor sunt neclare. Se pare că nu erau foarte interesați de

punctele lui politice de vedere, ci mai degrabă îl acuzau că face parte din acea dinastie care le subjugase poporul. Unul dintre cei care îşi propuseseră să-l asasineze pe Franz Ferdinand a spus mult mai târziu: „Toată lumea credea că atentatele erau cea mai rapidă metodă de a-i revolta pe oameni"[19]. În fapt, Tânăra Bosnie era impregnată de retorica tiranicidului, o tradiţie care îşi avea originile, considerau membrii, în bătălia de la Kosovopolje din 1389, când după ce turcii otomani i-au înfrânt zdrobitor pe sârbi, aceştia şi-au revenit până la urmă, după ce un erou sârb l-a asasinat pe sultanul otoman. Bătălia este considerată un moment de referinţă în definirea identităţii naţionale sârbe şi a slavilor sudici. Şi chiar în acea zi, 28 iunie, avea loc vizita arhiducelui la Sarajevo. Pentru tiranicizii Tinerei Bosnii, planetele se aliniaseră. Nu mai aveau nevoie decât de resurse pentru a pune la cale asasinatul.

Cele două comploturi se intersectează în persoana unui agent din Mâna Neagră, Vojislav Tankosić, care ţinea legătura cu Tânăra Bosnie. Când a aflat ce plănuia organizaţia bosniacă, a decis să instruiască trei terorişti, să le furnizeze armament şi bombe de mână. Asasinii, al căror număr se va ridica în cele din urmă la şapte – au aflat itinerarul lui Franz Ferdinand după ce acesta a fost publicat din ziar. Mai mult ca sigur că membrii guvernului sârb ştiau de planul Mâinii Negre de a asasina un cunoscut membru al familiei de Habsburg. S-ar putea chiar să fi încercat să anuleze în ultima clipă, cum a făcut Apis-Dimitrijević, după ce şi-a dat seama de posibilele efecte ale asasinării susţinute parţial de stat a moştenitorului tronului austro-ungar[20]. Însă operaţia fusese de mult timp încredinţată unor agenţi independenţi, care nu erau controlaţi de conducerea Mâinii Negre. Roţile fuseseră puse în mişcare şi nu mai puteau fi oprite cu uşurinţă.

La 28 iunie 1914, şapte sârbi bosniaci s-au plasat de-a lungul drumului pe care urma să-l parcurgă Franz Ferdinand. Când maşina arhiducelui a trecut pe lângă el, unul dintre conspiratori a aruncat o bombă care a rănit doi ofiţeri din garda cuplului imperial. Prins imediat şi interogat de poliţie, el le-a spus: „Sunt un erou sârb"[21]. În mod surprinzător, Franz Ferdinand şi-a continuat drumul, cu o mică schimbare: o vizită la spitalul unde erau îngrijiţi ofiţerii răniţi, evitându-i astfel pe ceilalţi asasini. Aflat într-o cafenea, Gavrilo Princip, un tânăr de 19 ani, a văzut maşina arhiducelui care intrase din greşeală pe o străduţă. Când şoferul a oprit pentru a da cu spatele, Princip a tras de două ori spre maşină, ucigându-i pe Franz Ferdinand şi pe Sophie. Princip a fost prins imediat, la fel şi majoritatea conspiratorilor.

Investigaţia iniţială a asasinatului a conchis în grabă că guvernul Serbiei nu era implicat în conspiraţie, însă Austro-Ungaria, întărâtată de Germania, principalul ei aliat, a publicat în cele din urmă un ultimatum în zece puncte în care acuza Serbia că a permis cetăţenilor ei să „incite... la ură faţă de monarhia habsburgică" şi a pus la cale un complot pentru a-i asasina moştenitorul[22]. Ultimatumul impunea restrângeri drastice ale suveranităţii Serbiei. Pe bună dreptate preocupată de consecinţele unui război cu mult mai marele şi puternicul ei vecin, Serbia a acceptat toate cele zece puncte, cu câteva obiecţii minore. Însă impulsul Habsburgilor de a pedepsi Serbia era puternic. Ulterioara declaraţie de război a Austro-Ungariei a implicat şi Rusia, Germania, Franţa şi Marea Britanie. Un membru al cabinetului prim-ministrului britanic mărturisea fără ocolişuri în jurnalul său ceea ce nimeni nu voia să recunoască public: „De ce patru mari puteri ar fi trebuit să se lupte pentru Serbia nimeni nu poate pricepe" [23]. Dar s-au

luptat, provocând astfel cel mai distructiv război al epocii moderne până în acel moment.

Ar trebui să spunem ceva referitor la convingerea deseori exprimată că asasinarea arhiducelui a declanşat Marele Război sau, cu o comună întorsătură de frază, a fost chibritul care a aprins fitilul. Ce i-a intrigat mereu pe istorici – şi le-a dat speranţe contemporanilor – a fost pauza de aproape o lună între asasinat şi ultimatumul habsburgic. Era clar că în culise austro-ungarii şi germanii deopotrivă căutau o justificare pentru a încorda muşchii Habsburgilor în regiune reafirmându-şi statutul de mare putere. Astfel, nu asasinarea lui Franz Ferdinand a declanşat războiul, ci obiectivele politice ale crimei au fost cele care au împins Europa în prăpastie. Cu toate acestea, ne putem imagina cu uşurinţă alte acte de provocare mai revoltătoare şi care ar fi îndeplinit cerinţele de *cassus belli*. Cu toate că războiul nu era garantat, asasinatul din Sarajevo îşi ocupă locul în analele terorismul ca, probabil, cea mai costisitoare crimă din toate timpurile.

Organizaţia Revoluţionară Internă Macedoneană

Balcanii au dat naştere altei organizaţii teroriste – Organizaţia Revoluţionară Internă Macedoneană (ORIM) – cu o istorie care merită atenţia din multe motive. Predecesoarea ORIM a fost înfiinţată prin 1893 de un învăţător, Gotse Delcev. Obiectivul acestuia era să obţină independenţa Macedoniei, o naţiune slavă creştin-ortodoxă al cărei teritoriu era revendicat de Bulgaria, Serbia şi Grecia, fiind controlată în principal pe atunci de Imperiul Otoman, ale cărui forţe slăbeau văzând cu ochii. Micul grup al inteligheţiei macedonene a considerat multă vreme Bulgaria drept aliatul natural al ţării

sale, iar conducerea ORIM se baza pe ajutorul Bulgariei, care să îi acorde protecția și sprijinul, deși revendica în continuare independență deplină, nu pur și simplu unificarea cu Bulgaria. Aripa paramilitară a ORIM a ajuns în scurtă vreme să domine organizația-mamă și interesele acesteia pentru educație, propagandă și agitație pacifistă.

Căpeteniile militare ale ORIM credeau că puterile europene ar interveni pentru a apăra un popor creștin în fața turcilor numai dacă acestea ar deveni conștiente de problemele macedonenilor. Este motivul pentru care celulele ORIM au pus la cale atacuri teroriste împotriva unor obiective europene din regiune. Două dintre cele mai cunoscute incidente au fost capturarea unui misionar american și scufundarea unui vas francez în portul Salonic. Pentru că acestea nu au stârnit interesul european scontat, ORIM a adoptat o nouă strategie. Poate că terorismul împotriva țintelor otomane va provoca violențe împotriva populației macedonene, ceea ce, în final, va determina intervenția europeană. ORIM a înregistrat succes doar pe jumătate: otomanii au declanșat riposte sângeroase, care au dus la moartea a mii de macedoneni, însă Europa creștină nu s-a sinchisit, în parte, pentru că Rusia și Austro-Ungaria conveniseră de curând neoficial să păstreze situația existentă în Balcani, de teamă să nu se declanșeze un conflict incontrolabil. Între timp, ORIM se lupta cu un grup disident, Organizația Revoluționară Externă Macedoneană, care se folosea de terorism pentru a obține unificarea cu Bulgaria, care sprijinea cu cinism ambele grupări. Terorismul revoluționar rus exercitase o considerabilă influență asupra ORIM și a variatelor sale facțiuni, ai căror membri citiseră operele lui Cernîșevski și Stepniak-Kravcinski și învățaseră să facă bombe cu teroriști armeni instruiți de ruși.

În urma dezmembrării imperiilor otoman și habsburgic după Primul Război Mondial, Macedonia însăși a fost sfâșiată între Grecia și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor (cunoscut ca Iugoslavia după anul 1929). ORIM nu a ezitat nicio clipă și și-a trimis celulele teroriste împotriva acelor state. La drept vorbind, violența a escaladat câteva trepte, dar pentru o vreme s-a transformat practic într-o luptă de gherilă împotriva forțelor de securitate grecești și iugoslave. În anii 1920, ORIM era susținută de trei state cu interese divergente. Bulgaria, o monarhie constituțională, pierduse cea mai mare parte a teritoriului macedonean în favoarea Iugoslaviei, astfel că susținea ORIM cu adăpost și bani. Italia fascistă a lui Mussolini și-a oferit și ea protecția, sperând să se folosească de ORIM pentru a destabiliza Iugoslavia, ceea i-ar fi putut crea posibilitatea de a câștiga teritoriu de-a lungul coastei dalmate. De asemenea, ORIM a stabilit relații strânse cu Uniunea Sovietică, Kremlinul sperând să se folosească de grup pentru a câștiga influență și a propaga revoluția peste tot în Balcani. Luptele pentru conducere și neînțelegerile pe tema tacticii grupului – război de gherilă *versus* terorism și asasinate– au dus la crime de genul „ochi pentru ochi, dinte pentru dinte" în fracțiunile ORIM și la distrugerea aproape totală a organizației. A fost ținută totuși la suprafață de patronii ei, fiecare făcându-și socoteala că se poate folosi de ORIM pentru a controla din umbră politica externă. ORIM a reacționat la această stare de lucruri pierzând tot mai mult din vedere originile sale patriotice și recurgând la demersuri criminale, care-și aveau rădăcinile în perioada „exproprierilor revoluționare" din Rusia. Îngrijorător a fost că ORIM s-a transformat, practic, într-o organizație mercenară care-și oferea serviciile celui care plătea mai mult, de regulă guvernul bulgar. În anii 1930, ORIM s-a implicat de asemenea, în extorcări și în traficul de stupefiante.

Organizația Revoluționară Internă Macedoneană ilustra atât puternica atracție, cât și rezultatele de regulă sărace obținute prin utilizarea organizațiilor teroriste independente ca agenți acoperiți ai politicii externe. Implicarea ORIM în atacurile din Bulgaria dovedeau cum grupările teroriste erau dispuse să muște chiar mâna care le hrănea, iar implicarea indirectă a guvernului sârb în asasinarea lui Franz Ferdinand ilustrează cum poate terorismul sponsorizat de stat să producă rezultate sinucigașe. Totuși, terorismul susținut de stat a rămas un instrument îndrăgit de agresivele state autoritare și uneori chiar și de națiunile care cochetau cu democrația.

O altă trăsătură a terorismului demonstrată cu asupră de măsură de istoria ORIM este tendința către autodistrugere. Prin însăși natura lor, revoluționarii tind să se devoteze unor programe maximaliste în virtutea cărora compromisul este o erezie (observați frecventa utilizare a sloganului „libertate sau moarte" în propaganda unor asemenea grupări). Astfel de tendințe sunt de regulă accentuate de utilizarea violenței – al cărei scop este eliminarea opoziției – și de viața în grupări conspirative care practic îi îndepărtează pe revoluționari de contactul cu moderații de orice fel. Viața în clandestinitate accentuează deseori sentimentul asediului, induce paranoia și concentrează treptat atenția asupra luptei de apărare împotriva spionilor și provocatorilor. Rezultatele frecvente sunt rupturi năucitoare și violente conflicte interne. ORIM a reprezentat o stranie deviație de la tendința străveche a angajamentului revoluționar de a regresa într-o nihilistă violență de dragul violenței când agenții ei au devenit teroriști mercenari. Oricum, această bizară întorsătură pe care au căpătat-o evenimentele nu este unică în istorie. În anii 1970 și în deceniul următor, etnonaționaliștii și teroriștii revoluționari de stânga din

Orientul Mijlociu și Japonia s-a transformat în teroriști mercenari disponibili pentru cel care licitează mai mult.

Avantajele terorismului etnonaționalist

Una dintre trăsăturile definitorii ale secolului al XX-lea a fost prevalența mișcărilor entonaționaliste de independență, iar Rebeliunea de Paști și Războiul irlandez de independență au fost primele exemple, imitate mai apoi pe scară largă. Conducătorii mișcărilor de mai târziu au acționat rareori pentru obținerea unor victorii militare complete; mai degrabă au gândit în termenii utilizării simbolice a violenței și a impactului acesteia asupra diverșilor observatori. Cele mai importante trei tipuri de spectatori au fost de regulă nucleul naționaliștilor devotați, cărora trebuia să li se amintească la intervale regulate că mișcarea trăiește și că victoria este aproape, apoi publicul larg, neangajat, care putea fi radicalizat de zelul naționaliștilor sau de brutalitatea puterii imperiale, și a treia categorie, publicul și guvernul imperial, care ar putea ajunge, cu timpul, să considere că victoria a fost prea costisitoare. Conform acestui nou și înfricoșător calcul, înfrângerea militară ar putea duce la o victorie politică. Acestea sunt, în esență, forma și funcția terorismului modern, chiar și când mișcările, cum ar fi acelea care au culminat cu Rebeliunea de Paști, nu-i preiau conținutul specific, cum ar fi asasinatele, atacarea civililor și bombardarea clădirilor și a altor ținte concrete. Deloc surprinzător, mișcările etnonaționaliste au recurs deseori până la urmă la exact aceste tactici, fiind niște forțe pregătite să opereze împotriva unor inamici superiori numeric și tehnologic, într-o eră saturată mediatic.

În epoca războaielor mondiale incidența terorismului etnonaționalist a scăzut, la fel ca toate celelalte formele de terorism

acționând de jos. Au fost adesea înlocuite cu terorismul de stat acționând de sus. Al Doilea Război Mondial a dat o lovitură formidabilă puterii și prestigiului marilor puteri europene și a slăbit controlul pe care-l exercitau acestea asupra propriilor colonii. Nu a durat mult până când mișcările naționaliste din Lumea a Treia au transformat terorismul substatal în una dintre cele mai importante căi de a se elibera de stăpânii europeni și de terorismul de stat al imperialismului. În lupta lor se întrevedeau cu limpezime exemplele irlandezilor, indienilor, bosniacilor, macedonenilor și ale altor mișcări etnonaționaliste timpurii.

Bibliografie

Literatura despre IRA și republicanismului irlandez este vastă și polemică. Trei excelente studii sunt cel semnat de J. Bowyer Bell, *The Secret Army: The IRA*, ed. III revizuită (Transaction, 2003 [1997]), cartea lui Tim Pat Coogan, *The IRA*, ed. revizuită (Palgrave, 2002), și studiul lui Richard English, *Armed Struggle: The History of the IRA* (Oxford, 2003). Două bune lucrări despre preistoria IRA sunt a lui Tom Corfe, *The Phoenix Park Murders: Conflict, Compromise and Tragedy in Ireland, 1879–1882* (Hodder and Stoughton, 1968), și Niall Whelehan, *The Dynamiters: Irish Nationalism and Political Violence in the Wider World, 1867–1900* (Cambridge University Press, 2012).

Pentru Rebeliunea de Paști, Războiul Black and Tan și istoria de început a IRA, vezi Tim Pat Coogan, *Michael Collins: A Biography* (Hutchinson, 1990), T. Ryle Dwyer, *The Squad and the Intelligence Operations of Michael Collins* (Mercier, 2005), Michael Foy and Brian Barton, *The Easter Rising* (Sutton, 2000 [1999]); și cartea lui Peter Hart, *The I.R.A. at War 1916–1923* (Oxford University Press, 2005).

Cea mai bună carte despre extremism şi terorism în India de dinainte de independenţă este cea scrisă de J.N. Vajpeyi, *The Extremist Movement in India* (Chugh, 1974). Printre alte cărţi utile sunt şi Peter Heehs, *The Bomb in Bengal: The Rise of Revolutionary Terrorism in India, 1900–1910* (Oxford University Press, 1993), David M. Laushey, *Bengal Terrorism and the Marxist Left: Aspects of Regional Nationalism in India, 1905–1942* (Mukhopadhyay, 1975), şi Stanley A. Wolpert, *Tilak and Gokhale: Revolution and Reform in the Making of Modern India* (University of California Press, 1962). Pentru influenţa Rusiei şi a „metodei ruseşti" asupra mişcării revoluţionare indiene vezi P. B. Sinha, *Indian National Liberation Movement and Russia (1905–1917)* (Sterling, 1975).

Lucrarea lui Charles Callwell poate fi găsită cu uşurinţă: *Small Wars - Their Principles and Practice* (University of Nebraska Press, 1996 [1896]).

Sunt o mulţime de cărţi despre asasinarea lui Franz Ferdinand şi începutul Primului Război Mondial. Cea mai bună lucrare despre asasinate este a lui Vladimir Dedijer, *The Road to Sarajevo* (Simon and Schuster, 1966). Alte două lucrări valoroase sunt Roberta Strauss Feuerlicht, *The Desperate Act: The Assassination of Franz Ferdinand at Sarajevo* (McGraw-Hill, 1968), şi Henri Pozzi, *Black Hand over Europe* (Francis Mott, 1935).

Despre ORIM, vezi Duncan M. Perry, *The Politics of Terror: The Macedonian Liberation Movements 1893–1903* (Duke University Press, 1988).

Capitolul 10

Epoca terorismului de stat

Judecând după standardele de astăzi, terorismul individual și în grupuri restrânse din Rusia, Europa, Statele Unite ale Americii, Irlanda, India și de aiurea părea să fi ajuns, la pragul dintre secole, la proporții enorme. Dar, după 1914, cele două războaie mondiale, genocidul nazist și crearea regimurilor totalitare le-au reamintit europenilor că statele încă mai erau sursele primare de teroare organizată, violență și moarte. Doar în Uniunea Sovietică, probabil 50 de milioane de oameni au fost victimele unor „morți nenaturale" din cauza foametei, epurărilor politice și războiului[1]. Teroarea dezlănțuită în acei ani a lăsat cicatrice durabile pe hărțile și psihicul europenilor, cicatrice care au și astăzi o mare influență.

Din punctul de vedere al istoriei terorismului, două învățăminte importante sunt de tras: că acțiunile grupărilor subversive sunt o comoară de strategii și tactici la fel de ucigător de utile și pentru regimurile represive și că acuzele unui guvern la adresa oponenților săi pot fi, de asemenea, utile pentru a produce sprijinul și consensul.

Revoluțiile din Rusia

În pofida asasinatelor înfăptuite de Organizația de luptă și de haoticele atentate cu bombă ale anarhiștilor, nu terorismul a

pus la pământ Imperiul Rus. Acesta a fost răsturnat în februarie 1917 de protestatarii înfometați din Sankt Petersburg demonstrând împotriva unui guvern incompetent care continua un război fără speranță și de soldații și poliția care au refuzat să tragă în ei. A lor a fost o revoluție populară. Nu este valabil și pentru lovitura de stat militară dată de bolșevici opt luni mai târziu împotriva guvernului provizoriu, care a dus la ieșirea Rusiei din război, la rapida constituire a dictaturii unui singur partid și la aplicarea unui radical program socialist.

Partidul lui Lenin respinsese în teorie terorismul substatal, urmând linia prerevoluționară adoptată de Lev Troțki, care denunțase asasinatele și „teroarea individuală", spunând că sunt inutile și lipsite de perspectivă istorică. Și, cu toate acestea, bolșevicii erau croiți după chipul și asemănarea predecesorilor: practicau banditismul și terorismul economic, cărora le spuneau „exproprieri revoluționare"; își menținuseră mișcarea clandestină grație metodelor conspirative inițiate de Voința poporului și de alte grupuri și călcau pe urmele lui Neceaev, care plănuise o revoluție nu *înfăptuită de popor,* ci *în numele acestuia.* În sfârșit, fratele mai mare al lui Lenin fusese executat pentru rolul său în atentatul eșuat împotriva lui Alexandru al III-lea în 1887, o pierdere personală care a produs o impresie profundă asupra tânărului Vladimir.

În ultimă instanță Lenin nu s-a îndoit o clipă de utilitatea terorii în sprijinul dictaturii proletariatului, *după* preluarea puterii. În această privință, el și bolșevicii aveau ca model Revoluția Franceză, unde găseau inspirație și justificare. În vreme ce iacobinii au adoptat cu încetul o politică a terorii în parte ca răspuns la necesități la care nu se gândiseră înainte, Lenin și-a imaginat-o ca pe o cheie de boltă a noii ordini. În

1908, de exemplu, el își nota că eșecul Comunei din Paris în 1871 s-a datorat „generozității sale excesive – ar fi trebuit să-și extermine inamicii"[2].

Din acest motiv, bolșevicii au organizat de îndată o organizație polițienească – Comisia extraordinară, cunoscută prin acronimul rusesc CEKA* – al cărei obiectiv era să apere revoluția prin forță. I-a fost conferită o autoritate deplină pentru a investiga, aresta, judeca și executa inamicii noului stat socialist. Conducătorul Comisiei era Felix Dzerjinski**, un revoluționar polonez care-și petrecuse jumătate din viață în închisorile țariste și-și câștigase pe bună dreptate porecla de „Felix cel de Fier". La început, CEKA, destul de prost organizată, se concentra mai ales pe combaterea falsificatorilor de bani, speculanților și bandelor anarhiste. Lenin a încurajat teroarea de masă cu sloganul „Să-i jefuim pe jefuitori", pretinzând că fiecare oraș ar trebui să-și pună la punct propriile mijloace pentru a declanșa „un război pe viață și pe moarte împotriva bogătașilor, puturoșilor și paraziților" [3]. Bolșevicii îndemnau, de asemenea, la crearea unor „tribunale revoluționare" spontane după modelul omonimelor instituții din timpul Revoluției Franceze care puteau împărți dreptatea la fața locului. Violența era foarte răspândită și brutală, dar mai deloc sistematică.

---

* *Cerezvîchainaia komisia* (Comisia extraordinară sau Comisia extraordinară pe întreaga Rusie pentru combaterea contrarevoluției *și* sabotajului), prima organizație a poliției secrete sovietice, a fost înființată în decembrie 1917 (n.tr.).

** Felix Dzerjinski (1877-1926), unul dintre conducătorii Rusiei sovietice, provenea dintr-o familie de nobili polonezi. După moarte a fost considerat un erou național. Statuia care-l reprezenta din Piața Lubianka, unde se afla cartierul general al serviciilor secrete (CEKA, NKVD, KGB), a fost îndepărtată în 1991 (n.tr.).

Războiul civil și Teroarea Roșie

Starea de lucruri s-a schimbat dramatic în vara lui 1918, când adversarii politici ai bolșevicilor – un grup dezorganizat de „albgardiști" monarhiști, socialiști moderați, democrați, anarhiști și separatiști naționali – au început să desfășoare trupele armate. Astfel a început Războiul civil rus.

La fel de rea a fost și noua campanie teroristă a socialiștilor revoluționari. Prima oficialitate sovietică a fost ucisă la 20 iunie 1918*. Două săptămâni mai târziu, socialiștii revoluționari de stânga – socialiștii revoluționari radicali care i-au susținut pentru o scurtă perioadă pe bolșevici – l-au asasinat pe contele Mirbach, ambasadorul german în Rusia sovietică, în speranța că vor declanșa o revoltă populară și că vor înfuria Germania într-atât încât s-o determine să reînceapă ofensiva. Complotul socialiștilor revoluționari de stânga a eșuat pe ambele planuri. Bolșevicii, în schimb, au început lichidarea aliaților de odinioară, creând o adevărată dictatură a unui singur partid. Echipele teroriste nou formate ale socialiștilor revoluționari continuau să-i hărțuiască pe liderii bolșevici. Un atentat l-a ratat la mustață pe Troțki, acum capul Armatei Roșii și mâna dreaptă a lui Lenin, când acesta schimba pe neașteptate trenurile. La 30 august, un socialist revoluționar l-a asasinat pe Moisei Urițki, un ofițer de rang înalt din CEKA, și alt socialist revoluționar l-a împușcat pe Lenin pe când acesta ținea un discurs. Acesta a supraviețuit la limită, dar glonțul a rămas înfipt în gâtul său, contribuind, probabil, la moartea sa prematură, nici șase ani mai târziu.

---

* Este vorba despre revoluționarul V. Volodarski, șeful Diviziei de presă în Comitetul executiv al Uniunii comunelor din nord, un fel de șef al cenzurii (n.tr.).

Bolşevicii erau convinşi că sunt înconjuraţi de inamici, că revoluţia este în pericol. Şi pentru că înţeleseseră că Marx a afirmat că socialismul şi capitalismul nu pot conviețui, ei au considerat aceste atacuri teroriste ca lovitura de început a unei campanii duse de contrarevoluţionarii interni finanţaţi şi organizaţi de imperialiştii străini dornici să distrugă primul stat socialist. Înfricoşaţi, bolşevicii au ripostat dezlănţuind o campanie coordonată împotriva tuturor inamicilor statului, începând oficial Teroarea Roşie la 5 septembrie 1918, cu un decret care autoriza împuşcarea albgardiştilor şi a adversarilor contrarevoluţionari. „Pentru sângele lui Lenin şi Uriţki", anunţa un oficios guvernamental, „să curgă şuvoaie de sânge de burghez – cu cât mai mult sânge, cu atât mai bine."[4]

Termenul de „contrarevoluţie" nu a fost niciodată definit limpede, aşa că aproape toţi puteau fi arestaţi sau executaţi pe baza acelui articol. Bolşevicii s-au folosit de CEKA pentru a distruge personalităţile în jurul cărora se putea coagula rezistenţa, în special familia Romanov, care a fost executată în iulie 1918. Ofiţerii CEKA îi executau în masă pe cei care se opuneau activ statului sau erau suspectaţi că susţineau trupele albgardiştilor. Bolşevicii au luat mii de „ostatici burghezi", eliberându-i pe unii după plata unei răscumpărări şi ucigându-i pe alţii. Ca în timpul regimului iacobin al Terorii, oamenii erau arestaţi pentru că vorbeau sau purtau haine îngrijite ca privilegiaţii de dinainte. O vorbă nesăbuită despre bolşevici putea arunca pe cineva în închisoare, dar multe arestări şi execuţii s-au făcut pur şi simplu la întâmplare. Deloc surprinzător, CEKA se folosea de tehnici învăţate deopotrivă de la revoluţionarii secolului al XIX-lea, dar şi de la temnicerii acestora, însă adesea cu o cruzime mult mai mare.

Adevărul e că violențele teroriste comise de socialiștii revoluționari stângiști și de alții păleau în comparație cu violența Războiului civil și cu acțiunile CEKA. Mare parte din violența cekistă era proactivă, în sensul că oamenii erau arestați pentru potențiala lor opoziție față de puterea sovietică. Troțki însuși a admis în 1920 că teroarea era esențială pentru supraviețuirea noului stat într-o lume ostilă: „Teroarea poate fi foarte eficientă împotriva unei clase reacționare care nu vrea să părăsească scena... [Revoluția, ca și războiul,] omoară indivizi și intimidează mii de oameni"[5]. Violența era astfel și țintită către un obiectiv, dar și simbolică, menită să distrugă inamici activi și să îngenuncheze întreaga populație. Isaac Steinberg, socialist revoluționar stângist care a deținut pentru scurtă vreme poziția de comisar pentru justiție după revoluție, aprecia cu justețe construcția bolșevică. El scria în 1920: „Teroarea este un *sistem*... un plan legal al regimului în scopul intimidării în masă, al constrângerii în masă și al exterminării în masă". Succesorul bolșevic al lui Steinberg a înțeles și el despre ce e vorba și-și sfătuia colegii: „Nu trebuie să-i executăm doar pe vinovați. Executarea nevinovaților va impresiona masele și mai mult"[6]. Din acest punct de vedere, sovieticii au mers dincolo de practica iacobină din timpul regimului francez al Terorii. Ceea ce făceau ei era mai degrabă propagandă prin fapte în numele statului decât împotriva lui. CEKA a rămas o putere în sine, practic un stat în stat, primind ordine de la o mână de bolșevici înfocați de la vârful puterii. Specialiștii estimează că bolșevicii, în principal CEKA, au executat între 50 000 și 200 000 de oameni de când a fost declanșată Teroarea Roșie până la începutul anilor 1920[7].

Victoria bolșevicilor asupra albgardiștilor în 1920 a diminuat teroarea, însă nu i-a pus capăt. Actele de violență țintită

şi teroarea au rămas instrumente indispensabile pentru stat şi partid. La fel de important, teroarea anilor de război civil a lăsat o urmă de neşters asupra liderilor Rusiei sovietice: violenţa a abrutizat societatea şi s-a eternizat în mintea celor devotaţi partidului ca moaşă necesară a oricărui „mare salt înainte" către comunism. Această situaţie a continuat chiar şi în perioada de relativă pace socială şi politică din anii 1920, când s-a declarat un armistiţiu – sub stindardul Noii politici economice* – între statul sovietic tot mai degradat şi întreprinzătorii şi experţii săi, în încercarea de a reclădi economia după şase ani de război, revoluţie şi conflict civil.

Stalin şi stalinismul

Între timp, primul atac cerebral al lui Lenin, în 1922, şi moartea sa au declanşat o luptă înverşunată pentru succesiune. Troţki – cel care orchestrase preluarea puterii în octombrie şi devenise mai apoi arhitectul victoriei în timpul Războiului civil – părea cel mai potrivit candidat. Însă principalii săi rivali l-au alungat din partid şi l-au forţat să ia calea exilului, ajungând, în cele din urmă, în Ciudad de Mexico. Deşi Iosif Vissarionovici Stalin nu a fost niciodată mai mult decât un actor secundar în aceste conflicte, a ajuns repede în fruntea Partidului Comunist. El a început să-şi pună amprenta asupra Uniunii Sovietice în 1929, când a iniţiat o serie de măsuri prin care-şi propunea să transforme URSS într-o ţară modernă în

* *Novaiạ Ekonomiceskaia Politika* (NEP), politică economică propusă de Lenin. Era în primul rând o nouă politică agrară permiţând proprietatea privată asupra terenului. Scotea economia din zona centralizării şi planificării, acordându-i o oarecare independenţă. Deşi economia revenise la situaţia anterioară războiului, după moartea lui Lenin, în 1928, Stalin a introdus planul cincinal şi a început colectivizarea (n.tr.).

doar câțiva ani. Pentru a-i obliga pe oameni să se supună, Stalin și clica lui au pus pe picioare teroarea de stat, în mod ironic, plănuind și exagerând o amenințare teroristă *împotriva* statului. La 1 decembrie 1934, Leonid Nikolaev, un comunist nemulțumit, l-a asasinat pe Serghei Kirov, șeful atât de popular al filialei de partid din Leningrad. După decenii de dezbateri, istoricii sunt acum destul de siguri că Nikolaev a acționat de unul singur, dar dincolo de orice îndoială este gradul până la care a capitalizat Stalin moartea lui Kirov. Imediat după asasinat, dictatorul a ordonat poliției și tribunalelor să-i vâneze pe cei implicați în „acte teroriste"[8]. Făptașii urmau să fie investigați, arestați, „judecați" de un complet de trei judecători și executați în câteva zile, totul fără acces la avocat sau posibilitatea recursului. Astfel de „justiție" fusese aplicată cu certitudine și în timpul Războiului civil și periodic de atunci înainte, însă de regulă doar împotriva necomuniștilor. Din 1935 noile „investigații" îi vizau, în primul rând, pe membrii partidului.

La câteva săptămâni după moartea lui Kirov, 14 comuniști de rang inferior au fost judecați și executați pentru că au participat la o „conspirație teroristă" pentru asasinarea acestuia. Toți cei 14, acuzați prin probe falsificate și prin declarații smulse prin tortură de tenebroase forțe externe, fuseseră cândva susținători ai adversarilor lui Stalin. Într-un an și jumătate, toți principalii oponenți ai lui Stalin din anii 1920 au fost asociați cu dușmanul poporului Troțki și judecați pentru că au pus la cale asasinarea lui Kirov și o campanie teroristă pentru uciderea altor bolșevici de frunte, inclusiv a lui Stalin. Acuzațiile de terorism erau niște minciuni de-a dreptul absurde, însă cei acuzați își recunoșteau vina în procese-spectacol atent regizate, care erau menite să le demonstreze cetățenilor sovietici și lumii întregi proporțiile amenințării cu care se confruntă

Uniunea Sovietică. Unul după altul, rivalii lui Stalin erau găsiți vinovați și executați.

Terorismul a devenit un pericol deosebit de util în jurul căruia se puteau construi acuzații false pentru că acestea mobilizau publicul. Rezultatul a fost o spirală tot mai largă a denunțurilor. Din 1936 până în 1938, numărul arestărilor a crescut de la mii la milioane, fiecare victimă fiind legată printr-un șir de prieteni, rude sau tovarăși de muncă de conspirația asasinării lui Kirov și a lui Stalin sau de sabotarea economiei. Teroarea stalinistă înflorea din paranoia, din credința că și cel mai apropiat coleg sau persoana iubită poate fi un terorist camuflat, așteptând să fie activat de un mesaj secret de la diavolul în persoană, Troțki. Fiecare nouă demascare intensifica panica și întărea și mai mult impresia că țara era asediată de un dușman ascuns. Atât de mare devenise nevoia de victime că Stalin și șeful poliției începuseră să impună cote pentru arestări și execuții, pe baza numelor furnizate de agenții de poliție de pe teren. Pentru campania care a început pe 31 iulie 1937, de exemplu, cota era de 268 950 arestați, dintre care 75 950 urmau să fie împușcați[9].

Ca și în Franța anilor 1790, teroarea era un sistem care-și propunea să fragmenteze societatea și s-o remodeleze conform noilor obiective și standarde. Teroarea însemna violență simbolică și, deopotrivă, fizică și era menită să educe populația în legătură cu necesitatea vigilenței, a obedienței și a sacrificiului de sine. Însă teroarea avea și multe utilizări practice. Ea oferea o motivație într-un sistem care abolise proprietatea privată și profitul. Ea îi îndepărta până la ultimul pe directorii și experții tehnici educați înainte de revoluție, făcând loc unei noi generații loiale partidului și lui Stalin. Ea i-a anihilat pe indestructibilii funcționari locali și regionali ai partidului ale căror rețele de interese subminau deciziile de la centru. Teroarea a umplut

gulagul, care a devenit o sursă valoroasă de muncă în regim de sclavie. Acuzațiile de terorism și sabotaj au furnizat, de asemenea, un țap ispășitor pentru infinitele probleme create în graba industrializării și colectivizării.

Când promisa utopie socialistă nu s-a materializat, oamenii au putut fi făcuți să creadă că „diversioniștii, sabotorii, trădătorii cu două fețe și teroriștii" conspirau cu dușmanii internaționali ai Uniunii Sovietice pentru a-i tăia aripile. Prin aceste metode, construcția retorică a terorismului de sus era consolidată, chiar amplificată de jos, de vreme ce termenul de „terorism" era golit de orice conținut aparținând lumii reale și îmbibat cu mesaje avantajoase din punct de vedere social și politic.

Marea Teroare, cum a ajuns să fie cunoscută, s-a mai domolit în toamna lui 1938, însă Stalin a mai orchestrat noi valuri de teroare, completate cu noi acuzații de terorism și colaborare cu forțe externe de câteva ori după al Doilea Război Mondial. Conform informațiilor păstrate în arhivele sovietice, statul a executat 786 098 de oameni pentru crime contrarevoluționare din 1934 până în 1953. Dintre acestea, 681 692 de persoane au fost executate în cea mai cruntă perioadă de violență, anii 1937 și 1938. Alții estimează că numărul victimelor a fost mult mai mare. În ceea ce privește numărul celor arestați și trimiși în gulag pentru diferite perioade de timp, statisticile sunt chiar mai neclare. Nikita Hrușciov, liderul sovietic care i-a succedat lui Stalin, estima că 17 milioane de oameni au trecut prin sistemul penitenciar din 1937 până în 1953. Este posibil ca 2 milioane de persoane să fi fost arestate și judecate în anii 1934–1938. Un recent cercetător occidental al gulagului s-a folosit de lucrările istoricilor și statisticienilor din perioada postsovietică și a făcut o estimare mai înfricoșătoare, dar totodată

mai rezonabilă de 28,7 milioane de „sclavi" care au prestat muncă silnică în URSS din anii 1920 până în anii 1950[10].

Germania după Primul Război Mondial

Deşi o stăpâneau la perfecţie, liderii Uniunii Sovietice nu erau singurii care utilizau teroarea pentru a-i supune pe cetăţenii ţării lor. Oricum, singurii lor adevăraţi rivali în ceea ce priveşte proporţia şi brutalitatea absolută erau naziştii, care s-au folosit de terorism chiar mai explicit în timpul ascensiunii lor la putere decât au făcut-o bolşevicii. Odată ajunşi la putere, teroarea de stat a devenit piatra de boltă a regimului nazist, transformându-se în genocid, în al Doilea Război Mondial.

Germania a plătit scump, atât în oameni, cât şi material, în timpul Primului Război Mondial, dar acele pierderi erau doar începutul suferinţelor ţării. Când autoritatea militară şi civilă s-a prăbuşit în noiembrie 1918, Partidul Socialist din Germania (SPD) a ocupat golul şi a proclamat republica. Pentru a se apăra de duşmanii din stânga şi din dreapta eşichierului politic, guvernul dominat de SPD a încurajat formarea Freikorps (trupe paramilitare), miliţii locale provenite din rândul veteranilor de război recent lăsaţi la vatră.

Aceste miliţii s-au dovedit a fi un teren fertil pentru noi şi periculoase mişcări. Multor veterani le-a venit greu să se readapteze social în vremuri de pace şi căutau cu disperare camaraderia şi entuziasmul de *fronterlebnis* (viaţă de front, în germ.) trăite în tranşee. Aceşti veterani erau, de asemenea, sensibili la propaganda de extremă dreapta care-i blama pe civilii „neputincioşi" – în special pe socialişti, comunişti şi evrei – pentru înfrângerea Germaniei în război. Astfel s-a născut mitul că Germania a fost „înjunghiată pe la spate" de trădători. Pentru ca lucrurile să fie şi mai grave, prima sarcină a

guvernului de la Weimar – numit astfel după orașul în care a fost pusă pe hârtie Constituția fondatoare – a fost să semneze Tratatul de la Versailles care punea capăt Primului Război Mondial. Acest document smulgea țării teritorii importante, reducea dramatic dimensiunile armatei oficiale, împovărând statul cu plata unor paralizante daune de război către aliați și obliga Germania să-și asume în întregime responsabilitatea declanșării războiului. Nu peste multă vreme, au luat naștere o mulțime de grupări de extremă dreapta, revărsând valuri de ură împotriva democrației, liberalismului, socialismului și monopolului capitalist. Membrii acestor grupări tânjeau după vremurile de odinioară, pe când agricultura și micul negoț erau în floare, o lume neatinsă de neînțelegeri electorale, supraconsum și supermarketuri, marxism și sindicalism. Ei nu sperau doar la o renaștere națională; ei erau în căutarea unei istorii alternative – și imaginare – în care națiunea era unită ca un tot organic. Nostalgia lor pentru *fronterlebnis* era generalizată. În acest amestec s-a strecurat, de asemenea, și mult antisemitism.

Unii veterani reacționari din Freikorps gravitau în mod natural către violențele și asasinatele politice. În primii ani de după întemeierea Republicii de la Weimar, comandourile ucigașe de extremă dreapta legate de Freikorps i-au asasinat pe liderul socialist Hugo Haase, pe Matthias Erzberger, reprezentant al Partidului Catolic de Centru în guvernul de la Weimar, și pe Walther Rathenau, ministrul moderat (și evreu) al afacerilor externe. Multe alte figuri politice mai puțin importante din centrul sau stânga scenei politice au căzut victime ale acestor plutoane ale morții. În martie 1920, guvernul a dizolvat oficial Freikorps, un act care împins mulți veterani către grupările paramilitare ilegale, care erau numite colectiv *Schwarze Reichswehr* („Armata neagră a Reichului", în germ.)

Violențele politice nu se petreceau doar în culise, pentru că aproape fiecare partid politic își organizase un grup paramilitar asociat. Naționaliștii fondaseră rețeaua *Kampfbund* (Liga luptătorilor). Partidul Comunist German înființase *Roter Frontkampferbund* (Liga luptătorilor din Frontul roșu). Chiar și relativ moderatul SPD întemeiase *Reichsbanner Schwarz-Rot-Gold* (Drapelul Reichului negru-roșu-auriu, numit după culorile steagului Republicii de la Weimar). Aceste grupări se ocupau cu securitatea la manifestațiile partidelor, organizau marșuri pentru a-i convinge de forța lor pe cei neînregimentați politic și se încăierau pe stradă cu rivalii lor. Cu cât era mai aproape de extremă partidul sau ideologia politică din spatele organizației paramilitare, cu atât mai probabilă era angajarea acesteia în violențe sub acoperire, inclusiv terorism și asasinate.

O diferență reală între violențele de extremă dreapta și extrema stângă din Republica de la Weimar era atitudinea publică față de ele. Cei aflați în dreapta, centru și stânga moderată erau îngroziți la gândul unei revoluții de tip sovietic și de aceea considerau că grupările de extremă stânga, în special KPD, reprezintă un pericol de moarte la adresa statului și națiunii. Voci altminteri discordante din legislativ, sistemul funcționăresc, armată, justiție și poliție erau de acord în această privință, astfel că s-au asigurat ca violența extremei stânga să nu fie tolerată. Violența de extremă dreapta, pe de altă parte, se bucura de sprijinul ascuns sau de neutralitatea binevoitoare a acestor grupuri. Autoritățile au condamnat violența organizației *Schwarze Reichswehr* într-un limbaj surprinzător de moderat și au dat sentințe corespunzătoare. În cazul asasinării lui Rathenau, de exemplu, Curtea l-a condamnat pe făptuitorul crimei la cinci ani de închisoare, pentru a-l elibera înainte de

termen. În acele situații în care asasinii și teroriștii de extremă dreapta primeau pedepse severe, dosarele lor deveneau *causes célèbres* pentru dreapta politică.

Desigur, cea mai cunoscută beneficiară a simpatiei și indiferenței publice a fost organizația lui Adolf Hitler, Partidul Național-Socialist al Muncitorilor din Germania (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*, pe scurt Partidul Nazist sau prescurtat NSDAP). Partidul Nazist, fondat în 1920, nu se făcea defel remarcat prin naționalismul său extrem, destul de banal în acea perioadă. Ce îl deosebea era, în primul rând, înflăcăratul său rasism și antisemitism arian și, în al doilea rând, o credință nezdruncinată în necesitatea unui dictator atotputernic – așa-numitul *Führerprinzip* – pe care naziștii îl preluaseră, în parte, de la Benito Mussolini și de la fasciștii italieni. Naziștii urmăreau renașterea Germaniei, însă programul lor era bazat în mare măsură pe ura față de democrația Republicii de la Weimar, comunism, „criminalii din noiembrie"* și Versailles. Pentru Hitler, ceea ce lega toate aceste elemente disparate era „iudeo-bolșevismul", presupusul complot al evreilor pentru a controla Germania și a submina civilizația occidentală cu ajutorul comunismului sovietic.

Fascismul italian

Deși italienii luptaseră de partea învingătorilor în Marele Război, Italia postbelică semăna izbitor cu înfrânta Germanie. Aliații i-au promis mult Italiei, care a câștigat însă puțin prin Tratatul de la Versailles. Rezultatul a fost un profund sentiment de umilință națională printre naționaliști și veterani, dintre care unii formaseră trupe paramilitare asemănătoare cu

* *Novemberverbrecher*, așa erau numiți politicienii care negociaseră și semnaseră armistițiul pe 11 noiembrie 1918. (n.tr.)

Freikorps. Ca și în Germania, socialismul era o forță puternică și polarizantă care atrăgea mulți muncitori și-i îngrozea pe italienii din clasele de mijloc sau superioare. În 1919 și 1920, o cascadă de greve și răspunsul anemic al guvernului la acestea au crescut spectrul unei posibile revolte socialiste și au devenit fundalul rapidei ascensiuni la putere a lui Benito Mussolini. În 1919, Mussolini a constituit *Fascio Italiani di Combattimento* și a apelat la grupările veteranilor să formeze plutoane militare, ai căror membri erau numiți *squadristi* sau *Camicie Nere* (Cămășile negre), după uniforma lor. *Squadristi* nu susțineau o poziție politică neapărat, ci mai degrabă un sistem moral în care violența și teroarea fuseseră ridicate la rangul de mod de viață. În orice caz, farmecul violenței, entuziasmului și al camaraderiei atrăgeau cu mult mai mulți *squadristi* decât ideologia fascistă.

Squadristi îi terorizau pe cei din stânga politică prin incendii, răpiri, bătăi și chiar crime. Socialiștii au ripostat organizându-și propriile grupări paramilitare, care se luptau frecvent în stradă cu fasciștii. Punctul de vedere al lui Mussolini era cinic și extrem de manipulator: chiar în zilele în care Cămășile negre erau implicate într-o campanie de o violență aproape neegalată, susținea sus și tare că este cel mai bun candidat pentru a restaura legea și ordinea în Italia. Când sindicaliștii și stângiștii au declanșat o grevă generală în august 1922, Mussolini și-a trimis *squadristi* ca spărgători de grevă.

Acest acces terorist al Cămășilor negre a fost sprijinit cu entuziasm de burghezie, care se temea de socialism și sindicate la fel de mult pe cât li se păreau fasciștii și *squadristi* lui Mussolini de legitimi. Guvernul italian a fost de acord: pentru doi fasciști arestați pentru un act de violență poliția înșfăca șapte socialiști[11].

În octombrie 1922, fasciștii italieni au organizat Marșul asupra Romei, în care 30 000 de Cămăși negre au făcut în capitală o demonstrație de forță mai mult teatrală decât militară[12]. Deși ulterior a fost descrisă drept un *coup d'état,* chiar un război civil, victoria lui Mussolini a fost, de fapt, rezultatul faptului că regelui Victor Emanuel al III-lea îi era teamă de instabilitate. Regele i-a cerut lui Mussolini să devină prim-ministru pentru că își imagina că fasciștii vor controla cu mai multă ușurință guvernul; mai mult, fasciștii arătaseră că sunt suficient de duri pentru a se ocupa de inamicii interni ai Italiei. În istoria terorismului, a fost un eveniment semnificativ. În vreme ce teroriștii revoluționari atacau statul, teroriștii fasciști atacau cu ferocitate politicienii rivali și grupurile sociale adverse. De fapt, fasciștii italieni căutau să colaboreze cu statul mai degrabă decât să-l răstoarne.

Cămășile brune ale lui Hitler

Calea urmată de Hitler și de naziști a fost una asemănătoare. În cea mai mare parte a anilor 1920, au fost un mic partid plasat la periferia politicii germane. Discursurile pline de ură pe care le rostea Hitler în fața unei mici și vrăjite audiențe i-au făcut pe mulți germani să-i considere pe naziști niște caricaturi și pe Hitler un dement ridicol. Însă aceștia erau extrem de serioși, în special *Sturmabteilung*, detașamentele de atac, trupe paramilitare ale Partidului Nazist. *Sturmabteilung* – SA sau Cămășile brune (*Braunhemden*) datorită uniformei membrilor – a devenit un refugiu pentru mulți soldați și naționaliști din fostele Freikorps germane. Stimulați de mentalitatea *fronterlebnis*, membrii SA nu au ocolit nicio ocazie de luptă, deseori fatală, cu membrii grupării *Reichsbanner* a SPD sau cu *Roter Frontkampferbund* (Frontul roșu) a KPD.

Cămășile brune voiau să dea senzația că sunt victime atât ale guvernului, cât și ale stângiștilor. Un membru al Cămășilor brune scria: „Nu există noapte în care oamenii SA să nu zacă pe stradă, victime ale terorii comuniste"[13]. Această percepție se reflecta în înfricoșătorul slogan al Cămășilor brune: „Teroarea trebuie stăvilită prin teroare". Membrii grupării fuseseră făcuți să creadă că a fi urâți și temuți de guvern și inamici reprezintă un destin cu adevărat înălțător.

Hitler și naziștii au continuat să vocifereze împotriva Tratatului de la Versailles, a evreilor și a amenințării comuniste, însă aceste teme le-au adus puțini adepți. De fapt, catastrofa economică produsă de Marea Criză care a început în 1929 și percepția asociată acesteia că democrația eșuase i-au făcut pe mulți germani să-și pună speranțele în naziști. În 1932, randamentul economiei a scăzut cu 40% față de 1929 și circa o treime din muncitori nu aveau de lucru[14]. Reichstagul era paralizat, incapabil sau lipsit de dorința de a opri propria alunecare în irelevanță. Și pe străzi, Cămășile brune erau în ofensivă, provocând confruntări pe care le botezaseră „coliziuni". Un nume mai potrivit ar fi fost terorism sau chiar război civil. În timpul primelor trei săptămâni ale lunii iunie 1932, poliția a înregistrat – fără a reuși să le pună capăt – numai în statul Prusia 461 de ciocniri între Frontul roșu și Cămășile brune. Numărul de victime este terifiant: 82 de morți și 400 de răniți. În timpul lunii următoare, 38 de naziști, 30 de comuniști și alte 18 persoane au fost victimele unor atacuri motivate politic. În luptele de stradă care au avut loc pe 17 iulie în Altona, o suburbie a Hamburgului, au murit 17 persoane[15].

Terorismul din stradă a slujit mai multor obiective, însă cel mai important a fost să provoace reacția de autoapărare a membrilor organizației Frontul roșu a KPD. Liderul Partidului

Comunist le spunea în 1931: „Nu vom mai răbda niciun act terorist al criminalilor naziști fără ca muncitorii de pretutindeni să dea riposta printr-o agresivă luptă de masă"[16]. Terorismul nazist își propunea, de asemenea, să-i stârnească pe comuniști să se confrunte cu poliția și guvernul. Liderii naziști știau că va fi ușor; la urma urmei, comuniștii erau la fel de sătui până peste cap de democrația burgheză ca și fasciștii. Cum era de așteptat, violențele KPD au escaladat rapid în timpul verii lui 1931, când luptele de stradă ale comuniștilor cu autoritățile au provocat moartea a patru ofițeri de poliție. Violențele au atins punctul culminant în august, odată cu asasinarea a doi căpitani de poliție[17]. De asemenea, strategii naziștilor cunoșteau suficient de bine mentalitatea populară pentru a ști ce gândesc cei mai mulți oameni care treceau cu vederea provocările extremei drepte și-i făceau pe comuniști responsabili de valul de acte teroriste și fărădelegi din Germania. Naziștii au estimat corect impactul pe care-l va avea asupra conștiinței publice spectrul unei revoluții de stânga, care a prins contur în imaginația publică concomitent cu intensificarea retoricii și violențelor beligerante ale KPD.

Cu toate acestea, terorismul și violențele de stradă ale Cămășilor brune serveau și altor obiective. Marșurile, uniformele, sângele și gloria – pe scurt, evocarea conștientă a *fronterlebnis* – au întărit identitatea colectivă a trupelor paramilitare, deși în 1933 veteranii Marelui Război nu mai reprezentau decât un sfert din efectivele acestora[18]. Atât era de puternică această imagine romantică. O imagine care-i atrăgea și pe muncitorii neimplicați politic, care ar fi gravitat altminteri în jurul KPD. În fine, terorismul nazist își propunea să determine guvernul să submineze chiar democrația prin adoptarea unor măsuri dure, autoritare, care ar fi schilodit Reichstagul și Constituția

de la Weimar. Era teatru de stradă la cel mai manipulator şi cuprinzător nivel, pentru că naziştii aveau în gând cel puţin patru tipuri de audienţă: extrema stângă, publicul larg, muncitorii neafiliaţi şi autorităţile guvernamentale.

Strategia nazistă nu trebuia să fie adoptată şi nici măcar cunoscută de liderii Cămăşilor brune sau ai trupelor paramilitare pentru a fi eficientă. Ca şi în cazul terorismului anarhist din Rusia şi Europa la pragul dintre veacuri, ura şi violenţa deveniseră metodele şi obiectivele concepţiei SA despre lume. Aceasta însemna că SA era, în mod special, la dispoziţia lui Hitler, care, în pofida retoricii sale, voia mai presus de orice să pună mâna pe putere.

Dintr-un relevant punct de vedere, liderii naziştilor şi criminalii din Cămăşile brune împărtăşeau credinţa că orice incident care submina normalitatea democratică era unul pozitiv. Terorismul din stradă declanşat de nazişti – şi inevitabila ripostă comunistă – nu făceau altceva! Către sfârşitul lui 1930, îngrozit, SDP a acceptat un şir de cancelari conservatori care promiteau să restabilească legea şi ordinea. În decembrie 1930, cancelarul Heinrich Brüning a emis primul din seria de decrete care marcau drumul neabătut către o guvernare autoritară. Sprijinul socialist – aşa lipsit de vlagă cum era – nu a fost răsplătit cu aceeaşi monedă. După luptele de stradă din iulie 1932, care au produs un număr uriaş de victime, cancelarul Fritz von Papen a dizolvat cu de la sine putere guvernul statului prusac condus de SDP şi a arestat membrii cabinetului, acuzându-i că sunt simpatizanţi comunişti care nu doresc să pună capăt violenţelor. În timpul loviturii de stat a lui Papen, cancelarul – un conservator adversar al naziştilor – a reuşit deopotrivă să submineze constituţionalismul decis la Weimar şi a validat pretenţiile naziştilor că sunt cei care apără „adevărata"

Germanie. Într-o încercare disperată de a-şi asigura sprijinul consistent al naziştilor şi a-l anihila pe Hitler, făcând din el parte a sistemului, von Papen şi alţi politicieni conservatori l-au convins pe preşedintele Republicii de la Weimar Paul von Hindenburg să-l numească pe Hitler cancelar în ianuarie 1933. Peste noapte, bandele Cămăşilor brune au dat deoparte orice aparenţă de cumpătare şi au început să atace adunările, sediile şi casele asociate cu SPD, KPD şi cu sindicatele. La 5 februarie, un nazist l-a asasinat pe primarul SPD din Stassfurt. Două săptămâni mai târziu, Cămăşile brune au fost declarate poliţie auxiliară în Prusia şi puteau acţiona, fără a fi pedepsite. Valul de teroare care a urmat a fost cel mai bun indicator al tipului de stat pe care voiau naziştii să-l fondeze.

Statul nazist

Cu toate acestea, victoria iniţială a lui Hitler nu era nici pe departe convingătoare. Mare parte din miniştrii cabinetului său proveneau din alte partide, iar naziştii nu deţineau majoritatea în Reichstag. Hitler avea nevoie de un eveniment dramatic pentru a-şi mobiliza susţinătorii, a-i îngrozi pe oponenţii săi şi a-i arunca pe cei aflaţi la mijlocul scenei politice în braţele sale. Acest eveniment a fost oferit de Marinus van der Lubbe, un tânăr imigrant olandez care respinsese revoluţia comunistă în favoarea propagandei prin fapte anarhosindicaliste. Nemulţumit de recentul succes al naţionaliştilor, van der Lubbe a incendiat Reichstagul la 27 februarie 1933. A fost capturat de poliţie, care a stabilit cu uşurinţă că a acţionat de unul singur.

Naziştii au reacţionat de parcă lucrurile ar fi stat cu totul altfel. Hermann Göring, care a devenit ulterior al doilea după Hitler la comandă, clama isteric că acesta era începutul unei campanii teroriste a comuniştilor care voiau să distrugă clădiri

și centrale electrice, „să pună otravă în mâncarea din cantinele publice" și să ia ostatici[19]. Chiar și Hitler striga: „Este un semn de la Dumnezeu...! Dacă acest incendiu, așa cum cred, este opera comuniștilor, atunci trebuie să zdrobim această ciumă ucigașă cu un pumn de fier!"[20] A doua zi, Hitler a promulgat un decret – Constituția de la Weimar îi dădea această autoritate – prin care suspenda toate libertățile civile și acorda o mai mare putere poliției. Autoritățile au arestat de îndată mii de comuniști, socialiști și activiști sindicali și mulți dintre aceștia au dispărut în celulele de tortură ale Cămășilor brune. Decretul și teama de terorism i-au ajutat pe naziști să ajungă aproape de câștigarea majorității la alegerile parlamentare din martie. Sfârșitul Republicii de la Weimar și începutul dictaturii lui Hitler s-au petrecut mai târziu, către sfârșitul lunii, când Reichstagul, intimidat, domesticit de înlăturarea tuturor deputaților KPD după incendierea Reichstagului, a predat în întregime autoritatea legislativă în mâinile cancelarului prin așa-numita Lege de împuternicire. Pretenția naziștilor că națiunea era amenințată de terorism i-a anihilat pentru o vreme pe cei care i se opuneau lui Hitler și i-a oferit acestuia cheile țării. Ultimele piedici în calea instaurării dictaturii lui Hitler au fost înlăturate în scurtă vreme. În iunie 1934, în ceea ce a fost denumit mai târziu „Noaptea cuțitelor lungi", Hitler a arestat și a executat la repezeală zeci de adversari politici, inclusiv lideri ai Cămășilor brune, care-i amenințau autoritatea în partid.

Numărul de membri ai Cămășilor brune a început să scadă, dar mulți dintre cei care se pricepeau mai bine la actele teroriste și-au găsit de lucru în organizațiile de securitate naziste, în special în Gestapo, care folosea acum teroarea împotriva inamicilor naziști ca strategie a politicii de stat. Teroriștii deveniseră acum executanții terorii de stat.

Dogma nazistă a devenit în scurtă vreme consfințită de lege. Partidele de opoziție, în primul rând cele de stânga, au fost dizolvate și membrii lor au fost declarați criminali. Mulți au fost arestați și trimiși în lagăre de concentrare. Dachau, primul dintre acestea, a fost înființat la nici două luni după ce Hitler a devenit cancelar. Pas cu pas, legile i-au privat pe evrei și pe alți „inamici rasiali" de cetățenie, drepturi civile și posibilitatea de a se angaja. Gestapo și *Sicherheitsdienst* (serviciul de securitate, SD) au recrutat mii de informatori pentru a culege informații despre inamicii Reichului. Germanilor a început, în scurtă vreme, să le fie groază de bătăile la ușă de la miezul nopții, cum le era groază și sovieticilor, adversarii lor ideologici.

Terorismul din stradă a fost înlocuit în mare măsură de terorismul judiciar și polițienesc, deși naziștii încă mai lăsau loc de manifestare și primului. Cea mai sângeroasă și cunoscută ocazie a fost Noaptea de cristal (*Kristallnacht*) din noiembrie 1938, un pogrom susținut de stat și executat de Cămășile brune, poliție și bande de civili împotriva evreilor și proprietăților acestora. Sute de oameni au fost uciși – probabil mai mult de 1 000 – și cel puțin 30 000 au fost trimiși în lagărele de concentrare. Au fost distruse circa 7 500 de magazine și probabil mai mult de 1 000 de sinagogi. Pretextul acestei nebunii a fost asasinarea lui Ernst vom Rath, un funcționar de la ambasada Germaniei la Paris, de către un evreu germano-polonez a cărui familie fusese deportată forțat din Hanovra. Deși Rath nu era nazist, moartea lui le-a fost utilă naziștilor, care au afirmat că asasinarea lui este o parte dintr-o imensă conspirație evreiască împotriva poporului german. *Kristallnacht* a fost, fără îndoială, o materializare a urii ideologice a lui Hitler, care avea, în parte, legătură cu utilizarea politică a țapilor ispășitori și a diversiunilor. Însă teroarea declanșată de naziști împotriva evreilor și a altor „indezirabili"

servea altor scopuri. Când evreii germani au fost obligați să emigreze din cauza terorii de stat – era vorba, în 1939, de cel puțin 200 000 de oameni – ei și-au vândut proprietățile vecinilor la prețuri cu mult mai mici decât valoarea de piață, au plătit sume exorbitante pentru documentele de emigrare și au lăsat loc liber pentru competitorii în afaceri, care au fost fericiți să le acorde tot sprijinul naziștilor[21].

Al Doilea Război Mondial a schimbat totul, oferind pretextul și acoperirea pentru o politică mult mai violentă. Când germanii invadau Uniunea Sovietică, în iunie 1941, programul terorismului de stat al naziștilor împotriva evreilor și comuniștilor depășise cu mult simbolismul și violența valului de teroare din anii 1930. El devenise un genocid pe scară largă. Ca și foametea ucraineană din 1932-1933, care a ucis între 3 și 4 milioane de oameni, obiectivul Holocaustului – care a luat viața a aproape 6 milioane de evrei și a altor 5 milioane de inamici ai nazismului– nu a fost defel un exercițiu simbolic al terorii. El viza eradicarea completă a unor întregi categorii de populație. A fost un lucru pe care nu și l-ar fi imaginat niciodată iacobinii, presupușii părinți spirituali ai totalitarismului din secolul al XX-lea.

Începutul celui de-al Doilea Război Mondial nu i-a făcut pe germani să renunțe să mai folosească termenul de „terorist" pentru a justifica tratamentul dur aplicat necombatanților. De exemplu, în iunie 1942, serviciul de securitate nazist (SD) a publicat o directivă care autoriza utilizarea metodelor „de gradul trei" – adică tortura – împotriva „comuniștilor, marxiștilor, Martorilor lui Iehova, sabotorilor, teroriștilor, membrilor mișcării de rezistență, agenților parașutați, elementelor antisociale și haimanalelor și târfelor poloneze sau sovietice"[22]. În particular, naziștii îi etichetau în mod frecvent drept „teroriști" pe membrii Rezistenței franceze.

Un alt exemplu edificator al nivelului până la care termenul de „terorism" a fost înzestrat cu sensuri dincolo de definițiile recunoscute în mod normal ne vine din partea Tribunalului de la Nürnberg. Aliații aveau două obiective în timpul procesului: să-i facă răspunzători pe cei mai importanți membri ai regimului nazist capturați și să documenteze pentru posteritate proporțiile crimelor de război și ale crimelor împotriva umanității înfăptuite de aceștia. „Terorismul" figurează pe primele locuri în lista acestor crime. Naziștii erau acuzați, destul de exact, că ar fi conspirat „pentru subminarea și răsturnarea guvernului german prin forme «legale» susținute de terorism". Această descriere se potrivește cu „teroarea din stradă" a Cămășilor brune și cu terorismul nazist ca strategie a partidului de a prelua puterea. Cu toate acestea, peste tot în rechizitoriu și în actul de condamnare cuvântul „terorism" era interșanjabil cu conceptul înrudit, dar distinct, de „teroare de stat". Lagărele de concentrare, de pildă, sunt descrise „ca o invariantă a politicii teroriste și a metodelor conspiratorilor". În altă parte, „terorism" devine pur și simplu un sinonim pentru violență și brutalitate, ca de pildă în descrierea făcută de Aliați ordinelor date de comandanții Wehrmachtului conform cărora „militarii trebuie să se folosească de terorism" împotriva „civililor suspectați de ofense aduse militarilor". Judecătorii de la Nürnberg i-au găsit pe liderii naziști vinovați că s-au folosit de „terorism" împotriva civililor din Danemarca, Polonia, Boemia și Moravia și din Olanda. Și, cel puțin din punctul de vedere al judecătorului sovietic, întregul „regim hitlerist" fusese „terorist"[23]. Aceasta este, de fapt, impresia creată de arhiva procesului în întreg, atât de des și de general este folosit termenul de „terorism". În opinia judecătorilor și martorilor, „terorismul" a fost o trăsătură fundamentală a ideologiei, practicii și

strategiei naziste din anii 1920 până la răsturnarea celui de-al Treilea Reich în 1945.

Bibliografie

O lucrare echilibrată și cuprinzătoare despre Revoluția și Războiul civil din Rusia este cea scrisă de Orlando Figes, *A People's Tragedy: The Russian Revolution: 1891–1924* (Viking, 1997). Un excelent volum despre poliția secretă sovietică și rolul ei în teroarea politică este cartea lui George Leggett, *The Cheka: Lenin's Political Police* (Clarendon, 1981). Despre marele dictator în persoană, vezi Robert Service, *Stalin: A Biography* (Harvard University Press, 2004). Matthew E. Lenoe – *The Kirov Murder and Soviet History* (Yale University Press, 2010) – a scris cartea care va deveni, probabil, lucrarea definitivă a acelui eveniment crucial. Două cărți valoroase și contradictorii despre epurări sunt cea a lui Robert Conquest, *The Great Terror: A Reassessment* (Oxford University Press, 2007), și lucrarea editată de J. Arch Getty și Oleg V. Naumov, *The Road to Terror: Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932–1939* (Yale University Press, 1999). Despre o relatare uluitoare a impactului avut de teroarea sovietică, vezi Orlando Figes, *The Whisperers* (Picador, 2007). Pentru o istorie accesibilă și cuprinzătoare a lagărelor de muncă sovietice, vezi Anne Applebaum, *Gulag: A History* (Doubleday, 2003).

Despre Mussolini și fasciștii italieni, vezi Denis Mack Smith, *Mussolini* (Vintage, 1983 [1982]), și articolul lui Jens Petersen, „Violența în timpul fascismului italian, 1919-1925" (*Violence in Italian Fascism, 1919–1925*), în Mommsen and Hirschfeld, *Social Protest, Violence and Terror in Nineteenth- and Twentieth-Century Europe.*

Despre puține lucruri s-a scris mai mult decât despre Hitler și Germania nazistă. Cele mai bune dintr-o bibliotecă tot mai mare dedicată domeniului sunt trilogia lui Richard J. Evans, *The Coming of the Third Reich*, *The Third Reich in Power* și *The Third Reich at War* (Penguin, 2003, 2005, 2009); și cartea lui Ian Kershaw, *Hitler*, 2 vol. (Norton, 1998, 2000). Valoroase, de asemenea, sunt și lucrările lui William Sheridan Allen, *The Nazi Seizure of Power: The Experience of a Single German Town, 1922–1945*, ediție nouă, revizuită (Watts, 1984), și Eric A. Johnson, *Nazi Terror: The Gestapo, Jews and Ordinary Germans* (Basic Books, 2000).

Volumul *Social Protest* editat de Mommsen și Hirschfeld conține trei excelente capitole despre violența și terorismul politic în Germania de după Weimar: Peter H. Merkl, „Abordări ale violenței politice: SA 1925-1933" (*Approaches to Political Violence: The Stormtroopers, 1925–1933*); Eve Rosenhaft, „KPD în Republica de la Weimar și problema terorii în timpul celei de-a treia perioade, 1929-1933 (*The KPD in the Weimar Republic and the Problem of Terror during the 'Third Period', 1929–1933*) și studiul lui David B. Southern, „Teroarea antidemocratică din Republica de la Weimar" (*Anti-Democratic Terror in the Weimar Republic*).

Capitolul 11

Decolonizarea și terorismul etnonațional din anii 1930 până la începutul anilor 1960

Terorismul substatal a devenit tot mai rar către mijlocul anilor 1930. Adevărul este că europenii – aflați în plină criză, confruntați cu marile epurări, Holocaustul și al Doilea Război Mondial și cuprinși de venerație în fața puterii marilor state din acea perioadă – puteau fi iertați că socoteau că terorismul de mici proporții aparținea trecutului. În Statele Unite ale Americii, terorismul stângist și a doua Panică Roșie asociată acestuia începuseră să dispară, înghițite de timp și uitare. Marea Criză a pus în mișcare masiva intervenție a statului și înființarea organizațiilor muncitorești de mari dimensiuni, evenimente care păreau un semnal de bun-rămas la adresa individualismului extremist asociat cu terorismul. Universitarii împărtășeau acest punct de vedere. Într-un articol despre terorism apărut în ediția din 1933 a *Enciclopediei de științe sociale*, Jacob Hardman susținea că terorismul a devenit „depășit ca metodă revoluționară", ceva „irelevant și inutil"[1].

Desigur, se va dovedi că nu așa stăteau lucrurile; oricum o schimbare avea loc, fără îndoială. Mai bine de un secol, terorismul fusese în cea mai mare măsură asociat cu cauzele ideologice revoluționare, cum ar fi democrația, anarhismul și socialismul. La sfârșitul secolului al XIX-lea, terorismul substatal începuse

să fie adoptat ocazional de grupările etnonaționaliste care urmăreau întemeierea unor state naționale independente. Până în anii 1930, această situație marginală a devenit o tendință dominantă și era sortită să dureze pe tot parcursul deceniilor de la mijlocul secolului al XX-lea.

Terorismul etnonaționalist și tipurile sale

Organizațiile care se folosesc de terorism pentru a urmări obiective etnonaționaliste diferă substanțial de grupurile a căror motivație este, înainte de toate, religioasă sau ideologică. În vreme ce atracția pe care o exercită pare să fie mai redusă, depinzând de dimensiunile grupului etnic, au de regulă mai multe ocazii să câștige susținerea conservatorilor înverșunați. Acesta este unul dintre motivele pentru care asemenea campanii tind să dureze mai mult decât cele motivate altminteri – depune mărturie longevitatea luptelor din Palestina, Irlanda de Nord, regiunea tamilă din Sri Lanka și Țara Bascilor din Spania. O altă diferență este scopul care se află în spatele actelor de violență. În vreme ce etnonaționalismul își păstrează caracterul simbolic, mesajul său este cumva diferit, pentru că fiecare atac este parțial conceput să comunice existența și esența identității etnice. Provocarea rămâne un obiectiv, de asemenea, însă publicul este deseori diferit: etnonaționaliștii, ca și teroriștii care au obiective ideologice sau politice, caută să polarizeze reacții de la guvern, dar sunt mult mai interesați de regulă să provoace reacții violente din partea altor comunități etnice. O astfel de violență tinde să distrugă posibilitatea unei înțelegeri negociate, de vreme ce servește să-i discrediteze pe moderați, pe care-i acuză de temporizare și lipsa voinței de schimbare reală, forțând pe de altă parte un clivaj complet între grupurile etnice cu care se suprapune sau învecinează. La

toate nivelurile unui asemenea clivaj etnic, violența produce temeri care exacerbează xenofobia, identitatea etnică și angajamentele radicale.

Deși există o mare varietate de susținători ai terorismului etnonaționalist, ei se pot împărți în două categorii. Prima este cea a grupărilor care luptă pentru a pune capăt statutului de colonie. Un bun exemplu este lupta pentru alungarea francezilor din Algeria. În aceste cazuri, violența teroristă se petrece deseori paralel cu un mai larg război de gherilă – caracterizat, de regulă, drept revoluție de cei care își vor independența și drept insurgență de cei care încearcă s-o reprime –, dar violența este de obicei limitată „acolo", doar la teritoriul colonial. Un factor agravant este mereu prezența coloniștilor care ajung să considere teritoriul drept țara lor de baștină și dreptul lor căpătat prin naștere. Cu toate acestea, luptele anticolonialiste sunt deseori soluționate când țara-mamă ajunge la concluzia că prezența sa continuă nu mai merită prețul plătit. A doua categorie include acele organizații care se luptă pentru independență sau autonomie între frontierele unui stat mai mare, așa cum e cazul bascilor din Spania sau al palestinienilor din Israel și Iordania. Uneori luptele pot să atingă dimensiunile unui adevărat război civil sau ale unui război separatist, dar deseori terorismul rămâne cel mai hotărâtor mijloc de a purta lupta. Sunt cele mai dificile crize teroriste de vreme ce independența nu este considerată de regulă o opțiune posibilă de către țara mai mare. Tulburările din Irlanda de Nord, s-ar putea spune, combină cele mai grave aspecte ale ambelor tipuri de conflict etnonaționalist.

Dezvoltarea terorismului etnonaționalist

Două evenimente au stimulat activitatea mondială anticolonialistă și mișcările pentru independență din Lumea a Treia,

tendințe însoțite de multe acțiuni teroriste etnonaționaliste. Primul a fost succesul obținut de Japonia în al Doilea Război Mondial împotriva Marii Britanii, Olandei, Franței și Statelor Unite ale Americii în Asia de Sud-Est și în Pacific. Victoriile covârșitoare ale armatei japoneze – chiar dacă au fost doar temporare – au distrus percepția de invincibilitate a Occidentului imperialist. Al doilea factor a fost denunțarea tot mai vehementă a construcției imperiale europene de către Statele Unite ale Americii. În timpul Primului Război Mondial, președintele Woodrow Wilson a cerut autodeterminarea națională în *Cele 14 puncte*, declarația sa de principii, o cerere căreia președintele Franklin Delano Roosevelt i s-a făcut ecou în Carta Atlanticului din 1940. Carta ONU din 1945 s-a pronunțat chiar și mai categoric în favoarea cultivării unei comunități internaționale a egalilor. Până la urmă, aceste declarații nu pot decât să pună în lumină ipocrizia statelor occidentale care, în ciuda propriei credințe în drepturile civile, în cele ale omului și în domnia legii, se dedicaseră în continuare visului imperial și aveau o atitudine strigătoare la cer de rasistă în fața lumii neoccidentale.

Oricum, după al Doilea Război Mondial, principalele puteri coloniale, Marea Britanie și Franța, nu mai erau capabile să-și apere posesiunile din Africa și Asia împotriva unei opoziții hotărâte. Ambele țări erau profund îndatorate și se confruntau cu copleșitoarea sarcină a refacerii postbelice. În Marea Britanie, victoria Partidului Laburist și planurile acestuia de reconstrucție a unui stat al bunăstării puneau accentul mai degrabă pe reconstrucția internă decât pe păstrarea coloniilor. Liderii francezi erau mai puțin înclinați să abandoneze conceptul de Franță imperială, însă au acceptat cel puțin să redistribuie resursele – stau mărturie destinderea și absența protestelor atunci când Franța a acordat fără întârziere

independența Marocului și Tunisiei la mijlocul anilor 1950, dar nu înainte de a purta un lung război pentru a-și păstra influența în Indochina și a primi șocul escaladării Războiului algerian de independență (vezi mai jos).

Palestina: arabă, evreiască și britanică

Primele semne ale luptei anticolonialiste au început pe vremea când marile puteri nu aveau nici cea mai mică intenție de a renunța la imperiile lor. Istoria consemnează exemple izolate de terorism împotriva britanicilor și colaboratorilor locali ai acestora în Egiptul anilor 1910 și în deceniul următor. Primii teroriști etnonaționaliști organizați din regiune nu au fost arabii, ci evreii mobilizați de sionism, mișcare naționalistă la baza căreia se afla ideea că Israelul era pământul făgăduinței, patria promisă de Dumnezeu în care evreii pot fi majoritari și își pot organiza astfel propriul stat și propriul sistem de apărare. Sionismul era răspunsul natural la valul tot mai ridicat al naționalismului promovat de stat la sfârșitul secolului al XIX-lea, dar era, de asemenea, și o reacție la antisemitismul și pogromurile instituționalizate împotriva cărora evreii păreau de-a dreptul neajutorați ca minoritari.

Dezmembrarea Imperiului Otoman după Primul Război Mondial și Declarația Balfour prin care guvernul britanic sprijinea crearea unei patrii a evreilor a declanșat un nou val de emigrație sionistă în Palestina. Atunci când Palestina a început să fie administrată direct de Imperiul Britanic în 1923, cel puțin 15% din populația locală era evreiască[2]. Înfuriați de întârzierea nedefinită a propriei independențe, arabii au găsit în mica, dar în creștere comunitate evreiască o țintă convenabilă pentru mânia lor. Atacurile arabe au devenit tot mai dese și mai feroce, impulsionând punerea pe picioare în 1920 a

organizației Haganah („Apărarea", în ebraică), o miliție pentru autoapărare care își propunea să-i apere pe evreii imigranți de declanșarea ocazională a violenței arabilor. Sperând să prevină escaladarea violenței, Haganah a evitat represaliile împotriva civililor arabi. Însă tensiunile au continuat să crească și peste 130 de evrei au fost masacrați de arabi în august 1929[3].

Irgun și LEHI

Au fost mai mulți factori care au provocat schimbări dramatice către sfârșitul anilor 1930. Rapida creștere a numărului de evrei, în parte produsă de intensificarea persecuțiilor în Europa, a dus la intensificarea caracterului militant al sionismului și la agravarea fricțiunilor între populațiile din Palestina. Stimulați de izbucnirea Revoltei arabe în 1936 și de creșterea violenței antisemite, militantul Ze'ev Jabotinski și adepții săi au fondat *Irgun Zvai Le'umi* (Organizația Militară Națională), cunoscută îndeobște ca Irgun. Membrii nu se puseseră de acord care era adevăratul inamic al grupului, britanicii sau arabii. Un lider Irgun afirma că „trebuie să creăm o situație în care asasinarea unui arab să fie ca uciderea unui șobolan, în care arabii să fie mizeria și să dovedim astfel că noi și nu ei suntem cei puternici cu care trebuie să tratezi"[4]. Deloc surprinzător, Irgun, care reprezenta o infimă minoritate de opinie în sânul evreilor din Palestina, a trecut la represalii împotriva civililor arabi pentru atacurile împotriva evreilor. Această situație a escaladat rapid într-o campanie de terorism pe scară largă, culminând în iulie 1938 cu atentate cu bombă în piețe și locuințe care au omorât 76 de civili arabi și au rănit mai mult de 170[5]. Cotidianul *Palestine Post* comenta profetic: „Ce cale mai sigură pentru a răspândi semințele războiului interrasial decât să-i faci pe toți arabii să considere că toți evreii sunt adversarii

lor"[6]. Aceasta era, de fapt, strategia organizației Irgun. Dacă vor fi determinați suficienți arabi să reacționeze la terorismul sionist, credeau liderii organizației, era posibil ca întreaga populație evreiască să fie îmboldită să pornească eroica luptă de autoapărare și să obțină victoria sionistă.

Dornică să-și păstreze una dintre fortărețele sale într-un Orient Mijlociu bogat în petrol, Marea Britanie a încercat să potolească ambele părți. Privind retrospectiv, să mergi pe sârmă între dușmani ostili era o politică sortită probabil eșecului. În mod cert, cei care conduceau Irgun au ajuns să creadă că britanicii erau cea mai mare piedică în calea formării unui stat evreiesc, în special după ce britanicii au decis în mai 1939 limitarea drastică a imigrației evreiești în Palestina pe o perioadă de cinci ani, iar în 1944 au interzis-o în întregime. Efortul inoportun al britanicilor de a-i flata pe arabi și de a pedepsi terorismul Irgun se petrecea chiar pe când evreii europeni aveau mai mare nevoie de un adăpost sigur împotriva violenței crescânde a naziștilor. Implicată încă în atacuri împotriva arabilor, organizația Irgun a început operații teroriste împotriva infrastructurii britanice într-un efort de a-i determina să anuleze noile cote de imigrare. La declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial în septembrie 1939, șefii Irgun au declarat un armistițiu față de britanici, suspendare a focului care, spuneau ei, va dura câtă vreme naziștii vor constitui un pericol.

Membrii disidenți ai Irgun care refuzaseră să pună capăt luptei împotriva Marii Britanii au format un grup separat, numit LEHI (de la acronimul ebraic pentru Luptătorii pentru Libertatea Israelului). Charismaticul lider al LEHI era Avraham Stern, de aceea britanicii au numit această grupare Banda lui Stern. Stern vedea în lupta organizației sale o continuare directă a celei duse de sicari cu aproape 2 000 de ani în urmă – și

era atât de convins de aceasta că a adoptat numele de Yair după cel al mesianicului lider al sicarilor. LEHI a organizat atacuri împotriva soldaților, poliției și infrastructurii britanice, dar, ca și în cazul sicarilor, cele mai multe victime ale LEHI au fost evreii moderați sau colaboratorii (grupul a ucis cel puțin 40 de britanici, arabi și evrei între 1939 și 1944)[7]. Deși tacticile sale semănau deseori cu ceea ce în mod normal numim războiul de gherilă, liderul LEHI Yitzhak Shamir, viitor prim-ministru al Israelului, a adoptat în mod public termenul de terorism. „Nici etica evreiască și nici tradiția evreilor nu exclud terorismul ca metodă de luptă", declara el în 1943. „Terorismul este pentru noi o parte a luptei politice așa cum poate fi înfăptuită, date fiind actualele circumstanțe, și are un important rol de jucat: vorbind clar întregii lumi și nefericiților noștri frați din afara fruntariilor acestui pământ, anunță declanșarea războiului nostru împotriva celor care ne ocupă."[8] Shamir spunea că a fost influențat în mod special de Michael Collins, liderul militar al IRA în timpul Războiului Black and Tan.

LEHI și-a continuat operațiile împotriva britanicilor în timpul întregului război și a luptat apoi alături de Irgun, când grupul din urmă a pus capăt armistițiului, la începutul lui 1944. Au fost multe motivele pentru care Irgun a luat această decizie. Probabilitatea unei victorii a Aliaților devenise clară, deplina monstruozitate a Holocaustului începuse să iasă la iveală și fereastra de cinci ani deschisă de britanici imigrației evreiești era pe punctul de a se închide. Mulți evrei au fost împotriva deciziei de a relua terorismul antibritanic. Elementele moderate din Haganah și guvernul semiautonom evreiesc, Agenția evreiască au denunțat în mod repetat terorismul sionist, considerându-l contraproductiv. După ce doi agenți LEHI l-au asasinat pe lordul Moyne, reprezentantul oficial al Marii Britanii

la Cairo, în noiembrie 1944, Agenția evreiască a cooperat chiar cu autoritățile britanice vreme de șase luni, pentru a neutraliza efectivele de luptă ale Irgun și LEHI[9]. În vara lui 1945, operațiile Irgun căpătaseră un nou suflu de energie sub conducerea lui Menachem Begin, alt viitor prim-ministru al Israelului. De fapt, Haganah și Agenția evreiască jucau un joc dublu pentru că, ocazional, organizau la rândul lor atacuri împotriva britanicilor și, pentru o vreme, chiar au cooperat cu Irgun și LEHI, în parte pentru ca militanții lor să nu dezerteze în favoarea grupărilor care adoptaseră în mod deschis terorismul.

Strategia din spatele terorismului sionist

Irgun a fost mereu forța motrice a terorismului sionist. Grupul avea cel mult 4 000-5 000 de membri, însă amplifica impactul operațiilor sale printr-o abilă utilizare a violenței, pricepere deprinsă de Begin după ce a studiat cu atenție istoria mișcării revoluționare ruse și a IRA[10]. Prin intermediul primilor teroriști, Irgun a exercitat o influență uriașă asupra generațiilor de luptători pentru libertate etnonaționaliști de mai târziu, devenind modelul teroriștilor din Asia de Sud-Est și din Orientul Mijlociu – inclusiv, ce ironie!, modelul Organizației pentru Eliberarea Palestinei – până la luptele de mai târziu din Irlanda de Nord. Memoriul în care Begin dă detalii despre participarea sa la Irgun a fost studiat chiar și de al-Qaida[11].

Begin recunoștea că britanicii au mai mulți soldați, arme și bani și s-a decis să profite de domeniile în care Irgun era superior: hotărâre, cunoașterea terenului local și o uriașă rezervă de frustrare și furie acumulată de civili. Obiectivul nu era înfrângerea militară a britanicilor, ci distrugerea capacității lor de a guverna eficient Palestina. Begin a scris mai târziu în memoriul său despre Irgun: „Istoria și experiența ne-au învățat că, dacă

suntem capabili să distrugem prestigiul britanicilor pe pământul lui Israel, prăbuşirea guvernării lor va urma de la sine"[12]. Conducătorii Irgun au înţeles că simpla supravieţuire a grupului reprezintă un pericol pentru britanici, pentru că submina imaginea de omnipotenţă britanică şi-i forţa pe britanici să fie percepuţi tot mai mult ca nişte ocupanţi. Atacurile urmăreau să-i oblige pe britanici să adopte tactici defensive, devenind astfel imposibilă exercitarea funcţiilor de bază ale guvernării în spatele plutoanelor de soldaţi şi a sârmei ghimpate. Şi LEHI opera pe baza aceluiaşi principiu. În 1944, oficiosul său le transmite inamicilor: „Acesta este felul în care voi, britanicii, veţi merge pe străzile Sionului de acum înainte: înarmaţi până în dinţi, pregătiţi pentru orice şi cu frica în ochi, frică de orice colţişor întunecos, de orice cotitură de drum, de orice sunet din noapte, frică de orice băieţel evreu, frică de zi şi de noapte pentru că tineretul a devenit dinamita în această ţară"[13]. Teroriştii evrei se străduiau să abată asupra Marii Britanii propria putere, pentru că înţelegeau că o democraţie liberală bazată pe domnia legii va găsi măsurile draconice necesare în lupta împotriva terorismului tot mai insuportabile.

La succesul strategiei folosite de Irgun şi LEHI au contribuit doi factori care au dat în mod repetat speranţe acelor mişcări din lume pe care le-au influenţat. Primul factor a fost dezvoltarea armelor portabile şi foarte distrugătoare şi accesul uşor la ele în timpul şi după al Doilea Război Mondial. De o însemnătate specială era dezvoltarea pistolului-mitralieră, o armă uşoară de rază mică de acţiune, capabilă de foc automat folosind muniţie de pistol. Două erau cele mai de temut arme de acest tip: pistolul american „Tommy" – atât de îndrăgit de gangsteri – şi Stenul britanic. Chiar şi pentru teroriştii şi luptătorii de gherilă prost antrenaţi, pistoalele-mitralieră puteau

efectua o perdea devastatoare de foc, în special în medii închise, urbane. Nu de puține ori, revolta Irgunului a fost resuscitată de transporturile de pistoale, puști, pistoale-mitralieră și explozibili ieftini din Europa.

Al doilea factor a fost fondarea Organizației Națiunilor Unite. La fel de importantă ca mandatul ei, descris mai sus, era prezența ei ca nou forum internațional în care orice țară putea avea acces. Spre deosebire de Liga Națiunilor, care avea tendința să funcționeze ca un club internațional de camarazi, acest nou forum era deschis și națiunilor mari și celor mici, dezvoltate sau în curs de dezvoltare. Mai mult, grupările etnonaționaliste substatale și-au dat seama repede că Organizația Națiunilor Unite poate funcționa ca un uriaș megafon dacă ajungi la urechea ei. Pentru Irgun – și pentru nenumăratele grupări care-i călcau pe urme – violența a devenit cea mai importantă și directă cale de a face asta. Nu era nimic nou. ORIM, de pildă, își pusese speranțele cu multe decenii înainte, că va reuși să atragă atenția întregii Europe asupra luptelor sale. Ce era diferit în anii 1940 și după aceea: apariția multor agenții de știri internaționale și, de asemenea, apariția noilor tehnologii de înregistrare și distribuire de sunete și imagini către oamenii de stat și civilii din toată lumea. „Știam, scria Begin, că [pământul lui Israel], ca urmare a revoltei, semăna cu o casă de sticlă. Lumea se uita în interiorul ei cu un interes tot mai mare și putea vedea mare parte din ceea ce se întâmpla înăuntru."[14] Și lumea a reacționat.

Congresul SUA a adoptat o rezoluție care condamna comportamentul Marii Britanii și nou-înființata Organizație a Națiunilor Unite a început să ia în considerare posibilitatea autoguvernării pentru Palestina. Membrii departamentului ONU însărcinat cu investigațiile în regiune s-au întâlnit de două ori cu Begin. Și chiar dacă Irgun se folosea de terorism pentru a-i

convinge pe britanici de costul ridicat al ocupării Palestinei în continuare, liderii săi considerau terorismul ca o modalitate de a le transmite evreilor spiritul rezistenței. „Sunt vremuri, scria Begin, când în tine strigă totul: respectul de sine ca ființă umană constă în rezistența ta la rău. *Luptăm, așadar existăm!*"[15]

De aceea în mod constant Irgun a acționat având în minte patru tipuri de public: evreii palestinieni, administrația colonială britanică, opinia publică britanică și opinia publică internațională.

Impactul terorii sioniste

Din 1945 în 1948, luptătorii Irgun au atacat poliția și avanposturile militare, au asasinat funcționari britanici, au distrus infrastructura și simbolurile prezenței britanice, inclusiv extrem de detestatele registrele de imigrație și de cadastru și birourile fiscului. Atacul împotriva unui aeroport a distrus 22 de avioane ale Royal Air Force, în vreme ce o serie de alte operații coordonate au dus la uciderea sau rănirea a circa 80 de soldați britanici pe parcursul unei singure zile[16]. Oficialitățile britanice trăiau în teroare și toate activitățile administrației din Palestina aflată sub mandat britanic au trecut pe planul doi, mai puțin lupta împotriva Irgun și LEHI. Eforturile Marii Britanii au devenit tot mai disperate. În ianuarie 1946, de exemplu, noile legi ale stării de urgență în Palestina prevedeau pedeapsa cu moartea pentru cei care făceau parte dintr-o grupare teroristă. Acest comportament i-a împins pe unii evrei palestinieni neînregimentați în brațele lui Shamir și Begin, dar, cu o evoluție care amintea de relația dintre Gandhi și extremiștii indieni, a impus în primul rând imaginea Agenției evreiești ca alternativă politică mai puțin violentă decât terorismul sionist și ocupația britanică.

Apogeul violențelor a fost în iulie 1946, când agenții Irgun au adus opt bidoane de lapte pline cu explozibili în subsolul Hotelului King David, cartierul general al britanicilor din Palestina. Explozia care a urmat a ucis 91 de persoane și a rănit aproape 70, cea mai sângeroasă lovitură teroristă până în anii 1980. Printre victime se aflau soldați și polițiști britanici, dar cei mai mulți erau civili – britanici și, deopotrivă, evrei și arabi. Un agent Irgun transmisese telefonic un avertisment, fapt care a fost folosit multă vreme de apologeți pentru a transfera responsabilitatea în contul victimelor, însă este probabil ca avertismentul să nu fi fost luat în seamă din cauza haosului produs de o bombă declanșată ca diversiune de Irgun și, de asemenea, de victimele produse în momentul în care au fost introduse bidoanele în subsolul hotelului[17]. Ca și în Irlanda, în urmă cu 30 de ani, britanicii au pierdut ocazia de a câștiga bunăvoința angajându-se în operații stângace prin care pedepseau întreaga populație în timpul ofensivei lansate împotriva unei minorități infime. În această situație, britanicii au lansat noi razii și au amplasat cordoane polițienești foarte strânse, arestând mii de oameni, dar nu au prins decât un singur terorist, pe Shamir. Un atac Irgun la ambasada britanică din Roma a alimentat zvonurile despre atentate pentru asasinarea funcționarilor și politicienilor de la Londra, inclusiv a prim-ministrului. Între timp, Irgun și LEHI atacau susținut poliția britanică și echipamentele militare. În ianuarie 1947, LEHI a folosit pentru prima dată în istorie un camion-capcană, lovind un avanpost al poliției britanice, ucigând patru oameni și rănind 140[18].

Succesul sionist

Costul rămânerii în Palestina a început să le pară tot mai puțin rezonabil britanicilor civili, ale căror produse încă mai erau raționalizate ca în timpul războiului. Și mai ales ideea de

a declanșa un război împotriva populației civile a Palestinei la atât de puțin timp după Holocaust li s-a părut multora respingătoare. Winston Churchill, care era acum lider al opoziției, se plângea în ianuarie 1947:

> Acesta este un conflict cu teroriștii și nicio țară din lume nu este mai puțin făcută pentru un conflict cu teroriștii ca Marea Britanie. Asta nu din cauza slăbiciunii sau a lașității; este din cauza moderației și virtuților sale și a modului în care ne-am trăit viața atâta vreme pe această insulă protejată... [Ne-ar fi] imposibil să imităm metodele de exterminare în masă ale germanilor[19].

Însă o parte din autoritățile britanice nu agreau utilizarea cuvântului terorism, pentru că sugera că armata britanică ar fi „terorizată" de niște grupări de răzvrătiți zdrențăroși. Guvernul a încercat, de fapt, să interzică administrației locale să mai utilizeze cuvântul terorism în 1947, însă n-a avut succes.

În iulie 1947, britanicii au spânzurat trei pușcași Irgun capturați în timp ce atacau închisoarea din Acra pentru a favoriza evadarea camarazilor lor. Irgun a ripostat de îndată răpind și spânzurând doi sergenți din armata britanică. Ziarele britanice au publicat fotografiile soldaților morți și au denunțat crimele făcute de Irgun ca barbare, ba chiar un comentator a mers și mai departe, comparându-le cu atrocitățile naziste. S-au declanșat manifestații antisemite în câteva localități britanice. În Palestina, frustrarea și furia poliției și armatei britanice au dat în foc: cinci evrei au fost uciși și 15 răniți când mașinile blindate au deschis focul împotriva civililor din Tel Aviv. În ceea ce-i privește pe evrei, se alesese praful de respectul și înțelegerea lor pentru britanici. Cotidianul *Manchester Guardian* a publicat un editorial care anunța explicit: „E vremea să plecăm"[20]. Dat fiind impasul bugetar postbelic în care se afla

Marea Britanie, costul menținerii unei prezențe britanice în Palestina părea acum greu de justificat. Până la sfârșitul verii, britanicii au adoptat planul ONU de a încheia mandatul și se pregăteau să lase acel teritoriu în voia sorții.

Întemeierea Statului Israel

Evreii din Palestina au acceptat planul ONU de împărțire care prevedea crearea a două noi state, unul evreiesc și altul arab, în vreme ce comunitatea cealaltă l-a respins. Pe măsură ce devenea clar că va fi război, Irgun și LEHI au efectuat pe față și într-un ritm tot mai intens operații paramilitare și represalii împotriva arabilor, care la rândul lor porniseră o ofensivă tot mai înverșunată împotriva civililor și soldaților evrei. Rezultatul a fost o spirală a terorii și contraterorii. În același timp, britanicii se pregăteau de retragerea din Palestina, care a avut loc în mai 1948, fără să înființeze nicio instituție oficială guvernamentală locală. Comunitatea evreiască a declarat crearea Statului Israel, iar vecinii arabi ai Palestinei – Egiptul, Iordania, Siria, Irakul și Libanul – l-au invadat imediat. Pentru o vreme, Irgun și LEHI au continuat să opereze ca unități independente, dar în cele din urmă s-au integrat în armata noului stat, Forțele de Apărare a Israelului (*Tzahal*). Războiul dintre Israel și statele arabe vecine s-a încheiat cu o victorie clară a Israelului, însă fără înțelegeri de pace, doar printr-un armistițiu obosit.

Arabii au numit înfrângerea lor de către Israel și mulțimea de refugiați care i-a urmat *Nakba* (în arabă „Dezastrul") – și pe bună dreptate, de vreme ce 700 000 de palestinieni, adică mai bine de jumătate din populația arabă a Palestinei de dinainte de război, s-a refugiat în țările arabe vecine, în special în Iordania[21]. Politicienii și istoricii israelieni au susținut până de curând că această criză a rezultat din eforturile deliberate ale

arabilor de a părăsi câmpul de luptă, în vreme ce arabii au contraargumentat că aceasta a fost o consecință a terorismului sionist și a evacuărilor forțate făcute de armata israeliană. Cel mai probabil răspuns este că fuga palestinienilor a fost produsă de un număr de factori, inclusiv haosul războiului, unele evacuări forțate și ineficientului efort militar arab. Indiferent care este adevărul, victimizarea palestiniană și perfidia israeliană au devenit axele principale ale propagandei propalestiniene, aceasta fiind eterna justificare a terorismului palestinian împotriva Israelului și a acelor state arabe al căror ajutor este considerat ineficient. De fapt, povestea martiriului palestinian a devenit atât de utilă în violentele rivalități dintre statele arabe că a rămas un impediment în sine pentru soluționarea conflictului israeliano-arab. De asemenea, israelienii s-au folosit mult timp de violența arabilor și de amenințarea cu violența. În 1955, Moshe Dayan, legendarul comandant al Marelui stat-major, le-a spus diplomaților israelieni: „Trebuie să ne plângem că Negevul este în pericol, pentru ca tinerii să meargă acolo"[22].

Războiul Rece, marxismul și mișcările etnonaționaliste

Anticolonialismul din perioada de după război, ca toate celelalte aspecte ale vieții, a fost profund marcat de Războiul Rece, care a modelat toate relațiile internaționale în a doua jumătate a secolului al XX-lea. În timpul Războiului Rece, cea mai mare parte a lumii dezvoltate era divizată în taberele militare din jurul Statelor Unite ale Americii, pe de o parte, și Uniunii Sovietice și Chinei (ele însele la început într-o alianță instabilă și ulterior adversare), de partea cealaltă. Terorismul a ajuns să joace un rol important, chiar dacă secundar, în timpul Războiului Rece. Generațiile anterioare de teroriști adoptaseră adesea programe socialiste, dar nou era că mulți,

sperând să obțină independența față de stăpânii lor coloniali, au aderat la marxism. La suprafață, aceasta era o asociere bizară, de vreme ce marxismul denunța în mod tipic naționalismul ca unealtă a burgheziei folosită pentru a distrage muncitorii de la adevăratele lor interese economice. Oricum, în timpul Războiului Rece, atât sovieticii, cât și chinezii predicau marxismul ca doctrină a eliberării naționale. Nikita Hrușciov, liderul sovietic din 1953 până în 1964, accentua din idealism legăturile retorice între eliberarea națională și cea economică, dar și pentru a câștiga aliați din țările nealiniate ale Lumii a Treia.

Mao Zedong, liderul Partidului Comunist Chinez din anii 1930 până la moartea sa, în 1976, a realizat o legătură cu practica. El a creat un model în trei trepte pentru preluarea puterii după traiectoria revoluționară a propriului partid în anii 1930 și următorul deceniu, un model potrivit populației chineze, în mare măsură agrară. Cu o metaforă deseori citată, Mao aseamănă oamenii cu apa și luptătorii de gherilă cu peștele care înoată în apă. Conform descrierii sale, mai întâi mici bande de luptători rurali poartă un război de gherilă împotriva armatei inamice în încercarea de a înfrânge opoziția și a găsi prozeliți în rândul țărănimii. În al doilea rând, trupe de gherilă mai mari își creează cartiere generale și eliberează zone mai largi, coordonându-și mult mai strâns atacurile împotriva trupelor guvernamentale. În fine, luptătorii de gherilă fuzionează cu armata convențională, înfrâng trupele inamice și cuceresc orașe, împlinind astfel revoluția[23]. Această strategie a fost adoptată peste tot, inclusiv în Cuba și în America Latină de cunoscutul revoluționar Che Guevara. Chiar dacă nici Mao, nici Che nu au cerut explicit utilizarea terorismului, mulți i-au înțeles oportunitatea din prima etapă de stabilire a legitimității cauzei, atrăgând astfel aderenți și intimidând

opoziția. Chiar și acolo unde sovieticii sau chinezii nu susțineau în mod direct insurgența comunistă, atmosfera încărcată ideologic a acelei perioade, precum și perceperea tot mai clară a Statelor Unite ale Americii și a aliaților acestora ca primele și cele mai avansate puteri economice, i-au determinat pe mulți insurgenți etnonaționaliști să adopte comunismul, în special maoismul, considerat cadrul natural al luptei pentru independență.

Malaysia și comunismul terorist

Aceasta a fost situația în colonia Malaysia din Asia de Sud-Est, unde o insurgență comunistă declanșată în 1947 a devenit semnificativă din două motive. Primul, conflictul demonstra cum terorismului poate deveni coloana vertebrală a unei insurgențe etnonaționaliste – chiar mai mult decât în Palestina – și, al doilea motiv, a dus la dezvoltarea unor strategii extrem de eficiente pentru combaterea insurgenței și a terorismului.

Malaysia, colonie britanică din secolul al XVII-lea, era una dintre cele mai profitabile posesiuni ale Regatului Unit datorită vastelor sale resurse de cositor și de cauciuc. Cucerirea celui mai important oraș al ei, Singapore, de către japonezi în 1942 a fost lovitura fatală dată iluziei invincibilității puterilor coloniale europene. Începând din 1943, britanicii au înrolat Partidul Comunist din Malaysia (PCM) – care fusese întemeiat cu mult înainte de război – în lupta împotriva japonezilor, mergând până la a-i furniza arme, bani, antrenament și sprijinul a zeci de ofițeri britanici[24]. Liderul PCM era Chin Peng, chinez ca etnie, considerat o achiziție atât de valoroasă de britanici că a fost decorat cu Ordinul Imperiului Britanic. În orice caz, când britanicii s-au reîntors la finalul războiului, PCM s-a dedicat constituirii unei Malaysii independente și comuniste.

De fapt, PCM era malaysian doar cu numele, de vreme ce făcea agitație aproape exclusiv pe teritoriul populat de o comunitate chineză consistentă, ai cărei membri erau de regulă mai săraci, mai puțin educați, deținând pământ mai puțin decât majoritatea etnică malaysiană.

Chin a decis să folosească strategia lui Mao în trei etape, înlocuind însă campania tradițională de lupte de gherilă cu terorismul. Distincția era dublă în acest caz: în primul rând, PCM viza civilii și infrastructura mult mai des decât pe soldați și chiar poliție; în al doilea rând, violența servea unor obiective simbolice destinate să influențeze mai multe tipuri de public. În această privință, eforturile PCM erau mai asemănătoare cu cele ale Irgun decât cu cele ale Partidului Comunist Chinez. PCM spera să submineze baza economică a colonialismului britanic prin teroare și să câștige sprijinul populației sărace chinezești din Malaysia, pregătind astfel o revoltă populară la nivelul întregii colonii.

Violențele PCM erau comise de trei organizații diferite. Armata malaysiană de eliberare națională număra, probabil, 3 000 de luptători care-și aveau taberele în junglă, dar efectivele erau mărite de o grupare paramilitară formată din țărani (Min Yuen – „Mișcarea maselor") și de bandele dezorganizate ale tâlharilor din orașe[25]. Insurgenții rurali și teroriștii urbani ai lui Chin sabotau utilajele folosite în prelucrarea cositorului și cauciucului, îi terorizau pe europenii care administrau plantațiile și minele și asasinau oficialitățile malaysiene și ofițerii de poliție. Celulele paramilitare, aflate în localitățile din toată Malaysia, furnizau PCM informații, recruți și alimente și efectuau propriile atacuri teroriste pe timp de noapte, în primul rând împotriva localnicilor care cooperau cu autoritățile. În 1948, primul an dedicat în întregime insurecției, PCM

a ucis 315 civili, mulți dintre ei chinezi, 89 de polițiști și 60 de soldați, mulți dintre ei britanici[26].

Starea de urgență în Malaysia și Planul Briggs

Violența tot mai mare a determinat autoritățile britanice să declare în 1948 „starea de urgență", care se va întinde pe următorii 12 ani. Noile legi le permiteau britanicilor și aliaților malaysieni să percheziționeze suspecții fără mandat, să-i aresteze pe termen nedefinit, să impună interdicții de circulație și să dea sentințe aspre împotriva celor bănuiți că-i ajută pe răzvrătiți. Strategia inițială a britanicilor pentru a combate insurgența punea accentul pe riposta militară. Ca rezultat, Marea Britanie și-a mărit dramatic prezența militară, care depășea 55 000 de militari britanici și din Commonwealth. Paralizați de încrederea doctrinară în tacticile convenționale care au dus la victoria împotriva japonezilor și germanilor în al Doilea Război Mondial, britanicii au trimis unități de dimensiunea unui batalion în junglă să cerceteze mari suprafețe de teren sau să asedieze taberele luptătorilor de gherilă. Și pentru că britanicii primeau puține informații sau deloc, aceste operații aproape că n-au avut niciun rezultat. De asemenea, avioanele britanice au aruncat o ploaie de bombe asupra țintelor din junglă, dar pagubele produse bazelor și trupelor militare extrem de mobile ale PCM au fost nesemnificative. În același timp, Chin a intensificat campania teroristă a PCM, care a produs peste 700 de victime în 1949. Pe tot parcursul anului 1950 și al următorului, masacrul a devenit tot mai sângeros, de vreme ce „teroriștii comuniști", cum îi numeau britanicii, omorau în medie 100 de polițiști și 90 de civili pe lună și produceau pagube care atingeau zeci de milioane de dolari[27]. Deși autoritățile britanice și malaysiene ucideau insurgenți pe bandă rulantă, PCM atrăgea mult mai mulți recruți în fiecare lună. Insurgența amenința să

distrugă orice urmă de încredere în capacitatea guvernului de a menține ordinea.

Dar campania teroristă a PCM nu provocase încă o revoltă în masă, iar britanicii nu abandonaseră colonia, chiar dacă profitul adus de aceasta a scăzut abrupt. Și mai important, strategia contrainsurgenței britanice suferea o schimbare dramatică. Persoanele responsabile de această schimbare au fost cei care au condus succesiv operațiile din Malaysia, generalul sir Henry Briggs (care a sosit acolo în 1950) și generalul sir Gerald Templer (în 1952). Briggs a înțeles obiectivele strategice ale insurgenței maoiste și a direcționat resursele britanice în așa fel încât să creeze o falie între răzvrătiți și restul populației. Obiectivul său era să izoleze PCM de sursele sale de recruți, informații, adăpost, alimente și bani – resurse fără de care, cum spunea un comentator contemporan care cunoștea faimosul dicton al lui Mao: „luptătorul de gherilă, ca un pește scos din apă, își pierde neajutorat respirația până moare"[28].

Generalii britanici au înțeles că lupta era, în principal, una pentru încrederea civililor din Malaysia, nu pentru teritoriul acesteia. „Răspunsul, scria Templer în 1952, inventând ceea ce va deveni o frază foarte utilizată în următoarea jumătate de secol, stă nu în a trimite puhoaie de militari în junglă, ci în inima și mintea oamenilor."[29] Era o luptă pentru a fi percepuți ca legitimi. În centrul a ceea ce a ajuns să fie cunoscut sub numele de Planul Briggs se afla strămutarea a mai bine de 400 000 de locuitori rurali, în mare parte chinezi fără pământ, în „noi localități"[30]. Aceste amplasamente puteau fi apărate mai eficient și, mai important, îi făceau pe localnici să fie interesați de supraviețuirea guvernului britanic și malaysian.

Alte prevederi ale Planului Briggs presupuneau păstrarea și întărirea legitimității guvernului prin îmbunătățirea capacității autorităților de a-i anihila pe insurgenți producând pagube

minimale în rândul populației civile. Astfel, era prevăzută trecerea la utilizarea unor tactici pentru unități mici în locul greoaielor și ineficientelor operații pentru formațiuni mari de luptă – mai degrabă ambuscade decât largi desfășurări de trupe, de pildă. Planul cerea, de asemenea, o coordonare mult mai strânsă a activității poliției, armatei și administrației civile. Astfel au fost obținute informații mult mai utile și extrem de necesare, de vreme ce informațiile vitale unor operații militare de succes proveneau din activitatea poliției sau din contactele administrației civile cu populația. Mai mult, în vreme ce autoritățile britanice și malaysiene au utilizat ordonanțele de urgență și au refuzat, în mare măsură, să cedeze tentației de a acționa în afara legii în efortul lor de a combate terorismul, tribunalele civile ale coloniei au continuat să funcționeze pe tot timpul luptei împotriva PCM, menținând astfel încrederea civililor în legitimitatea guvernului.

O consecință naturală a acestei cooperări dintre autoritățile imperiale și cele locale a fost decizia de mai târziu a britanicilor – pe linia noilor priorități postbelice al Regatului Unit – să acorde independența Malaysiei în 1957 (ulterior se vor adăuga noi teritorii, ceea ce va duce la întemeierea Federației Malaysia, denumirea țării în zilele noastre). Chin Peng și ceea ce era atunci doar un grup mic de adepți au fugit în Thailanda și, după aceea, în China. În 1960, guvernul malaysian, care cooperă încă strâns cu britanicii, a pus capăt stării de urgență. Chin a încercat mai târziu să resusciteze revolta, însă a găsit puțini doritori să i se alăture.

Ce a dus la succesul britanicilor și malaysienilor în lupta împotriva terorismului și insurgenței în anii 1950? Cu siguranță, a contat adoptarea unei noi strategii contrateroriste/contrainsurgență, care a redefinit victoria împotriva terorismului din termeni exclusiv militari în termeni în primul rând civili.

Victoriile esențiale nu au fost câștigate pe câmpul de luptă sau prin numărul de morți, ci prin schimbarea percepției populației malaysiene, în special a minorității chineze. Britanicii și malaysienii au fost nevoiți să învețe să aibă mereu în minte tabloul general și să se țină de planul lor, chiar și când se părea că progresul lor e nesemnificativ. De pildă, atacurile insurgente au crescut dramatic în 1951. Ceea ce ar fi putut fi considerat o demonstrație de forță a PCM a fost interpretat de fapt drept ceea ce era: un val de acte teroriste alimentat de disperare, căci se declanșase imediat după primele eforturi de strămutare a chinezilor malaysieni în „noile localități". Britanicii și malaysienii au câștigat pentru că nu au urmărit eliminarea sau capitularea PCM. Ei au înțeles, mai degrabă, că țelul era de a reduce violența și teroarea la un nivel rezonabil, care le-ar putea permite reîntoarcerea la o guvernare civilă „normală". Un factor important a fost legătura aproape exclusivă dintre PCM și minoritatea chineză din Malaysia, o populație fără pământ care a fost câștigată de partea existentelor autorități ale statului. Etnicii malaysieni, care constituiau majoritatea clară a țării, au rezistat aspirațiilor chinezești și ale PCM în tot timpul conflictului, Regatul Unit având astfel la dispoziție o populație indigenă în mare măsură loială.

Ținând cont de aceste nuanțe, devine clar că, deși oferea observații valoroase, Planul Briggs nu putea fi considerat un scenariu ușor de aplicat pentru combaterea terorismului etnonaționalist și a insurgenței din alte regiuni.

Kenya

Imediat după declanșarea revoltei în Malaysia, britanicii s-au confruntat cu altă provocare la adresa imperiului lor, de data aceasta în Kenya, colonia din estul Africii. Povestea

colonizării britanice a Kenyei seamănă cu toate acele situații în care europenii au decis să creeze și colonii, nu doar structuri organizatorice pentru exploatarea resurselor. Britanicii au ajuns acolo către sfârșitul secolului al XIX-lea, au pus mâna pe cea mai mare parte a pământului fertil al țării, fie folosind forța brută, fie metode semilegale, și au forțat populația indigenă să se mute în mici „rezervații" înființate pe vastele sale pământuri ancestrale. Cei mai mulți africani erau exploatați ca niște sclavi într-un sistem în care 30 000 de europeni guvernau de fapt asupra a 5 milioane de negri kenyeni[31]. Administratorii britanici aflați la mare depărtare, la Londra, au încercat ocazional să tempereze oribilele excese ale opresiunii coloniale, însă au fost împiedicați de coloniștii albi din Kenya, dornici să conserve ierarhia existentă. Mulți coloniști albi insistau că ei se aflau acolo pentru a-i civiliza pe băștinași, care erau considerați îndeobște niște sălbatici, naivi, dar în mod fundamental primitivi, care se lăsau cu ușurință pradă violenței. Unii negri kenyeni acceptaseră modul de viață occidental și dominația occidentală, fiind generos recompensați cu pământ, avere și influență. Ca o consecință, „căpeteniile" numite de britanici și slugile lor au fost profund devotate guvernării britanice și cooperării cu coloniștii albi.

Dintre multele triburi indigene din Kenya, Kikuyu era cel mai mare și cel mai aprig lovit de sistemul „rezervațiilor". În anii 1940, moderații Kikuyu au format Uniunea Africană Kenyană, care a evoluat, devenind o organizație de masă și stabilind celule clandestine care puteau fi folosite la declanșarea unei campanii de nesupunere civilă. Liderul ei cel mai important era Jomo Kenyatta, un funcționar educat în sistemul britanic de învățământ, jurnalist care flirtase cu comunismul până într-atât că făcuse chiar o vizită în Uniunea Sovietică la

începutul anilor 1930. Uniunea se folosea în mod generos de jurăminte elaborate, care erau de multă vreme o importantă practică Kikuyu; acestea închegau comunități și-i treceau pe băieți și pe fete pragul către viața de adult. Mai toți membrii Kikuyu erau convinși că aceia care încălcau sau trădau jurămintele – chiar și cei care, deși neîncrezători, fuseseră forțați să depună jurământul – erau sortiți unei morți premature, o credință exploatată de organizatorii Uniunii. Comportamentul misterios al Uniunii și jurămintele ei războinice, antieuropene i-au îngrijorat profund pe coloniștii albi care credeau fără nicio urmă de îndoială că Uniunea plănuia acțiuni violente.

Deși probabil că nu era cazul, alte grupuri o făceau, mai ales în capitala Nairobi, unde prin 1950 asociațiile radicale și sindicatele erau tot mai dispuse să mobilizeze bande de Kikuyu săraci care erau puși să depună noi și mult mai înfricoșătoare jurăminte. Circulau chiar povești fanteziste despre utilizarea sângelui uman și animal, despre orgii și chiar bestialitate rituală. La început, conducătorii acestei revolte incipiente a membrilor Kikuyu încurajau în principal violența împotriva africanilor negri care colaborau sau tolerau guvernarea britanică, dar, în 1952, bandele au început să execute atacuri necoordonate împotriva coloniștilor albi. Autoritățile au declarat stare de necesitate și i-au arestat pe Kenyatta și pe alți lideri ai Uniunii, în ciuda faptului că aceștia condamnaseră violențele. Departe de a-i pune capăt, arestările nu au reușit decât s-o intensifice, căci nu au făcut decât să dea conducerea întregii opoziții antibritanice pe mâna radicalilor Kikuyu, care erau tot mai predispuși la violențe. Britanicii au răspuns dispersându-și puținii soldați în colonie și organizând la repezeală, cu ajutorul indigenilor loialiști, Garda Locală Kikuyu pentru apărarea orașelor. Coloniștii albi s-au alăturat trupelor de rezervă ale

poliției kenyene, un corp auxiliar care se va face, mai târziu, responsabil de teribile atrocități împotriva africanilor.

Insurecția Mau Mau

Pentru câțiva ani, au circulat zvonuri despre un grup care opera sub numele de Mau Mau, o societate secretă care-și asigura loialitatea membrilor prin jurăminte de sânge, magie neagră și amenințarea că-i va supune pe coloniști la violențe înfricoșătoare. În realitate, aproape că nu s-au înregistrat violențe și, de fapt, nu este deloc sigur că gruparea Mau Mau a existat vreodată ca organizație oficială. Oricum, când violențele Kikuyu s-au intensificat, ajungând la nivelul unei insurgențe generale în 1953, autoritățile britanice, presa și publicul format din coloniști albi au început să folosească numele de Mau Mau pentru a se referi la ceea ce ei presupuneau a fi o conspirație extinsă și bine coordonată care-și propunea măcelărirea albilor. Adevărata intenție a rebelilor a fost, se pare, să constituie o mișcare mai mare de rezistență formată din triburile kenyene, probabil cu scopul de a-i convinge în cele din urmă pe britanici de inutilitatea unei ocupații continue a țării. Mișcarea – cunoscută și azi ca Mau Mau, deși membrii ei nu au utilizat niciodată această denumire – și-a extras vitalitatea, în principal, din trei tipuri de populație, toate aparținând tribului Kikuyu: în primul rând arendașii săraci (cărora li se spunea *squatters*) – cei care lucrau pământurile coloniștilor albi; apoi negrii africani captivi ai rezervațiilor suprapopulate și supraexploatate agricol și, în fine, sărăcimea urbană. Întinsele păduri kenyene adăposteau bazele răzvrătiților, ale căror bande înarmate atacau fermele albilor și așezările negrilor din rezervații, în căutarea proviziilor și a victimelor. Satele Kikuyu au suferit greul violențelor, fiind atacate de teroriștii care-i acuzau pe

locuitori că susțin regimul colonial britanic. Din cei aproximativ 1 850 de civili uciși în timpul revoltei, doar 32 erau coloniști (la care se adaugă circa 600 de soldați britanici)[32]. Din acest motiv, un istoric prefera să considere că această insurecție a fost un război civil, unul purtat în principal între rebelii Kikuyu și loialiștii aceluiași trib[33].

Însă ce a atras atenția lumii a fost violența împotriva albilor. O întâmplare șocantă s-a petrecut în ianuarie 1953, când militanții i-au măcuit pe cei din familia Ruck, familie de coloniști albi, inclusiv pe băiatul lor de șase ani, Michael. Fotografiile trupului său însângerat, ale așternutului de pe pătuț și ursulețului, și el acoperit cu sânge, au fost publicate de ziarele din toată lumea și au pus pe jar guvernul britanic. Pe tot timpul stării de urgență, de fapt, coloniștii albi au menținut cu succes istoriile despre brutalitatea împotriva coloniștilor, îngrozitoare chiar dacă izolată, foarte sus în conștiința Marii Britanii și a lumii. Scriitorii și jurnaliștii au contribuit la această percepție, punând pe hârtie mai multe romane de senzație despre Mau Mau – cele mai cunoscute fiind al lui Elspeth Huxley, *A Thing to Love*, și al lui Robert Ruark, *Something of Value* – care datorează mai mult imaginației înflăcărate și rasismului decât bunei cunoașteri a subiectului insurgenței. Oficialitățile de la Londra acceptau cu dragă inimă aceste descrieri ale sălbaticilor africani. De fapt, pe la începutul revoltei, britanicii au adunat o echipă de așa-ziși experți în limba și cultura Kikuyu, care au conchis că Mau Mau era o formă de nebunie. O idee care se făcea ecoul sentimentelor unui lider al mișcării coloniștilor albi care descria fără menajamente Mau Mau ca „o boală care distruge mintea"[34]. Oliver Lyttelton, secretarul de stat britanic pentru colonii, descria situația într-o formulare poetică și totodată sinistră. „Atunci când scriam rapoartele sau instrucțiunile

[despre starea de urgență], își amintea el mai târziu, am văzut o umbră căzând peste pagină – era umbra încornorată a Diavolului în persoană."[35] Cei mai mulți britanici din guvern sau din afara acestuia au acceptat pur și simplu că revolta Kikuyu era satanică sau irațională – și absolut fără legătură cu condițiile asociate imperialismului britanic.

Comandantul militar al Kenyei a convins Londra să trimită mai mulți militari, care au fost masați și folosiți în cercetarea amănunțită a pădurilor în căutarea rebelilor. Chiar și vechile avioane americane de antrenament erau folosite la bombardarea terenurilor împădurite. Cu toate acestea, au fost capturați doar câțiva rebeli în lunile ofensivei militare care amenința, pe de altă parte, să înghită toți soldații pe care era dispusă Marea Britanie să-i trimită în regiune. Cel mai periculos terorist Kikuyu, Dedan Kimathi, era în libertate și reputația căpătată pentru violențele înfricoșătoare de care era în stare crescuse la dimensiuni epice printre coloniștii albi.

Contrainsurgența britanică din Kenya

Comandanții britanici, conștienți de succesul operațiilor pentru „câștigarea inimii și a minții" oamenilor din Malaysia, au încercat să aplice propria versiune în situația dată. În general, eforturile britanice în Kenya erau mai pline de cruzime, mai violente și mai agresive, în mare parte pentru că tonul războinic al campaniei a fost stabilit de coloniștii albi prin publicitatea anti-Mau Mau și prin participarea lor la trupele de rezervă ale poliției din Kenya. Începând cu 1954, britanicii au aplicat un program de strămutare, dar unul care avea doar o vagă asemănare cu acela prevăzut de Planul Briggs. Răzvrătiții capturați, dar și suspecți sau susținători ai acestora – adică vreo 80 000 de Kikuyu, conform statisticilor oficiale, și probabil

până la 320 000, cum afirmă toate celelalte surse – au fost ținuți în zeci de lagăre de detenție, unde epidemiile de holeră și de alte boli au secerat mii de vieți. Cam un milion de Kikuyu suspecți, adică mai mult de jumătate din populația de dinainte de insurecție, au fost mutați în „satele urgenței"[36]. Concepute, cum se spunea, după modelul celor din Malaysia, aceste sate erau, de fapt, niște lagăre de detenție, transformând astfel politica britanică din Kenya în terorism de stat. Deținuții erau înconjurați de garduri ghimpate și păziți de membrii loiali ai gărzii naționale Kikuyu. Munca forțată, violul și tortura erau la ordinea zilei, iar raidurile insurgenților au dus la represalii sub forma execuțiilor publice. Când Biserica Anglicană a protestat și Camera Comunelor a inițiat investigații, autoritățile coloniale au replicat cu detaliate descrieri ale sălbăticiei Mau Mau – uneori reale, deseori imaginare – și cu pretextul că ei făceau ceea ce puteau cu resursele limitate de care dispuneau împotriva unui dușman însetat de sânge. De ce provoca un lucru atât de insignifiant proteste publice imediate? Părea că publicul britanic era de ajuns de îngrozit de nesfârșitul șir de istorii oribile despre măcelurile Mau Mau, despre ritualurile canibalice și orgiastice de depunere a jurământului și despre civilizația în pericol.

„Satele urgenței" au produs efectul scontat, îndepărtându-i pe rebeli, adică pe teroriștii „Mau Mau", de provizii și recruți. Între timp, în Kenya operațiile de colectare de informații și cele ale poliției britanice au devenit tot mai sofisticate. Ca și în Malaysia, autoritățile au descoperit că detașamentele mici cu militari bine instruiți erau cu mult mai eficiente decât manevrele militare la scară mare. O altă inovație a fost utilizarea contra rebelilor a pseudobandelor compuse din loialiști Kikuyu, care se prefăceau că sunt teroriști. Aceste false bande colectau

informații și puneau la cale incursiuni extrem de distructive. În octombrie 1956, britanicii și garda locală au câștigat premiul cel mare când l-au prins pe Kimathi, creierul terorismului Mau Mau. Personalitatea sa feroce a ajutat la păstrarea unității revoltei – în mare măsură prin teroare –, iar capturarea sa a dus la scăderea abruptă a numărului atacurilor. Puțin după aceea, ultimul militar britanic a plecat. În 1959, starea de urgență a fost suspendată.

Deși starea de urgență încetase, lăsase o impresie durabilă asupra autorităților britanice. Mulți, inclusiv prim-ministrul conservator Harold Macmillan, acceptaseră că perioada de aur a colonialismului trecuse, coloniile britanice din Africa putând fi păstrate doar dacă imperiul era dispus să poarte război cu întreaga populație. Costurile unei asemenea politici în Algeria franceză (după cum vom vedea mai departe, în aceste pagini) puteau fi observate de toți. Mai mult, comportamentul coloniștilor albi din Kenya i-a îngrozit pe mulți.

Macmillan și consilierii săi erau de părere că, odată înfrântă revolta Mau Mau, era momentul să scape de Kenya. Și, mai important, au decis că trebuia dată pe mâna unor negri africani „responsabili". Dar cui? Pe vremuri *la bête noire* a Marii Britanii, Jomo Kenyatta a fost eliberat din închisoare în 1961 și reabilitat public. A reușit chiar să convingă cea mai mare parte a coloniștilor albi că era cel mai bun garant al prosperității și siguranței lor pe mai departe. În 1963, Kenya și-a căpătat independența, iar Kenyatta a devenit primul ei președinte.

Trei factori principali au dus la eșecul revoltei Mau Mau și la restabilirea păcii. Primul a fost brutalitatea mișcării Mau Mau, a cărei percepție datora mai multe rasismului și imaginației occidentale decât dimensiunii reale a violențelor Mau Mau. Totuși, teroriștii înclinați să stârnească interes pentru cauza lor

trebuiau să meargă pe o linie foarte subțire: suficientă violență cât să atragă ochii tuturor către ei, dar nu atât de multă încât să-i facă să-și întoarcă privirea. De la început, violența Mau Mau a îndepărtat opinia publică internațională care ar fi putut altminteri simpatiza cu situația disperată a tribului Kikuyu. De fapt, percepția violențelor Mau Mau era atât de intensă că publicul britanic a acceptat necesitatea unor strategii de contrainsurgență extrem de dure, în timp ce rebelii Mau Mau nu au reușit să capitalizeze ocaziile prilejuite de brutalitatea britanică. Acest fapt este extensia unui al doilea factor, lipsa unor obiective realiste și incapacitatea de a crea o legătură între violență și rezultate politice clare. Mau Mau și cei care vorbeau în numele lor au dat glas unei furii autentice, dar erau incapabili să convingă pe tiranizații membri ai celor din afara tribului Kikuyu că Mau Mau oferea o soluție pentru nenorocirile lor. Britanicii, pe de altă parte, au reușit să izoleze Kikuyu și să limiteze accesul Mau Mau la un public mai larg. Violențele Mau Mau au ajuns să fie văzute ca un scop în sine, o evoluție care rareori produce rezultate sociopolitice pozitive. Al treilea factor era decizia britanică finală de a sprijini opoziția moderată, pe Kenyatta, și să scape imperiul de această colonie.

Cipru și EOKA

Cam în același timp când Marea Britanie făcea față cu succes terorismului etnonațional în Malaysia și Kenya, apăreau tensiuni într-o a treia posesiune britanică, în Cipru. Pe această insulă est-mediteraneeană aflată la aproximativ 70 de kilometri de coasta Turciei, lecțiile campaniilor Irgun și LEHI aveau efecte devastatoare. De fapt, situația din Cipru nu diferea prea mult de cea din Palestina: grecii și turcii care erau la cuțite se

aflau, împreună, sub conducerea unei puteri imperiale. Grecii ciprioți (adică circa 80% din populație) au găsit în generalul Gheorghios Grivas un lider hotărât, veteran al rezistenței antinaziste și al luptelor anticomuniste din timpul Războiului civil din Grecia. Speranța sa, împărtășită de mulți greci ciprioți, era unificarea (*enosis*) cu patria de pe continent. Grivas a făcut o evaluare a forței comunității grecilor ciprioți și nu i-a trebuit mult să-și dea seama că nu aveau suficiente arme ori luptători instruiți nici măcar pentru un război de gherilă limitat cu britanicii. El a identificat două avantaje: primul era sprijinul larg al grecilor ciprioți, care puteau adăposti și susține o mișcare teroristă; al doilea era că avea legături la Radio Atena, un post dispus să-i ofere lui Grivas atenția internațională care, credea el, ar putea duce la *enosis*.

Grivas și-a organizat puținii luptători pe care-i avea – la început probabil că doar 80 – în Organizația Națională a Luptătorilor Ciprioți (cunoscută ca EOKA, din acronimul grecesc) care și-a început operațiile în aprilie 1955[37]. Grivas a limitat cu strictețe atacurile EOKA – el le numea „execuții" sau „sabotaje" – la polițiștii, soldații britanici și infrastructura urbană a acestora, o strategie care a păstrat sprijinul public și a generat maximum de vizibilitate. Trupele EOKA operau după bunul plac, dejucând încercările britanicilor de a guverna eficient. Cel mai rău era că britanicii au reacționat ca în Irlanda de Nord și în Palestina, recurgând la pedepse colective împotriva civililor, hărțuindu-i, impunând starea de alarmă, făcând arestări în masă, dând amenzi exorbitante, bătând și împușcând la întâmplare. „«Forțele de securitate», consemna Grivas mai târziu, și-au făcut treaba de parcă ar fi vrut în mod deliberat să arunce populația în brațele noastre."[38] EOKA era interesată în mod special de tacticile care-i determinau pe britanici să

adopte împotriva civililor măsuri dăunătoare propriilor interese. Un incident notoriu a fost detonarea unei bombe de mari dimensiuni pe un teren de fotbal folosit de soldații care nu erau la datorie. Explozia a ucis doi oameni și a rănit cinci. Regimentul britanic a fost într-atât de afectat că „s-a năpustit pe străzile localității, bătând și lovind pe toți pe care-i întâlnea în cale, spărgând ferestre și prădând magazinele de orice merita să fie furat" [39]. Pentru a agrava și mai mult situația, britanicii l-au exilat pe relativ moderatul lider al grecilor ciprioți, arhiepiscopul Makarios al III-lea, eliminând astfel un posibil partener de negocieri și nelăsându-le grecilor altă posibilitate decât să revină la strategia radicală a lui Grivas.

În același timp, după cum nota Grivas: „Răspunsul britanicilor la metodele noastre a fost să inunde insula cu soldați. Era răspunsul greșit. Numerele nu înseamnă mare lucru în războiul de gherilă"[40]. În 1956, 30 000 de soldați și polițiști britanici hăituiau circa 275 de luptători EOKA și 750 de săteni insurgenți[41]. Această proporție absurdă le-a dat celor din EOKA o mulțime de ținte, întărind opinia populației că britanicii sunt ocupanți străini și mărind prețul eșecului lor. Pe măsură ce EOKA a lansat tot mai multe atacuri, reputația britanicilor s-a prăbușit la un nivel inimaginabil până atunci. În acel moment, *enosis*, țelul suprem al EOKA, părea foarte aproape. Britanicii erau istoviți de implicarea în Cipru, ajungând s-o considere o costisitoare sursă de umilințe care, în schimb, nici nu avea o prea mare valoare strategică. Dar câteva evenimente au împiedicat unirea cu Grecia. Tentativele britanicilor de a negocia o soluție cu Grecia au inflamat în mod repetat naționalismul turcilor, cum o făceau și atacurile EOKA, împotriva acelor polițiști și civili turci ciprioți care cooperau cu britanicii. Și cu toate că EOKA a câștigat atenția internațională după care tânjea, implicarea

Organizației Națiunilor Unite însemna că o decizie unilaterală luată de britanici nu mai era posibilă. *Enosis* ieșind din discuție, Grivas și alți lideri greci ciprioți s-au înțeles pentru independență și împărțirea de facto a insulei în 1960.

Grivas și junta militară din Grecia au susținut mai târziu renașterea EOKA – cunoscută ca EOKA B – care a resuscitat lupta pentru *enosis*. Ea îi viza pe liderii și cetățenii greci ciprioți considerați insuficient de patrioți, în special pe cei de stânga, dar și pe turcii ciprioți civili. În vreme ce majoritatea grecilor ciprioți îi considerau pe cei din EOKA luptători pentru libertate, EOKA B a fost denunțată de mulți ca organizație teroristă, pentru că folosea la întâmplare violența împotriva civililor. De asemenea EOKA B a provocat în mod repetat intervențiile militare ale Greciei și Turciei, menținând astfel tensiunea la cote ridicate și împiedicând soluționarea situației. ONU a trimis în 1964 o misiune de menținere a păcii, a treia operație de acest tip ca durată. Rezultatul: învățăminte amestecate pentru violența politică cipriotă. Terorismul a jucat un rol și mai determinant pentru câștigarea independenței Ciprului decât a jucat în crearea Statului Israel, însă rezultatele au fost mai puțin concludente. Exemplul terorismului cipriot evidențiază două lecții demonstrate în mod repetat de istoria terorismului. Prima, rareori teroriștii sunt cei care culeg roadele victoriei finale, indiferent care este aceea, și a doua, teroriștii se dovedesc mai eficienți în destabilizarea unui stat decât în edificarea unei noi ordini durabile și pașnice.

Imperiul și contraterorismul

Nicio țară nu a avut de-a face cu terorismul în secolul al XX-lea la fel de mult și pe atât de multe fronturi ca Regatul Unit. În anii 1940 și 1950, Marea Britanie s-a confruntat

cu amenințări teroriste în nu mai puțin de patru colțuri ale imperiului ei global: Palestina, Malaysia, Kenya și Cipru. Experiența britanică de 12 ani de contrainsurgență în Malaysia a demonstrat că soluțiile rezolvării acestei probleme erau înțelegerea caracteristicilor care individualizează grupările teroriste, adoptarea unei flexibilități organizaționale și o conducere fermă, dar creativă pe teren. O probă copleșitoare pentru aceste concluzii este că, deși britanicii au schimbat mersul evenimentelor împotriva insurgenților malaysieni, tot ei aproape că au compromis lupta împotriva unui dușman mai puțin important în Kenya și au ratat mizerabil împotriva unui adversar neînsemnat, dar decis, în Cipru. În cazul brutalei revolte Mau Mau din Kenya, rasismul imperial și temerile atât de protejatei populații de coloniști albi exagerau pericolul, direcționând, aproape fatal, contrainsurgența britanicilor către o reacție exagerată și contraproductivă. Competenții conducători civili și militari au înfrânt în cele din urmă inamicul, însă nu fără cicatrice durabile. Nicăieri nu au fost adaptate la condițiile locale lecțiile deprinse în Malaysia. De ce? Motivul probabil era că Regatul Unit nu a fost niciodată în poziția de a acorda acestor crize atenția pe care o meritau. Marea Britanie conducea un imens imperiu și încă era în convalescență după daunele și traumele produse de al Doilea Război Mondial. Mai mult, opinia publică era extrem de preocupată de Războiul Rece și de amenințarea sovietică. Astfel, ca să spunem așa, mișcările anticolonialiste din colțurile îndepărtate ale încă vastului Imperiul Britanic erau doar niște pișcături inofensive și nu primeau decât puțină atenție și resurse pe potrivă. Gestionarea acestor crize cădea în sarcina conducerii locale. În Malaysia, liderii civili și militari au aplicat strategii contrainsurgente efective, în vreme ce în Cipru, comandanții civili și militari nu au evaluat

defel natura ameninţării insurgente şi, deloc surprinzător, nici liderii de la distanţă ai vastului imperiu nu au făcut-o. Deşi s-a petrecut la cea mai mare distanţă de Marea Britanie, stării de urgenţă din Malaysia i s-au alocat mai multe resurse din pricina importanţei economice a coloniei şi a ameninţării comuniste. Nici Kenya, nici Cipru nu se plasau la loc de frunte în marile ecuaţii ale epocii.

Franţa şi Algeria

Alături de „războiul american" din Vietnam, în Algeria s-a dus cea mai sângeroasă luptă anticolonialistă din secolul al XX-lea. De asemenea, a dat naştere strategiei teroriste caracteristice secolului: utilizarea actelor simbolice de violenţă pentru a provoca inamicul să aplice o brutalitate contraproductivă, care-i submina obiectivele şi mobiliza masele. În această direcţie, lecţia importantă a conflictului algerian a fost că, pentru grupările etnonaţionaliste care doresc independenţa, opinia publică de acasă şi cea de peste hotare pot deveni bunuri mai de preţ decât triumfurile militare.

Algeria semăna cu Kenya: era o colonie cu o veche populaţie europeană care obstrucţionase în mod repetat eforturile ţării-mamă de a reduce inegalităţile politice, economice şi sociale. Însă era diferită de Kenya din mai multe puncte de vedere. De pildă, populaţia europeană, din care circa o jumătate era franceză, era mult mai numeroasă decât în Kenya. La începutul războiului, în 1954, populaţia europeană – cunoscută ca *pieds noirs*, în vreme ce conducătorii lor le spuneau *colons* – era de circa un milion de oameni, în vreme ce populaţia musulmană indigenă berberă şi arabă era de mai mult de 8 milioane[42]. Francezii se aflau în Algeria din 1830, aşadar, în timpul

războiului, mulți francezi algerieni puteau pretinde că familiile lor erau acolo de cel puțin patru generații. Altă diferență crucială era că Algeria fusese încorporată direct în Franța în 1851, deși puțini algerieni au primit cetățenie franceză. Ca și în Kenya, francezii i-au deposedat sistematic pe algerieni de proprietățile lor, le-au limitat accesul la educație și i-au înrobit economic, excepție făcând o minoritate infimă de algerieni occidentalizați, vorbitori de franceză. Mulți algerieni se convinseseră că era inutil să opună rezistență guvernării franceze, însă o minoritate decisă s-a devotat cauzei independenței. Între timp, succesul campaniei duse de naționaliștii vietnamezi pentru alungarea francezilor din Indochina a determinat autoritățile franceze să fie și mai decise să rămână în Algeria.

În 1954, Frontul de Eliberare Națională – cunoscut ca FLN conform acronimului francez – a plănuit și a declanșat operații militare împotriva francezilor. Deși practic întreaga conducere și componență a FLN era formată din musulmani, țelul principal al grupului era întemeierea unui Algerii independente conduse de un guvern secular. În primele etape ale războiului, FLN a sperat să câștige independența atrăgând atenția internațională prin succesele de pe câmpul de luptă ale aripii sale militare, Armata de Eliberare Națională. Luptele au fost restrânse în mare măsură la interiorul arid al țării, unde soldații FLN dețineau avantajul că își cunoșteau teritoriului și puteau trăi cu ajutorul populației rurale musulmane. FLN a supraviețuit, însă succesele militare împotriva francezilor au fost nesemnificative. Colac peste pupăză, mare parte din populația autohtonă a rămas indiferentă la aceste obiective sau a fost îndepărtată constant de tendința FLN de a teroriza populația indigenă algeriană. Reprezentanții FLN făceau razii repetate în casele localnicilor pentru a le lua banii și îi

omorau pe cei care opuneau rezistență sau care erau suspectați de colaborare cu francezii.

Bătălia pentru Alger

Comandanții FLN aveau nevoie de o nouă strategie pentru a atrage atenția opiniei publice internaționale care până atunci îi ignorase. Răspunsul lor a fost să creeze o organizație teroristă autonomă în capitala Algeriei în vara lui 1956. Bătălia pentru Alger, care a urmat, nu s-a deosebit prea mult de tacticile FLN, întrucât acesta folosise deja terorismul pentru a-i îndepărta pe algerieni de europeni în încercarea de a submina programul prin care guvernul spera să obțină deplina „asimilare" a Algeriei în Franța. În acest scop, luptătorii FLN vizau coloniștii albi și musulmanii loialiști, uneori omorându-și victimele cu toporul sau maceta și mutilând cadavrele ca răzbunare rituală. Femeile erau uneori violate.

Ce a propus liderul FLN Ramdane Abane în 1956 a fost o dramatică escaladare, ca proporții și vizibilitate, a violenței simbolice. El ar fi vrut să se folosească de terorism pentru a da o formă nouă, aceea de competiție psihologică, războiului de eliberare, definit înainte vreme doar ca luptă militară. Terorismul, credea el, ar trebui să realizeze câteva obiective clare. Primul, i-ar fi adus FNL atenția internațională la care tânjea cu atâta disperare. „Cum ar fi mai bine pentru cauza noastră, întreba Abane retoric, să omorâm zece inamici în albia secată a unui râu, departe de oraș, unde nimeni nu va vorbi despre asta, sau un singur om în Alger, despre care va scrie a doua zi presa americană?"[43] Altădată nota chiar și mai sentențios că „un cadavru în haină [civilă] valorează mereu mai mult decât 20 în uniformă"[44]. Abane credea, de asemenea, că atacurile împotriva civililor vor pune capăt discuțiilor despre negocierea

unui acord între musulmani și europeni, vor încuraja exodul coloniștilor europeni și îi vor convinge pe francezi că efortul de a ocupa în continuare Algeria este prea costisitor. În acest sens, FLN spera să calce pe urmele Irgun, LEHI și EOKA. În fine, Abane și FLN sperau că terorismul va face și mai convingătoare poziția FLN de reprezentant armat al poporului, singura organizație capabilă de răzbunare împotriva francezilor. În această privință, FLN spera să câștige aderenții de care avea nevoie pentru a declanșa o revoltă de masă împotriva Franței. Terorismul era astfel o metodă pentru a câștiga credibilitate în rândul populației musulmane. Avem, de asemenea, dovezi că Abane spera că terorismul va determina autoritățile franceze să devină tot mai dependente de violență, radicalizând astfel și mai mult populația musulmană.

Campania de terorism urban dusă de FLN a început ca represalii după ce francezii au executat doi soldați FLN în iunie 1956. Adjunctul militar al lui Abane, Saadi Yacef, a dezlănțuit o orgie sângeroasă, împușcând mortal 49 de civili în patru zile. Terorismul FLN cerea un răspuns în forță din partea francezilor. Cei care au făcut-o nu erau, cu toate acestea, armata sau poliția, ci mai degrabă *ultras*, coloniștii extremiști, o a doua forță teroristă, una decisă să mențină Algeria în Franța. În august, *ultras* teroriști au plasat o bombă de mari dimensiuni în fața unei case despre care se spunea că e locuită de suspecți teroriști FLN. Au fost distruse, de asemenea, alte trei case din vecinătate, și 70 de musulmani nevinovați au murit în atac, inclusiv mulți copii. Represaliile au continuat cu primul atentat cu bombă al teroriștilor, cel mai cunoscut eveniment din tot acest război sângeros, recreat până în cele mai mici detalii de *Battaglia di Algieri* („Bătălia pentru Alger") filmul semidocumentar regizat de Gillo Pontecorvo în 1966. Yacef a recrutat

trei tinere femei din Casbah, cartierul musulman al Algerului, care au fost machiate și îmbrăcate ca niște europene pentru a putea trece mai ușor de punctele de control ale francezilor. Fiecare era înarmată cu o mică bombă, iar acestea urmau să explodeze aproape simultan. Prima a explodat într-un lactobar frecventat de mame și copii; a doua într-o cafenea de lângă universitate, în vreme ce a treia, care nu a explodat, a fost plantată în terminalul Air France de pe aeroportul din Alger. Bombele au omorât trei oameni și au rănit alți 50, inclusiv mulți copii. Yacef a continuat să-și extindă rețeaua de celule, adunând în cele din urmă, numai în Alger, o armată de 1 400 de teroriști. În noiembrie, teroriștii FLN au atacat o stație de autobuz, un magazin universal, o gară și alte ținte din centrul Algerului, ucigând zeci de oameni. În acel decembrie, Abane și cel mai important terorist din Alger al lui Yacef, Ali la Pointe, fost găinar și codoș, l-au asasinat pe cunoscutul primar *ultra* al unui oraș din vecinătatea Algerului[45].

Contraterorismul francez

Asaltat de înfuriații, terifiații *pieds noirs* și, în mod evident, incapabil să mențină ordinea fără ajutorul poliției, guvernatorul-general al Algeriei a dat armatei mână liberă să lupte cu FLN în Alger în ianuarie 1957. Comandantul militar al Algeriei a încredințat această misiune generalului Jacques Massu și Diviziei 10 parașutiști. Mulți dintre acești soldați erau veterani din Indochina, erau, așadar, călîți în bătălie, extrem de loiali și foarte pricepuți în luptele de contrainsurgență. De fapt, mulți participaseră la rezistența antinazistă și erau astfel familiarizați cu tacticile insurgenților.

Cel mai important aghiotant al lui Massu era colonelul Roger Trinquier, care luptase în Indochina și contribuise

la coagularea unei doctrine de contrainsurgență despre care spunea că e „revoluționară" și o formă de „război modern". Pe scurt, Trinquier insista asupra faptului că statele și armatele trebuie să imite tacticile și strategiile insurgenților. El susținea că acestea erau, în principal, de natură politică și psihologică. Bazându-se pe cunoașterea amănunțită a mai multor mișcări insurgente, Trinquier susținea că teroristul era un nou tip de combatant, nemaiîntâlnit până acum în istoria războiului. El nu este un criminal, afirma Trinquier, de vreme ce „luptă în cadrul organizației sale, fără interese personale, pentru o cauză pe care o consideră nobilă și pentru un ideal respectabil, la fel ca soldații din armatele care i se opun". Și, totuși, el nu este un soldat, de vreme ce nu luptă în uniformă, vizează civili și se ascunde în mijlocul acestora. De aceea, doctrina lui Trinquier despre războiul revoluționar punea accent pe patru măsuri: aplicarea unor reforme sociale care să diminueze atractivitatea insurgenței; utilizarea unor mici unități care puteau să înfrângă militar inamicul; pacificarea și/sau mutarea populației pentru ca rebelii să nu mai aibă acces la resursele acesteia și culegerea de informații prin toate mijloacele posibile. Deși evita să utilizeze termenul, Trinquier sprijinea utilizarea torturii, dar cu câteva restricții care ne-ar putea părea azi stranii. „Specialiștii" în „interogatorii" își puteau folosi „tehnicile", dar doar pentru a obține informații pe care suspecții capturați ar fi putut în mod rezonabil să le dețină, după aceea teroriștii captivi urmând să fie tratați ca niște prizonieri de război normali[46]. Totul era pregătit pentru aplicarea pe scară largă a acestei doctrine, până la cele mai dezgustătoare aspecte ale ei.

Imediat Massu și asistenții săi au trecut la treabă. Francezii au înconjurat Casbahul cu garduri de sârmă ghimpată și puncte de control, transformându-l efectiv într-un lagăr de

concentrare, fiecare algerian autohton fiind tratat ca suspect. Considerând că sunt angajați esențialmente într-o acțiune detectivistică, *paras* (paraşutiştii) au cernut cu atenție fiecare document de poliție şi au făcut o lungă listă de suspecți. Au pregătit, de asemenea, o rețea extinsă de informatori şi de spioni. Odată cu suspendarea tuturor subtilităților judiciare, cum ar fi mandatele de arestare şi habeas corpus, Massu a săltat mii de musulmani după extinsele razii întreprinse în Casbah. Un jurnalist extrem de respectat estima că au arestat între 30% şi 40% din populația masculină a Casbahului în timpul Bătăliei pentru Alger. Massu şi ofițerii săi de informații au înțeles că FLN din Alger era organizat în celule mici, iar conducătorul fiecăreia în parte nu-l cunoştea decât pe cel care-l recrutase. Obiectivul francezilor era să conecteze celulele adăugând nume – foloseau o tablă imensă la cartierul general al diviziei – pentru a pune în evidență structura mai mare, permițând astfel autorităților să-i vâneze pe organizatorii campaniei. Pentru că, după cum nota unul dintre locotenenții lui Massu, „omul care aruncă bomba nu este decât un braț care mâine va fi înlocuit de alt braț"[47].

Având de-a face cu suspecți sau, pur şi simplu, cu cei arestați în urma raziilor, Massu şi ofițerii săi au înțeles că timpul este esențial. Dacă FLN îşi dădea seama că membrii săi erau prinşi, casele conspirative, parolele şi toate celelalte erau schimbate imediat, uneori în doar câteva ore. Informațiile obținute în urma procesului de la tribunal şi a acțiunilor juridice, interogatoriile îndelungate sau încercarea de a câştiga bunăvoința suspecților nu se desfăşurau suficient de repede pentru a oferi „informații de competență judecătorească", cum considerau autoritățile franceze. Şi erau supuşi unor presiuni maxime să pună capăt domniei terorii impuse de FLN. Coloniştii demonstrau; *ultras* declanşau misiuni de pedeapsă, uneori linşând

musulmani inocenți în siajul violențelor FLN; iar Parisul cerea rezultate. Mai mult, odată ce autoritățile au dat armatei libertate completă de acțiune în Alger, Franța nu putea bate în retragere. Singurele rezultate posibile erau încetarea actelor de terorism sau plecarea francezilor din Alger.

Francezii foloseau metode nonviolente de coerciție, însă, în acord cu susținerea acordată doctrinei lui Trinquier despre războiul revoluționar, se recurgea la tortură în mod obișnuit. În tehnica numită simularea înecului, anchetatorii vărsau apă peste fața unui suspect căruia îi acoperiseră nasul și gura cu o pânză, pentru a da impresia de înec. Uneori pompau apă prin tuburi în gura sau rectul victimelor. Metodei favorite a francezilor i se spunea *gégène.* Anchetatorii atașau electrozi de urechile sau organele genitale ale unui suspect, pe care-l electrocutau apoi cu ajutorul unui telefon de campanie. Francezii nu s-au străduit foarte mult să ascundă față de publicul algerian că utilizau astfel de metode; de fapt, se bazau pe răspândirea relatărilor despre utilizarea torturii. De vreme ce musulmanii capturați de FLN se așteptau să fie torturați, deseori anchetatorii nu aveau nimic mai mult de făcut decât să înceapă să pună întrebări sau să facă un semn către echipamentul de tortură pentru a-i face să verse șuvoaie de informații. La început, tortura era o chestiune de oportunitate și eficiență; în timp, utilizarea ei s-a instituționalizat.

Alături de tortură, execuțiile sumare au devenit practica standard. Conform lui Paul Aussaresses, care, așa cum s-a aflat mai târziu, conducea un serviciu secret supervizat de Trinquier, responsabil în mare măsură pentru cazurile de tortură din Algeria:

> Sistemul de justiție ar fi fost paralizat dacă nu era inițiativa noastră... Execuțiile sumare erau tocmai de aceea o parte

> inseparabilă de operațiile asociate cu aplicarea strictă a legii... Era atât de evident încât nici nu mai era nevoie să dai asemenea ordine la vreun nivel. Nimeni nu m-a întrebat vreodată deschis dacă să execute pe unul sau pe altul. Era de la sine înțeles[48].

Oamenii lui Aussaresses au executat și îngropat suspecții în gropi comune din afara Algerului sau i-au aruncat din elicopter în Marea Mediterană. După aceea, secretarul general al poliției din Alger, Paul Teitgen, semna un ordin care scutea suspectul de procedurile judiciare. Teitgen a admis ulterior că a semnat 24 000 de ordine de acest fel înainte să-și dea demisia, în octombrie 1957; dintre aceste cazuri, 3 024 de suspecți „au dispărut". Cei mai mulți au fost cu siguranță executați, înainte de a fi torturați probabil[49].

Succesul francezilor în Bătălia pentru Alger și după aceea

Pentru o scurtă perioadă de timp după sosirea lui Massu, celulele lui Yacef au continuat să terorizeze Algerul, curând însă tactica generalului a început să dea roade. Atacatorii cu bombe erau prinși de extinsele cordoane de poliție, francezii capturându-l chiar pe omul lui Yacef care se ocupa de transportul bombelor și pe șeful politic al FLN din Alger. Deși multe informații obținute sub tortură erau de nefolosit, inexacte sau complet născocite, francezii au umplut rapid diagrama lor de pe tabla din sediul central cu structura celulelor FLN din Alger. Până la sfârșitul lui martie 1957, Algerul se liniștise. La timp, de vreme ce primele relatări despre utilizarea pe scară largă a torturii ajunseseră în fine în Franța metropolitană. După mai puțin de trei luni de activitate nestânjenită,

trupele *paras* au fost retrase din Alger și trimise în restul țării să continue operațiile de contrainsurgență acolo.

Însă celulele teroriste ale lui Yacef nu fuseseră distruse cu totul. În iunie, echipe conduse de Ali la Pointe au pus bombe în stâlpii de iluminat de lângă stațiile de tramvai și au aruncat în aer un local; au murit 17 persoane și aproape 200 au fost rănite. Coloniștii din oraș au explodat de furie. Gloata s-a dezlănțuit într-o piață musulmană, prădând și distrugând magazine și ucigând cinci comercianți și clienți. Poliția și armata regulată prezente la fața locului au asistat pasive, fără să intervină. Îngroziți de terorismul FLN și preocupați că orașul ar putea să fie cuprins de anarhie, Massu și guvernatorul-general al Algerul au acceptat ca parașutiștii să fie chemați din nou pentru a anihila FLN din Alger. Toate resursele au fost direcționate împotriva lui Yacef, care a fost capturat în iulie 1957. (Condamnat mai târziu la moarte, Yacef a fost în cele din urmă grațiat. După obținerea independenței Algeriei, a intrat în politică, ajungând senator. Memoriile sale sunt sursa principală a filmului lui Pontecorvo *Battaglia di Algeri*; el chiar și-a jucat propriul rol în film.) Casa din Casbah în care se ascundea Ali la Pointe a fost încercuită în octombrie și aruncată în aer. Explozia i-a ucis pe el, pe alți doi camarazi și încă 17 musulmani inocenți[50]. Bătălia pentru Alger se încheiase, chiar dacă luni după aceea parașutiștii au mai făcut raiduri și i-au torturat pe suspecți. Pe termen scurt, Bătălia pentru Alger a însemnat un succes zdrobitor pentru francezi și o înfrângere dezastruoasă pentru FLN. Acesta și-a pierdut aproape toată puterea în Alger, inclusiv câțiva lideri importanți, ca și susținerea unei mari părți din populația orașului pentru că se folosise de terorism atât împotriva francezilor, cât și a musulmanilor. Organizația Națiunilor Unite s-a ținut departe de criza algeriană, sensibilă la pretențiile

Franței, care susținea că este vorba despre o problemă internă. FLN s-a adaptat noilor circumstanțe, mutându-și conducerea și mai toată forța militară în Tunisia vecină și în zona rurală, unde luptătorii FLN organizau atacuri fulgerătoare împotriva militarilor francezi și a țintelor civile. FLN aspira să stabilească „zone eliberate", dar de regulă le organizau pentru a lua taxe și provizii de la populație. Deseori, FLN aplica propriul regim terorist colaboratorilor și țăranilor. Chiar dacă mai toți coloniștii spuneau că violența algeriană era îndreptată doar împotriva lor, multe dintre victimele FLN au fost din rândurile musulmanilor, omorâți cu metode considerate la fel de respingătoare și de musulmani, și de europeni.

Succesul francezilor în Bătălia pentru Alger a cimentat alianța dintre coloniști și establishmentul militar din Algeria. Comandanții militari din Algeria aveau obiceiul de a adopta viziunea coloniștilor, centrată pe ireductibilul caracter franțuzesc al Algeriei, pe primitivismul și sălbăticia musulmanilor și pe completa ilegitimitate a cauzei naționaliste algeriene. Instabilitatea politică din Franța metropolitană a apropiat cele două tabere și mai mult. Și coloniștii, și armata îi bănuiau pe „blânzii" birocrați defetiști din Paris că vor „renunța" la Algeria așa cum considerau că s-a petrecut în Indochina. Astfel, coloniștii și reprezentanții armatei laolaltă au făcut presiuni să fie adoptat un program mai radical pentru ca Algeria să rămână a francezilor și dominată de *colons*. Puternicul lobby parizian al coloniștilor a menținut un flux constant de militari și de provizii pentru război.

Rezultatul acestor presiuni a fost Planul Challe, clădit pe anterioarele succese ale luptei împotriva insurgenței, cea care a adus Franța mai aproape decât va fi vreodată de o strălucită victorie militară. Conform planului, Franța a desfășurat

trupe însemnate pe tot teritoriul Algeriei pentru a-i apăra pe coloniști și a început să folosească elicoptere cu trupe mobile pentru a da lovitura de grație în cazul unui contact cu soldații FLN. În 1959, trupele FLN fugeau sau se izolaseră în câteva avanposturi din munți. Iar până în 1962, nu mai rămăseseră decât câteva mii de luptători prost înarmați.

Un alt avantaj al francezilor a fost prezența unor ofițeri capabili, plini de imaginație și versați în doctrina contrainsurgenței. Renumit era David Galula, care a scris mai târziu câteva volume clasice despre doctrina contrainsurgenței. Galula a înțeles că FLN s-a implicat în terorismul urban și în gherila rurală pentru a-și face cunoscută cauza și a provoca autoritățile franceze și evaluase potențialul succes al acestei strategii. El a înțeles de asemenea că teroriștii și alți insurgenți nu pot fi distruși cu costul alienării comunității la care au priză. Este ce a exprimat în a sa „primă lege" a luptei de contrainsurgență: „Obiectivul este populația. Populația este, în același timp, adevăratul teren pe care are loc războiul"[51].

Francezii câștigă bătălia, dar pierd războiul

Oricum, spre paguba cauzei francezilor, ideile lui Galula și ale altora ca el nu au fost niciodată adoptate pe scară mare, în parte din pricina atitudinii profund înrădăcinate în mentalitatea francezilor că musulmanii algerieni erau o populație care trebuia mai degrabă controlată decât curtată. Și o asemenea credință a fost încurajată în permanență de FLN, care a devenit maestrul manipulării perceperii publice a luptei. Multă vreme după Bătălia pentru Alger, FLN a continuat să pună la cale acțiuni teroriste provocatoare pentru a-i înfuria pe coloniștii francezi și pe militari. Astfel, chiar și când francezii înregistrau succese militare aplicând Planul Challe, autoritățile s-au angajat

într-un program de strămutare masivă – mutarea a peste 2 milioane de musulmani (aproape un sfert din populația de dinainte de război) în adevărate lagăre de concentrare[52]. De asemenea, francezii au intensificat represaliile împotriva localităților musulmane care nu cooperau cu ei și au continuat să se folosească sistematic de tortură și de execuții ilegale, tactici care s-au dovedit atât de eficiente în Bătălia pentru Alger.

În războiul împotriva celor care cereau independența Algeriei, aceste eforturi s-au dovedit contraproductive, pentru că măsurile aplicate de francezi au îndepărtat treptat guvernul și populația Franței metropolitane. Zvonurile despre utilizarea torturii au atras atenția în timpul Bătăliei pentru Alger în primăvara lui 1957, dar în special relatările despre francezii din Algeria care intrau în conflict cu *paras* au mobilizat publicul francez împotriva războiului. Un caz a fost cel al comunistului Henri Alleg, care a supraviețuit detenției; el a fost torturat în mod repetat de francezi și a scris o carte în care denunțat practicile francezilor în 1958. Din acel moment, stânga politică, inclusiv cei mai cunoscuți membri, ca de pildă Jean-Paul Sartre și Simone de Beauvoir, au fost fără ezitare împotriva războiului.

Un martor incomod al brutalității parașutiștilor a fost generalul Jacques de Bollardière, care a avertizat că noi „pierdem din vedere, sub pretextul mincinos al celerității, propriile valori morale"[53]. Bollardière a recunoscut, de asemenea, efectul devastator al torturii asupra profesionalismului și moralei militarilor, fapt probat de mulți soldați întorși din Algeria. Și relatările au continuat să apară. În 1960, cititorii din Franța și din toată lumea au fost îngroziți de povestea lui Djamila Boupacha, un terorist FLN care a fost capturat după ce a aruncat o bombă, apoi ar fi fost torturat și violat cu o sticlă de soldații francezi[54]. Cei care denunțau tortura din Algeria comparau

frecvent comportamentul francezilor cu cel al Gestapoului în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. În sine, revelațiile despre tortură și execuții nu ar fi făcut opinia publică din Franța metropolitană să ezite. Însă, dacă adăugăm la acestea costul tot mai mare al războiului și lipsa de popularitate a mobilizării, asemenea povești au ajutat la stimularea opoziției la război.

Așa cum metodele franceze de contraterorism în Alger i-au făcut pe mulți din Franța metropolitană să nu mai susțină continuarea ocupației franceze din Algeria, la fel i-au împins pe mulți musulmani direct în brațele FLN. De fapt, așa cum a evoluat, strategia FLN din Alger a ajuns să depindă de reacția brutală a Franței la terorism. Aceasta însemna că FLN a acceptat ca necesară nu doar torturarea și moartea activiștilor săi, dar de asemenea faptul că francezii arestează, torturează și omoară algerieni nevinovați. Nu era prima dată când o mișcare revoluționară își dorea ca asupra propriei populații să se abată nenorocirile ca parte a unei strategii de ansamblu. Calculele de felul acesta făcute cu sânge rece erau esențiale în strategia teroriștilor revoluționari ruși în secolul al XIX-lea, de pildă. Dar niciodată înainte o asemenea strategie nu fusese aplicată atât de pe față și cu atâta succes. Strategia FLN era *neceaevism* ridicat la nivelul unei arte îngrozitor de rafinate. Era periculos, dar până la urmă, merita prețul. Nu mai târziu de 1958, începutul apogeului succesului francez în Algeria, o majoritate covârșitoare de musulmani a votat în sprijinul unui referendum care promitea reforme considerabile pentru musulmani, dar menținea Algeria franceză. Sub asaltul torturilor, execuțiilor sumare și recolonizării practicate de francezi, tot mai mulți musulmani algerieni își pierdeau speranțele de împăcare cu Franța și îmbrățișau pe față cauza naționalistă. FLN era beneficiarul unui asemenea sentiment, după ce-și

neutralizase rivalii moderați prin propriile campanii de asasinate și intimidare. În 1960, în timpul unei faze critice a negocierilor dintre Franța și FLN, mii de musulmani au ieșit în stradă organizând demonstrații publice pentru independență, o scenă care ar fi fost inimaginabilă cu cinci ani înainte. Terorismul FLN și reacția Franței reușiseră să producă un lucru pe care FLN îl sperase de multă vreme: o ruptură decisivă între europeni și populația musulmană din Algeria, aceasta din urmă ajungând, în fine, să susțină cererea de independență. În final, metodele franceze de contraterorism, în special cele aplicate în campania contrainsurgență – s-au dovedit contraproductive, iar francezii au demonstrat, odată în plus, o lege fundamentală: operațiile militare de succes sunt inutile dacă nu sunt însoțite de eforturi reușite de a întemeia legitimitatea printr-un parteneriat rodnic cu populația indigenă.

De fapt, violența Războiului algerian de independență oferă unul dintre cele mai grăitoare exemple de contestare publică a legitimității în vreme de război sau teroare. Aceasta începe cu recunoașterea faptului că activitatea francezilor în Algeria cuprinde ambele sensuri inerente termenului ambiguu de „contraterorism": autoritățile franceze încercau să suprime terorismul FLN și în același timp erau angajate în propria campanie de terorizare a FLN și a susținătorilor acestuia. Rareori a fost mai problematică afirmația unui guvern că violența susținută de stat este din punct de vedere legal și moral mai legitimă decât cea a rivalilor substatali. Deși algerienii considerau că FLN nu a acționat mereu în interesul lor, a fost considerat în cele din urmă preferabil francezilor. Pe cât erau algerienii tipici și francezii continentali deopotrivă de dezgustați de atacurile cu bombă și cu arme ale FLN – și erau aproape sigur dezgustați – erau mult mai supărați și dezgustați de cruzimea

francezilor. Violența FLN a ajuns să fie considerată necesară, în vreme ce violența francezilor depășise orice limită. Violența FLN era considerată justă, defensivă și plină de semnificație, în vreme ce violența francezilor era imorală, provocatoare și arbitrară. În final, francezii au fost cei denunțați fără menajamente ca agenți ai terorii și, astfel, etichetați îndeobște ca teroriști. Liderul FLN Abane a sintetizat convingător toate acestea după atacurile cu bombă din septembrie 1956, când, provocat de terifiatul simpatizant FLN care-l adăpostea, ar fi spus memorabilele vorbe: „Nu prea văd nicio diferență între o fată care pune o bombă într-un lactobar și aviatorul francez care bombardează un sat sau aruncă napalm într-o zonă interzisă"[55]. Când au fost de acord cu el semnificativ de mulți algerieni și francezi, războiul s-a terminat. Până la urmă, francezilor le-a fost imposibil să mai continue războiul împotriva unui dușman mai puternic în Algeria și fără sprijinul celor de acasă.

O dramă similară se încheia, de asemenea, pe scena internațională. În 1958, Organizația Națiunilor Unite se străduise să ia în dezbatere problema algeriană, devenind ținta intenselor eforturi propagandistice venite atât din partea franceză, cât și dinspre FLN. În vreme, argumentele și imaginile contradictorii au căpătat o oarece asemănare, parcă în oglindă – ambele părți terorizau, torturau și omorau, dar susțineau că sunt motivate de cauze legitime și morale. În octombrie 1957, rețeaua de televiziune CBS a transmis o ediție specială dedicată Algeriei în care pozițiile francezilor și cele ale localnicilor erau prezentate în paralel, atribuindu-le o echivalență morală. Terorismul adusese cauza algeriană în atenția unui public internațional, dar, spre marea amărăciune a francezilor, prezența terorismului și a violenței nu mai oferea un caz *prima facie*, clar de la prima vedere, care să anuleze cazul FLN. După o vreme, mulți

oameni din afara Franței – și mai apoi din interiorul ei, de asemenea – au ajuns să sprijine cauza celor opresați, chiar dacă rareori au mers într-atât de departe încât să considere violența francezilor în Algeria ca o formă de terorism de stat.

Ceea ce a făcut, în cele din urmă, posibilă victoria algeriană a fost sănătatea politică șubredă a Franței metropolitane și reîntoarcerea la putere, în 1958, a lui Charles de Gaulle, charismaticul și realistul lider al Forțelor Franceze Libere în al Doilea Război Mondial. Coloniștii (*colons*) erau siguri că nu va abandona Algeria, însă de Gaulle era tot mai convins că FLN nu va înceta lupta. După ce de Gaulle a început să vorbească despre „autodeterminare" pentru algerienii musulmani, coloniștii au început să caute ajutorul armatei, care, în crizele din 1956–1957, ajunsese conducătorul virtual al Algeriei. Coloniștii au făcut primul pas către o opoziție militară deschisă împotriva statului francez când au pus la cale o revoltă, în ianuarie 1960, și au cerut sprijinul armatei. Doar un apel direct al lui de Gaulle a salvat situația. Un an mai târziu, alegătorii francezi au susținut la referendum punctul de vedere al lui de Gaulle referitor la „autodeterminarea" Algeriei.

Terorismul francez și OAS

Cam în acea perioadă, o parte dintre ofițerii armatei din Algeria, nemulțumiți, au pus bazele Organizației Armata Secretă (OAS), care voia cu orice preț ca Franța să păstreze Algeria. OAS, alcătuită în principal din soldați dezertori și coloniști *ultras*, a atras de asemenea și mulți *paras*, eroii Bătăliei pentru Alger. OAS a înființat echipe de „comando" urban modelate după structura FLN din Alger, iar acestea s-au dezlănțuit, în ianuarie 1961, într-o campanie feroce împotriva musulmanilor – civili,

intelectuali sau lideri FLN. OAS a asasinat, de asemenea și francezi – polițiști, funcționari, ofițeri sub acoperire și simpatizanți FLN. A pus chiar la cale zeci de atentate eșuate împotriva marelui trădător în persoană, de Gaulle. La apogeul său, OAS număra mai puțin de 1 000 de militanți, dar a câștigat un sprijin semnificativ din partea populației *pieds noirs* din Algeria[56]. Tocmai de aceea, a reușit să conducă practic Algerul și Oranul în zilele sale de glorie. Dar obiectivele OAS le erau neclare chiar și membrilor săi. Se pare că sperau ca terorismul să ducă la declanșarea unui război civil deschis între comunitățile europeană și musulmană și apoi la o revoltă în masă a *pieds noirs*. Oricum, foarte posibil, mulți membri ai OAS erau motivați de rudimentarul lor atașament emoțional față de *Algérie française* și de frica separării sale iminente. Nemulțumiți și mai mult de continuarea negocierilor secrete dintre de Gaulle și FLN, OAS a pus la cale, în aprilie 1961, o lovitură militară de stat eșuată. În fruntea acesteia s-au aflat foști comandanți militari din Algeria și doi alți generali în retragere. De Gaulle a făcut, din nou, un apel direct la națiune și la armată să pună capăt amenințării. Trădarea OAS și stridența tot mai mare a coloniștilor îl forțau acum să susțină și mai explicit independența algeriană.

În toată această perioadă, FLN a continuat să atace ținte franceze și pe loialiștii musulmani pentru a întinde nervii coloniștilor la maximum și a-l împiedica pe de Gaulle să ceară părerea poporului algerian prin referendum sau să negocieze cu alte organizații. Presiunea FLN a fost eficientă întrucât în primăvara lui 1962, guvernul a negociat armistițiul și a semnat Acordurile de la Evian cu FLN, acordând Algeriei independența. OAS și-a intensificat campania de atentate cu bombă și asasinate, încercând să atragă FLN într-o spirală de violență compensatorie care ar fi împiedicat aplicarea Acordurilor de la

Evian. Un membru OAS afirma: „Începusem prin atacarea funcționarilor musulmani de nivel inferior – cei care, foarte probabil, făceau parte din FLN... Se dădeau ordine să-i vizăm pe toți musulmanii cu cravată din stațiile de autobuz. Îi omoram. Ziua următoare mergeam după angajații musulmani din farmacii... Băieții erau foarte eficienți... [Obiectivul era să] golim cartierele europene de musulmani"[57]. În mai, OAS a asasinat 230 de musulmani, omorând cu o singură bombă peste 60 de docheri musulmani din docurile Algerului[58].

Cu toate acestea, liderii francezi și algerieni au convenit asupra armistițiului în 1962 și pentru independența deplină a Algeriei, o decizie susținută de o majoritate covârșitoare în referendumurile organizate atât în Franța, cât și în Algeria. În pofida unui val final de activități teroriste ale OAS, Algeria a devenit independentă în iulie 1962, pe fondul exodului panicat al europenilor; până în toamna acelui an nu mai rămăsese în Algeria decât un procent din populația europeană de dinaintea războiului. Francezii au câștigat Bătălia pentru Alger, dar au pierdut războiul pentru Algeria, la cinci ani după distrugerea celulelor teroriste ale FLN. Prețul războiului a fost incredibil de mare, probabil peste 300 000 de morți, dintre care mulți musulmani algerieni. Terorismul algerian a curmat viața a aproape 2 800 de civili francezi și mai mult de 7 500 de persoane au fost rănite. La fel de semnificativă, dar slab documentată este moartea a mai bine de 16 000 de musulmani algerieni asasinați de FLN sau de asociațiile rivale, la care se adaugă încă 18 000 dispăruți și, de presupus, executați. În ceea ce privește terorismul OAS, o statistică parțială alcătuită de francezi dovedește că organizația a omorât peste 1 600 de oameni, în mare parte algerieni, în vreme ce un activist FLN declara că OAS asasinase 12 000 de algerieni[59]. Numărul exact probabil

că nu-l vom şti niciodată. Era însă clar că infrastructura fizică şi administrativă algeriană – cele mai importante realizări ale colonialismului francez – erau distruse. Iar perspectivele viitorului succes naţional algerian erau, după cum se părea, în mare măsură compromise. FLN, care ieşise din război ca singurul partid algerian guvernamental posibil, învăţase cum să guverneze în timp ce purta o campanie teroristă extrem de brutală. Înăsprit de violenţă, fărâmiţat de facţiuni, hrănit cu extremism, adversar al conceptelor de toleranţă, compromis şi domnie a legii, acesta era profilul noului guvern algerian. Adevărul este că utilizarea terorismului nu te pregăteşte mai deloc pentru o guvernare eficientă, democratică.

Frantz Fanon şi violenţa anticolonialistă

Violenţa războiului din Algeria a aruncat o umbră lungă asupra restului secolului al XX-lea şi a luptelor anticolonialiste de după aceea. Alte mişcări etnonaţionaliste şi anticolonialiste au înţeles cât este de important terorismul pentru a provoca coloniştii şi conducerea armatei franceze în (până la urmă) contraproductiva luptă pentru menţinerea guvernării franceze în Algeria. Negrii din Africa de Sud, palestinienii, Tigrii Tamili, republicanii irlandezi şi alţii au mărturisit că strategia FLN le-a influenţat lupta pentru independenţă. Însă multe organizaţii din ţările în curs de dezvoltare au ajuns să aprecieze în şi mai mare măsură impactul violenţei asupra populaţiei indigene. În această privinţă, unul dintre profeţii acestei strategii este exemplar atât prin profunzimea analizei sale, cât şi prin rolul pe care l-a avut în răspândirea evangheliei violenţei şi, indirect, a terorismului. Numele său este Frantz Fanon.

Fanon s-a născut în 1925, într-o familie mixtă, în insula Martinica din Caraibe aparţinând Franţei. În copilăriei, ca şi

ulterior, pe când făcea parte din Forțele Franceze Libere în timpul celui de-al Doilea Război Mondial sau în timp ce urma cursurile unei școli medicale în Lyon, Franța, Fanon a simțit pe pielea lui ce înseamnă rasismul francez. Din 1953 până în 1956, a lucrat ca psihiatru în spitalele din Algeria. Acolo trata victimele de război, inclusiv pe mulți dintre cei care fuseseră torturați de militarii francezi. Fanon a devenit faimos grație cărților sale despre colonialism și consecințele acestuia. În *Peau noire, masques blancs* („Piele neagră, măști albe", 1952) Fanon susținea că guvernarea colonială este perpetuată în mare măsură pentru că populației indigene i se induce un sentiment de dependență, de pasivitate, de abandon. Cultura lor fiind considerată primitivă, violentă și necivilizată, mulți „autohtoni", în special cei din mediul urban, al intelectualității din clasa mijlocie, adoptă cultura puterii coloniale, ajutând astfel la perpetuarea stăpânirii coloniale.

În *Les damnés de la terre* („Blestemații pământului", 1961) Fanon continua să descrie acest tip de relații, analizând în profunzime impactul violenței de război și coloniale asupra populației indigene. Bazându-se pe calificarea pe care o avea în psihiatrie și pe experiența personală căpătată în timp ce trata pacienții din Algeria, Fanon a explorat trauma mintală asociată colonialismului, considerându-l în fapt un factor declanșator al bolii mintale. Cea mai cunoscută parte a cărții, oricum, se ocupa de rolul violenței în contracararea pasivității și în eliminarea guvernării coloniale. „La nivelul indivizilor, violența este o forță purificatoare", susținea Fanon. „Ea eliberează indigenul de complexul său de inferioritate, ca și de disperare și lipsa de acțiune; îl face neînfricat și-l face să recapete respectul de sine." Mai târziu, dă proporții și mai mari mesajului său: „Singură violența, violența comisă de popor,

violența organizată și educată de conducătorii săi face posibil ca masele să înțeleagă adevărurile sociale și oferă cheia acestora"[60]. Deși nu vorbește nicăieri pe față despre terorism, se poate presupune că Fanon înțelegea prin violență indigenă ceva ce ar lua cel mai probabil forma acestuia. El a fost martor la utilizarea terorismului în Algeria și a apreciat mijloacele limitate pe care le aveau autohtonii pentru a purta „războiul" cu puterea colonială. Dacă terorismul înseamnă violența comisă spre beneficiul diverselor „audiențe", atunci pentru Fanon cea mai importantă audiență este, în cea mai mare măsură, populația căreia îi aparțin teroriștii, nu colonizatorii. Un cercetător a numit chiar această varietate a terorismului „egoistă" de vreme ce aproape că nu ia în considerare impactul violenței asupra țintelor în sine[61]. Un alt neajuns al textului este tratamentul mai degrabă superficial al pagubelor pe care violența și terorismul le provoacă în cele din urmă asupra sănătății morale, emoționale și sociale a unei populații indigene care se eliberează de statutul colonial. Mulți susținători ai independenței algeriene, oricum, au acceptat violența, considerând-o nu doar necesară, ci și benefică. Conform filosofului Jean-Paul Sartre, care a scris o prefață la *Les damnés de la terre*, „violența, ca și lancea lui Ahile, poate vindeca rănile pe care le-a provocat"[62].

Recomandările lui Fanon au fost citite și aplicate pe scară largă. De fapt, raționamentul său pe marginea violenței a figurat la loc de frunte în doctrina celor mai multe mișcări teroriste ale ultimilor 50 de ani. Poziția lui Fanon era revoluționară doar pentru cei nefamiliarizați cu istoria terorismului, pentru că era pur și simplu cea mai citită și clară formulare a unei concepții care apăruse de aproape 200 de ani în istoria terorismului. Primul care a evocat rolul educațional al terorii și

violenței a fost Robespierre în timpul Terorii din Franța. El a pomenit teroarea, cu toate că într-un fel eliptic, vorbind doar despre versiunea sa aplicată de stat. Aceasta, susținea el, îndeplinea două obiective: să scape organismul politic de inamicii săi și să-i învețe pe cetățeni despre obligațiile și atitudinea lor potrivită ca membri ai națiunii. Teroriștii revoluționari ruși de tipul lui Morozov, Tihomirov și Kravcinski scriau limpede despre utilitatea terorismului de a oferi eroi ai mișcării, mai degrabă decât despre efectele pe care le-ar avea asupra inamicului. Propaganda prin fapte al cărei profet era Kropotkin este predecesoarea directă a violenței terapeutice a lui Fanon, de vreme ce prima accentua asupra capacității „acțiunii directe" de a trezi populația din pasivitate, de a-i comunica posibilitatea schimbării și de a demonta mitul invincibilității inamicului. Violențele sioniste din Palestina în anii 1930 și în următorul deceniu au un ton asemănător, de vreme ce primele grupări de autoapărare celebrau despărțirea de stereotipurile trecutului referitoare la evreii care suferă în tăcere. Dar ideea că terorismul este o forță purificatoare, eliberatoare a câștigat o audiență imensă doar după ce a fost rostită de Fanon.

Bibliografie

O bună introducere în subiectul terorismului etnonaționalist este studiul lui Daniel Byman, „Logica terorismului etnic" (*The Logic of Ethnic Terrorism*), în *Studies in Conflict and Terrorism* 21, nr. 2 (1998), pp. 149–169. Trei excelente studii despre Marea Britanie și multele campanii contrateroriste și contrainsurgență din această perioadă sunt Susan L. Carruthers, *Winning Hearts and Minds: British Governments, the Media and Colonial Counter-Insurgency, 1944–1960* (Leicester University

Press, 1995), David French, *The British Way in Counter-Insurgency, 1945–1967* (Oxford University Press, 2012), și Benjamin Grob-Fitzgibbon, *Imperial Endgame: Britain's Dirty Wars and the End of Empire* (Palgrave Macmillan, 2011). Un studiu extrem de cuprinzător este cel scris de Robert B. Asprey, *War in the Shadows: The Guerrilla in History*, 2 volume (Doubleday, 1975). Robert Taber, *The War of the Flea* (Potomac, 2002 [1965]), este deopotrivă un bun studiu, dar și un document valoros despre cum era privită problema în anii 1960.

Sunt multe cărți excelente despre istoria coflictului din Orientul Mijlociu, inclusiv a terorismului. Un studiu de o valoare aparte este J. Bowyer Bell, *Murders on the Nile, The World Trade Center and Global Terror* (Encounter, 2002). Printre alte cărți utile sunt Ian Bickerton și Carla Klausner, *A Concise History of the Arab–Israeli Conflict*, ed. VI (Prentice Hall, 2010); William L. Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, ed. II (Westview, 2000), și studiul lui Ian S. Lustick, „Terorismul în conflictul arabo-israelian: Ținte și public" (*Terrorism in the Arab–Israeli Conflict: Targets and Audiences)*, apărut în Crenshaw, *Terrorism in Context*.

Pentru campania Irgun și LEHI împotriva britanicilor, cea mai cuprinzătoare lucrare este cea semnată de J. Bowyer Bell, *Terror Out of Zion: The Fight for Israeli Independence* (Transaction, 1996 [1977]). Printre alte lucrări utile se află și Joseph Heller, *The Stern Gang: Ideology, Politics and Terror, 1940–1949* (Routledge, 1995); Bruce Hoffman, *Anonymous Soldiers: The Struggle for Israel, 1917–1947* (Knopf, 2015), și *The Failure of British Military Strategy within Palestine, 1939–1947* (Bar-Ilan University Press, 1983); Danny Levine, *The Birth of the Irgun Zvai Leumi: The Jewish Resistance Movement* (Gefen, 1991), și

Saul Zadka, *Blood in Zion: How the Jewish Guerrillas Drove the British Out of Palestine* (Brassey's UK, 2003 [1995]). Două cărți scrise de participanți la lupta Irgun sunt cea a lui Menachem Begin (viitor prim-ministru), *The Revolt* (Nash, 1977 [1948]), și Samuel [Shmuel] Katz (istoric), *Days of Fire* (Doubleday, 1968).

Trei studii excelente despre starea de urgență în Malaysia sunt cea a lui Noel Barber, *War of the Running Dogs: Malaya, 1948–1960* (Cassell, 2004 [1971]), cartea lui Kumar Ramakrishna, *Emergency Propaganda: The Winning of Malayan Hearts and Minds, 1948–1958* (Taylor and Francis, 2002), și lucrarea lui Anthony Short, *The Communist Insurrection in Malaya, 1948–1960* (Muller, 1977 [1975]). Multe studii asociază conflictele din Malaysia cu acelea din Vietnam. Cele mai bune studii în această direcție sunt John A. Nagl, *Learning to Eat Soup with a Knife: Counterinsurgency Lessons from Malaya and Vietnam* (University of Chicago Press, 2005 [2002]), și cartea lui Sam C. Sarkesian, *Unconventional Conflicts in a New Security Era: Lessons from Malaya and Vietnam* (Greenwood, 1993). Pentru o viziune din interiorul conflictului din Malaysia, vezi Brigadier Richard L. Clutterbuck, *The Long, Long War: Counterinsurgency in Malaya and Vietnam* (Praeger, 1966). Despre revolta Mau Mau din Kenya, vezi David Anderson, *Histories of the Hanged: The Dirty War in Kenya and the End of Empire* (Norton, 2005); Daniel Branch, *Defeating Mau Mau, Creating Kenya: Counterinsurgency, Civil War, and Decolonization* (Cambridge University Press, 2009), și Caroline Elkins, *Imperial Reckoning: The Untold Story of Britain's Gulag in Kenya* (Holt, 2005).

Un studiu excelent despre campania EOKA împotriva britanicilor din Cipru este cel scris de Charles Foley și W.I. Scobie,

The Struggle for Cyprus (Hoover Institution Press, 1975). Două cărți scrise de George Grivas, șeful EOKA, sunt *Guerrilla Warfare and EOKA's Struggle: A Politico-Military Study* (Longmans, 1964 [1962]) și *The Memoirs of General Grivas*, ed. Charles Foley (Praeger, 1965 [1964]).

Bibliografia Războiului algerian de independență este imensă. Studiul clasic este cel al lui Alistair Horne, *A Savage War of Peace: Algeria 1954–1962* (NYRB, 2006 [1977]). Cartea lui Martin Evans, *Algeria: France's Undeclared War* (Oxford University Press, 2012) stabilește noi standarde. Un rezumat excelent ne dă Martin C. Thomas, în studiul „Violența în Războiul algerian de independență" (*Violence in the Algerian War of Independence*), în Law, *The Routledge History of Terrorism*. Altă lucrare excelentă este semnată de Martha Crenshaw [Hutchinson], *Revolutionary Terrorism: The FLN in Algeria, 1954–1962* (Hoover Institution Press, 1978). Printre alte studii folositoare se află Matthew Connelly, *A Diplomatic Revolution: Algeria's Fight for Independence and the Origins of the Post-Cold War Era* (Oxford University Press, 2002); Martin Evans, *The Memory of Resistance: French Opposition to the Algerian War (1954–1962)* (Berg, 1997), și Alexander Harrison, *Challenging de Gaulle: The O.A.S. and the Counterrevolution in Algeria, 1954–1962* (Praeger, 1989). Un bun studiu comparativ este cel al lui Gil Merom, *How Democracies Lose Small Wars: State, Society, and the Failures of France in Algeria, Israel in Lebanon, and the United States in Vietnam* (Cambridge University Press, 2003).

Printre lucrările edificatoare scrise de participanți și contemporani se află Henri Alleg, *The Question* (Bison, 2006); Paul Aussaresses, *The Battle of the Casbah: Terrorism and*

Counterterrorism in Algeria 1955–1957 (Enigma, 2002); Frantz Fanon, *The Wretched of the Earth* (Grove, 2005 [publicată prima dată în franceză în 1961]); Mouloud Feraoun, *Journal, 1955–1962: Reflections on the French-Algerian War* (University of Nebraska Press, 2000); David Galula, *Pacification in Algeria, 1956–1958* (RAND, 2006); Ted Morgan, *My Battle of Algiers: A Memoir* (Collins, 2006 [1963]), și Roger Trinquier, *Modern Warfare: A French View of Counterinsurgency* (Praeger, 1964).

Capitolul 12

Decolonizarea și terorismul etnonațional de la sfârșitul anilor 1960 până în prezent

Nenumăratele lupte etnonaționaliste au înmulțit campaniile teroriste pe parcursul jumătății de secol care s-a scurs de la Bătălia pentru Alger. De fapt, două astfel de conflicte au produs grupări care s-au identificat practic total (înainte de atentatele de la 11 septembrie 2001) cu terorismul în imaginația modernă: Organizația pentru Eliberarea Palestinei și Armata Republicană Irlandeză. Aceste grupări, la rândul lor, au inspirat un nou val de terorism etnonațional în ultimele câteva decenii.

Palestinienii, cauza palestiniană și rivalitățile dintre arabi

După Războiul arabo-israelian din 1948, mulți palestinieni au ajuns în lagăre de refugiați murdare și suprapopulate, în special pe o fâșie îngustă de pământ de pe țărmul Mării Mediterane cunoscută sub numele de Fâșia Gaza (pe atunci deținută de Egipt) și între noua frontieră israeliană și râul Iordan, așa-numita Cisiordania (West Bank, regiune cucerită de noul regat hașemit al Iordaniei) și, de asemenea, în sudul Libanului și în sud-vestul Siriei. În general, refugiații credeau că statele arabe vor ataca în scurtă vreme Israelul, făcând posibilă

întoarcerea lor acasă, o convingerea întărită și de proclamațiile răsunătoare și amenințătoare ale statelor arabe împotriva evreilor. Cu toate acestea, înfrângerea arabilor a fost atât de devastatoare, că lunile de exil s-au transformat în ani. Între timp, refugiații palestinieni deveniseră o povară economică tot mai mare pentru gazdele lor, care impuneau și ele limite manifestărilor turbulente ale naționalismului palestinian.

Cele mai multe state arabe îi susțineau zgomotos pe palestinieni, dar nu o făceau, de fapt, din altruism și nici pentru că erau indignate. Această susținere publică pentru nefericiții palestinieni – și, în consecință, oarba lor furie antiisraeliană – era și continuă să fie mai degrabă o metodă eficientă de a abate atenția populației statelor arabe de la propriile revendicări pentru reforme politice și economice. De fapt, cauza palestiniană le-a devenit atât de utilă guvernelor arabe pentru a-și menține statul autoritar, încât politicienii arabi și-au dat seama, în cele din urmă, că suferința palestinienilor era mai folositoare decât victoria lor.

Primul protector al palestinienilor a fost Gamal Abdel Nasser, care a venit la putere în Egipt la scurtă vreme după ce, în 1952, o lovitură de stat militară a înlăturat de la conducere omul de paie al britanicilor. Nasser era un politician laic care voia să facă din Egipt un stat modern, autonom. Era, de asemenea, un apostol al naționalismului panarab, agendă pe care a onorat-o încurajându-i pe primii teroriști palestinieni de după 1948. Militanții palestinieni cunoscuți sub numele de *fedayeen* – termen folosit cu opt secole mai înainte de Asasini – începuseră deja o campanie de atacuri transfrontaliere prin surprindere din Iordania și Egipt, ucigând și rănind sute de civili israelieni, până să înceapă Egiptul să-i susțină direct, în jurul anului 1955[1]. Aceste

atacuri au accelerat invazia israeliană în timpul Crizei Suezului, în 1956, după care trupele israeliene au ocupat pentru puțin timp Peninsula Sinai și au distrus taberele de instruire din Egipt ale *fedayeen*, punând astfel capăt efectiv pentru o vreme sprijinului egiptean pentru terorismul palestinian.

În 1964, statele arabe au sponsorizat înființarea Organizației pentru Eliberarea Palestinei (OEP), o organizație umbrelă pentru multe grupuri care-i reprezentau pe refugiați. Forțele motrice din spatele întemeierii OEP erau Egiptul lui Nasser, care spera să se folosească de grup pentru a restrânge acel tip de combativitate care dusese la invazia israeliană, și regele Hussein al Iordaniei, care spera să-i domolească pe palestinienii aflați în frontierele regatului și să dea consistență pretențiilor pe care le avea asupra Cisiordaniei, teritoriu cucerit de Iordania în 1948. OEP a fost un instrument de propagandă pentru arabi vreme de câțiva ani, limitându-se să mitralieze Israelul mai mult cu vorbe și mai puțin cu gloanțe.

Fatah și Yasser Arafat

Lucrurile ar fi rămas multă vreme neschimbate, dacă nu s-ar fi adăugat trei ingrediente: un nou luptător palestinian, un nou motiv pentru exploatarea cauzei palestiniene și o nouă umilință arabă. Luptătorul era Yasser Arafat, un tânăr palestinian care a studiat la Cairo ingineria civilă. În 1959, Arafat și unul dintre colegii săi apropiați au înființat Fatah, organizație al cărei obiectiv era distrugerea Israelului, eliberarea Palestinei și apariția unei conduceri palestiniene independente de controlul statelor arabe. (Numele de Fatah este acronimul citit invers al Harakat al-Tahrir al-Filastini, care înseamnă „Mișcarea de eliberare națională palestiniană". În vorbirea colocvială,

fatah înseamnă, în arabă, „cucerire" și este folosit, de asemenea, cu referință la perioada de expansiune arabă din primele secole după fondarea islamului.) Fatah s-a ferit să formuleze un program politic sau social; și-a îndreptat, mai degrabă, eforturile – reale și retorice, deopotrivă – către „lupta armată". Conform acestei doctrine, luptătorii de gherilă palestinieni vor aduna mulțimea și vor provoca un război între Israel și vecinii acestuia, conflict care va duce la victoria armatelor arabe. Dar mișcarea Fatah era stânjenită de lipsa recruților, a armelor și fondurilor și, în primii câțiva ani, a existat doar cu numele.

Al doilea ingredient a fost ajutorul din partea Siriei, ai cărei lideri extrem de nepopulari au ajuns la putere după o lovitură de stat, în 1966, și și-au dat seama curând că simpatia pentru palestinieni și ura pentru Israel erau probabil singurele teme pe care le puteau folosi pentru a-i atrage pe oameni de partea lor. Arafat și Fatah au acceptat fără tragere de inimă armele și banii sirieni, care le permiteau să intensifice operațiile *fedayeen* împotriva Israelului.

Însă printre palestinieni o asemenea combativitate nu era foarte populară și nu se găseau prea mulți dispuși să i se alăture – lucrurile au stat astfel până când s-a declanșat un nou război între Israel și vecinii arabi în vara lui 1967. Victoria devastatoare a Israelului în Războiul de Șase Zile a schimbat totul. Israel a cucerit Peninsula Sinai și Fâșia Gaza, Cisiordania, inclusiv întregul Ierusalim și înălțimile Golan, de la Egipt, Iordania și Siria. Astfel, israelienii stăpâneau un teritoriu cândva străin unde locuiau un milion de refugiați palestinieni[2]. Peste furia, frustrarea și umilința înfrângerii din 1948 (*Nakba*) s-a adăugat experiența zilnicei confruntări față în față cu ocupația israeliană. Situația a devenit și mai gravă după apariția așezărilor evreiești din teritoriile ocupate, ridicate cu sau fără aprobare

oficială de cei care-şi doreau ca teritoriile să devină pentru totdeauna parte a Statului Israel.

Arafat şi terorismul

Drept urmare, Yasser Arafat şi ai săi *fedayeen* au devenit practic liderii arabilor palestinieni, pentru că păreau să fie singurii care doreau să se opună Israelului. Arafat devenea tot mai mult singura opţiune, de vreme ce israelienii îi expulzau sau suprimau metodic pe liderii palestinieni indigeni care s-ar fi putut dovedi parteneri de negocieri ceva mai moderaţi. Rezistenţa armată din interiorul şi din exteriorul teritoriilor ocupate – oricât de nefuncţional se dovedise a fi principiul de bază al „luptei armate" – a devenit astfel fundaţia construirii identităţii naţionale palestiniene, situaţie bine descrisă în nuvela *Returning to Haifa* („Reîntoarcerea la Haifa") a importantului scriitor palestinian Ghassan Kanafani. În zilele care au urmat Războiului de Şase Zile, Said şi soţia sa vizitează Haifa, oraşul din care fuseseră obligaţi să fugă în timpul *Nakba*. Au descoperit că vechea lor casă era ocupată de o evreică. Aceasta le adoptase băiatul care se pierduse în haosul fugii. Părăsind fosta lor casă, Said se roagă cu fervoare ca alt fiu al lor, căruia Said îi interzisese să se alăture *fedayeen*, să o fi făcut în absenţa lor. Kanafani sugerează, ca şi Frantz Fanon înaintea lui, că numai violenţa poate contracara cei 20 de ani de pasivitate, umilinţă şi victimizare.

Arafat a studiat strategia folosită de FLN în Algeria şi s-a convins că terorismul ar putea fi la fel de eficient şi în cazul palestinienilor pe cât a fost în al algerienilor. Însă primele eforturi ale mişcării Fatah de a pune la cale atacuri teroriste împotriva civililor israelieni după Războiul de Şase Zile şi-au pierdut repede vigoarea când mulţi terorişti fără experienţă din Fatah au

fost arestați după ce i-au depistat grupurile de apărare civilă. Riposta lui Arafat a fost să accelereze organizarea bazelor centrale ale grupului, dincolo de frontiera cu Iordania. Forțele de Apărare a Israelului au lansat un atac împotriva cartierului general Fatah din lagărul de refugiați de la Karameh în martie 1968, dar au fost forțate să se retragă de luptătorii Fatah sprijiniți de artileria iordaniană – una dintre puține ocazii în care arabii i-au respins pe israelieni. Impulsionat de victoria sa psihologică, Arafat a ajuns în scurtă vreme în fruntea unui ministat pe teritoriul lagărelor de refugiați din Iordania – ceea ce prim-ministrul israelian Golda Meir numea *Fatahland* –, confiscând practic OEP de la începutul lui 1969 (a fost președintele OEP până la moartea sa, în 2004). Statutul OEP a fost modificat pentru a prevedea că luptătorii *fedayeen* ai lui Arafat din Fatah erau nucleul luptei armate împotriva Israelului. Noul statut al OEP sublinia că obiectivele sunt în primul rând distrugerea Statului Israel și întemeierea unui stat palestinian care să cuprindă toate teritoriile palestiniene de dinainte de 1948.

Facțiunile OEP și terorismul internațional

În orice caz, OEP era o coaliție nedisciplinată, organizațiile care o constituiau nefiind de acord în probleme de conducere personală, ideologie, susținerea arabilor rivali și acceptarea soluției de două state. Ultima, propusă pentru prima dată de Organizația Națiunilor Unite în 1947, ar fi însemnat ca palestinienii să primească un teritoriu statal alături de statul evreilor, a cărui existență să fie considerată legitimă. Fatah, cea mai mare și influentă organizație a OEP, ocupa centrul, menținând o delicată, dar eficientă balanță între preocupările ideologice rivale și diverșii susținători arabi din regiune. A doua grupare ca mărime din OEP era Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei

(PFLP), un grup doctrinar marxist, condus de creştinul palestinian George Habash şi ataşat de ideea unui stat modern, secular. Mai erau, de asemenea, multe grupuscule, unele organizaţii de faţadă ale altor ţări arabe. Ceea ce dădea o unitate minimală OEP la sfârşitul anilor 1960 şi i-a permis lui Arafat să pretindă că se află la cârma unui front unit palestinian a fost acordul în privinţa luptei armate împotriva Israelului.

Dar scindarea OEP contrazicea orice noţiune de front unit. Alţi lideri erau nemulţumiţi de poziţia lui Arafat la conducerea OEP şi sperau că l-ar putea întrece punând la cale acte de violenţă şi mai spectaculoase. Multe facţiuni OEP – în 1969 erau 14 cu totul – doreau de asemenea ca lupta împotriva Israelului să aibă un orizont mai larg, să lovească israelienii şi interesele acestora oriunde era posibil[3]. După 1967, teroriştii palestinieni au început să efectueze atacuri în afara Orientului Mijlociu împotriva unor ţinte care abia de aveau vreo legătură cu Israelul, evreii sau sionismul, dând naştere fenomenului cunoscut sub numele de „terorism internaţional". Noua strategie nu prea avea sens din punct de vedere militar, însă permitea grupărilor mici să se angajeze pe un „câmp de luptă" mult mai extins; mai mult, s-a dovedit a fi un mijloc incredibil de eficient pentru a face cunoscută cauza palestiniană, cu mult mai mult decât oricare altă metodă de publicitate folosită înainte vreme de Arafat sau Fatah. Campionul acestei noi abordări era şeful Frontului Popular, George Habash, a cărui metodă favorită era deturnarea avioanelor. Habash şi-a apărat noua tactică repetând deliberat vorbele celui care s-a aflat în spatele operaţiilor teroriste ale FLN, Ramdane Abane, care spunea fără menajamente: „Deturnarea unui avion are un efect mai mare decât dacă am omorî o sută de israelieni în luptă. Vreme de decenii, opinia publică mondială nu a fost nici pentru, nici

împotriva palestinienilor. Pur și simplu ne-a ignorat. Cel puțin lumea vorbește acum despre noi"[4].

Prima încercare de „terorism publicitar" a Frontului Popular a fost împotriva companiei naționale aeriene israeliene El Al, în iulie 1968, când un avion Roma–Tel Aviv a fost deturnat către Alger. Nu a fost rănit niciun pasager, conform instrucțiunilor stricte ale lui Habash, și au fost eliberați cu toții după ce Israelul a eliberat 16 luptători capturați. Nu a durat mult până când zelul tinerilor care deturnau avioanele a început să fie mai puternic decât preocuparea lui Habash în legătură cu pericolele publicității negative. Câteva luni mai târziu, teroriștii Frontului Popular au atacat un avion El Al aflat la sol în Atena, strigând: „Vrem să omorâm evreii!" O persoană a fost omorâtă și alte două rănite. În replică, Israelul a atacat Aeroportul internațional din Beirut, distrugând 13 avioane de călători care aparțineau companiilor aeriene arabe. Această acțiune contrateroristă nu a făcut decât să atragă și mai mult atenția asupra cauzei palestiniene[5].

De asemenea, a încurajat și mai multe deturnări. În august 1969, un comando al Frontului Popular, în rândurile căruia se afla și frumoasa și charismatica teroristă Leila Khaled, a deturnat un avion TWA care părăsea Roma și l-a îndreptat către Damasc, unde avionul a fost evacuat și aruncat în aer pe pistă. Atacul a atras atenția, chiar dacă nu s-au înregistrat victime. Palestinienii au câștigat, de asemenea, prima celebritate internațională în persoana lui Khaled, care a devenit în scurtă vreme favorita revoluționarilor de pretutindeni. Stângiștii din jurul lumii și-au pavoazat pereții cu afișe reprezentând-o zâmbind pe Khaled, care poartă pe cap un batic albastru și strânge în mâini un AK-47, imagine iconică întrecută doar de cea a lui Che Guevara.

Asasinarea lui Iulius Caesar, tablou de Vincenzo Camuccini, 1804.

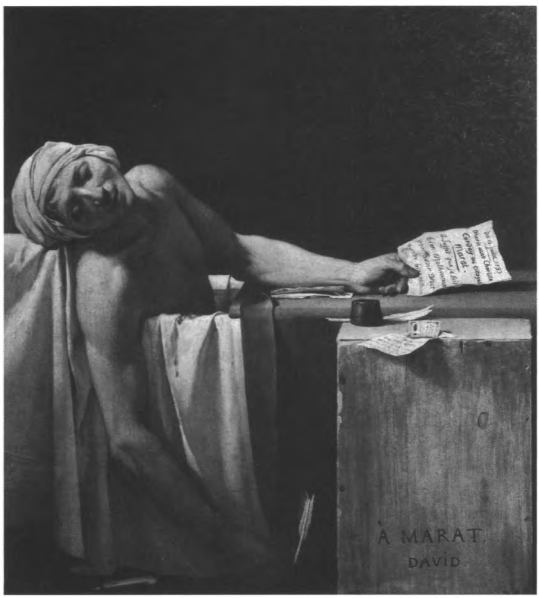

Moartea lui Marat, tablou de Jacques-Louis David, 1793. Marat, deputat în Convenția națională, a fost asasinat de Charlotte Corday.

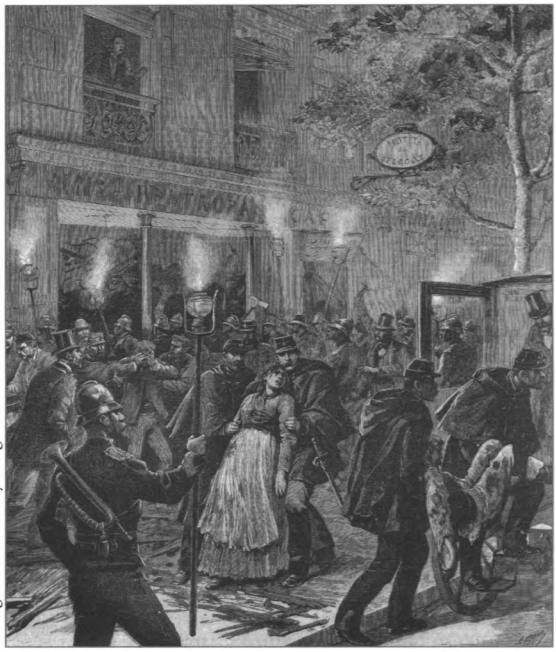

© Roger Viollet/Getty Images

Restaurantul Véry după explozia provocată de bomba pusă de Meunier pentru a-l răzbuna pe Ravachol, 1892. Ilustrație dintr-un ziar francez contemporan.

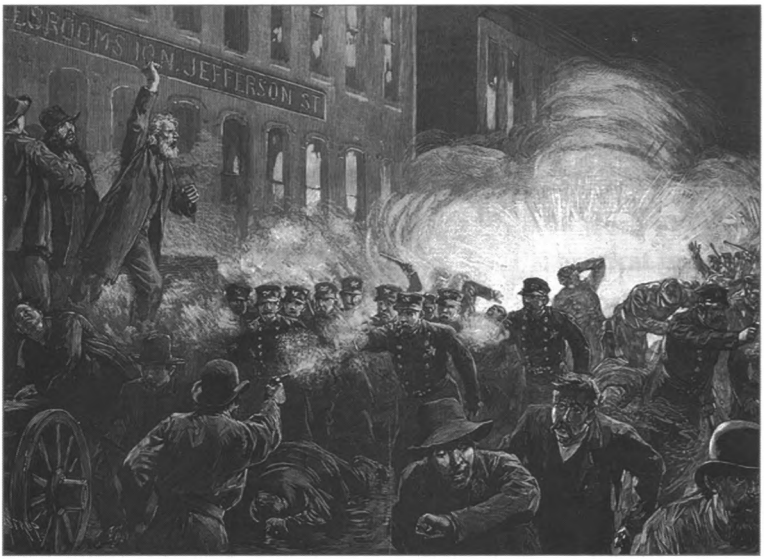

Masacrul din Haymarket Square, gravură din *Harper's Weekly*, 1886.

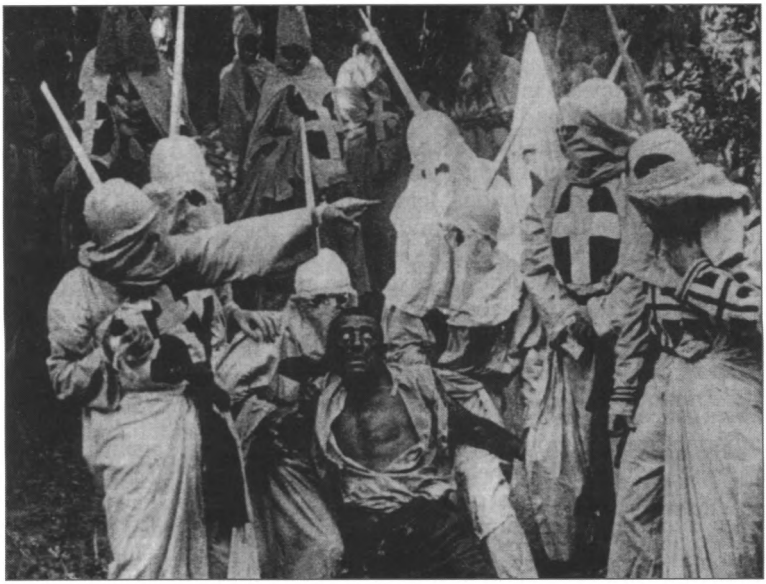

© Epic/The Kobal Collection

Câțiva membri Ku Klux Klan se pregătesc să-și linșeze victima, scenă din filmul *Nașterea unei națiuni*, realizat de D.W. Griffith în 1915.

Clădirea Dublin Bread Company distrusă în timpul Rebeliunii de Paști care a avut loc la Dublin, Irlanda, în aprilie 1916.

Hotelul King David din Ierusalim, după atacul cu bombă pus la cale de Irgun, iulie 1946.

Războiul din Algeria. Soldați francezi din regimentul condus de colonelul Pierre Buchoud și doi prizonieri algerieni, membri ai Frontului de Eliberare Națională (FNL), 1958.

© Bettmann/Corbis

Leila Khaled, membră a Frontului Popular pentru Eliberarea Palestinei, fotografiată după deturnarea avionului care efectua cursa Roma–Tel Aviv în august 1969.

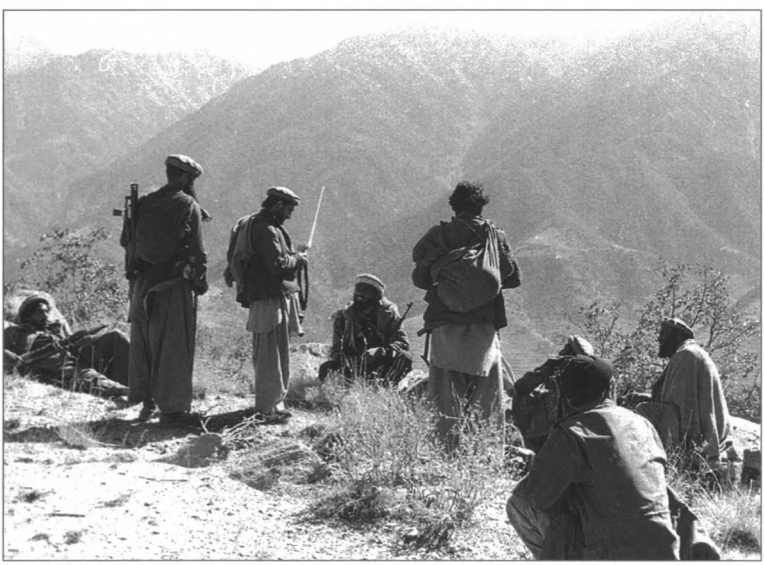

© Erwin Franzen

Mujahedini în provincia Kunar, Afghanistan, 1987.

© Tokyo Shimbun/Corbis Sygma

Autoritățile japoneze în costume de protecție intervin în atacul cu gaz sarin de la metroul din Tokyo în martie 1995.

Baza US Air Force de la Ramstein, Germania de Vest, a fost atacată la 31 august 1981 de un comando al Rote Armee Fraktion. Mai mulți militari americani și doi civili germani au fost răniți în acest atentat.

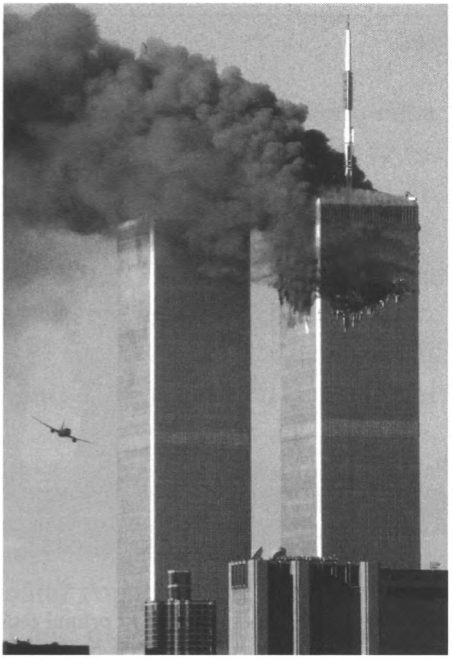

© STR/Reuters/Corbis

11 septembrie 2001, World Trade Center, New York. Avionul 175 United Airlines se îndreaptă către turnul de sud; din turnul de nord, lovit cu 17 minute mai devreme, se ridică fumul.

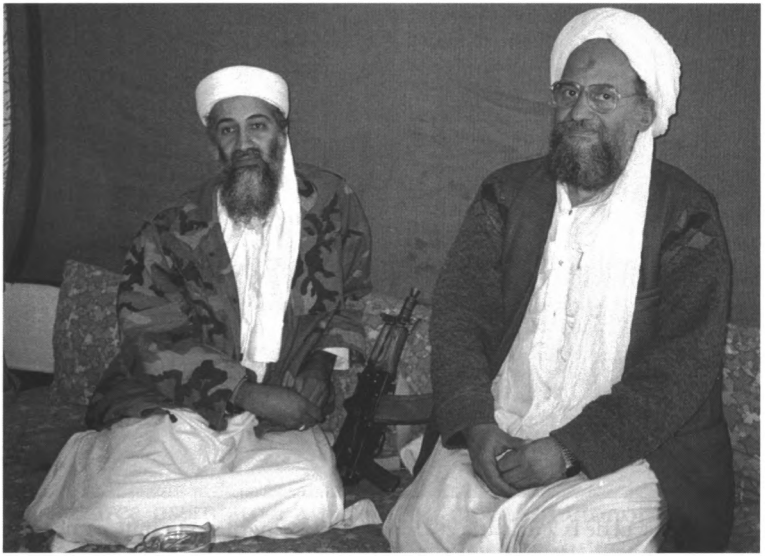

© Reuter/Corbis

Osama bin Laden și Ayman al-Zawahiri în Afghanistan, noiembrie 2001.

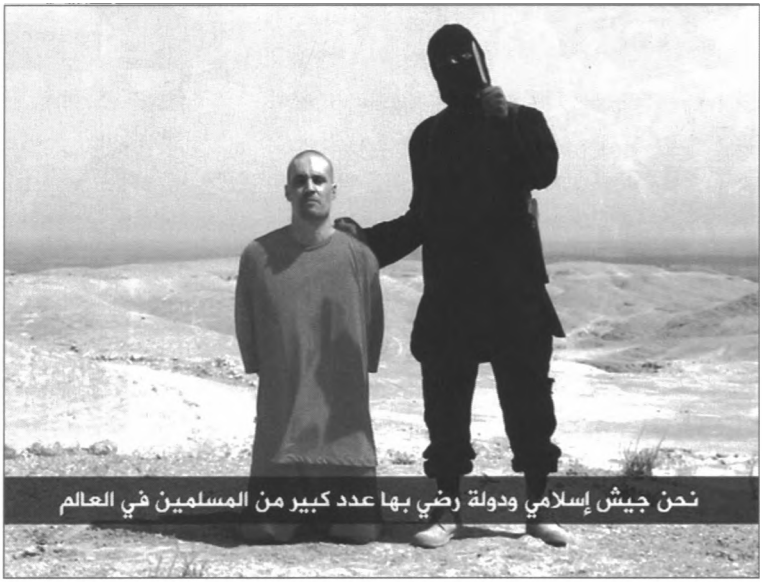

Jurnalistul James Foley a fost primul cetățean american ucis de ISIS. Imagine din filmul cu execuția acestuia, august 2014.

© VOISIN/PHANIE/phanie/Phanie Sarl/ Corbis

După atacul de la 7 ianuarie 2015, soldat cu 12 morți și 11 răniți, oamenii din toată lumea și-au exprimat solidaritatea cu publicația pariziană *Charlie Hebdo*, purtând sloganul *Je suis Charlie*.

Însă asemenea „succese" au declanșat și mai aprig competiția internă din OEP; așa cum Frontul Popular al lui Habash se folosea de deturnarea avioanelor pentru a depăși Fatahul lui Arafat, alte facțiuni încercau să aibă un avans față de Frontul Popular. Într-o operație șocantă, o grupare disidentă a Frontului Popular s-a folosit de o bombă cu declanșator barometric în februarie 1970, aruncând în aer cursa Swissair 330 de la Zurich către Israel, omorându-i pe toți cei 47 de pasageri și membri ai echipajului aflați la bord[6].

Reacția lui Habash a fost nu să depășească numărul victimelor, ci să pună la cale acțiuni la o scară și mai mare. La 6 septembrie 1970 – zi numită de atunci Skyjet Sunday („Duminica deturnărilor") – Frontul Popular a deturnat simultan patru avioane în Europa. Când o deturnare a luat-o razna, ducând la capturarea lui Khaled, a fost deturnat un al cincilea avion ca monedă de schimb. Trei avioane au aterizat la Dawson's Field, o pistă izolată din deșertul iordanian. Până la urmă, Khaled a fost eliberată și Frontul Popular a aruncat în aer trei avioane – o explozie de 30 de milioane de dolari[7]. Faptul că guvernele nu erau pregătite să se confrunte cu aceste acțiuni a amplificat impactul deturnărilor, dând greutate spuselor teroriștilor că statele erau la mila lor. Odată în plus, deturnările au câștigat atenția lumii. „Marea deturnare a reușit. Autorii deturnărilor au reușit să introducă «palestinian» în vocabularul internațional"[8] – comenta *The Economist*.

Septembrie Negru, din Iordania la München și mai departe

Utilizarea ostentativă a Fatahland ca bază autonomă pentru atacarea intereselor israeliene, precum și utilizarea pistei de aterizare Dawson's Field din deșertul iordanian l-au umilit

și înfuriat pe regele Hussein al Iordaniei, situație agravată și de repetatele încercări ale Frontului Popular de a-l asasina. Regele a ripostat în cele din urmă în septembrie 1970, când armata iordaniană a atacat taberele OEP, omorând cel puțin 3 000 de luptători și susținători ai acestora[9]. Ultimele vestigii ale prezenței OEP în Iordania au dispărut în scurtă vreme, Arafat, Fatah și mai toți ceilalți membri ai OEP refugiindu-se în noile tabere din sudul Libanului.

Conform unor relatări, Arafat se împotrivise utilizării „armei teroriste", cum o numeau el și asociații săi cei mai apropiați, în afara Israelului. Umilit de distrugerea ministatului Fatah și eclipsat de Habash și de acțiunile Frontului Popular care atrăgeau atâta atenție, avea de-a face acum cu o umilință pe care nu o putuse suferi niciodată: irelevanța. Tocmai de aceea a adoptat cu disperare „arma teroristă" pentru a-și impune din nou autoritatea în Fatah și în OEP. Rezultatul a fost susținerea grupării Septembrie Negru, o nouă organizație teroristă care și-a luat numele de la luna în care Hussein anihilase operațiile OEP din Iordania. Primul ei atac, suficient de adecvat, a fost asasinarea prim-ministrului iordanian. Alte echipe teroriste ale Fatah au lovit în afara Orientului Mijlociu obiective evreiești sau ale altora, atacuri calculate să le aducă publicitate. Pentru a nu rămâne în urmă, Habash și Frontul Popular au pus la cale masacrul călătorilor din aeroportul Lod*, în Israel. În doar câteva minute, au murit 24 de oameni și 78 au fost răniți, mulți dintre ei pelerini portoricani. Se spune că Arafat era îngrozit, conștient de posibila reacție împotriva cauzei palestiniene, dar se vedea constrâns să țină ritmul cu Frontul Popular[10].

* Azi Aeroportul Internațional Ben Gurion. Este situat la 19 km SV de Tel Aviv. (n.tr.)

Rezultatul a fost îngrozitorul atentat efectuat de Septembrie Negru, probabil cel mai cunoscut din istoria terorismului de dinainte de 11 septembrie 2001. Obiectivul a fost vizibilitatea maximă pentru cauza palestiniană, de aceea atentatul a avut ca fundal decorul cel mai generos imaginabil: Jocurile Olimpice de vară din 1972 desfăşurate în München, Germania Federală. Unul dintre organizatorii atacului descria motivele acestuia fără menajamente: „Atacurile cu bombă asupra El Al nu servesc cauza noastră. Trebuie să le ucidem cei mai importanţi şi faimoşi oameni. De vreme ce nu putem ajunge în apropierea politicienilor lor, trebuie să le omorâm artiştii şi sportivii"[11]. Septembrie Negru a profitat de securitatea laxă vest-germană pentru a pătrunde în Satul olimpic în dimineaţa zilei de 5 septembrie. Au ucis pe loc doi membri ai echipei olimpice israeliene şi au luat nouă ostatici. Când oficialităţile olimpice au suspendat toate competiţiile din acea zi, Septembrie Negru, Arafat şi OEP au obţinut ceea ce ar fi părut imposibil înainte vreme: aproximativ 900 de milioane de telespectatori ascultau cu atenţie cererile palestinienilor. Comentatorii de televiziune, inclusiv Jim McKay de la ABC Sports, au relatat dramaticele evenimente pe tot parcursul zilei, în vreme ce camerele de luat vederi au transmis în toată lumea de acum clasicele imagini ale teroriştilor din gruparea Septembrie Negru cu faţa acoperită de cagule, purtând pistoale-mitralieră AK-47 şi apărând în ferestre sau pe balcoane.

Deşi scopul lor adevărat era expunerea internaţională, teroriştii şi-au prezentat în cele din urmă cererile: liberă trecere şi eliberarea a 236 de palestinieni deţinuţi de israelieni şi a altor câţiva membri ai organizaţiilor revoluţionare cu care aveau legături frăţeşti. Israelienii au repetat de acum bine-cunoscutul

refuz de a negocia cu teroriștii. Oficialitățile vest-germane, îngrozite la gândul că evreii ar putea fi masacrați pe pământ german, la doar 30 de ani de la Holocaust – s-au simțit obligate să negocieze cu Septembrie Negru. Vest-germanii s-au prefăcut că sunt de acord, acceptând să transporte teroriștii și pe ostatici cu elicopterul la baza aeriană militară de la Fürstenfeldbruck, de unde s-ar fi îndreptat către Cairo, unde urma să fie făcut schimbul de prizonieri. La aeroportul militar, vest-germanii au ratat improvizata lor tentativă de salvare. Pe lista finală a victimelor se află toți cei nouă ostatici, cinci din opt teroriști și un polițist. Vest-germanii au capturat trei teroriști, eliberați după mai puțin de două luni, după deturnarea unui avion Lufthansa. Membrii grupării Septembrie Negru erau glorificați ca martiri sau eroi de radicalii arabi pentru că se angajaseră în lupta cu inamicul într-o țară îndepărtată. Aproape toți ceilalți erau revoltați.

Pe de o parte, atacul de la München reprezenta un succes extraordinar, pentru că Septembrie Negru atrăsese atenția internațională către cauza palestiniană la o scară nicicând atinsă înainte de organizațiile teroriste etnonaționaliste. Pe de altă parte, un lider Fatah la nivel înalt recunoscuse că atacul de la München fusese un dezastru pentru că rezultatul sângeros a dus la escaladarea violentă a răzbunărilor succesive dintre Israel și OEP[12]. Israelul a reacționat pe două planuri. Forțele de Apărare a Israelului au declanșat de îndată o serie de lovituri aeriene și incursiuni de pedeapsă împotriva pozițiilor ocupate de OEP în sudul Libanului. Această operație a fost începutul aplicării vreme de decenii a unei tactici care a presupus lansarea unor atacuri limitate, dar devastatoare împotriva comunităților palestiniene și a bazelor presupuse ale OEP ca represalii la atacurile teroriste. Rezultatul era tot mai previzibil: pentru OEP a fost tot mai greu să

efectueze atacuri împotriva Israelului, însă numărul consistent al victimelor civile palestiniene – se înregistraseră câteva sute în toamna lui 1972 – a dus la erodarea în tot mai mare măsură a legitimității israeliene în ochii vecinilor și le-a dat apă la moară celor care spuneau că Israelul este o adevărată organizație de tip terorist.

Israelul a întreprins de asemenea o operație mult mai concentrată pe urmele agenților Septembrie Negru care plănuiseră operația din München, dar și pentru anihilarea membrilor OEP și Fatah implicați în terorism. În următorii șapte ani, operația Mânia lui Dumnezeu (*Mivtzah Zaam Ha'el*) a urmărit și asasinat mai bine de o duzină de palestinieni, inclusiv pe Ali Hassan Salameh, despre care se crede că a fost creierul operației din München, și pe doi dintre membrii Septembrie Negru care au luat ostatici și care au supraviețuit schimbului de focuri de la Fürstenfeldbruck. Comandourile israeliene foloseau arme de mână, mașini-capcană, mine de teren și explozibili plasați în telefoane. Primăvara tinerilor *(Mivca Aviv neurim)*, o operație separată, folosea o echipă paramilitară israeliană pentru a asasina membrii OEP din Liban. Aceste operații israeliene au rezolvat la fel de multe probleme pe cât de multe au creat, cum a fost, în special, aceea a uciderii din greșeală a unui chelner de origine marocană în Lillehammer, Norvegia[13].

Arafat: terorist sau politician?

În cele din urmă, Arafat a acceptat că terorismul internațional atrage atenția într-un fel în care războaiele, coșmarul umanitar din lagărele de refugiați și insurgența clasică nu o puteau face. El a profitat de această atenție în anii de după München. În 1974, Arafat a fost invitat să se adreseze Adunării Generale

a ONU. El s-a prezentat ca revoluționar însetat de dreptate, susținând: „Azi am venit purtând o ramură de măslin și arma unui luptător pentru libertate pe umăr. Nu lăsați ca ramura de măslin să-mi cadă din mână"[14]. ONU i-a recunoscut pe Arafat și OEP ca singurii reprezentanți ai poporului palestinian. Arafat, OEP și eșecul statelor arabe de a se împotrivi militar Israelului au transformat, în fapt, conflictul israeliano-arab într-unul israeliano-palestinian; nu era posibilă nicio decizie în cazul primului fără o decizie referitoare la ultimul și, probabil, cel dintâi.

Arafat și-a încercat mâna abordând conflictul israelian-palestinian ca un politician, la doi ani după masacrul de la München. El a propus un plan pentru o „autoritate națională" palestiniană în teritoriile ocupate, plan întâmpinat cu entuziasm de mulți palestinieni care vedeau în el un pas înaintea normalizării vieții de zi cu zi. Însă un asemenea plan presupunea, de asemenea, că Arafat dorea să renunțe la dreptul palestinienilor de a se întoarce pe pământul cucerit de israelieni în Războiul din 1948 și, de asemenea, că recunoștea dreptul Israelului de a exista între granițele din 1948.

Rejecționismul: Abu Nidal și Carlos Șacalul

În acest moment, tensiunile interne din OEP au explodat. Arafat a reușit cu greu să evite o tentativă de a fi înlăturat de la conducere pusă la cale de câțiva lideri Fatah, iar câteva grupuri mai inflexibile, inclusiv Frontul Popular și câteva facțiuni desprinse din acesta, au dezertat din OEP, promițând că se vor împotrivi oricărei reconcilieri cu Israelul. Așa-numitul Front Rejecționist era susținut de conducătorii Irakului, Siriei și Libiei, care se temeau de impactul pe care l-ar putea avea decizia

referitoare la lupta israeliano-palestiniană asupra capacității lor de a-și controla propriii conaționali. Siria a continuat să finanțeze facțiunile Frontului Popular ostile, o bună indicație a cinismului liderilor arabi și a utilității politice pe care o avea cauza palestiniană.

Un remarcabil produs al scindării OEP în 1974 a fost impunerea a doi teroriști notorii – unii ar spune psihopați – care s-au evidențiat în primul rând ca naționaliști palestinieni și, mai apoi, ca mercenari. Primul a fost Sabri Khalil al-Banna, care adoptase ca *nom de guerre* Abu Nidal („părintele luptei", în arabă). Ca lider al Consiliului Revoluționar Fatah sau, simplu, grupul Abu Nidal, se opunea în mod absolut negocierilor cu Israelul și tuturor palestinienilor implicați în acestea. Între 1978 și 1984, grupul Abu Nidal a asasinat în Europa și în Orientul Mijlociu mai mult de o duzină de diplomați arabi și de reprezentanți ai OEP/Fatah implicați în stabilirea contactului cu oficialitățile Israelului și ale Mossadului[15]. Fatah a încercat să-l asasineze pe Abu Nidal în mai multe ocazii, însă a eșuat pentru că acesta era protejat de guvernului irakian. Ca agent irakian, Abu Nidal s-a străduit să contracareze influența siriană asupra mișcării palestiniene, fiind mai apoi foarte implicat în Războiul civil libanez. Siria l-a scos ulterior din Irak, momindu-l cu promisiunea că i se vor da bani și adăpost sigur; a asasinat în numele Damascului mai multe oficialități iordaniene. Apoi, pentru o lungă perioadă de timp în anii 1980, Abu Nidal a lucrat pentru Libia, organizând terorismul ca politică externă secretă pentru Muammar al-Gaddafi.

Celălalt avocat palestinian devenit mercenar terorist era revoluționarul de origine venezueleană Ilich Ramírez Sánchez, cunoscut sub porecla de Carlos Șacalul, pe care o născociseră jurnaliștii. În decembrie 1975, Carlos a condus echipa

Frontului Popular care a atacat summitul de la Viena al Organizației Țărilor Exportatoare de Petrol (OPEC), luând 60 de ostatici, care mai apoi au fost eliberați cu toții. Obiectivul a fost de a intimida acele puteri arabe care se gândeau să negocieze cu Israelul sau să sprijine eforturile lui Arafat și ale OEP de a face acest lucru. Către sfârșitul anilor 1970, Carlos a fondat Organizația de Luptă Armată Arabă, care a efectuat în anii 1980 asasinate și atacuri teroriste în numele Cubei, al unor țări-satelit ale URSS din estul Europei și al unor state arabe, inclusiv Siria, Irak și Libia. Ne este imposibil să punem cap la cap o listă definitivă a atacurilor teroriste de care este responsabil Carlos, de vreme ce el și-a asumat în mod repetat atacuri în care aproape sigur nu fusese implicat, atât de dependent devenise de atenția pe care le-o acorda teroriștilor presa internațională. „Cu cât se vorbește mai mult despre mine, i-a spus Carlos unuia dintre camarazii săi, cu atât par mai periculos. Cu atât mai bine pentru mine."[16]

Începând cu mijlocul anilor 1970, Arafat a devenit în tot mai mare măsură prizonierul terorismului, instrument folosit de el pentru a declanșa conflictul israeliano-palestinian. Voia să fie considerat politician și părinte al patriei, dar devenise dependent de terorism ca primă sursă de finanțare, influență, legitimitate și respect. A recurs în mod repetat la terorism, pentru a-și impune controlul în conducerea OEP, pentru a-și depăși rivalii din OEP și statele arabe și pentru a restabili moralul după repetate dezamăgiri, ca dezastrul iordanian. Arafat a ordonat, de pildă, un atac în 1974 asupra orașului Naharyia din nordul Israelului în primul rând pentru a păstra buna-credință a Fatah, zdruncinată de recentele atacuri ale grupărilor rejecționiste care uciseseră și răniseră zeci de adulți și elevi[17]. Când venea vorba despre utilizarea terorismului împotriva Israelului, Arafat

și Fatah considerau că nimic nu era mai periculos decât să fie întrecuți de rivalii lor.

OEP în Liban și contraterorismul israelian

Mutarea în sudul Libanului, în 1970, l-a încorsetat și mai mult pe Arafat, care, neînvățând nimic din lecția iordaniană, a început să construiască un alt ministat Fatah. În Liban, era mult mai tentant s-o facă grație războiului civil care a izbucnit în 1975, un război produs în parte de prezența destabilizatoare a milițiilor OEP. Haosul produs de Războiul civil libanez i-a oferit diverse ocazii de afirmare lui Arafat, dar nu a reușit să producă progresul concret al cauzei independenței palestiniene sau să ușureze viața nenumăraților refugiați palestinieni. Dezagregarea virtuală a autorității centrale libaneze a produs un vacuum, umplut de noua generație de milții și organizații teroriste. A intensificat, de asemenea, susținerea externă a terorismului și intervenția puterilor străine, în special a Siriei, care nutrea speranțe că va avea o influență regională mai mare sau chiar că-și va extinde teritoriul în Liban și Iordania. În această perioadă, fisurile din OEP păreau să se extindă de la o zi la alta. În timp ce încerca să pună pe picioare un nou Fatahland, Arafat și-a continuat atacurile împotriva Israelului, folosind combinații sofisticate, care-i permiteau să susțină în fața celor din cercul său că încă mai lupta cu inamicul sionist și, deopotrivă, să poată nega implicarea fără să tresară în fața Israelului și aliaților acestuia. Un asemenea atac a avut loc în martie 1978, când un schimb de focuri cu militarii israelieni lângă Haifa s-a încheiat cu masacrarea a cel puțin 35 de civili de către Fatah. Acest atac a declanșat un șir de incursiuni israeliene în sudul Libanului[18].

Castelul din cărți de joc ridicat de Arafat s-a prăbușit peste el în 1982, când Israelul a lansat o invazie de proporții în Liban.

Ariel Sharon, ministrul israelian al apărării şi principalul arhitect al planului, spera să distrugă OEP şi să întărească graniţa nordică a Israelului împotriva insurgenţilor şi teroriştilor palestinieni. Invazia a declanşat un lanţ de evenimente care au adâncit facţionalismul libanez şi au crescut rolul Siriei, ceea ce a produs şi mai multă violenţă şi haos la frontiera nordică a Israelului, în special după ce Israelul s-a retras din centrul şi estul Libanului în 1985. Invazia israeliană nu a reuşit să-i elimine pe Arafat şi OEP. La începutul invaziei, trupele israeliene i-au înconjurat şi pe luptătorii Fatah în Beirutul de vest*, însă luptele de stradă şi bombardamentele intense au ucis mii de civili fără să-i distrugă pe *fedayeen*. Când Arafat nu a mai putut rezista, s-a pregătit să fugă. Susţinerea sa internaţională era atât de mare că a ieşit din Liban, ajungând mai întâi la Tripoli, în nordul oraşului, apoi în Tunisia, al treilea loc unde a stat în exil, sub escorta infanteriştilor marini americani. Înfuriat de fuga lui Arafat şi convins că încă mai putea să distrugă „cuiburile teroriste" ale OEP, Sharon a permis milităţiilor creştine aliate cu Israelul să intre în taberele de refugiaţi palestinieni de la Sabra şi Shatila, care erau încercuite de trupele israeliene. Milităţiile creştine au făcut prăpăd, ucigând cel puţin 800 – posibil chiar câteva mii – de civili musulmani palestinieni şi libanezi, în vreme ce soldaţii israelieni luminau taberele cu rachete de semnalizare şi-i împiedicau pe oameni să fugă[19]. Masacrul a amplificat ura funciară a palestinienilor faţă de Statul Israel şi dubiile referitoare la capacitatea lui Arafat de a face ca interesele palestinienilor să înregistreze succese concrete. De asemenea, opinia publică israeliană era tot mai ostilă invaziei,

* Partea musulmană a oraşului, în timpul războiului. În estul Beirutului locuiau creştinii. Între cele două zone se afla fosta zonă comercială a oraşului, Zona Verde, devenită *no man's land* (n.tr.).

Sharon fiind forțat în scurtă vreme să-și dea demisia. Războiul civil libanez și invazia israeliană au fost la fel de contraproductive și pe alt front, producând intervenția marinei americane și apariția unor noi miliții și organizații finanțate din exterior, ca Jihadul islamic și Hezbollah, care erau hotărâte să pedepsească Occidentul și să aducă războiul în Israel. Acesta a fost un moment important pentru evoluția islamismului și transformarea americanilor în ținte, un subiect asupra căruia vom reveni în Capitolul 14.

Rezultatul intervenției israeliene în Războiul civil libanez a evidențiat dificultățile inerente ale eforturilor Israelului de a se confrunta cu Arafat, OEP și terorismul. În mod ironic, câteva decenii de reușite militare israeliene i-au forțat pe palestinieni să considere că terorismul este singura cale prin care pot continua lupta împotriva statului evreu. Israelul a rămas blocat într-un șir de violențe vindicative cu elementele cele mai militante ale cauzei palestiniene, un proces care i-a împins pe margine pe moderații ambelor părți, creând o logică autonomă a confruntării. Fiecare parte își justifica politica extremă, comparând-o cu violența extremă a inamicilor, ajungând, în esență, să depindă de ciclurile de teroare și asasinate. Și, fără îndoială, nenumăratele agenții militare și de spionaj israeliene au devenit experte în contraterorism (în ambele sensuri ale cuvântului), nu doar cu ajutorul agenților infiltrați, colectării unor informații eficiente și al asasinării unor ținte dinainte stabilite, dar de asemenea folosindu-se de pedepsele colective. În cazul Libanului, decizia Israelului de a menține o prezență militară în sud, o linie de apărare împotriva Hezbollah și altor miliții a ajutat grupările palestiniene și libaneze în efortul lor de a colecta bani și a strânge noi recruți în lupta lor pentru eliberare națională. Trupele israeliene nu s-au retras cu totul mai înainte de anul 2000 din sudul Libanului.

Pentru a complica lucrurile și mai mult, Israelul a folosit multă vreme un dublu standard în ceea ce privește identificarea terorismului din propria istorie. Așa cum spuneam în Capitolul 1 al acestei cărți, până de curând, noii recruți erau primiți în unitățile israeliene de blindate în mod teatral după ce depuneau un spectaculos jurământ noaptea, pe Masada, ritual care-i amintea pe sicari ca pe niște luptători pentru libertate, nu ca pe niște teroriști și bandiți, cum fuseseră de fapt[20]. Și, cum susțineam în capitolul precedent, doi teroriști profesioniști în timpul și după al Doilea Război Mondial, Yitzhak Shamir și Menachem Begin, au devenit prim-miniștri ai Israelului. Mai mult, până în zilele noastre, orașele israeliene sunt pline de străzi denumite după membri sau unități ale Irgun și LEHI. De asemenea, au fost emise timbre și medalii în onoarea lor. La drept vorbind, comemorarea Irgun ș.a. s-a intensificat după ce Begin a devenit prim-ministru în 1977, inaugurând astfel o nouă eră de respect și importanță pentru vechea rânduială sionistă/israeliană.

Arafat în Tunisia, terorismul rejecționist și Gaddafi, președintele Libiei

Arafat era captiv în mare măsură unei concepții centrate pe ciclurile de terorism și contraterorism. Pus din nou la respect și cu efectivele mai fragmentate ca oricând, el a ripostat într-un mod care i-a devenit caracteristic. Pe de o parte, politicianul Arafat studia o inițiativă de pace propusă de președintele american Ronald Reagan, care ar fi dus la crearea unei entități palestiniene „autoguvernate", dar nu independente, în Cisiordania, care să fie administrată împreună cu Iordania. Pe de altă parte, teroristul Arafat se lupta să preia inițiativa în fața rivalilor săi rejecționiști. Pentru a-și păstra mâinile de politician curate, Arafat continua

să opereze în spatele unei mulțimi de alte organizații. Cel mai evident exemplu din această perioadă a fost deturnarea vasului italian de croazieră *Achille Lauro* în octombrie 1985 de către o mică facțiune OEP susținută de Irak, dar condusă de un membru al Fatah. Operația nu a reușit și teroriștii au abandonat vasul după ce l-au omorât pe Leon Klinghoffer, un evreu american imobilizat într-un scaun cu rotile[21].

Atât de mare era notorietatea OEP în acel moment, încât chiar și atacurile teroriste cu o singură victimă serveau consolidării imaginii lui Arafat și a acoliților acestora drept cei mai sângeroși reprezentanți ai violenței teroriste. Din acest punct de vedere, se poate spune că OEP a devenit victima propriului succes.

Arafat, care pretinsese mereu că este singurul lider al diasporei palestiniene, a cules în scurtă vreme roadele furtunii pe care o semănase, israelienii învinovățindu-l pentru fiecare atrocitate teroristă înfăptuită de grupările palestiniene rejecționiste. Grupările respective erau conștiente de aceasta și efectuau unele operații teroriste pentru a-l discredita sau chiar pentru a-l prinde în capcană pe Arafat și a boicota negocierile israeliano-iordaniene.

Dictatorii din regiune, care continuau să se mențină la putere în parte denunțând Israelul și exploatând furia provocată de nenorocirile palestinienilor, finanțau de asemenea terorismul de acest fel. În scenă intră Muammar al-Gaddafi, conducătorul secular și panarab al Libiei de la lovitura de stat dată în 1969. Gaddafi a devenit principalul angajator al grupării lui Abu Nidal, care, se presupune, la ordinele liderului libian (deși au fost și sirienii implicați), a înfăptuit atacuri simultane asupra caselor de bilete ale companiei El Al din Viena și Roma în 1985, omorând 19 civili și rănind 120. Arafat a denunțat imediat

masacrele, dându-şi seama că nu prea mai avea nimic de câştigat de pe urma unor astfel de atacuri. După ce preşedintele Reagan l-a acuzat pe Gaddafi, spunând despre el că este „câinele turbat din Orientul Mijlociu" din cauza sprijinului dat de acesta terorismului internaţional, Statele Unite ale Americii au început o campanie de intimidare şi constrângere a Libiei, în special limitând controlul libian al apelor teritoriale din Marea Mediterană. În replică, Gaddafi s-a folosit de Abu Nidal pentru a purta sub acoperire o campanie de răzbunare împotriva Statelor Unite ale Americii. În 1986, un atac cu bombă într-un club de noapte din Berlin a ucis doi soldaţi americani şi un civil şi a rănit peste 200 de persoane. Statele Unite ale Americii au luat urma atacurilor, ajungând la Gaddafi ca susţinător al lui Abu Nidal şi, mai târziu în acel an, au bombardat ca represalii cartierul general al lui Gaddafi din Tripoli, ucigând zeci de ofiţeri, funcţionari guvernamentali şi civili, inclusiv pe fata adoptivă a lui Gaddafi. Conflictul a escaladat când libanezii, acţionând se pare la ordinele lui Gaddafi, au plantat o bombă la bordul avionului 103 Pan Am în decembrie 1988. Avionul a explodat deasupra localităţii Lockerbie, Scoţia, ucigând 270 de oameni, inclusiv 11 la sol[22].

Prima Intifadă

În teritoriile ocupate, palestinienii, simţindu-se trădaţi de israelieni şi de OEP deopotrivă, au luat problema în propriile mâini în ceea ce a devenit cunoscut sub numele de prima Intifadă („răscoală", „insurecţie") în decembrie 1987. Civilii din Gaza şi din Cisiordania au organizat demonstraţii de amploare, au opus o rezistenţă pasivă, au declanşat greve şi au atacat cu pietre posturile de control israeliene, coloniştii, militarii şi tancurile. Armata israeliană, obişnuită să aibă de-a face cu teroriştii şi luptători de gherilă, le-a răspuns tinerilor care aruncau pietre

cu o forță ucigătoare. Până la mijlocul anilor 1990, peste 800 de palestinieni au murit în timpul violențelor, cel puțin un sfert din aceștia fiind băieți și fete sub 16 ani[23]. Nicicând opinia publică nu a fost mai mult de partea palestinienilor ca atunci.

Arafat a fost prins cu garda jos de revoltă, dar, după un an, a reușit să-și impună controlul în mare măsură asupra Intifadei. În același timp, o nouă organizație începuse să-și exercite influența, mai ales în Fâșia Gaza. Aceasta era Hamas, o ramură armată a Frăției Musulmane sunnite egiptene. Recent, au ieșit la iveală probe că autoritățile israeliene furnizau informații și fonduri către Hamas în efortul de a obține o contragreutate pentru Arafat și OEP, operație care a devenit unul dintre cele mai cunoscute reculuri din secolul al XX-lea[24]. Hamas și evoluția sa ca parte a mișcării islamiste moderne sunt teme pe care le vom dezvolta în Capitolul 14.

Loviturile și rateurile lui Arafat

Între timp, Arafat a simțit că mare parte din opinia publică internațională era de partea palestinienilor și că acum era momentul în care putea face o mișcare îndrăzneață. Către sfârșitul lui 1988, el și OEP au declarat formarea unui stat independent palestinian, recunoscând indirect dreptul Israelului la existență, condamnând deopotrivă utilizarea terorismului (inclusiv „terorismul de stat" al – se subînțelegea – Israelului). În timpul unei conferințe de presă din 14 decembrie 1988, Arafat a anunțat că renunță să se mai folosească de terorism ca armă politică, afirmând: „E de ajuns. E de ajuns. E de ajuns"[25]. El a încurajat, în același timp, organizarea mai multor proteste, care, știa prea bine, ar fi dus la represalii israeliene și la moartea tinerilor palestinieni – morți utile pentru mobilizarea unei părți semnificative a societății israeliene împotriva guvernului Shamir, a abuzurilor

armatei israeliene și a noilor așezări evreiești. Dar, în vreme ce OEP era pe punctul să câștige o victorie crucială, Arafat a comis o eroare potențial fatală atunci când a refuzat să-l condamne pe Saddam Hussein și invadarea Kuwaitului de către Irak, în august 1990. Pe când militarii americani se adunau în Arabia Saudită, Arafat le-a cerut tuturor arabilor să se opună Occidentului. Nicicând nu a fost mai adevărată faimoasa frază atribuită diplomatului și istoricului israelian Abba Eban că, sub Arafat, „palestinienii nu au ratat nicio ocazie să piardă ocazia".

Compromiterea unității panarabe în urma Războiului din Golf din 1991 i-a afectat serios pe Arafat și restul OEP. Statele arabe mai generoase cu finanțarea lui Arafat și a activităților OEP, Arabia Saudită și Kuwaitul, de pildă, au redus substanțial fluxul financiar, începând să dea bani doar cu țârâita. În teritoriile ocupate, Hamas a profitat de problemele OEP pentru a-și impune tot mai mult influența asupra Intifadei. În sudul Libanului, Hezbollah a devenit o forță regională care trebuia luată în considerare și un adversar fără compromisuri al Israelului. Este important să subliniem că sprijinul popular palestinian și libanez pentru Hamas și Hezbollah se datorează probabil mai mult cinstei lor și accentului pus de cele două organizații pe serviciile sociale, decât pe utilizarea terorii și combativității lor, concluzie care aruncă o lumină nouă asupra luptei OEP de patru decenii pentru legitimitate.

Arafat politicianul

Arafat părea copleșit și OEP depășit din toate punctele de vedere. E posibil ca pierderea controlului mișcării palestiniene să-l fi făcut pe Arafat să-și schimbe viziunea, dar este la fel de posibil ca renunțarea la terorism – pe care israelienii au considerat-o mereu o scenetă pentru naivi – să fi fost, de fapt, autentică.

Oricum, Arafat şi-a gestionat aceste momente de slăbiciune cu totul altfel decât o făcuse după expulzarea din Iordania sau Liban. De astă dată emisarii săi au iniţiat negocieri secrete cu israelienii. Circumstanţele, în special succesul Intifadei şi ascensiunea mişcărilor Hamas şi Hezbollah, i-au distribuit în fine pe Arafat, mişcarea Fatah şi OEP în rolul de palestinieni moderaţi, în ciuda carnajului înfăptuit de OEP. Israelul şi OEP s-au acceptat reciproc în mod oficial în 1993, prin Acordurile de la Oslo, şi au promis să se angajeze în negocieri direct pentru crearea unei entităţi palestiniene autonome – dar nu încă independente – în Gaza şi în Cisiordania. Vara următoare, tranziţia lui Arafat către maturitatea politică a fost completă atunci când a fost ales preşedinte al Autorităţii Palestiniene, reîntorcându-se trimfal în Gaza la noul-înfiinţatul cartier general. Însă trimful său era parţial, pentru că acum trebuia să se confrunte cu Hamas, care se considera tot mai mult vocea legitimă a poporului palestinian. În vreme ce negocierile dintre OEP şi Israel trenau, prinse într-un hăţiş de probleme spinoase, Hamas juca rolul noului front rejecţionist. Cu o pace ispititor de aproape, dar cu majoritatea palestinienilor trăind încă în condiţii deplorabile, în septembrie 2000 a izbucnit o a doua Intifadă, cu Hamas (refugiat în Gaza) şi Fatah (în Cisiordania) luptându-se pentru controlul mişcării. Unele facţiuni seculare ale OEP au continuat să folosească terorismul împotriva Israelului, dar în anii din urmă autorii celor mai multe atacuri teroriste au fost membrii Hamas şi Hezbollah. Pe scurt, în primele luni ale lui 2016, pacea, fie ea în forma unei soluţii de două state sau, acum, de trei state, pare la fel de îndepărtată.

Armata Republicană Irlandeză

Istoria Armatei Republicane Irlandeze (IRA) şi a predecesorilor săi este esenţială pentru cunoaşterea terorismului

etnonaționalist de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul următorului, dar cea care i-a fascinat și îngrozit mai mult pe observatori a fost IRA din ultima treime a secolului al XX-lea. De fapt, IRA este imediat pe locul doi după OEP în topul organizațiilor teroriste emblematice de dinainte de atentatele de la 11 septembrie 2001. Apariția ei ca atare a urmat căi labirintice, IRA fiind nu o dată aproape aruncată în anonimat. A adoptat socialismul în anii 1930 și a început să susțină lupta de clasă, considerând-o la fel de importantă ca lupta națională. Flirtul cu naziștii în timpul celui de-al Doilea Război Mondial – ca inamici comuni ai Marii Britanii – a distrus aproape integral ce mai rămăsese din statutul de portdrapel al republicanismului irlandez. Irelevanța IRA a fost accentuată de angajamentul ei abstenționist, vechea politică de a refuza ocuparea fotoliilor din parlamentul delegat (*devolved*) al Irlandei de Nord, nici chiar când suportul pentru republicanism adusese suficiente voturi pentru asta. În încercarea de a-și reafirma importanța, IRA a început o campanie teroristă și de gherilă în Irlanda de Nord în 1956, care, în cele din urmă, a dus la moartea a șase polițiști din Royal Ulster Constabulary (RUC), poliția regală, dar i-a îndepărtat pe mulți republicani[26]. Nemaiavând sprijin public nici în nord, nici în sud, IRA și-a suspendat campania teroristă în 1962, dar nu și-a demobilizat structura militară. IRA aștepta momentul potrivit.

Irlanda de Nord în flăcări

Între timp, în Irlanda de Nord, o mișcare catolică pentru drepturile omului (sub influența campaniei americane conduse de reverendul Martin Luther King jr.) lansase o campanie de propagandă pașnică pentru îmbunătățirea educației și a condițiilor de viață și pentru reducerea numărului de șomeri. În

vreme ce populația catolică susținea în mare măsură mișcarea pentru noi drepturi civile, considerând-o mai solidă din punct de vedere politic și mai puțin problematică din punct de vedere moral decât violențele IRA, romantismul luptei armate rezona în adâncul sufletului multor catolici care se simțeau abandonați și aveau nevoie de protecție. Chiar și protestanții moderați își considerau poziția extrem de fragilă și bănuiau că mișcarea pentru drepturile civile era pur și simplu o acoperire nu doar pentru naționalismul irlandez – o mișcare venită, în general, din clasa de mijloc dedicată schimbării prin metode pașnice și constituționale –, dar, de asemenea, și pentru violentul republicanism IRA. Aceste temeri au încurajat elita unionistă protestantă la guvernare în Irlanda de Nord să-și mențină cu fermitate monopolul aproape absolut asupra puterii politice și a instituțiilor de forță, în special cu ajutorul poliției, controlate integral de unioniști, bine înarmata și instruita RUC, și pe forța de rezervă a acesteia, așa numita B-Specials, ea însăși o miliție civilă foarte sectară și slab antrenată.

Situația a fost înrăutățită de comportamentul loialiștilor – extremiști hotărâți să se folosească de violență pentru a menține unirea cu Marea Britania. Cea mai cunoscută – și infamă – organizație loialistă era Forța Voluntarilor din Ulster (Ulster Volunteer Force, UVF), o organizație teroristă care-i ataca pe catolici ca să provoace reacții violente pentru a întări rândurile partizanilor și a-i determina pe observatori să nu mai facă deosebirea între mișcarea catolică pentru drepturile civile și republicanismul militant. Speranța acestei organizații era să grăbească războiul civil dintre curentul principal al unioniștilor și naționaliști, pe care aceștia, credea UVF, îl puneau la cale de ani. Cunoscutele crime din Malvern Street ale grupului, înfăptuite în vara lui 1966, aproape că au provocat o explozie generală de violență, o evoluție pe care nu prevenit-o decât rapida

intervenție a autorităților, care i-au pus de îndată sub acuzare pe ucigașii din UVF. Dar situația continua să se deterioreze: s-au format mai multe grupări paramilitare încurajate de intransigentul politician protestant Ian Paisley, iar afișele IRA și retorica republicană s-au răspândit amenințător în toate cartierele catolice.

Lucrurile au atins punctul culminant – iar UVF și-a văzut visul cu ochii – în august 1969, când RUC și B-Specials au bătut, au dispersat cu gaze lacrimogene și au terorizat un marș pașnic pentru drepturile omului de la Londonderry la Belfast, urmărind apoi fără să intervină revolta bandelor unioniste aparținând societății protestante Apprentice Boys. Un reporter care a fost martor când RUC a mitraliat un cartier catolic a rezumat astfel scena: „Toți cei care se aflau acolo în acea noapte de august în Belfast... au înțeles cum de a devenit posibilă renașterea IRA și de ce Poliția Regală din Ulster a pierdut pentru totdeauna încrederea Irlandei catolice"[27]. Cu Belfastul în flăcări, cu cel puțin șapte oameni morți și sute răniți de gloanțe, Londra a trimis 6 000 de militari britanici să restabilească ordinea, iar acest număr a crescut, până în 1972, la 27 000[28].

Atât catolicii, cât și protestanții au primit cu brațele deschise armata britanică, însă din motive diferite. Catolicii, chiar și mulți republicani, sperau ca britanicii să fie garanți ai păcii și ai echității, în vreme ce protestanții vedeau în armata britanică un aliat de nădejde. Din nefericire, soldații britanici trimiși din Germania în Irlanda de Nord fuseseră instruiți să înfrunte o invazie sovietică, astfel că, deloc surprinzător, au tratat demonstranții și agitatorii ca pe un inamic înarmat și au răspuns amenințării agenților din umbră amestecați în mijlocul civililor cu o violență neselectivă.

Militarii britanici au ajuns, în scurtă vreme, să coopereze cu RUC și B-Specials, instaurând carantina în cartierele catolice, bătând

demonstranții, luând urma activiștilor IRA și înstrăinându-și opinia publică. Într-o profeție care s-a îndeplinit de la sine, dar nu fără ajutorul UVF, al protestanților intransigenți și al armatei britanice, populația catolică – avidă de protecție, lideri și respect – s-a întors către IRA, care a profitat de ocazie pentru a-și pretinde rolul de reprezentantă a catolicilor și pentru a canaliza toată nemulțumirea către republicani.

Creșterea legitimității și sprijinului acordat IRA i-a făcut pe protestanții din Irlanda de Nord să fie și mai preocupați de propria siguranță, temere care a dus la înființarea a tot mai multe organizații paramilitare loialiste. Când armata britanică, în sfârșit conștientă de fiara pe care a dezlănțuit-o, a început să ia măsuri împotriva activității paramilitare, soldații britanicii au devenit ținta violențelor teroriste din ambele părți, participanți fără voie la un război tribal. Evenimentele din Irlanda de Nord se făceau ecoul celor care avuseseră loc cu un deceniu înainte în Algeria, unde armata franceză a fost atrasă într-un război fără vrerea sa, tot mai legată de coloniștii care au suspectat mereu că Parisul era pe punctul să facă concesii inacceptabile populației indigene. Britanicii au făcut ca situația să fie și mai incomodă pentru ei tolerând prezența legală a multor grupări paramilitare loialiste, ca de pildă Ulster Defence Association și UVF, care au pus la cale asasinate și atacuri teroriste și care i-au aruncat deseori pe britanici în mijlocul schimbului de focuri prin paradele și demonstrațiile lor provocatoare organizate în cartierele catolice. Ca și grupările paramilitare ale coloniștilor algerieni și trădarea fățișă de mai târziu a OAS, mare parte din terorismul loialist nu-și propunea decât răzbunarea.

Armata Republicană Irlandeză Provizorie

În urma revenirii la lupta deschisă în 1969, tensiunile care existau de multă vreme în IRA au ieșit la suprafață. Membrilor

IRA cei mai devotați socialismului nu le cădea bine revenirea la militantismul deschis, preferând în schimb să creeze o mișcare de masă care să cuprindă întreaga insulă. Disidenții concentrați în nord susțineau că lupta republicană, concentrată acum în mod special pe apărarea populației catolice, trebuie să fie mai presus de orice altceva. În scurtă vreme s-au desprins din organizația-mamă, luând numele de IRA Provizorie (PIRA). Pentru așa-numiții *provos,* lupta armată era de primă importanță și orice discuție despre găsirea unui compromis politic era un semn de trădare. Republicanii rămași s-au transformat în IRA oficială. Deși angajată scurtă vreme în violențe, această ramură a organizației a declarat armistițiu în 1972 și a repudiat violența revoluționară. A rămas câmpul deschis pentru *provos* – care și-au adjudecat în scurtă vreme numele de IRA – și pentru inevitabilele grupări disidente pe care le-a generat. Obiectivele PIRA erau cu foarte puțin mai rezonabile ca ale loialiștilor, de vreme ce pretențiile PIRA pentru unificarea cu restul insulei erau fanteziste din cel puțin trei motive. În primul rând, britanicii au susținut sus și tare tot timpul că statutul Irlandei de Nord se poate schimba doar prin decizia majorității, iar unioniștii protestanți erau în mod clar majoritari. În al doilea rând, părea greu de crezut că unioniștii ar fi putut fi determinați să plece în Anglia, de vreme ce identitatea lor era legată inextricabil de Irlanda de Nord, care era patria lor. Și, în al treilea rând, Republica Irlanda nu era capabilă să absoarbă Ulsterul, dat fiind faptul că populația acestuia devenise dependentă de extrem de costisitorului nivel de trai britanic. Din nefericire, de decenii, chiar și negocierea unei baze comune de discuții a fost o fantezie lipsită de speranțe, având în vedere atitudinea încrâncenată adoptată de cele două părți, preocupate de autoapărare și supraviețuire.

Pentru primii doi ani de noi lupte armate, violența PIRA se manifesta doar împotriva loialiștilor și catolicilor irlandezi despre care se credea că sunt spioni, informatori sau rebeli. *Provos* au ucis primul soldat britanic în 1971, după ce Marea Britanie a adoptat procedura de arestare fără proces și a intensificat operațiile pentru capturarea armamentului IRA și a suspecților[29]. O tactică era de a folosit starea de asediu pentru a goli străzile și a efectua după aceea razii din casă în casă cu sprijinul elicopterelor și vehiculelor blindate. Între 1971 și 1976, armata a făcut 250 000 de astfel de percheziții[30]. Din punctul de vedere al catolicilor, armata britanică devenise o forță de ocupație. Decizia luată la Londra în 1972 de a dizolva parlamentul Irlandei de Nord i-a oferit IRA o importantă victorie propagandistică, de vreme ce putea pretinde acum că Ulsterul era, teoretic și practic, o colonie britanică.

Nu după multă vreme s-au înregistrat noi culmi ale violenței PIRA, astfel că în 1972 oficialitățile britanice au început să spună că Tulburările (*Troubles*)* s-au transformat într-un „război cu IRA"[31]. Astfel de afirmații au alimentat tot mai mult percepția catolicilor că IRA era o armată legitimă, punct de vedere care a fost întărit și mai mult de faptul că britanicii au tolerat organizarea prizonierilor IRA de-a lungul aliniamentelor militare. Afișele și graffiti-urile care parodiau propaganda de apărare civilă din timpul celui de-al Doilea Război Mondial au început să domine spațiile publice în cartierele catolice. Toate acestea serveau erodării reținerilor persistente ale catolicilor de a folosi violența și terorismul politic. Pasul final către

* *Na Trioblóidí*, în irlandeză, nume generic dat conflictului etnonaționalist din Irlanda de Nord în ultimele decenii ale secolului al XX-lea. A început la sfârșitul anilor 1960 și se spune că s-a încheiat cu Acordul de la Belfast din 1998 (n.tr.).

abis s-a petrecut la 30 ianuarie 1972, când trupele britanice au ucis 14 civili neînarmați în timpul înăbușirii violente a unei demonstrații care scăpase de sub control[32]. Incidentul, botezat „Duminica sângeroasă", a făcut ca un val de „voluntari", cum li se spunea, să se îndrepte către IRA și ca populația catolică să susțină pasiv pe scară largă operațiile IRA. În timpul Tulburărilor, voluntarii au spus deseori că intraseră în IRA după ce ei sau vreun membru al familiei lor fuseseră persecutați de britanici sau de trupele paramilitare loialiste. Mitralierea soldaților britanici sau atacurile-surpriză ale IRA au dat conflictului nu după multă vreme aerul unui război de gherilă. Totodată atacurile IRA împotriva civililor au dat limpede de înțeles că era, de asemenea, și un război terorist. La 21 iulie 1972 – ziua pe care unioniștii o vor numi după aceea „Vinerea sângeroasă" – IRA a detonat 22 de bombe în centrul Belfastului, omorând șapte civili și doi soldați și rănind peste 100 de persoane. Zece zile mai târziu, trei mașini-capcană IRA au ucis nouă civili lângă Derry. Mare parte din aceste bombe erau fabricate dintr-un amestec de azotat de amoniu și un ulei mineral combustibil (ANFO), ingrediente ieftine și ușor de găsit, dar capabile să producă un dezastru de mari proporții față de cantitatea în care erau folosite. Din acest motiv, bombele ANFO au devenit materia primă a campaniei teroriste IRA, dar și a nenumărați teroriști din toată lumea[33].

IRA *vs.* UVF *vs.* Marea Britanie

La mijlocul anilor 1970, IRA și-a vărsat în mare măsură energia și nemulțumirea asupra unităților armate ale inamicului. Cele mai multe victime ale IRA erau soldați britanici, polițiști din RUC și membrii ai grupărilor armate paramilitare loialiste, dacă lăsăm deoparte ocazionalele explozii de violență

împotriva civililor cum a fost cea din iulie 1972. Pe de altă parte, de vreme ce grupările paramilitare loialiste nu se pricepeau mai bine ca armata britanică să extragă pușcașii IRA din rândul populației, violența și terorismul loialist erau direcționate într-o copleșitoare măsură împotriva populației catolice. Gusty Spence, comandantul UVF, spunea: „Dacă nu s-a putut să ajungem la IRA, atunci unii s-au gândit: «Vom ajunge la cei care le oferă adăpost, care îi ajută, care-i alină și-i susțin»"[34]. Deloc surprinzător, cele mai multe victime ale violențelor loialiștilor erau civili catolici. Uneori, loialiștii loveau la sudul granitei, ca în 1974, când au detonat două mașini-capcană în Dublin și Monaghan, ucigând 34 de civili, un atentat care a compromis negocierile asupra unui acord care presupunea împărțirea puterii între Republica Irlanda și Regatul Unit[35]. Pentru că protestanții, spre deosebire de catolici, puteau să se înroleze pe față în armată sau poliție, cei care luptau împotriva IRA în cadrul organizațiilor paramilitare tindeau să facă aceasta pentru că aveau un cazier încărcat cu tâlhării și acte criminale care făcuse imposibilă intrarea în armată. Drept urmare, terorismul loialist tindea să fie mai ostentativ, mai provocator și mai brutal; de asemenea presupunea mai des și tortura, practicată în așa-numitele „romper rooms"* în casele conspirative ale loialiștilor.

În 1974, britanicii au început să abandoneze acel tip de atitudine vădit belicoasă care irita de regulă opinia publică și intensifica sprijinul catolic pentru IRA. Regatul Unit și-a îndreptat eforturile în două direcții nu întru totul reconciliabile. Prima era să încerce să reconsidere Tulburările din punct de vedere penal. S-a pus accentul mai apăsat pe tribunale, considerate a

* *Romper Room* (1953-1994), serial american TV pentru copii. Sensul este de spațiu de joacă și șotii nebunești (n.tr.).

fi cele mai bune instrumente pentru întărirea siguranței în Irlanda de Nord. Britanicii au înregistrat ceva succes în această privință, însă strategia s-a dovedit deopotrivă contraproductivă pentru că autoritățile au cedat tentației de a considera „terorism" o largă varietate de fapte – inclusiv propaganda, procurarea de armament, colectarea de fonduri și operațiile de gherilă – pe care mulți catolici le considerau parte a unei lupte legitime, armate sau nu.

A doua – și mult mai controversată – manieră în care britanicii au redirecționat conflictul presupunea utilizarea tot mai intensă a operațiilor sub acoperire, care combinau adunarea de informații, războiul psihologic și tactici de contraterorism. Britanicii foloseau comandouri formate atât din agenți Special Air Service (SAS), cât și din agenții altor organizații nou-create pentru a urmări, captura și/sau ucide voluntarii IRA. Criticii pretindeau că agenții britanici implicați în aceste operații apelau când și când la asasinate și tortură, că erau implicați în rețele criminale și că operau mână-n mână cu loialiștii. Aceste alegații, e drept, au rămas în mare măsură nedemonstrate, dar bănuielile despre operațiile comandourilor britanice au generat larg răspândita opinie că Londra purta „un război murdar" împotriva republicanismilor din Irlanda de Nord. Oricum era clar că rezultatul ambelor eforturi – tot mai marea importanță acordată tribunalelor și operațiile sub acoperire – au erodat și mai mult legitimitatea britanică în Irlanda de Nord. După cum observa Karl Heinzen cu mai bine de un secol înainte, utilizarea unor metode aparent legale ca acoperire pentru scopuri percepute în mare măsură ca imorale și legale tindea să pervertească legea mai degrabă decât să promoveze acele scopuri. Totuși, britanicii au reușit să limiteze comportamentul militar

ostentativ al IRA şi să reducă la probabil 500 până la 700 de voluntari ceea ce părea o mişcare de masă.

„Războiul cel lung" al PIRA

Succesul le-a creat în sine probleme britanicilor, pentru că IRA, disperată, a revenit la acţiuni teroriste tradiţionale, cum ar fi asasinarea oficialităţilor şi mult mai dese atacuri împotriva civililor. De asemenea, succesul britanic a forţat IRA să se organizeze în celule mici, mult mai bine protejate împotriva infiltrărilor, dar şi mai predispuse la acte violente efectuate fără autorizaţia liderilor. Insistenţa britanicilor de a caracteriza toate acţiunile IRA prin termenul de „terorist" s-a dovedit o nouă profeţie care a influenţat comportamentul pe viitor al acestei grupări.

IRA câştigase suficient de multă credibilitate în rândul populaţiei catolice din Irlanda de Nord în perioada de început a Tulburărilor încât şi-a putut susţine acţiunile – în pofida faptului că a recurs la terorism mult mai evident ca până atunci – şi în anii 1990. IRA îşi denumise noua strategie „Războiul cel lung", care combina elementele gherilei clasice cu cele ale terorismului. *The Green Book* („Cartea verde"), manualul distribuit tuturor voluntarilor, susţinea în ediţia din 1977 că IRA ducea „un război de uzură împotriva reprezentanţilor inamicului, război care îşi propunea să cauzeze cât mai multe daune şi morţi în aşa fel încât să determine opinia publică de la ei să ceară retragerea". Manualul cerea de asemenea şi „o campanie de atentate cu bombe pentru a face ca inamicul să-şi piardă interesul financiar" „şi să facă guvernabile Cele Şase ţinuturi*... doar printr-o conducere militară colonială"[36].

---

* Comitatele Irlandei de Nord (Antrim, Armagh, Down, Fermanagh, Londonderry şi Tyrone) între 1921 şi 1972 (n.tr.).

IRA a fost mereu conştientă că stângăciile britanicilor i-au impulsionat eficient popularitatea şi legitimitatea. Organizaţia a mutat de câteva ori lupta în Anglia, sperând să determine armata britanică să adopte un comportament mai autodistructiv ca de obicei. În toamna lui 1974, IRA a detonat bombe în cinci baruri din Anglia, omorând 28 de persoane şi rănind alte peste 200. Aceste atacuri au produs oroare chiar şi în Irlanda de Nord, însă efectele au fost reduse, ba chiar inversate după ce britanicii au aruncat în închisoare nişte nevinovaţi (aşa-numiţii Guildford Four şi Birmingham Six) pentru mai mult de 15 ani. Acesta nu a fost nici pe departe sfârşitul violenţelor din afara Irlandei de Nord. În 1979, o echipă IRA a efectuat probabil cel mai spectaculos atac, asasinându-l pe lordul Louis Mountbatten (79 de ani) – erou de război, ultimul vicerege al Indiei britanice şi văr al reginei Elisabeta – pe iahtul său aflat pe mare, în nord-vestul coastei Republicii Irlanda. În explozie au mai murit alte trei persoane[37]. Gerry Adams, care va deveni în scurtă vreme liderul Sinn Féin, aripa politică a IRA, declara: „După opinia mea, IRA şi-a atins obiectivul: oamenii au început să fie atenţi la ce se întâmpla în Irlanda"[38]. Cinci ani mai târziu, impertinenţa IRA a atins noi cote atunci când agenţii ei au pus bombe în Grand Hotel din Brighton, Anglia, în timpul conferinţei Partidului Conservator din 1984. Cinci persoane au murit şi Margaret Thatcher, prim-ministrul britanic, a scăpat ca prin urechile acului.

Strategia teroristă a IRA s-a născut din neputinţă, însă a făcut ca britanicii să aibă mari dificultăţi în negocierea cu Irlanda de Nord. În vreme ce IRA a rămas fixată pe o listă de obiective pe termen lung – potrivit părerii generale, nerezonabile – atenţia britanicilor era abătută de la punerea la punct a unui plan de acţiune la mult mai urgentele probleme de securitate. Rezultatul

a fost o politică improvizată care a agravat situația de fapt pentru că i-a îndepărtat pe toți, nu a satisfăcut pe nimeni, a oferit puțină siguranță și nu a îndreptat nimic. Chiar și când armata britanică s-a adaptat condițiilor specifice ale conflictului din Irlanda de Nord, a rămas o forță inadecvată obiectivelor primare, mai precis investigației polițienești și consolidării legitimității. Nu a fost nevoie decât de o breșă în disciplina militară britanică pentru a fi creată o nouă generație de martiri în slujba republicanismului irlandez și a agresivității IRA.

IRA din afara graniței

Însă martirii și recruții nu erau suficienți pentru a ține IRA pe val în timpul lungii sale campanii, organizația bazându-se pe banii și armele venite din străinătate. Cea mai mare sursă de finanțare a IRA era consistenta comunitate irlandeză din SUA, al cărei sprijin se vlăguise când, la mijlocul secolului, organizația alunecase către marxism. Odată cu începutul Tulburărilor în 1969 și apariția IRA Provizorie, cauza luptelor a revenit actuală, demnă de sprijinul irlandezo-american. Un grup, Comitetul de ajutor din Irlanda de Nord (Irish Northern Aid Committee), a colectat aproape de 3 milioane de dolari în bani și la dineuri în anii 1970[39]. Aceste fonduri erau, la vedere, pentru ajutorarea prizonierilor și îngrijirea victimelor, însă cei mai mulți bani erau folosiți pentru a cumpăra arme. Unii irlandezi americani nu s-au încurcat în subtilități: se spune că un contrabandist a furnizat IRA aproximativ 2 500 de arme și muniție de 1 milion de gloanțe în anii 1970[40].

În afara Americii de Nord, IRA se prezenta drept o organizație cumva diferită, în funcție de audiență. În Europa, IRA a întărit legături cu grupările marxiste revoluționare, ca de pildă Fracțiunea Armatei Roșii din Germania de Vest și

Brigăzile Roşii din Italia, faţă de care a scos în evidenţă propria moştenire revoluţionară şi socialistă. Aceste grupări nu au furnizat IRA doar armament şi instrucţie, ci şi informaţii şi ajutor pentru organizare. IRA a legat cele mai apropiate şi productive relaţii cu alte organizaţii etnonaţionaliste care se considerau şi ele, cum se considerau şi *provos,* în luptă cu un ocupant. IRA şi organizaţia separatistă bască ETA făceau schimburi de armament şi echipament, iar voluntarii IRA se instruiau în campusurile OEP din Orientul Mijlociu şi în Africa de Nord în 1968 şi la finalul anilor 1970.

Gerry Adams şi PIRA au studiat, de asemenea, textele şi campaniile clasice din istoria terorismului şi războiului de gherilă. Conducerea IRA a fost puternic influenţată de lucrările lui Fanon despre anticolonialism şi de relatările referitoare la lupta grecilor ciprioţi împotriva britanicilor. De un interes particular era studiul dedicat mişcărilor de gherilă scris de Robert Taber în 1965, *The War of the Flea,* în care el relata cum Irgun, EOKA şi alte organizaţii au studiat opera şi scrierile lui Michael Collins, liderul de la începuturile IRA. Pentru o grupare atât de înrădăcinată în istorie, era straniu că IRA trebuia să-şi redescopere propriul trecut. Însă devine de înţeles dacă ne amintim că versiunea IRA despre propria istorie era intens mitologizată, iar contribuţia lui Collins fusese minimalizată dată fiind dorinţa sa de a accepta separarea în 1921.

Alternative la terorism

Ajutorul irlandezilor din America, al Fracţiunii Armatei Roşii şi al OEP nu a dus la victoria IRA; mai degrabă au ţinut-o la suprafaţă. Impasul confruntării dintre IRA şi autorităţile britanice a fost probabil cel mai bine ilustrat în 1980-1981, când 33 de voluntari IRA, deţinuţi în bine-cunoscuta închisoare

denumită Labirintul (*The Maze*), au intrat în greva foamei. Cerând să fie consideraţi deţinuţi politici, ei au refuzat mâncarea, întâmpinând martirajul cu braţele deschise şi atrăgând astfel o atenţie internaţională fără precedent pentru cauza IRA. Eroul principal al dramei era Bobby Sands, un tânăr de 26 de ani care fusese arestat pentru o infracţiune nonviolentă. Conştienţi de impactul pe care-l avea greva foamei pentru relaţiile publice, celorlalţi voluntari condamnaţi pentru crime violente li se interzisese să se alăture protestului. În pragul morţii, Sands a fost chiar ales în Parlamentul Irlandei de Nord (primul dintre patru grevişti ai foamei). Când a murit, se apreciază că 100 000 de oameni au participat la funeraliile sale din Belfast. Cu totul, zece grevişti ai foamei au murit înainte ca IRA să ceară încetarea protestului[41]. Incapabilă să câştige pe câmpul de luptă sau cu ajutorul terorismului, IRA şi-a afirmat odată în plus importanţa dintre zidurile închisorii.

Apoi s-a ivit ocazia favorabilă. Primele semne de progres au fost vizibile în 1985, când guvernul britanic şi cel irlandez – susţinute de liderii moderaţi nord-irlandezi – au căzut de acord asupra Acordului anglo-irlandez. Acordul le oferea celor două state o structură pentru discutarea politicii în Irlanda de Nord şi după multe decenii a determinat primele îmbunătăţiri evidente în problema locuinţelor pentru catolici şi a eliminării şomajului. La fel de important a fost că Thatcher i-a exclus pe unionişti de la masa negocierilor, un semn că răbdarea britanică faţă de coloniştii din Ulster era pe sfârşite.

Negocieri şi terorism

Spectrul compromisului i-a împins pe cei mai fermi republicani şi loialişti la şi mai multă violenţă. Loialiştii erau tot mai îngrijoraţi de perspectiva trădării britanicilor, iar IRA

trebuia să demonstreze că şi-a păstrat încă autenticitatea revoluţionară. Însă toleranţa catolică faţă de violenţă IRA începuse să se ofilească. Motive erau destule. Catolicii simţeau că provocările IRA puneau în pericol posibilitatea unor negocieri suplimentare şi astfel a îmbunătăţirii standardului de viaţă al catolicilor. Apărând noi posibilităţi de rezolvare a unor probleme atât de vechi, oamenii nu se mai simţeau înghesuiţi în colţ, dependenţi de violenţa IRA ca singura formă de autoapărare şi respect de sine. Implicarea guvernului irlandez în Nord a presupus, de asemenea, că IRA nu mai era singura apărătoare a naţiunii, o convingere care a încurajat mereu retorica iresponsabilă a IRA. Şi mai important, pe catolici îi obosiseră funeraliile şi frica. Atunci când IRA a ucis civili – cum a făcut-o în 1987, cu ocazia atentatelor de Remembrance Day* din Enniskillen, când a omorât 11 protestanţi, atacul cu mină de teren din 1992, care a ucis opt oameni, şi atentatul eşuat din 1993, care urmărea să ucidă conducerea unei grupări loialiste şi a omorât nouă oameni – revolta catolicilor din toată Irlanda de Nord a devenit evidentă[42]. Din nefericire, speranţele catolicilor însemnau intensificarea temerilor grupărilor loialiste paramilitare din Ulster care atacaseră deseori IRA. Când nu-i găseau pe voluntarii IRA, erau buni şi civilii catolici. Luptătorii pentru Libertate din Ulster (Ulster Freedom Fighters) şi alte grupări au ucis zeci de civili la sfârşitul anilor 1980 şi începutul următorului deceniu, mai ales după atacurile IRA.

Se petreceau însă schimbări atât în Irlanda de Nord, cât şi în conducerea IRA. La începutul anilor 1990, Adams şi adjunctul

* I se mai spune şi *Poppy Day*. Se comemorează pe 11 noiembrie. A fost instituită după Primul Război Mondial ca zi de comemorare a militarilor morţi în luptă. (n.tr.)

său Martin McGuinness erau tot mai excedați de escaladarea crimelor care amenința mereu să declanșeze un război sectar pe scară largă; și mai important, începuseră să-și dea seama că lupta armată nu reușise să-și atingă mărețele obiective. Grevele foamei și succesele electorale asociate lor la începutul anilor 1980 dovediseră că Sinn Féin poate devenit o adevărată forță pe scena politică din Irlanda de Nord, obținând prin vot cel puțin o parte din ceea ce părea tot mai puțin realizabil cu ajutorul violențelor. Acum, violențele IRA, în special masacrul din Remembrance Day din Enniskillen, amenințau succesul electoral, îndepărtându-i pe catolici care erau tot mai dezgustați de aceste crime fără sens. Adams era în mod special sensibil la starea de spirit a publicului și s-a dovedit flexibil chiar rezonabil. Era un lider charismatic și, ca unul dintre cei mai înflăcărați susținători ai luptei armate, era imunizat împotriva acuzațiilor de lașitate sau trădare.

Motivată, până la urmă, de ceva mai realist decât visele fanteziste de naționalism insular și de ceva mult mai substanțial decât răzbunarea și autoapărarea catolicilor nord-irlandezi, IRA a început să desfășoare o nouă campanie teroristă în Anglia, la începutul anilor 1990. Primul indiciu referitor la acesta a ieșit la iveală în februarie 1991, când a atacat cu lansatorul de rachete reședința din Londra a prim-ministrului. Atacul i-a șocat pe britanici, dar, în mod intenționat sau printr-un accident neprevăzut, nu a produs nicio victimă. Oricum, atacul prefigurează o schimbare crucială în viziunea IRA, care intenționa tot mai mult să producă indignare, să atragă atenția internațională și să convingă guvernul că organizația nu putea fi învinsă, provocând, pe de altă parte, un număr minim de victime și păstrând astfel aproape intactă voința britanicilor de a se angaja în negocieri. Era o formă de terorism care intenționa

mai degrabă să forțeze inamicul să se așeze la masa de negocieri, decât să atingă mult mai obișnuitul obiectiv de a marca diferențele și a polariza centrul neutru. În noua campanie britanică a IRA, telefoanele de amenințare, atacurile cu bombă în afara orelor de program și distrugerea masivă a proprietăților au devenit norma. În aprilie 1992, IRA a detonat o bombă în centrul financiar londonez Baltic Exchange, omorând trei civili și producând pagube de sute de milioane de lire – s-a estimat inițial că produsese mai multe daune financiare decât pricinuiseră peste 20 de ani de violențe IRA. În aprilie 1993, o mașină-capcană a explodat în zona financiară londoneză de la Bishopsgate în orele de după program, ucigând o singură persoană, un fotograf nesăbuit care s-a dus la locul unde IRA avertizase că va exploda o bombă. Din nou, IRA a produs însemnate pagube economice– estimarea inițială, redusă mai apoi, era de circa un miliard de lire[43].

Autoritățile britanice au condamnat în mod repetat atacurile și au promis că nu vor negocia cu făptașii, dar crimele i-au făcut să înțeleagă pe britanici că deși IRA nu poate obține o victorie militară, nu poate nici fi eliminată. Cel mai rezonabil partener de negocieri al Irlandei de Nord era John Hume, liderul Partidului Social Democrat al Muncii (SDLP), care fusese implicat și în Acordul anglo-irlandez din 1985; el a fost cel la care au apelat britanicii pentru negocieri directe. Imediat după aceea, Hume a făcut pasul decisiv de a-i contacta pe Adams și Sinn Féin pentru negocieri care au condus, în fapt, la formarea unui front unit naționalist în 1993.

A fost, de asemenea, esențială intima implicare a lui Albert Reynolds, prim-ministrul Irlandei, pe care Sinn Féin îl considera un negociator înțelegător și cinstit. Reynolds i-a

ajutat, în schimb, să câştige susţinerea oficialităţilor americane şi, în cele din urmă, a recent alesului preşedinte Bill Clinton. Oficialităţilor Sinn Féin le-au fost acordate multă vreme interzisele vize americane, inclusiv lui Gerry Adams şi bine-cunoscutului terorist Joe Cahill, în ianuarie 1994. Faptul că republicanii au primit în fine recunoaşterea i-a convins şi mai mult că negocierea şi compromisul ar putea fi cu adevărat mai fructuoase decât lupta armată. În acel august, IRA a anunţat „încetarea completă a operaţiilor militare", la care au răspuns la fel în scurtă vreme şi grupările paramilitare loialiste – un cu totul alt fel de relaţie cauzală decât cele cu care a fost obişnuită Irlanda de Nord atâta vreme[44].

Spasmele finale ale violenţei

Negocierile directe dintre Marea Britanie, Irlanda, SDLP şi cel mai mare partid protestant, Partidul Unionist din Ulster (UUP) se desfăşurau cu încetineală. Un impediment major în calea progresului erau cererile britanicilor şi UUP ca Sinn Féin să fie admis la tratative doar după ce IRA îşi va preda armele. În 1996, IRA renunţase la armistiţiu, în parte pentru a-i împăca pe radicali, şi se reîntorsese la acţiunile violente, dintre care una de amploare a fost atentatul cu bombe din februarie de la Canary Wharf în Docklands, zona docurilor londoneze. O continuare, în fapt, a campaniei teroriste a IRA de la începutul anilor 1990, bomba a produs relativ puţine pierderi de vieţi omeneşti (doi morţi şi peste 100 de răniţi), dar a produs enorme pagube economice. Recomandarea aproape simultană venită din partea fostului senator american George Mitchell de a include Sinn Féin în negocieri fără angajamentul IRA de a se dezarma a oferit prim-ministrului britanic John Major

acoperirea pentru a relua negocierile cu Sinn Féin la masă. În 1997, IRA a declarat o nouă încetare a ostilităților. Alegerea lui Tony Blair, tranziția la guvernarea Partidului Laburist în Marea Britanie și continua implicare a lui Mitchell au dus la noi negocieri dominate de SDLP și de UUP. În Vinerea Mare, la 10 aprilie 1998, liderii Marii Britanii și Irlandei au anunțat formarea unui nou guvern autonom în Irlanda de Nord căruia i se adăuga un complicat, dar echilibrat acord de partaj al puterii. Printre prevederile importante ale acordului se aflau reforma RUC pentru a-i include și pe catolici și garantarea de drepturi civile depline și egale pentru toți cetățenii. Votanții din Irlanda de Nord au sprijinit printr-un plebiscit acordul pe care Sinn Féin l-a semnat de asemenea, însă fără tragere de inimă.

Cum era de prevăzut, extremiștii IRA au format grupări disidente, cum ar fi Continuity IRA și Real IRA. În august, ultimul grup a detonat o mașină-capcană în orașul Omagh din Ulster. Rezultatul a fost moartea a 29 de civili, unul dintre cele mai sângeroase atentate din perioada Tulburărilor. Printre morți s-au aflat o femeie însărcinată, elevi spanioli veniți în vacanță și deopotrivă catolici și protestanți[45]. Tragedia de la Omagh a cristalizat sprijinul pentru reînnoirea angajamentelor pentru negocieri de pace, iar atacul a fost condamnat din toate părțile. Într-o uimitoare întorsătură de situație, Gerry Adams a condamnat atacul pe un ton de o vehemență nemaiauzită până atunci, iar în 2000 a urmat angajamentul de a „scoate din uz" vastul arsenal IRA. Acceptul pe care l-a dat Sinn Féin pentru procesul de pace a fost răsplătit pe măsură în 2001, când a depășit pentru prima dată SDLP, devenind cel mai mare beneficiar al voturilor catolicilor din Irlanda de Nord.

Negocierile s-au întrerupt de câteva ori, însă în 2005 IRA a renunțat la utilizarea violenței și a terorismului și s-a angajat să apeleze „exclusiv la mijloace pașnice" pentru a-și atinge obiectivele[46]. Un an mai târziu a anunțat că toate armele au fost dezafectate, o pretenție pe care unii au contestat-o. Din mai 2007 până în iunie 2008, noul guvern al Adunării Irlandei de Nord a fost condus de Ian Paisley de la Partidul Democrat Unionist și de Martin McGuinness de la Sinn Féin – cel mai neverosimil cuplu guvernamental din istoria recentă.

Este greu de stabilit numărul victimelor asociate Tulburărilor. S-a estimat (pentru anii 1969–2001) că principalele facțiuni ale IRA au ucis mai mult de 1 800 de persoane. Alte grupări republicane au ucis și ele cel puțin 200 de persoane. Grupările paramilitare loialiste au omorât mai mult de 1 000, în vreme ce trupele britanice și RUC au ucis mai mult de 350 de oameni, dintre care aproape 200 de civili[47].

Sri Lanka și Tigrii Tamili

În afara Palestinei și Irlandei de Nord, epicentrele a două dintre cele mai mari campanii teroriste etnonaționaliste de la sfârșitul anilor 1960, s-au mai înregistrat și alte campanii remarcabile. Abominabilă și sângeroasă a fost încercarea etnicilor tamili de a-și întemeia o patrie în Sri Lanka, o insulă mare, situată la circa 35 de kilometri sud-est de subcontinentul indian, printr-un război civil care a durat mai mult de 25 de ani și care s-a folosit pe scară largă de terorism. Populația insulei este alcătuită în proporție de circa 74% din singhalezi (dintre care mulți sunt budiști), 18% sunt tamili (dintre care mulți sunt hinduși, concentrați în nordul și estul insulei), iar restul musulmani. Lupta, oricum, a fost în mare măsură purtată

pentru identitatea etnică şi nu pentru cea religioasă. De fapt, la misiunile teroriste au participat atât hinduşii, cât şi tamilii creştini. Rădăcinile conflictului etnic se află în tacticile *divide et impera* ale coloniştilor portughezi, olandezi şi britanici din Ceylon (cum era cunoscută insula înainte de 1972). Tensiunile au devenit mult mai mari după ce Sri Lanka şi-a căpătat independenţa faţă de Marea Britanie în 1948 – un an după independenţa Indiei –, iar majoritatea singhaleză a început să limiteze utilizarea limbii tamile şi influenţa culturii tamile, chiar şi în nordul insulei. Majoritatea singhaleză a refuzat să acorde cetăţenia unor tamili, i-a persecutat sistematic pe alţii, a impus cote stricte de înscriere în universităţile tamile şi de angajare în serviciul civil, repatriind forţat pe unii tamili în India.

Rebelii tamili au purtat o sporadică şi fără prea mare efect campanie de terorism şi asasinate împotriva guvernului controlat de singhalezi, declanşată la scurtă vreme după declararea independenţei. Tigrii pentru Eliberarea Tamil Eelam (LTTE), sau Tigrii Tamili, au devenit cei mai cunoscuţi reprezentanţi ai combativităţii şi terorismului tamil la mijlocul anilor 1970, eclipsând încet-încet celelalte grupări naţionaliste prin violenţă şi intimidare. Cel care a ajuns în cele din urmă liderul Tigrilor Tamili, Velupillai Prabhakaran, se distinsese înainte vreme prin asasinarea moderatului primar naţionalist tamil din Jaffna, cel mai mare oraş din regiunea majoritar tamilă a insulei Sri Lanka.

Tigrii Tamili sunt semnificativi în istoria terorismului din trei motive: (1) ilustrează bine fluiditatea tipologică existentă între terorism, războiul de gherilă şi luptele convenţionale (2) au introdus noi tactici, în special atentatori sinucigaşi şi

pirateria și (3) în pofida anilor de succes, au fost înfrânți în mod decisiv de guvernul din Sri Lanka în 2009.

Tigrii Tamili: terorism, război de gherilă și luptă convențională

Vreme de mai bine de trei decenii, obiectivul Tigrilor Tamili a fost independența; mijloacele prin care sperau s-o obțină erau mișcările de masă susținute de populație care să înfrunte o armată convențională. Tigrii de la început și cei care i-au precedat au fost marxiști; oricum tot ce a mai rămas la finalul anilor 1970 a fost un tip de milenarism și traiectoria revoluționară propusă de Mao. Tigrii au reprezentat mereu componenta extremă a mișcării naționaliste tamile și de aceea le-a fost dificil să obțină de bună voie un sprijin din partea minorității tamile. Au pus la cale acte de terorism împotriva tamililor moderați și împotriva propriei populații pentru a face rost de bani și a le cere supunere, după cum au făcut-o împotriva guvernului dominat de singhalezi și populației pentru a câștiga dreptul la o țară. Tigrii foloseau atât asasinatele și atacurile împotriva avanposturilor militare și de poliție, cât și atacurile armate și cu bombă asupra țintelor civile, cum ar fi centrele comerciale, avioanele de pasageri și autobuzele, moscheile și templele (inclusiv templul budist de la Kandy, cel mai venerat loc din țară) și străzile din orașe și sate. O singură mașină-capcană care a explodat într-o piață din capitala țării Colombo în aprilie 1987 a omorât 113 și a rănit peste 200 de persoane; o alta în ianuarie 1996 a distrus centrul financiar al orașului, omorând 86 de oameni și rănind alți 1 400. Totalul victimelor produse de asemenea atacuri este de mii de persoane, iar numărul total al morților în conflict depășește 70 000[48].

Ce i-a făcut pe Tigrii Tamili în special să devină o forță puternică și mortală a fost suportul financiar consistent primit de la numeroasa populație tamilă din sud-estul Indiei și relativ înstăritele comunități de expatriați din Europa Occidentală, America de Nord și Australasia. Pentru o vreme, în anii 1980, Tigrii Tamili au fost chiar beneficiarii ajutorului informativ și material primit din partea unor elemente din serviciile secrete indiene care se opuneau guvernului din Sri Lanka. De asemenea, pentru a aduna bani, Tigrii Tamili s-au bazat, când și când, pe furturile din bănci și pe alte infracțiuni mărunte. În ultimul deceniu de existență, Tigrii Tamili s-au extins în operații mult mai lucrative, cum ar fi afaceri legale, cămătă, extorcare, contrabandă cu arme și droguri, precum și taxarea forțată a tamililor, mai ales atunci când eforturile de a limita finanțarea internațională a activităților a avut tot mai mult succes, după atentatele de la 11 septembrie.

Sprijinul internațional și strâmtorile înguste care despart Sri Lanka de continent le-au permis Tigrilor Tamili, până aproape de finalul conflictului, să efectueze operații chiar și când reușitele eforturi singhaleze de contrainsurgență și sprijinul tot mai anemic venit din partea tamililor din Sri Lanka ar fi dus la neutralizarea mișcării. În aceste condiții, Tigrii Tamili au ajuns aproape total dependenți de tacticile teroriste pentru a-și menține lupta vie.

Când au primit mai mult sprijin, insurgența Tigrilor Tamili s-a extins, incluzând și operații mai ample de gherilă împotriva armatei srilankeze, folosindu-se în particular de unități formate doar din femei sau din copii-soldați. În 1988 și în 1994–1995, Tigrii Tamili au reușit să susțină unități militare mici convenționale de teren, creând esențialmente un ministat tamil. Chiar și când erau în defensivă, în 1996, Tigrii s-au

angajat în operații militare pe o scară relativ largă care angajau câteva mii de luptători.

Un factor constant a fost prezența unei virulente forme de naționalism care a înlocuit cu totul timpuriul interes pentru marxism. O sursă de inspirație a fost naționalismul hindus din India de la începutul secolului al XX-lea. Oriunde era posibil, Tigrii Tamili înființau școli în taberele de bază din Sri Lanka și peste graniță destinate îndoctrinării tinerilor tamili cu o mixtură amețitoare de naționalism, misticism hindus, ascetism și sacrificiu de sine. Când nu reușea să recruteze, gruparea răpea pur și simplu copii.

Un alt aspect al rebeliunii Tigrilor Tamili era repetata implicare a Indiei în conflict. Din 1987 până în 1990, trupele indiene de menținere a păcii au încercat să impună un armistițiu, în principal pentru ca lupta Tigrilor să nu se extindă pe continent. În cele din urmă, s-au declanșat lupte directe între Tigri și trupele indiene, iar guvernul srilankez deja obosit de prezența militară străină, le-a dat Tigrilor arme să le folosească împotriva armatei indiene[49]. Mai mult, în pofida eforturilor Indiei, Tigrii Tamili au reușit să transfere lupta pe continent, asasinându-l pe Rajiv Gandhi, prim-ministrul Indiei, în 1991.

Tigrii Tamili și terorismul sinucigaș

O caracteristică de reținut a campaniei Tigrilor Tamili a fost introducerea a noi metode potrivite circumstanțelor particulare ale insurgenței lor. Destul de șocantă era utilizarea așa-numiților atacatori sinucigași – teroriști care duceau și detonau bombe în proximitatea țintei lor. Tactica are un succes alarmant de mare în penetrarea sistemelor de apărare antiteroristă și în producerea unui număr mare de victime sau în distrugerea unor ținte anume. Atacatorii sinucigași pot reacționa

la circumstanţele care se ivesc şi pot ajunge mult mai aproape de ţintele lor, nemaifiind preocupate de necesitatea de a scăpa. Hezbollah a fost prima grupare în istoria recentă care a folosit tactica începând cu atacurile din 1983 împotriva trupelor Statelor Unite ale Americii şi Franţei din Liban, evenimente care au produs o impresie puternică asupra liderului Tigrilor Tamili, Prabhakaran. Tigrii au început să folosească această tactică în 1987, devenind rapid, până nu demult, cei mai prolifici agenţi ai misiunilor teroriste suicidare. Din 1987 până în 2001, Tigrii au efectuat mai multe atacuri sinucigaşe decât toate celelalte grupări care foloseau tactica împreună – nu mai puţine de două sute[50]. (În anii din urmă, membrii grupărilor palestiniene, irakiene şi jihadiste au devenit cei mai înfocaţi susţinători ai atacurilor sinucigaşe.) Tigrii Tamili, ca şi alţii înaintea lor şi după ei, au folosit atacatori sinucigaşi pentru că grupul îşi dorea cu disperare să recâştige iniţiativa şi avea o singură resursă din abundenţă: luptători tineri, devotaţi până la fanatism. Rezumând, Prabhakaran afirma într-un discurs din 1998: „În termeni de efective, putere de foc şi resurse, inamicul era puternic şi balanţa puterii militare înclina în favoarea lui. Cu toate acestea, aveam o armă extraordinară care nu era în arsenalul inamicului. Curajul şi dăruirea luptătorilor noştri au fost cea mai puternică armă a noastră în bătălie"[51]. Atât de mare a devenit dependenţa Tigrilor Tamili de această tactică încât a creat două ramuri ale organizaţiei destinate special atacurilor sinucigaşe, Tigrii Negri pentru bărbaţi şi Păsările Libertăţii pentru femei.

Tigrii foloseau misiunile sinucigaşe atât împotriva rivalilor naţionalişti moderaţi, cât şi împotriva guvernului. Din 1991 în 1994, Tigrii s-au angajat într-o distrugătoare campanie de violenţă, eliminând cu ajutorul atentatorilor sinucigaşi cea mai mare parte a unuia dintre principalele partide din Sri Lanka, Partidul Naţional Unit, inclusiv pe candidatul său prezidenţial

şi mai mult de 50 de membri[52]. Misiunile sinucigaşe puse la cale de Tigrii Tamili erau, de asemenea, o tactică eficientă pentru diminuarea victoriilor armatei srilankeze. În 1994, Tigrii Negri, atacând pe apă, au distrus al doilea vapor ca importanţă al flotei din Sri Lanka. Patru ani mai târziu, echipele Tigrilor Negri au asasinat un general srilankez şi au efectuat atacuri împotriva coloanelor armatei şi poliţiei.

Cine-şi dorea o asemenea soartă? Tigrii Tamili primeau un flux constant de voluntari, în mare parte ca urmare a politicii grupului de a răpi şi educa copii într-un mediu virulent şi de înflăcărat naţionalism. Fotografiile încoronate cu flori ale tinerilor martiri decorau zidurile taberelor de instruire ale Tigrilor Tamili şi din oraşele controlate de aceştia, iar în publicaţiile tamile erau mereu evocaţi. Oraşele tamile sunt pline de monumente dedicate Tigrilor Negri martiri. Alt motiv este că atacatorilor le era garantat privilegiul de a mânca ultima lor masă alături de charismaticul lider al grupului, Prabhakaran. Pe de altă parte, părinţii tinerilor martiri erau răsplătiţi uneori material sau erau forţaţi prin intimidare să renunţe la propriii copii. Chiar şi pentru acei Tigri Tamili ale căror misiuni nu urmau neapărat să se încheie prin propria moarte, aureola martiriului şi mângâierea morţii exercitau o atracţie puternică. Atât luptătorii de gherilă, cât şi teroriştii Tigrilor Tamili trebuiau să aibă asupra lor fiole cu cianură pe care să le folosească în eventualitatea iminenţei capturării. „Suntem căsătoriţi cu cianura noastră. Ne face să avem mintea limpede şi hotărâtă"[53], spunea unul dintre ei

Astfel, mai mult de 600 de Tigri Tamili s-au sinucis[54].

Sfârşitul Tigrilor Tamili

În 2005, Tigrii Tamili deţineau aproape un sfert de ţară, dar s-au petrecut mai apoi schimbări rapide care au adus victoria totală a guvernului srilankez în mai 2009, când trupele

guvernamentale au cucerit ultima fortăreață a Tigrilor Tamili și l-au ucis pe Prabhakaran, care încerca să fugă.

Mare parte din merit pentru această victoria a fost atribuit președintelui Mahinda Rajapaksa, care fusese ales în 2005. Rajapaksa a impus o nouă voință de a-i înfrânge cu totul pe Tigrii Tamili și a militarizat conflictul în câteva modalități importante: în primul rând, refuzând să negocieze cu Tigrii și, în al doilea rând, transferând aproape toate operațiile armate de la poliție sau de la trupele paramilitare către armata regulată. Dar mulți tamili și critici străini susțin că victoria finală a lui Rajapaksa a fost făcută posibilă în mare măsură de brutalitatea armatei. Unii au susținut că armata a folosit arme chimice împotriva unităților Tigrilor. Alții au acuzat guvernul de extinsele crime de război, inclusiv prin răpiri și violuri, utilizate pentru terorizarea populației civile.

Chiar dacă este posibil ca guvernul din Sri Lanka să fi comis crime de război care au contribuit la triumful statului, au mai fost alți câțiva factori care au condus la această victorie decisivă. În primul rând, populația nu i-a sprijinit niciodată pe Tigrii Tamili de bună-voie, în parte pentru că ei înșiși se bizuiau pe brutalitate și pe ceea ce cu siguranță s-ar califica drept crime de război. Când a devenit clar că Tigrii pierdeau lupta militară, puțini civili le-au susținut cauza. Până în 2009, cei mai mulți tamili voiau pur și simplu să scape de violențele ambelor tabere.

În al doilea rând, guvernul din Sri Lanka devenise mult mai priceput în a conduce folosind și recompensa, nu numai pedeapsa. Chiar dacă Rajapaksa a adoptat o poziție inflexibilă față de Tigrii Tamili, el și guvernul său și-au moderat în mod spectaculos poziția față de cererile lingvistice, culturale și politice ale populației. De pildă, s-a hotărât că tamila este o limbă

oficială în Sri Lanka și mulți etnici tamili au început să fie angajați în guvernul srilankez.

În al treilea rând, faptul că Statele Unite ale Americii și aliații acestora au redus finanțarea internațională a terorismului după 11 septembrie a făcut ca Tigrilor Tamili să le fie greu să colecteze bani. Mai mult, Statele Unite ale Americii au furnizat guvernului din Sri Lanka informații obținute prin interceptarea semnalelor electronice (*signal intelligence*).

Și, în al patrulea rând, armata din Sri Lanka a adoptat tactici folosite cu succes de trupele britanice și malaysiene în anii 1950. În particular, a intensificat utilizarea informațiilor despre amplasarea și înzestrarea inamicului, a evitat luptele de amploare și a folosit unități care se puteau deplasa rapid și precis. Cu alte cuvinte, armata srilankeză a adoptat multe din tacticile de gherilă ale Tigrilor Tamili.

ETA: Țara Bascilor și Libertate

Una dintre cele mai îndelungate lupte etnonaționaliste nesoluționate este cea a organizației Țara Bascilor și Libertate (cunoscută ca ETA, acronim după numele său basc), care luptă de decenii pentru independență națională, deseori cu ajutorul actelor teroriste. Bascii trăiesc în Pirinei, în nordul Spaniei și, cu toate că nu au un stat independent de mai bine de un mileniu, limba, cultura și identitatea bască au rămas distincte. În anii 1950, ultranaționalistul Francisco Franco, dictatorul fascist spaniol, a încercat să suprime cu forța separatismul basc și să-i asimileze pe basci în Spania. Naționaliștii basci i s-au opus lui Franco, dar fără mari rezultate. Cei mai radicali au fondat ETA și au declanșat lupta armată pentru independență împotriva Spaniei, imitând cu bună știință alte lupte naționale din Lumea a Treia împotriva puterilor coloniale. În 1965, liderii

ETA au adoptat „teoria spiralei", acțiune–represiune–acțiune, o stategie pentru utilizarea terorismului care se baza pe experiența altor grupări etnonaționaliste, în special a FLN în Algeria. „Teoria spiralei" admitea că, deși nu exista o mișcare largă revoluționară, aceasta putea fi creată sau, mai degrabă, făcută să acționeze. Strategia era familiară de acum, deși niciodată atât de limpede exprimată: unitățile teroriste sau „de comando" vor organiza atacuri împotriva guvernului, poliției și armatei spaniole; incapabile să-i vizeze doar pe teroriști, acestea vor reprima populația care i-ar putea adăposti, alienându-și astfel masele, inflamând și mai mult separatismul basc și creând o largă mișcare revoluționară care putea determina Spania să le dea bascilor libertatea. Acest plan seamănă îndeaproape ideilor pe care le aplica tot atunci Carlos Marighella în Brazilia (vezi Capitolul 13 pentru mai multe despre Marighella și grupările latinoamericane pe care le-a inspirat).

În 1968, ETA – și, deopotrivă, mulțimea de alte grupări care efectuau în mod obișnuit atentate în numele ETA – a început să lanseze lovituri teroriste conform „teoriei spiralei". Agenții ETA răpeau și asasinau atât funcționari guvernamentali sau din poliție, cât și persoane basce cunoscute care se opuneau independenței sau utilizării violenței. De asemenea, ETA dădea spargeri la bănci și îi extorca pe comercianți (impunându-le o „taxă revoluționară", cum o denumise) pentru a-și finanța activitățile care, în afara terorismului, includeau și un substanțial efort propagandistic. Deși mulți basci se puteau considera naționaliști și susțineau independența sau, cel puțin, autonomia în tot acest timp, relativ puțini au susținut ETA.

Probabil că ETA a atins cea mai înaltă cotă de popularitate printre basci în 1970, când 16 militanți ETA s-au folosit de un proces care se judeca în orașul Burgos pentru a vorbi despre

cauza lor în public. Șase acuzați au fost condamnați la moarte, însă sentințele au fost reduse în urma uriașelor manifestații care îi prezentau pe acuzații din Burgos ca pe niște martiri[55]. Strategia „teoriei spiralei" părea să aibă succes. Sprijinul pentru ETA a crescut, în mare măsură din partea grupărilor de opoziție spaniole, cum ar fi socialiștii și comuniștii, care vedeau în ETA în primul rând dimensiunea antiautoritară, mai degrabă decât cea probască, o reputație întărită după ce ETA l-a asasinat în 1973 pe Luis Carrero Blanco, prim-ministrul lui Franco și posibilul său succesor.

În mod ironic, succesul ETA pe termen scurt i-a precipitat declinul pe termen lung, pentru că moartea lui Carrero Blanco a grăbit căderea fascismului după moartea lui Franco în 1975. Întoarcerea la democrația constituțională a subminat mult nivelul de sprijin și perspectivele pentru victorie ale ETA pentru că dispărea astfel inamicul care a definit existența grupării și i-a garantat susținerea publică în toată Spania. În fapt, mulți basci au pus la îndoială necesitatea unei revoluții dată fiind posibilitatea liberei exprimări și autonomiei în cadrul unui stat democrat. Însă campania teroristă a ETA a continuat, ba chiar s-a intensificat. Amețiți de violență și dornici până la disperare să atragă atenția și să-și folosească puterea, teroriștii ETA au început să vizeze civilii din teritoriile basce și din toată Spania la finalul anilor 1970, cea mai sângeroasă perioadă din campania ETA veche de patru decenii. ETA și simpatizanții săi au susținut multă vreme că au căutat să reducă numărul de victime, atacând în schimb obiective cu un grad ridicat de simbolism, toate acestea evitând, în general, uciderea inocenților. Când bombele ETA au omorât, de fapt, civili, purtătorii de cuvânt au încercat să transfere responsabilitatea în sarcina autorităților, pe care le acuzau că au ignorat avertismentele

telefonice primite, cum a fost cazul bombei detonate în 1987 în supermarketul Hipercor din Barcelona, când au murit 21 de civili, inclusiv câțiva copii[56]. Oricum, lucrurile sunt clare: ETA a ucis mai mult de 800 de persoane din anii 1960 și peste o treime dintre cei uciși au fost civili[57].

În cea mai mare parte a existenței sale, ETA a fost puternic înrădăcinată în identitatea muncitorească a celor mai mulți membri ai săi. De la sfârșitul anilor 1960, de fapt, ETA și câteva grupuri disidente au fost marxiste pe față în ideologia și obiectivele lor, alegere legată de strânsa identificare a ETA cu mișcările de eliberare din Lumea a Treia. În anii 1980, guvernul spaniol a început să profite de aceasta, sperând să îndepărteze clasa mijlocie moderată bască, acordându-le egalitate culturală și lingvistică și practic autonomia politică a regiunii. Eficiența ETA a fost, de asemenea, diminuată de creșterea profesionalismului poliției și de tot mai marea disponibilitate a Franței de a-i extrăda pe teroriștii și activiștii ETA care se ascundeau în Pirineii francezi. La mijlocul anilor 1980, deși câștiga teren în lupta contra ETA, guvernul spaniol a început să fie într-atât de îngrijorat de terorismul ETA că șefii agențiilor de securitate au pornit un adevărat „război murdar": plutoanele secrete de execuție ale guvernului – denumite Grupurile antiteroriste de eliberare sau GAL – răpeau, torturau și ucideau membrii ETA sau civilii nevinovați care le cădeau întâmplător în plasă. În cei patru ani de existență, GAL a ucis cel puțin 27 de oameni, inclusiv nouă care nu au avut nicio legătură cu ETA. Relatările și zvonurile despre brutalitatea dincolo de lege a GAL nu au dus la realizarea „teoriei spiralei" pe care se baza ETA – mai precis, crearea unei mișcări populare separatiste basce care să forțeze Spania să acorde independența Țării Bascilor – dar au insuflat o nouă viață organizației, dând consistență pretențiilor ETA că

luptă împotriva unui stat autoritar. Întrebat cum a reușit ETA să găsească suficient sprijin pentru a continua să opereze în anii 1980, un deceniu al declinului, un fost membru ETA a răspuns simplu: „Războiul murdar al GAL" era responsabil de popularitatea ETA[58]. Dată fiind violența GAL, mulți spanioli au pus sub semnul întrebării progresul Spaniei pe drumul creării unui stat liberal democratic după moartea lui Franco. În viziunea multor spanioli, basci și observatori internaționali, pata „războiului murdar" al GAL a fost parțial înlăturată în anii 1990 de judecarea și condamnarea multor contrateroriști GAL, inclusiv a ministrului de interne, a șefului Securității Statului și a numeroși înalți funcționari regionali.

Acordând autonomie efectivă bascilor, în special dreptul la autoguvernare, obiectivele separatiștilor basci au fost îndeplinite, chiar dacă nerecunoscute oficial. N-au mai rămas mulți cei care mai vor să continue campania militară/teroristă pentru independență. În consecință, ETA s-a restrâns la un mic nucleu de membri radicali, obligați în mare măsură să plece peste graniță în exil. Cu încheierea campaniei contrateroriste a GAL și cu încrederea în posibilitatea eradicării complete a violenței ETA, terorismul a revenit la cote care pot fi considerate suportabile. ETA încă mai pune la cale acte teroriste, însă la un nivel mult redus. Este în continuare ceva mai mult decât o simplă bătaie de cap, însă cu certitudine nu mai reprezintă un pericol pentru stat sau pentru ordinea socială. Astfel că, în 2010, a anunțat armistițiul și „permanenta" suspendare a activității armate în anii următori. Acest anunț a dat noi speranța că violențele ETA s-au încheiat, deși amenințarea cu vărsarea de sânge din partea grupărilor disidente rămâne.

Doi factori au fost esențiali pentru declinul a ceea ce era deja o susținere periferică a terorismului ETA. Primul, în 1997,

a fost reacția populară la răpirea și asasinarea lui Miguel Angel Blanco, politician conservator basc. 100 000 de basci au manifestat în semn de protest față de asasinarea acestuia și alte câteva milioane de oameni în restul Spaniei[59]. Partizanii ETA au intrat în defensivă, hărțuiți în mod obișnuit de comunități despre care ei credeau că sunt „ale lor". Celălalt eveniment care a contribuit la declinul popularității și eficienței ETA a fost momentul 11 septembrie, un atac terorist atât de amplu și sângeros că a compromis justificările organizației pentru actele teroriste atât în Spania, cât și în mare parte din Occident.

Bibliografie

Pentru lucrări despre conflictul arabo-israelian, vezi bibliografia de la finalul precedentului capitol. Printre cele mai utile cărți despre Arafat, Fatah și OEP se află Jillian Becker, *The PLO: The Rise and Fall of the Palestine Liberation Organization* (St. Martin's, 1984); Alan Hart, *Arafat: A Political Biography*, ed. IV (Indiana University Press, 1989 [1984]); Barry Rubin, *Revolution Until Victory? The Politics and History of the PLO* (Harvard University Press, 1994); Barry Rubin și Judith Colp Rubin, *Yasir Arafat: A Political Biography* (Oxford University Press, 2003); și Janet Wallach și John Wallach, *Arafat: In the Eyes of the Beholder*, ed. revizuită (Birch Lane Press, 1997). Pentru un punct de vedere clar propalestinian, dar anti-Arafat, vezi Saïd Aburish, *Arafat: From Defender to Dictator*, ediție revăzută și adăugită (Bloomsbury, 2004). Despre masacrul de la München vezi cartea lui Simon Reeve, *One Day in September:The Full Story of the 1972 Munich Olympics Massacre and the Israeli Revenge Operation „Wrath of God"* (Arcade, 2000). Despre Abu Nidal, vezi lucrarea lui Patrick Seale, *Abu Nidal: A Gun for Hire* (Random House, 1992).

Cele mai bune trei cercetări despre IRA și Troubles sunt cele citate la finalul Capitolului 9: Bell, *The Secret Army*; Coogan, *The IRA*; și English, *Armed Struggle*. Deosebit de valoroase pentru perioada acoperită de acest capitol sunt cărți precum cea a lui Martin Dillon, *The Dirty War* (Routledge, 1999), și cea scrisă de Ian Geldard și Keith Craig, *IRA, INLA: Foreign Support and International Connections* (Institute for the Study of Terrorism, 1988). Marc Mulholland oferă o utilă panoramă a istoriei Irlandei de Nord în *Northern Ireland:A Very Short Introduction* (Oxford University Press, 2003 [2002]). Așa-numita Carte verde *(Green Book)* a IRA poate fi găsit și ea sub titlul *Handbook for Volunteers of the Irish Republican Army* (Paladin, 1985). O carte lămuritoare scrisă de o contemporană a acelei perioade este Maria McGuire, *Take Arms: A Year in the Provisional IRA* (Quartet, 1973).

Trei lucrări excelente despre îndelungatul război civil din Sri Lanka sunt Asoka Bandarage, *The Separatist Conflict in Sri Lanka: Terrorism, Ethnicity, Political Economy* (Routledge, 2009); John Richardson, *Paradise Poisoned: Learning About Conflict, Terrorism and Development from Sri Lanka's Civil Wars* (International Centre for Ethnic Studies, 2005), și cea al cărei editor este Robert Rotberg, *Creating Peace in Sri Lanka* (Brookings Institution, 1999). Despre Tigrii Tamili și terorismul sinucigaș vezi Mia Bloom, *Dying to Kill: The Allure of Suicide Terrorism* (Columbia University Press, 2005), și Robert A. Pape, *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism* (Random House, 2006). Amândouă sunt de asemenea surse excelente în legătură cu terorismul sinucigaș al Hamas și Hezbollah.

O relatare cuprinzătoare despre lupta bascilor este cea scrisă de Ludger Mees, *Nationalism, Violence, and Democracy: The*

Basque Clash of Identities (Palgrave Macmillan, 2003). Un bun studiu despre ETA (deşi acum în parte depăşit) este cel scris de John Sullivan, *ETA and Basque Nationalism: The Fight for Euskadi, 1890–1986* (Routledge, 1988). O analiză mai recentă, dar mai scurtă este cea a lui Goldie Shabad şi Francisco José Llera Ramo, „Violenţa politică într-un stat democratic: terorismul basc în Spania", în lucrarea editată de Crenshaw, *Terrorism in Context*. Un excelent studiu despre „războiul murdar" de la mijlocul anilor 1980 este cel semnat de Paddy Woodworth, *Dirty War, Clean Hands: ETA, the GAL, and Spanish Democracy* (Cork University Press, 2001). O fascinantă analiză poststructuralistă a terorismului basc este cea scrisă de Joseba Zulaika, *Basque Violence: Metaphor and Sacrament* (University of Nevada Press, 1988).

Capitolul 13

Epoca terorismului de stânga și internațional

Terorismul revoluționar inspirat de mișcările de stânga a trecut pe plan secund între anii 1920 și 1950, eclipsat la început de terorismul de stat și apoi de cel etnonaționalist. Cu toate acestea, în anii 1960 și 1970, terorismul de stânga a revenit în forță, stârnind în cele din urmă temerea că asistăm la o nouă conspirație internațională teroristă de stânga.

Reîntoarcerea terorismului revoluționar

Începutul recrudescenței terorismului revoluționar poate fi identificat la confluența mai multor factori din anii 1960. Primul a fost sentimentul de speranță și furie creat de rapida extindere a mișcării anticolonialiste, care dusese deja la independența mai multor țări din Africa și Asia. Eforturile de cele mai multe ori brutale ale lumii occidentale de a se împotrivi acestor mișcări, cum s-a întâmplat în Algeria și Vietnam, se potriveau definiției marxiste a imperialismului, mai ales în mediul ideologic „fierbinte" întreținut de Războiul Rece. Mao Zedong și Nikita Hrușciov au contribuit la aceasta vânzând peste tot marxismul ca o strategie a războaielor anticolonialiste de independență. În acele țări unde ocupantul străin nu putea fi considerat inamic, marxiștii direcționau ura împotriva elitei aflate la guvernare, caracterizând adesea guvernarea lor

locală – fie că era vorba despre o democrație din lumea dezvoltată, fie de o dictatură din Lumea a Treia – drept o marionetă a celei mai mari puteri militare și comerciale a perioadei, Statele Unite ale Americii.

Noua generație de teroriști a căutat să dea o semnificație marxismului în această stare de fapt și a găsit un public amator, mai ales în marea masă de studenți creată de extinderea educației postliceale și în tot mai consistenta clasă mijlocie. Decalajele tot mai mari de avere asociate adesea cu conservatorismul generațiilor mai în vârstă i-au împins pe tineri către interpretarea extrem de ideologizată a evenimentelor la care participau. Aceste premise au ajutat la modelarea uneia dintre caracteristicile centrale ale noii tradiții revoluționare teroriste: grupuri de studenți bogați și educați sperând să facă revoluții în numele celor despre care-și imaginau că sunt masele sărace (și ignorante).

Mișcările revoluționare din America Latină

Cel mai influent personaj în noua tradiție revoluționară în devenire era argentinianul Ernesto „Che" Guevara. Alături de Fidel Castro, el a condus o insurecție care a înlăturat regimul cubanez al lui Batista susținut de americani în ziua de Anul Nou 1959. Nu mult după aceea, Guevara a scris *La Guerra de Guerrillas* („Războiul de gherilă", 1961), un ghid practic pentru înfăptuirea revoluțiilor. Guevara pretindea că în America Latină trupele „avangardei" luminate trebuie să creeze situații revoluționare în zonele împovărate de sărăcie, iar aceste situații pot fi exploatate prin metode mai degrabă militare decât politice.

Cu toate că Guevara abia dacă menționează terorismul, descriindu-l ca fiind un adaos urban al unui mai larg proces

care se petrece în zona rurală, revoluționarii de mai târziu au început să promoveze terorismul considerându-l o metodă esențială pentru a pune mâna pe putere. Primele acțiuni de terorism revoluționar din America Latină a anilor 1960 s-au petrecut în Venezuela, unde Forțele Armate de Eliberare Națională au executat atacuri împotriva companiilor străine și au asasinat ofițeri de poliție, și în Guatemala, unde rebelii înarmați au răpit și asasinat înalți funcționari guatemalezi și străini, inclusiv pe ambasadorul Statelor Unite ale Americii, care a fost asasinat în 1968. Cele două campanii nu au realizat mare lucru și ambele au dispărut în scurtă vreme.

Uruguay și Tupamaros

O mișcare revoluționară mult mai distructivă și influentă a apărut însă în Uruguay. Țara, aflată între Brazilia și Argentina, pe coasta Atlanticului de sud, nu părea să se potrivească unei revoluții de tipul celor descrise de Guevara, pentru că se lăuda cu o populație preponderent urbană, cu o economie în plin avânt și un surprinzător de stabil guvern democratic. Oricum, până către sfârșitul anilor 1950, economia orientată către export a început să dea rateuri. Nivelul de trai s-a deteriorat rapid atât pentru săraci, tot mai mulți dintre ei protejați tot mai puțin de plasa de siguranță a politicii sociale de stat, cât și pentru tinerii adulți bine educați, care începuseră să nu-și mai găsească locul în structurile economice. Fără vechi tradiții democratice, statul a început instinctiv să apeleze tot mai mult la armată, poliție, tribunale și la presa controlată de guvern pentru a-i neutraliza pe nemulțumiți. Raúl Sendic, un tânăr student la drept din Montevideo, capitala țării, a încercat să-i organizeze pe muncitorii uruguayeni care lucrau pe plantațiile de trestie de zahăr, însă mișcarea a fost suprimată de armată, care era mână

în mână cu marii latifundiari. Sendic s-a hotărât să provoace statul cu ajutorul violenței. Mai mult, el a decis ca sediul central al mișcării să fie în Montevideo – unde trăia jumătate din populația țării – pentru că acolo micul său număr de adepți era mult mai capabil să atragă atenția muncitorilor pauperizați. În 1962 sau 1963, el a întemeiat Mișcarea de eliberare națională, mai cunoscută ca Tupamaros, în onoarea liderului incas Tupac Amaru al II-lea, care a condus o revoluție împotriva spaniolilor la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În esență partid marxist, acesta și-a stabilit ca obiective majore distrugerea capitalismului și a democrației de fațadă, masiva redistribuire a bogăției și crearea unui stat socialist descentralizat.

În primii cinci ani, Tupamaros au adunat arme, și-au asigurat finanțarea și au încercat să pună pe picioare rudimentele a ceea ce ei numeau „puterea duală". Ei și-o imaginau ca pe un pseudoguvern paralel care să satisfacă adevăratele nevoi ale oamenilor și să submineze credința în guvernul oficial uruguayan. Pentru aceasta, Tupamaros au spart bănci și depozite și au deturnat camioane care transportau alimente, distribuind prada către săraci, ca niște Robin Hood moderni. Grupul în sine și-a păstrat micile dimensiuni, limitându-se în mare măsură la locuitori urbani tineri, bine educați, aparținând clasei medii sau superioare dintre care o treime erau studenți.

Marighella și gherila urbană

Sendic și Tupamaros adunaseră suficiente arme, bani și sprijin popular până în 1968 pentru a putea adopta noua strategie susținută de Carlos Marighella, un legiuitor brazilian devenit revoluționar comunist și ucis într-un schimb de focuri cu poliția în 1969. Marighella a scris multe mici studii despre războiul revoluționar, însă cartea lui cea mai cunoscută

era *Minimanual do Guerrilheiro Urbano* („Mic manual de gherilă urbană", publicată cu doar câteva luni înainte de moarte). Scrierile lui Marighella rămân dintre cele mai influente – probabil *cele* mai influente– din istoria modernă a terorismului, datorându-şi succesul modalităţii în care sintetizează un larg spectru de surse într-o expunere coerentă şi şocantă despre tacticile, strategia şi obiectivele finale ale violenţei.

Marighella considera că revoluţionarilor le este refuzată susţinerea populară din cauza succesului pe care-l are statul în convingerea maselor că trăiesc într-o societate suficient de dreaptă şi generoasă. Strategia sa era să copleşească guvernul pe toate fronturile cu violenţe haotice în aşa fel încât statul să fie „obligat să transforme situaţia politică într-una militară"[1]. Brutalitatea poliţiei şi măsurile drastice luate de armată vor arăta, credea el, ce este cu adevărat statul, o entitate opresivă, fascistă, în serviciul capitalului internaţional. Astfel masele, scăpate de vălul de pe ochi, se vor înrola inexorabil într-o armată de gherilă condusă de avangarda revoluţionară în număr suficient de mare pentru a putea răsturna statul.

Poate că elementul cel mai important al strategiei lui Marighella era afirmaţia că, de vreme ce scopul violenţei revoluţionare era să provoace statul, ţinta specifică, forma şi numărul de victime ale violenţei sunt cu toate irelevante, câtă vreme rezultatul este haosul. Pentru revoluţionari ţinte potrivite se găsesc peste tot: „bănci, complexe industriale, fabrici de armament, cazărmi, închisori, clădiri publice, sedii de radio şi de televiziune, firme nord-americane, rezervoare de benzină, rafinării, vapoare, avioane, porturi, aeroporturi, spitale, centre de sănătate, bănci de sânge, depozite, garaje, ambasade, reşedinţele membrilor de nivel înalt ai regimului, cum ar fi miniştri şi generali, secţii de poliţie, organizaţii oficiale etc."[2]. Lista de tactici

pe care o face este și ea extrem de cuprinzătoare: atacuri, jefuirea băncilor, greve și încetarea lucrului, dezertări, confiscări de arme, eliberarea prizonierilor, execuții, răpiri și sabotaje. Și, după el, toate acestea duc la terorism, de vreme ce scopul expres este provocarea cu ajutorul violenței simbolice.

De vreme ce campania de violență revoluționară a lui Marighella nu presupunea practic nicio coordonare, ci doar masacru împins la extrem, el susținea că mijlocul ideal de organizare a gherilei urbane era acela al celulelor izolate sau al „echipelor de trăgători" formate din patru sau cinci membri[3]. Frontul de Eliberare Națională din Algeria a inițiat structuri de acest fel, fiecare celulă fiind conectată cu o alta doar prin liderul celulei. Asemenea structuri descentralizate garantează că, dacă un revoluționar este prins, el are puține informații de divulgat despre restul organizației.

Cu o singură trăsătură de condei, Marighella aducea alături aproape toate tipurile de inovație concepute de teoreticieni și practicanți de-a lungul unui veac din istoria terorismului. Ce mai rămânea era un ordin ușor de respectat: seamănă haos și așteaptă căderea guvernului. Dacă e să-i facem dreptate, descrierea făcută de Marighella acestei strategii este ceva mai complexă de atât, dar, de fapt, complexitatea ei a fost subminată de seducătoarea sa simplitate. Abordarea sa a devenit atât de răspândită că mulți dintre cei care au adoptat-o în ultima jumătate de secol nici nu știu, probabil, numele celui care o concepuse.

Tupamaros și terorismul

Altfel stăteau lucrurile în cazul lui Sendic și al Tupamaros din Uruguay, care devoraseră scrierile lui Marighella. Tupamaros și-au păstrat convingerea că mica avangardă concepută după

modelul lui Guevara putea declanșa necesara criză politică, dar considerau că aceasta nu va fi exploatată de o insurecție militară de tip cubanez, ci de o revoluție populară declanșată de prigoana guvernamentală. Terorismul era, în fapt, alfa și omega în planurile militare ale Tupamaros pe care aceștia au început să le pună în aplicare în 1968. Furturile din bănci și din depozitele de alimente au început să capete proporții, iar posibilitatea ca ele să implice împușcarea mortală a polițiștilor ba chiar și a trecătorilor nevinovați era și ea tot mai mare. Eforturile Tupamaros de a umili guvernul i-a determinat, de asemenea, să fure registrele contabile ale Financiera Monty, companie de împrumuturi bancare implicată în mită și în tranzacționarea valutei ilegale. Tupamaros au dat registrele unui procuror al statului, ceea ce a dus la câteva condamnări și la demisiile unor politicieni[4]. „Echipele de trăgători" Tupamaros au asasinat membri ai poliției și au atacat cu bombe mai multe clădiri guvernamentale. Ce i-a făcut pe Tupamaros și mai cunoscuți a fost tactica lor de a răpi funcționari guvernamentali, demnitari străini (inclusiv consulul brazilian și ambasadorul britanic) și oameni de afaceri. Victimele – 14 între 1968 și 1972 – erau închise în casele conspirative numite „închisoarea poporului" până când guvernul elibera prizonierii sau cineva plătea exorbitantele răscumpărări[5].

La început, terorismul urban al Tupamaros a avut efectele pe care și le propusese. Atacurile simbolice bine concepute, publicitatea în presă și operațiile de binefacere au atras un sprijin public semnificativ. Conform unui sondaj de opinie, 59% dintre uruguayeni erau de acord că Tupamaros erau motivați de „dorința de justiție socială", ceea ce a făcut ca numărul membrilor să crească, în momentele de glorie, la probabil 1 800 de membri[6]. Și, într-adevăr, după ce situația a început să devină

tot mai disperată, statul a recurs la tipul de tactici la care se aşteptaseră Marighella şi Sendic. Guvernul a permis poliţiei să se folosească de măsuri de urgenţă, să suspende libertăţile civile, să intensifice cenzura, să-i aresteze pe susţinătorii şi pe liderii sindicatelor şi să-i arunce ilegal în detenţie pe suspecţii de terorism, supunându-i torturii.

Până în 1971, Tupamaros deveniseră foarte încrezători, convinşi că populaţia era pe punctul de a trece cu totul în tabăra lor. Prin urmare, au supralicitat spectaculos, optând pentru alăturarea la o coaliţie care participa la alegerile prezidenţiale şi parlamentare la sfârşitul acelui an. Cu toate acestea, publicul se plictisise de scamatoriile violente ale Tupamaros, mai ales după răpirea şi asasinarea lui Dan Mitrione, care lucra la Agenţia Statelor Unite ale Americii pentru Dezvoltare Internaţională şi era, pare-se, agent CIA, în august, 1970, şi asasinarea câtorva poliţişti uruguayeni în 1971[7]. Contrar predicţiilor lui Marighella, violenţele i-au dezgustat pe uruguayeni şi i-au convins că erau ei înşişi ţintele terorismului. Civilii au salutat reprimarea grupării Tupamaros de către guvern, chiar şi decizia de a atribui toate operaţiile antiteroriste armatei. La alegerile din 1971, uruguayenii au votat decişi împotriva grupărilor de stânga şi în favoarea unei liste de candidaţi intransigenţi de dreapta, care au recurs tot mai des la măsuri de urgenţă pentru a combate terorismul. Ajutată mai mult de cooperarea publicului şi de propriii agenţi sub acoperire, de razii extinse, arestări nediscriminatorii şi tortură, armata a obţinut victoria în lupta cu Tupamaros. În 1972, a omorât peste 20 de membri Tupamaros în schimburile de focuri şi a capturat 1 000 de suspecţi, de asemenea, a închis alţi 4 000 care nu erau Tupamaros[8]. Grupul rebelilor a fost efectiv spulberat, dar răul fusese făcut în ordinea constituţională a Uruguayului. Armata s-a obişnuit

cu noile sale puteri fiind dezgustată de corupția și ineficiența democrației. În 1973, președintele Juan María Bordaberry a dizolvat Congresul și a condus ca dictator susținut de armată până când armata l-a înlăturat de la putere în 1976, exercitând control direct asupra statului până în 1985. În această perioadă de 12 ani, armata a încălcat pe scară largă drepturile omului.

Tupamaros speraseră să demaște guvernul uruguayan ca o entitate fascistă, represivă așa cum consideraseră ei că a fost dintotdeauna. Sendic și adepții săi, pe de altă parte, pur și simplu încurajau – chiar facilitau – ascensiunea unei mișcări de extremă dreaptă în structura armatei și aparatului de securitate. Ei sperau că teroarea și violența vor atrage sprijinul popular. Însă terorismul a înstrăinat, în cele din urmă, populația. Când Tupamaros și-au înțeles greșeala era prea târziu pentru ei și pentru democrația din Uruguay. Cea mai banală eroare a celor care urmau *Micul manual* al lui Carlos Marighella – greșeală, putem spune, a celor mai mulți teroriști de azi, fie că își dau seama de ea fie că nu – este că supraestimează potențialul revoluționar al maselor și subestimează forța de represiune a statului. Mai mult, chiar și în cele mai favorabile circumstanțe, strategia presupune o cantitate și o calitate de violență cu atenție calibrată care să inflameze publicul, nu să-l respingă. Cum a fost foarte des cazul – mai evident în Imperiul Rus, Cipru și, recent, în Palestina, Irak și Pakistan –, este mult mai probabil ca teroriștii să destabilizeze o țară decât să realizeze ceva care să semene măcar pe departe obiectivelor propuse. Terorismul este, așadar, o tactică ușor de adoptat – în special în timpuri disperate de către cei care propovăduiesc acțiunea –, dar pe care cu mare greutate o poți transforma în victorie.

Scenarii similare s-au petrecut în cea mai mare parte din America Latină. În Argentina, de pildă, două grupări – Armata

revoluționară a poporului și *Montoneros* – se angajaseră în lupte de gherilă urbană care au produs, conform guvernului, 700 de victime. În felul acesta s-a ajuns la represalii care au inclus lovituri militare și crearea Alianței anticomuniste din Argentina (Triplu-A), detașamente de extremă dreaptă susținute de stat, responsabile până la urmă de asasinarea a 2 000 de oameni. Una peste alta, Triplu-A și statul au omorât sau „au făcut să dispară" circa 22 000 de oameni la începutul anilor 1980 – poate chiar mai mulți[9]. Ca și în Uruguay, puciul armatei argentiniene din 1976 era justificat de necesitatea de a combate terorismul, deși Montoneros și Armata revoluționară a poporului fuseseră suprimate. Liderul juntei militare, generalul Jorge Videla, a demonstrat că foloasele politice ale antiterorismului erau de departe mai importante decât definirea riguroasă a acestuia atunci când descria un terorist ca fiind „nu doar cineva cu o armă sau cu o bombă, ci și persoana care răspândește idei contrare Occidentului și civilizației creștine"[10].

Forțele Armate Revoluționare din Columbia și narcoterorismul

Nu toate grupările revoluționare latinoamericane au adoptat strategia de gherilă urbană. De fapt, grupul care a avut cea mai lungă carieră în regiune, Forțele Armate Revoluționare din Columbia (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – Ejército del Pueblo*, FARC), au rămas cumva fidele modelului cubanez. Întemeiate în 1964 ca braț armat al Partidului Comunist Columbian, FARC și-au atras de la început mare parte din sprijin și recruți din zona rurală a țării. FARC au rămas captive în faza a doua a revoluției maoiste sau guevariste având o puternică armată de gherilă formată din nu mai puțin de 20 000 de oameni. Această armată este folosită să creeze consistente „zone eliberate". Dar FARC au fost incapabile să cucerească orașe sau

să înghenuncheze guvernul[11]. Ca și Tigrii Tamili din Sri Lanka, FARC recurg fără ezitare la comportamentul violent, angrenându-se în terorism, lupte de gherilă și război convențional atunci când le-o permit capacitatea de luptă și ocaziile. Printre activitățile teroriste ale FARC se află asasinatele, răpirile, atentatele cu bombă și alte atacuri împotriva țintelor militare și civile. Ca și Tupamaros, FARC nu au ezitat să se folosească de răpiri. Printre victime s-au aflat politicieni (inclusiv miniștri ai cabinetului, membri ai Congresului și candidați prezidențiali), agenți de securitate, latifundiari bogați, oameni de afaceri străini sau nu și turiști. Conform unei statistici, FARC au răpit 7 000 de oameni din 1997 până în 2007, în vreme ce altă grupare revoluționară de stânga, Armata de Eliberare Națională, a răpit peste 5 000[12]. Ceea ce a început probabil ca o metodă de propagandă a devenit o importantă sursă de venituri, FARC (și organizațiile rivale) adunând milioane de dolari din răscumpărări. Din anii 1980, FARC s-a implicat în traficul de droguri, în special asigurând securitatea crescătorilor de coca și a celor care făceau transporturile de stupefiante. De asemenea, FARC câștigă bani din extorcări, din protecție și din aplicarea unor „taxe" și alte plăți în zonele lor eliberate. În vreme ce FARC susțin că sunt, în continuare, o organizație revoluționară, sunt în fapt mai degrabă o grupare criminală sau, în zonele pe care le controlează, o structură cvasiguvernamentală. Mulți recruți i se alătură pentru că FARC reprezintă, practic, singura ocazie de angajare în zonele rurale sărace ale Columbiei.

Cărarea Luminoasă

Nu încape nicio îndoială că organizația teroristă cea mai violentă și turbulentă din America Latină a fost *Sendero Luminoso* („Cărarea Luminoasă") din Peru. Grupul a fost, în mare măsură, creația lui Abimael Guzmán (n. 1934), cândva profesor de

filosofie la o universitate provincială din zona centrală a Anzilor și membru al facțiunii maoiste a Partidului Comunist Peruvian. În 1970, charismaticul Guzmán și-a pus pe picioare propria creație, Cărarea Luminoasă, al cărei scop era întemeierea unui stat comunist agrar cu caracteristici esențialmente precoloniale. Guzmán a fondat o mișcare aproape religioasă printre studenți și colegii profesori, folosindu-se de programul educațional al universității pentru a trimite recruți în zonele montane din împrejurimi, unde au înființat „școli populare" pentru a-i îndoctrina pe țărani. Deși atât Guzmán, cât și adepții săi cei mai apropiați erau intelectuali occidentalizați, aparținând clasei de mijloc, programul organizației, în special accentul pus pe mitologia incasă și pe retorica împotriva albilor, era menit să atragă sărăcita și defavorizata populație indigenă peruviană.

Guzmán a profitat de relativa absență a statului în zonele montane și a fondat o organizație disciplinată și extrem de centralizată în timpul anilor 1970. După zece ani de pregătiri, Cărarea Luminoasă a început „Războiul poporului" în 1980 – în mod ironic, în aproape același moment în care Peru revenea la guvernarea civilă după ce fusese condus vreme de 12 ani de o juntă militară. Când guvernul a ripostat, declarând starea de necesitate în mai multe zone, *Sendero Luminoso* s-a dispersat în Anzi și a început o campanie teroristă clasică. Deși statul putea pretinde pe bună dreptate că a învins militar gruparea la mijlocul anilor 1980, nucleul de conducere al organizației a rămas neatins. Cinica alianță a Cărării Luminoase cu lorzii peruvieni ai drogurilor a însemnat de asemenea că grupul se scălda în bani – se spune că până la 100 de milioane de dolari anual[13]. Aceste fonduri au fost folosite pentru a mitui funcționari, a cumpăra arme și a finanța servicii sociale pentru comunitățile indigene din munții Perului, cărora altminteri organizația

le pricinuia multe neajunsuri. Faptul că guvernul încălca tot mai des drepturile omului – și din pricina faptului că transfera tot mai multă putere către autoritățile militare care nu dădeau socoteală nimănui – i-a împins de asemenea pe mulți în brațele grupării Cărarea Luminoasă. Rezultatul evident a fost că Guzmán atrăgea recruți mai repede decât putea armata să-i captureze sau să-i omoare.

Violența organizației Cărarea Luminoasă a căpătat multe forme, însă cel mai mult a îngrozit amploarea campaniei de asasinate. Grupul țintea organizațiile rivale socialiste, sindicale și obștești, dar și-a păstrat grosul furiei pentru establishmentul politic. Până în 1988, *Sendero Luminoso* asasinase mai mult de 250 de oficialități, pentru ca mai apoi să accelereze ritmul, omorând 160 de oficialități numai în 1989[14]. Per total, circa 30 000 de oameni au murit între 1980 și 2000 ca rezultat al violențelor grupării Cărarea Luminoasă, conform Comisiei pentru Adevăr și Reconciliere din Peru[15]. Grupul a efectuat, de asemenea, și o campanie extinsă de atentate cu bombă, atacând aproximativ 3 700 de ținte din 1980 până în 1988[16]. O țintă favorită a fost infrastructura electrică a Perului, într-atât de mult că întreruperea furnizării energiei electrice în capitala țării Lima devenise banală. În timpul penelor de curent, Cărarea Luminoasă aprindea o enormă efigie a Partidului Comunist, secera și ciocanul, pe înălțimile din apropierea orașului, pentru a le reaminti locuitorilor din Lima ce soartă îi așteaptă.

Contraterorismul și contrainsurgența peruviană

În replică, armata și trupele de securitate peruviene au declanșat o barbară campanie de „dispariții" și execuții juridice, atacând frecvent localitățile bănuite că îi adăpostesc pe cei din

Sendero Luminoso. Un comandant de armată spunea: „Pentru ca forțele de securitate să aibă succes, trebuie să înceapă să ucidă atât *senderistas* [membri ai *Sendero Luminoso*], cât și *non-senderistas*... Vor ucide 60 de oameni și, în cel mai bun caz, trei vor fi *senderistas*, însă ei vor spune că toți cei 60 au fost *senderistas*"[17]. Populația a fost prinsă între terorismul Cărării Luminoase și contraterorismul guvernamental și aproximativ 20 000 de civili peruvieni au fost uciși de trupele statului[18].

În 1992, cu ajutorul supravegherii și metodelor de modă veche ale poliției, autoritățile l-au prins pe Guzmán pe când se afla într-una din casele sale conspirative din Lima. Poliția nu l-a prins doar pe creierul organizației teroriste, ci a reușit să pună mâna pe un computer și o întreagă arhivă care au dat în vileag organizația. Până în toamna lui 1994, statul a prins 7 000 de *senderistas*[19]. Era un ritm căruia, în fine, recrutările nu-i puteau face față. Mai mult, gruparea se concentrase într-atât pe cultul personalității lui Gúzman că, după ce au tăiat capul, aproape că au ucis bestia. Până la urmă, Guzmán a fost acuzat pentru mai multe crime legate de terorism și a fost condamnat la închisoare pe viață. În absența sa, au apărut câțiva lideri care au încercat să ducă organizația mai departe, reluând ocazional actele teroriste, dar operațiile sunt departe de amploarea pe care o avea organizația în anii 1980 și la începutul deceniului următor.

Statele Unite ale Americii, Noua Stângă și Meteorologul

Și în Statele Unite ale Americii, mișcările studențești și tulburările sociale au dus la violențe, dar grupările radicale au avut un impact direct cu mult mai mic, în vreme ce reacțiile populare și ale organizațiilor statului au fost, în mod clar, mai

puțin violente și mai puțin antidemocratice. Dar întrebarea rămâne: Până la urmă, de ce recurg organizațiile radicale la violență într-o societate democratică, bogată și bine educată? Mai mult, de ce se aflau în fruntea violențelor copii privilegiați, proveniți din familii aparținând clasei mijlocii sau superioare?

Era o epocă a tranziției, iar fermenții ei culturali, sociali și politici au cristalizat în ceea ce se va numi ulterior Noua Stângă (*New Left*). Această mișcare se deosebește de stânga tradițională pentru că se concentrează nu pe muncă sau economie, ci pe probleme care țin de libertatea personală și justiție cum ar fi drepturile civile și drepturile femeilor. Generația *baby boom** umplea colegiile și universitățile până la refuz (populația studențească a crescut de patru ori în Statele Unite ale Americii din 1946 până în 1970), iar studenții erau în primele rânduri ale Mișcării pentru drepturi civile, ale revoluției sexuale și ale efervescentei lumi contraculturale a drogurilor, muzicii și stilurilor de viață alternative[20]. Însă campusurile universitare erau electrizate în special de un subiect: mânia în legătură cu războiul presupus imperialist din Vietnam și extrem de nepopularele recrutări presupuse de acesta.

Legătura dintre Noua Stângă, tulburările studențești, contracultură și opoziția față de Războiul din Vietnam era organizația Studenți pentru o Societate Democratică (SDS). Organizația a fost întemeiată în 1960, iar țelul ei era nimic mai puțin decât transformarea politicii și culturii americane în mare măsură sub controlul Partidului Democrat. În momentele sale de glorie, grupul a avut 100 000 de membri, fiind o forță de care trebuia să se țină seama. Până la finalul

* Grup demografic născut în SUA în perioada postbelică (între 1946 și 1964). *Baby boomers* sunt asociați cu respingerea sau redefinirea valorilor tradiționale (n.tr.).

deceniului, tensiunile legate de identitatea și misiunea grupului l-au adus în pragul destrămării.

Analiza marxistă a jucat un rol important pentru cei aflați la marginea radicală a Noii Stângi de la început, dând astfel sens comportamentului militar, politic și economic pe care-l observau în Statele Unite ale Americii și peste granițe. Până la sfârșitul anilor 1960, radicalii cei mai marxiști ai SDS s-au întors pentru inspirație către liderii Lumii a Treia, cum ar fi Guevara și Marighella și, de asemenea, Ho Shi Min din Vietnam. Acești radicali formau o facțiune în SDS cunoscută ca Meteorologul *(Weatherman)*, nume preluat din cântecul lui Bob Dylan, *Subterranean Homesick Blues.* Meteorologul credea că drumul către revoluție nu stă în crearea unei mișcări de masă prin fabricile și universitățile americane, ci mai degrabă printr-o alianță de gherilă cu albii ultraradicali, activiștii *black power** și rebelii Lumii a Treia. Pentru a distruge ceea ce ei percepeau drept un stat polițienesc, Meteorologul susținea necesitatea „aducerii Războiului din Vietnam acasă în Amerikkka" – denumirea dată de ei în deriziune, sugerând caracterul fundamental rasist al Statelor Unite ale Americii. În iunie 1969, grupul – compus probabil din 500 până la 600 de membri – a pus stăpânire pe SDS, excluzându-i pe socialiștii și pe progresiștii mai tradiționali cu ajutorul unor aranjamente și trucuri procedurale care l-ar fi impresionat chiar și pe Lenin[21].

În perspectiva trecerii timpului, alunecarea rapidă a grupării Meteorologul către violență și o proastă reputație este relativ ușor de explicat. În vreme ce radicalii mișcării păreau tot mai

* Nume (și slogan) al diferitelor organizații din SUA care luptau împotriva segregării rasiale. Puternice în anii 1960 și 1970, puneau accentul pe mândria rasială și crearea unor instituții politice și culturale reprezentantive pentru populația americană de culoare (n.tr.).

departe de curentele centrale din Noua Stângă și de sprijinul populației, ei au recurs la soluții și mai radicale. Prima tentativă a grupării Meteorologul de a declanșa violențele s-a petrecut în așa-numitele „zile ale furiei" în octombrie 1969, când bătăușii de stradă radicali au incendiat mașini, au spart vitrinele magazinelor și au hărțuit poliția în centrul orașului Chicago. „Urăști porcii atât de mult că vrei să-i omori", le-a spus ulterior polițiștilor un student protestatar. „Putem pierde din punct de vedere militar, dar dacă pocnim porcii câștigăm în ochii muncitorilor."[22] „Zilele furiei" au stârnit dezgustul multor americani care au observat absurdul luptei revoluționare dintre studenții privilegiați ai clasei de mijloc și poliția aparținând clasei muncitoare.

Weather Underground

Imediat după aceea, Meteorologul a lansat o campanie de terorism – sau, cu vorbele lor, „haos armat strategic" care-și propunea să declanșeze „acțiuni publice de masă" împotriva capitalismului și democrației burgheze[23]. Din acest punct de vedere, ei și-l luaseră ca mentor pe Marighella și-i imitau pe Tupamaros. În teorie, rebelii americani se organizaseră în celule mici, descentralizate, copiind structura grupului uruguayan. Dar acest fapt era cu totul irelevant; cu doar ceva mai mult de zece oameni decișii să treacă la violențe, Meteorologul era incapabil ca efective, să formeze mai mult de câteva echipe de luptă. În consonanță cu statutul lor de militanți amatori din clasa de mijloc, campania teroristă a grupului a început dezastruos. În martie 1970, trei membri ai grupului au murit într-o casă din Greenwich Village când bomba pe care o construiau a explodat. Mai târziu în acel an, membrii grupării au atacat cu

bombe cartierul general al poliției din New York, sediul central al Gărzii Naționale din Washington, DC, fortul militar Presidio din San Francisco și un centru de cercetări al armatei de la Universitatea din Wisconsin în Madison. Singura victimă a fost un student de la Universitatea din Wisconsin. La sfârșitul lui 1970, grupul și-a schimbat numele în *Weather Underground*, anteriorul apelativ, Meteorologul, fiind considerat sexist. În următorii șapte ani, Weather Underground a pus la cale mai multe atentate cu bombă, de notat fiind atentatul din aripa Senatului din Capitoliul SUA și cel din aripa Air Force de la Pentagon. Dându-și aere cu presupusele conexiuni pe care le-ar fi avut cu mișcarea revoluționară internațională, Weather Underground a organizat atacuri pentru a sărbători revoluția cubaneză, ca răspuns la escaladarea Războiului din Vietnam, la răsturnarea de la putere a președintelui chilian Salvador Allende și împotriva operațiilor din Angola ale companiei Gulf Oil. Cu câteva excepții, bombele organizației Weather Underground nu au produs victime, ci doar însemnate pagube materiale. Măcinat de certuri și dezertări, grupul s-a dizolvat practic în 1977, dar unii membri au gravitat către alte organizații. Ultima operație majoră armată a acestei epoci – efectuată de foști activiști din Weather Underground și de alte două grupări revoluționare ale negrilor – a fost în 1981, atacarea unei mașini blindate Brink, în care au omorât un paznic și doi polițiști[24].

Gruparea Weather Underground a eșuat cu totul în misiunea sa de a radicaliza publicul american și grăbi declanșarea unei revoluții. Cu toate acestea, grupul a fost considerat o serioasă amenințare la adresa siguranței naționale de către guvernul SUA. FBI, suspectând că Meteorologul era cu adevărat – nu doar retoric – aliat cu comuniștii străini, a declanșat o

investigație de mari proporții prin COINTELPRO, programul său de contrainformații folosit pentru a supraveghea și a distruge organizațiile disidente atât legale, cât și ilegale, chiar înainte ca membrii grupării să-și fi pus uniformele de teroriști și să fi început să pună bombe. Ancheta a dus la arestări, multe dintre acestea inutile, de vreme ce probele incriminante erau colectate de obicei prin mijloace ilegale. Din acest motiv, câțiva dintre cei mai proeminenți membri ai grupării Weather Underground – cum ar fi echipa formată din Bill Ayers și Bernardine Dohrn, soț și soție – nu au făcut deloc pușcărie. Într-un interviu din 2001, un sfidător și fără regrete Ayers susținea: „Nu am fost teroriști. Motivul pentru care nu am fost teroriști este că nu am comis niciun act terorist la întâmplare împotriva populației. Terorism era ceea ce făceau Statele Unite ale Americii în zona rurală a Vietnamului"[25].

Armata Simbioneză de Eliberare

O altă grupare americană de gherilă urbană, Armata Simbioneză de Eliberare (SLA), a demonstrat că grupurile foarte mici – SLA nu a avut niciodată mai mult de 15 membri – pot atrage o atenție disproporționat de mare. Bizara concepție a grupului își avea rădăcinile în comunalism (numele grupului este derivat din cuvântul „simbioză"), anticapitalism și în devotamentul față de mișcarea revoluționară internațională. Activă din 1973 până în 1975, SLA este cunoscută pentru răpirea lui Patty Hearst, moștenitoarei imperiului mediatic Hearst. Patty a participat ulterior la jefuirea unei bănci pentru a provoca haos și a finanța operațiile viitoare. Mama lui Hearst a pretins ulterior că fiica ei fusese „spălată pe creier". Oricum Hearst a fost declarată vinovată, dar a fost amnistiată

şi eliberată mai repede. Mulţi membri SLA, inclusiv histrionicul lor lider Donald DeFreeze, au murit când ascunzătoarea lor a luat foc în timpul unui schimb de focuri cu poliţia. Membrii supravieţuitori – la care s-a adăugat o mână de recruţi – au plasat mai târziu bombe sub maşinile poliţiei din Los Angeles şi au mai jefuit o bancă, de astă dată ucigând un client[26].

Pentru activiştii şi studenţii din clasa de mijloc (de regulă, foşti studenţi, de vreme ce activităţile revoluţionare făceau continuarea studiilor aproape imposibilă) din Weather Underground, Armata Simbioneză de Eliberare şi alte grupări similare, stilul de viaţă revoluţionar era probabil mai important decât participarea la violenţele revoluţionare. Membrii acestor grupări au căzut în toate capcanele contraculturii din epocă: respingeau proprietatea privată, trăiau în comune, schimbau între ei partenerii sexuali şi consumau droguri puternice. Profilul lor prosper, educat face comportamentul lor criminal, uneori sadic, cu atât mai inexplicabil – Bernardine Dohrn din gruparea Weather Underground, de exemplu, se arăta entuziasmată de îngrozitoarele crime înfăptuite de Manson Family[27].

Atitudinea lor ultraradicală şi disprețul faţă de problemele cotidiene în asociere cu progresismul* şi socialismul lor au făcut aproape imposibil ca ei să atragă mai mult de o parte insignifiantă de populaţie, deşi, după cum criticii lor de stânga au subliniat nu o dată, violenţa şi comportamentul lor sălbatic i-au întărâtat pe moderaţi şi conservatori – cei numiţi de Richard Nixon „majoritatea tăcută" – împotriva Noii Stângi şi a cauzelor de stânga, în general. Decişi să distrugă capitalismul şi democraţia burgheză, singurul lucru pe care l-au distrus

* Filosofie cu rădăcini iluministe bazată pe voinţa de a provoca progresul social prin adoptarea reformelor în opoziţie cu conservatorismul (n.tr.).

luptătorii de gherilă urbani americani a fost SDS. În loc să provoace o revoltă populară, Weather Underground și SLA au făcut ca populația să-și acorde sprijinul larg pentru represaliile polițienești limitate ale COINTELPRO și pentru șmecheriile prezidențiale ale lui Nixon.

Aceste grupări scot în evidență una dintre cele mai demne de interestendințe ale terorismului din anii 1960: creșterea dramatică a actelor teroriste îndreptate împotriva statelor democrate liberale. Este adevărat atât pentru grupările revoluționare de stânga (inclusiv pentru Tupamaros, în măsura în care Uruguayul avea un guvern democratic), cât și pentru grupările etnonaționaliste (ca de exemplu, IRA, ETA în Spania de după Franco și gruparea separatistă canadiană Frontul de Eliberare Québec). Doi factori principali explică această situație. În societățile democrate liberale, libertățile civile protejate prin constituție – cum ar fi garantarea unui proces conform normelor juridice ori libertatea presei și cea de asociere – au oferit grupărilor teroriste o acoperire mai eficientă pentru a organiza și lansa atacuri. De partea cealaltă, statele autoritate și organele lor de securitate care acționează aproape autonom tind să se descurce mai bine cu scoaterea la lumină și lichidarea grupărilor subversive. În al doilea rând, societățile democratice liberale și presa lor mai liberă și mai dezvoltată oferă grupărilor teroriste mijloacele prin care-și pot face publice doleanțele prin procese, manifeste și violență. În statele autoritare, mass-media controlată de guvern poate bloca, în mare măsură, accesul la public al grupărilor de opoziție, inclusiv în cazul celor care recurg la terorism. În consecință, grupările subversive sunt mai înclinate de regulă către forme mai puțin simbolice de violență, cum ar fi luptele de gherilă. O excepție remarcabilă a fost campania de

violență a teroriștilor anti-Castro împotriva Cubei și țărilor prietene din Caraibe, marcată în octombrie 1976 de atentatul cu bombă de la bordul unui avion cubanez care a omorât 73 de pasageri și personalul de la bord[28].

Stânga în Europa

Dilemele cu care se confruntau societățile democrate în lupta cu terorismul revoluționar de extremă stânga erau mai vizibile în Europa decât în Statele Unite ale Americii. Europa a fost gazda a zeci de asemenea grupări de la sfârșitul anilor 1960 până în 1980. Aproape toate aveau afinități cu revoltele propovăduite de Guevara și cu lupta de „gherilă urbană" a lui Marighella și luaseră ca model mișcarea Tupamaro. În Franța, *Action Directe* (Acțiunea Directă) a efectuat zeci de atacuri asupra clădirilor guvernamentale, a sediilor unor importante firme și a infrastructurii industriei de armament. În Marea Britania așa-numita *Angry Brigade* (Brigada furioasă)a pus bombe și a jefuit bănci. Ambele sperau ca prin acțiunile lor să creeze crize revoluționare care să scoată din funcțiune societatea burgheză și să provoace revolte populare. Când publicul răspundea negativ, dacă se putea vorbi despre așa ceva, Action Directe și Angry Brigade au regresat până la acte criminale, violență de dragul violenței și uitare. Cele mai violente grupuri – Fracțiunea Armatei Roșii din Germania de Vest și Brigăzile Roșii din Italia – au avut mai mult succes din multe puncte de vedere. Deși nu au declanșat revoluția la care sperau, ambele mișcări au beneficiat de o neliniștitoare cotă de simpatie publică și și-au împins țările pe marginea crizei politice.

În Europa existau prin aceleași circumstanțe care au dat naștere mișcărilor revoluționare de stânga din Statele Unite ale Americii. Un factor suplimentar a fost opoziția înverșunată

la ceea ce grupările respective considerau a fi sprijinul acordat de guvernele și comunitățile țărilor respective imperialismului american. În Germania de Vest și în Italia, se adăuga ca element particular mânia față de generația mai vârstnică și față de contribuția acesteia la aducerea la putere a nazismului și fascismului, la declanșarea războiului mondial și la genocid. Deși democrația liberală avea temelii solide în ambele țări, foștii naziști și fasciști erau încă figuri proeminente în guvern, afaceri și în viața publică, un factor care ne face să înțelegem de ce niciuna dintre aceste țări nu s-a confruntat eficient cu îngrozitorul trecut recent.

Grupul Baader-Meinhof / Fracțiunea Armatei Roșii

Fondatorii celui mai cunoscut grup terorist din Germania anilor 1970 aveau câteva lucruri în comun: educația primită ca reprezentanți ai clasei de mijloc, dorința de a respinge convențiile sociale în favoarea celor contraculturale și o nevoie profundă de o justiție socială radicală. Nonconformistul și infractorul mărunt Andreas Baader, iubita lui, Gudrun Ensslin, și jurnalistul radical Ulrike Meinhof s-au întâlnit în cadrul cercurilor radicale de studenți din Frankfurt și din Berlinul occidental și-au început colaborarea în nenumăratele lupte de stradă cu poliția ale anului 1968. Într-un moment de acalmie în confruntarea cu poliția, Meinhof a făcut o declarație în care spunea: „Acest stat fascist vrea să ne ucidă pe toți! Trebuie să organizăm rezistența. Singurul mod de a răspunde violenței este violența. Aceasta este generația Auschwitz și nu te poți înțelege cu ei!”[29].

Grupul punea bombe de capacitate mică în supermarketuri pentru a protesta împotriva decadenței burgheze. Dar a început în scurtă vreme să viseze la declanșarea unei campanii de gherilă urbană prin care voia să smulgă masca de pe chipul a

ceea ce considera o Germanie de Vest iremediabil fascistă. Însă erau niște tineri răsfățați care nu aveau o experiență directă cu armele, bombele și violența. Pentru a se pregăti, Baader și adepții săi au plecat în Iordania în vara lui 1970 pentru a se instrui într-o tabără subordonată OEP. Starea de irealitate în care trăia grupul este ilustrată grăitor de una dintre certurile pe care le-au avut cu gazdele lor. Când membrii OEP, oripilați, au protestat pentru că nemțoaicele se prăjeau la soare cu totul dezbrăcate, Baader le-a ținut o lecție: „Lupta antiimperialistă și emanciparea sexuală merg mână în mână. Să ți-o tragi și să tragi cu pușca sunt același lucru!"[30]. La puțină vreme după întoarcerea în Germania, Baader și mica lui bandă a început să jefuiască bănci ca să strângă bani pentru războiul lor împotriva establishmentului socioeconomic, căpătând în scurtă vreme notorietate ca Grupul Baader-Meinhof. Aplecarea lui Baader către exproprierile revoluționare în stil mare au făcut ca grupul să devină favoritul intelectualilor și studenților de stânga din Germania Federală. Pentru că fugeau adesea cu mașini de lux furate după ce acționau, una dintre glumele populare din epocă era că BMW este prescurtarea de la Baader-Meinhof Wagon. Schimburile de focuri cu poliția au produs victime și de o parte și de alta și le-au permis celor din grupul Baader-Meinhof să se prezinte în mod absurd drept victimele unui stat fascist. În vreme ce mulți vest-germani considerau asta o exagerare, un sondaj a pus în evidență faptul că 20% din populație avea „o simpatie indiscutabilă" pentru grup[31]. Organizația, rebotezată Fracțiunea Armatei Roșii (*Rote Armee Fraktion,* RAF), cu o plecăciune respectuoasă către Armata Roșie Japoneză de orientare marxistă, a început atacurile cu bombe în primăvara lui 1972 împotriva prezenței militare a Statelor Unite ale Americii în Germania apuseană. Patru soldați americani au murit și zeci

au fost răniți[32]. În câteva luni, Baader, Ensslin, Meinhof și alți șefi mai mici, inclusiv Jan-Carl Raspe, au fost arestați și închiși de urgență într-o unitate special construită pentru ei la închisoarea Stammheim. Se părea că RAF își trăise ultimele clipe.

Toamna germană din 1977

De fapt, nici nu ajunsese la punctul culminant. Membrii RAF din închisoare au intrat în greva foamei – unul dintre ei a și murit –, ceea ce le-a atras și mai multă simpatie publică, așa cum a făcut-o și dubioasa sinucidere a lui Meinhof. Între timp, RAF se refăcuse aproape complet, avea acum noi lideri și noi membri care au pornit la acțiune în 1977, în timpul mult amânatului proces pentru omucidere al lui Baader, Ensslin și Raspe. Teroriștii RAF au ucis un procuror federal și pe directorul Dresdner Bank și au organizat un atac cu rachetă dejucat la limită asupra unei clădiri guvernamentale. Violența și tensiunea au ajuns la culme în ceea ce a devenit cunoscut sub numele de „Toamna germană" din 1977, când membrii generației a doua a Fracțiunii Armata Roșie l-au răpit pe Hanns-Martin Schleyer și au cerut eliberarea deținuților RAF de la Stammheim. Schleyer, fost nazist din SS, era membru al consiliului de directori de la Daimler-Benz și șeful unei influente organizații de industriași. În vreme ce publicul era speriat de teroarea provocată de RAF, iar guvernul refuza să negocieze cu cei care-l capturaseră pe Schleyer, prietenii din OEP au deturnat un avion Lufthansa și au cerut eliberarea deținuților RAF în schimbul avionului de pasageri. Până la urmă, cei care au deturnat avionul l-au ucis pe pilot și au dus avionul în Mogadiscio, Somalia, unde a fost luat cu asalt de grupul antiterorist GSG9 (care fusese înființat după masacrul de la München). Când a devenit clar că nu vor fi eliberați din

închisoare, Baader, Ensslin și Raspe s-au sinucis în celulele lor, regizându-și moartea în așa fel încât să pară că ar fi fost omorâți de gardieni. Mulți oameni de stânga chiar au crezut. După moartea liderilor RAF din închisoare, Schleyer a fost asasinat și abandonat în portbagajul unei mașini în Alsacia[33].

Toamna germană din 1977 nu a reușit să producă o revoltă revoluționară și nici căderea guvernului, însă a declanșat o dezbatere de proporții legată de trecutul nazist al țării. Artiști, scriitori și regizori începuseră să reacționeze la duelul dintre RAF și organele de securitate vest-germane cu o explozie de creativitate care avertiza asupra revenirii la autoritarism. În romanul său *Onoarea pierdută a Katharinei Blum*, apărut în 1974, de pildă, unul dintre cei mai populari autori ai Germaniei postbelice, Heinrich Böll, descrie cum este distrusă de presă și de poliție viața unei femei, după o aventură de o noapte cu un bărbat care se dovedește mai târziu a fi terorist. O fascinantă descriere a turbulenților ani 1970 germani a fost documentarul cu o regie colectivă *Deutschland im Herbst* („Germania toamna", 1978). Filmul prezintă o populație profund divizată, începând cu mai vârstnicii vest-germani conservatori și terminând cu tinerii vest-germani care plângeau pe mormintele lui Baader, Ensslin și Raspe.

La un an după asasinarea lui Schleyer, cei mai mulți teroriști din a doua generație a RAF fuseseră arestați. Însă RAF și-a refăcut din nou rândurile. Este un scenariu care se va tot repeta în anii 1990, când RAF a fost dezmembrată și reconstituită de câteva ori. Acum, grupul nu prea mai semăna deloc cu versiunea originară, excepție făcând dorința de haos și răzbunare. Deși nu a mai putut egala impactul politic avut de grupare la începuturile sale, RAF și-a continuat campania de asasinate politice. Celebră a fost atacarea unei baze aeriene a Statelor Unite

ale Americii, când au ucis cu o bombă doi soldați și un civil[34]. Fracțiunea Armatei Roșii a mai fost acuzată și de asasinarea directorilor de la Deutsche Bank, Siemens și ai firmei de inginerie MTU. RAF și-a anunțat în cele din urmă desființarea într-un comunicat din 1998, lăsând ca moștenire amintirea măcelului, a brutalității și a idealismului său fără speranță de prostesc.

Italia – stânga *versus* dreapta

În Italia, terorismul din deceniile șapte, opt și nouă ale secolului trecut a fost o afacere mai complicată și mai violentă decât oriunde în Europa, producând masacrarea sângeroasă a sute de inși din grupările de stânga sau de dreapta. Conform unei statistici, s-au înregistrat peste 14 500 de atacuri motivate politic între 1969 și 1994, provocând peste 1 800 de victime[35]. Spre deosebire de Germania Federală a anilor 1970, când teroriștii aveau vise deșarte să creeze o criză revoluționară, s-ar putea spune că Italia din aceeași perioadă era mai aproape de împlinirea unui asemenea vis. Oameni aparținând întregului spectru politic erau tot mai dezamăgiți de democrația liberală italiană și de renumita ei predispoziție pentru corupție și pentru instabile coaliții guvernamentale. Partidele socialist și comunist atrăgeau un sprijin considerabil, ceea ce a stimulat, pe de altă parte, apariția unei mulțimi de grupări neofasciste. În scene care aminteau de Italia și Germania anilor 1920, bandele de extremă stânga și extremă dreapta purtau sălbatice lupte de stradă pentru a-și dovedi abnegația, pentru a atrage sprijin și pentru a se pregăti pentru confruntarea finală.

Violențele de stradă ale neofasciștilor s-au intensificat prin atacurile teroriste plănuite cu grijă întreprinse de grupări ca *Ordine Nuovo* (Noua Ordine) și *Avanguardia Nazionale* (Avangarda Națională). Fapte cumplite s-au petrecut la 12 decembrie

1969, când neofasciștii au detonat o bombă în Piazza Fontana din Milano. Spre deosebire de alte câteva atacuri anterioare, care își propuneau în primul rând să intimideze și să le transmită mesajul, acest atentat a fost plănuit și pentru a ucide. Și a ucis: bomba a omorât 17 oameni, rănind alți 88. Stânga a ajuns la convingerea că statul – în special instituțiile sale militare și de securitate – era mână în mână cu neofasciștii în cadrul unei operații numite „strategia tensiunii": o campanie de violență și terorism care putea fi pusă, în mod convenabil, pe seama socialiștilor, comuniștilor și anarhiștilor pentru a discredita stânga, pentru a justifica măsuri mai represive și, în ultimă instanță, pentru a deschide calea unei lovituri de stat militare. Chiar dacă probele unei asemenea strategii conspirative sunt fragmentare, modul în care acționa guvernul dădea credibilitate acestui scenariu. În cazul atentatului cu bombă din Piazza Fontana, statul a arestat doi anarhiști, dintre care unul a fost până la urmă achitat în 1987[36].

Brigăzile Roșii

Acest sentiment de cetate asediată a contribuit la decizia luată în 1969 de unii extremiști de stânga să formeze un grup marxist-leninist, Brigăzile Roșii, care-și propusese să utilizeze violența revoluționară. Compoziția socială a Brigăzilor Roșii diferea cumva de cea a grupărilor revoluționare de stânga contemporane din alte țări pentru că membrii nu proveneau doar din studențimea radicală italiană, ci și din clasa muncitoare care avea legături cu Partidul Comunist. Planurile Brigăzilor Roșii de a folosi teroarea erau și ele puțin diferite. Influențate, e drept, de Marighella și de gruparea Tupamaros, Brigăzile Roșii și-au imaginat un conflict mult mai lung în urma căruia orașele să devină neguvernabile, creând astfel circumstanțele

ideale pentru dezvoltarea unei proletariat conştient şi bine echipat politic, care să-şi înţeleagă rolul în istoria mondială. Pentru realizarea acestui plan, Brigăzile Roşii se organizaseră teritorial, agenţii din fiecare oraş operând ca o celulă sau o coloană în mare măsură independentă care-şi putea alege propria structură. Acţiunile erau coordonate de două organisme centrale care păstra compartimentarea coloanelor de luptă făcându-le aproape imposibil de infiltrat[37].

În prima jumătate a anilor 1970, Brigăzile Roşii aproape că nu au fost observate de autorităţi, date fiind dimensiunile extinse ale violenţelor neofasciste şi ale nebuneştilor şi dezordonatelor atacuri teroriste înfăptuite de nenumăratele grupări de stânga. Între timp, Brigăzile Roşii s-au organizat şi au strâns arme, bani şi recruţi. Când executau operaţii, era vorba în general de răpiri în care victima era ţinută pentru puţin timp şi apoi eliberată nevătămată. Cu toate acestea, în 1978, Brigăzile Roşii au început o campanie violentă care urma să le transforme în cel mai cunoscut grup terorist de pe continent. Pentru început, au asasinat în februarie un judecător, apoi nu multă vreme după aceea l-au răpit şi asasinat pe Aldo Moro. Moro fusese prim-ministru al Italiei de cinci ori şi era liderul Partidului Democrat Creştin. Nu cu mult timp înainte, reuşise să-i împace pe creştin-democraţi cu Partidul Comunist, alianţă care era pe punctul să-l aleagă prim-ministru din nou, de astă dată ca şef al unei coaliţii de centru-stânga. Brigăzile Roşii l-au vizat pe Moro nu doar pentru că era cel mai cunoscut politician al Italiei, dar şi ca avertisment pentru comunişti, pe care Brigăzile Roşii îi considerau acum trădători ai adevăratei revoluţii. În 1980, Brigăzile Roşii au asasinat zeci de poliţişti, funcţionari la nivel naţional, regional şi din poliţie, judecători şi oameni de afaceri. În 1981, o celulă a Brigăzilor Roşii l-a răpit

pe generalul american James Dozier, din cadrul NATO. După ce l-au deținut o lună, în timpul căreia Brigăzile Roșii au încercat să-l folosească pentru eliberarea camarazilor din pușcărie, generalul a fost eliberat din captivitate de o nouă unitate antiteroristă special instruită. În același timp, alte grupări de extremă stânga și neofasciste au continuat să execute propriile crime teroriste, ucigând doar în 1978 și anul următor aproape 80 de persoane[38]. Și mai sinistru, organizațiile de extremă dreapta au început să adopte strategia stângii de luptă armată descentralizată și pe termen lung. Cel mai cunoscut grup de acest tip era *Nuclei Armati Rivoluzionari* (Nucleele Armate Revoluționare), care a executat atacuri împotriva politicienilor de stânga, a liderilor sindicali, a magistraților și funcționarilor guvernului implicați în vânătoarea teroriștilor neofasciști. Cu toate acestea, mare parte din violența organizației își propunea pur și simplu să tulbure viața de zi cu zi și să submineze funcționarea normală a statului și a societății. Aceasta este singura explicație posibilă pentru cel mai îngrozitor atac terorist din acele zile efectuat de Nuclei în august 1980. O bombă în sala de așteptare a gării centrale din Bologna a ucis 85 de persoane și a rănit peste 200. Condamnarea a doi membri din Nuclei a durat opt ani, plus alți șapte pierduți la apeluri, o întârziere parțial produsă de sofisticatele eforturi întreprinse de membrii aparatului de securitate italian să confecționeze probe pentru a dovedi implicarea unor teroriști străini. Aceste abuzuri au făcut ca ferma convingere a stângii într-o „strategie neofascistă a tensiunii" să pară credibilă[39].

Terorismul Brigăzilor Roșii a scăzut spectaculos după 1981. Eforturile mai eficiente ale politicienilor de centru și de stânga de a soluționa unele dintre problemele clasei muncitoare și extenuarea generală produsă de campania teroristă au dus la o

scădere masivă a sprijinului pasiv de care se bucurau Brigăzile Roşii. De asemenea, un rol important l-a avut o eroare tactică a grupării: în 1979, teroriştii au ucis un membru al Partidului Comunist care dăduse informaţii poliţiei despre operaţiile Brigăzilor Roşii.

În cazul Brigăzilor Roşii, ca şi în cel al Fracţiunii Armata Roşie, Weather Underground şi al grupării Tupamaros, terorismul revoluţionar a apărut în state democratice în circumstanţe neobişnuite şi specifice. În fiecare dintre aceste cazuri, întreaga scenă socială trăia extraordinare seisme care au produs grupări radicale cu programe maximaliste de transformare socială şi culturală. Când aceste grupări şi-au dat seama că au prea puţină susţinere populară pentru a-şi îndeplini paşnic obiectivele cu ajutorul proceselor democrate, au recurs la violenţă. Dar, pentru că aceste grupări se născuseră din mişcări radicale de mai mare amploare, ele începuseră să creadă că o criză revoluţionară era la doar câteva explozii distanţă. În niciunul dintre aceste cazuri, terorismul nu a creat mult visata revoluţie. Nu putem spune, totuşi, că terorismul nu a avut efect. În Uruguay a contribuit la instaurarea unei dictaturi de dreapta, în vreme ce în Germania a provocat un amplu proces de conştiinţă în legătură cu raportul dintre societatea contemporană şi trecutul ei nazist. În Statele Unite ale Americii, Italia, Franţa şi Marea Britanie, terorismul de extremă stânga a discreditat mişcările de stânga mai ample şi mai moderate.

Ascensiunea terorismului internaţional

La concurenţă cu ascensiunea terorismului revoluţionar de stânga erau apariţia şi răspândirea fenomenului cunoscut ca terorism internaţional. Este vorba despre acele organizaţii teroriste care acţionau dincolo de frontierele ţării lor, unde-şi

stabileau bazele şi adăposturile, colectau fonduri şi lansau atacuri. Acest lucru însemna uneori să pună la cale lovituri împotriva unor cetăţeni din ţări neimplicate în luptele teroriştilor. Cei mai cunoscuţi practicanţi a acestui tip de terorism, cum am văzut în capitolul precedent, erau membrii OEP, în special Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei al lui George Habash, organizaţie căreia îi plăcea mai ales să deturneze avioane pentru a atrage atenţia asupra cauzei palestiniene. Mai târziu, Septembrie Negru a executat masacrul de la Jocurile Olimpice din München, folosindu-se de o scenă plasată departe de Palestina pentru a ataca interesele israeliene. Adevărul este că terorismul internaţional pare să domine ştirile de primă pagină în toată lumea de la sfârşitul anilor 1960 şi până la mijlocul anilor 1980. În lumea occidentală, mai toţi erau de părere că aceasta devenise o frecventă formă de terorism. Acest fapt era reflectat de tot mai multele filme hollywoodiene care înfăţişează sosirea terorismului pe ţărmurile americane. Primul a fost, în 1977, *Black Sunday**, despre un complot palestinian pentru prăbuşirea unui balon publicitar Goodyear în timpul Super Bowl** ca represalii pentru sprijinul acordat de americani Israelului.

Ceea ce făcea ca acest tip de violenţă să fie într-atât de înfricoşător era sentimentul tot mai apăsător că oricine era oriunde o potenţială ţintă. La mijlocul anilor 1970, organizaţiile care se ocupau de securitate au început să contabilizeze incidentele de terorism internaţional. Criteriile pentru contabilizarea acestor acte au fost mereu deschise unor largi interpretări, ajungându-se astfel la rezultate extrem de diferite. De pildă,

* Regizat de John Frankenheimer, cu Robert Shaw, Bruce Dern şi Marthe Keller (n.tr.).

** Finala campionatului organizat de National Football League (NFL), liga de fotbal american (n.tr.).

când CIA a catalogat 2 698 de atacuri internaționale teroriste în perioada 1968–1977, mult mai prudenta corporație RAND abia dacă a înregistrat 1 000 (subliniind că în majoritatea acestora nu s-au înregistrat victime)[40]. Indiferent de cifre – cu toate că li se păreau mari guvernelor și societății deopotrivă –, ele sugerau că terorismul internațional era monolitic și, astfel, o expresie a unei conspirații mondiale.

Instituțiile de securitate ale Statelor Unite ale Americii și ale celorlalte țări occidentale începuseră, fără să-și dea seama, să amestece fenomenele, suprapuse, dar diferite, ale terorismului internațional și revoluționar. În practică, aceasta însemna tendința de a nu observa ce motivează cu adevărat organizațiile care recurg la terorism. Existau, desigur, grupări revoluționare, precum Tupamaros, Weather Underground, Fracțiunea Armata Roșie și Brigăzile Roșii, care erau marxiste și astfel internaționaliste prin definiție. Aceste grupuri vorbeau adesea despre alianțe revoluționare, însă adevărul era că, de regulă, acestea reflectau simpatiile generale și mai puțin legături ferme, puse în practică. Ceea ce încurca și mai mult lucrurile era că unele dintre cele mai influente și active grupări teroriste din acea perioadă – de pildă Frontul Popular al lui Habash – își înveșmântau uneori preocupările fundamental etnonaționaliste în limbaj socialist sau marxist. Nu conta cât de călduros își exprima Habash solidaritatea cu Fracțiunea Armatei Roșii, singurul său obiectiv real era o patrie palestiniană. Mulți lideri politici și experți în probleme de securitate nu au reușit să-și dea seama că deseori participarea la terorismul internațional nu are componente ideologice motivate internațional. Acesta a fost mai ales cazul IRA Provizorie, ale cărei acte de violență au fost deseori categorisite ca terorism internațional din pricina finanțării nord-americane și a atacurilor dincolo de frontiera Republicii Irlanda. Cu toate

acestea, legăturile PIRA cu socialismul revoluționar erau, în cel mai bun caz, minime.

Statele Unite ale Americii: terorismul internațional și conspirația comunistă

Pentru Statele Unite ale Americii, tot mai marea confuzie între terorismul revoluționar și cel internațional a avut consecințe dezastruoase pentru că a distorsionat modul în care liderii înțelegeau și ierarhizau amenințările la adresa securității naționale a Americii. Este o istorie ale cărei consecințe continuă să se facă simțite și azi. Pe scurt, înalții funcționari americani aflați în funcții-cheie au tras două concluzii extrem de eronate în legătură cu terorismul: în primul rând, că acesta era o atitudine ideologică, mai degrabă decât o decizie tactică și strategică, și, în al doilea rând, că grupările teroriste de orice tip nu și-ar putea efectua operațiile decât cu ajutorul statelor. Istoria terorismului oferă puține lecții clare, dar una limpede și clară este că, de-a lungul secolelor, terorismul a luat multe forme și a servit multor obiective. Totuși, americani cu influență din domeniul securității naționale au sfidat dovezile istorice și au îndrumat Statele Unite ale Americii către o politică bazată pe presupunerea că terorismul nu poate exista decât în anumite ipostaze. În consecință, amenințările venite din alte zone, adică dinspre grupările religioase transnaționale sau etnonaționaliste, erau minimalizate sau nebăgate în seamă.

În mare măsură, explicația pentru aceste decizii dezastruoase stă în faptul că viziunea americană despre securitatea națională în anii 1970 și 1980 era dominată de Războiul Rece, așa cum era încă de la sfârșitul anilor 1940. Mulți comentatori vedeau în retorica antiimperialistă a agresivelor grupări de stânga din anii 1970 și firavele legături dintre ele o probă a existenței unei conspirații teroriste internaționale. Jurnalistul

și scriitorul de romane fantastice Ovid Demaris avertiza, de exemplu, asupra hotărârii acestor grupări „de a înlocui cele câteva societăți democratice rămase în lume cu guverne totalitare"[41]. Avertismentele care au produs senzație veneau dinspre Claire Sterling, o jurnalistă și scriitoare conservatoare. Cartea ei *The Terror Network*, apărută în 1981, susținea că Uniunea Sovietică, nedorind să parieze totul pe un război, recurgea la terorism pentru a destabiliza Occidentul. Cu toate acestea, studiul ei era bazat pe probe sumare, cum ar fi relatări din presa europeană și de la contactele ei guvernamentale; mai mult, studiului ei îi lipsea orice evaluare a contextelor politice și istorice în care se petreceau campaniile teroriste pe care ea pretindea că le analizează. O și mai mare importanță avea faptul că liderii Statelor Unite ale Americii au ajuns să presupună existența bipolarității geopolitice și să conceapă politica internațională ca pe un joc cu sumă nulă între Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică. La începutul anilor 1980, unii funcționari de nivel înalt din securitatea națională americană au început să conceapă terorismul în aceiași termeni. Cel mai vocal era Alexander Haig, general de armată și primul secretar de stat al lui Ronald Reagan. Credința lui Haig că Uniunea Sovietică era răspunzătoare pentru tot terorismul internațional era rezultatul parțial al unei dușmănii personale: pe când era comandant NATO fusese ținta unei tentative nereușite de asasinat puse la cale de Facțiunea Armatei Roșii în 1979. În particular, Haig tuna și fulgera împotriva planului sovietic. Șeful Diviziei de informații a Departamentului de Stat își amintea mai târziu: „Credea că Moscova controla structura de comandă a terorismului. La început am crezut că glumește"[42]. Dar în 1981, cu ocazia primei sale conferințe de presă în calitate de secretar de stat, Haig declara că Moscova „instruia, finanța și echipa teroriști" și că „terorismul internațional va lua locul drepturilor

omului în atenția noastră"[43]. Era o schimbare spectaculoasă de direcție și un salt intelectual uluitor: Statele Unite ale Americii adunaseră toate amenințările la adresa lor în una singură, învelind terorismul în ambalajul Războiului Rece.

William Casey, șeful CIA, era un alt membru influent al Casei Albe în mandatul Reagan care credea că sovieticii erau în spatele mai tuturor acțiunilor teroriste. Sursa pe care-și baza dovezile – dincolo de instinctul care-i spunea că într-o lume în alb și negru Uniunea Sovietică era susținătorul natural al terorismului – nu era alta decât „cercetarea" Clairei Sterling. Analistul CIA pe probleme sovietice de la acea vreme afirma: „Casey le-a spus disprețuitor analiștilor CIA că a învățat mai multe de la Sterling decât de la ei". Cu toate acestea, analiștii CIA știau că „mare parte [din cartea lui Sterling] se baza pe «propaganda neagră» a CIA, alegații anticomuniste plantate în presa europeană"[44]. Cu alte cuvinte, campania de dezinformare a CIA fusese atât de încununată de succes, încât Casa Albă ajunsese să creadă propaganda.

CIA a aflat în scurtă vreme că ar putea avea ceva câștig de cauză dacă ar accepta această fantezie. Casa Albă trăsese sforile cu succes pentru a crește finanțarea CIA, degrevând-o de mare parte din apăsătoarele restricții referitoare la colectarea de informații care-i fuseseră impuse în epoca Watergate. Dacă CIA a respins în cele din urmă ficțiunea că Uniunea Sovietică era forța motrice principală a terorismului, a ajuns să accepte presupunerea implicită că terorismul era, în primul rând, o mașinărie finanțată de state pentru a-și promova pe ascuns programul lor de politică externă. Este adevărat că acesta era cazul cu unele grupări și sponsori din Orientul Mijlociu, în special când vorbim de Siria, Irak și cele mai obscure facțiuni ale OEP, însă o asemenea afirmație cu greu putea justifica activitatea celor mai sângeroase și turbulente grupări din acea perioadă

(IRA Provizorie, Fatah, Cărarea Luminoasă, ETA, Tigrii Tamili etc.). Cu toate acestea, consilierii politici americani s-au convins tot mai mult că ajutorul de stat era forma primară de terorism în anii 1980, o convingere întărită de experiența americană din Liban în 1982 și 1983 (vezi următorul capitol pentru mai multe informații pe acest subiect). O asemenea convingere a fost deopotrivă cauză și consecință a conflictului dintre Statele Unite ale Americii și Libia condusă de colonelul Gaddafi. Aceste afirmații nefondate legate de caracterul fundamental al terorismului au făcut ca CIA și Statele Unite ale Americii, în general, să nu ia în considerare posibilitatea unor teroriști internaționali de un tip mai degrabă diferit, ale căror preocupări transnaționale să fie religioase și conservatoare, nu seculare și marxiste. În același timp, oficialitățile Statelor Unite ale Americii minimalizau asemănările retorice și funcționale dintre terorism și terorismul susținut de stat, pe de o parte, și teroarea de stat, pe de altă parte – asta, desigur, într-o vreme în care Statele Unite ale Americii susțineau direct un număr de guverne radicale de dreapta și anticomuniste, în special în America Latină, care foloseau plutoane ale morții, tortura, „disparițiile" și suprimarea sistematică a democrației și a libertăților civile, pentru a teroriza și controla propria populație. Sprijinul Statelor Unite ale Americii era, în primul rând, financiar, dar presupunea, de asemenea instruirea directă a personalului militar în cadrul School of the Americas* la Fort Benning, în Georgia. În 1996, Pentagonul a făcut publice șapte manuale de antrenament ale școlii din anii 1980 care ofereau instrucțiuni explicite pentru tortură, răpiri, asasinate și suprimarea libertăților civile[45]. În acea

* *US Army School of the Americas* sau *Escuela de las Americas* a fost înființată în 1946, iar din 1961 obiectivul ei era să antreneze în „contrainsurgența anticomunistă". Pe acolo au trecut și câțiva dintre dictatorii Americii Latine (n.tr.).

perioadă, guvernul SUA a negat afirmațiile referitoare la astfel de antrenamente și la aplicarea unor asemenea tehnici în „războaiele murdare" latinoamericane și a susținut hotărât că aceste guverne sunt legitime. Jeane Kirkpatrick, unul dintre cei mai influenți guru pe probleme de securitate națională ai președintelui Reagan, a oferit justificarea pentru un astfel de sprijin în doctrina care-i poartă numele: statele totalitare, cum ar fi Uniunea Sovietică și cele în care își găsesc adăpostul revoluționarii de stânga sunt mai distructive decât regimurile autoritare. Astfel, într-o imperfectă lume bipolară, Statele Unite ale Americii nu prea aveau de ales decât să ajute statele autoritare.

Terorism și securitate

O consecință cumva diferită a obsesiei pentru terorismul internațional a fost încăpățânarea cu care guvernele de peste tot s-au concentrat pe securizarea curselor aeriene internaționale și, mai târziu, a celor interne. Oricum, teroriștii sunt ca torenții curgând la vale – caută terenul care le opune o minimă rezistență, ocolind obstacolele pentru a găsi căile cele mai puțin dificile. De aceea, simpla apărare antiteroristă – securizarea unei zone, amplasarea mai multor trupe de securitate etc. – este incredibil de scumpă și are efecte infime. Când teroriștii descoperă că e prea dificil să atace într-un fel, vor ataca în alt fel. În anii 1970, autoritățile din toată lumea au ajuns să creadă că deturnarea era principalul pericol la care erau supuse avioanele din partea teroriștilor; principala măsură de apărare era folosirea excesivă a detectoarelor de metale pentru a identifica armamentul de mână. Călătoria cu avionul a devenit mult mai sigură până în anii 1980, când mai toți teroriștii au renunțat la deturnări preferând să arunce în aer avioanele. Noua tactică era o armă mai insensibilă întrucât nu le mai dădea teroriștilor

posibilitatea să vorbească direct publicului, amenințând, de fapt, să-l îngrozească de-a dreptul. Dar era un mijloc eficient de a atrage atenția. Presupunerile autorităților au fost anulate a doua oară când teroriștii au trecut de la strecurarea bombelor la bordul avioanelor în bagaje la transportul bombelor pe propriul corp. Responsabilii cu securitatea nu au luat niciodată în calcul posibilitatea ca unii teroriști să-și dorească moartea ca să-și ducă misiunea până la capăt. Între timp, s-a făcut mult mai puțin pentru a securiza alte forme de transport, cum ar fi cele efectuate pe calea ferată ori pe mare sau pentru a apăra ținte extrem de semnificative, cum ar fi terenurile de sport sau sălile de spectacol, infrastructura de energie, clădirile mari de birouri și chiar cele guvernamentale.

Această evoluție ilustrează și ea importanța relației dintre obiectivele, țintele, publicul, armele teroriștilor și dimensiunea uzuală a violențelor acestora. Teroriștii motivați ideologic și politic care au programe și obiective interne sunt, de regulă, mult mai interesați să-și comunice valorile, să-i mobilizeze pe cei neimplicați și să cucerească simpatia celorlalți; de aceea e mult mai probabil ca ei să fie sensibili la opinia publică și astfel să pună mai presus de numărul victimelor spectacolul și vizibilitatea. Pe de altă parte, teroriștii etnonaționaliști care caută o despărțire completă de o țară ocupantă sunt mult mai interesați să distrugă posibilitatea compromisului, cel mai probabil provocând reacția brutală a guvernului sau un război civil; astfel, acest tip de terorist este preocupat ca numărul victimelor să fie cât mai mare. Acei teroriști, inclusiv cei al căror motiv este în primul rând religios, care nu au niciun interes să câștige segmente din populația „inamică", sunt cei mai predispuși să folosească violența pe scară mare, deși chiar și așa, până nu demult, teroriștii de acest tip erau adesea

constrânși de faptul că violența lor terifiantă i-ar putea îndepărta pe propriii oameni prin umanizarea adversarului.

Bibliografie

Se găsesc câteva volume bune despre terorismul de stânga din anii 1960 până în anii 1980. Foarte documentate sunt cel scris de Michael Freeman, *Freedom or Security: The Consequences for Democracies Using Emergency Powers to Fight Terror* (Praeger, 2003) și cel al lui Jeremy Varon, *Bringing the War Home: The Weather Underground, the Red Army Faction, and Revolutionary Violence in the Sixties and Seventies* (University of California Press, 2004). Cartea *Guns, Death, Terror: 1960s and 1970s Revolutionaries, Urban Guerrillas and Terrorists* (Creation Books, 2003) editată de Jack Sargeant, furnizează câteva detalii și rezumate utile. O erudită analiză contemporană este cea scrisă de Robert Moss, *The War for the Cities* (Coward, McCann, & Geoghegan, 1972).

Singura istorie completă a Tupamaros este cea scrisă de Pablo Brum, *The Robin Hood Guerrillas: The Epic Journey of Uruguay's Tupamaros* (CreateSpace, 2014), deși există multe relatări contemporante, cum ar fi cea scrisă de Maria Esther Gilio, *The Tupamaro Guerrillas* (Saturday Review Press, 1972), și cea semnată de Alain Labrousse, *Tupamaros* (Pelican, 1973). Pentru relatarea unui membru al grupului, vezi Carlos Wilson, *The Tupamaros: The Unmentionables* (Branden, 1974). Influenta broșură a lui Marighella poate fi și ea citită: Carlos Marighella, *Mini-Manual of the Urban Guerrilla* (Abraham Guillen Press, 2002 [1969]).

De istoria Cărării Luminoase din Peru se ocupă două excelente culegeri de studii. Primul, editat de David Scott Palmer: *The Shining Path of Peru*, ed. II (St. Martin's, 1994), și cel editat de Steve Stern, *Shining and Other Paths: War and Society in Peru, 1980–1995* (Duke University Press, 1998). Cartea

lui Gustavo Gorriti, *The Shining Path: A History of the Millenarian War in Peru* (University of North Carolina Press, 1999) acoperă anii de început, 1980–1982, ai campaniei teroriste declanșate de Cărarea Luminoasă. Este util de asemenea și capitolul referitor la acest subiect din cartea semnată de Michael P. Arena și Bruce A. Arrigo, *The Terrorist Identity: Explaining the Terrorist Threat* (New York University Press, 2006). Această lucrare are de asemenea capitole valoroase despre IRA Provizorie, Hamas și Tigrii Tamili.

Despre Weather Underground, vezi Varon, citat mai sus, de asemenea Bryan Burrough, *Days of Rage: America's Radical Underground, the FBI, and the Forgotten Age of Revolutionary Violence* (Penguin, 2015); și Ron Jacobs, *The Way the Wind Blew: A History of the Weather Underground* (Verso, 1997).

Pentru perspectiva unui participant care nu regretă nimic, vezi Bill Ayers, *Fugitive Days: A Memoir* (Beacon, 2001).

Pentru o relatare cumva polemică a terorismului anti-Castro vezi Keith Bolender, *Voices from The Other Side: An Oral History of Terrorism against Cuba* (Pluto, 2010).

Cel mai bun volum despre Fracțiunea Armata Roșie/Grupul Baader-Meinhof este cel scris de Stefan Aust, *Baader-Meinhof: The Inside Story of the R.A.F.* (Oxford University Press, 2009). Printre alte cărți valoroase se află și cea scrisă de Jillian Becker, *Hitler's Children: The Story of the Baader-Meinhof Terrorist Gang* (Lippincott, 1977); Peter H. Merkl, „Terorismul de extremă stânga vest-german" (*West German Left-Wing Terrorism*), în cartea editată de Crenshaw, *Terrorism in Context*; Tom Vague, *Televisionaries: The Red Army Faction Story, 1963–1993* (AK, 1994); și Varon, citat mai sus. Pentru o comoară de surse legate de RAF, vezi cartea editată de J. Smith și André Moncourt, *The Red Army Faction: A Documentary History*, două volume (PM, 2009, 2013).

Despre Brigăzile Roşii, vezi articolul scris de Donatella Della Porta, „Terorismul de extremă stânga în Italia" *(Left-Wing Terrorism in Italy)*, în lucrarea editată de Crenshaw, *Terrorism in Context*; Richard Drake, *The Aldo Moro Murder Case* (Harvard University Press, 1995); şi Robert C. Meade, *The Red Brigades: The Story of Italian Terrorism* (St. Martin's, 1989). Pentru relatarea unui pretins participant, vezi Giorgio, *Memoirs of an Italian Terrorist* (Carroll & Graf, 2003 [1981]).

Pentru cărţi despre Statele Unite ale Americii şi reacţia acestora la terorismul internaţional, vezi David C. Martin şi John Walcott, *Best Laid Plans: The Inside Story of America's War Against Terrorism* (Harper & Row, 1988); Robert Parry, *Secrecy and Privilege: Rise of the Bush Dynasty from Watergate to Iraq* (The Media Consortium, 2004); Jeffrey D. Simon, *The Terrorist Trap:America's Experience with Terrorism* (Indiana University Press, 1994), şi David C. Wills, *The First War on Terrorism: Counter-Terrorism Policy during the Reagan Administration* (Rowman & Littlefield, 2003). Pentru denunţarea inteligentă, dar polemică a eforturilor guvernului SUA în anii 1980 pentru a modela percepţia publică a terorismului şi terorii de stat, vezi Edward Herman, *The Real Terror Network* (South End, 1983 [1982]), şi Herman şi Gerry O'Sullivan, *The „Terrorism" Industry* (Pantheon, 1989).

Relatarea contemporană „clasică" a conspiraţiei internaţionale teroriste este scrisă de Claire Sterling, *The Terror Network: The Secret War of International Terrorism* (Holt, Rinehart, & Winston, 1981). Printre alte avertismente despre o conspiraţie internaţional teroristă se află cartea lui Ovid Demaris, *Brothers in Blood* (Scribner, 1977), şi cea scrisă de L.R. Beres, *Apocalypse* (University of Chicago Press, 1980).

Capitolul 14

Ascensiunea terorismului jihadist

La 11 septembrie 2001, 19 arabi au deturnat trei avioane, pe care le-au zdrobit de clădirea Pentagonului și de cele două turnuri centrale ale World Trade Center. Un al patrulea avion s-a prăbușit pe un câmp în Pennsylvania atunci când pasagerii au fost pe punctul de a-i înfrânge pe atacatori. Atentatele au dus la moartea a 3 000 de oameni – dintre care cel puțin 10% nu erau americani –, au produs pagube de miliarde de dolari pentru economia Statelor Unite ale Americii și au grăbit invadarea Afghanistanului și a Irakului ca parte a ceea ce administrația Bush a numit „Război împotriva terorismului". Grupul din spatele atentatului de la 11 septembrie a fost al-Qaida, o morganatică organizație transnațională formată prin anii 1980 de extremistul arab musuman Osama bin Laden pentru a lupta împotriva prezenței sovieticilor în Afghanistan. Doctrina lui bin Laden și a organizației al-Qaida este cunoscută sub multe nume, cel mai des ca jihadism. Indiferent cum îi spunem, jihadismul a înlocuit atât etnonaționalismul, cât și stîngismul revoluționar ca forța preeminentă din spatele terorismului de azi.

Jihadismul

Așa cum spuneam în Capitolul 2, dogma centrală a islamului este *tawhid*, unicitatea lui Dumnezeu. Aceasta nu doar că

le impune un monoteism strict musulmanilor, însă înseamnă şi că Dumnezeu singur este sursa întregii autorităţi. Strict vorbind, fiecare musulman trebuie să-şi călăuzească viaţa doar după preceptele *shariei*, omniprezenta vrere a lui Allah pentru umanitate, aşa cum este exprimată în Coran şi în *hadith* (spusele şi faptele Profetului). Astfel că idealul „politic" al musulmanilor a fost mereu imperiul timpuriu islamic, în care o singură persoană deţinea şi autoritatea politică, şi pe cea spirituală. Însă abia la o generaţie după moartea lui Mahomed, în anul 632, califii rivali („succesorii" Profetului) au început să-şi dispute moştenirea lui politică şi spirituală. După căderea Imperiului Otoman, în anii 1920, islamul şi-a pierdut califatul, în care conducerea politică şi spirituală era teoretic unică. Dar cu mult înainte de aceste evenimente, fiecare dintre cele mai importante şcoli ale islamului sunnit a dezvoltat propriul sistem pentru aplicarea Coranului şi a *hadith*-ului într-o lume în care sensul loialităţii era atât de diferit.

De-a lungul istoriei de 14 veacuri a islamului, mulţi lideri spirituali au căutat să revigoreze ideea califatului şi să se reîntoarcă la mitica puritate şi existenţa ideală a *Salafi* sau „predecesorii" – primii musulmani ai secolului al VII-lea. Unul dintre cei dintâi a fost Ahmad ibn Taymiyya, un cărturar din secolul al XIV-lea, care propovăduia că islamul a căutat mereu să întemeieze o putere de stat astfel ca musulmanii să-şi ducă viaţa sub conducători care trăiesc în deplină concordanţă cu învăţăturile Profetului. Spre împlinirea acestui ţel, ibn Taymiyya afirma că jihadul este o componentă esenţială a credinţei. Jihadul a avut dintotdeauna două înţelesuri: aşa-numitul mare jihad este lupta interioară pentru a trăi conform *shariei*, în vreme ce micul jihad este războiul dus pentru ca toţi musulmanii să poată trăi sub conducători musulmani care se supun *shariei*.

Oricum, ibn Taymiyya a mers mai departe, afirmând că acei musulmani, mai ales conducători, care nu acceptă *sharia* întru totul pot fi declarați *takfir* (adică excomunicați) și uciși ca inamici ai islamului. Mult mai târziu, Muhammad ibn Abd al-Wahhab, un cărturar arab din secolul al XVIII-lea, îi critica vehement atât pe șiiți și idolatria lor, cât și pe sunniții care îi urmau orbește pe clerici și tradițiile care făcuseră atâtea concesii lumii contemporane. Viziunea puristă a lui ibn Taymiyya și a lui al-Wahhab asupra islamului sunnit a atras puțini aderenți în zilele lor.

Ceva despre terminologie: doctrina care începe cu ibn Taymiyya și-și găsește expresia în violențele teroriste ale al-Qaida, Hamas, Hezbollah, ISIS și ale altor organizații similare este cunoscută sub mai multe nume. Jihadismul se concentrează pe jihadul mic, mai violent, în vreme ce termenii islamism și islam politic pun accentul pe voința de a aplica *sharia* ca substitut total al ideologiilor seculare. Termenul salafism se referă la acele mișcări islamiste fundamentaliste sau literaliste* care acceptă doar Coranul și *hadith* drept călăuze ale comportamentului, în vreme ce termenul takfirism pune accentul pe dorința de a purifica islamul prin eliminarea musulmanilor și liderilor eretici, în special cei vinovați de secularism.

Islamul și Europa

Furia atât de des întâlnită în multe societăți musulmane de azi nu poate fi înțeleasă dacă nu acceptăm că, mare parte a istoriei lor, imperiile islamice din Orientul Mijlociu nu au fost doar puteri militare, ci și mult mai sofisticate din punct de vedere intelectual și cultural decât imperiile contemporane

* Care acceptă sensul literal ale scrierilor sacre (n.tr.).

europene. Oricum, începând cu ultima parte a secolului al XVIII-lea, multe teritorii islamice importante încep să cedeze în fața ofensivei marilor puteri europene, al căror progres tehnologic și de organizare le făcea să aibă armate mai puternice. Până în anii 1920, mai rămăseseră independente doar câteva state cu populație musulmană. În mare parte, Orientul Mijlociu modern a fost transformat în teritorii ale Ligii Națiunilor aflate sub mandat britanic și francez – de fapt, colonii. Între timp, Egiptul era condus de o marionetă a britanicilor a cărei autonomie era îngăduită câtă vreme nu încălca interesele militare și economice britanice. În lumea islamică, rezultatul a fost crearea unei mici elite occidentalizate care accepta, în general, că singurul drum înainte era să urmeze calea occidentală a secularizării, industrializării și a birocratizării.

Unii lideri s-au întors către islam în speranța că vor găsi o cale pentru a contracara dominația politică străină și eroziunea culturală. Unul dintre ei a fost Rashid Rida (1865-1935), adept al modernizării care fusese adus la disperare de faptul că regiunea era practic înrobită Occidentului. Rida a descoperit soluția în scrierile lui ibn Taymiyya: reîntoarcerea la valorile și practicile virtuoșilor predecesori. Rida este cel care a preluat termenul coranic *jahiliyyah*, care se referă la ignoranța spirituală a Arabiei preislamice, și l-a aplicat Orientului Mijlociu contemporan, declarând că tovarășii săi musulmani alunecau în apostazie și își vindeau civilizația Occidentului.

Egiptul și Frăția Musulmană

Omul care a transformat aceste cuvinte în faptă a fost Hasan al-Banna, un învățător egiptean care a fondat în 1928 Frăția Musulmană, al cărei țel era să creeze o societate întremată spiritual. „Sarcina noastră, scria al-Banna, este să stăm în calea

torentului de civilizație modernistă care se revarsă din mlaștina poftelor materialiste și păcătoase."[1] El credea că lumea occidentală se descompunea din interior și era astfel pe marginea prăpastiei; tot ce trebuia era un impuls din partea celor care acționau în numele lui Allah. Crezul grupului sintetiza perfect viziunea sa asupra lumii: „Dumnezeu este obiectivul nostru; Coranul este constituția noastră; Profetul este conducătorul nostru; lupta este calea noastră și moartea în numele lui Dumnezeu este cea mai mare dintre năzuințele noastre". Frăția Musulmană a publicat materiale de propagandă, a predicat și s-a angajat în activitatea de misionariat, și a întemeiat școli religioase, spitale, societăți de binefacere și cluburi sociale. Până în anii 1930, avea deja 300 de filiale[2].

Frăția Musulmană a reușit, de asemenea, să se infiltreze cu succes în armată și să creeze un grup armat – Organizația secretă – pregătit să lupte, dacă i se va ivi ocazia. Asasinarea lordului britanic Moyne la Cairo, în 1944, de către organizația teroristă sionistă LEHI – așa cum spuneam în Capitolul 11 – a exercitat o puternică influență asupra Frăției Musulmane, la fel și rolul jucat de Irgun și LEHI în alungarea britanicilor din Palestina în 1948. În acel an, încercând să grăbească plecarea britanicilor din Egipt, Frăția a atacat magazinele evreiești și britanice și a asasinat un judecător și alți funcționari guvernamentali. Rezultatul a fost că prim-ministrul egiptean a scos Frăția Musulmană în afara legii. La mai puțin de trei săptămâni după aceea, unul dintre membrii Frăției l-a asasinat pe prim-ministru. Când al-Banna a fost ucis în februarie 1949, toți au presupus că a făcut-o poliția egipteană. Frăția Musulmană, care ajunsese atunci la 75 000 de membri și mult mai mulți susținători, s-a refugiat departe de ochii publicului, pentru a pune la cale complotul care urma să distrugă Egiptul secularizat[3]. Regele Farouk, susținut

de britanici, a fost înlăturat de la putere în 1952, iar cei care au făcut-o erau Ofițerii liberi, membri ai armatei care militau pentru modernizare și în fruntea cărora se aflau Gamal Abdel Nasser și al său *protégé* Anwar Sadat. Nasser a curtat o scurtă perioadă Frăția Musulmană ridicând interdicția impusă grupării, însă naționalismul secular al Ofițerilor liberi era, până la urmă, ireconciliabil cu viziunea islamiștilor pentru Egipt. Astfel că ciocnirea violentă a celor două grupări a devenit inevitabilă.

Sayyid Qutb

În centrul acestui conflict se afla Sayyid Qutb, în tinerețe inspector școlar și adept al modernizării, care a ajuns ulterior un proeminent ideolog islamist al secolului al XX-lea. Qutb părea destinat să-și ducă viața în rândul elitei politice occidentalizate a Egiptului, însă pe parcurs a devenit tot mai dezamăgit de Occident și de influența acestuia asupra Egiptului. Ruptura finală s-a petrecut în timpul șederii sale în Statele Unite ale Americii din 1948 până în 1950, trimis acolo la studii de guvernul egiptean. Dezgustul lui Qutb față de cultura americană și influența acesteia era total. Pretutindeni era șocat de materialism și de ceea ce el considera a fi laxa moralitate sexuală a americanilor. Nu mult după ce a revenit în Egipt, el a părăsit Ministerul Educației și s-a alăturat Frăției Musulmane.

După ce un membru al organizației a eșuat în tentativa de a-l asasina pe Nasser în 1954, Qutb a fost prins de valul de arestări care a urmat. Autoritățile l-au condamnat la 15 ani de închisoare și acolo el a scris cele opt volume ale exegezei sale *În umbra Coranului,* care a fost prescurtată ulterior sub forma lucrării care i-a adus renumele, *Pietre de hotar.* Cu greu am putea exagera influența acestei cărți, pentru că în ea Qutb a împletit

laolaltă diferitele tulpini alte gândirii islamiste într-o viziune completă și îngrijorătoare, care va deveni în mare măsură o călăuză pentru milioane de oameni. Conceptul de *tawhid*, scria Qutb, pretinde nu doar supunere în fața lui Allah, ci și angajamentul de a trăi într-o comunitate care urmează *sharia* în întregul ei, respingând orice altceva ca fiind păcătos și idolatru. El a însoțit această afirmație cu aplicarea mai extinsă a termenului lui Rida de *jahiliyyah*, combinând întreaga istorie în așa fel încât conducătorii apostați ai lumii arabe deveniseră „noii faraoni", iar Israelul nu era altceva decât un recent stat „cruciat" întemeiat în Orientul Mijlociu. Și, peste tot, Qutb vedea mâna Statelor Unite ale Americii, care încurajau răspândirea senzualității carnale, a materialismului și a adulării idolatre a legilor omenești, putând aduce cu toate moartea spirituală dacă nu erau oprite.

Era necesară, pretindea Qutb, „o revoltă deplină împotriva conducerii omenești în toate chipurile și formele, sistemele și rânduielile... Aceasta înseamnă distrugerea regatului omului pentru a întemeia regatul cerului pe pământ"[4]. Deși nu prevedea vreun program specific, el nu lăsa nicio îndoială că o asemenea campanie de jihad violent trebuia să înceapă de acasă pentru a scăpa lumea arabă de acei tirani care respinseseră islamul. Conform criteriilor lui Qutb, era vorba practic despre toți conducătorii din Orientul Mijlociu, inclusiv naționaliștii arabi din Egipt, liberalii occidentali din Liban, socialiștii din Partidul Baas din Siria și Irak și idolatrii șiiți din Iran.

Qutb pleda cu insistență pentru impunerea unei noi generații de lideri musulmani al căror devotament față de *sharia* să le permită să conducă prin exemplul personal și *fatwa*, adică prin explicarea modului în care se aplică *hadith*-ul și Coranul la problemele contemporane. Ce au înțeles adepții săi a fost că

pietatea personală este mai importantă decât căile educative normale pentru a deveni lider spiritual.

După aproape un deceniu în închisoare, Qutb a fost eliberat în 1964 ca gest de bunăvoință al lui Nasser, care credea că Frăția Musulmană fusese anihilată după anii de persecuție. La mai puțin de un an după aceea, Nasser a anunțat că a descoperit o nouă conspirație islamistă. Qutb a fost arestat din nou, a fost acuzat de trădare și condamnat la moarte. Nasser îi întinsese o ramură de măslin lui Qutb, care, cu simțul datoriei, a respins-o. „Cuvintele mele vor fi mai puternice dacă mă omoară"[5], profeția el. A fost spânzurat în august 1966.

Islamismul își găsește publicul

Viziunea lui Qutb nu ar fi avut o audiență prea mare dacă nu i-ar fi venit în ajutor mai mulți factori apăruți la sfârșitul anilor 1960 și în deceniul următor. Primul a fost eșecul lui Nasser de a-și respecta pompoasele promisiuni de prosperitate cu ajutorul economiei planificate și al renașterii naționale prin panarabism. După moartea lui Nasser în 1970, succesorul său, Anwar Sadat, a încercat o altă cale, încurajând dezvoltarea capitalistă și întărind legăturile cu Occidentul. Nicio strategie nu a dus la progresul economic. Popularitatea lui Sadat era subminată în special de dependența regimului de poliție, care suprima disidența, și de incapacitatea liberalizării economice de a oferi suficiente slujbe satisfăcătoare miilor de absolvenți produși anual de înfloritorul sistem educațional al țării. În felul acesta, programul de modernizare a împovărat țara cu o generație bine educată, ambițioasă, dar în cele din urmă frustrată, care își căuta tot mai des inspirația privind dincolo de aparent obositele și dezamăgitoarele „isme" ale Occidentului.

Al doilea factor a fost faptul că *ulema,* cărturarii islamici responsabili de interpretarea și aplicarea *shariei,* s-au retras pe parcursul secolului al XX-lea într-un conservatorism posac, o situație exacerbată de eforturile guvernelor din regiune, adepte ale modernizării, de a diminua influența *ulema* asupra educației secundare și universitare. Rezultatele au fost dramatice: se ridica o nouă generație al cărei respect pentru autoritățile tradiționale islamice era aproape nul, avea cunoștințe insuficiente despre interpretarea dată Coranului de școlile tradiționale și nu prea avea încredere în capacitatea islamului, așa cum era învățat atunci, de a răspunde chestiunilor presante ale zilei. În această situație, pledoaria lui Qutb pentru o nouă generație de conducători islamici care să fie descătușați de secole de interpretări savante a fost bine primită. Mesajul auzit de mulți a fost că pietatea și Coranul sunt suficiente.

Între timp, Sadat se angajase în negocierile cu Israelul, mediate de Statele Unite ale Americii, care s-au încheiat cu un tratat în toată regula cu statul evreu în 1979 și cu o substanțială infuzie de ajutor militar și financiar din partea Statelor Unite ale Americii. Costul unor legături mai strânse cu America și al compromisului cu Israelul era enorm, desigur, pentru că l-a expus pe Sadat acuzațiilor că devine un „nou faraon" care lasă ușa deschisă unei și mai mari extinderi a *jahiliyyah* în Egipt. Sadat a mai adăugat o blasfemie peste insultă atunci când guvernul său le-a dat femeilor dreptul de a divorța și le-a interzis să poarte în universități versiunea egipteană a veșmintelor austere musulmane.

Consecințele neașteptate ale zăcămintelor petrolifere recent descoperite în Orientul Mijlociu, mai ales după ce embargoul din 1973 asupra petrolului a determinat explozia prețurilor, reprezintă al patrulea factor care a mărit audiența lui Qutb. Din

nefericire, dată fiind absența democrației, de acești bani a profitat în mod disproporționat elita regiunii. Nicio țară nu a ajuns mai bogată și nici mai plină de contradicții ca Arabia Saudită, locul unde se găsește un sfert din rezervele de petrol mondiale, dar și locurile sacre ale islamului, moscheile din Mecca și Medina. Încă din secolul al XVIII-lea casa de Saud a încheiat o alianță cu clericii puritani wahhabiți care susțineau dinastia ca protectori ai islamului. Petrolul saudit a împins regimul și mai aproape de clerul wahhabit, pe care-l finanța și căruia îi permitea, în fapt, să dicteze principiile morale publice. Această bogăție le-a permis, de asemenea, clericilor wahhabiți din regat să-și extindă influența peste granițe, deschizând școli, formând lideri religioși, punând pe picioare servicii sociale și diseminând literatură, inclusiv scrierile jihadistului ibn Taymiyya. În mod ironic, doi factori au dus la răspândirea neînțelegerii dintre islamiștii radicali din Arabia Saudită. Primul a fost chiar natura acordului implicit dintre liderii religioși wahhabiți și familia domnitoare saudită: pentru că erau pe statul de plată al guvernului și aveau un control extins asupra moralității publice, clericii din Arabia Saudită renunțaseră în fapt la orice pretenție oficială la autoritate politică. Al doilea a fost comportamentul multor prinți din familia regală, care disprețuiau cererile wahhabite pentru un comportament ultrapios și duceau o viață de risipă și destrăbălare.

În Egipt, președintele Sadat a renunțat la interzicerea Frăției Musulmane și i-a tolerat extinderea într-o încercare lipsită de simțul realului de a cumpăra loialitatea tot mai alienaților islamiști din țară. La rându-i, Frăția Musulmană a renunțat la violențe intrând într-o încurcată coexistență cu statul. Cu toate acestea, organizația a continuat să predice despre prezența *jahiliyyah*, despre relele secularizării și despre pura viziune morală

Salafi. Dacă Frăția Musulmană nu mai era predispusă – cel puțin la vedere – să propovăduiască violența pentru a rezolva situația, alții cu siguranță erau. Faptul că Frăția Musulmană s-a extins din nou a dat naștere unei noi culturi de activiști și de organizații secrete ca răspuns la pledoaria lui Qutb pentru apariția de noi lideri ale căror obiective să fie întemeierea unui stat islamic, eliminarea influențelor occidentale și aplicarea *shariei*.

Jihadiștii egipteni se organizează

Cei mai importanți lideri egipteni erau clericul orb Omar Ahmad Abdel Rahman (născut în 1938) – cunoscut ca șeicul Omar – și Ayman al-Zawahiri (născut în 1951), discipoli ai lui Qutb care au părăsit Frăția Musulmană pentru a predica violența și a o pune la cale. Rahman, profesor de teologie la o universitate egipteană, a devenit cunoscut drept unul dintre cei mai vocali oponenți ai lui Sadat. În particular, Rahman s-a apropiat foarte mult de o organizație radicală jihadistă cunoscută ca al-Jamaah al-Islamiyah (Grupul islamic), cu celule în aproape toate universitățile egiptene. Pentru a-și finanța activitățile, Grupul islamic îi tâlhărea pe creștini. Discret, Rahman emitea *fatwa* – justificări coranice – pentru aceste activități în numele revoluției islamice.

De partea cealaltă, Al-Zawahiri a ales calea disimulării. În aparență, era un chirurg respectat, membru al unei familii foarte cunoscute din clasa de mijloc care dăduse țării generații de cărturari și specialiști. În particular, formase o celulă revoluționară care, la mijlocul anilor 1970, a fuzionat cu alte grupări din zona orașului Cairo. Această organizație umbrelă era cunoscută sub numele de Jamaat al-Jihad (Grupul Jihadului) – denumită adesea pur și simplu al-Jihad. Nu după multă vreme, al-Zawahiri

ajunsese unul dintre cei mai influenți membri ai organizației. Ca și Rahman, a denunțat *jahiliyyah* și a adoptat jihadul, însă al-Zawahiri nu se încredea defel în mase, pe care le considera incapabile de puritatea necesară a vorbelor și a faptelor. Credeau amândoi în violențele conspirative, însă al-Zawahiri a fost cel care a făcut din ele esența operei sale de-o viață.

Revoluția iraniană și criza ostaticilor

În timpul tumultoșilor ani 1979–1983, jihadismul și islamismul radical au început să cutremure fundațiile Orientului Mijlociu, devenind, de fapt, un fenomen transnațional care se întindea din Algeria până în Afghanistan. Dar visele la un jihad transnațional au fost mereu amenințate de diferențele sectare, etnice și culturale. Singura speranță pentru unificarea unei mișcări atât de vaste era să-i justifici motivele și obiectivele în termeni care depășeau diferențele regionale și să cauți în afara Orientului Mijlociu sursa fundamentală a *jahiliyyah* și o țintă care putea să-i strângă laolaltă pe jihadiști.

Anul 1979 a început cu cel mai mare succes de până atunci al mișcării islamiste, Revoluția iraniană. Deși se petrecea într-o societate șiită, i-a inspirat pe jihadiștii sunniți și pe islamiștii radicali, ca al-Zawahiri, din toată lumea musulmană. Conducătorul Iranului, șahul Mohammad Reza Pahlavi, era întruparea *jahiliyyah* pentru islamiști, pentru că folosea banii primiți pe petrol pentru dezvoltarea unui stat modern, industrializat – dar și pentru a-și umple adâncile buzunare și pe ale elitei occidentalizate a țării. Anticomunist feroce, era un aliat apropiat al Statelor Unite ale Americii, care l-au ajutat să recapete puterea printr-o lovitură de stat susținută de CIA împotriva politicianului socialist reformator Mohammad Mossadegh în 1953. Mai rău ca orice era că șahul îi zdrobea fără milă pe

nemulțumiți folosindu-se de sălbaticele sale trupe de securitate SAVAK. În 1978, a izbucnit o revoltă populară la care au participat ca demonstranți milioane de iranieni. Fusese declanșată din străinătate de un imam exilat, ayatollahul Ruhollah Khomeini, care și-a adaptat vagile declarații islamiste pentru a colecta în ele toată nemulțumirea publică. În ianuarie 1979, șahul a fugit și Khomeini a revenit în țară întâmpinat cu entuziasm. Trei luni mai târziu, iranienii au adoptat prin referendum decizia de a proclama o republică islamică în care *sharia* să fie aplicată de reprezentanții clerului și astfel să se întemeieze un adevărat stat islamic. A fost în mare măsură considerată de islamiști o victorie asupra forțelor întunericului, în special asupra Statelor Unite ale Americii, numite de Khomeini „Marele Satan". Ceea ce a rezultat nu a putut înlătura cu totul elementele seculare, dar încă îi mai face pe alți jihadiști să spere și să viseze să obțină rezultate asemănătoare în propriile țări.

Revoluția iraniană a mai stabilit un precedent: utilizarea terorismului ca metodă de a da lovituri – chiar dacă în mare măsură simbolice – „Marelui Satan". Mai presus de toate, ce a adus cu adevărat revoluția iraniană în atenția celor mai mulți americani a fost criza ostaticilor din Teheran. În noiembrie 1979, tinerii radicali au atacat ambasada americană și au luat 63 de ostatici. Deși ayatollahul nu le dăduse ordine directe să facă acest lucru, militanții au fost încurajați cu siguranță de retorica lui fanatică, antiamericană. 11 ostatici au fost eliberați în scurtă vreme, însă ceilalți 52 au fost ținuți în captivitate 444 de zile îngrozitoare. Recentele interviuri cu aceia care i-au luat ostatici au demonstrat că motivul nu era pur și simplu antiamericanismul lor, ci teama că diplomații americani și elementele moderate din Iran se străduiesc să ajungă la o înțelegere după fuga șahului[6]. Criza ostaticilor a făcut efectiv să eșueze orice

asemenea posibilitate. Prestigiul american a suferit amarnic, mai ales după eşecul operaţiei de salvare din aprilie 1980. Criza ostaticilor a contribuit cu siguranţă la înfrângerea decisivă a preşedintelui Jimmy Carter în alegerile din 1980, întrecut de Ronald Reagan, ale cărui recomandări conservatoare şi retorică dură au atras un electorat stânjenit şi nesigur. Ca efect imediat, ocuparea ambasadei a întărit controlul militanţilor islamişti asupra Iranului şi a energizat o generaţie de jihadişti care şi-au dat seama că o mică avangardă de revoluţionari dornici să acţioneze decisiv poate atrage atenţia internaţională, poate umili Statele Unite ale Americii şi chiar compromite o preşedinţie cu ajutorul terorismului.

Altă consecinţă a revoluţiei a fost încurajarea unei trăsături deja importante a islamului şiit: căutarea şi celebrarea martiriului. De secole, o vizibilă manifestare a acestuia erau sângeroasele automutilări din timpul sărbătorilor în amintirea martiriului imamului Hussein din 680. După 1979, acest ritual a devenit o componentă importantă a simbolisticii naţionale ira niene, încurajată de autorităţi ca mijloc de coagulare a societăţii, depăşind deosebirile interne şi deturnând revendicări politice altminteri potenţial destabilizatoare.

Asasinarea lui Sadat

Evenimentele din 1979 i-au şocat şi consternat pe egipteni. Pacea dintre Egipt şi Israel i-a îngrozit pe islamişti, în vreme ce Revoluţia iraniană i-a oripilat pe Sadat şi pe membrii elitei progresiste a ţării. Liniile frontului erau mai evidente ca niciodată şi baia de sânge nu va întârzia prea mult. În octombrie 1981, o celulă al-Jihad din armata egipteană l-a asasinat pe preşedintele Sadat în timpul unei festivităţi publice, pe când acesta făcea o trecere în revistă a trupelor. „L-am omorât pe faraon şi nu mi-e

frică de moarte!", a strigat şeful echipei de asasini înainte să fie rănit şi capturat de garda preşedintelui asasinat. Deşi puţini au plâns la moartea lui Sadat, nu a avut loc nicio revoltă populară. În schimb, succesorul lui Sadat, Mohammed Hosni Moubarak, a coordonat rapida şi vasta arestare a mii de islamişti. Atât al-Zawahiri, liderul al-Jihad implicat într-o lovitură de stat care îşi propunea să profite de asasinat, cât şi Rahman, consilierul religios al Grupului islamic, care se întâmpla să nu fi fost implicat în crimă, au fost prinşi în capcană. Suspecţii erau ţinuţi în imensa fortăreaţă din secolul al XII-lea din Cairo cunoscută sub numele de Citadela. Mulţi dintre ei, inclusiv al-Zawahiri, au fost torturaţi timp de mai multe luni, în vreme ce statul pregătea o judecată publică, crezând că astfel va distruge jihadismul. Atât Rahman, cât şi al-Zawahiri s-au folosit de judecată pentru a-şi face cunoscute principiile publicului larg. „Îi datorăm supunere lui Dumnezeu, dar nu-i datorăm supunere [preşedintelui republicii] care nu se supune lui Dumnezeu", declara Rahman, care a scăpat necondamnat. În special al-Zawahiri a fost eficient în a evidenţia palmaresul autoritar al statului, la un moment dat enumerând numele suspecţilor care muriseră din cauza torturii. „Aşa că unde e democraţia? striga el. Unde e libertatea? Unde sunt drepturile omului? Unde e dreptatea? Unde e dreptatea? Nu vom uita niciodată! Nu vom uita!"[7] Condamnat în cele din urmă pentru posesie ilegală de arme, al-Zawahiri a fost închis pentru o perioadă relativ scurtă, trei ani, şi eliberat din închisoare în 1985.

Condiţiile păreau tot mai neprielnice jihadului în Egipt. Moubarak şi organele de securitate egiptene dăduseră câteva lovituri serioase organizaţiei al-Jihad, Grupului islamic şi puzderiei de alte mici grupări jihadiste care complotau împotriva statului încă de la mijlocul anilor 1970. Deşi jihadiştii îl asasinaseră

pe Sadat, faraonul, nu a avut loc nicio insurecție populară islamistă. Pe parcursul anilor 1980, Moubarak a reușit să-i împace pe islamiștii moderați, inclusiv pe cei din Frăția Musulmană, făcându-le diverse concesii. Era încurajată pietatea exprimată public, adică barba pentru bărbați și vălul pentru femei. Autoritatea conservatoarei și ortodoxei *ulema* a crescut. Între timp, noile investiții de stat în educație, locuințe și infrastructură au mai diminuat ceva din furia clasei de jos. Cu toate acestea autoritatea poliției nu a fost redusă, iar radicalii, Rahman și al-Zawahiri, de pildă, erau monitorizați cu atenție. Ce putea face un jihadist în condițiile acestea?

Jihadiștii în Arabia Saudită și Siria

În Arabia Saudită, jihadiștii și-au adunat forțele pentru a da o lovitură împotriva *jahiliyyah* și a unui regim care a ajutat răspândirea wahhabismului, dar ai cărui prinți duceau o viață strălucitoare și promiscuă, punându-se în calea ambițiilor politice ale islamiștilor și încercând să se dea bine pe lângă Statele Unite ale Americii. Furia jihadistă a căpătat forme șocante în noiembrie 1979, când 400-500 de rebeli – inspirați în parte de militanții iranieni care ocupaseră ambasada SUA din Teheran – au cucerit Marea Moschee din Mecca în ultima zi a pelerinajului anual. Căpetenia grupului era Juhayman al-Utaybi, un fanatic predicator fundamentalist care-și recrutase adepții din filiala Frăției Musulmane de la Universitatea islamică din Medina. În rugăciunile lui amplificate de megafoanele moscheii, al-Utaybi înșiruia mulțimea păcatelor care vor deveni ideile fixe ale edictelor lui Osama bin Laden, două decenii mai târziu: relația strânsă a Arabiei Saudite cu Statele Unite ale Americii, presupusa tolerare a Israelului, prezența a mii de consilieri

militari și tehnici occidentali în regat, atât de aproape de locuri sacre ale islamului, viața decadentă a conducătorilor, corupția și pasivitatea clericilor musulmani ai țării. Se părea că al-Utaybi și adepții săi sperau să declanșeze o revoltă care ar fi putut izgoni familia al-Saud și pe toți străinii, pentru a fi fondat un stat teocratic. După mai multe încercări stângace și sângeroase de a recuceri moscheea de la rebeli, autoritățile saudite au reușit în fine să ocupe locul sfânt și să-i prindă pe al-Utaybi și pe zdrențăroșii săi partizani. Câteva săptămâni mai târziu, al-Utaybi și 62 dintre adepții săi au fost executați prin decapitare[8].

Rezultatele strădaniilor jihadiste din Siria au fost la fel de dezamăgitoare. Începând cu 1979, Frăția Musulmană a efectuat mai multe atacuri de gherilă și lovituri teroriste împotriva regimului dictatorial al președintelui sirian Hafez al-Assad, inclusiv asaltul asupra unei școli militare care a dus la moartea a 70 de cadeți, o serie de atentate cu mașini-capcană în Damasc provocând moartea a sute de civili și o insurecție în orașul Hama. Reacția brutală a lui Assad a eliminat aproape integral Frăția Musulmană, dar a și ucis pe parcurs zeci de mii de civili. Dacă islamiștii sirieni trebuiau să poarte jihadul împotriva relelor lumii moderne, acest lucru nu avea să se petreacă în Siria[9].

Hezbollah și Iran

Invadarea Libanului în 1982 de către Israel care voia să distrugă OEP (vezi Capitolul 12) a agravat o situație și așa periculoasă. Deși Arafat și membrii OEP fuseseră obligați să fugă, prezența israelienilor a creat noi inamici. Era, în special, cazul șiiților săraci și marginalizați din sudul și estul Libanului care începuseră să se organizeze pe la mijlocul anilor 1970, deseori în jurul unor clerici, abandonând statul în favoarea unei transformări sociale bazate pe comunitate. Radical era ayatollahul

Mohammad Hussein Fadlallah, care întemeiase mai multe școli și alte servicii sociale în sudul Libanului. După 1979, Fadlallah predica zgomotos necesitatea unei revoluții de tip iranian în Liban, mesaj care a strâns o groază de adepți după invazia israeliană, numărul acestora crescând și mai mult după ce trupele de menținere a păcii americane, franceze și italiene au ajuns la Beirut imediat după aceea. Deloc surprinzător, musulmanii arabi de toate genurile erau nemulțumiți de prezența occidentală, în care ajunseseră să vadă, pe drept sau pe nedrept, doar o forță care-și propunea să susțină președinția maronită (comunitate creștină din Liban și Siria) și milițiile creștine aliate Israelului.

În 1982, Iranul a început să asigure resursele pentru a declanșa jihadul împotriva Israelului și Occidentului, furnizând bani, arme și consilieri pentru grupul lui Fadlallah, care a ajuns în scurtă vreme să fie cunoscut ca Hezbollah („Partidul lui Dumnezeu"). Iranul spera să declanșeze o revoluție șiită în Liban, dar era, de asemenea, dornic să-și exporte propriii extremiști radicali, care începuseră să fie dezamăgiți de situația din țară. Noul grup și-a asumat mai multe roluri. Primul era să ofere servicii sociale în zona cu populație șiită, sarcină acum posibilă la o scară mult mai mare grație infuziei de fonduri iraniene. Al doilea rol a fost crearea unei miliții care să protejeze comunitățile șiite și să coopereze uneori laolaltă cu sirienii, care controlau estul Libanului. Rezultatul a fost practic un stat în stat, posibil din pricina haosului și lipsurilor produse de războiul civil.

Hezbollah și terorismul

Oricum rolul Hezbollah ca organizație teroristă a atras cel mai mult atenția peste granițe. Creierul din spatele operațiilor teroriste ale Hezbollah era șiitul libanez Imad Mughniyeh,

care a făcut parte, vreme de mulți ani, din garda personală a lui Arafat, în vreme ce OEP opera în afara Libanului. Mughniyeh a rămas pe loc atunci când OEP a fugit, devenind șeful securității Hezbollah, și a fost instruit militar de membrii Gărzii Revoluționare iraniene. Mughniyeh a fost principalul punct de contact între Iran și Hezbollah până la moartea sa în februarie 2008, într-un atentat cu mașină-capcană pus la cale, se zice, de israelieni.

Mughniyeh a făcut populare două tactici în conflictul jihadist cu Occidentul: răpirile și atentatorii sinucigași. Probabil că primul atentat sinucigaș din regiune a fost distrugerea ambasadei Irakului din Liban în decembrie 1981. În atentat au murit 61 de persoane. E încă neclar cine s-a aflat în spatele atacului, însă printre grupările suspecte se număra și al-Dawa, o organizație șiită irakiană. Influențat, probabil, de eficiența acestui atac, Mughniyeh și vărul său, Mustafa Badreddin, expert în explozibili, au organizat o serie de atacuri, începând din a doua parte a lui 1982, în numele Jihadului islamic, care era mai degrabă o acoperire fantezistă pentru primele operații ale Hezbollah. În noiembrie 1982, un atac sinucigaș la cartierul general al armatei israeliene din Tir a omorât 75 de israelieni și mai mulți prizonieri libanezi și palestinieni. În aprilie 1983, un atentator sinucigaș a lovit ambasada SUA din Beirut, ucigând 63 de oameni, dintre care aproape jumătate erau libanezi. Printre victimele americane s-au numărat aproape toți membrii echipei CIA din Orientul Mijlociu. La 23 octombrie, Hezbollah a lovit din nou, atacând simultan cu mașini-capcană cazărmile din Beirut unde erau cantonate trupele pentru menținerea păcii ale Statelor Unite ale Americii și ale Franței. Dintre cele 241 de victime americane, cele mai multe au fost din rândul pușcașilor marini care au înregistrat astfel cea mai

mare pierdere de vieți într-o zi de la Bătălia de la Iwo Jima din al Doilea Război Mondial. De asemenea, au murit și 58 de parașutiști francezi, cea mai mare pierdere militară suferită de Franța de la Războiul din Algeria[10]. Hezbollah a negat implicarea, însă i-a acoperit cu laude excesive pe „martirii" care se ridicaseră împotriva trupelor Statelor Unite ale Americii. Deși inițial președintele Reagan promisese că Statele Unite ale Americii nu vor abandona operațiile de menținere a păcii, pierderea uriașă de vieți omenești a demonstrat cât de vulnerabile erau trupele americane. Existând posibilitatea altor victime în această misiune al cărei final nu se întrevedea, sprijinul popular din Statele Unite ale Americii s-a evaporat. În mai puțin de patru luni, pușcașii marini plecau, Libanul alunecând cu totul în sfera de influență a Siriei. Hezbollah a forțat Statele Unite ale Americii și pe aliații acestora să plece din Liban, la câțiva ani după umilința și blocajul din timpul crizei ostaticilor din Teheran. Jihadiștii din regiune nu au ratat aceste lecții.

Între timp, Mughniyeh a declanșat atacuri în afara Libanului ca parte a unei campanii de culise a Iranului împotriva adversarilor săi. Rivalii Iranului au înțeles, în scurtă vreme, că orice încercare de a aduce vreun prejudiciu intereselor iraniene va fi urmată de acte teroriste. Astfel că în decembrie 1983, în vreme ce America și Franța încă meditau la politica lor din Liban, Mughniyeh și un alt grup șiit susținut de Iran au pus la cale simultan șase atentate sinucigașe cu bombe în Kuwait, inclusiv la ambasadele SUA și Franței. În aprilie 1984, un atac al Hezbollah într-un restaurant din Spania a ucis 18 militari americani. Copiind parcă o pagină din scenariile palestiniene din deceniile anterioare, echipele Hezbollah au deturnat avioane, în două situații omorând americani. După ce Badreddin a fost arestat și condamnat la moarte în Kuwait pentru atacurile din

decembrie 1983, Mughniyeh a început să răpească americani în Beirut, amenințând că-i va ucide în cazul în care complicele lui nu era eliberat. Una peste alta, Hezbollah a luat 30 de occidentali ostatici, inclusiv pe șeful biroului CIA din Beirut, câțiva jurnaliști americani, doi activiști ai organizațiilor caritabile creștine și câțiva administratori și profesori ai Universității Americane din Beirut[11]. Americanii și kuwaitienii au refuzat să-l elibereze pe Badreddin și pe alți 16 inși arestați în legătură cu atentatele cu bombă. Mughniyeh și Jihadul islamic au ucis patru ostatici americani.

În ciuda angajamentului foarte ferm și foarte public făcut de Reagan că nu va negocia cu teroriștii, oficialitățile americane încercau, tatonând în culise, să găsească modalități prin care să asigure eliberarea ostaticilor. În cele din urmă, oficialitățile Statelor Unite ale Americii le-au vândut iranienilor atât de râvnitele rachete antitanc și alte sisteme de armament (aceasta în vreme ce Statele Unite ale Americii înarmau Irakul, adversar al Iranului în războiul dintre 1980 și 1988) prin intermediari israelieni în schimbul forțării lui Mughniyeh și Hezbollahului să-i elibereze pe ostaticii americani. Banii rezultați din vânzarea armelor au fost direcționați, în pofida deciziei clare a Congresului SUA, pentru finanțarea Contras, o grupare rebelă care se lupta cu regimul sandinist prosovietic din Nicaragua. Reagan își justifica tertipul pretinzând „Nu am considerat operația un târg «arme pentru ostatici»"; dar, desigur, asta era[12]. În orice caz, Mughniyeh a eliberat trei ostatici, însă a luat imediat alți trei americani ostatici, confirmând credința multor oficialități americane și israeliene că negocierile cu teroriștii nu duc decât la și mai multe acte teroriste. Ceilalți ostatici au fost, în cele din urmă, eliberați, din ordinele Iranului, unii după aproape șapte ani de captivitate[13].

Mughniyeh a fost activ multă vreme și în anii 1990, operând nu doar împotriva inamicilor Hezbollah, ci și a celor ai Iranului. Deși retorica grupului era încă dominată de frazeologia islamistă, în termeni practici, comportamentul său era motivat în mare măsură de interese etnonaționaliste și de existența sa ca extensie finanțată de iranieni a politicii externe făcute la Teheran. În 1992, ca răspuns la asasinarea unui lider Hezbollah de către israelieni, Mughniyeh a pus la cale un atentat cu mașină-capcană la ambasada israeliană din Buenos Aires, Argentina, ucigând 29 de oameni. Doi ani mai târziu, un atac similar a distrus un centru evreiesc din Buenos Aires, ucigând 85 de persoane. De asemenea, anchetatorii saudiți bănuiau că Mughniyeh și Hezbollah erau responsabili pentru devastatorul atentat cu mașină-capcană din iunie 1996 care a distrus Khobar Towers, un imens complex care găzduia militarii americani implicați în operațiile de interzicere a survolarii Irakului. În explozie au murit 19 soldați și piloți americani.

Mujahedinii afghani

În vreme ce politica Statelor Unite ale Americii în Orientul Mijlociu era în derivă, schimbându-și direcția în funcție de interese concurente la sfârșitul anilor 1970 și începutul următorului deceniu, la granițele regiunii s-a creat o ocazie în avantajul americanilor care, cum credeau serviciile secrete și funcționarii din politica externă a Statelor Unite ale Americii, nu impunea prea mari riscuri. Retrospectiv privind, era, de fapt, o evoluție semnificativă în apariția jihadismului ca forță internațională. Acel eveniment a fost invadarea sovietică a Afghanistanului în decembrie 1979, un efort al Kremlinului de a-i susține pe comuniștii afghani care veniseră la putere cu

un an înainte, printr-o lovitură de stat sângeroasă. Programul radical marxist-leninist al afghanilor era unul greu de materializat, de vreme ce încercau să-l pună în aplicare într-o țară izolată și neospitalieră care aproape că nu avea infrastructură industrială sau clasă muncitoare și cu greu ceva care să semene a identitate națională. Căpeteniile tribale afghane, care acceptau un guvern central doar pentru că nu-și făcea aproape deloc simțită prezența, au ridicat imediat armele împotriva noului regim comunist. Rebelii care luptau cu guvernul central au început să fie cunoscuți sub numele de mujahedini, cuvânt care înseamnă „cei care poartă jihadul", sau, literalmente, „cei care luptă". La început, mujahedinii abia de semănau „luptătorilor sfinți" care au devenit mai târziu. În primii ani ai rezistenței lor, ei luptau nu să impună *sharia* sau ca parte a vreunei dorințe sacre de a-i distruge pe infideli, ci mai degrabă pentru a restabili *status quo ante* al dominației etnotribale.

Statele Unite ale Americii s-au folosit de această ocazie pentru a-și hărțui și umili inamicii din Războiul Rece. Consilierul președintelui Carter pe probleme de securitate națională, înverșunatul anticomunist Zbigniew Brzezinski, a propus o intervenție indirectă prin intermediul Pakistanului, un aliat apropiat al americanilor și vecin cu Afghanistanul. După ce nota că Statele Unite ale Americii trebuie să evite orice confruntare directă cu sovieticii, care ar duce la un război între superputeri, Brzezinski îl informa pe Carter că „este esențial ca rezistența Afghanistanului să continue. Asta însemna mai mulți bani, dar și transporturi de arme pentru rebeli și ceva consiliere tehnică"[14]. Că dictatorul militar pakistanez Muhammad Zia-ul-Haq era și el un fervent islamist nu-l deranja pe Brzezinski și nici faptul că grupul de mujahedini cel mai mare era asociat de departe cu Frăția Musulmană.

În mai puțin de un an armele, banii și consilierii Statelor Unite ale Americii se îndreptau către Pakistan, ca și armele aliatelor SUA, Egipt și Arabia Saudită. Nu a durat mult și Israelul, Franța, Marea Britanie, ba chiar și Republica Populară Chineză contribuiau cu fonduri în efortul de a lovi în interesele sovieticilor. Mare parte din eforturile americane de a-i sprijini pe mujahedini – care și-au organizat rapid o surprinzătoare rețea formată din cel puțin șapte tabere militare majore – erau distribuite cu ajutorul principalului serviciu secret al Pakistanului, Direcția generală de informații interservicii (Inter-Services Intelligence, ISI), ai cărei ofițeri erau instruiți de consilieri americani în Statele Unite ale Americii și în Pakistan. Membrii ISI, în schimb, le transmiteau mujahedinilor ceea ce învățau, cum să folosească arme mici și armament greu, puștile cu lunetă, camuflajul, explozibilele și mașinile-capcană. La fel de important, ei îi învățau pe mujahedini comportament și tactici conspirative pentru a avea succes în luptele de gherilă.

În primul an de finanțare, Congresul SUA a alocat în secret circa 30 de milioane de dolari pentru mujahedini. Până în 1987, alocațiile anuale americane au atins 630 de milioane de dolari, încurajate frenetic de cel mai mare susținător al mujahedinilor din Congres: Charlie Wilson, un înflăcărat democrat texan, alcoolic, mare amator de distracții care călătorea frecvent în Pakistan, pentru a-și satisface dorința romantică de aventură și atenție[15]. În 1986, Statele Unite ale Americii au început să le aducă mujahedinilor unele dintre cele mai noi și mai sofisticate arme: lansatoarele portabile de rachete antiaeriene Stinger. Priceperea cu care s-au folosit mujahedinii de lansatoarele Stinger i-a forțat pe sovietici să limiteze misiunile elicopterelor și a răsturnat dramatic sorții luptei în favoarea forțelor anticomuniste afghane.

Egiptul şi Arabia Saudită erau amândouă dornice să pună piciorul în Pakistan şi Afghanistan, independent de Statele Unite ale Americii. Aceasta însemna nu doar canalizarea banilor către mujahedini prin intermediul numeroaselor agenţii religioase şi sociale, dar şi recrutarea unor mici contingente de oameni pentru a lupta alături de ei. Nu era nevoie de multe încurajări oficiale. Încă din 1979, clericii islamişti din tot Orientul Mijlociu îşi informau adepţii despre eforturile depuse de fraţii lor musulmani pentru a-i alunga pe necredincioşii sovietici. Nu a trecut mult şi clericii au început să propovăduiască necesitatea susţinerii jihadului anticomunist prin contribuţii financiare şi implicare personală. Pentru mulţi islamişti hotărâţi, călătoria către Pakistan pentru a participa la jihadul împotriva sovieticilor a început să fie un substitut acceptabil pentru transformările sociale de acasă, care păreau să fie mai departe ca oricând de materializare (cu excepţia Iranului).

Efortul colectiv de a-i ajuta pe mujahedini a întărit legăturile Statelor Unite ale Americii cu Egiptul şi Arabia Saudită, amândouă mari amatoare să-şi consolideze propriile armate cu ajutorul armelor şi instructorilor americani, contracarându-i astfel pe sirienii susţinuţi de sovietici şi alunecarea către comunism a unora dintre propriii intelectuali. Nu a trecut mult şi consilierii americani instruiau ofiţeri egipteni şi saudiţi, iar aceştia transmiteau mai departe aceste cunoştinţe tinerilor recrutaţi să se alăture luptei împotriva sovieticilor din Afghanistan.

Osama bin Laden şi Afghanistanul

Omul care a avut cel mai mare succes în adunarea fondurilor şi recrutarea trupelor pentru luptele din Afghanistan a fost un tânăr milionar, pios şi sentimental, Osama bin

Laden. Tatăl său era yemenit, însă era proprietarul celei mai mari întreprinderi de construcții din Arabia Saudită și astfel asociat apropiat al regelui Faisal. Născut în 1957, bin Laden a urmat cursurile Universității din Jedda, unde a avut ca profesori doi islamiști influenți: Muhammad Qutb, fratele mai mic al martirului islamist egiptean, și Abdullah Azzam, un învățat islamic radical din Palestina. Azzam mergea frecvent în Afghanistan să se întâlnească cu mujahedinii. Revenind în Jedda, era foarte priceput în recrutarea luptătorilor pentru jihadul anticomunist. „*Trebuie* să faceți asta!" le cerea Azzam ascultătorilor săi „Este datoria voastră! Trebuie să lăsați totul și să plecați!"[16] Importanța martiriului a crescut tot mai mult în discursurile sale înflăcărate până a ajuns să ocupe locul central. Așa-numiții arabi afghani care mergeau să lupte cu sovieticii și marionetele lor afghane tânjeau după o moarte virtuoasă în luptă. Pentru acești arabi care ajunseseră să considere că viața nu mai merita trăită în propriile țări, o moarte glorioasă și răsplata paradisiacă imediată deveniseră cea mai bună alternativă.

Bin Laden era captivat. De-a lungul timpului, el devine cel mai mare finanțator privat al jihadului, aducând milioane de dolari pentru a susține lupta și pentru a-i ajuta pe refugiații strămutați. În 1984 el a vizitat Afghanistanul. Doi ani mai târziu, bin Laden și-a adus familia în Pakistan. În acel an, el și Azzam au întemeiat Biroul de servicii pentru a colecta bani, a recruta luptători și a administra o tabără de instrucție lângă Peshawar, la frontiera afghano-pakistaneză. La început, bin Laden s-a ocupat doar de colectarea de fonduri și de recrutări, însă prin 1987 a început să se aventureze în Afghanistan cu mici bande de luptători de gherilă. După un schimb de focuri în 1987, el a capturat un AK-47, trofeu care poate fi zărit

pe umărul lui în comunicatele video de la sfârşitul anilor 1990 şi în următorul deceniu.

Azzam a fost unul dintre cei doi oameni care au avut o decisivă influenţă intelectuală asupra lui bin Laden în perioada şederii sale în Afghanistan, convingându-l pe tânăr de necesitatea creării unei organizaţii capabile să iniţieze şi să conducă jihadul internaţional împotriva celor care nu erau musulmani. A doua persoană care a avut o influenţă decisivă asupra lui bin Laden a fost al-Zawahiri, liderul egiptean al grupării al-Jihad, care a ajuns prima dată în Pakistan în 1980 pentru a lucra la un spital pentru refugiaţi. Ce a văzut acolo l-a convins că Pakistanul şi Afghanistanul ofereau ocazii mult mai bune pentru organizarea jihadului decât Egiptul. Speranţa sa era să pună pe picioare un grup conspirativ, călit în lupte, pe care să-l poată duce în Egipt, unde putea da rezultate altfel imposibile sub tiranul Sadat. Însă în 1981 al-Zawahiri a fost arestat după asasinarea lui Sadat. S-a reîntors în Afghanistan imediat ce a fost eliberat din închisoare în 1985 şi în scurtă vreme a adoptat doctrina *takfir* (excomunicarea şi chiar asasinarea musulmanilor eretici)[17].

În sinea sa mereu conspirator, al-Zawahiri putea să adopte acum pe de-a-ntregul aroganţa caracteristică unor personaje ca Neceaev şi Lenin: el va fi cel care va decide cine este şi cine nu un musulman adevărat şi va face justiţie în consecinţă.

Azzam şi al-Zawahiri s-au luptat pe accesul la bin Laden şi la averea acestuia. În final, bin Laden a făcut ca lumile lor să fuzioneze, dedicându-se jihadului global împotriva nemusulmanilor şi musulmanilor rebeli dincolo de graniţele Afghanistanului după ce războiul împotriva sovieticilor a luat sfârşit. Dar unde şi împotriva cui? Asta rămânea de văzut. Între timp, bin Laden începuse în 1988 să pună pe picioare infrastructura

pentru instruirea și susținerea unei bande de luptători de elită neînfricați – o armată privată dedicată jihadului, pe care bin Laden o susținea cu averea sa personală și cu priceperea sa dovedită de a aduna fonduri. Numele acestui corp de armată era al-Qaida – „baza", de la numele taberei de instrucție unde erau antrenați mujahedinii. În afara lui bin Laden, cei mai mulți lideri al-Qaida erau egipteni, inclusiv al-Zawahiri.

Estimările referitoare la numărul arabilor veniți în Afghanistan diferă în mare măsură, de la 15 000 la 35 000[18]. Din punct de vedere militar, influența lor a fost minoră și au fost deseori marginalizați de afghani, care considerau că dorința lor jihadistă de moarte era stranie – și cu totul neislamică. Deși au participat, în general, la mai puține lupte decât camarazii lor afghani, arabii s-au lăsat atrași de cultura jihadului anticomunist și au căpătat mijloacele să-l poarte. Americanii nu controlau mai deloc unde ajung armele, banii și antrenamentul, de vreme ce ei lăsau totul pe mâna serviciilor secrete pakistaneze. Parte din problemă era că americanilor nu prea le păsa cine folosește armele, atâta vreme cât erau folosite împotriva sovieticilor și aliaților afghani ai acestora. Brzezinski spunea mai târziu: „Ce a fost mai important la nivel istoric? Talibanii [care i-au succedat pe mujahedini] sau căderea imperiului sovietic? Câțiva islamiști surescitați sau eliberarea Europei Centrale și sfârșitul Războiului Rece?"[19]. În orice caz, CIA se putea considera norocoasă dacă jumătate din armele trimise în Pakistan au ajuns la aliații oficiali. În ceea ce privește restul, unele au fost furate sau vândute pe piața neagră în Afghanistan, de unde puteau fi cumpărate de oricine, inclusiv de arabii afghani.

Ca și americanii în timpul Războiului din Vietnam, sovieticii nu agreau prea mult interminabilul război din Afghanistan, care producea tot mai multe victime, fără a înregistra vreun

progres notabil (în război au murit circa 15 000 de soldați sovietici). În 1988, noul conducător al Uniunii Sovietice, Mihail Gorbaciov, căuta o ieșire din această situație; în mai puțin de un an ultimii soldați sovietici părăseau Afghanistanul. Când a devenit clar că regimul comunist din Afghanistan nu poate rezista de unul singur, animozitățile aproape de necontrolat dintre diverșii șefi de trib afghani și luptătorii arabi s-au declanșat într-un luptă amarnică pentru supremația postcomunistă. Una dintre primele victime ale acestui război civil a fost Abdullah Azzam, cel mai important mentor al lui bin Laden, ucis în noiembrie 1989 de o mină plantată pe șosea. Nimeni nu și-a asumat responsabilitatea pentru asasinat, însă mare parte din suspiciune s-a îndreptat către al-Zawahiri, pe care asasinatul l-a scăpat de competiția pentru sprijinul lui bin Laden.

Doar câteva luni mai devreme, bin Laden se întorsese în Arabia Saudită, îmbătat de victoria împotriva sovieticilor și foarte respectat ca arhitect-șef al armatei arabilor din Afghanistan. A fost însă deziluzionat de rapida dezintegrare a ceea ce nu fusese niciodată un front arab unit. Bin Laden se gândea ce poate face cu al-Qaida, mica, dar bine înarmata și instruita sa armată privată de luptători sacri. După o scurtă implicare în războiul civil dintre naționaliștii și marxiștii din Yemen (în vecinătatea sudică a Arabiei Saudite), el a început să atâțe spiritele împotriva dictatorului laic și pseudosocialist al Irakului, Saddam Hussein. Când Hussein a invadat Kuwait în august 1990, amenințând astfel întreaga regiune, saudiții înclinau să se adreseze Statelor Unite ale Americii pentru ajutor. Bin Laden i-a implorat pe saudiți să-l lase pe el să organizeze apărarea regatului. Întrebat cum l-ar putea apăra de tancuri, arme chimice și de o armată de un milion de oameni, el a răspuns: „Îi vom înfrânge

cu credința". Declarația l-a lăsat rece pe regele saudit, care a implorat Statele Unite ale Americii: „Veniți cu tot ce puteți" [20].

Bin Laden își îndreaptă atenția spre Statele Unite ale Americii

Cândva, între exilul sovietic și căderea Kabulului în mâinile șefilor militari afghani în 1992, cei mai mulți mujahedini străini încercau să revină în țările lor de baștină. În multe cazuri, guvernele lor le-au refuzat revenirea, dându-și seama de pericolul potențial pe care-l prezentau acești arabi afghani înarmați și instruiți. Unii au devenit luptători apatrizi, trecând de la un conflict la altul. Mulți au bătut drumul până în Sudan, unde, în vara lui 1989, o lovitură de stat inspirată de islamistul radical Hasan al-Turabi a răsturnat de la putere guvernul civil. Al-Turabi a deschis granițele Sudanului pentru islamiștii radicali și pentru radicalii de toate spețele, sperând să creeze un nou centru internațional pentru jihad. Unul dintre primii sosiți a fost bin Laden, care s-a stabilit acolo, unde, ironia sorții, a abandonat jihadul pentru o vreme.

Trei factori l-au făcut să revină din această retragere timpurie și să-l transforme din insurgent anticomunist în terorist internațional. Primul a fost faptul că soldații americani continuau să staționeze în Arabia Saudită. Era acum 1992, la mai bine de un an după ce Războiul din Golf îl scosese pe Saddam Hussein din Kuwait, iar Statele Unite ale Americii păreau să nu fie dispuse să plece. Pentru ca lucrurile să stea și mai prost, soldații americani veniseră și în Somalia vecină în decembrie cu mandat ONU pentru a pune capăt războiului civil din țară. Bin Laden era oripilat de intruziunea Statelor Unite ale Americii în lumea islamică, ajutate de state conduse de musulmani, cum ar fi Egiptul și Arabia Saudită, sau de Statul Israel,

un adevărat regat cruciat de secol XX în Orientul Mijlociu. Ca și Sayyid Qutb, impunătoarea personalitate a islamismului modern, bin Laden vedea tot mai mult influența exercitată de Statele Unite ale Americii asupra tuturor manifestărilor de *jahiliyyah* și în toate situațiile de neputință arabă sau musulmană. Și, ca și Qutb, bin Laden credea că Statele Unite ale Americii sunt vulnerabile. Nu au fost alungați pușcașii marini din Beirut de câțiva atentatori sinucigași? Încrederea lui Bin Laden în faptul că SUA nu doreau să înregistreze victime i-a fost confirmată și mai mult atunci când Bill Clinton a retras de îndată militarii Statelor Unite ale Americii din Somalia în octombrie 1993 după moartea a 18 soldați într-o ambuscadă.

Al doilea factor în transformarea lui bin Laden în jihadist internațional convins a fost faptul că s-a întâlnit la Karthoum cu liderii grupărilor islamiste și jihadiste din toate colțurile lumii musulmane. Contactele cu reprezentanții al-Jihad, ai Grupului islamic, ai Hamas, ai organizației Abu Nidal, cu Carlos Șacalul și chiar cu gruparea șiită Hezbollah l-au convins că existau resursele și voința pentru un jihad internațional autentic și că ar fi fost posibilă chiar și o alianță sunnită-șiită pentru a atinge acest obiectiv. S-a presupus, de asemenea, că o întâlnire între bin Laden și creierul operațiilor teroriste ale Hezbollah, Mughniyeh, l-a convins pe primul că atentatele sinucigașe sunt cele mai utile și eficiente metode de a lovi un adversar superior din punct de vedere numeric, financiar și tehnologic[21].

Al treilea factor a fost un nou ciclu de aprofundare a Coranului și a istoriei islamice, bin Laden descoperind astfel învățăturile lui ibn Taymiyya. Amestecând elemente ale secolelor al XIII-lea și al XX-lea – ceva ce bin Laden și salafiștii erau mereu dornici să facă – scrierile lui ibn Taymiyya ofereau, se pare, tot sprijinul coranic necesar pentru o campanie de violență

purificatoare împotriva tuturor adversarilor adevăratului islam. Bin Laden a mers chiar mai departe, trăgând concluzia că acele *fatwa* dau permisiunea de a ucide trecători inocenți dacă moartea lor făcea posibilă distrugerea necredincioşilor.

Dar cum să declanşezi jihadul? Eficiența atacurilor împotriva conducătorilor musulmani şi a țărilor acestora era limitată, de vreme ce acestea erau, în ansamblu, state puternice şi autoritare, care dispuneau de vaste forțe polițienești. La urma urmei, „faraonul" executat Sadat fusese pur şi simplu înlocuit de Moubarak, care i-a continuat mare parte din politică. Ce susțineau aceste state, credea bin Laden, era atotputernicul dolar american, pe care-l primeau atât ca ajutor străin, cât şi ca plată pentru a drena imensa bogăție de petrol a regiunii. Doar alungând Statele Unite ale Americii din Orientul Mijlociu s-ar fi putut regenera cu adevărat islamul.

Decizia lui bin Laden să-şi verse veninul asupra Statelor Unite ale Americii era, de asemenea, justificată de nevoia lui de a găsi o țintă unificatoare pentru elementele disparate ale dezorganizatului jihad internațional, care, cum bine ştia el însuşi, se sfâşiau între ele, în Afghanistan. Nu era decât una dintre multele situații de acest fel pe care bin Laden le văzuse peste tot în Orientul Mijlociu. Furia, gelozia şi suspiciunea îi împiedicau de multă vreme pe egipteni, saudiți, sirieni şi irakieni să coopereze, chiar şi împotriva israelienilor, un inamic pe care îl urau cu toții. Bin Laden însuşi, până de curând, îi considerase pe şiiți nişte eretici. El s-a convins că doar o campanie teroristă împotriva Statelor Unite ale Americii va oferi țintele şi simbolurile care ar fi putut şterge barierele sectare, culturale şi etnonaționaliste care sfâşiau mişcarea jihadistă internațională şi-i asmuțeau aripile una împotriva celeilalte. Bin Laden considera că poate valorifica istoria victimizării Orientului Mijlociu

de către cruciați și imperialiști numai dacă Statele Unite ale Americii ar putea să se dovedească a fi moștenitoarele moderne ale acelor tradiții. În fine, și-a centrat planurile pe speranța că Statele Unite ale Americii pot fi determinate să răspundă la terorism cu lovituri sau, și mai bine, cu invadarea unei țări islamice. Atunci proiectul dezvoltat în lupta mujahedinilor împotriva sovieticilor putea fi aplicat singurei supraputeri rămase, întrucât URSS dispăruse în 1991[22].

Ramzi Yousef și primul atentat la World Trade Center

Prima conspirație jihadistă pentru efectuarea unui atac pe sol american nu a fost urzit de al-Qaida. Aceasta a fost atacul din 1993 împotriva World Trade Center, care a fost înfăptuite de o mică bandă, fără nume, condusă de Ramzi Yousef, kuwaitian prin naștere, dar jumătate pakistanez, jumătate palestinian. Ramzi Yousef era un tânăr de 24 de ani care voia să pedepsească Statele Unite ale Americii pentru că ajuta Israelul. Deși se organizaseră singuri, Yousef și colegii săi erau profund implicați în extrem de dinamica mișcare jihadistă internațională. Yousef fusese influențat de învățăturile lui Abdullah Azzam, care predicase o vreme în Kuwait, și s-a înfuriat peste măsură când a văzut prima Intifadă la televizor. Mai mult, doi unchi ai săi fuseseră uciși în luptele alături de mujahedinii din Afghanistan. Rămas pe drumuri după ce Saddam a invadat Kuwaitul în august 1990, Yousef a plecat în Pakistan, unde s-a antrenat ca luptător de gherilă și în fabricarea bombelor cu echipamentul trimis de CIA. Se prea poate ca pe atunci să-l fi întâlnit pe bin Laden. În septembrie 1992, a sosit la New York pentru a cerceta viitoarele ținte ale atentatului.

Acolo a frecventat una dintre cele două moschei ale șeicului Omar Rahman, unul dintre liderii egipteni ai Grupului islamic. Rahman, tot mai nemulțumit de perspectiva de a purta jihadul împotriva Egiptului, venise la New York în 1990 pentru a-și predica doctrina urii și a obține sprijin pentru a porni războiul contra adevăratului dușman, Statele Unite ale Americii. Din casa lui aflată în Jersey City, despărțit prin fluviul Hudson de New York, a emis *fatwa* prin care legitima asasinarea evreilor și i-a chemat pe musulmani să atace Occidentul, să distrugă „sistemul de transport din aceste țări, să-l fărâme, să le distrugă economia, să le incendieze companiile, să le elimine investițiile, să le scufunde navele, să le doboare avioanele, să-i omoare pe mare, în aer, pe uscat"[23].

Yousef nu avea nevoie de prea multă încurajare, însă pare-se că insistențele lui Rahman l-au făcut să-și accelereze planul. Obiectivul său era să pună o bombă imensă în parcarea subterană de la World Trade Center, suficient de mare să prăbușească un turn peste celălalt. Spera să omoare un sfert de milion de oameni – cam câtă durere le pricinuise Israelul, susținut de Statele Unite ale Americii, palestinienilor, după cum considera el. Bomba construită de el era o versiune îmbunătățită a amestecului de azotat de amoniu cu un ulei mineral combustibil care fusese materia primă folosită pentru mașinile-capcană de câteva decenii. Bomba, ascunsă într-o dubă Ryder, era uriașă. Când a fost detonată în 26 februarie 1993, explozia a săpat un crater adânc cât șapte etaje, omorând șase persoane în garaj și rănind alte peste 1 000 care au inhalat fumul toxic degajat în turnuri. Cu toate acestea, nu a fost suficient de mare ca să dărâme World Trade Center. Oricum, bomba, care a costat cel mult câteva mii de dolari, a produs până la urmă pagube de peste jumătate de miliard de dolari[24].

Yousef a părăsit de îndată țara, însă ceilalți conspiratori au fost capturați rapid, în mare măsură din pricina neglijenței lor. Unul dintre ei închiriase dubița pe numele lui și după explozie a dat telefon să reclame furtul mașinii ca să poată lua înapoi garanția depusă! Convinse că au de-a face cu niște amatori de rând, autoritățile au respins cu aroganță, considerându-le neimportante, nenumăratele probe care îi legau pe teroriști de o uriașă mișcare internațională secretă. La peste un an de la atentatul de la World Trade Center, cei patru complici principali ai lui Yousef au fost găsiți vinovați și au primit multiple condamnări la închisoare pe viață.

Între timp, Joint Terrorism Task Force, divizie condusă de FBI, a infiltrat un informator într-o celulă jihadistă din Brooklyn asociată cu una dintre moscheile lui Rahman. Autoritățile au fost așadar deplin informate de complotul pus la cale de această celulă de a-l asasina pe președintele Egiptului Hosni Moubarak și, simultan, de a ataca cu bombe cinci locuri emblematice din New York, inclusiv clădirea Organizației Națiunilor Unite. În vara lui 1993, conspiratorii au fost arestați. La fel și Rahman. Șeicul a fost condamnat pe viață pentru că a inspirat conspirația, iar ceilalți complotiști au primit pedepse de cel puțin 25 de ani de pușcărie.

După ce a părăsit Statele Unite ale Americii, Yousef s-a dus în Filipine, unde a luat legătura cu asociații săi din zilele petrecute în Afghanistan, acum operând sub numele de gruparea Abu Sayyaf. Organizația wahhabistă acționa în insulele izolate din sudul Filipinelor, unde se foloseau de instruirea primită de la CIA/ISI pentru a-i teroriza și ucide pe cei care se opuneau întemeierii unui stat islamic. Yousef a instruit câțiva membri ai grupării Abu Sayyaf în fabricarea bombelor, dar și-a concentrat eforturile pe proiectarea unor bombe ale căror componente

pot fi transportate clandestin la bordul avioanelor, asamblate în toaletă și lăsate să explodeze după ce atacatorul părăsea avionul. Într-un test efectuat în decembrie 1994, Yousef a plantat o bombă care a ucis un pasager japonez în timpul unui zbor de la Manila la Tokyo fără a reuși să doboare însă avionul. Yousef a făcut ajustările trebuincioase și și-a urmat planurile de a detona bombe la bordul a 12 avioane care se îndreptau aproape în același timp către Statele Unite ale Americii peste Oceanul Pacific. Cu toate acestea, în ajunul aplicării acestui plan, a declanșat accidental un incendiu pe când lucra la bombe într-un apartament din Manila. A fugit, însă a fost prins o lună mai târziu de poliția pakistaneză în Peshawar. A fost predat oficialităților americane și a revenit în Statele Unite ale Americii, unde a fost judecat și găsit vinovat atât pentru atentatul de la World Trade Center, cât și pentru noua sa conspirație.

Jihadul în Egipt

Între timp, jihadiștii egipteni, în special arabii afghani reveniți din război, au pornit din nou ofensiva după ani de pasivitate. Din 1992 până în 1997, teroriștii jihadiști au ucis mai mult de 1 200 de oameni, inclusiv pe președintele parlamentului, un ministru și pe șeful unității contrateroriste egiptene. Principalele organizații implicate în aceste violențe au fost Grupul islamic, care îi dădea ascultate în continuare lui Omar Rahman, în pofida exilului autoimpus și, mai apoi, a faptului că a fost închis în Statele Unite ale Americii, și gruparea lui Ayman al-Zawahiri, al-Jihad. Grupul islamic era, de departe, cel mai activ dintre cele două, asasinând intelectuali, jurnaliști, creștini și funcționari guvernamentali. Turiștii străini erau și ei în mod deliberat vizați, ceea ce a dus la o scădere masivă a banilor proveniți din turism. Cu toate acestea, al-Jihad era grupul

care inova, devenind prima organizație teroristă sunnită care a folosit atacatori sinucigași, o tactică utilizată anterior doar de șiiți[25].

Al-Jihad a fost distrus aproape integral la începutul anilor 1990, când poliția egipteană l-a capturat pe directorul organizației, la care au găsit și lista cu membri. Oricum, publicul era tot mai scârbit de violența islamistă făcută la întâmplare, o atitudine care s-a cristalizat în 1993, când o fetiță a fost omorâtă accidental în timpul unui atentat eșuat la viața prim-ministrului egiptean pus la cale de al-Jihad. Cetățenii au ieșit în stradă pentru a denunța violențele făcute în numele islamului; cei care au venit la funeraliile fetiței s-o plângă strigau: „Terorismul este dușmanul lui Dumnezeu!"[26]. Dată fiind situația, nu a protestat nimeni când, printr-o operație forte, guvernul a nimicit organizația lui al-Zawahiri din Egipt.

Grupul islamic s-a fărâmițat și el în războiul cu forțele de securitate – în așa măsură că, în 1997, adepții lui Rahman au negociat un armistițiu cu guvernul, la care s-au alăturat și mulți membri ai al-Jihad. Al-Zawahiri, care se întorsese atunci în Afghanistan, era furios și i-a adunat pe cei mai crânceni nemulțumiți pe care i-a găsit. Atacul pe care l-au plănuit era un act disperat, în stilul lui Marighella și al grupării Tupamaros, pentru a provoca o reacție a autorităților care să radicalizeze masele și să le redea jihadiștilor inițiativa. În noiembrie, o echipă de comando a măcelărit 58 de turiști și patru egipteni lângă templul reginei Hatshepsut, lângă Luxor. Asasinatele au fost înfiorătoare, chiar și după standardele jihadiste. Un supraviețuitor a văzut cum un terorist i-a decapitat tatăl, altul a îndesat un pamflet islamist în trupul eviscerat al unui turist. Toți cei șase teroriști s-au sinucis imediat, la mică distanță de templu. Atât de mare au fost repulsia și furia egiptenilor încât

toate grupările jihadiste au negat că ar fi fost implicate. Privată de finanțare și de recruți, nemaiputând profita de adăposturi și de case conspirative, jidiștii pur și simplu s-au evaporat. „Credeam că nu vom mai auzi de ei vreodată", spunea un activist egiptean pentru drepturile omului[27].

Talibanii și bin Laden

Al-Qaida era o organizație, antrenase luptători de gherilă, distribuise bani și urzise comploturi, dar nu întreprinsese încă nicio operație. În 1996, dictatorul islamist sudanez Hasan al-Turabi s-a săturat, în fine, până peste cap de comportamentul dificil al lui bin Laden și a ordonat expulzarea lui. Devenit un paria fără țară, bin Laden a decis să se întoarcă pe scena marilor sale succese, pentru că în Afghanistan avea loc o surprinzătoare întorsătură de situație. După ce mujahedinii l-au răsturnat de la putere pe liderul comunist Mohammad Najibullah în 1992, sângerosul război civil declanșat între căpeteniile de triburi rivale a avut un învingător neașteptat. Liderul talibanilor, discretul mulah Muhammad Omar, propovăduia o versiune austeră a islamului, care făcea ca versiunea wahhabiților din Arabia Saudită să pară îngăduitoare. Dar talibanii și strictul lor program lege-și-ordine a atras susținerea în masă din partea unei populații afghane obosite de cele aproape două decenii de război. În 1996, talibanii au cucerit Kabulul și au început să impună un regim puritan care interzicea prezența femeilor în mai toate sectoarele vieții publice și chiar dicta mărimea bărbilor pe care le purtau bărbații. O inscripție de pe zidul poliției religioase a talibanilor le sintetiza viziunea: „Dați rațiunea la câței. Miroase a corupție"[28].

În Afghanistan, bin Laden a început să pună temelia campaniei de violență care va face din el, peste doar cinci ani, cel

mai căutat terorist. Însă plecarea grăbită din Sudan aproape că-l adusese la sapă de lemn, iar organizația sa era risipită. Oricum, unul dintre primele sale acte în Afghanistan a fost faimoasa lui „Declarație de război" împotriva Statelor Unite ale Americii, emisă în august 1996. Principală grijă a lui bin Laden erau trupele militare prezente în continuare în Arabia Saudită, cărora le-a transmis: „A vă teroriza, acum când purtați arme pe pământul nostru, este o datorie morală și legitimă". Bin Laden a insistat de asemenea pe devotamentul oamenilor săi: „Acești tineri [membrii al-Qaida] sunt diferiți de soldații voștri... Tinerii noștri iubesc moartea așa cum iubiți voi viața... Nu vor nimic altceva decât să meargă în paradis ucigându-vă pe voi"[29]. Nu a declanșat nicio operație pentru a împlini aceste amenințări. În 1997, Peter Arnett de la CNN i-a luat un interviu lui bin Laden în care liderul al-Qaida afirma că întreaga familie saudită este eretică. Când Arnett l-a întrebat ce tip de societate dorea bin Laden în țara sa de adopție, el i-a spus doar generalități despre aplicarea legii *sharia*. Ca mai toate organizațiile radicale care recurg la terorism, al-Qaida nu prea avea planuri despre ce se va întâmpla după „revoluție". Adevărul e că pentru acela care își asumă programe maximaliste, revoluția *este* răspunsul la toate întrebările.

Înnebunit să rămână o forță relevantă în cercurile islamiste, al-Zawahiri, care locuia acum și în Afghanistan, a contopit mare parte din organizația al-Jihad în cu mult mai bogata al-Qaida și și-a pus autoritatea sa intelectuală în serviciul lui bin Laden. Una dintre primele acțiuni ale lui al-Zawahiri în această privință a fost să emită o *fatwa* în care declara că „a-i ucide pe americani și pe aliații lor – civili și militari – este o obligație individuală a fiecărui musulman, care o poate îndeplini în orice țară". Declarația enunța cele trei abuzuri clare – continuarea

prezenței militarilor Statelor Unite ale Americii în Arabia Saudită, suferințele civililor irakieni sub povara boicotului economic anti-Saddam și sprijinul acordat Israelului de Statele Unite ale Americii – și cerea declanșarea jihadului „până când moscheea Aqsa [din Ierusalim] și Sfânta Moschee [din Mecca] sunt eliberate din ghearele lor și până când armatele lor se vor retrage de pe toate pământurile islamului"[30]. Cele mai multe organizații jihadiste, inclusiv rămășițele al-Jihadului egiptean, au tresărit de consternare la auzul anunțului făcut de bin Laden și al-Zawahiri de a ataca Statele Unite ale Americii.

Însă chemarea lor a avut efect asupra jihadiștilor, care au început să roiască spre Afghanistan, unde au format celule și s-au instruit pentru acțiuni de luptă. Din acest punct de vedere, al-Qaida a funcționat ca o organizație umbrelă, nu ca un grup terorist tradițional. Mulți adepți ai lui bin Laden au revenit în țările lor de baștină, inclusiv în Cecenia și Kashmir, să lupte în numele unei revoluții islamice. Alții s-au pregătit de acțiune și, pur și simplu, au așteptat un semnal. În vreme ce este foarte posibil ca nucleul al-Qaida să fi fost constituit din câteva sute de membri, până la 20 000 de oameni au sosit la bazele de instrucție din Afghanistan ale lui bin Laden între 1996, anul „Declarației de război", și 2001, când taberele au fost distruse ca urmare a atentatelor de la 11 septembrie[31]. Voluntarii erau îndoctrinați cu viziunea al-Qaida asupra lumii și primeau un curs scurt de utilizare a armelor mici, de construcție de bombe și de metode conspirative. Deși erau de etnii și națiuni diferite, acești oameni aveau multe în comun. Mulți aparțineau unei categorii de profesioniști educați, din clasa de mijloc și își petrecuseră mare parte din viața de adult în Occident. Ca atare, se simțeau izolați, levitând între lumea musulmană și cea occidentală, fără a aparține vreuneia. Adesea moscheile

din toată Europa întemeiate cu petrodolarii saudiți și conduse de clerici wahhabiți le dădeau acestor oameni pentru prima dată sentimentul unei adevărate comunități. De vreme ce mare parte dintre ei proveneau din familii secularizate, aveau puține cunoștințe de istorie sau teologie musulmană, ceea ce-i făcea mai sensibili la radicalismul spiritual. Cea mai importantă trăsătură pe care o împărtășeau era dorința de martiriu.

Reacții americane

Administrația Clinton (1993–2001) a fost descurajată de mai mulți factori să acționeze cu mai multă putere pentru contracararea amenințării jihadiste. Dezvăluirile referitoare la comportamentul CIA peste granițe, în special în America Latină și în Asia de Sud-Est, au determinat Congresul să impună limite în privința operațiilor sub acoperire și a colectării de informații externe. Pe plan intern, Watergate și modul penal în care s-a folosit Nixon de FBI au îmboldit Congresul să adopte noi legi care au împiedicat schimbul obișnuit de informații între cele mai importante servicii secrete interne și internaționale ale țării. Mai mult, Războiul Rece abia se terminase, fapt care i-a făcut pe mulți americani, inclusiv pe președintele nou ales, să creadă că sosise, în fine, timpul să se concentreze pe probleme interne importante. În orice caz, instituțiile create să poarte Războiul Rece erau înzestrate cu bănci de date și cu analize din surse care furnizau puține informații despre celulele teroriste. Chiar dacă terorismul era considerat un pericol la adresa siguranței naționale, modul de a gândi al americanilor era încă dominat de credința din ultimii ani ai Războiului Rece că terorismul există, în principal, ca o extensie sub acoperire a politicii militare și externe a statului inamic. Printre cei implicați în securitatea națională la începutul anilor 1990,

imaginea unei vaste conspirații teroriste internaționale avea gustul raționamentelor șchioape ale lui William Casey* și Alexander Haig. Altă presupunere larg împărtășită de cei care au trecut pe la guvernare era că mare parte din terorismul global care implica deturnările de avioane își propunea în mare măsură să facă propagandă pentru o cauză, nu să producă victime. Și, cu toate că e dificil să ne amintim acum, după atâta vreme, bin Laden nu era direct legat de nicio acțiune teroristă de dinainte de 1998. Rolul său fusese înainte doar de finanțator și propagandist.

Dar unii americanii începuseră să fie conștienți de amenințare, inclusiv John O'Neill de la FBI și Richard Clarke, țarul contraterorismului din Consiliul de Securitate Națională al Statelor Unite ale Americii. Ei au început împreună să pună la punct un fel de canale de comunicație între agenții care vor deveni esențiale în viitorul apropiat. În acel moment, oricum, cererile lor pentru mai multe resurse și mai multe programe contrateroriste au avut rezultate relativ modeste. În ianuarie 1996, un alt individ care vedea departe, Michael Scheuer, a înființat o unitate CIA cunoscută sub numele de Alec Station pentru a colecta informații despre bin Laden. Doar la finalul lui 1996 oficialitățile din Statele Unite ale Americii au devenit conștiente pentru prima dată de existența al-Qaida.

Atacurile al-Qaida

Primul atac terorist despre care se știe că a fost plănuit și înfăptuit de al-Qaida s-a petrecut pe 7 august 1998. În acea zi două uriașe camioane cu explozibili au lovit ambasadele americane

* William J. Casey (1913-1987) a fost un om politic american, director al CIA în perioada 1981-1987 (n.tr.).

din Nairobi, Kenya, și Dar es Salaam, Tanzania. Cele două explozii au omorât 224 de persoane și au rănit mai mult de 4 000. Două amănunte i-au tulburat și ultragiat pe toți, inclusiv pe mulți musulmani: țintele nu aveau de-a face cu „atrocitățile" americane din Palestina, Irak sau Arabia Saudită și victimele erau în mare parte africani. Zece zile după aceea, Statele Unite ale Americii au lovit trei ținte cu rachete de crozieră. Prima era o fabrică de medicamente sudaneză despre care s-a crezut, în mod greșit, că ar fabrica arme chimice pentru bin Laden. Celelalte două erau tabere al-Qaida din Afghanistan. În urma atacurilor, bin Laden a început să spună despre sine că este un inamic călit în luptele cu Statele Unite ale Americii, o supraputere dispusă să-și trimită rachetele la nimereală, multe ratându-și ținta și ucigând civili. Atacul cu rachete a anulat practic publicitatea negativă făcută lui bin Laden și a adus un nou val de recruți. Totuși, competența operațională a al-Qaida era încă destul de scăzută, așa cum s-a văzut la sfârșitul lui 1999, când au ieșit la iveală complicate planuri de a arunca în aer ținte din Los Angeles, Yemen și Iordania, ceea ce a dus la multe arestări. Dar în octombrie 2000, o echipă al-Qaida a pilotat un vas de mici dimensiuni lângă distrugătorul USS *Cole* care se alimenta în portul yemenit Aden; după ce le-au făcut cu mâna membrilor echipajului, au detonat explozibilii de la bord, găurind într-o parte carena vaporului și omorând 17 marinari americani.

Chiar pe când al-Qaida a prins contur la sfârșitul anilor 1980 și în deceniul următor, jihadul internațional împotriva influenței occidentale se intensifica pe celelalte fronturi. Un numitor comun era frecventa participare a luptătorilor de gherilă care-și câștigaseră experiența în Afghanistan ca mujahedini. În multe situații, erau puține conexiuni evidente între aceste fronturi. Oricum, erau conexiuni simbolice importante.

În particular, aceste grupări foloseau aceiași termeni de *jahiliyyah*, *takfir* și *Salafi* și se considerau parte a unui efort unitar de restaurare a adevăratului islam. În al doilea rând, își susțineau luptele reciproc, așa cum făceau și diferitele grupări de stânga și etnonaționaliste din anii 1970, amalgamând prin urmare – sau sperând s-o facă – toate campaniile regionale islamiste în una singură atotcuprinzătoare. Și, în al treilea rând, se foloseau uneori de materiale de propagandă și promoționale, cum ar fi înregistrări video sau DVD cuprinzând execuții sângeroase sau acte de martiriu.

Hamas

Cea mai cunoscută organizație islamistă din Palestina și-a început existența în anii 1940 ca ramură a Frăției Musulmane, dar a rămas o organizație de mici dimensiuni până la sfârșitul anilor 1970, odată cu implicarea șeicului Ahmad Yassin, călăuza lor spirituală paraplegică. El a transformat organizația într-o grupare islamică de mai mari dimensiuni ale cărei obiective erau asigurarea educației islamice și a serviciilor sociale, dar și pregătirea rezistenței armate în fața Israelului. Există dovezi că, de la finalul anilor 1970 până la mijlocul următorului deceniu, guvernul israelian a furnizat asistență grupării lui Yassin, în speranța că va submina atracția palestinienilor față de organizațiile lui Arafat, Fatah și OEP, în mare măsură seculare.

La începutul primei Intifade în decembrie 1987, Yassin a reformat gruparea și a numit-o Hamas. Numele este un acronim care înseamnă „mișcarea islamică de rezistență", dar și, deopotrivă, „sârguință" în arabă. Învățătorului lui Bin Laden, Abdullah Azzam, a contribuit în mod semnificativ la scrierea „legământului" sau cartei Hamas. Acel document, ca și declarațiile

ulterioare, pune în evidență identitatea dublă a Hamas: pe de o parte, o organizație etnonaționalistă care-și propusese eliberarea Palestinei și distrugerea Israelului și, pe de alta, o grupare islamistă devotată deșteptării spirituale și sociale și întemeierii unui stat teocratic care să aplice *sharia*. Oricum, dacă ne referim la Hamas, cele două identități sunt, mai degrabă, două fețe ale aceleiași monede, pentru că apărarea pământului islamic era datoria fiecărui musulman adevărat. În mod caracteristic, Hamas evită referințele la Statul Israel, preferând să spună că inamicul său este sionismul, pe care-l descrie care pe o ideologie rasistă și-l aseamănă nazismului. Hamas a declarat că toți israelienii sunt ocupanți și, astfel, inamici combatanți și ținte legitime[32].

Încă de la început, Hamas a investit mare parte din resursele sale în programe sociale și educaționale, ceea ce l-a făcut foarte popular, chiar și printre cei care erau mai puțin convinși de moralitatea rezistenței violente. Influența Hamas a crescut în salturi în 1990 și 1991, în detrimentul mișcării Fatah a lui Arafat, care l-a susținut pe Saddam Hussein și Irakul, pierzând în consecință mare parte din ajutoarele primite de la statele arabe.

Atacuri sinucigașe cu bombă în Palestina

Hamas a devenit un organizator esențial al Intifadei, dar vreme de mulți ani a înfăptuit doar câteva atacuri. Situația s-a schimbat când divizia paramilitară a grupării, Brigăzile al-Qassam, au început să trimită atacatori sinucigași împotriva Israelului. Din 1993 până în 2005, când a declarat un armistițiu temporar cu Israelul, au murit mai mult de 400 de israelieni în astfel de atacuri. De asemenea, au mai fost și alte organizații care au utilizat atacatori sinucigași în Israel și Palestina, începând cu 1993. Două dintre cele mai importante au fost Jihadul islamic palestinian, care a fost inițiat afiliat la al-Jihadul

lui al-Zawahiri, și Brigăzile de martiri al-Aqsa, brațul militar al grupării Fatah a lui Arafat, care au început operațiile după declanșarea celei de-a doua Intifade în 2000, dar s-au desprins de Fatah în semn de protest față de cooperarea lui Arafat cu Israelul. Împreună, cele două grupări au produs mai mult de 200 de victime[33]. Printre țintele atacurilor sinucigașe s-au aflat și multe locuri frecventate de civili: restaurante, cafenele, centre comerciale, piețe, malluri, autobuze, gări, hoteluri, sinagogi, săli de biliard și discoteci.

Primul atac al Brigăzilor al-Qassam a avut loc în 1993 (în același an cu primul atentat sinucigaș pus la cale de al-Zawahiri și de al-Jihad). Sunt date, în general, două motive pentru decizia Hamas de a începe pe neașteptate să se folosească de atentatorii sinucigași, la mai mult de cinci ani de la începutul Intifadei. Unii au speculat că atacurile sinucigașe erau gândite mai ales pentru subminarea procesului de pace de la Oslo, al cărui început a fost anunțat public în septembrie 1993, fiind urmat de crearea Autorității Palestiniene și de anunțul lui Arafat că renunță la terorism și că recunoaște dreptul Israelului la existență. Există mai multe probe în sprijinul ideii că palestinienii au recurs la această tactică în primul rând ca o formă de represalii împotriva actelor care subliniau sentimentul lor de neajutorare. Unul cu adevărat devastator s-a petrecut în februarie 1994, când Baruch Goldstein, un american de origine israeliană, membru al unei grupări extremiste naționaliste, a masacrat 29 de musulmani care se rugau în Moscheea Peștera Patriarhilor din Hebron, în Cisiordania. Demoralizante în egală măsură erau asasinatele israeliene vizând lideri militanți palestinieni, ca de pildă moartea celui mai important constructor de bombe Hamas și a liderului Brigăzilor al-Qassam. O altă situație care

a întărit sentimentul de inutilitate pe care-l resimțeau palestienienii a fost creșterea rapidă a numărului de coloniști evrei în Cisiordania și în Fâșia Gaza – din 1990 până în 2002, numărul lor s-a triplat de la 76 000 la 226 000. La fel de importantă era și dezamăgirea tot mai mare a palestinienilor produsă de stagnarea procesului de pace de la Oslo și impresia acută de corupție și ineficiență pe care o dădeau Arafat, Fatah și Autoritatea Palestiniană. Sondajele reflectă această dinamică: pe măsură ce scade încrederea în perspectiva păcii, crește sprijinul acordat atentatorilor sinucigași. Cu atât de puține debușee politice sau sociale legitime pentru furia și amărăciunea palestinienilor, Hamas și alte grupări teroriste au putut găsi recruți din belșug. Șeicul Ahmad Yassin justifica astfel utilizarea atentatorilor sinucigași: „Odată ce vom avea avioane și rachete, atunci ne vom putea gândi să ne schimbăm metodele de legitimă apărare. Însă în clipa asta, nu putem să ne descurcăm decât cu mâinile goale și prin propriul sacrificiu"[34].

Terorismul palestinian și contraterorismul israelian s-au întărâtat reciproc, creând o spirală a violențelor tot mai greu de oprit. De pildă, un terorist Hamas, care se alăturase grupului după ce fratele său a fost ucis de armata israeliană, a detonat bomba pe care o avea asupra sa într-un autobuz în Tel Aviv, ucigând 22 de civili. Autoritățile israeliene au descoperit aproape imediat identitatea atacatorului folosindu-se de probele de ADN. Mai târziu în acea zi, soldații israelieni demolau casa familiei, după ce le-au dat o oră să-și ia de-acolo toate bunurile[35].

Chiar și soldații israelieni și-au dat seama de inutilitatea unor asemenea acțiuni punitive. În timpul unei operații din 2002, un soldat israelian se plângea: „Nu avem cum să distrugem sistemul terorist din Cisiordania pentru că sistemul a intrat acum

în mintea oamenilor, în a tinerilor, iar ceea ce facem noi prin această operație le dă și mai multe motive pentru a construi acel sistem"[36].

Jihadul în Bosnia și Cecenia

La începutul anilor 1990, salafiștii nu au reușit să transforme războiul civil dintre creștinii sârbi din fosta Iugoslavie și musulmanii bosniaci într-un jihad, în ciuda sosirii a nu mai puțin de 4 000 de veterani din războiul antisovietic[37]. Imaginile arabilor afghani pozând cu capetele retezate ale dușmanilor sârbi au dăunat încercărilor bosniace de a obține sprijin occidental și foarte puțini membri ai comunității extrem de secularizate bosniace au reacționat pozitiv la retorica islamistă. În cele din urmă, autoritățile bosniace i-au forțat pe mujahedini să plece. Speranța jihadiștilor de a extinde războiul împotriva *jahiliyyah* în Europa a fost spulberată de preferința clară a musulmanilor bosniaci pentru democrația liberală și o mai mare apropiere de Europa și America.

Dezmembrarea Uniunii Sovietice a reprezentat o ocazie și mai îmbietoare de a declanșa jihadul. În 1993, o grupare islamistă luptând pentru desprinderea de nou întemeiata Republică a Georgiei s-au folosit de rachete Stinger din epoca războiului afghan, vândute acum pe piața neagră sau transferate de la un grup jihadist la altul, pentru a doborî trei avioane omorând 126 de persoane[38].

Dar epicentrul real al violențelor din fosta Uniune Sovietică era Cecenia, mică enclavă etnică în nordul Caucazului, cu o istorie de lupte împotriva imperialismului rus și sovietic care începe din secolul al XIX-lea. În 1991, separatiștii din Cecenia au declarat independența față de Rusia; în 1994, între luptătorii de gherilă ceceni și armata rusă s-a declanșat o luptă

deschisă, începutul primului dintre cele două războaie care, în mai puțin de un deceniu, au ucis ori au transformat în refugiați jumătate din populația Ceceniei de circa un milion de locuitori, câți erau înainte.

E adevărat că jumătate dintre ceceni sunt musulmani, dar cei mai mulți sunt în mare măsură secularizați și interpretau conflictul în termeni etnonaționaliști. Oricum, al-Qaida a văzut o ocazie de a exploata conflictul și a început să finanțeze o mică grupare islamistă – operând uneori sub numele de Lupii Islamului – condusă de Șamil Basaev, un lider militar cecen, și de locotenentul său, wahhabitul de origine saudită Amir al-Hattab. Țelul Lupilor era, după cum spunea acesta, de a crea „un tărâm pur islamic, curățat de infideli" care ar putea servi ca trambulină pentru „noua ordine mondială islamică"[39]. În timpul primului Război ruso-cecen, Basaev și Hattab răpeau frecvent militari și-i executau, tactică prin care au forțat autoritățile ruse să negocieze un armistițiu care a încheiat primul război la începutul lui 1996. Atât de mare a crescut faima lui Basaev că a fost al doilea în preferințele la alegerea președintelui republicii doi ani mai târziu. Însă fundamentalul impas politic rămăsese nesoluționat, iar terorismul a început să fie folosit din nou pe scară și mai largă. Mai multe grupări au efectuat deturnări de avioane, au pus bombe și i-au atacat atât pe ruși, cât și pe politicienii ceceni pro-Kremlin. Pentru ostatici se cereau sume exorbitante. Mulți erau decapitați, iar moartea lor era filmată și circula în toată lumea musulmană. Atentatorii sinucigași vizau spații publice și asasinau oficialități. În 1999, puternicele explozii din trei blocuri de locuit moscovite au ucis 236 de persoane și au rănit mai mult de 400. Deși nu și-a arogat merite pentru atentate, al-Hattab a declarat că războiul „s-a mutat în toate orașele rusești și va fi îndreptat împotriva tuturor rușilor"[40].

Noul președinte al Rusiei, Vladimir Putin, a reluat războiul împotriva Ceceniei, distrugând cu această ocazie capitala republicii, Groznîi, aproape integral. Dar războiul a continuat. Obiceiul lui Putin de a refuza negocierea cu oricare moderat cecen, excepție făcând cei desemnați de Kremlin să-i fie marionete în regiune, a însemnat de fapt, prin definiție, că doar radicalii jihadiști mai aveau o reputație în ochii publicului, în pofida faptului că populația nu dorea o guvernare islamistă. Utilizând o forță excesivă la sol și în aer, Rusia a reușit încet, să întoarcă sorții războiului în favoarea sa. În 2002, luptătorii de gherilă fuseseră alungați din aproape toate ariile urbane în munți.

Răspunsul lui Basaev și Hattab a fost să exporte din nou războiul la Moscova. În octombrie, mai multe bombe au explodat în oraș. Momentul culminant al campaniei a fost ocuparea Teatrului Dubrovka de către un comando, din care aproape jumătate erau femei cu hijab (văl). Teroriștii au luat mai mult de 750 de ostatici, au împănat teatrul cu explozibili și au anunțat că vor executa ostaticii și vor arunca în aer teatrul dacă nu vor fi îndeplinite cererile lor confuze. După câteva zile, autoritățile ruse au pompat în teatru un gaz misterios – despre care diverse surse spun că ar fi fost fentanil, halotan, gaz paralizant sau BZ, o armă americană din timpul Războiului din Vietnam – doborând mulți ostatici și teroriști deopotrivă. Trupele contrateroriste ruse au năvălit în clădire, ucigând cea mai mare parte din teroriști, însă cel puțin 130 de ostatici au murit din cauza efectelor gazului[41].

Oricum, dezastrul de la Teatrul Dubrovka nu a schimbat cursul războiului din Cecenia. Acolo rușii se îndreptau încet către o victorie militară; ce mai rămăsese din conflict erau atacuri ocazionale ale luptătorilor de gherilă și acțiunile teroriste din Cecenia, regiunile învecinate și din Moscova. Basaev se

baza tot mai mult pe asasini sinucigaşi, în mare parte femei numite „văduvele negre". În 2004, Basaev a pus la cale o altă operaţie de luare de ostatici, de data aceasta într-o şcoală din oraşul Beslan din Osetia de Nord. Când trupele ruse de securitate au năvălit în clădire – se spune că de teamă că teroriştii sunt pe punctul să arunce şcoala în aer – aproape o treime din cei 1 200 de ostatici au murit în schimbul de focuri din sala de sport a şcolii[42].

Basaev a fost ucis în cele din urmă fie într-o operaţie sub acoperire a ruşilor, fie omorât de trupele rivale de gherilă. Între timp, investiţiile masive ale ruşilor construiseră în mare măsură centrul din Groznîi şi făcuseră funcţionale multe servicii, practic mituindu-i pe ceceni să redevină loiali Kremlinului. Insurgenţa împotriva ruşilor a continuat, însă mult diminuată, deşi violenţele au crescut din nou înainte de Jocurile Olimpice de iarnă din 2014, organizate cu aroganţă, la doar 400 de kilometri de Cecenia, în staţiunea montană Soci. În decembrie 2013, două atentate sinucigaşe care au avut loc în oraşul rus Volgograd au omorât 34 de oameni şi au întins la maximum nervii Rusiei şi ai întregii lumi. În ciuda ameninţărilor venite de la moştenitorii lui Basaev, în timpul Olimpiadei nu au fost atacuri, descurajate probabil de nivelul fără precedent al cheltuielilor de securitate.

Jihadismul în Algeria

Islamismul şi jihadismul au exercitat cea mai mare influenţă, producând şi cele mai mari vărsări de sânge în zone unde se înregistra dinainte o instabilitate politică. De departe, cel mai sângeros exemplu pentru o astfel de situaţie este Algeria, condusă de secularul Front al Eliberării Naţionale până la sfârşitul anilor 1980, de la obţinerea independenţei în 1962. Cu toate acestea, monopartidismul a generat o opoziţie tot mai

mare. Una dintre aripile acesteia era controlată de Frontul Islamic al Salvării, un partid islamist care-şi propusese să creeze un stat teocratic şi să impună legea *sharia*. În încercarea de a-şi recâştiga legitimitatea, guvernul a declanşat o parte din extrem de necesarele reforme economice şi, semnificativ, a modificat constituţia pentru a permite alegeri multipartinice. Între timp, veteranii reveniţi din Războiul afghan erau nemulţumiţi, aşteptau un conflict local în care să-şi verse furia şi dorinţa de schimbări radicale. Extremiştii Frontului Salvării tunau şi fulgerau împotriva răspândirii *jahiliyyah* şi a influenţelor occidentale. În prima rundă a alegerilor parlamentare din decembrie 1991, Frontul Salvării a câştigat cu uluitorul scor de 82% mandatele valabile, în vreme ce guvernul, sigur de iminenta invazie islamistă a parlamentului, a declarat stare de urgenţă, a interzis Frontul Salvării şi i-a arestat liderii, declanşând alunecarea către un război total.

200 000 de oameni au murit în timpul Războiului civil algerian, purtat din 1992 până în 2000 de guvern şi câteva facţiuni armate. Una dintre aceste facţiuni a fost Grupul Islamic Înarmat (GIA), ale cărui revendicări jihadiste radicale depăşea cu mult cererile anterioare al Frontului Islamic al Salvării. Bin Laden a fost unul dintre cei care au exercitat o mare influenţă asupra GIA când a trimis, în 1993, un emisar şi o mică sumă de bani. Între câteva sute şi câteva mii de algerieni care căpătaseră experienţă de luptă în Afghanistan au participat la jihadul de acasă. GIA a atras în mare măsură atenţia prin atacurile sale teroriste împotriva comunităţii străine din Algeria în 1993 şi 1994 şi pentru scurta campanie de atentate cu bombă din Franţa în 1995 (care a dus la moartea a şapte persoane), dar majoritatea absolută a victimelor GIA a fost formată tot dintr-ai lor, musulmani algerieni. Membrii GIA se considerau

a fi karadjiți de secol XX. Karadjiții erau facțiunea de la începuturile islamului care considera că e permis să ucizi *kafiri* – adică apostați musulmani care, în ochii fanaticilor GIA, erau acei musulmani care încălcaseră fie și o virgulă din *sharia*. Un comunicat GIA declara fără ocolișuri: „Nu există neutralitate în războiul pe care-l purtăm. Cu excepția celor care sunt cu noi, toți ceilalți sunt apostați și merită să moară"[43]. Teroriștii GIA au măcelărit sate întregi, omorând jurnaliști, femeile care nu aveau chipul acoperit cu văl, politicieni, lideri și membri ai grupărilor de gherilă rivale. Pe măsură ce războiul civil câștiga teren, GIA și-a pierdut aproape întreaga susținere publică și mare parte din liderii săi au murit în certuri intestine sau de mâna polițiștilor infiltrați în rândul grupării. În 1999, o îndrăzneață și vizionară inițiativă guvernamentală a determinat circa 85% dintre luptătorii GIA să iasă din mișcare după promisiunea amnistiei și a întoarcerii la normalitate. Un grup disident, numit potrivit Grupul salafist pentru rugăciune și luptă, a continuat lupta punând la cale atentate teroriste izolate[44].

Între timp, jihadul al-Qaida a ajuns pe tărâm american, subiect la care ne vom întoarce în ultimul capitol.

Bibliografie

Sunt multe cărți bune despre istoria și prezentul jihadismului, islamismului (sau islamului politic) și salafismului. Cele mai bune sunt cele semnate de Gilles Kepel, *Jihad:The Trail of Political Islam* (Harvard University Press, 2002), și Lawrence Wright, *The Looming Tower: Al-Qaeda and the Road to 9/11* (Knopf, 2006). Alte cărți valoroase sunt cele scrise de Charles Allen, *God's Terrorists: The Wahhabi Cult and the Hidden Roots of Modern Jihad* (Da Capo, 2007); Reza Aslan, *How to Win a Cosmic War* (Random House, 2009); Bell, *Murders on the Nile*

(citat în Capitolul 11); Daniel Benjamin și Steven Simon, *The Age of Sacred Terror* (Random House, 2002); Fawaz Gerges, *Journey of the Jihadist: Inside Muslim Militancy* (Harcourt, 2006); Mary Habeck, *Knowing the Enemy: Jihadist Ideology and the War on Terror* (Yale University Press, 2007); Bernard Lewis, *The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror* (Modern Library, 2003); Brynjar Lia, *The Society of the Muslim Brothers in Egypt: The Rise of an Islamic Mass Movement, 1928–1942* (Ithaca University Press, 1998), și cele editate de Barry Rubin, *Political Islam: Critical Concepts in Islamic Studies*, 3 vol., (Routledge, 2007), și *The Muslim Brotherhood* (Palgrave Macmillan, 2010). Despre Sayyid Qutb, vezi cartea editată de Albert Bergesen, *The Sayyid Qutb Reader* (Routledge, 2007) și cea scrisă de John Calvert, *Sayyid Qutb and the Origins of Radical Islamism* (Columbia University Press, 2010).

Cel mai bun studiu despre bin Laden și al-Qaida este al lui Wright, *The Looming Tower* (citată mai sus). Alte lucrări despre bin Laden, Afghanistan și preistoria Războiului împotriva terorismului sunt Peter Bergen, *Holy War Inc.: Inside the Secret World of Osama bin Laden* (Weidenfeld & Nicolson, 2001) și *The Osama bin Laden I Know: An Oral History of al Qaeda's Leader* (Free Press, 2006); Steve Coll, *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and bin Laden* (Penguin, 2004); John K. Cooley, *Unholy Wars: Afghanistan, America and International Terrorism*, ed. II (Pluto, 2000), și cartea lui Michael Scheuer, *Through Our Enemies' Eyes: Osama bin Laden, Radical Islam and the Future of America*, ed. revizuită (Potomac, 2006). Pentru o colecție cuprinzătoare a declarațiilor lui bin Laden și al-Qaida, vezi lucrarea editată de Raymond Ibrahim, *The Al Qaeda Reader* (Doubleday, 2007).

Despre evenimentele din 1979, vezi Mark Bowden, *Guests of the Ayatollah* (Grove, 2006); David W. Lesch, *1979: The*

Year That Shaped the Modern Middle East (Westview, 2001), și Yaroslav Trofimov, *The Siege of Mecca* (Doubleday, 2007).

Două cărți despre Hezbollah sunt cea lui Ahmad Nizar Hamzeh, *In the Path of Hizbullah* (Syracuse University Press, 2004); și cea scrisă de Augustus Richard Norton, *Hezbollah: A Short History* (Princeton University Press, 2014). Cea mai bună carte despre Hamas este a lui Beverley Milton-Edwards și Stephen Farrell, *Hamas: The Islamic Resistance Movement* (Polity, 2010). Sunt utile și cartea lui Zaki Chehab, *Inside Hamas: The Untold Story of the Militant Islamic Movement* (Nation, 2007), și lucrarea lui Khaled Hroub, *Hamas: Political Thought and Practice* (Institute for Palestine Studies, 2000). Cartea lui Joshua L. Gleis și Benedetta Berti, *Hezbollah and Hamas: A Comparative Study* (Johns Hopkins University Press, 2012), examinează ambele mișcări.

Pentru interacțiunea Americii cu jihadismul, vezi cărțile citate mai sus despre bin Laden și al-Qaida și de asemenea lucrarea lui Richard A. Clarke, *Against All Enemies: Inside America's War on Terror* (Free Press, 2004); Martin and Walcott, *Best Laid Plans* (citat în Capitolul 13); și Michael B. Oren, *Power, Faith, and Fantasy: America in the Middle East, 1776 to the Present* (Norton, 2007).

Despre Cecenia, vezi Emma Gilligan, *Terror in Chechnya: Russia and the Tragedy of Civilians in War* (Princeton University Press, 2010), și Paul Murphy, *The Wolves of Islam: Russia and the Faces of Chechen Terror* (Potomac, 2006 [2004]).

Pentru Războiul civil din Algeria din anii 1990, vezi James D. Le Sueur, *Algeria since 1989: Between Terror and Democracy* (Zed, 2010), și cartea lui Martin Stone, *The Agony of Algeria* (Columbia University Press, 1997).

Capitolul 15

Terorismul recent nejihadist

Din ultimele decenii ale secolului trecut, terorismul a fost adoptat ca strategie de un număr de grupări și mișcări care nu pot fi încadrate cu ușurință în dezvoltarea tipurilor dominante de terorism din acest secol, cum ar fi etnonaționalismul, revoluționarismul de stânga sau jihadismul. Aceste grupări intră în una dintre următoarele două categorii. În prima se încadrează cei care adoptă o retorică apocaliptică și folosesc terorismul ca strategie de a purta un război privat împotriva celui considerat inamic, utilizând deopotrivă violența ca metodă de a-și face publice cauzele. Printre exemplele acestui tip de violență se încadrează cultele, milițiile de extremă dreapta și justițiarii singuratici. În a doua categorie se încadrează grupările și indivizii care adoptă obiective care aparțin într-o oarecare măsură curentului principal politic de gândire, dar cu un grad extrem de convingere, de exemplu, ecoteroriștii și activiștii violenți antiavort. Deși aceste forme de terorism asociate cu o retorică apocaliptică sau obiectivele care aparțin de curentul central de gândire sunt responsabile pentru mare parte din terorismul de azi, ele sunt, istoric vorbind, evoluții recente mai bine înțelese ca variațiuni ale unor teme mai vechi.

Rezistența fără lider

Două elemente comune multor asemenea variante de terorism sunt prezența unei singure teme polarizatoare și un principiu organizatoric care a ajuns să fie cunoscut ca *rezistența fără lider*. Legătura dintre aceste două elemente a fost limpezită de Louis Beam, rasist, fost mare dragon al Ku Klux Klanului texan și, probabil, cel mai influent susținător al rezistenței fără lider. Într-un eseu din 1983, el le cerea „indivizilor care gândesc la fel să formeze celule independente care... să comită acte de sabotaj sau terorism fără vreo coordonare de sus... reducând în același timp comunicarea cu alte celule... Toate persoanele implicate au aceeași viziune, sunt familiarizate cu aceeași filosofie și în general reacționează la fel la anumite situații"[1]. În asemenea cazuri, nu ierarhiile sunt cele care asigură îndrumarea; în schimb, normele sunt prescrise de ficțiuni, manifeste extraordinare, acte individuale sau evenimente importante. Comunicarea dintre adepții unor asemenea cauze, altminteri nelegați de nimic, se petrece de multe ori prin internet sau prin asocieri neoficiale. Mișcările care se angajează în rezistența fără lider sunt, în general, incapabile să se metamorfozeze în sisteme politice, de vreme ce nu speră să declanșeze revoluții, dar sunt uneori capabile să degradeze dezbaterile din curentele centrale de gândire sau să producă un dezastru formidabil.

Milițiile americane

Din dreapta politică americană au apărut în ultimele decenii câteva specii de extremism. Prima a început cu Posse Comitatus* la sfârșitul anilor 1960, care se considera o parte a

* Mișcare de extremă dreapta din SUA (*posse comitatus* – „puterea ținutului", în latină) cu mesaj antiguvernamental și antisemitic (n.tr.).

unei lungi tradiții americane de agitație antifederalistă și revoltă cu rădăcini în Rebeliunea whiskey-ului* în anii 1790. Posse Comitatus este un exemplu perfect de rezistență fără lider; de fapt, a fost principiul central al acestei mișcări, pentru că susținătorii ei protestează împotriva existenței instituțiilor guvernamentale peste cele de la nivelul local sau districtual. Celulele locale Posse Comitatus se angajau deseori în forme simbolice de rezistență, refuzând să plătească impozitele pe venit, să-și ia permis de șofer sau să se supună practic vreunei reguli comerciale sau sociale. Această formă de rezistență anti-taxe și antifederalistă a evoluat la începutul anilor 1990, ducând la constituirea milițiilor locale. Primele miliții – organizații paramilitare devotate antifederalismului, survivalismului și antrenamentelor cu arme – au fost organizate în 1994. În următorii câțiva ani, au fost fondate peste 400 de asemenea grupuri, cu un total de membri care se ridica la, probabil, câteva zeci de mii[2]. Ei se considerau moștenitorii mișcării Minuteman din anii 1770, care le proteja drepturile împotriva unei interferențe guvernamentale. Crezând, cum o fac ei, că posesia unei arme personale este dreptul cel mai important pentru protecția libertății individuale, milițiile consideră că legislația federală pentru controlul armelor este cea mai gravă amenințare la adresa democrației. Nu există stat american în care să nu se fi format cândva, în ultimele două decenii, o grupare de acest tip.

Cercetătorii au identificat două tipuri de miliții. În cadrul milițiilor „negociatoare", „oneste" sau „constituționaliste" intră

* Revoltă din 1791, în timpul președinției lui George Washington, împotriva taxelor pe băutură destinate reducerii datoriei naționale. Taxa se aplica tuturor băuturilor distilate, dar whiskey-ul era dintre cele mai populare băuturi (n.tr.).

o mare parte a membrilor milițiilor. Acestea sunt compuse, în mod tipic, din activiști împotriva controlului armelor și luptători de duminică, tipi care, în pofida entuziastei lor ostilități împotriva marelui guvern, nu fac nimic mai mult decât să se împiedice alergând prin păduri și împușcând cutii de tinichea. De cealaltă parte, paranoia milițiilor „în marș", „deschise" sau „milenariste" este cu mult mai profundă. Cu toate că aceste grupări nu sunt responsabile de multe violențe, au în rândurile lor uneori indivizi sau mici celule care urzesc comploturi mai sinistre și mai mortale. Aceste grupări milenariste sunt convinse că războiul împotriva unui guvern pus pe confiscarea armelor sau a unui guvern mondial susținut de Organizația Națiunilor Unite va fi în scurtă vreme de neocolit; unii flirtează, de asemenea, cu ideologii despre puterea albilor. Printre zecile de astfel de grupuri care încă mai există, cele mai mari și mai influente sunt Miliția din Montana și Miliția neorganizată din Ohio. Unul dintre cele mai mari și mai bine organizate grupuri, Trupele de miliție din Michigan, acționează undeva între aceste două modele[3].

Supremația albilor, Identitatea Creștină și Națiunile Ariene

Al doilea mare curent în cadrul extremei drepte este mult mai coroziv, în fapt o recrudescență întunecată a mișcării rasiste. Filialele locale ale Ku Klux Klan au supraviețuit, însă au fost eclipsate de organizații mult mai periculoase și gălăgioase legate prin târgurile de armament, cataloage pentru comandă prin poștă și acum prin internet. Câteva exemple notabile sunt Legământul, sabia și brațul Domnului, Rezistența ariană albă, Biserica cuvântului Creatorului și Alianța națională. Supremația albilor, antisemitismul și ura de rasă constituie

trăsăturile de bază ale acestor grupări, însă programul lor are, destul de des, și o componentă religioasă. Deși dorința multor rasiști albi este mai totdeauna să fie lăsați în pace – într-atât de mult că, uneori, se retrag din societate, formând comunități izolate –, unii gravitează în jurul violenței și chiar al terorismului.

În ultimele decenii, mulți albi rasiști au adoptat un bizar amalgam de credințe denumite în bloc Identitatea Creștină. Mișcarea își are rădăcinile în doctrina anglo-israelismului din secolul al XIX-lea, o credință nu prea neobișnuită printre membrii elitei engleze că israeliții, și în felul acesta și Iisus, sunt anglo-saxoni, nu evrei. Doctrina a fost adoptată în Statele Unite ale Americii în secolul al XX-lea de fabricantul de mașini Henry Ford, care era evanghelist de ocazie, de unii membri ai Ku Klux Klanului și de câțiva politicieni marginali. Până în anii 1970, mișcarea adoptase pozițiile pe care continuă să le susțină și azi: că „paraziții și hienele" evrei intenționează să-i înrobească pe arieni prin înstăpânirea pe sistemul bancar mondial și pe presă și că își doresc să se folosească de negri, imigranți și alte „corcituri" pentru a le face treaba. Statele Unite ale Americii sunt considerate țara aleasă a Domnului; misiunea lor este să apere și să promoveze moștenirea și sângele anglo-saxon.

Organizația Națiunile Ariene a fost piesa centrală a difuzei și misterioasei mișcări Identitatea Creștină încă din anii 1970, deși grupul nu a susținut niciodată că are mai mult de câțiva membri oficiali. Pe pagina sa de internet, gruparea susține că violența este singura cale prin care pot fi create state formate doar din albi, care să-i înfrângă pe „evreii care sunt ca un virus distrugător care atacă organismul nostru rasial pentru a ne distruge cultura ariană și puritatea rasei noastre"[4]. Vreme de câteva decenii, cartierul general al grupării a fost situat pe o uriașă proprietate de lângă Coeur D'Alene, Idaho, unde organizația Națiunile Ariene

organizează „congresele" sale anuale care-i pun la aceeași masă pe liderii și membrii disparatei mișcări Identitatea Creștină. În 2000, un judecător a atribuit unei femei și fiului ei terenul și clădirea grupării, compensație pentru un atac comis împotriva lor de gărzile Națiunii Ariene. Cel care s-a aflat în spatele acestui caz era Morris Dees, fondator și consilier juridic al Southern Poverty Law Center, organizație care câștigase deja aranjamente judiciare de multe milioane de dolari împotriva altor două grupări ale Klanului și împotriva Rezistenței ariene albe. Deși în faliment, organizația Națiunile Ariene a continuat să aibă o prezență influentă pe internet.

Încă de la sfârșitul anilor 1970, standardul cultural și documentul central al mișcării Identitatea Creștină, destul de ciudat, a fost un roman. Neonazistul și rasistul William Pierce – care scrie sub pseudonimul Andrew MacDonald – a publicat *The Turner Diaries* în 1978. Romanul descrie, aparent retrospectiv, cum un grup tenebros cunoscut sub numele de Ordinul se folosește de terorism împotriva statului după ce guvernul SUA a confiscat toate armele deținute de particulari. Campania Ordinului presupune asasinarea evreilor și funcționarilor din guvern, otrăvirea rezervoarelor de apă ale orașelor, doborârea avioanelor, sabotaje economice și utilizarea unei mașini-capcană pentru a devasta sediul central FBI din Washington. În vreme, terorismul Ordinului declanșează un război rasial care duce la exterminarea tuturor oamenilor care nu sunt albi și duce la crearea unei utopii ariene.

Organizația Națiunile Ariene s-a dezvoltat sau a influențat multe organizații paramilitare, dintre care semnificativă era Frăția Tăcută sau, pur și simplu, Ordinul, făcând trimitere la romanul lui Pierce. Obiectivul acestei organizații era crearea cu ajutorul terorismului a unei țări locuite doar de albi în

Pacificul de nord-vest, deşi grupul nu a stabilit un plan sistematic pentru a-şi împlini visul. Mulţi membri ai Ordinului proveniţi din Naţiunile Ariene nu mai aveau răbdare din cauza lipsei de acţiune a grupului. Imediat după ce s-a organizat în 1983, Ordinul a început să falsifice bani şi să pună la cale tâlhăriii şi jafuri. Jefuirea unei maşini blindate a firmei de securitate Brink lângă Ukiah, California, a adus grupului 3,6 milioane de dolari. O parte din bani a fost folosită pentru a umple un depozit cu arme şi explozibili, în vreme ce restul a fost împărţit către alte grupări şi indivizi, inclusiv Naţiunile Ariene, William Pierce şi Louis Beam (Marele Dragon al KKK şi susţinător al rezistenţei fără lider). Se spune că Ordinul alcătuise o listă de ţinte pe care se aflau pizzeriile Dees, Norman Lear, producătorul evreu de televiziune, şi Alan Berg, un moderator liberal evreu de la un post de radio din Denver, cunoscut pentru spiritul lui bătăios. În iunie 1984, membrii Ordinului l-au omorât pe Berg în faţa casei lui. Mai târziu în acel an, liderul Ordinului a murit într-un schimb de focuri cu agenţii FBI şi, în câteva luni, au fost arestaţi cei mai mulţi membri, grupul fiind desfiinţat aproape în totalitate[5].

Patriotismul Creştin *versus* guvernul SUA

Câteva tendinţe manifestate la începutul anilor 1990 au radicalizat şi mai mult diferitele componente ale extremei drepte, fenomen care a provocat formarea unei mişcări de amploare, denumită deseori Patriotismul Creştin, ducând la crearea de noi simpatii şi conexiuni între grupările Identitatea Creştină şi milităii. Destrămarea Uniunii Sovietice şi sfârşitul Războiului Rece au înlăturat ameninţarea comunismului, care era pentru mulţi dintre cei plasaţi la extrema dreaptă unica *raison d'être* a guvernului SUA. Acum că Statele Unite ale Americii erau

singura supraputere mondială, nu mai exista nimic, după părerea lor, să blocheze inevitabila mișcare a Statelor Unite ale Americii și a Organizației Națiunilor Unite de a forma „un guvern mondial" care ar distruge libertățile individuale. Cam în același timp, Congresul SUA a adoptat legi care impuneau perioade obligatorii de așteptare pentru cumpărarea armelor și declarau ilegală vânzarea către civili a armelor semiautomate de tip militar. În ceea ce-i privește pe membrii milițiilor, aceasta era mai degrabă începutul unei campanii de incriminare a tuturor persoanelor private care dețin arme și a capacității cetățenilor de a se apăra împotriva abuzurilor unui guvern tiranic. Cea mai puternică organizație de dreapta care face lobby pentru posesia de arme, National Rifle Association, a atâțat paranoia și frica, făcând practic din retorica antiguvernamentală un curent central de opinie.

În același timp, două confruntări mortale între agenții federali și survivaliști i-au făcut pe cei din milții să creadă că reprimarea guvernamentală a tuturor formelor de disidență era iminentă. Prima s-a petrecut în august 1992, când polițiștii United States Marshals Service (agenție de poliție a Departamentului de Justiție din guvernul federal american) care investigau încălcarea legislației armelor de către Randy Weaver, cu legături cu Națiunile Ariene și Identitatea Creștină, au declanșat un schimb de focuri, asediind mai mult timp cabana familiei aflată în Ruby Ridge, Idaho. Soția și fiul lui Weaver au murit. La fel, un polițist. Șase luni mai târziu, agenții Bureau of Alcohol, Tobacco, and Firearms (Biroul de alcool, tutun și arme, ATF) au avut un sângeros schimb de focuri cu membrii unui cult apocaliptic înarmați până în dinți, pe proprietatea acestora de lângă Waco, Texas. Confruntarea cu Ramura Davidienilor (Branch Davidians) a determinat FBI să-i asedieze

51 de zile și a sfârșit în flăcări și cu alte împușcături. La sfârșitul măcelului, au murit mai bine de 75 de persoane, dintre care cel puțin 20 de copii. Deși davidienii nu erau asociați cu Identitatea Creștină sau rezistența antiguvernamentală, grupările de extremă dreapta i-au adoptat pe davidieni ca martiri[6].

Atentatul cu bombă din Oklahoma City

La doi ani după apogeul confruntării cu Ramura Davidienilor – și la 220 de ani după bătăliile de la Lexington și Concord, care au marcat începutul Războiului revoluționar american (19 aprilie 1775) – un veteran din Războiul din Golf, pe nume Timothy McVeigh, a executat cel mai sângeros atac terorist intern din istoria Statelor Unite ale Americii. McVeigh avea strânse legături cu Identitatea Creștină și cu câteva milițiii. Deși nu aparținea de fapt niciunui grup, împărtășea filosofia amândurora. *The Turner Diaries* era „Biblia lui", conform unor cunoștințe. Un apropiat prieten al lui McVeigh spunea mai târziu: „Credeam amândoi că Organizația Națiunilor Unite se străduia să formeze un guvern mondial, să-i dezarmeze pe americani, să ne ia armele"[7]. Cu ajutorul unui alt prieten și camarad de arme, Terry Nichols, McVeigh a strâns material pentru ceea ce va fi o bombă de peste o tonă din azotat de amoniu și un ulei mineral combustibil.

În ziua atacului, 19 aprilie 1995, McVeigh și-a pus un tricou pe care era scris *Sic semper tyrannis* – „Așa sfârșesc mereu tiranii", cuvintele strigate de John Wilkes Booth după ce l-a asasinat pe Abraham Lincoln. Pe spatele tricoului era scris un citat din Thomas Jefferson: „Pomul libertății trebuie înviorat din când în când cu sângele patrioților și al tiranilor"[8]. McVeigh a transportat bomba cu o dubiță Ryder închiriată până în Oklahoma City, lăsând-o în fața Alfred P. Murrah Federal

Building, unde-și aveau sediul birourile regionale FBI și ATF, două agenții considerate responsabile pentru tragedia de la Waco. Întreaga operație a urmat îndeaproape lovitura culminantă dată clădirii FBI așa cum era descrisă în *The Turner Diaries*. Explozia, plănuită să se declanșeze după începerea zilei de lucru pentru a produce cât mai multe victime, a provocat prăbușirea treimii de nord a clădirii și a spart ferestrele a sute de clădiri din centrul Oklahoma City. Au murit în explozie 168 de persoane, inclusiv 15 copii aflați într-o grădiniță din Murrah Building. McVeigh a fost arestat la mai puțin de o oră după ce a ieșit din oraș, de un polițist rutier care l-a tras pe dreapta pentru o încălcare minoră a regulamentului de circulație. Două zile mai târziu, se făcea legătura dintre McVeigh și atentat. În cele din urmă, a fost găsit vinovat de atac și executat. Nichols a primit o pedeapsă de închisoare pe viață fără posibilitatea de eliberare. Multe întrebări rămân însă fără răspuns, inclusiv identitatea misteriosului „John Doe #2" care era cu McVeigh când acesta a închiriat camioneta. Unii anchetatori au descoperit probe care par să-i lege pe McVeigh și pe Nichols de gruparea Abu Sayyaf din Filipine, parteneră al-Qaida, dar și cu Ramzi Yousef, teroristul care a pus la cale atentatul de la World Trade Center din 1993[9]. Oricum, guvernul SUA consideră închis acest dosar.

Chiar înainte de atentatul din Oklahoma City, oficialitățile au deschis ochii la pericolul real al mișcării milițiilor din Statelor Unite ale Americii și au început să vâneze cu zel – cu prea mult zel, probabil – grupările care păreau dispuse să treacă la violență. Doar în 1996, FBI, ATF și poliția statală și locală au descoperit cel puțin patru conspirații. Prima – foarte suspectă – a fost arestarea a trei membri din singura celulă care forma Militia-at-Large din Georgia. Grupul construise cel puțin

zece bombe artizanale (*pipe bombs*) care, conform primelor informații de presă, urmau să fie detonate în timpul Jocurilor Olimpice din Atlanta. Acuzații au susținut că bombele erau destinate apărării în cazul unui atac guvernamental. Celelalte trei conspirații implicau grupări de miliție din Arizona, statul Washington și West Virginia. Sunt puține probe sau niciuna că aceste grupări plănuiau, de fapt, să efectueze un atac terorist, cu toate acestea, arestările și relatările din presă ale acestor conspirații sugerau altceva.

În general, mișcările și grupările Patriot au atins momentul maxim de înflorire la sfârșitul anilor 1990. După aceea – adică după atentatul de la Oklahoma City, represiunea guvernamentală care a urmat și o autentică neîncredere în violențe – au intrat în declin, devenind aproape irelevante. În 2008, Southern Poverty Law Center nu a putut identifica decât aproximativ 150 de astfel de grupări. În 2012 însă, numărul acesta a crescut din nou la peste 1 300 de grupări Patriot (inclusiv peste 300 de milități)[10]. Experții consemnează câțiva factori care explică acest fenomen: ascensiunea multiculturalismului, influxul de imigranți fără acte, intensificarea globalizării și multilateralismului guvernamental și continuarea impactului economic al crizei economice din anii 2008 și 2009. Probabil, cel mai important factor a fost alegerea în 2008 (și realegerea în 2012) a unui președinte cu ascendență multirasială, Barack Obama, eveniment care a cristalizat temerile rasiste ale multor indivizi de extremă dreapta din SUA. Obama este un politician moderat de centru-stânga care și-a afirmat susținerea pentru drepturile proprietarilor de arme, dar a fost caricaturizat de cei de dreapta ca un tip pus pe confiscarea armamentului, exacerbând astfel temerile milițiilor survivaliste și ale grupărilor Patriot. Numărul milițiilor și al grupărilor Patriot a scăzut din

2012, dar totalul celor rămase este mai mare decât în momentele de înflorire din anii 1990[11].

Violența extremiștilor de dreapta singuratici

Grupările Patriotismul Creștin continuă să manifeste un grad de ură greu de înțeles și multe au vaste cunoștințe în ceea ce privește armamentul, demolările și tehnicile de supraviețuire, făcând din ele un pericol adevărat, deși de nivel secundar, în viitorul previzibil. În ultimii ani, sursa violențelor de extremă dreaptăa continuă să fie – ca în cazul lui McVeigh – așa-numitele atacuri ale „lupilor singuratici" – adică atacurile efectuate de indivizi sau de celule mici, fără identitate, care își pot extrage ideologia, inspirația și programul din cele ale unor grupări existente, chiar dacă nu fac parte din ele și nici nu acționează sub patronajul lor. Violența „lupilor singuratici" poate fi mai greu de prevenit și de scos la iveală pentru că făptașii nu lasă, de regulă, urme atât de evidente ca acelea ale unui grup. De asemenea, sunt dificil de categorisit, ceea ce le creează adesea probleme polițiștilor și universitarilor. Uneori asemenea acte – chiar dacă produc, fără îndoială, victime – sunt mai ușor de încadrat la crime motivate de prejudecăți. În aceste situații, făptașii vor să rănească persoane aparținând unei anume rase, religii, identități sexuale, însă violențele nu sunt motivate de puncte de vedere clare ideologic sau politic și nici nu sunt concepute în primul rând ca un act simbolic menit intimidării unei populații mai largi. Un exemplu de acest fel este torturarea și asasinarea lui Matthew Shepard, student la Universitatea din Wyoming, care a fost luat în vizor în 1988 din cauza homosexualității sale. Alt caz a fost cel al lui Marc Lépine, care a împușcat 14 femei la École Polytechnique, o universitate tehnică din Montreal, în 1989. Lépine

era un antifeminist convins şi avea probabil probleme psihice. În mod similar, alte multe situaţii de violenţe pe motive rasiale, deşi îngrozitoare, pot fi caracterizate mai degrabă ca acte criminale motivate de prejudecăţi.

Mai sunt, apoi, acele asasinate în masă extrem de mediatizate care ar trebui categorisite ca fiind în mare măsură produse de o boală mintală. Printre exemplele recente sunt masacrul de la Virginia Tech din 2007, în care un asasin singuratic a ucis 32 de persoane, împuşcăturile dintr-o băcănie din Tucson, Arizona, care au ucis în 2011 şase persoane şi au rănit-o grav pe Gabrielle Giffords, membră a Congresului SUA, şi împuşcăturile în masă din 2012 dintr-un cinematograf din Aurora, Colorado, care au omorât 12 persoane şi au rănit 70. În fiecare situaţie, unii comentatori, dar şi parte din publicul terifiat, au etichetat aceste tragedii drept terorism, o utilizare greşită a termenului, care-i reflectă natura subiectivă şi, mult mai important, gradul în care societatea noastră a devenit impregnată de invocarea neglijentă a acestuia.

Şi totuşi, multe cazuri de asasinate în masă înfăptuite de lupi singuratici sunt interpretate corect drept acte teroriste. În 2012, Wade Michael Page, neonazist şi rasist, a împuşcat mortal şase persoane într-un templu sikh dintr-o suburbie din Milwaukee. Page era veteran al muzicii rock *white-power* şi cânta într-o trupă care se numea sugestiv End Apathy; probele sugerează că spera să-i inspire şi pe alţii cu acţiunile sale violente[12]. În 2014, Frazier Glenn Miller jr., rasist cunoscut la nivel naţional, a ucis trei persoane în două runde de împuşcături în zona evreiască a unei suburbii din Kansas City. Membru al Klanului, politician marginal şi propagandist al supremaţiei albilor, Miller a recurs multă vreme la violenţă şi chiar a făcut puşcărie pentru că a ameninţat cu arma şi a pus în pericol

viața lui Morris Dees[13]. Probabil cel mai clar exemplu de terorism înfăptuit de un lup singuratic s-a petrecut în iunie 2015, când alt rasist, Dylann Roof, a ucis nouă enoriași negri ai Bisericii metodiste episcopale africane Emanuel, din Carolina de Sud, în timpul orelor dedicate studiului Bibliei. Roof se pare că a intenționat să terorizeze comunitatea neagră mai largă: el a lăsat în mod intenționat în viață un supraviețuitor care să povestească întreaga grozăvenie și, după ce a fost arestat, a mărturisit că a vizat în mod expres Charleston din pricina dimensiunii comunității afroamericane și a bisericii, care e socotită un important simbol afroamerican și al drepturilor civile. Mai mult, anchetatorii au descoperit imediat un substanțial manifest rasist publicat de Roof pe internet[14].

Să nu credeți că actele de violență ale asasinilor singuratici sunt înfăptuite doar de inși din dreapta radicală. În anii din urmă, diverși jihadiști – fără a fi membri ai al-Qaida, ISIS sau ai altor grupări similare – s-au făcut răspunzători de mai multe asemenea atacuri, cum ar fi atentatul de la Maratonul din Boston și masacrul de la Fort Hood. Vom vorbi despre ele în capitolul următor.

Violențele individuale ale extremiștilor de dreapta nu se petrec doar în Statele Unite ale Americii (deși aici sunt mult mai frecvente). Atacurile violente ale neonaziștilor și ale rasiștilor s-au intensificat în ultimele două decenii, unele organizate, însă multe dintre acestea efectuate individual. Cel mai sângeros și cunoscut atac din ultimii ani este opera lui Anders Breivik, rasist și naționalist radical norvegian. În iulie 2011, el a detonat o bombă dintr-o camionetă în centrul capitalei Oslo, omorând opt persoane. Mai târziu în aceeași zi, a masacrat 69 de persoane, în mare parte tineri, într-o tabără a Partidului Laburist, pe o insulă de lângă capitală. În dimineața

atacurilor, el a distribuit un manifest de 1 500 de pagini în care critica „marxismul cultural", feminismul, multiculturalismul, imigranții și islamul. O parte din text a fost prelùată de fapt din manifestul lui Unabomber (vezi mai jos). Breivik a spus mai târziu despre sine că este fascist[15].

Terorismul împotriva avortului

Avortul este unul dintre cele mai controversate subiecte în Statele Unite ale Americii încă din anii 1970. Susținătorii ambelor părți ale controversei au transformat-o în turnesolul confruntărilor politice, adesea atitudinea lor depășind sfera electorală. În vreme ce mai nimeni dintre cei implicați în pledoarii de o parte sau de alta nici nu s-ar gândi să comită o violență pentru a-și promova cauza, pasiunea și amărăciunea stârnite de acest subiect au creat un climat în care violențele par să fie etapa următoare a conflictului.

Un caz relevant este cel al organizației Operation Rescue, fondată de Randall Terry către sfârșitul anilor 1980. Grupul a fost implicat multă vreme în acțiuni de nesupunere civilă în fața clinicilor unde se practica avortul; în anii 1990, a început să-i hărțuiască pe medicii și pe potențialele beneficiare ale avorturilor, unele dând în judecată grupul pentru intimidare fizică și pierderi financiare și câștigând. Convinși că acționează pentru prevenirea asasinării copiilor nenăscuți, membrii Operation Rescue au devenit tot mai înțelegători cu violența (fără a participa efectiv la ea) împotriva celor care provocau avorturi. Succesorul lui Terry i-a susținut public pe cei care au atacat ori au omorât medicii care provocau avorturi. Pe bună dreptate, cei care trecuseră linia utilizând violența credeau că se bucură de o largă susținere publică, o situația care amintește de Rusia

anilor 1870 sau de sudul Statelor Unite ale Americii în timpul Reconstrucției, când zone semnificative ale populației educate simpatizau cu terorismul populist.

Deși avortul era legal în Statele Unite ale Americii în anumite circumstanțe din 1973, violenta mișcare împotriva avortului s-a lansat cu adevărat în 1984, când Michael Bray, una dintre figurile proeminente ale mișcării, și alți doi au incendiat șapte clinici în care se făceau avorturi din regiunea Atlanticului mijlociu (una peste alta, în acel an au fost avariate sau distruse de incendiu 30 de clinici)[16]. Bray este afiliat la asociația umbrelă cu o conducere colectivă Armata lui Dumnezeu, al cărei manifest de pe internet invocă „Justiția de a întreprinde cu frica lui Dumnezeu orice acțiune necesară, inclusiv de a folosi forța, pentru a apăra inocența vieții umane născute sau nenăscute"[17]. Deși activismul lui Bray s-a îndreptat împotriva celor care provoacă avorturile, atitudinea sa este de opoziție totală la societatea secularizată modernă americană. El disprețuiește guvernul SUA nu doar pentru tragedia de la Waco, dar și pentru că acesta se află în fruntea unei societăți care l-a alungat pe Dumnezeu și tolerează depravarea (homosexualitatea, preacurvia și avortul). Speranța sa era ca americanii să fie scuturați din letargie pentru a lua armele împotriva guvernului și a crea un stat bazat pe principiile unui creștinism fundamentalist. Paralelele cu gândirea jihadistă sunt semnificative, până la faptul că violența împotriva „ucigașilor de copii" este caracterizată ca fiind esențialmente defensivă, fiind justificată de o selecție de citate din Scriptură, cum ar fi afirmația lui Iisus: „(...) n-am venit să aduc pace, ci sabie" (Matei, 10,34). Bray și cei de-o teapă cu el apără interpretarea postmilenaristă a Noului Testament, ceea ce înseamnă că ei cred că Iisus va reveni pe Pământ

doar după ce oamenii vor statornici domnia creştinismului pentru o mie de ani. Activismul politic şi social inspirat de religie grăbeşte astfel a doua venire a lui Hristos[18].

Începând din 1993, violenţii radicali împotriva avortului – uneori autointitulându-se ironic „pro-life" – au început să vizeze oameni, omorând şapte persoane în următorii cinci ani. Cu mai mult de un an înainte de a omorî un doctor şi pe bodyguardul acestuia, Paul Hill a publicat un eseu în care compară avortul cu sclavia, susţinând că deşi ultima a fost legală multă vreme, a fost mereu imorală şi păcătoasă. Hill şi toţi ceilalţi care au omorât, între 1993 şi 1998, doctori, asistente şi paznicii cabinetelor unde se făceau avorturi au acţionat singuri, însă s-au bucurat de sprijinul organizaţiei Operation Rescue şi al altor grupuri împotriva avortului[19]. Bray, de pildă, a servit ca purtător benevol de cuvânt pentru Hill. Internetul a oferit de asemenea un sprijin în mare măsură anonim, făcând publicitate cauzei şi sărbătorindu-i victoriile. Pagina de internet „The Nuremberg Files", de pildă, promova asasinarea celor care efectuează avorturi şi făcea o listă de persoane vizate, cum ar fi doctorul Barnett Slepian, al cărui nume a fost tăiat cu o linie în ziua în care a fost asasinat în 1998[20].

Deşi Armata lui Dumnezeu nu a mai dat niciun semn în ultima vreme, continuă să-i inspire pe alţi violenţi activişti antiavort. De pildă, Robert Dear, omul care a ucis trei persoane într-un atac care s-a petrecut în noiembrie 2015 la o clinică de planificare familială din Colorado Springs, se referă la membrii grupării ca la nişte „eroi"[21].

Violenţele antiavort şi Patriotismul Creştin se suprapun într-o oarecare măsură. Cel mai semnificativ exemplu este cazul lui Eric Rudolph, care a efectuat patru atacuri cu bombă din 1996 până în 1998, inclusiv unul în timpul Olimpiadei de

vară de la Atlanta și două împotriva clinicilor pentru avorturi. Au murit două persoane și multe au fost rănite. Rudolph era veteran și avea legătură cu un grup din Identitatea Creștină. Mai mult, trei atentate cu bombă au fost urmate de explozii secundare puse la cale cu intenția de a produce victime printre primii medici și polițiști veniți la fața locului. În scrisorile adresate presei, el își expune limpede ura față de medicii care produc avorturi și față de homosexuali[22]. Rudolph a fost identificat după ultimul atac, însă s-a folosit de antrenamentul său în tehnici de supraviețuire pentru a scăpa de arestare încă peste cinci ani. Autoritățile cred că a fost ajutat de persoane care susțineau atitudinea lui antiguvernamentală.

Sectele și terorismul

Un alt tip de terorism recent este cel pus la cale de sectele religioase contemporane, aproape nebăgate în seamă în societățile occidentale din cauza caracterului lor misterios și a dreptului la libertatea de credință. Se cunosc antecedente premoderne ale acestui tip de violențe, faimoasă fiind a sectei indiene Thuggee, activă din secolul al XVII-lea până în secolul al XIX-lea. Membrii Thuggee ucideau și tâlhăreau călători pentru a o împăca pe zeița hindusă Kali*; ei credeau, se spune, că fiecare crimă rituală pe care o comiteau amâna vindicativa revenire a zeiței cu încă o mie de ani. Unii specialiști susțin că principalul obiectiv al grupării Thuggee era, de fapt, tâlhăria și că practicile lor religioase nu erau diferite de ale discipolilor pașnici ai lui Kali. De fapt, cea mai mare parte a grupurilor care pretind – ori au pretins – că execută acte de terorism sau comit crime ca act sacru de credință au și alte motive s-o facă la fel de

* Sau Kalika, zeița hidusă, Mamă a Universului, zeiță a morții, dar și a timpului și a fecundității (n.tr.).

importante. Asasinii medievali sunt un bun exemplu (vezi Capitolul 2). Deşi membrii simpli ai sectei ismailiţilor ar fi putut ucide convinşi că faptele lor sfinte le asigură accesul în Paradis, alţii, în special liderii lor, înfăptuiau actele de terorism şi de violenţă în încercarea de a-şi elimina duşmanii etnici şi sectari, de a crea un stat şi de a-şi propaga credinţa – motivaţia era, probabil, religioasă, nu şi actele lor de terorism.

Este la fel de adevărat dacă ne referim la câteva acte recente de violenţă, cel mai cunoscut fiind înfăptuit de adepţii misticului indian Bhagwan Shree Rajneesh, care a întemeiat o comună religioasă lângă oraşul Dalles, Oregon. În 1984, ei au înregistrau o premieră mondială: primul act cunoscut de bioterorism. Ei au distribuit salmonella prin barurile unde se serveau salate sau prin restaurantele locale. Atacul a fost o parte a efortului de a-i împiedica pe votanţi să participe la alegerile locale pentru ca susţinătorii lui Rajneesh să câştige controlul districtului. S-au îmbolnăvit mai mult de 750 de oameni, dar nu a murit nimeni în acest incident. În timpul anchetei care a urmat, detectivii au descoperit pe teritoriul comunei o vastă bibliotecă de lucrări despre armele biologice şi explozivi şi un sofisticat laborator unde se producea salmonella[23]. Deşi adepţii lui Rajneesh nu au ucis pe nimeni şi nu şi-au atins obiectivul de a prelua controlul politic, aparenta uşurinţă cu care au planificat şi efectuat atacul a alarmat autorităţile, care, înainte vreme, nu ţinuseră cont de pericolul reprezentat de teroriştii care se folosesc de aşa-zisele arme NRBC – cele care folosesc materiale nucleare, radiologice, biologice sau chimice.

Aum Shinrikyo

Pericolul armelor NRBC era real şi până acum cea care l-a ilustrat cel mai bine a fost secta japoneză Aum Shinrikyo

(„Adevărul Suprem"), condusă de charismaticul Shoko Asahara. Primele trei operații ale grupului din 1990, două utilizând toxina botulinică și o a treia cu antrax, nu au reușit să producă victime. În 1994, Aum Shinrikyo a înregistrat primul succes, dispersând gaz sarin într-o zonă populată a orașului unde locuiau trei dintre judecătorii implicați într-un dosar penal al grupului. Au murit șapte persoane – dar niciunul dintre judecători – în urma atacului și cel puțin 200 au avut nevoie de asistență medicală.

Pe atunci, anchetatorii suspectau că autorul este unul dintre cei răniți în atac. Adevărații făptași nu vor fi descoperiți decât după un îngrozitor atac al sectei, în martie 1995, când membrii grupului au aruncat fiole cu gaz sarin în cinci garnituri de metrou din Tokyo dimineața, în orele de maximă aglomerație. Operația a fost plănuită în așa fel încât trenurile să ajungă aproape simultan în gara centrală, unde, cum sperau ei, să elibereze un nor uriaș de gaz otrăvitor în tot centrul orașului, la depărtare de doar câteva străzi de parlament, de palatul imperial și de o mulțime de alte clădiri guvernamentale. Gazul a omorât 12 persoane și mai bine de 5 500 au fost rănite[24]. Asahara, ajutoarele sale și toți cei implicați în producerea și dispersarea sarinului au fost arestați de autoritățile japoneze, dar secta încă mai are câteva mii de membri în Japonia și peste granițe.

Ce ar putea determina un grup religios să comită un asemenea atac devastator? Istoria organizației ne furnizează câteva (insuficiente) răspunsuri. Secta Aum Shinrikyo a fost întemeiată la mijlocul anilor 1980 de Asahara, care s-a inspirat din budism, taoism, hinduism, creștinism și chiar din astrologie și din profețiile lui Nostradamus. Până la urmă, Aum Shinrikyo nu prea are de-a face cu textele sacre sau cu tradițiile religioase consacrate. Piesa centrală a cultului era Asahara însuși,

un mistic aproape orb, care pretindea că avusese o viziune, şi anume că Dumnezeu l-a desemnat profet al său, poate chiar Mesia planetar. Asahara profeţea că sfârşitul lumii printr-un război mondial era aproape, previziunile sale fiind că se va petrece între 1997 şi 2003; el vorbea anume despre un atac cu gaze otrăvitoare ca unul dintre posibilele semne ale venirii Armaghedonului. Asahara susţinea, de asemenea, că numai adepţii săi vor supravieţui catastrofei şi că ei singuri erau pregătiţi să reclădească lumea de după. Surprinzător, pe la mijlocul anilor 1990, Asahara avea 10 000 de discipoli în Japonia şi câteva zeci de mii în alte ţări. În Japonia, cei mai mulţi membri ai sectei Aum Shinrikyo nu proveneau dintre cei săraci şi oropsiţi, ci mai degrabă din rândul elitei extrem de educate, în special din comunităţile ştiinţifice şi tehnologice.

Unii cercetători explică acest fenomen subliniind că schimbările rapide şi accentul pus de societatea modernă japoneză pe succesul material i-au alienat pe mulţi, care sunt lăsaţi să găsească mângâierea, sentimentul de comunitate şi susţinerea spirituală pe unde pot[25].

Colectând zeci de milioane de dolari din cotizaţiile de membru, din afaceri legale şi din donaţiile făcute de susţinătorii bogaţi, Aum Shinrikyo începuse să acumuleze arme pentru a apăra grupul în timpul dificilelor zile care, se aşteptau membrii sectei, urmau să vină. În arsenalul de arme convenţionale se găseau pistoale, dar şi arme de calibru mare – chiar şi un elicopter militar sovietic. Asahara era extrem de interesat de construirea unei arme nucleare, dar a fost împiedicat s-o facă. Cercetătorii sectei Aum Shinrikyo au avut mai mult succes în producerea de arme chimice, cum ar fi gazul paralizant sarin, şi agenţi biologici, inclusiv antrax şi posibil virusul Ebola. Savanţii şi autorităţile japoneze încă nu ştiu cu certitudine de ce a decis

Asahara să-şi îndrepte armele împotriva lumii. Unii au presupus că violenţele au fost încercarea sinceră a lui Asahara de a grăbi venirea Armaghedonului. Alţii spun că a comis atacul de la metrou din cinism, pentru a-şi acredita profeţiile referitoare la sfârşitul lumii şi a păstra astfel loialitatea adepţilor săi. Alţii au presupus că aceste acte de violenţe aveau să distragă atenţia autorităţilor care începuseră să investigheze afacerile sectei Aum Shinrikyo. Prin urmare, nu este posibil să încadrezi grupul definitiv în istoria terorismului religios sau sectar. Pare să nu fi existat nicio agendă politică explicită în spatele atacurilor de la metroul din Tokyo, dar operaţiile de dinainte demonstrează că Aum Shinrikyo îşi propusese să se folosească de agenţi chimici şi biologici pentru a perturba sistemul judiciar sau pentru a se răzbuna.

Ecoterorism sau ecoapărare?

Unul dintre cele mai bune exemple de cauză aparţinând curentului central de gândire pe care radicalii extremişti au transformat-o într-o „rezistenţă fără lider" este mişcarea ecologistă. Violenţa în numele protecţiei mediului oferă de asemenea unul dintre cele mai limpezi exemple de competiţie retorică pentru legitimitate. Reprezentanţii acestui tip de violenţă îşi definesc actele ca „ecoapărare" sau „ecotaj"*, în vreme ce criticii lor l-au denumit ecoterorism. Susţinătorii „ecotajului" răstoarnă sensurile termenul de „terorist", susţinând că se potriveşte cel mai bine indivizilor, ţărilor şi corporaţiilor care distrug mediul înconjurător. Cartea de căpătâi a mişcării este *The Monkey Wrench Gang* („Banda cheii franceze"), romanul lui Edward Abbey publicat în 1975, în care un grup de patru indivizi bântuie sud-estul

* Contaminare lingvistică de la sabotaj.

american, sabotând buldozere și incendiind panouri publicitare în încercarea de a opri distrugerea acelei regiuni sălbatice. Punctul culminant al romanului este momentul în care banda plănuiește distrugerea barajului din canionul Glen de pe fluviul Colorado din Arizona. Atât de mare este influența acestui roman că termenul de *monkeywrenching* a fost adoptat de mișcare cu sensul de utilizare a sabotajului și a altor forme ilegale de violență pentru protecția mediului. Conform paginii de internet Earth First!, un important grup de ecoterorism/ecoapărare, „*Monkeywrenching* este un pas după nesupunerea civică... îndreptat doar către obiecte neanimate când aproape toate celelalte măsuri au eșuat"[26]. Ecoapărătorii vizează, de regulă, proiecte din zonele sălbatice sau din apropierea acestora, cum ar fi dezvoltări imobiliare, construcții, zone miniere, noi construcții de drumuri etc. O tactică extrem de controversată – și potențial mortală – este înfigerea cuielor în trunchiul arborilor, măsură prin care intenționează să descurajeze despăduririle. Probabil cel mai cunoscut grup este Frontul pentru Eliberarea Pământului (ELF), în sine doar un steag sub care defilează celule autonome, descentralizate, implicate în ecoterorism. O celulă care acționează în numele ELF a declanșat șapte incendii într-o singură noapte în octombrie 1998, producând pagube de 12 milioane de dolari în stațiunea de schi Vail din Colorado. Țelul pe care și-l propusese celula era să împiedice noua construcție care amenința habitatul unei extraordinare specii de râs[27].

Un fenomen asociat cu acesta este mișcarea radicală pentru drepturile animalelor, ai cărei activiști au ca ținte o categorie extinsă de practici din industria alimentară, creșterea animalelor pentru blană, vânătoarea și testarea produselor și cercetările medicale pe animale. Tacticile standard includ eliberarea

din cușcă a animalelor, hărțuirea făptașilor, sabotajul și incendierea. Printre cele mai cunoscute grupuri sunt Frontul pentru Eliberarea Animalelor (ALF), Band of Mercy („Banda iertării") și Miliția pentru Drepturile Animalelor.

În 2004, FBI a depus mărturie în fața Congresului susținând că „ALF, ELF și alte grupări în legătură cu acestea au comis mai mult de 1 100 de acte criminale în Statele Unite ale Americii din 1976, din acestea rezultând pagube estimate la aproximativ 110 milioane de dolari"[28]. Un studiu publicat de *The Oregonian* din Portland evalua pagubele aduse proprietăților de 35 de incidente între 1995 și 1999 la 28 de milioane de dolari[29]. După incendierea unor clădiri de lux din statul Washington în martie 2008, un agent FBI a declarat că „[ecoterorismul] rămâne, probabil, cea mai mare amenințare de terorism intern, pentru că a continuat să comită cu succes diverse tipuri de atacuri în țară sau în jurul acesteia"[30].

Unabomber

Un alt tip de furie împotriva lumii contemporane l-a motivat pe Theodore Kaczynski, fost profesor de matematică la Berkeley, care a dus o campanie de 17 ani de violențe. FBI, care a cheltuit milioane de dolari și mii de ore investigându-l, l-a numit pe Kaczynski *Unabomber* din cauza faptului că viza la început persoane legate de mediul universitar și de liniile aeriene. După ce a omorât trei persoane și a rănit 23 cu simplele, dar eficientele sale scrisori-capcană, a trimis în 1995 prin poștă un manifest de 35 000 de cuvinte pe adresa câtorva ziare, oferindu-se „să renunțe la terorism" dacă i-l publicau. După multe deliberări, *The New York Times* și *The Washington Post* l-au publicat integral. Incoerentul discurs filosofic, în care Kaczynski se numea

pe sine „Clubul Libertății", era esențialmente o denunțare în maniera lui Rousseau a tehnologiei și a civilizației moderne. Fratele său a recunoscut limbajul manifestului și a contactat autoritățile care, cu promptitudine, l-au arestat, l-au judecat și l-au condamnat pe Kaczynski[31]. De vreme ce acționase singur și cu motive atât de vagi, nu foarte diferit de unii anarhoteroriști din secolul al XIX-lea, deseori acțiunile sale nu sunt considerate a fi terorism. Cu toate acestea, violența sa este extrem de relevantă pentru istoria acestui subiect din două motive. În primul rând, Kaczynski a demonstrat ce pagube însemnate poate face un singur individ hotărât folosind materiale relativ primitive și cât de multe resurse se irosesc pentru anchetarea acestuia. În al doilea rând, el a mai demonstrat că teroriștii pot fi cu ușurință doborâți de chiar publicitatea pe care și-o doresc.

Bibliografie

Cea mai bună carte despre istoria separatismului alb în SUA este cea scrisă de Dobratz și Shanks-Meile, *The White Separatist Movement in the United States* (citată în Capitolul 8). Printre cărțile valoroase despre supremația/separatismul albilor și mișcarea milițiilor se numără și cea scrisă de Robert H. Churchill, *To Shake Their Guns in the Tyrant's Face: Libertarian Political Violence and the Origins of the Militia Movement* (University of Michigan Press, 2009); James Coates, *Armed and Dangerous: The Rise of the Survivalist Right* (Hill and Wang, 1995 [1987]); Morris Dees și James Corcoran, *Gathering Storm: America's Militia Threat* (HarperPerennial, 1997 [1996]), și cartea lui Robert L. Snow, *Terrorists Among Us: The Militia Threat* (Perseus, 2002 [1999]). Cea mai bună sursă de informații de ultimă oră în

legătură cu grupările care promovează ura față de minorități și violențele de toate tipurile – multe putând fi considerate acte de terorism – este Southern Poverty Law Center, care poate fi găsit pe internet la *http://www.splcenter.org*. Un bun studiu despre principalele acte de terorism din SUA este cel scris de McCann, *Terrorism on American Soil* (citat în Capitolul 8). Despre atentatul cu bombă din Oklahoma City, vezi cartea scrisă de Lou Michel și Dan Herbeck, *American Terrorist: Timothy McVeigh & the Oklahoma City Bombing* (ReganBooks, 2001). Pentru mai multe informații despre violențele lupilor singuratici – inclusiv o listă a atacurilor din 2009 până în 2015 – vezi *Age of the Wolf* de pe site-ul SPLC, *https://www.splcenter.org/sites/default/files/d6_legacy_files/downloads/publication/lone_wolf_special_report_0.pdf*.

Un studiu excelent despre recenta revenire la viață a violențelor religioase, inclusiv despre Patriotismul Creștin și terorismul cultelor, cât și despre jihadism, este cel scris de Mark Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*, ed. III (University of California Press, 2003). Două cărți bune despre Aum Shinrikyo sunt David E. Kaplan și Andrew Marshall, *The Cult at the End of the World* (Crown, 1996), și Robert Jay Lifton, *Destroying the World to Save It: Aum Shinrikyo, Apocalyptic Violence, and the New Global Terrorism* (Holt, 2000).

Despre terorismul antiavort, vezi Eleanor J. Bader și Patricia Baird-Windle, *Targets of Hatred: Anti-Abortion Terrorism* (St. Martin's, 2015); și Jennifer Jefferis, *Armed for Life: The Army of God and Anti-Abortion Terror in the United States* (Praeger, 2011).

Despre ELF și ecoterorism, vezi Donald R. Liddick, *Eco-Terrorism: Radical Environmental and Animal Liberation*

Movements (Praeger, 2006); și Lawrence E. Likar, *Eco-Warriors, Nihilistic Terrorists, and the Environment* (Praeger, 2011). Unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai ecotajului își prezintă dosarul în cartea lui Dave Foreman, *Ecodefense: A Field Guide to Monkeywrenching*, ed. 3 (Abbzug, 1993). Cartea de căpătâi a mișcării rămâne Edward Abbey, *The Monkey Wrench Gang* (Lippincott, 1975).

Capitolul 16

11 septembrie, Războiul împotriva terorismului și tendințele recente ale terorismului

Istoria terorismului este lungă, însă observatorului obișnuit îi poate fi iertat că-și imaginează că a început cu 11 septembrie 2001. Atacurile teroriste din Statele Unite ale Americii – cele mai devastatoare atacuri puse la cale vreodată – au plasat, cu certitudine, această istorie într-o lumină nouă. Și continuă, împreună cu invaziile lansate ca răspuns de Statele Unite ale Americii, să influențeze ordinea mondială. Adevărul este că terorismul islamist jihadist/radical a devenit una dintre cele mai mari amenințări la pacea și securitatea din toată lumea. Chiar dacă au apărut elemente noi, odată cu valul uriaș de violențe, în special în privința dimensiunilor și brutalității, mare parte din istorie este veche – la fel de veche ca terorismul și civilizația.

Plănuirea atacului de la 11 septembrie

Atentatele cu bombă comise de al-Qaida la ambasadele SUA din Kenya și Tanzania în 1998 au dus la atacarea unor ținte din Sudan și Afghanistan cu rachete de croazieră americane, dar nu și la o intervenție militară completă în Afghanistan. În mod paradoxal, bin Laden își pusese speranțele în ultima pentru că doar o astfel de invazie, credea el, îi va determina pe musulmanii de pretutindeni – reluând jihadul antisovietic din anii

1980 – să abandoneze nenumăratele disensiuni și să-și unească forțele într-o campanie de largi proporții pentru a alunga trupele Statelor Unite ale Americii și ale aliaților acestora în afara Orientului Mijlociu. Și doar atunci, văduviți de susținerea americană, ar putea „faraonii" locali, ca președintele egiptean Moubarak și regele Abdullah al Arabiei Saudite, să fie alungați și întemeiate teocrații islamice.

De aceea, în 1999, bin Laden a revenit la un plan conceput cu trei ani înainte de jihadistul Khalid Sheikh Muhammad. Muhammad este unchiul lui Ramzi Yousef, autorul primului atentat cu bombă de la World Trade Center, ale cărui grandioase planuri de a arunca în aer avioane transpacifice au stat probabil, la baza scenariului care va fi pus în practică. Muhammad i-a propus lui bin Laden planul de a lovi obiective simbolice cu avioane deturnate, nu cu mult după ce bin Laden a sosit în Afghanistan. Bin Laden a șovăit atunci, dar s-a întors la această idee cândva, după ce atentatele asupra ambasadelor nu au reușit să provoace reacția americană la care spera. Una dintre celulele pe care bin Laden o desemnase să aplice planul fusese formată cu câțiva ani mai devreme în Hamburg, Germania, și era condusă de omul care va deveni șeful celor care vor deturna avioanele la 11 septembrie, Muhammad Atta. El și alți câțiva, care deja vorbeau fluent limba engleză și cunoșteau modul de viață occidental, au ajuns în Statele Unite ale Americii în primăvara anului 2000 și au luat câteva lecții de zbor de la instructori particulari. Ceilalți pirați ai aerului care asigurau realizarea planului au sosit în primăvara și vara lui 2001.

Eșecurile agențiilor americane de informații

Operația pe care o plănuia al-Qaida era exponențial mai amplă și mai complicată decât orice întreprinsese grupul – sau

orice alt grup, de fapt – în trecut. Inevitabil aproape, cei care au plănuit-o au făcut nenumărate greşeli – unele din prostie, altele din neglijenţă. Călătoriile neîntrerupte, extinsele comunicaţii şi transferul unor semnificative sume de bani au atras atenţia multor agenţii de informaţii în Statele Unite ale Americii şi pe plan internaţional. Vasta reţea de antene a Agenţiei Naţionale de Securitate a interceptat „flecăreala" telefoanelor celulare şi a altor mijloace de comunicare vorbind despre un atac major iminent care va fi „spectaculos" şi „o altă Hiroshimă". Un comandant afghan încă în luptă cu talibanii a avertizat oficialităţile din Statele Unite ale Americii că al-Qaida plănuia ceva mai distrugător decât atentatele cu bombă de la ambasadele americane din estul Africii. Iordanienii au reuşit să afle numele de cod al operaţiei, Nunta cea mare. Chiar şi un înalt funcţionar taliban a avertizat oficialităţile Statelor Unite ale Americii, atât era de înfricoşat de posibilele represalii americane pentru un atac al-Qaida plănuit pe pământ afghan. În vara lui 2001, s-au declanşat şi mai multe semnale de alarmă în birourile locale FBI, agenţii fiind tot mai preocupaţi de posibilitatea ca teroriştii jihadişti să se instruiască în pilotarea unui avion. Ulterior, şeful CIA, George Tenet, a admis în faţa comisiei federale care analiza eşecurile serviciilor de informaţii că „sistemul se înroşise" de avertismente. Avertismente care ajungeau până în informările zilnice primite de preşedintele George W. Bush. Una primită cu mai mult de o lună înaintea atacului avea ca titlu „Bin Ladin [*sic*] hotărât să atace în Statele Unite ale Americii"[1].

Dar CIA şi NSA au refuzat să transmită FBI mare parte a celor mai bune informaţii, o continuare a sindromului care a paralizat agenţiile americane de informaţii în anii 1990. Chiar şi când organizaţiile împărtăşeau informaţiile, absenţa unor canale de

comunicare standard, a unei ierarhii clare și a unui număr suficient de mare de analiști a însemnat că deseori informații esențiale erau blocate în sistem până când era prea târziu pentru a mai fi utile. O altă problemă a fost că terorismul era plasat jos pe lista de priorități alcătuită de noua administrație a președintelui Bush. De fapt, consilierul său pe probleme de securitate națională, Condoleezza Rice, a reușit să submineze poziția lui Richard Clarke, coordonatorul pentru contraterorism în Consiliul de Securitate Națională al SUA, astfel că el nu mai avea acces la conducerea celorlalte departamente.

11 septembrie 2001

În dimineața zilei de 11 septembrie, 19 membri al-Qaida, organizați în patru echipe, au deturnat patru avioane de linie, folosindu-se doar de niște cuttere pentru asta. Se pare că nu li s-a opus prea multă rezistență, căci pasagerii au presupus probabil că avioanele vor fi îndreptate către un alt aeroport, unde cei care organizaseră deturnările își vor face publice doleanțele – la urma urmei, așa procedau de decenii cei care deturnau avioane. Însă teroriștii au intrat cu avioanele în turnurile principale ale World Trade Center și în Pentagon. La mai puțin de două ore după ce primul avion s-a izbit de Turnul de nord, ambele turnuri s-au prăbușit. Al patrulea avion a fost deturnat ceva mai târziu, dându-le pasagerilor șansa de a afla cu ajutorul telefoanelor portabile sau ale aeronavei ce urma să li se întâmple și lor. Pasagerii au decis să încerce să ia cu asalt cabina pilotului avionului. Ultimele cuvinte rostite de cineva la telefon au fost „Să-i dăm drumul!" Pasagerii celui de-al patrulea avion nu au reușit să ajungă la ușa cabinei pilotului, dar teroriștii și-au dat seama că ar fi fost copleșiți de forța și numărul lor, așa că au prăbușit intenționat avionul pe un câmp din Pennsylvania. Se pare că

ţinta avionului era Capitoliul SUA sau Casa Albă. Oficialităţile americane au răspuns ca şi cum Statele Unite ale Americii ar fi fost atacate. De fapt, pentru prima dată în istoria sa, NATO a invocat articolul V din carta sa, în care se afirmă că un atac împotriva unui membru este considerat un atac împotriva tuturor membrilor, iar europenii au efectuat peste 300 de zboruri în avioane de supraveghere radar în spaţiul aerian american din octombrie 2001 până în mai 2002[2]. Bănuielile s-au îndreptat de îndată către al-Qaida.

Numărul victimelor produse de atacurile de la 11 septembrie a fost enorm: au murit sau au dispărut 2 998 de persoane (fără cei 19 atacatori). Costul economic al atacurilor a fost, de asemenea, catastrofal. Lower Manhattan a pierdut aproape 30% din spaţiul de birouri. Valoarea fizică a bunurilor pierdute şi costul strângerii şi evacuării resturilor s-a ridicat la peste 22 de miliarde de dolari. Wall Street a oprit toată săptămâna tranzacţiile, dar după ce le-a reluat a pierdut circa 15% din valoare, adică 1,2 miliarde de dolari. Fondul Monetar Internaţional estima că atacurile au costat economia americană 75 de miliarde de dolari din produsul intern brut până la sfârşitul anului 2001. Câteva sectoare economice au fost extrem de afectate pe termen scurt şi mediu. De exemplu, călătoriile aeriene şi turismul se prea poate să fi pierdut în primii doi ani până la 50 de miliarde de dolari. În comparaţie, întreaga operaţie a costat al-Qaida între 400 000 şi 500 000 de dolari[3].

Atacurile cu antrax

În săptămânile de după atacurile de la 11 septembrie, cinci agenţii americane de ştiri şi birourile a doi senatori ai Statelor Unite ale Americii au primit scrisori care conţineau spori de antrax – pentru a doua oară când armele biologice au fost

folosite într-un atac terorist! Atacul a dus la închiderea temporară a Senatului și Camerei Reprezentanților SUA și a Curții Supreme, ca și a câtorva sedii ale poștei. Cel puțin 22 de persoane au fost infectate, inclusiv câteva din oficiile poștale unde fuseseră procesate scrisorile. În final, cinci persoane au murit din pricina inhalării antraxului. În august 2008, FBI a anunțat că un cercetător angajat într-un laborator american de apărare împotriva armelor biologice, Bruce Ivins, era singurul suspect în acest caz. Informat cu o săptămâna înainte de iminenta sa arestare, Ivins s-a sinucis. Din punctul de vedere al guvernului SUA, dosarul este închis, însă au rămas multe neclarități, de pildă care au fost motivele lui Ivins. Conform unui raport FBI, costurile atacurilor, inclusiv operațiile de curățenie, s-au ridicat la un miliard de dolari[4].

Se pare că atacurile cu antrax nu au avut legătură cu atacurile de la 11 septembrie, dar sincronizarea acestor evenimente a amplificat sentimentul că America era asediată. Terorismul are o istorie îndelungată pe teritoriul Statelor Unite ale Americii – de la violențele Klanului din timpul Reconstrucției până la atentatul din Oklahoma City din 1995 – însă americanii continuă să-l considere o problemă îndepărtată, asociată cu zone cu o lungă istorie de violențe, cum ar fi Irlanda de Nord, America Latină și Orientul Mijlociu. În pofida atacurilor anterioare și a unei „Declarații de război" a al-Qaida, atentatele de la 11 septembrie au reprezentat o schimbare de viziune a americanilor, intrând în categoria acelor momente care au definit o epocă, așa cum a fost atacul japonez de la Pearl Harbor și asasinarea lui John F. Kennedy. În toată țara reacțiile imediate au fost o revărsare de patriotism, o expresie plină de emoție a durerii și a unității și nu puține atacuri împotriva cetățenilor americani de origine arabă. „Să-i dăm drumul!" a devenit un ubicuu strigăt

de adunare. S-au făcut de asemenea glume, reflectând adânc înrădăcinatul, dar incorectul sentiment că obiectivul fundamental al-Qaida ar fi să distrugă rutina americanilor: „Dacă nu-mi dai chiar acum cafeaua [mâncarea, creşterea de salariu, vacanţa etc.], înseamnă că teroriştii au câştigat!"

Războiul împotriva terorismului

În perioada imediat următoare atacurilor de la 11 septembrie, americanii au făcut front comun cu preşedintele Bush, numărul celor care-i aprobau deciziile sărind temporar la 90%[5]. Nouă zile după tragedie, Bush a anunţat naţiunea într-un discurs ţinut în faţa celor două camere ale Congresului: „La 11 septembrie, inamicii libertăţii au comis un act de război împotriva ţării noastre". El a continuat folosind fraza generică şi măreţul obiectiv care vor defini riposta Statelor Unite ale Americii la atacuri: „Războiul nostru împotriva terorismului începe cu al-Qaida, dar nu se va termina aici. Nu se va termina până când nu vom descoperi fiecare grupare teroristă din lume, o vom împiedica să acţioneze şi o vom învinge"[6]. Câteva săptămâni mai târziu, şi-a clarificat şi mai mult intenţiile: „Fie eşti alături de noi, fie eşti împotriva noastră în războiul împotriva terorismului"[7].

Chiar dacă sintagma „Război împotriva terorismului" a făcut să vibreze o coardă în sufletul publicului şi a fost adoptată de presă, ea este problematică. După cum au observat mulţi, este foarte nepotrivit să numeşti această luptă „război". Războaiele se declanşează, în mod tradiţional, între state, sunt purtate de armate organizate, în uniformă şi pe un teren bine definit. Niciunul dintre aceste criterii nu se aplică în cazul Războiului împotriva terorismului al lui Bush (se folosesc majuscule în mod obişnuit, ceea ce dovedeşte faptul că a fost acceptat ca denumire standard). Mulţi au întrebat: Cum poate fi

definită victoria în acest război? Ocuparea unei bucăți oarecare de teren? Mai mult decât atât, este al-Qaida tipul de „armată" care să se predea când va fi înfrântă? Problemele depășesc semantica sau filosofia. Utilizarea termenului „război" îi ridică pe teroriști la nivelul de combatanți legitimi – la urma urmei, nu poartă nimeni un „război" cu piratii sau criminalii. De asemenea, un „război" cere ca Statele Unite ale Americii, semnatare ale Convențiilor de la Geneva, să le acorde inamicilor combatanți capturați statutul de „prizonieri de război", ceea ce presupune un tratament uman și promisiunea repatrierii la terminarea conflictului. Dar dacă acești inamici nu sunt soldați, ci mai degrabă criminali, așa cum sunt descriși în mod obișnuit, atunci există de asemenea o metodă deja existentă de a o scoate la capăt cu ei: tribunalele penale. Administrația Bush a refuzat cu încăpățânare să apeleze la sistemul judiciar civil pentru a-i condamna pe suspecții de terorism, în parte pentru că acuzații ar fi căpătat drepturi și protecție legală. (Succesorul lui, președintele Barack Obama, a promis să recurgă la tribunalele penale, însă Congresul SUA l-a obstrucționat în mare măsură.) În același timp, membrii al-Qaida capturați de militarii Statelor Unite ale Americii au căzut în gaura neagră de la Guantanamo Bay, o închisoare specială, unde deținuții nu sunt încadrați nici ca prizonieri de război, nici ca suspecți de crime. Aceasta este una dintre cele mai mari dileme în calea unei democrații liberale care luptă împotriva terorismului. Putem presupune că retorica declarație de război a lui Bush nu-și propunea să răspundă la niciuna dintre aceste probleme, ci mai degrabă să instige americanii la „cruciadă" – cuvânt pe care Bush l-a folosit nu mult după atacurile de la 11 septembrie. (Deloc surprinzător, islamiștii au făcut mare caz de această gafă.) Pentru a evita problemele puse de utilizarea sintagmei „Război împotriva

terorismului", unii membri ai administrației prezidențiale au încercat o vreme s-o substituie printr-o expresie mai corectă și mai concretă, e drept mai puțin eufonică, spunându-i „lupta globală împotriva extremismului islamic". Imediat după instalarea sa la Casa Albă în 2009, administrația Obama a început să folosească expresia „operații externe de urgență". Niciuna dintre expresii nu și-a găsit audiența; de bine, de rău, sintagma Război împotriva terorismului a prins la public.

Primul act al Războiului împotriva terorismului a fost ultimatumul adresat talibanilor să-i predea pe liderii al-Qaida, inclusiv pe bin Laden, care se adăpostea în Afghanistan. După ce mullahul Omar a refuzat, Statele Unite ale Americii și Marea Britanie au trimis trupele speciale, au început bombardamentele aeriene și au colaborat îndeaproape cu Alianța nordică împotriva talibanilor (Frontul unit islamic și național pentru salvarea Afghanistanului, pe scurt Alianța nordică). Printr-o înregistrare – prima din multe altele –, bin Laden s-a adresat lumii musulmane, cerând declanșarea unui nou jihad care va înfrânge Statele Unite ale Americii așa cum mujahedinii i-au învins pe sovietici cu două decenii mai devreme. Nu s-a declanșat niciun jihad – nici măcar n-a fost timp pentru asta. Kabulul a ajuns în mâinile Alianței nordice o lună și jumătate mai târziu, dar bin Laden și alți lideri importanți ai al-Qaida au scăpat. Cu toată desfășurarea de trupe americane, britanice și, în cele din urmă, NATO în 2002, bin Laden a scăpat neprins, adăpostindu-se în munții aproape inaccesibili de la granița dintre Afghanistan și Pakistan, înainte să se mute cu totul în interiorul Pakistanului.

Atentatele de la 11 septembrie au dat Statelor Unite ale Americii un extraordinar capital moral în toată lumea. De pildă, cel mai influent ziar francez, *Le Monde*, publica un editorial pe prima pagină imediat după atacuri, în care spune:

„Suntem cu toţii americani" (deşi le reamintea cititorilor, nu foarte corect, că bin Laden fusese instruit de CIA şi că astfel „nu cumva America însăşi a creat acest diavol?")[8]. La fel, invadarea Afghanistanului de către americani şi britanici s-a bucurat de un larg sprijin în toată lumea. De asemenea, Statele Unite ale Americii au interacţionat cu alte ţări de pe tot globul creând legăturile necesare pentru a lupta împotriva al-Qaida şi a altor organizaţii teroriste. Acest nivel de cooperare fără precedent a condus la noi acorduri pentru susţinerea trupelor Statelor Unite ale Americii în străinătate, pentru transmiterea informaţiilor esenţiale şi pentru a tăia sursele de finanţare pentru jihadişti. O muncă lipsită de strălucire, da, însă de genul care reflectă o înţelegere fundamental corectă a operaţiilor teroriste.

Obligaţi să se ascundă, bin Laden şi principalul arhitect al planului atacurilor de la 11 septembrie, Khalid Sheikh Muhammad, au continuat să comploteze împotriva Statelor Unite ale Americii şi a aliaţilor acestora. Se spune că agenţii americani au contracarat un plan al-Qaida de a deturna avioane şi a le face să lovească ţinte de pe coasta de vest a Statelor Unite ale Americii în 2002. În 2003, Muhammad a fost capturat de agenţii CIA în Pakistan, probabil cu sprijin pakistanez[9]. Până atunci, se pare că două treimi dintre cei care conduceau la vârf al-Qaida în timpul atentatelor de la 11 septembrie fuseseră prinşi.

Războiul din Irak

În aceste momente critice, administraţia Bush şi-a întors atenţia şi resursele către Saddam Hussein şi Irak. Mulţi critici au afirmat că preşedintele şi nucleul dur al cercului său de consilieri îşi propuseseră să-l dea jos pe dictator încă de la câştigarea alegerilor prezidenţiale şi s-au folosit la repezeală

de 11 septembrie 2001 ca de o bună ocazie pentru aceasta. Richard Clarke, „ţarul" contraterorismului american în Consiliul de Securitate Naţională, afirmă că preşedintele Bush i-a cerut la 12 septembrie „să văd dacă Saddam a fost autorul". Raportul lui Clarke a susţinut că nu exista nicio probă că o asemenea legătură exista astfel că Bush s-a decis să nu invadeze Irakul imediat[10]. În octombrie 2002, preşedintele a afirmat categoric într-un important discurs că Irakul „a oferit adăpost şi sprijin terorismului" şi că „Irakul şi al-Qaida au stabilit contacte la înalt nivel vechi de zece ani... Alianţa cu teroriştii îi poate permite Irakului să atace America fără să lase nicio urmă" [11]. Aşa cum s-a văzut mai târziu, nu a fost descoperită nicio dovadă credibilă care să lege al-Qaida de Saddam Hussein. Oricum, Congresul SUA a autorizat imediat după aceea utilizarea forţei pentru a-l determina pe Hussein să renunţe la aşa-numitele sale arme de distrugere în masă. În pofida unei tot mai mari opoziţii internaţionale, Statele Unite ale Americii şi câţiva aliaţi au invadat Irakul în martie 2003. Invazia l-a alungat de la putere pe Hussein, care a fost capturat în decembrie şi a fost executat trei ani mai târziu.

Oricum, sfârşitul luptelor convenţionale în mai 2003 nu a însemnat decât începutul violenţelor. Încurajată şi împuternicită de ineptele planuri postinvazie ale guvernului SUA, în timpul verii s-a coagulat insurgenţa. În această etapă, cei mai mulţi combatanţi erau militari de elită sau foşti membri ai Partidului Baas (Partidul Socialist al Renaşterii Arabe) al lui Hussein care se foloseau de tehnici clasice de gherilă împotriva trupelor americane şi ale aliaţilor. În 2004, caracteristicile insurgenţei au început să se schimbe, celulele de partid fiind înlocuite ca principale trupe combatante de grupările sectare. Unii sunniţi au pus mâna pe arme, sperând să-şi recâştige

statutul privilegiat pe care-l avuseseră sub Hussein, în vreme ce șiiții, în special așa-numita Armată Mahdi, luptau pentru crearea unui stat islamist. Ambele părți începuseră să atace tot mai mult noile forțe irakiene de securitate, unități de armată și de poliție instruite și înarmate de Statele Unite ale Americii pentru a înlocui trupele americane.

În acea toamnă a apărut un alt grup: al-Qaida din Irak, care a fost compusă pentru început din străini care-i declaraseră fiecare în parte credință lui bin Laden. Deși obiectivele pe care le anunțaseră erau alungarea militarilor Statelor Unite ale Americii și crearea unui stat islamic (fondat oficial în 2006), grupul viza în principal civilii șiiți, forțele de securitate și infrastructura, folosit o largă paletă de tactici teroriste. Numai în mai 2005, au murit peste 400 de civili, în mare parte șiiți, într-un val de atentate cu bombă sinucigașe[12]. În februarie 2006, agenți ai al-Qaida din Irak, după cum se crede, au aruncat în aer moscheea al-Askari din Samarra, un loc sacru pentru șiiți. Obiectivul era să atâțe patimile sectare dintre șiiți și sunniți – și exact asta s-a întâmplat! În perioada de după atacul cu bombă, numărul mediu de crime în Bagdad s-a triplat de la 11 la 33. Mulți observatori, inclusiv de la Organizația Națiunilor Unite, spuneau că Irakul a alunecat în plin război civil. Însă era un război civil marcat în mare măsură de atentate sinucigașe cu bombă, asasinate, răpiri și crime, un război civil în mijlocul căruia fuseseră prinse trupele Statelor Unite ale Americii și ale tot mai puținilor aliați.

Insurgența era alimentată de mai mulți factori, inclusiv de haosul existent, care oferea un câmp propice teroriștilor. În general, aceștia prosperă în absența unor guverne centrale, puternice și populare. Un factor esențial suplimentar a fost comportamentul trupelor americane, slab pregătite pentru a lupta în operații de

contrainsurgență. Tacticile brutale ale armatei Statelor Unite ale Americii, inclusiv utilizarea forței de foc excesive, razii supradimensionate pentru găsirea suspecților și informațiile despre abuzuri asupra prizonierilor (adică toate erorile comise de francezi în Algeria), au contribuit în mare măsură la impresia multor irakieni că americanii sunt niște ocupanți ilegitimi. Într-o evaluare a serviciilor naționale de informații din aprilie 2006, comunitatea de informații a Statelor Unite ale Americii recunoștea că „jihadul irakian formează o nouă generație de lideri teroriști, iar... conflictul irakian a devenit *cause célèbre* pentru jihadiști"[13].

Începând să conștientizeze rolul pe care l-au avut Statele Unite în campania teroristă aproape fără precedent din Irak, liderii americani militari au fost obligați să reevalueze principiile de abordare a luptei. O echipă de militari și universitari condusă de generalul David Petraeus a elaborat un complex manual de operații de contrainsurgență, bine documentat cu istoria conflictelor din Malaysia, Algeria și Vietnam. Ofițerii armatei Statelor Unite ale Americii au fost inițiați în ideile noului manual, iar Petraeus a fost desemnat să comande toate trupele Statelor Unite ale Americii din Irak, la începutul lui 2007. Imediat după aceea, către Irak s-au îndreptat și mai mulți militari – așa-numita undă de șoc (*surge*) –, care au început să aplice „Planul Petraeus" bazat pe elementele-cheie din noul manual. Și mai important, triburile sunnite, sătule de brutalul terorism al-Qaida din Irak împotriva civililor, au abandonat în mare măsură insurgența. Ei s-au organizat sub stindardul mișcării Deșteptarea și mai târziu ca Fii ai Irakului și nu după multă vreme au început să fie finanțați – unii zic mituiți – de Statele Unite ale Americii. Aceste evenimente au dus împreună la o asemenea diminuare a violențelor că Statele Unite ale

Americii, epuizate de război, și-au retras aproape toate trupele combatante în 2010-2011.

Afghanistan, Pakistan și India

Între timp, în Afghanistan, talibanii, alungați de la putere în 2001, s-au regrupat și au început insurgența. NATO a preluat în mod formal controlul operațiilor în 2003, dar Statele Unite ale Americii au continuat să aibă în continuare cel mai mare contingent militar. Intensitatea conflictului fluctua în vreme ce talibanii comiteau asasinate, atentate cu bombă și atacuri sinucigașe împotriva noului guvern afghan, a lucrătorilor umanitari și a trupelor străine. SUA și aliații lor din NATO au decis să intensifice acțiunile după modelul undei de șoc din Irak și au adoptat noi tactici de contrainsurgență. În pofida continuării violențelor, americanii au început să-și retragă militarii în 2011. În 2014, Statele Unite ale Americii, la cererea guvernului afghan, au declarat încheierea operațiilor de luptă și au retras cea mai mare parte a ultimilor soldați rămași acolo. Violențele – inclusiv un număr șocant de mare de acte teroriste comise împotriva civililor afghani și a personalului de securitate – au continuat, dar cea mai mare parte a contraterorismului/contrainsurgenței americane este purtată cu drone și operații ale forțelor speciale.

Războiul a depășit acum mult granițele Afghanistanului, ducând la o insurgență talibană în nord-vestul Pakistanului și contribuind la valul de violență teroristă împotriva guvernului central, a hindușilor și a musulmanilor moderați. Aceste violențe sunt separate și diferite de ale celeilalte organizații din regiune, Lashkar-e-Taiba, care a fost înființată de mujahedinii antisovietici în jurul anului 1990 (Abdullah Azzam ar fi fost, se spune, unul dintre întemeietori). Lashkar-e-Taiba („Armata celor drepți") a fost sprijinită de ISI, agenția de informații pakistaneză, încă de la înființare, în mare măsură ca metodă de a

redirecționa zelul militanților către un obiectiv la care țineau de atâta vreme: reunificarea Kashmirului și deplina sa integrare în teritoriul Pakistanului. Kashmirul este o regiune turbulentă disputată de Pakistan și India, unde trăiesc mai mult musulmani.

Lashkar-e-Taiba a înfăptuit mai multe atacuri în India, coordonându-și uneori operațiile cu Jaish-e-Muhammad („Armata lui Mahomed"), un alt grup islamist radical despre care se spune că este susținut de ISI. În 2001, teroriștii au atacat legislativul regional, ucigând aproape 40 de oameni. Mai târziu în același an, militanții au atacat Parlamentul indian din New Delhi, omorând opt polițiști și un grădinar. India a acuzat, cumva justificat, Pakistanul că susține actele teroriste. Tensiunile au crescut într-atât la granița din Kashmir încât ciocnirile dintre cele două țări au produs câteva mii de morți și teama mondială de un război pe scară la largă între cele două puteri nucleare. Pakistanul a scos în afara legii atât Lashkar-e-Taiba, cât și Jaish-e-Muhammad, însă aceste organizații au continuat să opereze cu ajutorul clandestin al ISI. În noiembrie 2008, zece militanți din Lashkar-e-Taiba sau dintr-un grup disident au comis un sfidător atac terorist asupra a două hoteluri de lux, a unei gări și a unui centru evreiesc din orașul indian Mumbai. Masacrul a durat câteva zile, mai mult de 160 de persoane, în mare parte civili, au murit și alte sute au fost rănite. Tensiunile au crescut din nou între cele două state, fiind într-o oarecare măsură domolite de o operație pakistaneză de reprimare a grupărilor radicale islamiste antiindiene[14].

„Francizarea" al-Qaida

Războiul din Irak a dat cu siguranță apă la moară campaniei jihadiste împotriva puterii și influenței occidentale. Dar s-au petrecut, de asemenea, schimbări în felul în care terorismul jihadist s-a organizat și a acționat. Deși al-Qaida continuă

să pună la cale comploturi împotriva Occidentului, terorismul jihadist este efectuat în mare măsură de grupări din țara respectivă, inspirate, dar nu organizate direct și nici măcar finanțate de conducerea centrală de la frontiera afghano-pakistaneză. Unii comentatori au numit acest fenomen „francizarea" terorismului – al-Qaida oferă eticheta, dar grupările autonome sunt lăsate în mare măsură de capul lor să facă recrutări, să adune bani și chiar să-și aleagă țintele și operațiile. Această tranziție a început în anii de după invadarea Afghanistanului de către trupele conduse de Statele Unite ale Americii, dar a fost cumva grăbită de o evoluție dramatică, dar în mare măsură simbolică: moartea lui Osama bin Laden. În mai 2011, agenții CIA și luptătorii din Navy SEAL l-au ucis pe bin Laden în locuința sa din Abbottabad, Pakistan, unde locuia de câțiva ani. Ayman al-Zawahiri, adjunctul său de multă vreme, și-a asumat conducerea al-Qaida.

Din 2003, au fost înființate „francize" al-Qaida în Orientul Mijlociu, în jumătatea nordică a Africii și în Asia de Sud-Est. Una dintre primele și, până de curând, cele mai influente și active a apărut în Arabia Saudită, țara unde s-au născut 13 dintre cei 19 teroriști care au deturnat avioanele la 11 septembrie. Acest fapt a dus la supravegherea internațională a establishmentului wahhabit al țării și la presiunile americanilor de a întări cooperarea în problema colectării de date și a analizei acestora. Inițial, clericii wahhabiți și alte personaje conservatoare din țară au arătat cu degetul către aceste presiuni ca probă a aroganței și intimidării americane – o atitudine care seamănă surprinzător de mult cu alte critici islamiste la adresa Occidentului.

Dar după aceea, imediat după invazia Statelor Unite ale Americii din Irak, jihadiști operând sub numele de al-Qaida din Peninsula Arabia (AQAP) s-au dezlănțuit într-o campanie

de terorism în Arabia Saudită, care a atins punctul culminant în 2003 și anul următor, ucigând 300 de persoane până la sfârșitul lui 2007. La început, AQAP viza în special străinii, prin răpiri, asasinate sau atacuri sinucigașe, însă ulterior și-a schimbat în mare măsură obiectivele, atacând personalul de securitate saudit și infrastructura industriei petroliere a regatului. Acest val de violențe direcționate împotriva bunăstării economice a țării i-a deșteptat cu totul pe cei din guvernul saudit față de amploarea pericolului jihadist cu care se confruntau. Clericii wahhabiți din regat au emis mai multe *fatwa* care condamnau jihadismul și au organizat un larg program de deradicalizare care s-a dovedit destul de eficient în recuperarea militanților. Din 2005, saudiții, cu susținere informativă din partea Statelor Unite ale Americii, au pus capăt în mare măsură violențelor al-Qaida din regat, ajutați nu în mică măsură și de faptul că țara este condusă în continuare autoritar, cu puține libertăți civile, însă cu multe organe de securitate[15].

Cam prin 2009 sau 2010, grupul a fuzionat cu filiala al-Qaida din Yemen și și-a mutat esențialmente operațiile acolo. AQAP a devenit un participant la războiul civil care face ravagii în Yemen, dar și un important jucător regional și global. Principalii săi lideri – Anwar al-Awlaki, cetățean american născut din părinți yemeniți, și Samir Khan, pakistanez prin naștere, însă educat în Statele Unite ale Americii – au publicat în engleză pe internet o revistă *glossy* numită *Inspire*, care a devenit una dintre cele mai eficiente metode la nivel mondial de recrutare a jihadiștilor. Deși au fost uciși amândoi de dronele americane în 2011, grupul a condus sau a inspirat atacuri teroriste în toată lumea, rivalizând chiar cu al-Qaida ca importanță a rezultatelor. Se spune că AQAP a înarmat și a instruit un nigerian, Umar Farouk Abdulmutallab, care a încercat să provoace prăbușirea

unui avion care se apropia de Detroit în ziua de Crăciun 2009, folosind explozivul plastic pe care şi-l cususe în lenjerie. În octombrie 2010, agenţii AQAP au ascuns mai multe bombe sofisticate în pachete pe care le-au trimis printr-un avion UPS şi un altul FedEx din Yemen în Statele Unite ale Americii; deşi bombele au fost descoperite şi înlăturate înainte de a exploda, AQAP a spus că operaţia a avut succes având în vedere noile motive de îngrijorare şi cheltuielile suplimentare de securitate pe care le genera deschiderea unui nou front.

Între timp, s-au constituit „francize" al-Qaida în tot mai multe ţări. În Asia de Sud-Est, cea mai importantă şi semnificativă este Grupul islamic (a nu se confunda cu grupul lui Omar Rahman care are acelaşi nume), o organizaţie militantă radicală ale cărei rădăcini se întind către anii 1970. Avea baze în principal în Malaysia şi Indonezia, iar obiectivul ei era crearea unui nou califat care să cuprindă toată Asia de Sud-Est. Unii membri au participat la lupta mujahedinilor împotriva sovieticilor în anii 1980, iar organizaţia i-a susţinut pe Ramzi Yousef şi Khalid Sheikh Muhammad în Filipine în 1993 şi 1994. Grupul islamic a început să colaboreze cu al-Qaida pe la mijlocul anilor 1990, un parteneriat care a devenit mai strâns după 11 septembrie. În octombrie 2002, la a doua aniversare a atentatului împotriva USS *Cole*, Grupul islamic a detonat două bombe în Bali, insulă turistică din arhipelagul indonezian, omorând peste 200 de oameni, inclusiv 90 de turişti australieni. De atunci, Grupul islamic a produs diverse grupări disidente şi a înfiinţat celule în toată Asia de Sud-Est, fiind activ şi la ora când scriem aceste rânduri.

În jumătatea de nord a Africii, îndelungile războaie civile şi insurgenţele au dus la apariţia a noi grupări militante care utilizează terorismul, s-au afiliat la al-Qaida şi şi-au unit forţele. În

Somalia, o țară care trece printr-un război civil aproape continuu din 1991, un grup disident islamist radical numit al-Shabaab („Tineretul") a apărut în 2008–2009. Al-Shabaab a preluat în scurt timp conducerea rebelilor din țară, utilizând atât atacurile teroriste, cât și tacticile de gherilă împotriva forțelor africane de menținere a păcii (AMISOM) care fuseseră desfășurate în țară pentru a putea fi înființat un guvern central funcțional. Neînțelegerile dintre lideri au tras al-Shabaab în două direcții contrare. O facțiune a rămas concentrată pe lupta pentru supremație în interiorul Somaliei, o posibilitate tot mai îndepărtată la ora aceasta, acționând în mare măsură ca un grup rebel. Cealaltă facțiune și-a anunțat solidaritatea cu al-Qaida și speră să transforme al-Shabaab într-un important grup jihadist pe plan mondial în genul AQAP. Această facțiune s-a folosit în mare măsură de terorism, în special în afara Somaliei. Cel mai important și mortal atac a avut loc în 2013, când șase teroriști au comis un atac de mare amploare în mallul Westgate din Nairobi, Kenya, ucigând peste 60 de persoane și rănind peste 175.

Îndelungata insurgență din Algeria a dus de asemenea la nașterea unei noi forțe jihadiste. În 2007, organizația jihadistă algeriană cunoscută sub numele de Grupul salafist pentru rugăciune și luptă a anunțat că din acel moment va acționa sub numele de al-Qaida din Maghrebul islamic (AQIM). După cum sugerează numele, grupul s-a aliat cu al-Qaida, dar opera mai tot timpul independent. AQIM a luptat împotriva trupelor algeriene de securitate, însă ținta sa principală au fost turiștii și consultanții străini, pe mulți răpindu-i și cerând răscumpărări enorme.

Cel mai brutal – unii ar spune chiar nihilist – nou grup jihadist din nordul Africii este nigerianul Boko Haram (tradus aproximativ „Educația occidentală este interzisă"). Nigeria

a suferit multă vreme din pricina tensiunilor sectare. Ocazional se declanşau lupte violente între musulmanii din nord şi creştinii din sud. Boko Haram a fost înfiinţat prin 2002 şi a lansat o insurgenţă islamistă în 2009, care s-a transformat doi ani mai târziu într-o campanie de atacuri sinucigaşe, de atentate cu bombă şi răpiri. Grupul viza atât civili, cât şi poliţişti, atât musulmani, cât şi creştini. Deşi grupul spune despre sine că este în mod esenţial wahhabit, comportamentul lui este departe de fundamentalismul islamic – violenţa extremă pare să fie *raison d'être* pentru Boko Haram. Un act groaznic este răpirea în masă a aproape 300 de fete dintr-o şcoală în 2014. Multe au fost vândute de atunci şi căsătorite cu forţa şi este greu de spus ce are de-a face asta cu puritatea islamică şi cu reînfiinţarea califatului. Al-Shabaab, al-Qaida din Maghrebul islamic şi Boko Haram au făgăduit în mod repetat că vor colabora pentru a da o nouă probă de bună-credinţă jihadistă, însă ele operează încă independente, ca francize îndepărtate ale al-Qaida.

Aşa cum am spus, mare parte din violenţele jihadiste de după atacurile al-Qaida de la 11 septembrie – în ciuda afirmaţiilor occidentalilor – au fost îndreptate către tovarăşii lor musulmani din ţări cu majoritate musulmană, un fenomen care a tot crescut după ascensiunea Statului Islamic al Irakului şi Siriei (vezi mai jos). Oricum, atacurile jihadiste împotriva Occidentului au continuat. Cu excepţia atacurilor eşuate ale AQAP împotriva Statelor Unite ale Americii în 2009–2010, modelul este limpede: bin Laden, succesorul său al-Zawahiri şi al-Qaida acţionau ca nişte părinţi spirituali ai terorii, inspirând-o de la distanţă. Cele mai clare exemple ale acestui fapt vin din Europa unde clericii radicali incitând la ură au adunat mici, dar devotate comunităţi de adepţi dintre membrii nemulţumiţi ai marilor comunităţi musulmane. Conform

unui model statornicit prin anii 1990, militanții islamiști atrași de terorism provin, de regulă, din medii destul de influente și educate. În martie 2004, o serie de explozii coordonate în trenurile de navetiști din Madrid au ucis 191 de oameni și au rănit peste 1 700 de persoane. Exploziile s-au produs către sfârșitul campaniei pentru alegerile parlamentare, iar sondajele de opinie plasau partidul care deținea puterea la vremea aceea, Partidul Popular, cu câteva procente mai sus față de rivalii socialiști. În pofida probelor care-i contraziceau, liderii populari au anunțat că suspectează că separatiștii basci din ETA s-ar fi aflat în spatele exploziilor – evident pentru a câștiga simpatia electoratului. Un grup legat de al-Qaida și-a asumat mai apoi responsabilitatea, afirmând că exploziile își propuseseră să pedepsească Spania pentru că participa la Războiul din Irak. Alegătorii spanioli i-au învinovățit pe populari atât pentru minciună, cât și pentru atentate; socialiștii au înregistrat o victorie la limită și au retras cu promptitudine trupele spaniole din Irak. Ulterior, investigația a ajuns la concluzia că atentatele au fost comise de o ramificație a unui cunoscut grup jihadist marocan care acționa în consens cu jihadiștii locali spanioli fără vreo legătură directă cu al-Qaida[16]. În iulie 2005, un jihadist jamaican de origine și alți trei născuți în Marea Britanie au efectuat patru atentate sinucigașe, unul într-un autobuz, alte trei în trei garnituri de metrou în Londra, omorând 52 de oameni. Investigația care a urmat a scos la lumină faptul că erau teroriști autohtoni inspirați de bin Laden, fără a avea însă vreo legătură cu acesta[17]. S-au mai înregistrat câteva atacuri în Europa înfăptuite de jihadiști inspirați de bin Laden și al-Qaida, cum ar fi cel din 2012 în care un jihadist independent a ucis patru civili la o școală evreiască și trei soldați în orașele Toulouse și Montauban din sud-vestul Franței.

Jihadiștii locali, care s-au radicalizat singuri și care acționau autonom, au comis atentate și pe teritoriul Statelor Unite ale Americii, în special împotriva unor ținte care aveau legătură cu armata. Abdulhakim Mujahid Muhammad, născut pe teritoriul Statelor Unite ale Americii și cetățean american convertit ca adult la islam, a ucis un soldat și a rănit altul, într-un schimb de focuri la un centru militar de recrutare din Little Rock, Arkansas, în 2009. Muhammad pare să se fi radicalizat în perioada petrecută în Yemen, unde a predat engleza. Ulterior a pretins că a fost instruit și trimis înapoi în SUA în misiune de AQAP, dar nu există nicio probă care să-i susțină afirmațiile. În mod grăitor, cei din AQAP nu l-au revendicat ca pe unul de-ai lor. Mai târziu în același an, un cetățean american cu părinți palestinieni musulmani imigranți a ucis 13 persoane și a rănit mai mult de 30 la Fort Hood, o bază militară din Texas. Făptașul, Nidal Malik Hasan, era psihiatru cu rang de maior în Armata SUA; pretinde că a efectuat atacul după ce s-a convins că Statele Unite ale Amercicii intraseră în război cu întregul islam. Mai târziu a ieșit la iveală că avusese o corespondență asiduă cu Anwar al-Awlaki, liderul AQAP, care era american prin naștere.

În aprilie 2013, două bombe confecționate din oale sub presiune au explodat în apropierea liniei de finiș a Maratonului din Boston. Trei persoane au fost ucise și peste 250 rănite, dintre care 17 și-au pierdut mâinile sau picioarele. Câteva zile mai târziu, după ce fotografiile celor doi făptași au fost publicate de presă, cei doi frați au ucis un polițist din echipa de anchetatori și au încercat să părăsească zona Bostonului. Unul dintre ei a murit câteva ore mai târziu în timpul unui schimb de focuri cu poliția, celălalt a fost prins în cele din urmă după o acțiune de amploare care a dus la blocarea unei zone de 20 de străzi în Watertown, o suburbie a Bostonului, și întreruperea

circulației cu metroul și taxiul. Făptașii erau frații Tamerlan și Djohar Țarnaev, fiii unor musulmani ceceni imigranți. Djohar, cel mai tânăr dintre cei doi, este cetățean naturalizat, în vreme ce fratele său mai mare avea rezidență permanentă. Anchetatorii nu au descoperit să fi avut vreun conexiune externă. Cei doi par să se fi radicalizat cu ajutorul internetului și pentru că erau împotriva războaielor duse de SUA în Afghanistan și Irak. Au învățat să fabrice bombe urmând instrucțiunile unui ghid postat pe internet de AQAP[18].

Aceste atacuri erau compatibile cu modelul împământenit încă din 2001: al-Qaida și diversele sale „francize" inspiră, dar rareori comandă direct atacuri jihadiste împotriva unor ținte din Europa și Statele Unite ale Americii. În 2015, grupările jihadiste cu baze în Orientul Mijlociu au început să se implice activ în organizarea violențelor din Europe, declanșând iar alarma asupra voinței și capacității jihadiștilor de a da lovituri departe de bazele lor (rămâne de văzut dacă aceasta va deveni noua tendință). Primul atac de acest fel a fost coordonat de AQAP. În ianuarie 2015, trei – posibil patru – teroriști care au petrecut o vreme în Yemen lucrând cu AQAP au comis câteva atacuri împotriva civililor din Paris, ucigând 17 persoane. Nebunia a început cu atacarea redacției ziarului satiric francez *Charlie Hebdo*, care fusese acuzat în mod repetat de islamiștii radicali și de jihadiști pentru că publicase caricaturi înfățișându-l pe profetul Mahomed. De asemenea, teroriștii au atacat și un supermaket *kosher* evreiesc, ucigând clienții și luând ostatici. Atacurile au atras o copleșitoare atenție internațională, spre indignarea unora care protestau spunând că, în comparație, masacrele mult mai sângeroase din Siria, Irak și Nigeria (vezi mai jos) au stârnit mai puțin atenția presei și indignarea publică. Peste 3 milioane de francezi au organizat un marș pentru

a demonstra sprijinul pentru unitatea națională și libertatea presei, mulți având bannere pe care scria *Je suis Charlie* și *Je suis juif* („Eu sunt Charlie" și „Eu sunt evreu")[19]. Din nefericire, violențele din Franța nu se încheiaseră încă. Însă, pentru a înțelege atentatele din noiembrie 2015 din Paris, trebuie în primul rând să vorbim despre ascensiunea unui nou grup jihadist, Statul Islamic din Irak și Siria.

Primăvara arabă, Războiul civil sirian și ISIS

Indiferent cât de sângeroase au fost violențele jihadiste în Asia de Sud-Est, Peninsula Arabia și în nordul Africii, pălesc în comparație cu tragedia umană care a erupt în Siria din 2011. În mod ironic, evenimentele au fost la început extrem de promițătoare. La finalul anului 2010 s-au declanșat și propagat proteste uriașe în tot Orientul Mijlociu și în Africa de Nord – denumite generic Primăvara arabă – răsturnând dictaturile din Tunisia, Egipt și Libia. La început manifestațiile erau în general pașnice, dar a fost nevoie de un război civil și de intervenția trupelor străine pentru a-l răsturna pe Gaddafi. Primăvara arabă a fost salutată de mai toată lumea, fiind considerată primul pas către adevărata democrație în regiune, o evoluție care, sperau mulți, va seca fântânile urii și ale disperării care-i făcuseră pe unii să recurgă la terorism și la insurgență. Dar a devenit repede evident că speranțele de la început fuseseră prea optimiste. Democrația pluripartinică din Egipt nu a făcut decât să creeze posibilitatea ascensiunii grupărilor islamiste moderate, determinând armata să preia controlul și să pună capăt constituționalismului real. Și mai îngrijorător, regimul Assad a reprimat violent demonstrațiile din Siria, ceea ce a dus la atacuri sinucigașe împotriva statului și la declanșarea unui război civil total care nu dă semne că se va încheia. Conflictul este

o confruntare complexă și sălbatică între cel puțin patru grupuri distincte: guvernul central sirian, care-l poartă în mare măsură grației semnificativei asistențe a Rusiei, Iranului și Hezbollahului; kurzii; un amestec de forțe rebele așa-zis moderate, susținute haotic de guvernele occidentale, inclusiv de Statele Unite ale Americii; și o renăscută al-Qaida din Irak care acționează acum sub provocatorul nume de Statul Islamic.

Al-Qaida din Irak era pe punctul să dispară, dar a început să fie susținută din nou de sunniții nemulțumiți care fuseseră marginalizați și discriminați de guvernul dominat de șiiți de la Bagdad. După ce a făcut conexiunea cu jihadiștii din Siria îndată ce s-a declanșat războiul civil din acea țară, al-Qaida din Irak și-a schimbat numele în cel de Statul Islamic din Irak și Siria (ISIS), Statul Islamic din Irak și Levant (ISIL) sau Daesh (de la acronimul arab al ISIL). În primăvara lui 2013, având ca fundal haosul Războiului civil sirian, ISIS s-a extins rapid în estul Siriei. Ajutat de gesturi grandilocvente, cum ar fi proclamarea unui nou califat, obiectiv pe care și-l propusese inițial și al-Qaida, abandonându-l mai apoi, de abila recrutare la nivel global pe care au făcut-o posibilă internetul și paginile de socializare și de campania de o extraordinară brutalitate, ISIS a devenit dintr-odată cea mai nouă *bête noire* și singura destinație internațională a jihadiștilor. Pe scurt, Siria s-a transformat în focarul și rampa de lansare a jihadului global, după modelul Afghanistanului din anii 1980 și al Irakului din anii 2000.

O interesantă evoluție de astă dată este falia foarte evidentă care s-a căscat în interiorul frontului jihadist. În Siria, liderii ISIS s-au ciocnit de cei ai Frontului al-Nusra, afiliatul „oficial" al-Qaida. A fost vorba, în parte, despre rivalitatea personală, dar și despre supremația asupra jihadiștilor din regiune. Dar tactica era, de asemenea, un element care a sporit tensiunile. ISIS a

devenit cunoscut pentru brutalitatea sa șocantă, marcată de decapitarea prizonierilor străini și de măcelărirea până la proporția unui genocid a grupurilor musulmane nejihadiste. Un incident cu totul îngrozitor a fost executarea unui pilot iordanian care a fost ars de viu, întreaga scenă fiind filmată. Al-Qaida a protestat față de macabra violență și masacrarea musulmanilor, deplângând prejudiciile aduse de ISIS imaginii jihadului. Al-Qaida se teme, de asemenea, că pierde din importanța internațională, căci o organizație jihadistă regională (Boko Haram din Nigeria) cel puțin a jurat credință față de ISIS.

În primăvara lui 2014, ISIS a început să avanseze rapid atât în Siria, cât și în Irak, creându-și în cele din urmă un ministat și declanșând – din nou – intensificarea implicării americane în regiune. ISIS este o grupare rebelă care aspiră să fie un stat și mare parte din activitatea sa fluctuează, după posibilități, între lupta de gherilă și lupta convențională. Deși a fost categorisită de occidentali încă din prima clipă drept o grupare teroristă, ISIS s-a folosit foarte puțin la început de ceea ce considerăm a fi terorism, din perspectivă istorică. Cu toate acestea, eticheta avea sens. Mare parte din violența sa era profund simbolică, folosită pentru a șoca și provoca. ISIS s-a folosit de mass-media, în special de internet, pentru a face recrutări cu ajutorul acelei violențe. Este important să ne amintim țelul grupării: întemeierea unui stat teocratic care să se întindă în toată regiunea. Acolo, utilizarea violenței simbolice s-a adăugat violenței luptătorilor de gherilă și a trupelor convenționale pentru ocuparea și menținerea teritoriului.

Dar către sfârșitul lui 2015, ISIS a lovit în afara regiunii, afirmându-se astfel drept cea mai nouă organizație teroristă internațională. În noiembrie, nouă bărbați – în cea mai mare parte belgieni și francezi ca naționalitate – au atacat câteva zone din

Paris, ucigând 130 de persoane și rănind peste 350. În vreme ce unii atacatori au comis atentate sinucigașe cu explozibili, alții au ucis civili ori s-au angajat în schimburi de focuri cu poliția. ISIS și-a asumat responsabilitatea, iar autoritățile au stabilit legături directe între atacatori și grup. În zilele care au urmat violențelor, poliția franceză și cea belgiană au arestat zeci de presupuși complici și au dejucat, se spune, multe comploturi. Guvernul francez s-a declarat oficial în război cu ISIS și a ordonat imediat lovituri aeriene asupra pozițiilor ISIS din Siria.

Teama de atacurile transnaționale ale ISIS a fost și mai mult întreținută când un soț și soția sa au masacrat 14 oameni și au rănit mai mult de 20 într-o clădire de birouri din San Bernardino, California. Ambii au fost uciși după aceea, după un schimb de focuri cu poliția. Soțul, Syed Rizwan Farook, era cetățean american de origine pakistaneză, iar soția, Tashfeen Malik, era de naționalitate pakistaneză cu rezidență permanentă în Statele Unite ale Americii. ISIS le-a preamărit violențele în comunicate și în revista sa on-line, ajungând să-i declare pe amândoi „adepți" ai grupării; cu toate acestea, pare greu de crezut ca ISIS să fi jucat vreun rol în instruirea lor sau în organizarea atacului. Este mai clară în schimb implicarea directă a ISIS în alt atac: în ianuarie 2016, militanții au atacat ținte din Jakarta, Indonezia, ucigând cel puțin șapte persoane, grupul asumându-și de îndată responsabilitatea.

Viitorul terorismului... în lumina istoriei sale

Să concluzionăm analizând pe scurt terorismul de azi prin lentilele trecutului într-un fel care ne-ar putea avertiza în legătură cu viitorul. Cu alte cuvinte, cum ne-ar putea ajuta cunoașterea istoriei terorismului să descâlcim unele aspecte ale terorismului din prezent sau pe mai târziu?

Trebuie să facem câteva observații generale înainte să analizăm câteva teme de interes special (antiterorismul, contraterorismul și terorismul religios). Primul lucru pe care trebuie să ni-l amintim a devenit, sperăm, extrem de evident în acest volum, deși nu este apreciat în rândul publicului și nici măcar printre politicieni: terorismul este o strategie – care se folosește de multe tactici diferite – folosită de aproape toate ideologiile sau din orice motiv adoptat de oameni în secolele recente. Chiar dacă azi asociem terorismul, în primul rând, cu cauzele religioase radicale, el a acceptat utilizat în trecut și continuă să fie utilizat și azi de grupări și indivizi care speră să impună agenda grupărilor de extremă stânga, extremă dreapta sau etnonaționaliste, cât și pentru o mulțime de alte cauze. Uităm faptul acesta pe riscul nostru, după cum au făcut autoritățile din Statele Unite ale Americii în anii 1980; li s-a amintit mai târziu în mod dureros că terorismul este o armă la îndemâna tuturor radicalilor. Desigur, „uitarea" faptului că terorismul este o strategie independentă de ideologie poate fi cumva intenționată, de vreme ce susținătorii unei poziții politice se grăbesc deseori să denunțe alte motive ca servind în mod „natural" ale terorismului.

În mod asemănător, merită să ne amintim că terorismul în principala sa ipostază modernă – violență simbolică lovind în puțini pentru a-i influența pe cei mulți – a fost utilizat la fel de mult de sus în jos, cât și de jos în sus. Adică a fost și un instrument al statelor, dar și al grupărilor substatale și al indivizilor. De fapt, numărul morților produs de regimurile totalitate, autoritare și coloniale care au folosit terorismul de stat eclipsează cu asupră de măsură nenorocirile produse de teroriștii substatali. Deși mare parte din literatura despre terorism a susținut pentru multă vreme că, prin definiție, statele nu pot fi actori teroriști, nu avem

niciun motiv să acceptăm această presupunere când asemănările pretind altceva. De fapt, analiza din această carte se axează pe faptul că teroarea de stat este terorism, dată fiind semnificația istorică a Terorii din Revoluția Franceză, precum și, printre altele, a ușurinței cu care fasciștii italieni și naziștii germani au făcut tranziția de la terorismul substatal la cel de stat sau a comportamentului regimurilor imperialiste din Africa și Asia.

Terorismul a continuat să evolueze ca strategie în epoca modernă. Un exemplu este impactul propagandei prin fapte, un concept atât de întâlnit acum că ar fi greu să convingi pe cineva azi că violența teroristă nu a fost mereu folosită ca o modalitate de a comunica direct sau de a deștepta o audiență-țintă din inerția pe care singură și-a impus-o. Un alt element omniprezent al terorismului de azi este strategia inovatoare a lui Carlos Marighella de a folosi violența împotriva unor ținte simbolice, dar alese la întâmplare, în așa fel încât să creeze haos, să provoace autoritățile, să declanșeze mișcări de masă și să creeze o fereastră pentru ca noii agenți să preia puterea. Astăzi, aproape toți teroriștii sunt, în termenii lui Kropotkin și ai lui Marighella, luptători de gherilă urbană care folosesc propaganda prin fapte.

Tacticile asociate terorismului au continuat și ele să evolueze. Acest fapt se vede cel mai clar în reacția la dezvoltarea tehnologică. Teroriștii au adoptat noile tipuri de explozibili și modelele de arme automate portabile nu doar ca o metodă mai bună și mai zgomotoasă de a atrage atenția, dar și ca „multiplicatori de forță" care permit ca puțini făptași să vatăme eficient cât mai mulți. Inovațiile din tehnologia media au oferit noi mijloace mai bune pentru a transmite programele radicale cu vorba și cu fapta. De asemenea, mass-media le dă reprezentaților statelor și formatorilor de opinie un acces mai

rapid la public. Ei pot astfel să determine publicul să-i perceapă pe „teroriști" sau pe alți inamici ca lipsiți în mod fundamental de legitimitate. Cu alte cuvinte, presa poate „tăia" în ambele părți, ca o armă.

O altă inovație teroristă este apariția terorismului sinucigaș în anii 1980. Chiar dacă se pot face paralele cu metode mai vechi, cum ar fi piloții kamikaze din al Doilea Război Mondial, de pildă, terorismul sinucigaș este fără doar și poate recent. Ocaziile pe care le-a oferit agenților violenți, dar și provocările la care a supus autoritățile sunt considerabile.

Antiterorismul astăzi

Să ne întoarcem la cele trei teme de interes special pentru a ilustra cum continuă terorismul să evolueze și cum poate acest fapt pune în lumină unele realități și provocări ale secolului al XXI-lea. În primul rând, ar trebui să analizăm stadiul antiterorismului, adică măsurile luate pentru a face ca țintele să fie mai puțin accesibile atacurilor teroriste. Așa cum spuneam în Capitolul 13, guvernele și experții în securitate s-au luptat să țină pasul cu inovațiile din tacticile folosite de teroriști, în special cu diversitatea în plan internațional a acestora. Reacția Statelor Unite ale Americii la atacurile teroriste de la 11 septembrie 2001 au respectat acest model. Una dintre primele reacții oficiale ale guvernului a fost crearea unor noi agenții pentru contracararea sau combaterea terorismului. Încercând să sporească siguranța călătoriilor aeriene, guvernului SUA a creat Transportation Security Administration, care practic a naționalizat întreaga securitate aeroportuară – la un cost anual de 4,7 miliarde de dolari în anul fiscal 2009. Ceea ce a urmat a reluat o problemă tradițională a antiterorismului. Procedurile de securitate ale companiilor aeriene au devenit mai standardizate și

mai riguroase, dar adesea ca reacție, nu din prudență. În urma încercării lui Richard Reid, un jihadist britanic și posibil membru al-Qaida, de a detona explozibilul ascuns în pantofi în timpul unui zbor de la Paris la Miami în 2001, pasagerilor care călătoresc în Statele Unite ale Americii li se cere acum să treacă de porțile de securitate fără pantofi în picioare. După ce au aflat de încercările al-Qaida de a aduce la bordul avioanelor explozibili fluizi, autoritățile americane au restricționat cu severitate cantitățile de lichid pe care pasagerii au voie să le ia în avion. Dar unele studii au sugerat că, pe măsură ce restricțiile impuse călătorilor cresc, sentimentul lor de securitate de fapt scade. În același timp, prea puține măsuri s-au luat pentru a securiza alte posibile ținte teroriste sau mijloace de a intra în țară. Un exemplu frecvent adus în discuție este cel al porturilor americane, prin care trec anual milioane de containere de marfă. Dramatica discrepanță între resursele alocate securității aeroporturilor față de porturile maritime este alarmantă pentru mulți experți care au observat că teroriștii se specializează în descoperirea slăbiciunilor – dacă o țintă este apărată excesiv, vor căuta altă țintă, mai puțin protejată.

În 2003, Congresul SUA a creat Departamentul de Securitate Internă (US Department of Homeland Security). Acesta este acum al treilea departament ca mărime în cadrul guvernului federal și se ocupă de prevenirea terorismului și de reacția față de acesta. În structura Departamentului de Securitate Internă se află zeci de birouri și divizii, inclusiv agențiile pentru controlul frontierelor și al imigrației. FBI și CIA nu fac parte din structura acestui departament. Nivelul eforturilor depuse de Homeland Security pentru a oferi un anume grad de confort unei națiuni în stare de șoc a fost exemplificat – și ridiculizat din plin – de recomandările făcute în februarie 2003

conform cărora benzile adezive și foliile de plastic ar asigura o protecție pe termen scurt împotriva atacurilor cu arme nucleare, radiologice, biologice și chimice (NRBC). Anunțul a declanșat un val de cumpărături isterice, golind raioanele unde se găseau aceste produse. De asemenea Departamentul de Securitate Internă a administrat un program de multe miliarde de dolari care distribuia fonduri către instituțiile guvernamentale locale sau de stat pentru a preveni și răspunde atacurilor teroriste și altor urgențe. Mulți critici s-au plâns că a utiliza banii publici în acest fel nu înseamnă decât a băga banii în buzunarele apropiaților și are puțin de-a face cu aplicarea unui plan rațional pentru prevenirea terorismului.

O altă creație intens criticată a fost sistemul de avertizare al Departamentului de Securitate Internă. Cunoscut mai bine sub numele de „nivelul de alertă teroristă", sistemul utilizează o diagramă codificată cromatic pentru a le comunica funcționarilor federali, statali și locali și altor organizații gradul de pericol terorist la un moment dat. Sistemul a fost conceput pentru a declanșa reacții specifice de securitate și măsuri de precauție din partea diferitelor agenții, dar criticii și actorii de comedie l-au ridiculizat spunând că e un sistem de previziune meteorologică a terorismului. Era, de asemenea, contraproductiv, un studiu recent sugerând că ridicarea nivelului de amenințare teroristă declanșează panica la nivel public – exact acel tip de reacție pe care vor să-l provoace teroriștii.

Contraterorismul astăzi

Un alt subiect care stârnește dispute este situația contraterorismului, adică acele eforturi de a zădărnici comploturile teroriste sau a-i neutraliza pe cei care se folosesc de terorism înainte s-o poată face. Chiar dacă măsurile extraordinare – uneori, dar

nu mereu, violente – au reușit să elimine unele comploturi și amenințări teroriste, altele au subminat îngrijorător instituțiile și valorile democrației în Statele Unite ale Americii, Europa și în alte părți ale lumii. Prima a fost PATRIOT Act din 2001 – ale cărei efecte au fost prelungite ulterior în 2011 și în 2015 –, măsură prin care guvernul SUA poate face mult mai ușor și la discreție interceptarea telefoanelor suspecților, percheziții la discreție, confiscări și consultarea dosarelor personale. Guvernul a susținut în mod repetat că aceste măsuri ne-au făcut să trăim într-o lume mai sigură, subminând comploturi teroriste, însă oficialitățile nu au oferit suficient de multe amănunte pentru a putea confirma aceasta. Dreptul la habeas corpus, adică dreptul de a nu fi arestat fără a fi acuzat de ceva, este garantat nu doar cetățenilor Statelor Unite ale Americii, ci tuturor persoanelor aflate pe pământ american. Dar autoritățile l-au ignorat, arestând pe termen nedefinit așa-numiții „inamici combatanți" și chiar cetățeni americani deținuți la Guantanamo Bay și în alte baze militare din afara Statelor Unite ale Americii. Anumite prevederi ale PATRIOT Act au fost declarate neconstituționale de Curtea Supremă SUA, ceea ce demonstrează rezistența pe care o opun tradițiile democratice. Dezvăluirile recente despre uriașul efort depus de guvernul SUA de a cerceta în amănunt înregistrările telefonice și e-mailurile cetățenilor obișnuiți pentru a căuta indicii despre comploturi teroriste în desfășurare i-au făcut pe toți să-și îndrepte atenția către știrbirea valorilor democratice și a libertăților civile în numele securității. Dar Statele Unite ale Americii au reacționat cum o mai făcuseră și înainte, prima dată în anii 1910 și în deceniul următor, în timpul panicii stârnite de anarhoterorism, și din nou în perioada lui McCarthy în anii 1950. Merită să sacrificăm pe termen lung drepturile cetățenilor pentru un controversat câștig de securitate pe termen scurt? O

altă ilustrare clară – și înfricoșătoare – a acestei preocupări este flirtul recent al Statelor Unite ale Americii cu tortura sau, cum o numesc unii înalți funcționari, „interogatoriul intensificat". După ce s-a aflat că guvernul SUA a autorizat folosirea torturii – inclusiv simularea înecului și privarea de somn – împotriva suspecților de terorism, agențiile americane de securitate pare să o fi abandonat, dar numai după dureroase controverse la nivel național despre mijloacele și obiectivele democrației liberale.

Religie și terorism

Ultimele trei capitole s-au concentrat asupra rolului tot mai mare al religiei în terorismul de azi. Din acest punct de vedere, problema este dacă prin introducerea – sau, în realitate, reintroducerea – religiei în ideologia terorismului acesta a fost transformat fundamental. Unii cercetători și comentatori vorbesc despre „noul terorism" – dar cât de nou este?

În capitolul anterior, am aflat mai multe despre Thuggee, secta indiană care omora și tâlhărea călători în numele zeiței Kali și despre faptul că practica așa-numita „violență sacră", adică violența menită să servească unui scop religios, fără a diferi, prin urmare, de un ritual sacru. Dar, așa cum am menționat deja, unii specialiști susțin că scopul primordial al celor din Thuggee este, de fapt, tâlhăria, iar practicile lor religioase nu diferă de ale altor credincioși care o adoră pașnic pe Kali. De fapt, cele mai multe grupări care pretind – ori au pretins – că terorismul sau crimele comise sunt o formă de adorație religioasă au multe alte motive ceva mai lumești s-o facă. Același lucru se poate spune despre grupările Identitatea Creștină sau Patriotismul Creștin, care utilizează terorismul în Statele Unite ale Americii. Violențele lor par a fi un război personal purtat de indivizi care, adesea, nu sunt foarte interesați să le transmită un mesaj

adversarilor sau să-i facă să-şi schimbe comportamentul. Dar, în acelaşi timp, acest tip de terorism rasial-religios păstrează un caracter intens simbolic, pentru că-şi propune, în parte, să atragă recruţi, să transmită clar scopul grupului sau individului sau chiar să fie o chemare la luptă menită să ridice moralul. În unele situaţii, violenţa îşi propune să intimideze inamicii rasiali, instigându-i poate să părăsească regiunea, chiar ţara.

Dar în cazul unor grupuri şi secte, ca Aum Shinrikyo, există un element apocaliptic. În *The Turner Diaries*, cel mai important manifest al mişcării radicale a milităţiilor, terorismul duce la declanşarea unui război rasial care duce la distrugerea popoarelor nealbe şi la crearea unei utopii ariene. Pentru grupările Patriotismul Creştin, terorismul îşi păstrează caracterul simbolic. Dar mai e la mijloc şi un fel de datorie religioasă, un act care grăbeşte venirea sfârşitului lumii. Asemenea violenţă nu-şi propune să schimbe comportamentul oamenilor, ceea ce ne face să ne întrebăm dacă ar mai trebui să fie considerată terorism.

Ajungem astfel la jihadiştii globali, în cazul cărora este extrem de important să distingem între comportamentul liderilor şi cel al adepţilor acestora. Nu ar trebui să minimalizăm, de pildă, înţelegerea particulară pe care o avea bin Laden pentru islam şi importanţa pe care o dădea martiriului, ritualului violent şi apocalipsului; dar există mai multe probe care sugerează că era un terorist clasic. Putem observa, de-a lungul întregii sale vieţi, transformarea sa de la islamist regional la jihadist global. Şi pe tot acest parcurs, a fost conştient de puterea simbolică a actelor violente. Mai mult, când acţiona, o făcea în mod clar, având în minte un anumit tip de audienţă. Mulţi vor să creadă că bin Laden a folosit al-Qaida pentru a ucide din dorinţa de a-i elimina pe toţi occidentalii şi pe duşmanii islamului, dar gândind astfel trebuie să dăm deoparte ceea ce

a spus și a făcut de fapt. În așa-numita „Declarație de război", el își susținea poziția împotriva Occidentului. Și chiar dacă era plină de retorică religioasă și referințe coranice, el vorbea de asemenea în termeni geopolitici și etnonaționaliști despre ingerințele occidentale în Orientul Mijlociu și despre oprimarea occidentală a popoarelor arabe și/sau musulmane. Am observat un comportament mai degrabă diferit în cazul multor adepți ai lui bin Laden în al-Qaida și în filialele acesteia. Chiar dacă din testamentele și interviurile lor răzbat adesea sentimente clare geopolitice sau etnonaționaliste, greutatea cade mai mult pe viziunea apocaliptică și pe aspirația la martiriu, o credință cu o istorie care se întinde în urmă până la afghanii arabi și chiar mai devreme. Ceilalți mujahedini voiau cu certitudine să-și omoare inamicii, însă o făceau din motive, cumva de înțeles, seculare: răzbunare, furie, dar cei mai mulți din dorința de a-și elibera patria. Jihadiștii însă? Chiar dacă există cu siguranță precedente în istoria terorismului – sicarii sau Asasinii, de pildă, precum și, recent, anarhoteroriștii (dacă substituim religia cu ideologia) și atentatorii sinucigași din Tigrii Tamili –, multe sunt noi în această zonă, în mod special scara violenței organizate și locul central pe care-l ocupă asemenea atitudini.

Pentru a înțelege mai bine așa-zisul terorism religios, trebuie să vedem ambele fețe ale monedei. Bin Laden, Ayman al-Zawahiri, Ramzi Yousef, Omar Rahman și alți lideri jihadiști au devenit adepții unui comportament care presupune: (1) să propage acest tip de violență apocaliptică, cosmică, sacră, (2) să recruteze adepți care să creadă în ea și (3) să-i convingă să comită violențe care presupun adesea propria moarte pe căi care să vină în sprijinul ambițiilor geopolitice și etnonaționaliste. Un bun test al distincției dintre conducător și adept subordonat printre

jihadiști ar fi să te întrebi câți lideri au trecut ei înșiși prin martiriul operațiilor sinucigașe. Răspunsul este: niciunul. Chiar dacă sunt convinși de mare parte din propaganda lor, bin Laden și ceilalți cu siguranță se folosesc de terorism pentru a recruta și a strânge susținători, pentru a provoca reacția inamicului și a inițiа mișcări. Iar acesta este terorismul clasic, mergând în urmă până în secolul al XIX-lea, ba chiar și mai devreme.

Bibliografie

Cel mai bun studiu istoric despre al-Qaida și 11 septembrie este cel scris de Lawrence Wright, *The Looming Tower: Al-Qaeda and the Road to 9/11* (Knopf, 2006). Evenimentele de la 11 septembrie în sine sunt relatate și analizate în detaliu de investigația oficială a guvernului SUA, *The 9/11 Commission Report* (Norton, 2004). Un valoros studiu despre cei care au deturnat avioanele a fost scris de Terry McDermott, *Perfect Soldiers: The 9/11 Hijackers* (Harper, 2005).

Evoluția de mai târziu a al-Qaida, a filialelor sale, a ISIS și jihadismului este subiectul unui număr enorm de cărți și articole. Câteva dintre cele mai interesante sunt cartea lui Daniel Byman, *Al Qaeda, the Islamic State, and the Global Jihadist Movement* (Oxford University Press, 2015), studiul semnat de Leah Farrall, „Cum funcționează al-Qaida" (*How al-Qaeda Works*), în *Foreign Affairs* 90 (March/April 2011), pp. 128–138, cartea lui V.G. Julie Rajan, *Al Qaeda's Global Crisis: The Islamic State, Takfir and the Genocide of Muslims* (Routledge, 2015), și lucrarea lui Marc Sageman, *Leaderless Jihad: Terror Networks in the Twenty-First Century* (University of Pennsylvania Press, 2008).

Printre cărțile bune despre Războiul împotriva terorismului – în special cum este purtat și înțeles în Statele Unite ale Americii – se află Ian S. Lustick, *Trapped in the War on Terror*

(University of Pennsylvania Press, 2006), Jeffrey Melnick, *9/11 Culture* (Wiley-Blackwell, 2009), John Mueller şi Mark G. Stewart, *Terror, Security, and Money: Balancing the Risks, Benefits, and Costs of Homeland Security* (Oxford University Press, 2011), Marc Redfield, *The Rhetoric of Terror: Reflections on 9/11 and the War on Terror*, ed. III (Fordham University Press, 2009), şi Ron Suskind, *The One Percent Doctrine: Deep Inside America's Pursuit of Its Enemies since 9/11* (Simon & Schuster, 2006). Periodicul editat de Southern Poverty Law Center, *Age of the Wolf* (citat în capitolele anterioare), conţine detalii despre atacurile interne jihadiste întreprinse de atacatori independenţi.

Despre războaiele din Afghanistan şi Irak şi legăturile lor cu Războiul împotriva terorismului, vezi Jason Burke, *The 9/11 Wars* (Penguin, 2011), Mark Danner, *Torture and Truth: America, Abu Ghraib, and the War on Terror* (New York Review Books, 2004), Jane Mayer, *The Dark Side: The Inside Story of How the War on Terror Turned into a War on American Ideals* (Random House, 2008), Thomas Ricks, *Fiasco: The American Military Adventure in Iraq* (Penguin, 2006), şi *The Gamble: General Petraeus and the American Military Adventure in Iraq* (Penguin, 2009). Noua doctrină de contrainsurgenţă a Statelor Unite ale Americii poate fi găsită în *The U.S. Army/Marine Corps Counterinsurgency Field Manual* (University of Chicago Press, 2007).

Note

Introducere

1 Raymond Aron, *Peace and War: A Theory of International Relations* (Doubleday, 1966), p. 170.
2 Citat în Joseba Zulaika și William A. Douglass, *Terror and Taboo: The Follies, Fables, and Faces of Terrorism* (Routledge, 1996), p. 7.
3 Lisa Stampnitzky, *Disciplining Terror: How Experts and Others Invented Terrorism* (Cambridge University Press, 2013).
4 Walter Enders și Todd Sandler, *The Political Economy of Terrorism* (Cambridge University Press, 2006).

Capitolul 1 — *Teroare și tiranicid în lumea antică*

1 Alfred S. Bradford, *With Arrow, Sword, and Spear: A History of Warfare in the Ancient World* (Praeger, 2001), p. 42.
2 Kautilya, *Arthashastra*, ed. și trad. L.N. Rangarajan (Penguin, 1992), pp. 507, 527, 535–536.
3 Roger Boesche, *The First Great Political Realist: Kautilya and His „Arthashastra"* (Lexington Books, 2002), p. 9.
4 Ioan din Salisbury, *Policraticus*, ed. și trad. J. Cary Nederman (Cambridge University Press, 1990), p. 207.
5 Judecători 3, 20.
6 Iudita 10, 4.
7 Vezi, de exemplu, 1 Regi 15, 26.
8 2 Regi 9, 33–37.

9 Pentru detalii în legătură cu multe situații de tiranicid, vezi Franklin L. Ford, *Political Murder: From Tyrannicide to Terrorism* (Harvard University Press, 1985), cap. 2.
10 Citat în Michael W. Taylor, *The Tyrant Slayers: The Heroic Image in Fifth Century B.C. Athenian Art and Politics*, ed. II (Ayer, 1991), p. XIII.
11 S. Sara Monoson, *Plato's Democratic Entanglements: Athenian Politics and the Practice of Philosophy* (Princeton University Press, 2000), pp. 27–28.
12 Toate cele trei citate sunt din Oszkár Jászi și John D. Lewis, *Against the Tyrant: The Tradition and Theory of Tyrannicide* (Free Press, 1957), p. 7.
13 Titus Livius, *Ad Urbe Condita* („De la fondarea Romei"), trad. Aubrey de Selincourt (Heritage Press, 1972), cartea I, cap. 1.
14 Mary T. Boatwright ș.a., *The Romans: From Village to Empire* (Oxford University Press, 2004), p. 165.
15 A.W. Lintott, *Violence in Republican Rome* (Oxford University Press, 1968), pp. 55–56, 176, 184.
16 Plutarh *Viețile paralele ale oamenilor iluștri*, ed. A.H. Clough (Little, Brown, 1898), p. 336.
17 Edward Gibbon citează numărul, acceptat de regulă, de 4 700. *Istoria declinului și a prăbușirii Imperiului Roman*, 6 vol. (Bigelow, Brown, 1900), 4, p. 507.
18 Salustiu, *Conjurația lui Catilina*, trad. John Selby Watson (Harper, 1899), cap. 20.
19 Brent Shaw, „Bandiți în Imperiul Roman" *(Bandits in the Roman Empire)*, în *Past and Present*, nr. 105 (nov. 1984), p. 23.
20 Anthony Everitt, *Cicero: The Life and Times of Rome's Greatest Politician* (Random House, 2001), p. 149.
21 Cicero, *De Republica* („Despre stat"), trad. C.D. Yonge (Harper, 1877), cartea I, cap. 42.
22 Plutarh, *Viețile paralele ale oamenilor iluștri*, pp. 723–724.
23 Cicero, *De Officiis* („Despre datorie"), trad. Walter Miller (Harvard University Press, 1990 [1913]), cartea III, cap. 4.
24 1 Maccabei 2, 24, 2, 27.
25 Flavius Iosephus, *Judean War* („Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor"), trad. G.A. Williamson (Penguin, 1981), p. 147.
26 Flavius Iosephus, *Judean War*, p. 167.

27 Flavius Iosephus, *Judean War*, p. 266.
28 Flavius Iosephus, *Judean War*, pp. 393–394.
29 Flavius Iosephus, *Judean War*, pp. 405–408.
30 Mark Brighton, *The Sicarii in Josephus's Judean War* (Society of Biblical Literature, 2009), p. 58.

Capitolul 2 — *Teroare și tiranicid în Evul Mediu*

1 Romani 13, 1–2.
2 Ioan Hrisostomul, Omilii despre Faptele apostolilor și Epistola către romani, XXIII, http://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf111.vii.xxv.html
3 Augustin, *De Civitate Dei* („Cetatea lui Dumnezeu"), 7 vol. (Harvard University Press, 1995 [1963]), cartea IV (trad. William M. Green), cap. 4.
4 Citat în Jászi și Lewis, *Against the Tyrant*, p. 15.
5 „Prima depoziție și excomunicare a lui Henric al IV-lea de către papa Grigore al VII-lea, 1076" (*The First Deposition and Excommunication of Henry IV by Gregory VII,1076*), în Oliver J. Thatcher și Edgar Holmes McNeal, ed., *A Source Book for Mediaeval History* (Scribner's Sons, 1905), pp. 155–156.
6 Ioan din Salisbury, *Policraticus*. Textul citat este de la pp. 191, 191, 209, 205, 209.
7 Ioan din Salisbury, *Policraticus*, p. 131.
8 Toma d'Aquino, *Commentary on the Sentences of Peter Lombard* (Scriptum super Sententiis magistri Petri Lombardi), diferența 44, întrebarea 2, articolul 2, în Toma d'Aquino, *Selected Political Writings*, ed. A.P. D'Entrèves (Basil Blackwell, 1954), p. 185.
9 Toma d'Aquino, „Despre monarhie", în *St. Thomas Aquinas on Politics and Ethics*, ed. și trad. Paul E. Sigmund (Norton, 1988), pp. 23–25 (citatul este de la p. 25).
10 Toma d'Aquino, *Summa Theologiae*, A doua parte a Părții a doua, Întrebarea 42, în *St. Thomas Aquinas on Politics and Ethics*, p. 65.
11 Citat în Jászi și Lewis, *Against the Tyrant*, p. 29.
12 Citat în Jászi și Lewis, *Against the Tyrant*, p. 30.
13 Nizam, *The Book of Government or Rules for Kings*, trad. Hubert Darke, ed. II (Routledge, 1978), p. 188.

14 Citat în Bernard Lewis, *The Assassins: A Radical Sect in Islam* (Oxford University Press, 1987 [1967]), p. 47.
15 Rapoport, „Frică și cutremur..." (*Fear and Trembling: Terrorism in Three Religious Traditions*), în *The American Political Science Review*, vol. 78, nr. 3 (sept. 1984), pp. 667–668.
16 Lewis, *The Assassins*, pp. 50–51.
17 Citat din Lewis, *The Assassins*, pp. 59–61.
18 Citat în Shakib Saleh, „Utilizarea Ba'ını', Fida'ı' și Hashı'shı'", *Studia Islamica*, nr. 82 (oct. 1995), p. 38.
19 Citat în Lewis, *The Assassins*, p. 95.

Capitolul 3 — *Teroare și tiranicid la începutul epocii moderne în Europa*

1 Citat în Ford, *Political Murder*, p. 138.
2 Citat în Jászi și Lewis, *Against the Tyrant*, p. 39.
3 Citat în Saul K. Padover, „Modele de asasinat în Teritoriile ocupate" (*Patterns of Assassination in Occupied Territory*), în *Public Opinion Quarterly* 7, nr. 4 (iarna 1943), p. 684.
4 Ward Thomas, „Reguli și securitate: Cazul asasinatului internațional" (*Norms and Security: The Case of International Assassination*), *International Security* 25, nr. 1 (vara 2000), p. 110.
5 Citat în Padover, „Modele de asasinat...", pp. 688–689.
6 Niccolò Machiavelli, *The Prince* („Principele"), trad. George Bull (Penguin, 1981 [1961]), p. 57–58 (citatul este de la p. 58).
7 Martin Luther, „Împotriva tâlhăririi și omorârii gloatei de țărani", pp. 49–55, și „O scrisoare deschisă despre Cartea defăimătoare împotriva țăranilor", pp. 63–85, în *Operele* lui Luther, vol. 46, Creștinismul în societate, III, ed. Robert C. Schultz (Fortress Press, 1967).
8 John Knox, „Chemarea lui John Knox [...]", în *The History of the Reformation of Religion in Scotland* (Blackie, Fullarton, 1831), p. 394.
9 Iunius Brutus, *Vindiciae contra Tyrannos* (cca 1579), în Laqueur, *Voices of Terror*, p. 30.
10 Lisa Jardine, *The Awful End of Prince William the Silent* (HarperCollins, 2005), pp. 150–151.
11 Citat în Jászi și Lewis, *Against the Tyrant*, p. 76.

12 Citat în Ford, Political Murder, p. 178.
13 Edward Sexby [Saxby], „Killing No Murder" (Londra, 1689 [1657]), 37, http://issuu.com/ skateraw/ docs/ killingnomurdersexby.

Capitolul 4 — *Zorii terorismului revoluționar*

1 Thomas Jefferson, „Scrisoare către William Smith", 13 noiembrie 1787, în *The Works of Thomas Jefferson*, 12 vol. (Putnam's Sons, 1904), 5, p. 362.
2 Citat în David Andress, *The Terror: The Merciless War for Freedom in Revolutionary France* (Farrar, Straus & Giroux, 2005), p. 189.
3 Citat în William Doyle, *The Oxford History of the French Revolution*, ed. II (Oxford University Press), p. 251.
4 Maximilien Robespierre, *Virtue and Terror*, trad. John Howe (Verso, 2007), p. 115.
5 „J.-L. Tallien despre teroare" (*J.-L. Tallien on the Terror*), în Laura Mason și Tracey Rizzo, ed., *The French Revolution: A Document Collection* (Houghton Mifflin, 1999), p. 266.
6 Citat în Doyle, *The French Revolution*, p. 281.
7 Philippe Buonarroti, *Buonarroti's History of Babeuf's Conspiracy for Equality*, trad. James Bronterre O'Brien (Hetherington, 1836), p. 293.
8 Edmund Burke, „A patra scrisoare... către contele Fitzwilliam" (*Fourth Letter... to the Earl Fitzwilliam*), în *The Works of the Right Honourable Edmund Burke*, 12 vol. (Nimmo, 1887), 6, p. 70.
9 Citat în Jászi și Lewis, *Against the Tyrant*, p. 129.
10 R. John Rath, „Carbonarii: originile, riturile inițiatice, obiective" (*The Carbonari: Their Origins, Initiation Rites, and Aims*), *American Historical Review* 69, nr. 2 (ian. 1964), pp. 369–370.
11 Rath, „Carbonarii...", p. 362.
12 Jakob Bartholdy, *Memoirs of the Secret Societies of the South of Italy* (Murray, 1821). Citatele sunt din pp. 164, VI, VI și 184.
13 Lucien de la Hodde, *History of Secret Societies and of the Republican Party of France from 1830 to 1848* (Lippincott, 1856), p. 33, p. 196.
14 Heinzen, „Crimă", în Laqueur, *Voices of Terror*, pp. 58, 62, 67.
15 Citat în Ford, *Political Murder*, p. 223.
16 Citat în Michael St. John Packe, *The Bombs of Orsini* (Secker & Warburg, 1957), p. 259.

17 Citat în Herbert de Vriese, „Hegel: Libertatea absolută și teroarea" (*Hegel: Absolute Freedom and Terror*), în Kem Crimmins și Herbert de Vriese, ed., *The Reason of Terror: Philosophical Responses to Terrorism* (Peeters, 2006), pp. 143–144.

18 Citat în Paul Lawrence Rose, *Wagner: Race and Revolution* (Yale University Press, 1992), p. 76.

Capitolul 5 — *Terorismul revoluționar în Rusia*

1 Bakunin, „Revoluție, terorism, banditism" (*Revolution, Terrorism, Banditry*), în Laqueur, *Voices of Terror*, pp. 68, 70.

2 Neceaev, „Viziunea lui Neceaev despre acțiune și revoluție" (*Nechayev's Views on Action and Revolution*), în Michael Confino, ed., *Daughter of a Revolutionary: Natalie Herzen and the Bakunin-Nechayev Circle* (Library, 1974), p. 230.

3 Citat în Confino, „Introducere", *Daughter of a Revolutionary*, p. 26.

4 Neceaev, „Catehismul unui revoluționar" (*Catechism of the Revolutionist*), în Laqueur, *Voices of Terror*, p. 71.

5 Deborah Hardy, *Land and Freedom: The Origins of Russian Terrorism, 1876–1879* (Greenwood, 1987), pp. 154–156.

6 Poemul este reprodus în Philip Pomper, „Terorismul revoluționar rus" (*Russian Revolutionary Terrorism*), în Crenshaw, *Terrorism in Context*, pp. 78–79.

7 Serghei Stepniak-Kravcinski, *Underground Russia* (Scribner's Sons, 1883), pp. 256–257.

8 Citat în Adam Ulam, *In the Name of the People: Prophets and Conspirators in Prerevolutionary Russia* (Viking, 1977), p. 295.

9 Expus la Muzeul Central de Istorie Contemporană din Moscova în 2004.

10 Ulam, *In the Name of the People*, p. 327; Norman Naimark, „Terorismul și căderea Rusiei imperiale" (*Terrorism and the Fall of Imperial Russia*), *Terrorism and Political Violence* 2, nr. 2 (1990), p. 174.

11 Franco Venturi, *The Roots of Revolution: A History of the Populist and Socialist Movements in Nineteenth-Century Russia* (University of Chicago Press, 1960), p. 678.

12 Morozov, „Lupta teroristă" (*The Terroristic Struggle*), în Feliks Gross, *Violence in Politics: Terror and Political Assassination in Eastern Europe and Russia* (Mouton, 1972), p. 110, p. 107.

13 Citat în Ze'ev Iviansky, „Teroare individuală: Concept și tipologie" (*Individual Terror: Concept and Typology*), în *Journal of Contemporary History* 12, nr. 1 (ian. 1977), p. 47.

14 Citat în Nunzio Pernicone, *Italian Anarchism, 1864–1892* (Princeton University Press, 1993), p. 13.

15 Piotr Kropotkin, „Spiritul revoltei" (*The Spirit of Revolt*), în *The Essential Kropotkin*, ed. Émile Capouya și Keitha Tompkins (Liveright, 1975), p. 7; și James Joll, *The Anarchists*, ed. II (Harvard University Press, 1980), p. 109.

16 Citat în Anna Geifman, *Thou Shalt Kill: Revolutionary Terrorism in Russia, 1894–1917* (Princeton University Press, 1993), pp. 46–47.

17 Émile Joseph Dillon, *The Eclipse of Russia* (New York: Doran, 1918), p. 133.

18 Citat în Robert B. Asprey, *War in the Shadows: The Guerrilla in History*, 2 vol. (Doubleday, 1975), 1, p. 292.

19 Lynn Ellen Patyk, „Teroristul byronian: Automitologizarea lui Boris Savinkov" (*The Byronic Terrorist: Boris Savinkov's Literary Self-Mythologization*), în Anthony Anemone, editor, *Just Assassins: The Culture of Terrorism in Russia* (Northwestern University Press, 2010).

20 Geifman, *Thou Shalt Kill*, pp. 21–22.

21 R.F. Leslie, ed., *The History of Poland since 1863* (Cambridge University Press, 1983 [1980]), p. 81.

22 Geifman, *Thou Shalt Kill*, p. 59.

23 Citat în Geifman, *Thou Shalt Kill*, p. 6.

24 Citat în Paul Avrich, *The Russian Anarchists* (Princeton University Press, 1967), p. 42.

25 Citat în Geifman, *Thou Shalt Kill*, pp. 125, 134.

26 Citat în Avrich, *Russian Anarchists*, p. 60.

27 Lev Troțki, „De ce se opun marxiștii terorismului individual" (*Why Marxists Oppose Individual Terrorism*), în *Der Kampf* (noiembrie 1911), http://www.marxists.org/ archive/ trotsky/ 1911/ 11/ tia09.htm.

28 Citat în Geifman, *Thou Shalt Kill*, p. 57, p. 16.
29 Citat în Aileen Kelly, „Autocenzura și inteligheṇția din Rusia, 1905–1914" (*Self-Censorship and the Russian Intelligentsia, 1905–1914*), în *Slavic Review* 46, nr. 2 (vara 1987), p. 204.
30 Geifman, *Thou Shalt Kill*, p. 243.
31 Acesta este subiectul lui Geifman, *Death Orders: The Vanguard of Modern Terrorism in Revolutionary Russia* (Praeger, 2010).

Capitolul 6 — *Epoca atentatului european*

1 Andrew R. Carlson, „Anarhism și teroare individuală în Imperiul German, 1870-1890" (*Anarchism and Individual Terror in the German Empire, 1870–90*), în Wolfgang J. Mommsen și Gerhard Hirschfeld, editori, *Social Protest, Violence and Terror in Nineteenth and Twentieth-Century Europe* (St. Martin's, 1982), p. 178.
2 Kropotkin, „Spiritul revoltei", p. 7.
3 Citat în Frederic Trautmann, *The Voice of Terror: A Biography of Johann Most* (Greenwood, 1980), p. 5.
4 Citat în Miller, *Kropotkin*, pp. 44–45.
5 Most, „Acțiunea ca propagandă" (*Action as Propaganda*), în Laqueur, *Voices of Terror*, p. 109.
6 Citat în Walther L. Bernecker, „Strategii ale Acțiunii Directe și violența în anarhismul spaniol" (*The Strategies of 'Direct Action' and Violence in Spanish Anarchism*), în Mommsen și Hirschfeld, *Social Protest*, p. 105.
7 Citat în Jean Maitron, *Histoire du mouvemente anarchiste en France (1880–1914)* (SUDEL, 1951), p. 198.
8 Citat în Maitron, *Histoire...*, p. 205.
9 Procesul lui Émile Henry, în Jean Maitron, *Ravachol et les anarchistes* (Paris, Julliard, 1964), p. 87.
10 Citat în Joll, *The Anarchists*, p. 113.
11 Citat în Joll, *The Anarchists*, p. 118.
12 Citat în Maitron, *Histoire...*, pp. 220–221, 534.
13 George Richard Esenwein, *Anarchist Ideology and the Working-Class Movement in Spain, 1868–1898* (University of California Press, 1989), p. 170.

14 Citat în Esenwein, *Anarchist Ideology*, p. 186.
15 Richard Bach Jensen, *The Battle against Anarchist Terrorism, 1878–1934: An International History* (Cambridge University Press, 2014), pp. 32, 35.
16 Jensen, *The Battle against Anarchist Terrorism*, pp. 32–33, 111.
17 Citat în Miller, *Kropotkin*, p. 174.
18 Emma Goldman, *Anarchism and Other Essays* (Dover, 1969 [1910]), p. 80.
19 Citat în Joll, *The Anarchists*, p. 127.
20 Cesare Lombroso, „Militanții" (*The Militants*), în Laqueur, *Voices of Terror*, pp. 177–180; și Lombroso, „Studii ilustrative în antropologia criminală: III. Fizionomia anarhistului" (*Illustrative Studies in Criminal Anthropology: III: The Physiognomy of the Anarchists*), în *The Monist* 1, nr. 3 (aprilie 1891), pp. 338–339, 343.
21 Citat în Ulrich Linse, „Propaganda prin fapte" (*Propaganda by Deed*), în Mommsen and Hirschfeld, Social Protest, p. 215.
22 Citat în Miller, *Kropotkin*, p. 174.
23 Citat în Avrich, *The Russian Terrorists*, pp. 59–60.

Capitolul 7 — *Muncă, anarhie și teroare în America*

1 Citat în Robert Kumamoto, *Terrorism in America, 1644–1880* (Routledge, 2014), p. 256.
2 Citat în Paul Avrich, *The Haymarket Tragedy* (Princeton University Press, 1984), pp. 165, 166, 170.
3 Timothy Messer-Kruse, *The Trial of the Haymarket Anarchists: Terrorism and Justice in the Gilded Age* (Palgrave Macmillan, 2011), pp. 59–63, 77–78, 119.
4 Messer-Kruse, *The Trial of the Haymarket Anarchists*, pp. 1–3, 103–106, 187–188.
5 Citat în Avrich, *Haymarket*, pp. 429, 220.
6 Paul Avrich, *Sacco and Vanzetti: The Anarchist Background* (Princeton University Press, 1991), p. 50.
7 Citat în Avrich, *Sacco and Vanzetti*, p. 139.
8 Beverly Gage, *The Day Wall Street Exploded: A Story of America in Its First Age of Terror* (Oxford University Press, 2009), p. 27.

9 Citat în Avrich, *Sacco and Vanzetti*, p. 149.
10 Gage, *The Day Wall Street Exploded*, p. 212.
11 Citat în Avrich, *Sacco and Vanzetti*, p. 177.
12 Citat în Ted Morgan, *Reds: McCarthyism in Twentieth-Century America* (Random House, 2003), p. 83.
13 Gage, *The Day Wall Street Exploded*, pp. 158, 161.
14 Citat în Joseph T. McCann, *Terrorism on American Soil* (Sentient, 2006), p. 64.

Capitolul 8 — *Supremația albilor și terorismul rasist american*

1 Matthew Jennings, „Terorismul în America de la perioada colonială la John Brown" (*Terrorism in America from the Colonial Period to John Brown*), în Law, *The Routledge History of Terrorism*, pp. 82–83, 88.
2 Citat în Fellman, *In the Name of God and Country*, p. 29.
3 Citat în Fellman, *In the Name of God and Country*, p. 44.
4 Terry Alford, *Fortune's Fool: The Life of John Wilkes Booth* (Oxford University Press, 2015), pp. 248, 258, 279.
5 Eric Foner, *Reconstruction: America's Unfinished Revolution, 1863–1877* (Harper & Row, 1988), p. 119.
6 Citat în J. Michael Martinez, *Carpetbaggers, Cavalry, and the Ku Klux Klan: Exposing the Invisible Empire during Reconstruction* (Rowman & Littlefield, 2007), p. 119.
7 Wyn Craig Wade, *The Fiery Cross: The Ku Klux Klan in America* (Oxford University Press, 1998 [1987]), p. 33.
8 Citat în Betty A. Dobratz și Stephanie L. Shanks-Meile, *The White Separatist Movement in the United States* (Johns Hopkins University Press, 2000 [1997]), p. 36.
9 Citat în Allen W. Trelease, *White Terror: The Ku Klux Klan Conspiracy and Southern Reconstruction* (Louisiana State University Press, 1995 [1971]), p. XLIII.
10 Citat în Richard Nelson Current, *Those Terrible Carpetbaggers* (Oxford University Press, 1988), p. 122.
11 Wade, *The Fiery Cross*, p. 50.
12 Wade, *The Fiery Cross*, p. 46.
13 George C. Rable, *But There Was No Peace: The Role of Violence in the Politics of Reconstruction* (University of Georgia Press, 1984), p. 105.

14 Citat în Trelease, *White Terror*, p. XLV.
15 Citat în Lisa Cardyn, „Terorism sexual în Sudul Reconstrucției" (*Sexual Terror in the Reconstruction South*), în Catherine Clinton și Nina Silber, ed., *Battle Scars: Gender and Sexuality in the American Civil War* (Oxford University Press, 2006), p. 148.
16 Citat în Wade, *The Fiery Cross*, p. 79.
17 Citat în Wade, *The Fiery Cross*, p. 89.
18 Trelease, *White Terror*, pp. 363–365, 370, 404, 407–408 (citatul este de la p. 370).
19 Nicholas Lemann, *Redemption: The Last Battle of the Civil War* (Farrar, Straus and Giroux, 2007 [2006]), pp. 86–91; Fellman, *In the Name of God and Country*, p. 118.
20 Citat în Eric Foner, *Forever Free: The Story of Emancipation and Reconstruction* (Knopf, 2006), pp. 198–199.
21 Richard Wright, *Black Boy* (Harper Perennial, 2007 [1944]), p. 172.
22 Citat în Christopher Waldrep, *The Many Faces of Judge Lynch: Extralegal Violence and Punishment in America* (Palgrave Macmillan, 2002), p. 2.
23 Equal Justice Initiative, *Lynching in America: Confronting the Legacy of Racial Terror* (EJI, 2015), p. 40.
24 Carte poștală (item #26), în James Allen, editor, *Without Sanctuary: Lynching Photography in America* (Twin Palms, 2000), p. 174.
25 Melvyn Stokes, *D.W. Griffith's The Birth of a Nation: A History of the Most Controversial Motion Picture of All Time* (Oxford University Press, 2008), p. 111.
26 Wade, *The Fiery Cross*, p. 144, p. 249.
27 Glenn Feldman, „Opoziție slabă: Consimțământul elitelor și terorismul susținut de Klan în Alabama, 1946–1950" (*Soft Opposition: Elite Acquiescence and Klan-Sponsored Terrorism in Alabama, 1946–1950*), *The Historical Journal* 40, nr. 3 (sept. 1997), p. 753.
28 Dobratz și Shanks-Meile, *The White Separatist Movement*, p. 43.

Capitolul 9 — *Zorii terorismului etnonaționalist*

1 Citat în Richard English, *Armed Struggle: The History of the IRA* (OxfordUniversity Press, 2003), p. 17.

2 Adam Hochschild, *King Leopold's Ghost: A Story of Greed, Terror, and Heroism in Colonial Africa* (Houghton Mifflin, 1998). Pentru tratarea în literatură a imperialismului european în Congo belgian, vezi Joseph Conrad, *Heart of Darkness* (1899).

3 Ford, *Political Murder*, pp. 236-237.

4 Henri Le Caron, *In the Secret Service: The Recollections of a Spy* (American Citizen, 1892), pp. 177–181 (citatul este de la p. 177).

5 Michael Foy și Brian Barton, *The Easter Rising* (Sutton, 2000 [1999]), pp. 210–211, 225–226, 232–233.

6 J. Bowyer Bell, *The Secret Army: The IRA*, ed. III revizuită (Transaction, 2003 [1997]), p. 19.

7 Robert B. Asprey, *War in the Shadows: The Guerrilla in History*, două vol., (Doubleday, 1975), I, p. 274.

8 Citat în T. Ryle Dwyer, *The Squad and the Intelligence Operations of Michael Collins* (Mercier Press, 2005), p. 36.

9 Citat în Asprey, *War in the Shadows*, I, p. 274.

10 Asprey, *War in the Shadows*, I, pp. 274–275.

11 Dwyer, *The Squad.*

12 Dwyer, *The Squad*, p. 255.

13 Citat în Stanley A. Wolpert, Tilak și Gokhale: *Revolution and Reform in the Making of Modern India* (University of California Press, 1962), p. 180.

14 Citat în Peter Heehs, *The Bomb in Bengal: The Rise of Revolutionary Terrorism in India, 1900–1910* (Oxford University Press, 1993), p. 84.

15 Steven G. Marks, *How Russia Shaped the Modern World* (Princeton University Press, 2003), p. 32.

16 Citat în Heehs, *The Bomb in Bengal*, p. 253.

17 Citat în J.N. Vajpeyi, *The Extremist Movement in India* (Chugh, 1974), p. 125.

18 Citat în Heehs, *The Bomb in Bengal*, pp. 254–255.

19 Citat în Roberta Strauss Feuerlicht, *The Desperate Act: The Assassination of Franz Ferdinand at Sarajevo* (McGraw-Hill, 1968), p. 65.

20 Feuerlicht, *The Desperate Act*, pp. 85–86.

21 Citat în Vladimir Dedijer, *The Road to Sarajevo* (Simon și Schuster, 1966), p. 319.

22 Citat în Laurence Lafore, *The Long Fuse: An Interpretation of the Origins of World War I*, ed. II (Waveland Press, 1971), p. 225.
23 Citat în Martin Gilbert, *The First World War: A Complete History* (Henry Holt, 1994), p. 23.

Capitolul 10 — *Epoca terorismului de stat*
1 Iosif G. Dyadkin, *Unnatural Deaths in the U.S.S.R.: 1928–1954* (Transaction, 1983).
2 Citat în Richard Pipes, *The Russian Revolution* (Knopf, 1990), p. 790.
3 Citat în Orlando Figes, *A People's Tragedy: The Russian Revolution: 1891–1924* (Viking, 1997), pp. 524–525.
4 Citat în Figes, *A People's Tragedy*, p. 630.
5 Lev Troţki, *Terrorism and Communism* (University of Michigan Press, 1963), p. 58.
6 Citat în Pipes, *The Russian Revolution*, pp. 793, 822.
7 George Leggett, *The Cheka: Lenin's Political Police* (Clarendon Press, 1981), pp. 466–467.
8 Citat în Robert Conquest, *The Great Terror: A Reassessment* (Oxford University Press, 2007), p. 41.
9 Robert Service, *Stalin: A Biography* (Harvard University Press, 2004), pp. 350–351.
10 Anne Applebaum, *Gulag: A History* (Doubleday, 2003), pp. 578–584.
11 Jens Petersen, „Violenţa în fascismul italian 1919–1925" (*Violence in Italian Fascism, 1919–1925*), în Mommsen şi Hirschfeld, *Social Protest*, pp. 280–282.
12 Denis Mack Smith, *Mussolini* (Vintage, 1983 [1982]), p. 54.
13 Citat în Peter H. Merkl, „Abordări ale violenţei politice: Trupele de şoc, 1925-1933" (*Approaches to Political Violence: the Stormtroopers, 1925–1933*), în Mommsen şi Hirschfeld, *Social Protest*, p. 374.
14 Richard J. Evans, *The Coming of the Third Reich* (Penguin, 2004 [2003]), pp. 235–236.
15 William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich* (Fawcett Crest, 1960 [1950]), p. 231; Ian Kershaw, *Hitler: 1889–1936*, Hubris (Norton, 2000 [1998]), p. 368.

16 Citat în Eve Rosenhaft, „KPD în timpul Republicii de la Weimar și problema terorii în timpul celei de-a treia perioade, 1929–1933" (*The KPD in the Weimar Republic and the Problem of Terror during the 'Third Period', 1929–1933*), în Mommsen și Hirschfeld, *Social Protest*, p. 349.
17 Rosenhaft, „The KPD in the Weimar Republic...", în Mommsen și Hirschfeld, *Social Protest*, p. 354.
18 Merkl, *Approaches to Political Violence*, în *Social Protest*, p. 379.
19 Citat în Evans, *The Coming of the Third Reich*, p. 333.
20 Citat în Kershaw, *Hitler: Hubris*, p. 458.
21 Richard J. Evans, *The Third Reich in Power* (Penguin, 2005), pp. 555, 584–585, 590–591, 599.
22 Procesul marilor criminali de război în fața Tribunalului militar internațional de la Nürnberg, 42 vol. (n.p., 1947–1949), 1, p. 243.
23 Procesul marilor criminali de război, 1, pp. 31–33, 46, 290, 298, 301, 329, 350.

Capitolul 11 — *Decolonizarea și terorismul etnonaționalist din anii 1930 până la începutul anilor 1960*

1 Citat în Zulaika and Douglass, *Terror and Taboo*, p. 17.
2 William L. Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, ed. II (Westview, 2000), p. 240.
3 J. Bowyer Bell, *Terror Out of Zion: The Fight for Israeli Independence* (Transaction, 1996 [1977]), p. 7.
4 Citat în Danny Levine, *The Birth of the Irgun Zvai Leumi: The Jewish Resistance Movement* (Gefen, 1991), p. 134.
5 Bell, *Terror Out of Zion*, p. 42.
6 Citat în Levine, *Birth of the Irgun*, p. 137.
7 Asprey, *War in the Shadows*, vol. II, pp. 772–773.
8 Citat în Ian S. Lustick, „Terorismul în conflictul arabo-israelian: Ținte și public" (*Terrorism in the Arab–Israeli Conflict: Targets and Audiences*), în Crenshaw, *Terrorism in Context*, p. 527.
9 Bell, *Terror Out of Zion*, pp. 127–136.
10 Bell, *Terror Out of Zion*, pp. 144–145.

11 Lawrence Wright, *The Looming Tower: al-Qaeda and the Road to 9/11* (Knopf, 2006), p. 303.
12 Citat în Bruce Hoffman, *The Failure of British Military Strategy within Palestine, 1939–1947* (Bar-Ilan University Press, 1983), p. 50.
13 Citat în Robert Taber, *The War of the Flea* (Potomac Books, 2002 [1965]), p. 110.
14 Citat în Hoffman, *The Failure of British Military Strategy*, p. 52.
15 Citat în Lustick, *Terrorism in the Arab–Israeli Conflict*, p. 526.
16 Asprey, *War in the Shadows*, vol. II, pp. 776, 780.
17 Bruce Hoffman, *Anonymous Soldiers: The Struggle for Israel, 1917–1947* (Knopf, 2015), p. 298, pp. 304–306.
18 Davis, *Buda's Wagon*, p. 4.
19 Citat în Saul Zadka, *Blood in Zion: How the Jewish Guerrillas Drove the British Out of Palestine* (Brassey's UK, 2003 [1995]), p. 6.
20 Bell, *Terror Out of Zion*, pp. 238–239.
21 Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, pp. 249, 261.
22 Citat în Lustick, *Terrorism in the Arab–Israeli Conflict*, p. 533.
23 Taber, *The War of the Flea*, pp. 41–51.
24 Benjamin Grob-Fitzgibbon, *Imperial Endgame: Britain's Dirty Wars and the End of Empire* (Palgrave Macmillan, 2011), p. 105.
25 John A. Nagl, *Learning to Eat Soup with a Knife: Counterinsurgency Lessons from Malaya and Vietnam* (University of Chicago Press, 2005 [2002]), p. 64.
26 Anthony Short, *The Communist Insurrection in Malaya, 1948–1960* (Muller, 1977 [1975]), p. 507.
27 Asprey, *War in the Shadows*, vol. II, p. 789; și Richard L. Clutterbuck, *The Long, Long War: Counterinsurgency in Malaya and Vietnam* (Praeger, 1966), pp. 55, 56, 64.
28 Citat în Noel Barber, *War of the Running Dogs: Malaya, 1948–1960* (Cassell, 2004 [1971]), p. 117.
29 Citat în Clutterbuck, *The Long, Long War*, p. 3.
30 Barber, *War of the Running Dogs*, p. 128.
31 Susan L. Carruthers, *Winning Hearts and Minds: British Governments, the Media and Colonial Counter-Insurgency, 1944–1960* (Leicester University Press, 1995), p. 130.

32 Carruthers, *Winning Hearts and Minds*, p. 140.
33 Daniel Branch, *Defeating Mau Mau, Creating Kenya: Counterinsurgency, Civil War, and Decolonization* (Cambridge University Press, 2009), p. XII.
34 Citat în David Anderson, *Histories of the Hanged: The Dirty War in Kenya and the End of Empire* (Norton, 2005), p. 279.
35 Grob-Fitzgibbon, *Imperial Endgame*, p. 235.
36 Asprey, *War in the Shadows*, vol. II, p. 883; şi Caroline Elkins, *Imperial Reckoning: The Untold Story of Britain's Gulag in Kenya* (Holt, 2005), pp. XII–XIII, 235.
37 Taber, *The War of the Flea*, p. 119.
38 Citat în Asprey, *War in the Shadows*, vol. II, p. 895.
39 George Grivas, *The Memoirs of General Grivas*, ed. Charles Foley (Praeger, 1965 [1964]), p. 96.
40 Grivas, *Memoirs*, p. 46.
41 Asprey, *War in the Shadows*, vol. II, p. 894.
42 John Ruedy, *Modern Algeria: The Origins and Development of a Nation* (Indiana University Press, 1992), p. 121.
43 Citat în Hoffman, *The Failure of British Military Strategy*, p. 61.
44 Citat în Alistair Horne, *A Savage War of Peace: Algeria 1954–1962* (NYRB, 2006 [1977]), p. 132.
45 Horne, *A Savage War of Peace*, pp. 184–187.
46 Roger Trinquier, *Modern Warfare: A French View of Counterinsurgency* (Praeger, 1964), pp. 20–23.
47 Horne, *A Savage War of Peace*, pp. 194, 198–199 (citatul este de la p. 194).
48 Paul Aussaresses, *The Battle of the Casbah: Terrorism and Counterterrorism in Algeria 1955–1957* (Enigma, 2002), p. 127.
49 Ted Morgan, *My Battle of Algiers: A Memoir* (Collins, 2006), p. 236.
50 Horne, *A Savage War of Peace*, pp. 209–211, 218.
51 David Galula, *Pacification in Algeria, 1956–1958* (RAND, 2006 [1963]), p. 246.
52 Ruedy, *Modern Algeria*, p. 189.
53 Citat în Horne, *A Savage War of Peace*, p. 203.
54 Horne, *A Savage War of Peace*, p. 416.

55 Citat în Horne, *A Savage War of Peace*, p. 186.
56 Alexander Harrison, *Challenging de Gaulle: The O.A.S. and the Counterrevolution in Algeria, 1954–1962* (Praeger, 1989), p. 6.
57 Citat în Harrison, *Challenging de Gaulle*, p. 116.
58 Horne, *A Savage War of Peace*, p. 529–530.
59 Martin Evans, *Algeria: France's Undeclared War* (Oxford University Press, 2012), pp. 320, 337–338.
60 Frantz Fanon, *The Wretched of the Earth* (Grove Press, 2005 [publicată prima dată în franceză în 1961]), pp. 94, 147.
61 Lustick, *Terrorism in the Arab–Israeli Conflict*, pp. 516–517.
62 Jean-Paul Sartre, introducere la Fanon, *Wretched of the Earth*, p. 30.

Capitolul 12 — *Decolonizarea și terorismul etnonaționalist de la sfârșitul anilor 1960 până în prezent*

1 Boaz Ganor, „Israelul și Organizația pentru Eliberarea Palestinei" (*Israel and the Palestine Liberation Organization*), în Law, *The Routledge History of Terrorism*, p. 240.
2 Cleveland, *History of the Modern Middle East*, p. 336.
3 Barry Rubin, *Revolution Until Victory? The Politics and History of the PLO* (Harvard University Press, 1994), p. 30.
4 Citat în Hoffman, *Inside Terrorism*, pp. 70–71.
5 Patrick Seale, *Abu Nidal: A Gun for Hire* (Random House, 1992), p. 83; și Janet Wallach și John Wallach, *Arafat: In the Eyes of the Beholder*, ed. revizuită (Birch Lane Press, 1997), pp. 210–211.
6 Benny Morris, *Righteous Victims: A History of the Zionist–Arab Conflict, 1881–1999* (Knopf, 1999), p. 377.
7 Jillian Becker, *The PLO: The Rise and Fall of the Palestine Liberation Organization* (St. Martin's, 1984), pp. 74–75; și Matthew Carr, *The Infernal Machine: A History of Terrorism* (New Press, 2006), p. 200.
8 Rubin, *Revolution Until Victory?*, p. 25.
9 Cleveland, *History of the Modern Middle East*, p. 353.
10 Becker, *The PLO*, 106; Alan Hart, *Arafat: A Political Biography*, ed. IV, (Indiana University Press, 1989 [1984]), pp. 337–338, 349; și Rubin, *Revolution Until Victory?*, 38d.

11 Citat în Hoffman, *Inside Terrorism*, p. 71.
12 Hart, *Arafat*, p. 352.
13 Simon Reeve, *One Day in September: The Full Story of the 1972 Munich Olympics Massacre and the Israeli Revenge Operation „Wrath of God"* (Arcade, 2000).
14 Citat în Hart, *Arafat*, p. 409.
15 Aaron Mannes, *Profiles in Terror: The Guide to Middle East Terrorist Organizations* (Rowman & Littlefield, 2004), pp. 106–109; şi Seale, *Abu Nidal*, pp. 48–49.
16 Citat în Hoffman, *Inside Terrorism*, p. 177.
17 Becker, *The PLO*, pp. 186–187.
18 Mannes, *Profiles in Terror*, p. 245.
19 Morris, *Righteous Victims*, pp. 543–547.
20 Nachman Ben-Yehuda, *The Masada Myth: Collective Memory and Mythmaking in Israel* (University of Wisconsin Press, 1995), pp. 147–162.
21 Wallach şi Wallach, *Arafat*, pp. 323-326.
22 Hoffman, *Inside Terrorism*, p. 193; David C. Martin şi John Walcott, *Best Laid Plans: The Inside Story of America's War Against Terrorism* (Harper & Row, 1988), pp. 267–268, 285–286, 310–311; Seale, *Abu Nidal*, p. 245; şi Jeffrey D. Simon, *The Terrorist Trap: America's Experience with Terrorism* (Indiana University Press, 1994), pp. 197–199.
23 Ian Bickerton şi Carla Klausner, *A Concise History of the Arab-Israeli Conflict*, ed. VI (Prentice Hall, 2010), p. 225.
24 Zaki Chehab, *Inside Hamas: The Untold Story of the Militant Islamic Movement* (Nation Books, 2007), p. 20.
25 *Declarația lui Arafat despre Israel și terorism*, în Bickerton şi Klausner, *A Concise History of the Arab-Israeli Conflict*, p. 233.
26 Bell, *The Secret Army*, p. 334.
27 Citat în Marc Mulholland, *Northern Ireland: A Very Short Introduction* (Oxford University Press, 2003 [2002]), p. 60.
28 Tim Pat Coogan, *The Troubles: Ireland's Ordeal, 1966–1996* (Roberts Rinehart, 1996), p. 90.

29 English, *Armed Struggle*, p. 137.
30 Mulholland, *Northern Ireland*, p. 73.
31 Citat în Mulholland, *Northern Ireland*, p. 75.
32 English, *Armed Struggle*, p. 149.
33 Davis, *Buda's Wagon*, pp. 56–58; și English, *Armed Struggle*, pp. 158–159.
34 Citat în Mulholland, *Northern Ireland*, p. 90.
35 English, *Armed Struggle*, p. 167.
36 Citat în Coogan, *The IRA*, p. 555.
37 English, *Armed Struggle*, pp. 167–169, 220.
38 *Time*, 19 noiembrie 1979.
39 Ian Geldard și Keith Craig, *IRA, INLA: Foreign Support and International Connections* (Institute for the Study of Terrorism, 1988), pp. 53–54.
40 Ed Moloney, *A Secret History of the IRA* (Norton, 2002), p. 16.
41 English, *Armed Struggle*, pp. 187–202.
42 English, *Armed Struggle*, pp. 155, 276, 281.
43 Bell, *The Secret Army*, pp. 630, 641.
44 Citat în English, *Armed Struggle*, p. 285.
45 Coogan, *The IRA*, p. 705.
46 „IRA ordonă încetarea campaniei armate" (*IRA Orders End to Armed Campaign*), în *The Guardian*, 28 iul. 2005, http://www.theguardian.com/ politics/ 2005/ jul/ 28/ northernireland.devolution3.
47 Malcolm Sutton, *An Index of Deaths from the Conflict in Ireland*, http://cain.ulst.ac.uk/ sutton/ index.html.
48 Asoka Bandarage, *The Separatist Conflict in Sri Lanka: Terrorism, Ethnicity, Political Economy* (Routledge, 2009) pp. 1, 130, 164.
49 Robert A. Pape, *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism* (Random House, 2006), pp. 152–153.
50 Mia Bloom, *Dying to Kill: The Allure of Suicide Terrorism* (Columbia University Press, 2005), p. 60; și Stephen Hopgood, „Tigrii Tamili, 1987-2002" (*Tamil Tigers, 1987–2002*), în Diego Gambetta, editor, *Making Sense of Suicide Missions* (Oxford University Press, 2005), p. 44.
51 Citat în Pape, *Dying to Win*, p. 33.

52 Bandarage, *The Separatist Conflict in Sri Lanka*, p. 161.
53 Citat în Walter Laqueur, *The New Terrorism* (Oxford University Press, 2000 [1999]), p. 101.
54 Pape, *Dying to Win*, p. 143.
55 Goldie Shabad și Francisco José Llera Ramo, „Violența politică într-un stat democratic: Terorismul basc în Spania" (*Political Violence in a Democratic State: Basque Terrorism in Spain*), în Crenshaw, *Terrorism in Context*, p. 429.
56 Paddy Woodworth, *Dirty War, Clean Hands: ETA, the GAL, and Spanish Democracy* (Cork University Press, 2001), p. 147.
57 Dying Spasms, *The Economist*, 6 august 2009, http://www.economist.com/ node/14191335.
58 Woodworth, *Dirty War, Clean Hands*, pp. 7, 346 (citatul este de la p. 346).
59 Woodworth, *Dirty War, Clean Hands*, p. 346.

Capitolul 13 — *Epoca terorismului de stânga și internațional*

1 Carlos Marighella, *Mini-Manual of the Urban Guerrilla* (Abraham Guillen Press, 2002 [1969]), p. 38.
2 Marighella, *Mini-Manual*, p. 20.
3 Marighella, *Mini-Manual*, pp. 11–12.
4 Pablo Brum, *The Robin Hood Guerrillas: The Epic Journey of Uruguay's Tupamaros* (CreateSpace, 2014), pp. 83–84.
5 Michael Freeman, *Freedom or Security: The Consequences for Democracies Using Emergency Powers to Fight Terror* (Praeger, 2003), p. 89.
6 Cameron I. Crouch, *Managing Terrorism and Insurgency: Regeneration, Recruitment, and Attrition* (Routledge, 2010), pp. 60–61; și Charles Townshend, *Terrorism: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2002), p. 65.
7 Brum, *The Robin Hood Guerrillas*, pp. 141-163, 180.
8 Crouch, *Managing Terrorism and Insurgency*, p. 72, p. 81.
9 John Dinges, *The Condor Years* (New Press, 2004), pp. 139–140; Richard Gillespie, „Violență politică în Argentina" (*Political Violence in Argentina*), în Crenshaw, *Terrorism in Context*, pp. 212–213.
10 Citat în Townshend, *Terrorism*, p. 47.

11 Peter Waldman, „Columbia și FARC" (*Colombia and the FARC*), în Robert J. Art și Louise Richardson, ed., *Democracy and Counterterrorism: Lessons from the Past* (United States Institute of Peace, 2007), p. 228.

12 No Immediate End to Kidnap Victims' Pain, *Inter Press Service News Agency*, 28 decembrie 2007, http://www.ipsnews.net/ 2007/ 12/ rights-colombia-noimmediate-end-to-kidnap-victimsrsquo-pain/

13 José E. Gonzales, „Gherilă și coca în Valea Huallaga" (*Guerrillas and Coca in the Upper Huallaga Valley*), în David Scott Palmer, editor, *Shining Path of Peru*, ed. II (St. Martin's, 1994), p. 139.

14 Sandra Woy-Hazelton și William A. Hazelton, *Sendero Luminoso și stânga marxistă* (Shining Path and the Marxist Left), în Palmer, *Shining Path of Peru*, p. 234.

15 Raportul final al Comisiei pentru Adevăr și Reconciliere, Apendicele II, *¿Cuántos Peruanos Murieron?*, 17, http://www.cverdad.org.pe/ ifinal/ pdf/ Tomo%20-%20ANEXOS/ ANEXO%202.pdf.

16 Freeman, *Freedom or Security*, p. 150.

17 Citat în Michael P. Arena și Bruce A. Arrigo, *The Terrorist Identity: Explaining the Terrorist Threat* (New York: New York University Press, 2006), p. 156.

18 *¿Cuántos Peruanos Murieron?*, p. 17.

19 Freeman, *Freedom or Security*, p. 164.

20 Allen J. Matusow, *The Unraveling of America: A History of Liberalism in the 1960s* (Harper, 1984), p. 308.

21 Bryan Burrough, *Days of Rage: America's Radical Underground, the FBI, and the Forgotten Age of Revolutionary Violence* (Penguin, 2015), pp. 69–72.

22 Citat în Robert Moss, *The War for the Cities* (Coward, McCann, & Geoghegan, 1972), p. 71.

23 Citat în Moss, *The War for the Cities*, pp. 72–73.

24 Burrough, *Days of Rage*, pp. 56, 159, 500–510.

25 „Calmul de după furtună" (*The Calm after the Storm*), în *Chicago Tribune Magazine*, 16 sept. 2001.

26 Burrough, *Days of Rage*, pp. 337, 339–341.

27 Anthony DeCurtis, „Pace, dragoste și Charlie Manson" (*Peace, Love and Charlie Manson*), în *New York Times*, 1 aug. 2009, http://www.nytimes.com/ 2009/ 08/ 02/ weekinreview/ 02decurtis.html.

28 „Raport CIA desecretizat către Henry Kissinger", 5 noiembrie 1976, http://nsarchive.gwu.edu/ NSAEBB/ NSAEBB202/ 19761105.pdf.

29 Citat în Andrew Leavold, „Baader-Meinhof", în Jack Sargeant, ed., *Guns, Death, Terror: 1960s and 1970s Revolutionaries, Urban Guerrillas and Terrorists* (Londra: Creation Books, 2003), p. 132.

30 Citat în Tom Vague, „Televizionari: Povestea Fracțiunii Armata Roșie" (Televisionaries: The Red Army Fraction Story), 1963–1993 (AK Press, 1994), p. 22.

31 Leavold, *Baader-Meinhof*, p. 139.

32 Peter H. Merkl, „Terorismul vest-german de extremă stângă" (*West German Left-Wing Terrorism*) în Crenshaw, *Terrorism in Context*, p. 183.

33 Merkl, „Terorismul vest-german de extremă stângă", pp. 186–190.

34 Merkl, „Terorismul vest-german de extremă stângă", p. 169.

35 Peter Francis, „Brigate Rosse: Seeing Red", în Sargeant, *Guns, Death, Terror*, p. 214.

36 Robert C. Meade, *The Red Brigades: The Story of Italian Terrorism* (St. Martin's, 1989), pp. 36–37.

37 Richard Drake, *The Aldo Moro Murder Case* (Harvard University Press, 1995), p. 198.

38 Meade, *The Red Brigades*, p. 183.

39 Anna Cento Bull, *Italian Neo-Fascism: The Strategy of Tension and the Politics of Non-Reconciliation* (Berghahn, 2007), pp. 21–22; și Philip Willan, *Puppetmasters: The Political Use of Terrorism in Italy*, ed. Kindle (iUniverse, 2002 [1991]), p. 161.

40 Gérard Chaliand și Arnaud Blin, „Din 1968 la Islamul radical" (*From 1968 to Radical Islam*), în Gérard Chaliand și Arnaud Blin, ed., *The History of Terrorism: From Antiquity to Al Qaeda* (University of California Press, 2007), p. 244.

41 Ovid Demaris, *Brothers in Blood: The International Terrorist Network* (Scribner, 1977), p. 183.

42 Citat în Martin și Walcott, Best Laid Plans, p. 48.

43 US Department of State, American Foreign Policy Current Documents, nr. 258, 28 ian. 1981.

44 Robert Parry, *Secrecy and Privilege: Rise of the Bush Dynasty from Watergate to Iraq* (The Media Consortium, 2004), p. 185.

45 Lisa Haugaard, „Manualele desecretizate ale armatei și CIA folosite în America Latină. O analiză a conținutului" (*Declassified Army and CIA Manuals Used in Latin America: An Analysis of Their Content*), în *Latin America Working Group*, 1997, http:// www.lawg.org/ our-publications/ 72/ 319.

Capitolul 14 — *Ascensiunea terorismului jihadist*

1 Citat în Mary Habeck, *Knowing the Enemy: Jihadist Ideology and the War on Terror* (Yale University Press, 2007), p. 31.

2 Daniel Benjamin și Steven Simon, *The Age of Sacred Terror* (Random House, 2002), pp. 57–58.

3 Benjamin și Simon, *The Age of Sacred Terror*, p. 59.

4 Citat în Benjamin și Simon, *The Age of Sacred Terror*, p. 65.

5 Citat în Lawrence Wright, *The Looming Tower: Al-Qaeda and the Road to 9/ 11* (Knopf, 2006), p. 31.

6 Mark Bowden, *Guests of the Ayatollah* (Grove Press, 2006), pp. 9–10.

7 Citat în Bell, *Murders on the Nile*, pp. 60, 63; și Wright, *The Looming Tower*, pp. 54–55.

8 Yaroslav Trofimov, *The Siege of Mecca* (Doubleday, 2007), pp. 239–240.

9 Benjamin și Simon, *The Age of Sacred Terror*, pp. 86–7; și Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, pp. 394–395.

10 Jeffrey William Lewis, *The Business of Martyrdom: A History of Suicide Bombing* (Naval Institute Press, 2012), 57–58, 73–75; și Luca Ricolfi, „Palestinians, 1981–2003", în Gambetta, *Making Sense of Suicide Missions*, p. 80.

11 Augustus Richard Norton, *Hezbollah: A Short History* (Princeton University Press, 2007), p. 73.

12 Citat în Michael B. Oren, *Power, Faith, and Fantasy: America in the Middle East, 1776 to the Present* (Norton, 2007), p. 559.

13 Timothy Naftali, *Blind Spot: The Secret History of American Counterterrorism* (Basic Books, 2005), pp. 161–162, 169–171, 189.
14 Citat în Steve Coll, *Ghost Wars* (Penguin, 2004), p. 51.
15 Coll, *Ghost Wars*, pp. 65, 151.
16 Citat în Wright, *The Looming Tower*, 96.
17 Reza Aslan, *How to Win a Cosmic War* (Random House, 2009), pp. 116–17.
18 James Bruce, „Veterani arabi din Războiul afghan" (*Arab Veterans of the Afghan War*), Jane's Intelligence Review 7, nr. 4 (1 aprilie 1995), p. 175; și Ahmed Rashid, *Taliban: Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia*, ed. II (I.B. Tauris, 2010), p. 130.
19 Citat în John K. Cooley, *Unholy Wars: Afghanistan, America and International Terrorism*, ed. II (Pluto Press, 2000), p. 20.
20 Citat în Wright, *The Looming Tower*, 157.
21 Peter L. Bergen, *Holy War, Inc.: Inside the Secret World of Osama bin Laden* (Weidenfeld & Nicolson, 2001), p. 93.
22 Peter L. Bergen, *The Osama bin Laden I Know: An Oral History of al Qaeda's Leader* (Free Press, 2006); ed. Raymond Ibrahim, *The Al Qaeda Reader* (Doubleday, 2007); și Wright, *The Looming Tower*.
23 Citat în Wright, *The Looming Tower*, p. 177.
24 Bell, *Murders on the Nile*, pp. 106–116; Coll, *Ghost Wars*, pp. 247–251 și Wright, *The Looming Tower*, pp. 176–179.
25 Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, p.515; și Gilles Kepel, *Jihad: The Trail of Political Islam* (Harvard University Press, 2002), pp. 283–298.
26 Citat în Wright, *The Looming Tower*, p. 186.
27 Wright, *The Looming Tower*, pp. 256–258 (citatul este de la p. 258).
28 Rashid, Taliban. Citatul este din Wright, *The Looming Tower*, p.231.
29 „Bin Laden's Fatwa", în *PBS Newshour*, 23 aug. 1996, http://www.pbs.org/newshour/ updates/ military-july-dec96-fatwa_1996/
30 „Declarația de război a al-Qaida împotriva americanilor" (*Al-Qaeda's Declaration of War against Americans*), în *The Al Qaeda Reader*, pp. 11–14 (citatul este de la p. 13).
31 Coll, *Ghost Wars*, p. 474; și Daveed Gartenstein-Ross, „Geneza, ascensiunea și viitorul nesigur al al-Qaida" (*The Genesis, Rise and*

Uncertain Future of al-Qaeda), în Law, *The Routledge History of Terrorism*, p. 338.

32 Hamas Covenant, http://avalon.law.yale.edu/ 20th_ century/ hamas.asp.

33 Pape, *Dying to Win*, pp. 268, 272–274.

34 Bloom, *Dying to Kill*, pp. 3–4, 193–196 (citatul este de la pp. 3–4); şi Pape, *Dying to Win*, p. 49.

35 Samuel Katz, *The Hunt for the Engineer* (Lyons Press, 2002 [1999]), pp. 147–160.

36 Citat în Bloom, *Dying to Kill*, p. 39.

37 John R. Schindler, *Unholy Terror: Bosnia, Al-Qa'ida, and the Rise of Global Jihad* (Zenith, 2007), p. 119.

38 Cooley, *Unholy Wars*, p. 177.

39 Citat în Paul Murphy, *The Wolves of Islam: Russia and the Faces of Chechen Terror* (Potomac Books, 2006 [2004]), p. 2.

40 Murphy, *The Wolves of Islam*, pp. 104–105 (citatul este de la p. 105).

41 Murphy, *The Wolves of Islam*, pp. 179–191.

42 Emma Gilligan, *Terror in Chechnya: Russia and the Tragedy of Civilians in War* (Princeton University Press, 2010), pp. 138–141.

43 Citat în Wright, *The Looming Tower*, p. 190.

44 James D. Le Sueur, *Algeria since 1989: Between Terror and Democracy* (Zed, 2010), pp. 124, 131, 143.

Capitolul 15 — *Terorismul recent nejihadist*

1 Citat în McCann, *Terrorism on American Soil*, p. 257.

2 Morris Dees şi James Corcoran, *Gathering Storm: America's Militia Threat* (HarperPerennial, 1996), p. 201.

3 Robert H. Churchill, *To Shake Their Guns in the Tyrant's Face: Libertarian Political Violence and the Origins of the Militia Movement* (University of Michigan Press 2009), pp. 187–188, 218–219, 222–225, 265–266; şi Dees şi Corcoran, *Gathering Storm*, pp. 81–92.

4 *Aryan Nations Platform*, http://www.aryan-nation.org/ aboutus.htm.

5 Dobratz and Shanks-Meile, *The White Separatist Movement*, pp. 190–196.

6 Churchill, *To Shake Their Guns*, pp. 188–193, 231–233.

7 Citat în Hoffman, *Inside Terrorism*, p. 106.

8 Lou Michel și Dan Herbeck, *American Terrorist: Timothy McVeigh & the Oklahoma City Bombing* (ReganBooks, 2001), p. 3.

9 Peter Israel și Stephen Jones, *Others Unknown: Timothy McVeigh and the Oklahoma City Bombing Conspiracy* (PublicAffairs, 1998).

10 Southern Poverty Law Center (SPLC), „Anul cu ură și extremism " (*The Year in Hate and Extremism*), https://www.splcenter.org/ fighting-hate/ intelligence-report/ 2013/ year-hate-and-extremism.

11 SPLC, „Război în Vest: Confruntarea de la ranchul Bundy și dreapta radicală americană" (*War in the West: The Bundy Ranch Standoff and the American Radical Right*) (iul. 2014), 5, https://www.splcenter.org/ sites/ default/ files/ d6_ legacy_ files/ downloads/ publication/ war_in_the_west_report.pdf; și SPLC, „Al doilea val: Întoarcerea milițiilor" (*The Second Wave: Return of the Militias*), aug. 2009, https://www.splcenter.org/sites/default/files/d6_legacy_files/downloads/The_Second_Wave.pdf.

12 „«Scumpetea mică» a crescut mare și s-a făcut asasin în masă neonazist" (*The 'Precious Little Boy' Who Grew Up to be a Neo-Nazi Mass Murderer*), în *The Daily Mail* (UK), 6 aug. 2012, http://www.dailymail.co.uk/ news/ article-2184602/Wisconsin-temple-shooting-Devastated-mother-Sikh-temple-killer-Wade-Michael-Page-apologizes-sons-victims.html?ito=feeds-newsxml.

13 „Gloanțe, sânge și apoi strigătul «Heil Hitler»" (*Bullets, Blood and Then Cry of 'Heil Hitler'*), în *The New York Times,* 14 apr. 2014, http://www.nytimes.com/ 2014/ 04/ 15/ us/ prosecutors-to-charge-suspect-withhate-crime-in-kansas-shooting.html?_ r=1.

14 „Tot ce se știe despre Dylann Roof, suspect în împușcăturile de la Charleston Church" (*Everything Known About Charleston Church Shooting Suspect Dylann Roof*), în *The Daily Beast,* 20 iun. 2015, http://www.thedailybeast.com/ articles/ 2015/06/ 18/ everything-known-about-charleston-church-shooting-suspect-dylann-roof.html.

15 Andrew Berwick [Anders Breivik], 2083: *A European Declaration of Independence*, http://www.washingtonpost.com/ r/ 2010-2019/

WashingtonPost/ 2011/ 07/ 24/ National-Politics/ Graphics/ 2083+-+A+European+Declaration+of+Independence.pdf; și Asne Seierstad, *One of Us: The Story of Anders Breivik and the Massacre in Norway* (Farrar, Straus and Giroux, 2015).

16 Jennifer Jefferis, *Armed for Life: The Army of God and Anti-Abortion Terror in the United States* (Praeger, 2011), p. 25.

17 „The Second Defensive Action Statement", http://www.armyofgod.com/ defense2.html.

18 Mark Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*, ed. III (University of California Press, 2003), pp. 20–30.

19 Jefferis, *Armed for Life*, pp. 28–39.

20 Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God*, 144.

21 „Pentru Robert Dear, religie și furie înainte de planuirea atentatului de la clinica de planificare familială" (*For Robert Dear, Religion and Rage Before Planned Parenthood Attack*), *The New York Times*, 1 decembrie 2015, http://www.nytimes.com/ 2015/ 12/ 02/ us/robert-dear-planned-parenthood-shooting.html.

22 Jefferis, *Armed for Life*, pp.36–8.

23 McCann, *Terrorism on American Soil*, pp. 154–156.

24 Robert Jay Lifton, *Destroying the World to Save It: Aum Shinrikyo, Apocalyptic Violence, and the New Global Terrorism* (Holt, 2000).

25 Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God*, pp. 106–113.

26 Monkeywrenching, http://earthfirstjournal.org/ monkeywrenching/

27 McCann, *Terrorism on American Soil*, pp. 257–260.

28 Declarația în fața Congresului făcută de John E. Lewis, asistentul adjunct al directorului Diviziei Contraterorism, FBI, 18 mai 2004, https://www2.fbi.gov/ congress/congress04/ lewis051804.htm.

29 Bryan Denson și James Long, „Ecoterorismul se propagă în Vestul american" (*Eco-Terrorism Sweeps the American West*), în *The [Portland] Oregonian*, http://www.furcommission.com/ eco-terrorism-sweeps-theamerican-west/

30 „FBI: Ecoterorismul rămâne cea mai gravă amenințare teroristă internă" (*FBI: Eco-Terrorism Remains No. 1 Domestic Terror Threat*), în *FoxNews.com*, 31 mart. 2008, http://www.foxnews.

com/ story/ 2008/ 03/ 31/ fbi-eco-terrorismremains-no-1-domestic-terror-threat.html.

31 Alston Chase, *Harvard and the Unabomber: The Education of an American Terrorist* (Norton, 2003).

Capitolul 16 — *11 septembrie, Războiul împotriva terorii și tendințele recente ale terorismului*

1 Citat în Raportul Comisiei naționale pentru ancheta atacurilor teroriste de la 11 septembrie, *The 9/11 Commission Report* (Norton, 2004), pp. 259, 261, și Wright, *The Looming Tower*, pp. 337–342.

2 „11 September – 3 Years On", http://www.nato.int/ terrorism/ factsheet.htm.

3 Robert Looney, „Costurile economice produse asupra Statelor Unite ale Americii de atacurile de la 11 septembrie" (*Economic Costs to the United States Stemming From the 9/11 Attacks*), Center for Contemporary Conflict, în *Strategic Insights* 1, nr. 6 (aug. 2002), http://calhoun.nps.edu/ bitstream/ handle/ 10945/ 25404/ Economic_Costs_ to_ the_ United_ States_ Stemming_ From_ the_ 911_ Attacks.pdf?sequence=1; Adam Rose și Brock Blomberg, „Consecințele economice generale ale atacurilor teroriste" (*Total Economic Consequences of Terrorist Attacks: Insights from 9/11*), 2010, CREATE Research Archive, http://create.usc.edu/ sites/ default/ files/ publications/totaleconomicconsequencesofterroristattacksinsightsfrom9_0.pdf; and 9/11 Commission, p. 169.

4 David Willman, *The Mirage Man: Bruce Ivins, the Anthrax Attacks, and America's Rush to War* (Bantam, 2011); și „Little Progress in FBI Probe of Anthrax Attacks", în *The Washington Post*, 16 sept. 2005, http://www.washingtonpost.com/ wp-dyn/ content/ article/ 2005/ 09/ 15/ AR2005091502456.html.

5 Popularitatea lui George W. Bush, http://www.gallup.com/ poll/ 116500/presidential-approval-ratings-george-bush.aspx.

6 Mesajul președintelui Bush către Congres, 20 septembrie 2001, http://edition.cnn.com/ 2001/ US/ 09/ 20/ gen.bush.transcript/

7 „Bush spune că este timpul să acționăm" (*Bush Says It Is Time for Action*), CNN.com, 6 nov. 2001, http://www.edition.cnn.com/ 2001/ US/ 11/ 06/ ret.bush.coalition/ index.html.

8 Jean-Marie Colombani, „Suntem cu toți americani" (*Nous sommes tous Américains*), în *Le Monde,* 13 sept. 2001, http://www.lemonde. fr/ archives/ article/ 2001/ 09/ 13/ nous-sommes-tousamericains_4188452_ 1819218.html?xtmc=nous_ sommes_ tous_ americains& xtcr=40.

9 Scott Shane, „Interogatoriul unuia dintre creierele atacurilor de la 11 septembrie" (*Inside a 9/11 Mastermind's Interrogation*), în The New York Times, 22 iun. 2008, http://www.nytimes.com/ 2008/ 06/ 22/ washington/ 22ksm.html?pagewanted=1&_ r=0.

10 Richard A. Clarke, *Against All Enemies: Inside America's War on Terror* (Free Press, 2004), p. 32.

11 „Președintele Bush scoate în evidență pericolul irakian" (*President Bush Outlines Iraqi Threat*), 7 oct. 2002, http://nsarchive.gwu.edu/ NSAEBB/ NSAEBB80/ new/ doc%2012/ President%20Bush%20 Outlines%20Iraqi %20Threat.htm.

12 *Global Terrorism Database*, http://www.start.umd.edu/ gtd/

13 „Evaluări-cheie desecretizate ale Agenției Naționale de Informații: «Tendințe în terorismul global: Implicații pentru Statele Unite ale Americii»" (*Declassified Key Judgments of the National Intelligence Estimate 'Trends in Global Terrorism: Implications for the United States'*), apr. 2006, http://fas.org/irp/ dni/ trends.pdf.

14 Eamon Murphy, *The Making of Terrorism in Pakistan: Historical and Social Roots of Extremism* (Routledge, 2013).

15 Thomas Hegghammer, „Violența islamistă și stabilitatea regimului în Arabia Saudită" (*Islamist Violence and Regime Stability in Saudi Arabia*), în *International Affairs* 84, nr. 4 (iul. 2008) pp. 701–715.

16 „21 de condamnați în atentatele de la Madrid" (*21 Convicted in Madrid Bombings*), în *The Washington Post,* 1 nov. 2007, http:// www.washingtonpost.com/ wp-dyn/ content/ article/ 2007/ 10/ 31/ AR2007103100437.html.

17 „7/7 Atentatele cu bombă din Londra: Ce s-a petrecut la 7 iulie 2005?" (*7/7 London Bombings: What Happened on 7 July 2005?*), *BBC News*, 6 iul. 2015, http://www.bbc.co.uk/ newsround/ 33401669.

18 Masha Gessen, *The Brothers: The Road to an American Tragedy* (Riverhead, 2015).

19 „Atacurile de la Paris: Milioane manifestează pentru unitate în Franța" (*Paris Attacks: Millions Rally for Unity in France*), *BBC News*, 11 ian. 2015, http://www.bbc.com/ news/ world-europe-30765824.

Abrevieri

ALF	– Animal Liberation Front (Frontul pentru Eliberarea Animalelor, SUA)
ANFO	– Ammonium nitrate and fuel oil bomb (bombă cu azotat de amoniu şi un ulei mineral combustibil – motorină, de exemplu)
AQAP	– al-Qaida în Peninsula Arabia (Arabia Saudită şi Yemen)
AQIM	– al-Qaida în Maghrebul islamic (Africa de Nord)
ATF	– Bureau of Alcohol, Tobacco and Firearms (Biroul de alcool, tutun şi arme, SUA)
CIA	– Central Intelligence Agency (Agenţia Centrală de Informaţii, SUA)
COINTELPRO	– Counter INTELligence PROgram (Programul de contrainformaţii al FBI, SUA)
ELF	– Earth Liberation Front (Frontul pentru Eliberarea Pământului, SUA)
EOKA	– Ethniki Organosis Kyprion Agoniston (Organizaţia Naţională a Luptătorilor Ciprioţi)
ETA	– Euskadi Ta Askatasuna (Ţara Bascilor şi Libertate, Spania)

FARC – Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia (Forțele Armate Revoluționare din Columbia)

FBI – Federal Bureau of Investigation (Biroul Federal de Investigații, SUA)

FLN – Front de Libération Nationale (Frontul de Eliberare Națională, Algeria)

GAL – Grupos Antiterroristas de Liberación (Grupurile Antiteroriste de Eliberare, Spania)

GIA – Groupe Islamique Armé (Grupul Islamic Înarmat, Algeria)

GSG 9 – Grenzschutzgruppe 9 (Grupul 9 pentru protecția frontierelor al Poliției federale germane), unitate de intervenție contraterorism

HSRA – Hindustan Socialist Republican Association (Asociația Socialistă Republicană din Hindustan, India)

ORIM – Organizația Revoluționară Internă Macedoneană (în engleză: Internal Macedonian Revolutionary Organization, IMRO)

FAI – Forțele de Apărare a Israelului (Tzahal)

IRA – Irish Republican Army (Armata Republicană Irlandeză)

ISI – Inter-Services Intelligence (Direcția generală pentru informații interservicii, Pakistan)

ISIS/ISIL – Statul Islamic din Irak și Siria/Statul Islamic din Irak și Levant

KKK – Ku Klux Klan (SUA)

KPD – Kommunistische Partei Deutschlands (Partidul Comunist din Germania)

LEHI – Luptătorii pentru Libertatea Israelului

LTTE – Tigrii pentru Eliberarea Tamil Eelam (Sri Lanka)

PCM – Partidul Comunist din Malaysia

NAACP – National Association for the Advancement of Colored People (Asociația Națională pentru Progresul Persoanelor de Culoare, SUA)

NATO – North Atlantic Treaty Organization (Organizația Tratatului Atlanticului de Nord)

NRBC – Arme nucleare, radiologice, biologice sau chimice

NSA – National Security Agency (Agenția Națională de Securitate, SUA)

OAS – Organisation de l'armée secrète (Organizația armatei secrete, Algeria)

PFLP – Popular Front for the Liberation of Palestine (Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei)

PIRA – Provisional IRA (IRA Provizorie)

OEP – Organizația pentru Eliberarea Palestinei (în engleză: Palestine Liberation Organization – PLO)

RAF – Rote Armee Fraktion (Fracțiunea Armatei Roșii, Germania de Vest)

RIC – Royal Irish Constabulary (Poliția Regală Irlandeză)

RUC – Royal Ulster Constabulary (Poliția Regală din Ulster, Irlanda de Nord)

SA – *Sturmabteilung* (Detașamentele de asalt, organizație paramilitară a NSDAP – Partidul Național-Socialist al Muncitorilor din Germania)

SDLP – Social Democratic and Labour Party (Partidul Social-Democrat și Laburist, Irlanda de Nord)

SDS – Students for a Democratic Society (Studenți pentru o Societate Democratică, SUA)

SLA – Symbionese Liberation Army (Armata Simbioneză de Eliberare, SUA)

SPD – Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Partidul Social-Democrat din Germania)

SR – Partidul Socialist Revoluționar (eseri), Rusia
ONU – Organizația Națiunilor Unite
Unabomber – University and Airline Bomber – numele sub care este cunoscut teroristul Theodore (Ted) Kaczynski (SUA)
UUP – Ulster Unionist Party (Partidul Unionist din Ulster, Irlanda de Nord)
UVF – Ulster Volunteer Force (Forța Voluntarilor din Ulster, Irlanda de Nord)

Cronologie

647 î.H.	Regele asirian Assurnasirpal al II-lea instaurează teroarea în cetatea Susa
514 î.H.	Tiranul atenian Hipparchos este asasinat de Harmodios și Aristogiton
63 î.H.	Conjurația lui Catilina
58 î.H.	Tribunatul lui Clodius Pulcher
44 î.H.	Asasinarea lui Iulius Caesar de către senatorii romani
66–70	Războiul iudeo-roman
73	Căderea Masadei
1090s	Primul lider al Asasinilor, Hassan-i Sabbah, cucerește castelul Alamut
1159	Ioan din Salisbury publică *Policraticus* (*Policraticus sive de nugis Curialium*)
1256	Mongolii distrug Alamutul și-i extermină pe Asasini
1407	Asasinarea lui Louis, duce de Orléans, în Franța
1532	Niccolò Machiavelli publică *Il Principe* („Principele")
1605	Complotul prafului de pușcă este pus la cale de Guy Fawkes
1649	Executarea lui Carol I, regele Angliei
1793–1794	Teroarea iacobină din timpul Revoluției Franceze
1795	Prima atestare documentară a cuvântului „terorist" în scrierile lui Edmund Burke
1811–1816	Protestele luddiților în Anglia

Anii 1820	Revoltele carbonarilor în Italia, Franța și Spania
1828	Filippo Buonarroti publică *Histoire de la Conspiration pour l'égalité, dite de Babeuf* („Istoria Conspirației egalilor, zisă a lui Babeuf")
1831	Revolta lui Nat Turner în Virginia, SUA
1849	Karl Heinzen publică articolul „Crima"
1849	Compozitorul Richard Wagner susține că vrea să declanșeze „un terorism artistic"
1850	Lucien de la Hodde publică *Histoire des sociétés secrètes en France* („Istoria societăților secrete din Franța")
1857	Carlo Pisacane impune sintagma „propaganda prin fapte"
1858	Tentativa de asasinat a lui Felice Orsini împotriva lui Napoleon al III-lea
1859	John Brown și oamenii săi atacă arsenalul de la Harpers Ferry, Virginia
Anii 1860	Alfred Nobel inventează nitroglicerina
1867	Adunarea națională de organizare a Ku Klux Klan
1869	Afacerea Neceaev; este publicat *Catehismul revoluționarului* al lui Serghei Neceaev
1876–1879	Execuțiile membrilor Molly Maguires
1877	Sfârșitul Reconstrucției americane
1878	Vera Zasulici încearcă să-l asasineze pe Teodor Trepov
1879	Johann Most publică ziarul *Die Freiheit* („Libertatea")
1881	Alexandru al II-lea este asasinat de societatea secretă Voința poporului
1882	Asasinatele din Phoenix Park comise de Irish National Invincibles
1885	Leopold al II-lea al Belgiei obține un teritoriu, pe care îl transformă în proprietatea lui privată: Statul Liber Congo

1886	Masacrul din Haymarket, Chicago
1892–1894	Atentatele puse la cale de François Claudius Ravachol, Émile Henry şi Auguste Vaillant
1893	Atentat cu bombă la Opera din Barcelona pus la cale de Santiago Salvador Franch
1901	Leon Czolgosz îl asasinează pe preşedintele american William McKinley
1902–1905	Asasinarea unor personalităţi de către Organizaţia de luptă a socialiştilor revoluţionari
1905	Revoluţia Rusă din 1905
1907	Apar *The Secret Agent* („Agentul secret") de Joseph Conrad şi *The Man Who Was Thursday* („Omul care era joi") de G.K. Chesterton
1908	Conspiraţia cu bombă din Alipore, în India
1914	Gavrilo Princip îl asasinează pe arhiducele Franz Ferdinand
1915	Fondarea celui de-al doilea Ku Klux Klan
1916	Rebeliunea de Paşti din Dublin, Irlanda
1918–1920	Războiul civil şi Teroarea Roşie
1919	Campania de atentate cu bombă a galleaniştilor
1920	Atentatul cu bombă de pe Wall Street
1920	Atacurile IRA împotriva britanicilor în timpul Războiului anglo-irlandez
1928	Întemeierea Frăţiei Musulmane în Egipt
1929	Asociaţia Socialistă Republicană din Hindustan atacă Adunarea legislativă indiană
1933	Incendierea Reichstagului
1934	Asasinarea lui Serghei Kirov de către Leonid Nikolaev
1936–1938	Marea Teroare şi procesele spectacol staliniste
1937	Liga Naţiunilor adoptă Convenţia pentru prevenirea şi pedepsirea terorismului
1938	Atentate cu bombă ale Irgun în pieţele din Palestina
1938	Noaptea de cristal (*Kristallnacht*)

1944	Agenții LEHI îl asasinează pe lordul Moyne
1946	Atentatul cu bombă al Irgun în Hotelul King David
1948	Întemeierea Statului Israel. Primul război arabo-israelian. Dezastrul (Nakba) arab
1948–1960	Stare de urgență în Malaysia
1953–1959	Insurecția Mau Mau
1954–1962	Războiul algerian de independență
1955–1959	Campania teroristă a Organizației Naționale a Luptătorilor Ciprioți
1956–1957	Bătălia pentru Alger
1960–1962	Campanie teroristă în Algeria și Franța a Organizației Armata Secretă (OAS)
1961	Este publicată cartea lui Frantz Fanon *Les Damnés de la terre* („Blestemații pământului")
1963	Atentatul cu bombă asupra Bisericii baptiste de pe Sixteenth Street, Birmingham, Alabama
1966	Executarea lui Sayyid Qutb în Egipt
1967	Războiul de Șase Zile din Orientul Mijlociu
1968	Primul avion deturnat de Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei
1968–1972	Campanie de gherilă urbană dusă de Tupamaros în Uruguay
1969	Trupele britanice se retrag din Irlanda de Nord
1969	Este publicat *Mini-Manual do Guerrilheiro Urbano* („Mic manual de gherilă urbană") al lui Carlos Marighella
1969	Atentat cu bombă pus la cale de neofasciștii italieni în Piazza Fontana din Milano
1970	„Skyjack Sunday", deturnarea unor avioane pusă la cale de PFLP
1970	Atentatele cu bombă ale Organizației Weather Underground
1972	IRA Provizorie detonează 22 de bombe la Belfast

1972	Organizația Septembrie Negru este responsabilă de masacrul din timpul Olimpiadei din München
1973	ETA îl asasinează pe Luis Carrero Blanco, prim-ministrul Spaniei
1974	Hibernia Bank este jefuită de Armata Simbioneză de Eliberare și de Patty Hearst
1975	Publicarea cărții *The Monkey Wrench Gang* („Banda cheii franceze") de Edward Abbey
1976	Teroriștii anti-Castro detonează o bombă la bordul unui avion cubanez
1977	Procesul evenimentelor teroriste din „Toamna germană" a Fracțiunii Armatei Roșii
1978	Răpirea și asasinarea lui Aldo Moro de către Brigăzile Roșii italiene
1978	Apare romanul *The Turner Diaries* („Jurnalele lui Turner") de William Pierce
1979	Revoluția iraniană și începutul crizei ostaticilor din Teheran
1979	Juhayman al-Utaybi și susținătorii săi ocupă Marea Moschee din Mecca
1979	Invazia sovietică a Afghanistanului și începutul campaniei mujahedinilor
1980	Organizația Nuclei Armati Rivoluzionari responsabilă de atentatul cu bombă din Gara centrală din Bologna, Italia
1980–1981	Greva foamei a deținuților aparținând IRA Provizorie
anii 1980	„Războiul murdar" dus de Spania împotriva ETA
anii 1980	Guvernul argentinian și trupele Triple-A „fac să dispară" mii de disidenți
1981	Publicarea cărții *The Terror Network* („Rețeaua terorii") de Claire Sterling
1981	Atentat sinucigaș pus la cale de al-Dawa la Ambasada Irakului din Liban

1981	Asasinarea președintelui Egiptului Anwar Sadat de al-Jihad
1983	Atentat cu bombă împotriva cazărmilor pușcașilor marini americani și a trupelor paramilitare franceze din Beirut efectuate de Hezbollah/Jihadul Islamic
1984	Susținătorii lui Bhagwan Shree Rajneesh pun la cale un atentat cu salmonella în Dalles, Oregon
1984	IRA responsabilă de atentatul cu bombă de la Grand Hotel, Brighton, în timpul conferinței Partidului Conservator
1985	Nava Achille Lauro este deturnată de OEP
1987	O bombă de mari dimensiuni amplasată de Tigrii Tamili explodează în Colombo, Sri Lanka
1987	Primele atentate sinucigașe ale Tigrilor Tamili
1987	Atentat cu bombă al IRA Provizorie în Enniskillen, Irlanda de Nord, de Remembrance Day
1987	Hamas se organizează în timpul primei Intifade palestiniene
1988	Agenții libieni comit un atentat cu bombă la bordul avionului Pan Am deasupra Lockerbie, Scoția
1988	Yasser Arafat renunță la terorism
1988	Osama bin Laden întemeiază al-Qaida
1991	Tigrii Tamili îl asasinează pe Rajiv Gandhi, prim-ministrul Indiei
1992	Atentatul cu bombă de la Baltic Exchange din Londra pus la cale de IRA Provizorie
1992	Poliția peruviană îl capturează pe Abimael Guzmán, șeful organizației Cărarea Luminoasă (*Sendero Luminoso*)
1992	Ruby Ridge, Idaho: schimb de focuri între survivaliști și agenți ai United States Marshals Service (USMS)
1992–2000	Campanie teroristă dusă de Gruparea armată islamică în timpul Războiului civil algerian

1993 FBI asediază proprietatea sectei Ramura Davidienilor de lângă Waco, Texas

1993 Ramzi Yousef comite atentatul cu bombă de la World Trade Center

1993 Hamas pune la cale primul atentat sinucigaş împotriva Israelului

1995 Adepţii Aum Shinrikyo sunt autorii atentatului cu gaz sarin la metroul din Tokyo

1995 Atentatul cu bombă de la Murrah Federal Building, Oklahoma City, îl are ca autor pe Timothy McVeigh

1995 Arestarea lui Theodore Kaczynski, *Unabomber*

1996 Osama bin Laden „declară război" SUA

1996–1998 Atentate cu bombă comise de Eric Rudolph la Jocurile de vară de la Atlanta şi în clinicile care practicau avorturi

1997 Masacrul de la Templul din Luxor, Egipt

1998 Acordul din Vinerea Mare încheiat în Irlanda de Nord

1998 Clădiri din staţiunea de schi Vail sunt incendiate de o celulă a Frontului pentru Eliberarea Pământului

1998 Ambasadele SUA din Nairobi, Kenya, şi Dar es Salaam, Tanzania, sunt ţintele atentatelor cu bombă organizate de al-Qaida

2001 11 septembrie Clădirile World Trade Center şi Pentagonul sunt atacate de al-Qaida

2001 Atentate cu antrax în SUA

2002 Teroriştii ceceni ocupă Teatrul Dubrovka din Moscova

2002 Atentate cu bombă în staţiunile din Bali, Indonezia, organizate de Gruparea Islamică

2003 Trupele coaliţiei conduse de Statele Unite ale Americii invadează Irakul

2003–2004 Apogeul campaniei AQAP în Arabia Saudită

2004 Atentate cu bombe în trenurile cu navetişti la Madrid, Spania, organizate de jihadişti inspiraţi de al-Qaida

2005	Atentate cu bombă în sistemul de transport public din Londra puse la cale de jihadiști inspirați de al-Qaida
2006	al-Qaida din Irak organizează un atentat cu bombă la moscheea al-Askari din Samarra, Irak
2008	Lashkar-e-Taiba comite atacuri teroriste în Mumbai
2009	Tigrii Tamili sunt învinși de guvernul din Sri Lanka
2009	Nidal Malik Hasan își omoară camarazii de la Fort Hood, Texas
2009–2010	Atacurile internaționale puse la cale de AQAP împotriva obiectivelor americane sunt dejucate
2011	ETA anunță un armistițiu permanent cu Spania
2011	Osama bin Laden este ucis de o trupă specială de comando din US Navy
2011	Anders Breivik atacă tabăra Partidului Laburist din Norvegia
2013	al-Shabaab pune la cale atacul de la Westgate Mall din Nairobi, Kenya
2013	Doi ceceni americani pun la cale atentatul cu bombă de la Maratonul din Boston
2013	Apariția ISIS în Siria și Irak
2014	Organizația Boko Haram răpește 300 de fete dintr-o școală nigeriană
2015	Jihadiștii atacă obiective din Paris, inclusiv birourile revistei *Charlie Hebdo*
2015	Enoriașii bisericii din Charleston, SC, sunt masacrați de Dylann Roof
2015–2016	ISIS atacă obiective din Istanbul, Paris, Jakarta și Bruxelles

Mulțumiri

Publicarea celei de-a doua ediții a acestei cărți îmi dă o nouă și extrem de plăcută ocazie să-i reamintesc pe cei al căror sprijin a făcut posibilă scrierea acestui text. Vocația mea pentru profesorat și studiu este mărturia încrederii mele neabătute în puterea educației bazate pe artele liberale. Nu ar trebui să fie o surpriză așadar că această carte s-a născut din cursul pe care am început să-l predau în 2002; de fapt, cursul și cartea sunt strâns legate. Le mulțumesc studenților de la Northwestern College din Iowa, unde am predat din 2001 până în 2003, și celor de la Birmingham-Southern College, din Birmingham, Alabama, unde predau din 2003. Ei mi-au pus întrebări care au provocat în mare măsură scrierea acestei cărți. Vreau să mulțumesc facultății, Senatului universitar, bibliotecarilor și administrației de la Birmingham-Southern pentru extraordinara lor susținere.

Vreau să le mulțumesc, în special, colegilor mei istorici de la BSC: Guy Hubbs, Mark Lester, Matt Levey, Bill Nicholas și Victoria Ott. Nu-mi pot imagina o echipă mai prietenoasă și mai înțelegătoare care să mă stimuleze mai mult; fiecare dintre aceștia a citit manuscrisul fragmentar sau în întregime, făcând observații și comentarii aprofundate. Will Hustwit și Mark

Schantz, noii mei colegi, m-au ajutat și ei în nenumărate feluri. Cartea este mult mai bună grație comentariilor făcute de ei, însă, desigur, erorile de fapte și interpretare îmi aparțin cu totul. Alți foști și actuali colegi de la Birmingham-Southern au citit și comentat capitole sau mi-au aprins imaginația cu ideile lor. Printre aceștia se numără Steve Cole, Amy Cottrill, Vince Gawronski, generalul Charles Krulak (USMC, în retragere), Mark McClish, Michael McInturff, Sam Pezzillo, Shane Pitts, David Resha, Gail Smith și David Ullrich. În anii săi de studenție de la BSC, Daniel Mauldin m-a ajutat în cercetarea și dezvoltarea ideilor incluse în capitolul dedicat Tulburărilor din Irlanda.

Printre cei din afara campusului universitar care mi-au oferit valoroase informații, sfaturi și ajutor se numără colonelul Tony Abati (USMC), Laura Anderson, Mark Brighton, Stuart Finkel, Steven Isaac, Jack Owens (FBI, pensionat), Lynn Patyk, colonelul Ed Rowe (Armata SUA, în retragere) și Thomas Sharp.

Vreau să adresez mulțumiri speciale lui Gregory Miller și lui Stephen Shellman, care m-au invitat de două ori să predau la anuala Școală de vară pe tema terorismului. Sunt convins că am învățat la fel de mult de la conferențiari și participanți. La școala doctorală de la Georgetown University, am studiat cu trei extraordinari profesori care continuă să mă influențeze și acum, 20 de ani mai târziu: Catherine Evtuhov, la al cărei curs am început să explorez, pentru prima dată, terorismul rus și european din perspectivă comparată; David Goldfrank, care m-a ajutat mereu să analizez din toate punctele de vedere fiecare problemă pe care o abordam, și Richard Stites, care mi-a insuflat pasiunea pentru studiu și pentru scrierea lucrărilor istorice.

Oamenii inimoși de la Polity, în special Andrea Drugan, Jonathan Skerrett, Elliott Karstadt, Pascal Porcheron, Ellen MacDonald-Kramer și Justin Dyer, mi-au oferit sfaturi indispensabile, un ajutor generos și nu puțină răbdare lucrând cu mine aceste pagini. Fiecare membru al familiei mele mi-a oferit nu doar sfaturi extrem de bune, ci și un sprijin emoțional și logistic. Le mulțumesc tatălui meu, Elmo Adrian Law, și rudelor prin alianță, Barbara Delman Wolfson și Lewis Wolfson. Și, în pofida faptului că s-a stins din viață, dragostea și generozitatea mamei mele, Patricia Law, încă mă mai susțin sufletește. Cele mai multe mulțumiri le adresez soției mele, fără de care acest proiect nu ar fi fost conceput, continuat și finalizat de-a lungul a două ediții. Această carte le este dedicată fiului și fiicei noastre, Alexander Ward și Vera Adrian Law, o sursă nesecată de fericire în prezent și de speranțe pentru viitor.

Index

Abane, Ramdane, 320–322, 333, 351
Abbey, Edward, 523, 528
Abdullah (regele Arabiei Saudite), 530
Abdulmutallab, Umar Farouk, 545
Abu Nidal, 358, 359, 365, 366, 477
Abu Sayyaf, gruparea, 481, 511
Achille Lauro, 365
Acordul anglo-irlandez, 386
Acordul din Vinerea Mare, 388
Action Directe, 426
Adams, Gerry, 380, 382, 384–388
Adunarea Irlandei de Nord, 389
Adunarea Legislativă (India), 245
Adunarea Națională (Franța), 102, 103
Afghanistan, 26, 239, 447, 458, 468, 469, 471–475, 478, 479, 481–486, 489, 498, 500, 529, 530, 537, 538, 542, 544, 551, 553, 566
Africa de Sud, 21, 337
Ahmad Abdel, 457
Al Doilea Război Mondial, *passim*
Al paisprezecelea amendament din Constituția SUA, 205, 206
Al treisprezecelea amendament din Constituția SUA, 205, 206
Alabama, 207, 212, 222–224
al-Amir, (califul fatimid), 78
Alamut, 75–78, 80
al-Aqsa, Brigada de martiri, 492
Alec Station, 488
Alexandria, Egipt, 58
Alexandru al II-lea (țarul), 124, 136, 139, 157, 162
Alexandru al III-lea (țarul), 258
Alexandru cel Mare, 33–35, 65, 118,
Alfred P. Murrah Federal Building, 510
Alianța anticomunistă, Argentina, 414
Alianța nordică, 537

Alipore, conspirația cu bombă din, 243, 244
Alleg, Henri, 330, 343
al-Nusra, Frontul, 553
al-Qaida, 15, 26, 291, 447, 449, 474, 475, 479, 484–486, 488, 489, 495, 499–501, 511, 515, 529–541, 543–551, 553, 554, 559, 563–565
America Latină, *passim*
Andrianov, Serghei, 152
Anglia, 66, 67, 69, 71, 91, 92, 94–96, 110, 230, 231, 238, 374, 380, 385, 601
Antenor, 40
Apis, *vezi* Dragutin Dimitrijević
Aqsa, moscheea, 486
Aquino, Toma d', 68–70
Arabia Saudită, 368, 456, 462, 470–472, 475, 476, 484–486, 489, 544, 545
Arafat, Yasser, 347–355, 357–369, 402, 463, 465, 490–493
Argentina, 21, 407, 413, 414, 468
Aristotel, 41, 42, 67
Arkansas, 205, 210, 550
Armata de eliberare națională (Algeria), 319, 415
Armata malaysiană de eliberare națională, 301
Armata lui Dumnezeu, 517, 518
Armata Mahdi, 540
Armata Republicană Irlandeză (IRA), 235, 236, 345, 369
Armata Republicană Irlandeză Provizorie (PIRA), 24, 373, 374, 381, 437, 441, 445
Armata Roșie Japoneză, 428
Armata Simbioneză de Eliberare (SUA), 423, 424
Arnett, Peter, 485
Asahara, Shoko, 521–523
Askari al-, 540
Asociația Internațională a Muncitorilor, 160, 165, 186
Asociația Socialistă Republicană din Hindustan, 244
Assad, Hafez al-, 463
Assurnasirpal al II-lea, 32
Atacul cu bombă de la Beirut împotriva infanteriștilor marini americani, 352
Atena, 40, 352
Atentatul cu bombă din Docklands, 387
Atentatul cu bombă din Oklahoma City, 510–512, 527, 534
Atta, Muhammad, 530
Augustin din Hippona, 64, 65, 118
Augustus, 51, 53
Aum Shinrikyo, 520–523
Aurora, Colorado, schimbul de focuri din teatru, 514
Aussaresses, Paul, 325, 326
Awlaki, Anwar al-, 545, 550
Ayers, Bill, 423, 445
Azev, Evno, 154

Azzam, Abdullah, 472, 473, 475, 479, 490, 542

Baader, Andreas, 427–430
Babeuf, François-Noël, 112, 113, 121
Badreddin, Mustafa, 465–467
Bakunin, Mihail, 127–129, 140, 141, 147, 186
Balcani, *passim*
Baltic Exchange, atentatul cu bombă de la, 386
Banna, Hasan al-, 450, 451
Banna, Sabri Khalil al-, *vezi* Abu Nidal
Barcelona, 169–172, 400
Bartholdy, Jakob, 114, 115
Basaev, Şamil, 495–497
Bauer, Bruno, 120
Bătălia pentru Alger, 320, 321, 326–330, 336, 345
Beam, Louis, 503, 508
Becket, Thomas, 66
Begin, Menachem, 291, 293–294, 342, 364
Beirut, 352, 362, 464, 465, 467, 477
Belfast, 372, 376, 383
Belîi, Andrei, 152, 158
Bengal, 242, 243
Berg, Alan, 508
Berkman, Alexander, 190, 192, 196
Beslan, ostaticii de la şcoala din, 497
bin Laden, Osama, 447, 462, 471–479, 484–486, 488–490, 498, 529, 530, 537, 538, 540, 544, 548, 549, 563–565,
Birmingham Six, 380
Birmingham, Alabama, 224
Blanco, Miguel Ángel, 402
Bureau of Alcohol, Tobacco and Firearms (Biroul de alcool, tutun şi arme), 509
Biserica Anglicană, 311
Biserica baptistă de pe Sixteenth Street, 224
Biserica Catolică, 102, 103
Biserica Mântuitorului Hristos de pe sângele vărsat, 139
Bishopsgate, atacul cu maşină-capcană, 386
Bismarck, Otto von, 161, 165, 169
Black and Tans, *vezi* Războiul irlandez de independenţă
Black Sunday (film), 436
Blair, Tony, 388
Boko Haram, 547, 548, 554
Böll, Heinrich, 430
Bollardière, Jacques de, 330
Bologna, 434
Bonnot, banda lui, 178
Booth, John Wilkes, 204, 510
Bordaberry, Juan María, 413
Borgia, Cesare, 86, 89

Boscoli, Pietro Paolo, 87
Bosnia şi Herţegovina, 246
Boston, atentatul de la Maratonul din, 515, 550
Boupacha, Djamila, 330
Bradshaw, John, 101
Bray, Michael, 517, 518
Breivik, Anders, 515, 516
Brigada furioasă (Angry Brigade), 426
Brigăzile al-Qassam, 491, 492
Brigăzile Roşii, 382, 426, 432–437, 446
Briggs, Henry, 303
Briggs, planul, 302, 305, 310
Brink, atacul asupra maşinii blindate, 422
Brown, John, 198, 200, 202, 203, 225
Brunhilda de Austrasia, 71
Brüning, Heinrich, 275
Brutus, Lucius Iunius, 43, 50
Brutus, Marcus Iunius, 50, 51, 87, 88, 101, 119, 204, 207
Brzezinksi, Zbigniew, 469, 474
Buda, Mario, 197
Buenos Aires, 468
Bulgaria, 250–253
Buonarroti, Filippo, 112, 113
Burke, Edmund, 110
Burke, Thomas, 233
Bush, George W., 531, 532, 535, 539
Caesar, Iulius, 49–53, 61, 68, 98, 101, 204
Cahill, Joe, 387
Cairo, 78, 291, 347, 356, 451, 457, 461
Callistratos, 41
Callwell, Charles, 239, 240
Calvin, Jean, 90, 91
Cánovas del Castillo, Antonio, 172
Carbonari, 113–115, 117, 130, 247
Carnot, Sadi, 168
Carol I (regele Angliei), 95, 96, 101, 103
Carol al VI-lea (regele Franţei), 69
Carlos Şacalul, *vezi* Sánchez, Ilich Ramírez
Carolina de Sud, 201, 207, 215, 217, 218, 515
Carrero Blanco, Luis, 399
Carta Atlanticului, 286
Carter, Jimmy, 460, 469
Casbah (Alger), 322–324, 327
Caserio, Santo-Geronimo, 168
Casey, William, 440, 488
Cassius Longinus, 50
Cassius, 43, 44, 88
Catehismul revoluţionarului (Neceaev), 129–131, 135, 157,
Catilina, 46, 47, 53
Catullus din Cirene, 58
Călătorii libertăţii (*Freedom Riders*), 223

Cămăşile brune, 47, 272–278, 280
Cămăşile negre, 271, 273
CărareaLuminoasă(*SenderoLuminoso*), 415–418, 441, 444, 445
Cecenia, 486, 494, 496, 497,
Ce-i de făcut? (Cernîşevski), 126
Cei doisprezece şiiţi, 79
CEKA, 259–262
Cele 14 puncte (W. Wilson), 286
Cernîşevski, Nikolai, 126, 251
Challe, planul, 328, 329
Chandragupta, 34, 35
Charlie Hebdo, 551
Chesterton, G.K., 175, 176
Chicago, 21, 169, 186–189, 421
Chin Peng, 300, 304
China, 81, 221, 304
Churchill, Winston, 296
Cicero, Marcus Tullius, 46–53, 59, 65, 68, 100
Cinna, Lucius Cornelius, 45
Cipru, 313, 315–318, 413
Cirene (Libia), 58
Cisiordania, 345, 348, 364, 366, 369, 492, 493
Clarke, Richard, 488, 532, 539
Clinton, Bill,387, 477
COINTELPRO, 423, 425
Collins, Michael, 23, 236–241, 290, 382
Columbia, 414
Comisia pentru Adevăr şi Reconciliere (Peru), 417
Comitetul de ajutor din Irlanda de Nord (Irish Northern Aid Committee), 381
Complotul prafului de puşcă, 94, 95
Conciliul de la Constanţa, 70
Conferinţa de la Roma, 169
Congo, 230
Congresul Naţional Indian, 242
Connolly, James, 235
Conrad, Joseph, 168, 175, 176, 179
Consiliul celor zece (Veneţia), 87
Convenţia naţională (Franţa), 103, 105
Convenţia pentru prevenirea şi pedepsirea terorismului, 603
Coran, 72–74, 448–453, 455, 477
Corday, Charlotte, 104, 119, 204
Cromwell, Oliver, 95, 96
Cuba, 299, 360, 426
Czolgosz, Leon, 191

Dante, 88
Dar es Salaam, 489
Dawa, al-, 465
Dawson's Field (Iordania), 353
Dayan, Moshe, 298
De Gaulle, Charles, 334, 335
De la Hodde, Lucien, 115, 116, 122
De Valera, Éamon, 236, 241
Declaraţia Balfour, 287

Dees, Morris, 507, 515
DeFreeze, Donald, 424
Delcev, Gotse, 250
Demaris, Ovid, 439
Departamentul de Securitate Internă (US Department of Homeland Security), 559
Detaşamente de asalt, *vezi* Cămăşile brune
Die Freiheit („Libertatea"), ziarul, 162–164, 186
Dimitrijević, Dragutin, 247
Dixon, Thomas, 220
Dohrn, Bernardine, 423, 424
Donatello, 87
Dostoievski, Feodor, 131, 132, 175
Dozier, James, 434
Dublin, 232, 233, 235, 237, 238, 377
Dubrovka, teatrul, 496
„Duminica sângeroasă" (1905), 144
„Duminica sângeroasă" (1920), 238
„Duminica sângeroasă" (1972), 376
Dzerjinski, Felix, 259

Eban, Abba, 368
Egipt, 58, 74, 78, 287, 297, 345–348, 450–455, 460, 461, 470, 471, 473, 476, 480–483, 552
Eglon, 37, 67
Eleazar ben Yair, 57
Elisabeta I (regina Angliei), 94, 380
Elveţia, 118, 131
Ensslin, Gudrun, 427, 429, 430
EOKA B, 316
EOKA, 313–316, 321, 342, 382
Erzberger, Matthias, 268
Eugenia (împărăteasa Franţei), 119
Europa, *passim*
Evian, acordurile de la, 335
Evul Mediu, 23, 63–65, 67, 69, 70, 85, 88, 97, 98

Fadlallah, Mohammad Hussein, 464
Fanon, Frantz, 337–340, 349, 382
Farouk (regele Egiptului), 451
Fatah, 347–350, 353, 354, 356–361, 365, 369, 490–493
Fatahland, 350, 353, 361
Fatimizi, 74, 78
Fawkes, Guy, 94, 95
Fâşia Gaza, 345, 348, 367, 493
FBI (SUA), 195, 422, 481, 487, 488, 507–511, 525, 531, 534, 559
Filip al II-lea (Spania), 93, 94
Filipine, 481, 511, 546

FLN, *vezi* Frontul de Eliberare Națională (Algeria)
Ford, Franklin, 60, 91
Forrest, Nathan Bedford, 208, 209, 213, 214
Fort Hood, 515, 550
Forța Voluntarilor din Ulster, 371
Forțele Armate de Eliberare Națională (Venezuela), 407
Forțele Armate Revoluționare din Columbia (FARC), 414, 415
Forțele de Apărare a Israelului (*Tzahal*), 297
Fracțiunea Armata Roșie (*Rote Armee Fraktion*), 381, 382, 426–431, 435, 437
Franco, Francisco, 397, 399, 401, 425
Franklin, Benjamin, 101
Franța, 69, 91, 92, 99, 102–104, 109–113, 116, 119, 120, 166, 168, 170, 177, 178, 249, 265, 286, 318–321, 325, 326, 328, 330–334, 336–340, 394, 400, 426, 435, 465, 466, 498, 549, 552
Franz Ferdinand (arhiduce), 246–250, 253, 256
Frăția feniană, 232
Frăția republicană irlandeză, 232
Frăția tăcută, *vezi* Ordinul (organizația)
Freikorps, 267, 268, 271, 272
Frick, Henry Clay, 190
Frontul pentru Eliberarea Pământului, 524, 607
Frontul de Eliberare Națională (FLN), 319–337, 349, 351, 398
Frontul de Eliberare Québec, 425
Frontul Islamic al Salvării (Algeria), 498
Frontul pentru Eliberarea Animalelor, 24, 525, 597
Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei, 350, 436
Frontul rejecționist, 358, 369
Frontul roșu al Ligii luptătorilor, 269, 272, 273
Fürstenfeldbruck, 356, 357

Gaddafi, Muammar al-, 359, 364–366, 441, 552,
Galleani, Luigi, 191, 192, 194–197
Galula, David, 329
Gandhi, Mahatma, 244, 245, 294
Gandhi, Rajiv, 393
Geneva, convențiile de la, 536
Gérard, Balthasar, 93
Germania de Vest / Germania Federală, 355, 381, 426–428, 431
Germania, 91, 111, 120, 159, 161, 163–165, 169, 180, 249, 260, 267–271, 274, 276, 278, 282, 372, 435, 530

Gerson, Jean, 70
Gestapo, 277, 278, 331
Giffords, Gabrielle, 514
Golan, înălțimile, 348
Goldman, Emma, 173, 190, 191, 196
Goldstein, Baruch, 492
Gompers, Samuel, 189
Gorbaciov, Mihail, 475
Göring, Hermann, 276
Gowen, Franklin B., 183, 184
Gracchus, Tiberius și Caius, 44
Grand Hotel (Marea Britanie), atacul cu bombă de la, 380
Grecia, 32, 33, 39, 40, 60, 99, 113, 250, 252, 314–316
Greenwich, observatorul, 175
Griffith, D.W., 220
Grigore al VII-lea (papa), 66
Grupul Baader-Meinhof, *vezi* Fracțiunea Armata Roșie
Grupul islamic (Malaysia și Indonezia), 546
Grupul Islamic Înarmat, 498,
Grupul salafist pentru rugăciune și luptă, 499, 547
Grupurile antiteroriste de eliberare (GAL), 400, 401
Guantanamo Bay, 536, 561
Guatemala, 407
Guevara, Che, 299, 352, 406, 407, 411, 420, 426
Guildford Four, 380
Gulag, 266
Guzmán, Abimael, 415–418

Haase, Hugo, 268
Habash, George, 351–354, 436, 437
Haganah, 288, 290, 291
Haig, Alexander, 439, 488
Hamas (Palestina), 367–369, 403, 445, 449, 477, 490–493
Hardman, Jacob, 283
Harmodios și Aristogiton, 40, 42, 61
Harpers Ferry, Virginia, 202, 203
Hasan, Nidal Malik, 550
Hassan-i Sabbah (Bătrânul de pe munte), 74–80
Hattab, Amir al-, 495
Hayes, Rutherford B., 217
Haymarket, masacrul din, 26, 187–191
Hearst, Patty, 423
Heinzen, Karl, 117–119, 122, 128, 130, 141, 187, 378
Henric I (regele Angliei), 71
Henric al II-lea (regele Angliei), 66
Henry, Émile, 167–169
Herodot, 41
Hezbollah, 363, 368, 369, 394, 449, 463–468, 477, 553
Hill, Paul, 518

Hindenburg, Paul von, 276
Hipparchos, 40, 41
Hitler, Adolf, 47, 270, 272–278,
Ho Shi Min, 420
Holocaust, 279, 283, 290, 296, 356
Holofern, 37, 38, 67, 87
Homer, 33
Hoover, J. Edgar, 195, 196
Hotman, François, 92
Hrușciov, Nikita, 266, 299, 405
Hume, John, 386
Hussein (imamul), 460
Hussein (regele Iordaniei), 347, 354
Hussein, Saddam, 368, 475, 476, 491, 538–540

Iacob I (regele Angliei, Iacob al VI-lea al Scoției), 94
ibn 'Abd al-Wahhab, Muhammad, 449
ibn Taymiyya, Ahmad, 448–450, 456, 477
Identitatea Creștină, 505–510, 519, 562
Iehu, 38
Ierusalim, 54–58, 80, 348
Iisus Hristos, 64, 65, 139, 203, 506, 517, 518
Illuminati, 111
Iluminismul, 100, 111, 176
Imperiul Austro-Ungar, 246–249
Imperiul Britanic, 24, 317
Imperiul Otoman, 246, 250, 287, 448
Imperiul Rus, 124, 126, 149, 258, 413
India, 34, 239, 242–245, 257, 390, 393, 542, 543
Indiana, 221
Indochina franceză, 230
Indochina, 287, 319, 322, 328
Indonezia, 546, 555
Industrial Workers of the World (IWW), 193
International Association of Bridge and Structural Iron Workers, 192
Intifada, 366, 369, 479
Ioan din Salisbury, 37, 65–68, 83, 90
Ioan fără Țară (regele Angliei), 71
Ioan Hrisostomul, 65
Ionatan din Cirene, 58
Ionatan, marele preot, 55
Iordania, 285, 297, 346–350, 353, 354, 361, 364, 369, 428, 489
Iosephus, Flavius, 55–59
Irak, 26, 297, 358–360, 365, 368, 413, 440, 447, 453, 465–468, 475, 489, 491, 538–544, 548, 549, 551–554
Iran, 74–75, 81, 453, 458–460, 463–468, 471, 553

Irgun Zvai Le'umi, 288, 297, 301, 313, 341, 342, 364, 382, 451
Irish National Invincibles, 233
Irlanda de Nord, 241, 284, 285, 291, 314, 370–374, 378–381, 383–388, 534
Irlanda, 183, 230, 231, 233, 234, 237, 241, 257, 295
Israel, 54, 59, 92, 285, 287, 290–293, 297, 298, 316, 345–369, 436, 453, 455, 460–463, 470, 476, 479, 480, 486, 490–492
Italia, 87, 111–115, 119, 140, 159, 161, 177, 192, 252, 270–272, 382, 426, 427, 431–435
Iuda Macabeul, 54
Iudeea, 20, 37, 38, 53–56, 229
Iudita, 37, 38, 67, 87
Iugoslavia, 252, 494
Ivins, Bruce, 534
Izabela, 38, 39, 91

Jabotinsky, Ze'ev, 288
Jackson, Richard, 19
Jael, 67
Jaish-e-Muhammad, 24, 543
Jallianwala Bagh, masacrul de la, 244
James, Henry, 175, 176
Japonia, 242, 254, 286, 521, 522
Jean sans Peur, 69
Jefferson, Thomas, 101, 510
Jerez de la Frontera, 166, 169
Jihad, al-Jamaat, 457, 460, 483, 485, 491, 492
Jim Crow, 217, 218, 221
Joint Terrorism Task Force, 481
Jugantar („Noua epocă"), 243
Juvayni, 81

Kaczynski, Theodore, 525, 526
Kaliaev, Ivan, 143
Kanafani, Ghassan, 349
Kansas-Nebraska, Legea, 201
Kansasul însângerat, 200, 202, 225
Karakozov, Dmitri, 129
Karameh, 350
Kashmir, 486, 543
Kautilya, 34–36, 60
Kenya, 305, 306, 310–312, 317–319, 489, 529, 547
Kenyatta, Jomo, 306, 307, 313
Khaled, Leila, 352, 353
Khan, Samir, 545
Khomeini, ayatollahul Ruhollah, 73, 459
Kikuyu, 306–311, 313
Kimathi, Dedan, 310, 312
King David, hotelul, 295
Kirkpatrick, Jeane, 442
Kirov, Serghei, 264, 265
Klinghoffer, Leon, 365

Knox, John, 91, 93
Koppel, Ted, 16
Kravcinski, Serghei, 134, 135, 340
Kropotkin, Piotr, 141, 147, 162, 173, 179, 340, 557
Ku Klux Klan, 24, 200, 204, 209, 212, 213, 215, 220, 226, 503, 505, 506
Ku Klux Klan, Legea (1871), 214
Kuwait, 368, 466, 475, 476, 479

La Grande Peur (Marea Frică, Franța), 103
Lashkar-e-Taiba, 542, 543
Lawrence, Kansas, 202, 203
Lee, Robert E., 202
Legea de împuternicire, 277
Legea imigrației (1917), 194
Legea imigrației (1924), 197
Legea protestului (1918), 194
Legea suspecților, 105
Legile scelerate (*les lois scélérates*), 170
Legile socialiste (Germania), 161, 164
LEHI, 24, 288–297, 313, 321, 341, 364, 451
Lenin, Vladimir Ilici, 126, 127, 150, 156, 258–264, 420, 473
Leopold al II-lea (regele Belgiei), 230
Lépine, Marc, 513
Liban, 297, 345, 354, 356, 357, 361–363, 368, 369, 394, 441, 453, 463–466,
Libia, 358–360, 365, 366, 441, 552
Libman, cafeneaua, 149
Liga Națiunilor, 293, 450
Liga luptătoare (*Kampfbund*), 269
Lincoln, Abraham, 204, 510
Little Rock, Arkansas, 550
Lloyd George, David, 240
Locke, John, 97, 101
Lockerbie, Scoția, 366
Lombroso, Cesare, 173, 174, 179
Londra, 71, 111, 135, 175, 176, 234, 235, 295, 306, 309, 310, 372, 375, 378, 385, 549
Louis, duce de Orleans, 69
Louisiana, 209, 210, 217
Lubbe, Marinus van der, 276
luddiții, mișcarea, 116–117
Ludovic al XVI-lea (regele Franței), 103
Lupii Islamului, 495
Luptătorii pentru Libertate din Ulster, 384
Luther, Martin, 90, 91
Luxor, masacrul de la Templul din, 483

„Miercurea sângeroasă" (1906), 146
Ma'mun, al-, 78

Macabeilor, răscoala, 54
Macardle, Dorothy, 229, 238
MacDonald, Andrew, *vezi* William Pierce
Macedonia, 252
Machiavelli, Niccolò, 88–90, 570, 601
MacMillan, Harold, 312
Madrid, 549, 595, 607, 624
Maelius, 43–44
Magna Carta, 67, 71
Mahomed, 72–74, 76, 79, 448, 543, 551
Major, John, 387
Makarios al III-lea, 315
Malaysia, 240, 300–305, 310–311, 313, 317–318, 342, 541, 546, 598, 604
Malvern Street, crimele din, 371
Manifestul din octombrie, 145
Manlius, 43–44
Mao Zedong, 299, 405
Marat, Jean-Paul, 104, 119
Marea Britanie, 169, 176, 231, 233–237, 242, 249, 286, 289, 292–294, 296, 297, 302, 309, 310, 312, 313, 316–318, 340, 370, 375, 376, 387, 388, 390, 435, 470, 537, 549
Marea Criză, 273, 283
Marea Moschee (Mecca), 462, 605
Marea Teroare (Uniunea Sovietică), 266, 603
Maria I Tudor, *Bloody Mary* (regina Angliei), 91
Marighella, Carlos, 20, 398, 408–410, 412–413, 420–421, 426, 432, 444, 483, 557
Marile reforme (Imperiul Rus), 124
Marius, Caius, 45
Marşul asupra Romei, 272
Marx, Karl, 127
Masacrul din moscheea Peştera patriarhilor, 492
Masada, 55–59, 62
Massu, Jacques, 322–324, 326–327
Mattathias, 54
Mau Mau, 308–314, 317, 342
Maze, 383
Mâna Neagră (Serbia), 247–248
Mâna Neagră (Spania), 166
McCormick, 187
McGuinness, Martin, 385, 389
McKay, Jim, 355
McKinley, William, 191, 603
McParlan, James, 183–184
McVeigh, Timothy, 510–511, 607
Mecca, 456, 462, 486, 605
Medici, familia, 86–87
Meinhof, Ulrike, 427
Meir, Golda, 350
Mencken, H.L., 196

Merrill, Lewis, 215
Meteorologul (*Weatherman*), 418, 420–422
Meunier, 162, 167
Meyen, Eduard, 120
Mezenţev, Nikolai, 135
Michigan, milițiile din, 505
Milano, 65, 432, 604
Mirbach, contele, 260
Mississippi, 207–208, 216, 223
Missouri, compromisul, 201
Mişcarea de eliberare naţională (Uruguay), *vezi* Tupamaros
Mişcarea de rezistenţă pasivă (necooperare, India), 244
Mişcarea islamică de rezistenţă, *vezi* Hamas
Mişcarea pentru drepturi civile (Irlanda de Nord), 371
Mişcarea pentru drepturi civile (SUA), 222, 419
Mitchell, George, 387–388
Mitrione, Dan, 412
Molly Maguires, 182–184, 198, 602
Monkeywrenching, 524
Montauban, 549
Montesquieu, 101
Montevideo, 407–408
Montjuïc, 171–172
Mornay, Philippe de, 92–93
Moro, Aldo, 433, 605
Morozov, Nikolai, 133, 136–137, 242, 340
Morus, Thomas, 88
Moscova, 129, 439, 496, 607
Mossadegh, Mohammad, 458
Most, Johann, 162–164, 173, 186–187, 191, 602
Moubarak, Hosni, 461, 482
Mountbatten, Louis, 380
Moyne, Lord, 451, 604
Mughniyeh, Imad, 464–468, 477
Muhammad Reza Pahlavi (şahul Iranului), 458
Muhammad, Abdulhakim Mujahid, 550
Muhammad, Khalid Sheikh, 8, 530, 538, 546
Mumbai, 543, 608
München (1972), 353, 355–357, 402, 429, 436, 605
Mussolini, Benito, 252, 270–272, 281
Muzzafarpur, India, 243

Nairobi, 307, 489, 607–608
Nakba (Dezastrul), 297, 348–349, 604
Napoleon al III-lea, 119
Napoleon Bonaparte, 109
Nasser, Gamal Abdul, 346–347, 452, 454

Nat Turner, răscoala, 201, 602
National Rifle Association, 509
Națiunile Ariene, organizația, 505–509
Neceaev, Serghei, 128–132, 134–135, 148, 157, 187, 258, 473, 602
New Delhi, 543
New York, *passim*
Nichols, Terry, 510–511
Nicola Sacco și Bartolomeo Vanzetti, 197
Nicolae I (papa), 65
Nigeria, 547, 551, 554
Nikolaev, Leonid, 264, 603
Nixon, Richard, 424–425, 487
Nizam al-Mulk, 76
Nizar, 75, 501
Nizari, 76–82
Noaptea cuțitelor lungi (*Nacht der langen Messer*), 277
Noaptea de cristal (*Kristallnacht*), 278, 603
Noaptea Sfântului Bartolomeu, masacrul din, 92
Nobel, Alfred, 138, 602
Noua Stângă (SUA), 418–419, 421
NRBC, 520, 560, 599
Nuclei Armati Rivoluzionari, 434, 605
Nürnberg, procesele de la, 280, 580
O'Neill, John, 488
Obama, Barack, 8, 512, 536–537
Octavianus, 51, 53
Odessa, 149
Ofițerii liberi, 452
Ohio, Miliția neorganizată din, 505
Olimpiada de la Atlanta (1996), 512, 519, 607
Omagh, 388
Omar, Mullah Muhammad, 537
Operation Rescue, 516, 518
Operația Mânia lui Dumnezeu, 357
Operația Primăvara tinerilor, 357
Ordinul de Orania, 232
Organizația Armata Secretă (OAS, Algeria), 334–336, 373
Organizația de luptă (a PSR), 141–144, 146, 154, 257, 603
Organizația de Luptă Armată, 360
Organizația Națională a Luptătorilor Ciprioți (EOKA), 313–316, 321, 342–343, 382, 597
Organizația Națiunilor Unite (ONU), *passim*
Organizația pentru Eliberarea Palestinei (OEP), 24, 347, 350–351, 353–370, 382, 402, 428–429, 436, 440, 463, 465, 490, 599, 606

Organizația Revoluționară Externă Macedoneană, 251
Organizația Revoluționară Internă Macedoneană (ORIM), 250–253, 256, 293, 598
Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), 434, 439, 533, 537, 542
Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol (OPEC), 360
Orsini, Felice, 119, 122, 138, 204, 602
Osetia de Nord, 497
Oslo, acordurile de pace de la, 369, 492–493, 515

Page, Wade Michael, 514
Paisley, Ian, 372, 389
Pakistan, 537–538, 542–544, 598
Palestina, 10, 14, 54, 284, 287–289, 291, 293–297, 300, 313–314, 317, 340, 413, 436, 451, 472, 489–491, 603
Pallás, Paulino, 170-171
Palmer, A. Mitchell, 195–196
Pan Am, avionul deturnat, 366, 606
Panica Roșie (anii 1880), 187
Panica Roșie (anii 1910–1920), 194, 199, 283
Papen, Fritz von, 275–276
Paris, 7, 80, 92, 103-105, 107–108, 119, 164, 169, 186, 243, 259, 278, 325, 328, 373, 551–552, 555, 559, 608
Partidul Baas, 453, 539
Partidul Comunist din Germania, 269, 272–274, 276–277, 282, 580, 598
Partidul Comunist din Malaysia, 300
Partidul Congresului, *vezi* Congresul Național Indian
Partidul Constituțional Democratic (Imperiul Rus), 151
Partidul Creștin Democrat (Italia), 433
Partidul Democrat (SUA), 213
Partidul Social-Democrat și Laburist (Irlanda de Nord), 599
Partidul Democrat Unionist, 389
Partidul Național-Socialist al Muncitorilor din Germania (NSDAP), 270
Partidul Popular (Spania), 549
Partidul Socialist din Germania, 267
Partidul Socialist Polonez, 146
Partidul Socialist Revoluționar (Rusia), 139, 146, 600, *vezi și* Organizația de luptă
Partidul Unionist din Ulster, 387
Pašić, Nikola, 247

Patriotismul Creştin, 508, 513, 518, 527, 562–563
Pavel (apostolul), 64, 66
Pământ şi libertate (Rusia), 133–134, 136, 142
Păsările Libertăţii (Sri Lanka), 394
Peau noire, masques blancs (Fanon), 338
Pelloutier, Fernand, 178–179
Pennsylvania, 184, 190, 221, 446, 532
Pentagon, 422, 441, 446, 532, 607
Perceval, Spencer, 117
Persia, 75, 81, *vezi şi* Iran
Peru, 415–417, 444
Petit, Jean, 69–70
Petraeus, David, 541
Phoenix Park, 233, 602
Piazza Fontana, atacul cu bombă, 432, 604
pieds noirs (Algeria), 318, 322, 335
Pierce, William, 507–508, 605
Pinkerton, detectivii, 183
Pisacane, Carlo, 140, 602
Platon, 41–42
Plehve, Viaceslav von, 144
Plessy vs. Ferguson, 217
Plutarh, 42, 46, 50–51
Pointe, Ali la, 322, 327
Politica (Aristotel), 41
Poliţia regală din Ulster (Royal Ulster Constabulary), 370, 372, 599
Poliţia regală irlandeză (Royal Irish Constabulary), 235, 239, 599
Polo, Marco, 79, 80
Polonia, 114, 146, 280
Pompei Magnus, 49
Pontecorvo, Gillo, 321, 327
Posse Comitatus, 503–504
Pottawatomie Creek, masacrul de la, 202
Prabhakaran, Velupillai, 390, 394–396
Primăvara arabă, 7, 552
Primul Război Mondial, *passim*
Princip, Gavrilo, 249, 603
Principele (Machiavelli), 570, 601
Publicola, Publius Valerius, 43
Pulcher, Clodius, 9, 48, 601
Putin, Vladimir, 496

Qutb, Muhammad, 472
Qutb, Sayyid, 452–457, 472, 477, 604

Rahman, Omar Ahmad Abdel (şeicul Omar), 457–458, 461, 462, 480–483, 546, 564

Rajapaksa, Mahinda, 396
Rajneesh, Bhagwan Shree, 520, 606
Ramura Davidienilor, 509–510, 607
RAND, Corporația, 437
Raspe, Jan-Carl, 429–430
Rath, Ernst vom, 278
Rathenau, Walther, 268–269
Ravachol, François-Claudius, 166–167, 169–170, 178, 192, 603
Războiul algerian de independență, 327, 332, 343, 604
Războiul arabo-israelian (1948), 345
Războiul cel lung (Irlanda de Nord), 379
Războiul Civil (SUA), 182, 203, 210, 213, 225
Războiul civil algerian, 498, 501, 606
Războiul civil din Anglia, 95, 96
Războiul civil din Rusia, 260, 281
Războiul civil libanez, 359, 363
Războiul civil sirian, 552
Războiul cu iudeii, 55, 61
Războiul de gherilă (Guevara), 299
Războiul de Șase Zile, 348–349, 604
Războiul din Golf, 476, 510
Războiul din Irak (2003–2011), 538, 543, 549
Războiul irlandez de independență, 237, 254
Războiul împotriva terorismului, *passim*
Războiul Rece, 17, 24, 175, 298, 299, 317, 405, 438, 440, 469, 474, 487, 508
Răzbunarea poporului, celulă revoluționară, 131
Reagan, Ronald, 364, 366, 439, 440, 442, 460, 466–467
Rebeliunea de Paști, 234–235, 254–255, 603
Reconstrucția (SUA), 203, 206, 212, 217–218
Reconstrucția, legile, 206
Reforma, 68, 90
Regatul Unit, 231, 305, 316, 317, 377
Reichstag, incendiul, 276–277, 603
Reichswehr, 268–269
Reid, Richard, 559
Reinsdorf, August, 164
Remembrance Day, atentatul, 384–385, 606
Remirro de Orco, 89
Renașterea, 86–87
Restaurația (1815), 109

Revoluția Franceză, 100, 102, 108, 110, 112, 116, 121, 229, 258, 259, 557, 601
Revoluția iraniană, 458–460, 605
Revoluția Rusă (1905), 144, 158, 603
Revoluția Rusă (1917), 194
Reynolds, Albert, 386
Rezistența franceză, 279
Ribbonmen, 232
Rice, Condoleezza, 532
Rida, Rashid, 450
Robespierre, Maximilien, 104, 106–109, 112, 118, 121, 340
Rockefeller, John D., Jr., 192,
Roma, 36, 42–45, 47–55, 57, 60, 68, 272
Roof, Dylann, 515, 608
Roosevelt, Franklin Delano, 286
Ropșin, V. *vezi* Savinkov
Rousseau, Jean-Jacques, 104, 128, 526
Ruby Ridge, Idaho, 509, 606
Ruck, Michael, 309
Rudolph, Eric, 518–519
Rukn, al-Din, 81
Rusia, *passim*

Sabra și Shatila, masacrul din taberele de la, 362
Sadat, Anwar, 452, 454–457, 460–462, 473, 478, 606
Saladin, 81
Salafi, 448, 457, 490
Salameh, Ali Hassan, 357
Sallustius, 46–47
Salvador Franch, Santiago, 171, 603
San Francisco, 193, 422
Sánchez, Ilich Ramírez (Carlos Șacalul), 358–359, 477
Sands, Bobby, 383
sans-culottes, 104–105, 109
Sarajevo, 247–248, 250
Sartre, Jean-Paul, 330, 339
SAVAK, 459
Savinkov, Boris, 144, 152, 158
Saxby, Edward, 96–97
Scheuer, Michael, 448
Schleyer, Hanns-Martin, 429–430
Sendic, Raúl, 407–408, 410, 412–413
Septembrie Negru, 353–357, 436, 605
Serbia, 246–247, 249–250, *vezi și* Iugoslavia
Serghei Aleksandrovici (marele duce), 143
Servius Tullius, 42
Shabaab, al-, 24, 547–548, 608
Shamir, Yitzhak, 290, 294–295, 364, 367
Sharon, Ariel, 362, 363
Shepard, Matthew, 513

Sicherheitsdienst (SD, serviciul de securitate, Germania nazistă), 278–279
Simmons, William, 220
Sinai, peninsula, 347–348
Sindicatul Unit Muncitoresc (SUA), 185
Sinn Féin, 386–389
Siria, 7, 80, 297, 348, 359–360, 440, 453, 462–464, 551–555, 598, 608
Sisera, 67
Sixtus al V-lea (papa), 94
Skyjack Sunday, 604
Slepian, Barnett, 518
Soci (2014), 497
Somalia, 429, 476–477, 547
Sophie (împărăteasa Austro-Ungariei), 249
Southern Poverty Law Center, 507, 512, 527, 566
Spania, 21, 67, 87, 93–94, 113, 115, 177, 180, 284–285, 397–398, 399–400, 401–402, 404, 425, 466, 549, 596
Special Air Service, 378
Spence, Gusty, 377
Spies, August, 188–189
Sri Lanka, 284, 389–397, 403, 415, 598, 606, 608
St. Petersburg, 134–135, 139, 144, 152, 258
St. Petersburg, protocolul de la, 169
Stalin, Iosif Vissarionovici, 151, 263–266
Stammheim, închisoarea, 429
Stampnitzky, Lisa, 16, 29
Statele Unite ale Americii, *passim*
Statul Islamic din Irak și Siria (ISIS), 7, 449, 515, 552–555, 565, 598, 608
Steagul negru, organizație anarhistă (Rusia), 148
Steinberg, Isaac, 262
Stepniak-Kravcinski, Serghei, *vezi* Serghei Kravcinski
Sterling, Claire, 439, 440, 446, 605
Stern, Avraham, 289
Stinger, rachete, 470, 494
Stono, rebeliunea de pe râul, 201
Struve, Peter, 147
Studenți pentru o Societate Democratică, 419, 599
Sudan, 476, 485, 529
Suez, criza, 347
Sulla, Lucius Cornelius, 45–46, 48, 59
Sutele Negre, 153
Swissair, cursa, 353

Ștefan (regele Angliei), 71

Taber, Robert, 341, 382
Tallien, Jean-Lambert, 107
Tankosić, Vojislav, 248
Tanzania, 489, 529, 607
Tânăra Bosnie, 247–248
Teheran, criza ostaticilor, 459, 462, 466, 468, 605
Teitgen, Paul, 326
Templer, Gerald, 303
Templul sikh, schimbul de focuri din, 514
Tenet, George, 531
Tennessee, 207, 210
Teodosiu I (împăratul roman), 65
Teritoriile ocupate, 348, 358, 366, 368, *vezi și* Fâșia Gaza; Cisiordania
Teroarea roșie (Uniunea Sovietică), 260–263, 603
Terry, Randall, 516
Texas, 214, 219, 509, 550, 607–608
Thatcher, Margaret, 380, 383
Thuggee, 61, 519, 562
Tigrii Negri, 394–395
Tigrii pentru Eliberarea Tamil Eelam (LTTE) / Tigrii Tamili, 337, 389–396, 403, 415, 441, 445, 564, 606, 608
Tihomirov, Lev, 133–134, 137, 340
Tilak, Bal Gangadhar, 242–243
Titus Livius, 43, 47
Toamna germană, 429–430
Tokyo, atacul de la metroul din, 14, 482, 521, 523
Tolstoi, Lev, 154
Toulouse, 549
Tratatul de la Versailles, 268, 270, 273
Trepov, Teodor, 134, 602
Trinquier, Roger, 322–323, 325
Troțki, Lev, 150, 258, 260, 262, 263–265
Trupele de rezervă ale poliției din Kenya, 310
Tucidide, 41
Tulburări (*Troubles*) în Irlanda de Nord, 610
Tunisia, 328, 362, 364, 552
Tupamaros, 14, 407–408, 410–413, 415, 421, 425, 432, 435, 437, 444, 483, 604
Turabi, Hasan al-, 476, 484
Turcia, 8, 313, 316
Turgheniev, Ivan, 135, 151
Turner Diaries, The (William Pierce), 507, 510, 511, 563, 605
Turnurile Khobar, atacul cu bombă de la, 468

Țarnaev, frații Tamerlan și Djohar, 551

Ulster, 240, 371–372, 374–375, 383, 384, 387–388
ultras (Algeria), 321, 324, 334
Umberto I (regele Italiei), 191
Unabomber, 516, 525, 607
Uniune sau moarte, *vezi* Mâna Neagră
Uniunea Africană Kenyană, 306
Uniunea Sovietică (URSS), 252, 256, 263, 265–267, 279, 298, 306, 360, 379, 439–440, 442, 475, 494, 508
Uriţki, Moisei, 260–261
Uruguay, 14, 407, 410, 412–414, 425, 435, 604
USS *Cole*, 489, 546
Utaybi, Juhayman al-, 462–463, 605
Uthman (califul), 72–73

Vail, staţiunea de schi, 524, 607
Vaillant, Auguste, 167–168, 170, 603
Valdinoci, Carlo, 195, 197
Veneţia, 87
Venezuela, 407
Versailles, 268, 270, 273
Victor Emanuel al II-lea (regele Italiei), 161
Victor Emanuel al III-lea (regele Italiei), 272
Videla, Jorge, 414
Vietnam, războiul din, 318, 342, 419, 422, 474, 496
„Vinerea sângeroasă", 376
Virginia Tech, masacrul de la, 514
Virginia, 202, 204, 602
Voinţa poporului (*Narodnaia volia*), 20, 133, 136–139, 141, 146, 157, 236, 242, 258, 602
Volgograd, 497

Waco, Texas, 509, 511, 517, 607
Wagner, Richard, 121, 602
Wall Street, 196–197, 533
Watergate, 440, 487
Weather Underground, 421–425, 435, 437, 445, 604
Weatherman vezi Meteorologul
Weaver, Randy, 509
Weimar, 268–270, 275–277, 282
Weishaupt, Adam, 111–112
Westgate, atacul din mallul, 547, 608
Whiteboys, organizaţia secretă irlandeză, 183
Wilhelm Cuceritorul, 71
Wilhelm de Orania, 93–94
Wilhelm I (împăratul Germaniei), 161–162
Wilson, Charlie, 470
Wilson, Woodrow, 286

Wobblies, *vezi* Industrial Workers of the World
World Trade Center, atacul (1993), 479–482, 511, 530, 607
World Trade Center, atentatul (2001), 447, 532, 607
Wright, Richard, 218

Yacef, Saadi, 321–322, 326–327
Yassin, Ahmad, 490, 493
Yemen, 475, 489, 545–546, 550–551, 597
Yousef, Ramzi, 479–482, 511, 530, 546, 564, 607

Zabrejnev, Vladimir, 179
Zasulici, Vera, 134–135, 144, 157–158, 602
Zawahiri, Ayman al-, 457–458, 461–462, 473–475, 482–483, 485–486, 492, 544, 548, 564
Zia-ul-Haq, Muhammad (dictatorul pakistanez), 469

Cuprins

Prefață – *Permanența polimorfă a terorismului* 5
Introducere 9
Capitolul 1 – *Teroare și tiranicid în lumea antică* 31
Capitolul 2 – *Teroare și tiranicid în Evul Mediu* 63
Capitolul 3 – *Teroare și tiranicid în Europa la începutul epocii moderne* 85
Capitolul 4 – *Zorii terorismului revoluționar* 100
Capitolul 5 – *Terorismul revoluționar în Rusia* 123
Capitolul 6 – *Epoca atentatului european* 159
Capitolul 7 – *Muncă, anarhie și teroare în America* 182
Capitolul 8 – *Supremația albilor și terorismul rasist american* 200
Capitolul 9 – *Zorii terorismului etnonaționalist* 229
Capitolul 10 – *Epoca terorismului de stat* 257
Capitolul 11 – *Decolonizarea și terorismul etnonaționalist din anii 1930 până la începutul anilor 1960* 283
Capitolul 12 – *Decolonizarea și terorismul etnonaționalist de la sfârșitul anilor 1960 până în prezent* 345
Capitolul 13 – *Epoca terorismului de stânga și internațional* 405
Capitolul 14 – *Ascensiunea terorismului jihadist* 447

Capitolul 15 – *Terorismul recent nejihadist* 502
Capitolul 16 – *11 septembrie, Războiul împotriva terorismului şi tendinţele recente ale terorismului*..... 529

Note 567
Abrevieri 597
Cronologie..... 601
Mulţumiri 609
Index 613
Cuprins 635